

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YOLDAKİ KADINLAR: GEZİ
ANLATILARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET VE
SINIRLARI AŞMAK

MERVE ARSLANALP

2501150420

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. SERPİL ÇAKIR

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MERVE ARSLANALP Numarası : 2501150420
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : KADIN ÇALIŞMALARI Danışmanı : PROF.DR.SERPİL ÇAKIR
Tez Savunma Tarihi : 13.06.2019 Saati : 11:00
Tez Başlığı : "YOLDAKİ KADINLAR: GEZİ ANLATILARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET VE SINIRLARI AŞMAK"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / **ÖYÇÜKLÜĞÜ**YLE karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.SERPİL ÇAKIR		Kabul
2-PROF.DR.BEDİA DEMİRİŞ		KABUL
3-PROF.DR.FİRDEVS GÜMÜŞOĞLU		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DR.ÖĞR.ÜYESİ BERRİN OKTAY YILMAZ		
2-DR.ÖĞR.ÜYESİ TUBA DEMİRCİ YILMAZ		

ÖZ

YOLDAKİ KADINLAR: GEZİ ANLATILARINDA TOPLUMSAL CİNSİYET VE SINIRLARI AŞMAK

MERVE ARSLANALP

Tez çalışmamda, gezgin kadınların seyahate çıkma sebepleri, yaptıkları yolculukların onlarda değişime dair nasıl bir etki yarattığı, seyahatlerden ne gibi bir beklentileri olduğu ve bu yolculuk deneyimiyle aradıklarını bulup bulamadıklarını araştırılmıştır. Burada vurgulanan gezginlik kavramı “seyahat”i hayatının önceliği haline getirmiş kadınları tanımlamakta, bir yaşam tarzını ifade etmektedir.

Resmi tarihin, edebi yapıtların, kurgusal anlatıların içeriği incelendiğinde kahramanların, keşfedenin, fethedenin, yaşamı zafer gibi yaşayanların erkek kahramanlar olduğu fark edilir. Kadınlar binlerce yıllık insanlık tarihinde var olmalarına rağmen, ya öznelliklerine yönelik bir hor görme ya da ciddiye alınmama gibi tutumlarla karşılaşmışlar ya da kendi varlıklarını kanıtlama konusunda ciddi bedeller ödeyerek kendilerini, hayallerinin peşinde giderek yaşamlarının özneli olmayı başarmışlardır. Hayatın her evresinde, toplumsal yaşamın üretim ve yeniden üretim alanında kendini, emeklerini, bedenlerini ortaya koymuş olan kadınlar kendilerine karşı cephe almış bir patriyarkal toplumsal düzende yollarını nasıl bulurlar? Seyahat bu bağlamda bir direniş pratiği olarak okunabilir mi?

Bu araştırmanın metodolojisi ve teorisi feminist epistemoloji ve feminist kuram çerçevesine oturtuldu. Bilimsel çerçevede deneyimleri de dikkate alan niteliksel bir düzlemde ilerledi. Sosyal medya platformları ve kartopu tekniğiyle birlikte görüşmeci profilini olduğu bu araştırma, literatür taraması, derinlemesine görüşme ve kişisel deneyim aktarımı yöntemlerinin birlikte kullanımıyla ortaya çıktı. Seyahatin cinsiyetlendirilmiş bir doğasının var olup olmadığı ve kadın gezginler için seyahatin hayatlarında nasıl bir anlam taşıdığı araştırıldı.

Anahtar Kelimeler: Seyahatin cinsiyeti, ataerki, feminist teori, seyahat anlatısı.

ABSTRACT
WOMEN ON THE ROAD: GENDER IN TRAVEL NARRATIVES
AND CROSSING BORDERS

MERVE ARSLANALP

Starting with the question “Is traveling a gendered act?” It is examined in this thesis whether traveling has a gendered nature and what travelling means for women who travel. In this context, this thesis focuses on the reasons which motivate women to travel, the contribution that these travels offer to the change of these women, their expectations from the travels, and whether they have found what they were searching for in life. The notion of “to be a traveler” here expresses a life style and defines the women who prioritize traveling in the lives.

In history, in literary works and in the fictional narratives of these works, men have the position of protagonist. The subject, who discovers, takes a role, and leads, is the man. However, women are subordinate subjects who stay in the shadows. Certainly, the reasons for this ignorance are many. If so, when they face a patriarchal social order that sides against them, how do these women who are a part of every stage of life and production-reproduction processes, and who put themselves, their bodies and labor forward find their way? Can traveling be interpreted as a practice of resistance? This thesis follows these questions and tries to make analysis based on the frame of feminist epistemology and feminist theory. Also, it advances on a qualitative plane that takes their experience into consideration. The interviewee profiles created by social media platforms and snowball sampling method, literature review, depth interview, and personal experience transfer are intended to be scattered throughout the thesis.

Key words: Gender of traveling, patriarchy, feminist theory, travel narration.

ÖNSÖZ

Yoldaki Kadınlar isimli tez çalışması kişisel deneyimimden yola çıkarak oluşturduğum uzun bir zaman dilimine yayılmış bir çalışmanın ürünüdür. Bu tez gezgin kadınları yolculuk yapmaya motive eden sebepleri, bu seyahat deneyiminin onlarda nasıl bir etki bıraktığını ve onlarda nasıl bir dönüşüm yaratmış olabileceğine yönelik kişisel bir ilgi ve merakın güdülediği sorular çerçevesinde ilerlemiştir. Kitleselleşmiş ve tüketim nesnesi haline gelmiş bir seyahat algısından ziyade burada irdelenen, bir yaşam tarzı formunu almış, yeni yerlere, ülkelere, farklı hayatlara duyulan doyurulamaz bir arzu ve güdüyü içinde barındıran bir seyahat aşkının, seyyahlığın, günümüze en uygun tabirle “gezginliğin” kadınlarda karşılık bulan anlamı ve etkisidir. Çalışma, seyahat etmenin cinsiyetli bir doğasının olup olmadığını belirli kavramsal tartışmalar dâhilinde araştırmak amacıyla yapılmıştır. Buradaki “doğa” terimi bir fitrat kavramına değil, inşa edilmiş ve tekrarlarla pekiştirilmiş bir kültürel pratiklere ve tarihsel bir sürekliliğe işaret etmek amaçlı kullanılmıştır.

Cinsiyetlendirilmiş, her ne kadar çok değerli çalışma ve araştırmalarla eleştiriye ve yapı bozumuna uğramış olsa da yine de toplumsal hayatta ve dilde karşılığını etkin bir şekilde bulan dikotomilerle oluşturulmuş bir dünyada varlığımızı sürdürmekteyiz. Bu kutuplara ayrılmış dünya cinsiyetlere de farklı rol ve davranış kalıplarını kültürel kodlarla yerleştirmektedir. Dolayısıyla toplumsal özne olarak incelediğimizde kadınların toplumsal yaşama erkeklerle eşit bir katılım sağlayamadıklarını, cinsiyetçi ayrımları ortadan kaldırmaya yönelik yapılan reformların, yeniden yapılandırılan eğitim, hukuk, politik gibi birçok alanın cinsiyetler arası eşitliği sağlamakta yetersiz kaldığını söyleyebiliriz. Eşitlikçi politikaların ve toplumsal hareketlerin artışı, edinilen birtakım kazanımlar yine de eşitliği ve adil bir yapılanmayı hala sağlayamamaktadır. Bununla birlikte gittikçe daha muhafazakâr bir hal alan ve şiddete meyilli bir toplumda yaşadığımızı söylemem abartı olmaz. Direnen, sesini çıkaran, ezilmenin kaynağını ortaya çıkaran ve haklarını arayan, özellikle de hegemonik erkeklik karşısında konumlandırılan kadınlara ve ötekileştirilen diğer toplumsal gruplara daha vahşi ve yoğunlaşan bir biçimde saldırma, hakkını gasp etme, birçok kamusal alandan dışlama gibi örtük veya açık bir şiddete başvurma hakkını kendinde gören tehlikeli bir toplumsal ortam

içerisinde olduğumuzu iddia etmek gerçeklikten uzak bir yorum olmasa gerek. Kadınların seslerinin çok daha fazla çıktığı, direnişin olduğu bir ortamda baskının şiddetleniyor oluşu da kolayca anlaşılabilir. Ataerkil yapılanmanın hala çok güçlü olduğu ve erkeklik krizinin altından kolaylıkla kalkamayan bir ülke oluşumuzun getirdiği gerçeklik seyahatin bir direniş biçimi olup olamayacağı sorusunu sordurdu bana. Evinden, bulunduğu kentten, aile ortamından uzaklaşmak kadınlara bir özgürlük getiriyor mu? Seyahat etmek özgürleşmeyi sağlıyor mu?

Bu araştırmayı yaparken konuyu kapsamlı ele alışım dolayısıyla tartışmaların eksik kalma riskini göze almak durumunda kaldım. Kamusal alan özel alan, toplumsal cinsiyet, modernite, küreselleşme, turizm, teknoloji devrimi, bireyselleşme gibi kavramlar bile içerisinde çok fazla tartışma barındırmaktadır. Yine de tezi yazarken seyahatin hepsiyle bağlantısının varlığını ortaya koymak istedim. Bu sebeple eksik kalan tartışmalar veya değinilememiş konular, fikirlerini tartışmayı çok istesem de kapsamın dışına çıkma endişesiyle dışarıda bırakmak zorunda kaldığım düşünürler oldu. Önemli olduğuna inandığım için dışarıda bırakmadığım bazı kavramları daha fazla açma cüretini gösterdim.

Tez ilk aşamasında planladığım halinden biraz farklılaşarak ilerledi ve çalışmam tahminimden daha uzun soluklu oldu. Görüşmecilerle görüşme yapma kısmı yolunda ilerlemiş olsa da bazı cevapların ve görüşmelerin yüz yüze olmasının dışında elektronik posta yoluyla gelmesi ve cevaplandırılmamış soruların kalması sebebiyle on dokuz kişinin hepsinden aynı randımanı alamadım. Yine de istediğim cevapları alabildiğimi düşünüyorum. Blog inceleme konusundaki planım gerçekleşemedi. Sadece iki blog incelemesi yapabildim. Yazılı kültüre yönelik ilginin azaldığı bu dönemde çok az gezgin kadın blog yazmaya devam etse de bu seyahat kültü daha çok Instagram gibi sosyal medya platformunda görsellik ve çabuk tüketilecek bir yazı biçimiyle ilerliyor gibi görünmektedir. Bu süreçte, çalışmamın tüm aşamalarını yönlendiren, desteğini her zaman hissettiren tez danışman hocam Prof. Dr. Serpil Çakır'a, tez başlığıma öneride bulunan Prof. Ayşe Durakbaşı'ya, desteği ve ilgili yorumları için Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nden lisans hocam Prof. Dr. Firdevs Gümüsoğlu'na, araştırmamda yardımcı olan, benimle görüşmeyi kabul eden görüşmecilerime, ben yoruldukça bana destek olan Mimar

Sinan Üniversitesi'nden lisanstan yakın arkadaşlarımın her birine, lise yıllarımdan bu yana dostum olmaktan öte bir anlam taşıyan Elif Durgun Talay'a, tez metnimi okuyan Ecem Kıran'a, yorumlarını eksik etmeyen Hazal Günel ve Hazal Türken'e ve bu uzun süreçte maddi ve manevi beni destekleyen aileme çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYAHAT VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİSİ

1.1.Seyahatin Tanımı ve Algısı.....	21
1.2.Seyahatin Cinsiyeti Var Mı?	42
1.3.Seyahat ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi.....	52
1.4. Kadın Hareketi/Feminist Hareket ile Seyahat İlişkisi.....	76

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE YOLA ÇIKAN KADINLAR

2.1. Dünya Tarihi İçerisinde Gezen, Yola Çıkan, Seyahat Eden Kadınlar	83
2.2. Yoldaki Kadınların İçinde Yaşadıkları Çağdaki Toplumsal Hareketler	119
2.3. Toplumsal Yaşamın ve Mekânların Düzenlenişinde Seyahatin ve Gezgin Kadınların Etkisi	140
2.4. Osmanlı ve Türkiye Tarihi İçerisinde Gezen Türk Kadınlar	191
2.5.Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Gezen Kadınların İçinde Yaşadıkları Toplumun Yapısı ve Kadınları Yola Çıkaran Sebepler.....	217
2.6. Toplumsal Yaşamın ve Mekânların Düzenlenişinde Seyahatin ve Gezgin Kadınların Etkisi	221

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

90 SONRASINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE GEZGİN KADINLAR

3.1. 1990'lar Türkiye'si'nin Tarihsel Hikâyesi.....	225
3.2. Türkiye'deki Kadın Hareketi ve Seyahat	228
3.3. Günümüzde Gezgin Kadınlar: Görüşme Bulguları ve Yöntemi	234
3.3.1 Kadınlar Neden Yola Çıkar?	237
3.3.2. Yalnız Seyahat Etmeyi Tercih Eden Gezgin Kadınlar	268
3.3.3. Seyahatin Gezgin Kadınlardaki Değişim ve Dönüşüme Etkisi	274
3.3.4. Teknoloji Alanında ve Sosyal Medyada Gezgin Kadınlar	282
3.3.5. Turizmin Cinsiyeti	294

SONUÇ

KAYNAKÇA

EKLER

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1 Ruth Orkin.....	328
Fotoğraf 2 Harriet Adams	329
Fotoğraf 3 Gertrude Ederle.....	329
Fotoğraf 4 Margaret Moth	330
Fotoğraf 5-6 Emma Gatewood	331
Fotoğraf 7-8 Zeynep Hanım	332
Fotoğraf 9 Selma Ekrem.....	333
Fotoğraf 10 Halide Edip Adıvar.....	333
Fotoğraf 11 Halide Edip Adıvar.....	334
Fotoğraf 12 Kadın ve Yol Ajandası.....	335
Fotoğraf 13 Lady Mary Montague.....	336
Fotoğraf 14 Nellie Bly	337
Fotoğraf 15 Merve Arslanalp	337
Fotoğraf 16 Merve Arslanalp	338

GİRİŞ

İlkçağlardan günümüze kadar gelen tarihsel süreçte seyahatin insan yaşamını, insanların inşa ettiği toplumsal yapıyı ve kültürel değerleri etkilediğini ve etkilemeye devam ettiğini görmekteyiz. Seyahat olgusu hayatımızı planlar ve geleceğimizle ilgili hayaller çerçevesinde kurarken düşüncelerimizi ve hislerimizi yönlendiren önemli toplumsal değerlerden birini oluşturmaktadır. Seyahate çıkmak ilk çağlardan bu yana deri değiştirmiş, anlam ve misyon farklılaşmasına uğramış ancak önemini hiç yitirmemiştir. Peki, seyahate çıkmak ya da yolculuk yapmak tarihte nasıl bir öneme sahiptir? Hayatlarımızı, içinde yaşadığımız toplumları, kültürleri nasıl etkilemektedir? Seyahatin tarihi nedir? Günümüzde yaşamımızda nasıl bir anlam taşımakta ve rol oynamaktadır? Bunun gibi sorulara verilecek cevaplar bizi bir toplumun ekonomik, siyasi, sosyal, kültürel ve tarihsel yapısını anlamaya ve insanlığın değişimine yönelik farklı bir bakış açısına ulaşmaya götürebilecek potansiyeli taşımaktadır.

Benim bu tezde araştırmak istediğim seyahat etmeyi bir yaşam biçimi haline getirmiş olan gezgin kadınlar ve o kadınların seyahatle ulaşmaya çalıştıkları hayalleri, amaçları ve nedenlerinin neler olduğudur. Seyahat bireysel anlamlarla göreceli bir konu olabildiği kadar toplumsal ve kültürel anlamlarla da kolektifin bir parçasını oluşturur. Kolektifin bir parçası olarak kadınlar neden yola çıkar? Yolda bulmayı umdukları ya da buldukları nelerdir? Cinsiyetlendirilmiş ve karşıtlıklarla oluşturulan bir dünya düzeni içerisinde kadın seyyahların konumları nedir? Toplum, gezen kadınlara nasıl bir alan veya hak tanımaktadır? Yapılan birçok çalışma, araştırma ve verilen mücadeleler tarihinden de biliyoruz ki bütün bir insanlık tarihine baktığımızda bu tarihi çoğunlukla erkekler oluşturmaktadır. Resmi tarih bize erkeklerin eylemlerini, kahramanlıklarını, erkeklerin inşa ettiği kültürü ve medeniyeti anlatmaktadır. Hatta bunu bize empozeetmektedir diyebiliriz. Peki, tarih, edebiyat, sosyoloji ve birçok disiplin erkek özneleri ortaya çıkarırken kadınlar nerede durmaktadır? Kadınlar en az erkekler kadar hayatın üretimine katılmakta, devamlılığının sağlanmasına katkıda bulunmakta ve toplumsal yaşantıda önemli ölçüde yer almaktadır. Son birkaç yüzyıldır tarihte kadınları görünmez kılan

araştırmalara ve disiplinlere karşı çıkan, bunu yapı bozumuna uğratmaya çabalayan, varoluşsal haklarının ve failliklerinin yani özne olma haklarının peşinde koşan kadınlar birçok güçlü ve zorlu mücadeleler sonucu birtakım hakları elde etmişler, daha fazla görünür olma konumuna ulaşabilmiflerdir. Ancak bu konuda resmi tarihin bize sunduğu anlatılarda ciddi boşluklar bulunmaktadır.

Resmi tarihin boşlukları, gündelik yaşamın her alanına sızımış ve orada kök salımış olan cinsiyetçilik, bilinçli bir biçimde tanımlanamadığı durumlarda bile kendi yaşantısına biraz dikkatle yaklaşabilen herkesin fark edebileceği ayrıntılarda kendisini gösterebilmektedir. Ben de çok erken yaşlardan bu yana okumaya ve daha fazla okumaya kendini adanımış biri olarak bilincinde olmadığım ya da çocukluk zamanlarından beri bazı anlamlandıramadığım durumlarla karşılaşmıştım okuduklarımda. Bana ğretimim için verilen kitaplarda çoğunlukla kâşifler, bir ülkeyi yönetenler, insanların ve toplumların yaşamlarını düzenleyen gler erkeklerdi. Kadınlardan çok az bahsediliyor, onların konuları çoğunlukla hayatın yeniden üretim alanında belirleniyordu: Kültürü yetiştiren ve çoğaltan anne kadınlar. ocuklarının ve evlerinin bekçileri ve koruyucuları kadınlar olarak.

Kadınlarmın nerede olduğu sorusunun cevabını uzun yıllar sonra üniversitede aldığım toplumsal cinsiyet dersleri sayesinde bulabildim. Çocukluğumdan, kendilik bilincimin oluştuğu yıllardan beri gündelik yaşama sinmiş cinsiyetçilikten, kadınları sessizliğe ve pasifliğe iten toplumsal düzenden hep rahatsız oldum ancak ne daha bunların adını koyabilecek bilgi birikimine ve benim algımı açabilecek insanlarla bir ilişkiye sahiptim ne de gündelik yaşam telaşından başka bir düşünceye kendimi bırakabiliyordum. Dolayısıyla hem kendi yaşantımda bana vurulan ketleri hem de sistematik olarak kadınlara uygulanan baskı ve eşitsizliğin ciddi boyutunu çok göremedim. Hep sorguladım. Rahatsız oldum. Ama üstüne düşmedim. Tanımlayamadım. Çevremde de bu konularda tartışabileceğim insanlar mevcut değildi. şimdi aldığım eğitim sayesinde artan farkındalığım ve bilinçli bir okuyucu olmayı öğrenmem bana hem kendime hem de çevremdeki insanlar arasındaki ilişkilerdeki eşitsizliklere ve cinsiyetçiliğe yönelik algımı genişletmiş durumda. Farkındalık ve bilinçlilik insanı daha farklı bakmaya ve düşünmeye sevk etmektedir. Bende kendi seyahat deneyimlerimle birlikte içten içe bildiğim ama üzerinde çok

düşünmediğim günlük yaşamdaki eril tahakkümü daha fazla ve net bir şekilde görmeye başladım. Hala okuduğum kitaplarda, gezdiğim kitapevlerinde kadın yazarlar, kadın seyyahlardan ya da kurgu romanlardaki kadın karakterlerden çok erkekler ve erkeklerin failliklerine rastlıyorum. Erkekler her yerdeler. Peki, kadınlar neredeler? Onlara ulaşmak hala çok zor gibi görünmektedir. Özellikle de bilgi üretiminde görünürlüklerinin çok az olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir kadın olarak içinde yaşadığım toplumdaki ve dünyadaki kadınların tarihteki ve günümüzdeki konumunu sürekli sorguluyorum. Kadınlar hayatın içinde varlar. Kamusal yaşamdaki haklarının birçoğunu edinebilmiş durumdalar. Birçok bedel ödeyerek de olsa. Ancak ‘kadınlar gerek kamusal alanda gerek bilgi üretimi alanında nasıl varlar?’ sorusunun önemli olduğunu ve birçok toplumsal cinsiyet odaklı çalışmalarda bu soruya yanıt arandığını da belirtmek gerekir. Virginia Woolf, edebi ürünlerde en çok konuşulanların kadın olduğunu, en çok onlar üzerine eserler yazıldığını ancak onları bir nesne, üzerinde konuşulup karar verilecek, inşa edilip kurularak yeniden yapılandırılacak bir nesne gibi ele alan eserler olduğuna işaret etmektedir¹. O eserlerde kadın karakterler önemlidir. Ancak özne olarak değil. Erkekte uyandırdığı hisler, eril bakışın özneliliğinin karşısında o bakışa maruz kalan nesne olarak. Ancak kadınlar ne yapar? Ne hisseder? Hangi eylemlerde bulunur? Tarih yazımına, hayatın katılımına, üretime nasıl dâhil olur?

Öncelikle bütün bu bilgilere ve sorulara ulaşmak noktasında fikirlerimi nasıl topladığımı, bu seyahat ve kadın sorunsalını aklıma ve kalbime düşüren sebepleri ve beni bu tezi yazmaya iten süreci kısaca anlatmak istiyorum. Çünkü o süreç sadece bu tezi ortaya koymamda bir araç değil bende farklı bir bakış açısı uyandırdığı için önem teşkil etmektedir.

Kadın Çalışmaları bölümü’nde yüksek lisans yapmaya başladığım dönemde yaşadığım bazı olumsuzluklar içimde uzun süredir fısıldanıp duran ama kulak vermediğim birtakım seslerin yükselmesine neden olmuştu. Ders dönemimi ve bölümümü çok sevmekle birlikte yine de boş zamanlarımda bulunduğum şehre tahammül edemez hale geldiğimde hayalini kurduğum bazı yolculukları

¹Virginia Woolf, **Kendine Ait Bir Oda**, çev. İlknur Özdemir, Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, 2018.

gerçekleştirmeye karar verdim. Ege'deki antik kentleri gezmeye başlayacaktım². Bu hayalin ne kadar süredir içimde filizlendiğini bilmiyor olsam da güçlü bir dürtü ve acının yoğunluğu beni bulduğum şehirden uzaklaşmaya itti. Günü birlik başlayan ve zamanla günlere ve haftalara yayılan ve artık gerçek bir tutku ve tek amaç halini alan seyahat hayatımda çok önemli bir rol oynamaya başladı. Daha sonraları sık sık ve her fırsatta yola çıkmaya başladım. Belirlediğim rotadaki antik kentleri tek başıma geziyordum. Otostop çekmeye de bu süre içerisinde başladım. Benden daha büyük, daha güçlü şeylerin olduğunu görmeye ihtiyacım vardı belki de. Önemsiz olduğumu hissedersen hislerimin yoğunluğunun da azalacağına inanıyordum. Böylece başka hikâyelerin peşinden koşmaya başladım. O sırada sadece kaçmak amacıyla yaptığımı sanıyordum bu seyahatleri. Bir gün bir antik kent gezisi dönüşünde başka bir yere geçmeye çalışırken hava kararmak üzereydi. Uzun süre otostop çekmişim ancak beni aracıma alacak insanlara rastlayamamıştım. Tek başıma dağlık bir bölgede bir kütüğün üstünde uzun süre yürümekten yorgun düşmüş bir halde otururken kendime benim burada ne işim olduğunu, tüm bunları yapmaya değer olup olmadığını sordum. Açıkçası o günden bu yana arada sırada aynı soru aklıma düşse de, o soru değişmeyen o cevabı da beraberinde getiriyordu. Evet, her bir anına değer. Yine olsa yine yapacağımdan eminim. Kendime her defasında aynı cevabı veriyorum. Daha sonra bu soru “Peki neden bir insan, özellikle de -kendim bir kadın olduğumdan ötürü olsa gerek- bir kadın neden seyahate çıkar?” sorusuna evrildi. Hislerimi ve kendimi anlamlandırmaya çalıştığım bu süreçte seyahatin özellikle de kadınlar üzerindeki etkisini öğrenmek için güçlü bir arzu duydum. Birçok erkeğin gezilerini ve maceralarını anlatan romanlar ve öyküler okuyarak büyüdüm. **Gulliver’in Gezileri, Seksen Günde Devri Âlem, Denizler Altında Yirmi Bin Fersah** gibi birçok öne çıkmış ve bilinen romanların kahramanları hep erkektiler. Biliyoruz ki edebiyat ürünlerinde seyahat anlatılarının önemli bir yeri vardır ve bu anlatılarda fail

² Her şeyi bir kavrama ve tanıma sıkıştırmak çok doğru olmasa da bazı duyguların ve yoğun tutkulara işaret eden sözcükler açıklayıcı olabilmektedir. Örneğin antik kentlere yönelik arzumu tanımlayan bir sözcüğün var olduğunu öğrendim: “*ruinenlust*” Almanca ve İngilizce kelimelerin birleşimiyle (Alm.*ruin* harabe, yıkıntı ve İng. *Lust* arzu, tutku) oluşan kelime “yıkık dökük binalara ve terk edilmiş yerlere karşı konulamaz bir çekim duyma”yı anlatmaktaymış.

Bknz: Tiffany Watt Smith, **Duygular Sözlüğü; Acımadan Zevklenmeye**, çev. Hale Şirin, Kolektif Kitap, İstanbul, 2018, s. 233.

olarak hep erkekler yer alır. Seyahati araştırdığımızda Conrad'ın ya da Jules Verne'nin dünyayı gezen erkek kahramanları, erkek gezginlerin anlatıları bizlere öyküler verdiği kadar birçok amaç ve sebep de sunmaktadır aynı zamanda. Ancak literatüre baktığımız zaman seyahat alanındaki –diğer birçok alanda olduğu gibi- erkek gezginlerin kitaplarının yanında kadınların anlatılarının neredeyse hiç yer almadığını, yer alsa bile çok az bir şekilde yer aldığını görüyoruz. Yakın zamana kadar bu böyleydi en azından. Günümüzde seyahate yönelik ilgi çok artmıştır. Gezilerini ve gördükleri yerlere yönelik yorumlarını ve anılarını yazan kadın ve erkek sayısı çoğalmışsa da literatürde hala bir cinsiyet dengesizliği söz konusu. Erkekler hala bu alana egemen durumdadırlar. Kadınlardan kalan ise ya anılarını anlatan ve biyografi bölümlerinde yer alan, ya mektuplarda gizli saklı kalmış ve görünür olmaktan, bir topluma ulaşmaktan uzakta, rafların kıyısında kalmış kitaplardı. Birçok alanda olduğu gibi seyahat alanında da kadınların görünmezliği ya da bizim bildiğimiz, bize sunulan gezi edebiyatındaki kadınların azlığı beni oldukça rahatsız etti. Bir yandan seyahatin anlamını hala kendi içimde tartışırken bir yandan da kadınların bu alan içindeki konumlarını araştırmak, yolda olmayı tercih etmiş kadınların yolculuk deneyimlerini ve bunun onlarda yarattığı etkiyi araştırmak ve ortaya koymak isteği içimde gittikçe yoğun bir hal aldı. İçimdeki o isteği susturamadım. En sonunda da bu tez ortaya çıktı. Tezi tartışmaya çalışırken tezin birçok anlamda eksik kalacağını daha yazarken hissediyordum. Öyle de oldu. Tezime ya da araştırma konuma güvenmediğimden değil birçok kavramı içinde barındıran geniş bir perspektiften ele almaktan bir türlü vazgeçemediğim için. Sonuçta araştırma yaptığım bir konuda bir bakış açısı ortaya koyarken önemli olduğunu düşündüğüm bazı kavramlarla bağıntı kurmak istedim. Her kavramın kendi içinde çok kapsamlı sosyolojik tartışmaları bulunmaktadır. Onları bütünüyle ele almak mümkün olmadığı için seyahat ve kadın kavramlarından uzaklaşmadan bir bakıma özet bilgi gibi kullanmayı uygun buldum. Bir konuyu anlatmayı seçmek, bir başkasını anlatmaktan vazgeçmek anlamına da geldiği için, ben tezimi daha çok feminist bir açıdan ve sosyoloji odaklı ele aldım.

Feminist teorinin ve kadın hareketinin kadınların varoluş mücadelesine etkisi kadın gezginler açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla kadın hareketinin

seyahatle ilgisi söz konusudur. Kamusal ve özel alanların düzenlenişinin seyahatlere ve insanların hareket özgürlüğüne etkisi, bireyselleşme ve küreselleşmenin, gelişen teknolojinin ve ulaşım araçlarının yolculukların doğasına yaptıkları katkı ve yarattığı sorunlar, sömürgeci yaklaşımın seyahat edilen yerlere, ya da seyahat eden kişilere yönelik oluşturduğu bakış, kimlik kavramı gibi birçok olgu da seyahatle bağlantılıdır. Çoğunluğu –takip edebildiğimiz, bilebildiğimiz kadarıyla- ataerkil bir toplum yapısı oluşturduğunu iddia edebileceğimiz bir dünyada bu kavramlar kadınlara nasıl yaklaşıldığını göstermesi açısından önemlidir bana kalırsa. Toplum yapıları tarihsel süreç içerisinde ciddi dönüşümler geçirmiş, birçok farklı yapıya evrilmiştir. Yine de tüm o değişimlere rağmen geleneksel dünya düzenini ya da oluşturdukları kültürel pratikleri savunan ve onları korumaya çalışan bir toplum yapısında cinsiyetlendirilmemiş bir alan da kişilerde yoktur. Erkekleri hep fail, eyleyen, çalışan ve evine, ailesine bakan ama aynı zamanda maceraların da kahramanları olan bir özne olarak kuran ataerkil toplumlar, kadınları ev ve ev işleriyle, bakımla, çocuk yetiştirmeye, evi geçindiren kocasına bakmakla yükümlü kılmakta, kadının varlık alanını evle sınırlandırmaktadır. Böyle bir düşünce biçimine sahip toplumlarda gezen kadınlar kimlerdir? Evlerini, onlara biçilen toplumsal rolleri ve kimliklerine yüklenen değerleri reddeden, hayatında karar alma merciinde olma hakkının ve yaşamının öznesi olma çabasının peşinde koşan kadınlar mıdır? Ne amaçla ve Nasıl yola çıkmaktadır? Yolculuk onlar için ne anlam ifade etmektedir? Bunları araştırmak istedim. Çünkü bu soruların cevaplarında kadınların hem eksik kalmış, geride bırakılmış, görmezden gelinmiş deneyimleri ve öznelliklerini ortaya çıkarmaya, onları görünür kılmaya katkıda bulunmak, hem de gerçekten seyahat ederek neye, nasıl bir hayata ulaşmak istediklerini anlamak istedim. Çünkü bende tek başına gezen bir kadın olarak o seyahatlere çıkarken ödediğim bedelleri, etmek zorunda kaldığım mücadeleleri, kavgaları tartışmaları bizzat yaşamış ve hala yaşayan biriyim. Şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki dünya her cinsiyet için -kadın, erkek, queer bireyler vb.- zor olsa da toplum kendisi için “Öteki olarak” kurguladığı gruplardan olan kadınlar için birçok şeyi katbekat zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda seyahat eden kadınlara bakış açısını ve yaklaşımını araştırmak, hayatı yollarda anlamlandırmaya çalışan kadınları, gezgin kadınları görünür kılma amacıyla bu tezi yazmayı istedim. Amacım kadınların deneyimlerini mutlaklaştırmak ve tek gerçek kaynakmış gibi sunmak

değil, onların deneyimleri ve yaşadıkları gerçekleri tarihselleştirip ortaya koymaktır. Seyahat geniş kapsamlı ve göreceli yorumları içinde barındıran çok katmanlı bir olgudur. Tek ve evrensel bir sonuca indirgenemez. Ama seyahat eden kadınlarla ilgili bir tezde gezgin kadınlarla ilgili ortaklıklar, farklılıklar nedenler ve sonuçlar tartışılabilir.

Özellikle on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda seyahat eden kadınlarının yolculuklarının bir eşlikçi, bir eş ya da akrabayla birlikte gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Tek başına gezen kadınlar da vardı. Ancak oldukça azdı. Günümüzde ise seyahat anlam değiştirse de tek başına ya da birileriyle birlikte gezen, yola çıkan kadın sayısı oldukça çoğalmış durumda. Ve gezginlik günümüzde anlam değişimi geçirmiştir. En azından bu tezde ele alınacak olan “gezgin kadın” tanımı iki yüz, üç yüzyıl öncesinin gezginlik anlayışından uzaklaşan bir anlam taşımaktadır. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu kavram yoğunluklu olarak tartışılacaktır.

Ataerki bir toplumda yaşamaktayız. Ve ne yazık ki içinde yaşadığımız toplumda kadınların yaşamı, öznellikleri ciddi bir risk taşımaktadır. Kadınların aleyhine gelişen toplumsal gelişme ve haklarını askıya alan düzenlemeler, yasa düzeyinde adil ama uygulama düzeyinde yetersiz kalan kanunlar, toplumsal yapı düzenlemeleri kadınların varlıklarını ve haklarının tehdit altında olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Cinsler arası eşitliğe duyarlı, sınıfsal ayrışimlardan uzak adil bir toplum yaşantısına sahip değiliz. Birbirine tahammülü azalmış, öfkeli ve kendisinden farklı olana varoluş alanı tanımayan bir toplumsal düzende hayatlarımızı sürdürmekteyiz. Böyle bir ortamda gezen, seyahate çıkan kadınlar bunu nasıl gerçekleştirmektedirler? Bu kararı nasıl uygulamakta ve seyahatlerinde nelerle karşılaşmaktadırlar? Bu yolculukları onlarda nasıl bir etki ve dönüşüme sahiptir? Bu soruların cevabı seyahate yönelik bakışın göreceli oluşundan dolayı muğlâk kalabilmektedir. Ancak bu tezde sorulara cevap alırken mutlak, tek bir doğru ortaya çıkarmaktan ziyade seyahatin cinsiyetli bir doğası olup olmadığını araştırmak ve gezgin kadınlar için seyahatin anlamını ortaya koymayı amaçlamaktayım.

Tezimi feminist kuram çerçevesinde ele almaktayım. Feminizm, hakkını arayan kadınların tek başlarına eşleri ya da ailelerinden destek bile almaksızın

yaptıkları eylemler, yazdıkları kitaplar ya da yaşantılarında oluşturdukları küçük direniş alanları açmışlardır. Bunların yanında bir de bir araya gelip haklarını savunmak, seslerini çıkarmak, oy hakkını kazanmak için verdikleri mücadelelerle oluşmuş, radikal ve köklü bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Cinsiyetçi sömürüyü tartışan ve bunu yıkmaya çalışan feminizm kadın yaşantılarını, deneyimlerini, haklarını ve erkeklerle eşit yurttaşlık haklarına kavuşmayı savunmaktan toplumsal cinsiyet tartışmalarını özne yapmaya evrilen geniş, kapsamlı ve kendi bilgi alanını üreten bir ideoloji halini almıştır. Kadın ve erkek arasındaki ilişkiler ve tahakküm, baskıcı ve cinsiyetçi yapılanmayı tartışmaya açtığı kadar patriyarkanın kadın, erkek, queer bireyler ve toplumun kendi “ideal”ine karşı kurduğu ötekilere yönelik farklılaştırıcı ayırıştırıcı ve tahakkümcü yapılanmasını da eleştirecek kadar kapsamı genişleyen bir ideolojidir. Feminist aktivistlerin mücadeleleriyle birlikte edinilen kazanımlarından biri olarak akademide kadın çalışmaları bölümlerinin oluşturulması feminizmin kendi bilgi ve teori alanının üretimini de olanaklı kılmıştır. Bu bağlamda feminist kuram çerçevesinde gezen kadınlara bakmak, kadınların hala erkeklerin ötekisi, ikincil özneler olarak kurgulandığı toplumumuzda kendi hayatı ve hayalleri uğruna yola çıkan, karar alan, eyleme geçen, kamusal alanda varlığını ortaya koyan gezgin kadınları yazmanın ve onları görünür kılmanın önemli olduğunu düşünmekteyim.

Gerek toplumsal yaşantıda gerek yazın dünyasında kadın gezginlerin yokluğuna ve görünmezliğine yönelik şu örneği vermek bilgilendirici olabilir. Jules Verne’nin 1893 yılında **Seksen Günde Devri Âlem** adlı yapıtı yayınlandı ve kısa sürede dünya çapında bir ün kazandı. Hala dünyanın en bilinen romanlardan olan bu kitaptaki ana karakter Phileas Fogg çok bilinen bir kahramandır. Phileas Fogg arkadaşlarıyla bir bahse girer ve dünyayı seksen günde turlayabileceğini savunur. Fogg’un seksen günde dünya turunu tamamlamaya çalışırken yaşadığı maceraları anlatan bu romanı okumayanların bile bu karakterden ve hikâyenin ana hatlarından haberi varken, gazeteci olan ve dünyayı 72 günde gezen Nelly Bly’ı bilen insanların

sayısı çok azdır.³ Peki, ama neden? Tekil bir örnek üzerinden genelleme yapmak değil amacım. Ancak “resmi tarih” anlatısı erkek ve kadın öznelerin deneyim ve yaşantılarını, bilgi oluşturma süreçlerine katılımlarında eşit ve dengeli bir bilgi alanı sunmamaktadır bizlere. Bu bağlamda bu tezi seyahatin cinsiyetli bir doğaya sahip olup olmadığını araştırarak oluşturmak istedim.

Tezim üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk olarak seyahatin tanımına ve tarihsel süreç içerisindeki dönüşümüne değindim ve toplumsal cinsiyetle, kadın hareketiyle etkileşiminin neler olabileceğini tartıştım. Çünkü seyahatin ne olduğunu, nasıl gerçekleştirebildiğini, nasıl bir anlamlandırmalar kümesine dâhil olabildiğini görmek ve bunun kadın hareketiyle bağlantısını anlatmanın önemli olduğunu düşünüyorum. Özgürleşmek, kendi yaşamının öznesi olmak kolay bir süreç değil. Uzun bir sürece tekabül etmektedir. Zaman ve mücadele gerekmektedir. Kadın hareketinin ve feminist bilincin gelişmesiyle birlikte kadınların daha fazla özgürleşmeye başladıklarını iddia edebiliriz. Bu anlamda seyahat etme ve tek başına seyahat edebilme gibi eylemlerin feminizmle ilişkisine bakmak elzemdir.

Hiç kuşkusuz şuan anladığımız seyahat kavramı eski çağlarda çok farklı anlamlar taşımaktaydı. Eski çağların insanları da sıklıkla yer değiştirmekteydi. Ancak seyahat etmekten ziyade hayatlarını devam ettirebilmek için yola çıkmışlardır. İnsan topluluklarının ilki sayılabilecek avcı ve toplayıcı toplumlarda insanlar hayatlarını hayvan avlayarak, bitki toplayarak ve onları kendileri için besine dönüştürerek yaşamaya çalışıyorlardı. Zamanla daha iyi yaşam koşulları sağlamak için farklı yerlerde yerleşim birimleri oluşturmaya başlamışlardır. Tarım ve hayvancılığın gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Giderek kurdukları yerleşim yerlerin dışına çıkmışlar, yakınlarındaki topluluklarla etkileşime girmişler ellerindeki ürünleri ihtiyaç karşılığı ürünlerle takas etmişler ve ilk ticaret ağını oluşturmuşlardır. Ürün fazlası üretimleriyle daha da uzaklara açılmaya başlamışlar, tekerlek, yazı gibi

³Jules Verne'nin İletişim Yayınlarından çıkan Çocuk Klasikleri için yeniden basılan **Seksen Günde Devriâlem**'in önsözünde Nelly Bly'a değinilir. Nellie Bly'ın 74 günde dünyayı dolaştığı bilgisi yazar. İnternet ortamlarında ve bazı kitaplarda da Nelly Bly'ın 72 günde dünyayı dolaştığı söylenmektedir. Bknz: Jules Verne, **Seksen Günde Devriâlem**, çev. Can Belge, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s.6. Eduardo Galeano, **Kadınlar**, çev. Süleyman Doğru, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2018, s.94.

icatlar insanların hareket alanlarını genişletmiş farklı yerlere ulaşmış, farklı insanlarla etkileşime geçmişlerdir. Gemilerle yakın veya uzak ülkelere yapılan seyahatler hep tehlike içermekteydi. Çünkü insanlar bilinmeye yönelik duyulan meraktan daha çok korku duymaktaydı. Uzaklara yelken açmış ve geri dönmüş gezginlerin canavarlarla dolu efsanelerle süslenmiş anlatıları zaten gelişme göstermemiş ilkel ulaşım araçlarıyla birlikte insanların gözünde dünyayı daha tehlikeli bir hale getiriyordu.

Zamanla gelişen ulaşım teknikleri, ilerleyen toplumsal ilişkiler ve genişleyen ticaret ağı insanları, özellikle de tüccarları daha uzak ülkelere, gezginlerden, kâşiflerden duydukları egzotik buldukları ve hazinelerle dolu olduğu söylenen Doğu'ya açılma isteğini de kamçılıdı. Başka kıtaların varlıklarından haberdar olmayan Batılılar Doğu'ya yöneltmişlerdi ilgilerini. Seyyahların çoğunu erkekler ve erkek kâşifler oluşturmaktaydı. İlk gezme merakına sahip kadınlara ise milattan önce dördüncü yüzyılda kutsal topraklara ziyaret ettiği düşünülen Hacı Egeria isimli bir kadının hac yolculuğu dışında, on yedinci yüzyılda rastlanmaktaydı ve çok azdı.

Avrupa'daki Rönesans dönemi keşifler çağını başlatmış, Batılıları uzak diyarlara götüren birçok yenilik ve ulaşım, metalürjide ve haritacılıkta gelişimler insanları farklı iklimlere atmış, bir dizi keşfi ve sömürgecilik hareketini doğurmuştur. Osmanlıda ise, on dokuzuncu yüzyıla gelirken, çıkan iç isyanların da etkisiyle imparatorluk gerileme sürecine girmiş, bu arada yapılan ıslahat hareketleriyle çeşitli düzenlemeler yapılsa da birçok milletin Osmanlı'dan ayrılması dolayısıyla, diğer imparatorluklarda da görülen benzer dağılmaya Osmanlı'da da rastlanmıştır. Yirminci yüzyılın ulus-devlet oluşumunun da etkisiyle artık eski devlet yapısıyla ilerleyemeyen Osmanlı imparatorluğu yıkılmış, ulus-devlet formlarında oluşmuş bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Cumhuriyet, getirdiği reformlar ve ideolojisiyle Osmanlı'dan kendisini keskin bir kopuşla ayırmıştır.

Tezin bu ilk bölümünde seyahat tanımının dünyada ve Osmanlı ve Türk toplumundaki algısına değindikten sonra seyahatin cinsiyetinin olup olmadığını, cinsiyetli bir doğaya sahip olup olmadığını tartıştım. Daha sonra ise kavramsal olarak

seyahat ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileşimini irdeledim. İlk bölümün son kısmında ise kadın hareketinin seyahatle olan etkileşimine baktım.

Tezin ikinci bölümünde tarihsel süreç içerisinde yola çıkmış kadınları ele aldım. Dünya tarihinde seyahat etmiş kadınlar kimler, onların içinde yaşadıkları çağdaki toplumsal koşulların neler olduğunu, yaşadıkları toplumda gerçekleşen toplumsal hareketlilikler ve bunların kadın gezginlerin seyyahlıklarına dolaylı veya dolaysız etkilerinin neler olabileceğine değindim.

Milattan önce dördüncü yüzyıla kadar uzanan bir tarihçesi vardır gezgin kadınların. Bu tarihte karşımıza Hacı Egeria isimli gizemli bir hacı kadın çıkmaktadır. Bu kadının uzun süreli bir yolculuğa çıktığı, birçok kutsal toprağı ziyaret ettiği bilinmektedir. Hacı Egeria'dan farklı olarak ilk gezme merakına aslında bilimsel keşif amacıyla yola çıkan Maria Sybille Merian'da rastlamaktayız. Çoğu gezgin kadının varlığı ise on sekizinci yüzyılla birlikte ortaya çıkmaktadır. Jean Baret'in gibi gezme tutkusuna sahip bir kadının erkek kılığında Fransız hükümetinin dünyanın çevresinde bir keşif yolculuğuyla görevlendirdiği denizci Bougainville'in seferine katılması ve bir buçuk yıl erkek kılığında gemiyle seyahat etmesi de on sekizinci yüzyılın rastlamaktadır. Bunun gibi daha sonra birçok -kocasıyla ya da yalnız seyahatlere çıkan- kadının varlığı göze çarpar. Ancak tüm bu kadınların isimleri aradığınız için ortaya çıkar çoğu zaman. Çünkü resmi tarih, ve literatür bu kadınları yazsa bile onları görünür kılmak gibi bir amaç taşımaz. Neredeyse hiç yokmuşlar gibi önemsiz bir tavırla ortaya koyar kadın seyyahları. On sekizinci yüzyılın en bilinen gezgin kadınlarından biri Lady Mary Wortley Montagu'dur. Eşinin İngiliz sefareti olarak İstanbul'a atanmasıyla oğluyla birlikte, Belgrad, Edirne ve daha sonra İstanbul'a gelen Montagu iki yılını geçirdiği bu ülkede yaşadıklarını ve karşılaştıklarını arkadaş çevresine yazdığı mektuplarda dile getirir. Bu mektuplar daha sonra bir kitap olarak yayımlanır. Lady Hester Stanhope, Elizabeth Craven, Julia Pardoe, Aime Crocker, Annie Londondery, dağcı Annie Smith Peck, Fanny Bullock Workman, Georgiana Adelaide Müller, Harriet Adams, Ida Laura Pfeiffer, Mary Kingsley, Octavie Caundreau tarihin yazdığı ancak çok da üstünde durmadığı hayatlarında ve toplumsal yaşantıda varlıklarını ortaya koyabilmiş ve istediklerinin peşinde gidebilmiş gezgin kadınlardan bazılarıdır.

On dokuzuncu yüzyılla birlikte bu isimler iyice artmış yirminci ve yirmi birinci yüzyılda anlamı ve doğası değişen seyahat kavramıyla birlikte seyahat eden kadınların sayısı çok yüksek rakamlara ulaşmıştır.

Bu kadınlar seyahatlerinde birçok önemli toplumsal değişimlere ve hareketlere tanıklık etmişlerdir. Gezgın kadınların anlatılarında bu değişimlere ve toplumsallıklara yönelik yorumlara da rastlanmaktadır.

Kadın gezginler ve seyahat odaklı bir tez yazarken okuduklarım ve karşılaştığım bilgiler beni kamusal ve özel alanın düzenlenişı ve bu düzenlenişteki cinsiyetlendirilmiş mekânlar ve kamusalılıklara dair düşünmeye itti. Kamusal ve özel alanın cinsiyetlendirilmiş dokusu erkeklerle kadınları ayrı mekânlara sabitleyen kutuplaştırmacı yapısı her iki cinsiyetin de hareket alanını belirleyen bir düzenlemeye sahiptir. Günümüzün sınırları silinmiş ve birbirinin içinde kaybolmuş kamusal alan ve özel alanın tartışılmaya başladığı dönemlerde ve ortaya çıktığı dönemlerde keskin bir bıçakla ikisi birbirinden ayrı gibi konumlandırılmış bu alanlar kadını özel alana ve eve sabitlerken erkeğı kamusal alanla, politik olanla dışarıyla olan iletişimle ilişkilendirmiştir. Gece vakti yürüdüğü için şüpheli görünerek tutuklanan kadınların var olduğı bir toplumsal düzende kadın seyyahlar sadece kendilerine yüklenen toplumsal kimlikleri ve cinsiyet rollerini değil, toplumsal düzenleniş biçimlerini de ihlal ettikleri için sıklıkla cezalandırılmışlardır. Rebecca Solnit'in *“yürümeğ kamusal alanda var olmak demektir”* sözü kadınların dışarıdaki varlıklarının toplumsal ön yargı ve kısıtlayıcı toplumsal düzenlemelerle nasıl katı ve baskıcı bir toplumla mücadele etmek zorunda kaldıklarını anlama noktasında önemli bir sözdür. Kamusal alanda istenmeyen kadının dışarıdaki varlığı tehdit içerdiği kadar ihlal içerir ve kendi kurallarını dayatan bir toplumsal yapı bu ihlali cezalandırarak ihlali ortadan kaldırmaya kalkışır. Bu bağlamda kamusal ve özel alanların düzenlenişı, kentlerin yeniden inşası bireylerin yaşamlarına ve hareketlilik özgürlüklerine doğrudan etki eden önemli bir unsur olarak tartışılması gereken kavramlardır. Kitlesel yürüyüşler, protesto yürüyüşler, eylemler sokaklarda yapılır. Sokaklarda var olmak demek yaşam üzerinde hak talep etmek demektir. Sokaklar, yollar, insanların talepleri ve varlıklarıyla toplumsal ve simgesel bir anlam kazanmaktadır. Buna iyi bir örnek olarak Peace Pilgrim verilebilir. Barış Hacısı olarak kendini tanımlayan Peace

Pilgrim'in yirmi sekiz yıl boyunca üstünde mavi bir tunikle Amerika kıtasını boydan boya dolaşması seyahatin doğası ve içeriğini, insanların eylemlerinin kamusal ve özel alanları nasıl dönüştürebileceğinin iyi bir örneğidir. Bu bağlamda alanların tartışmasını yaptıktan sonra Osmanlı ve Türk toplumundaki gezgin kadınlara değindim. Selma Ekrem, Zeynep Hanım ve Halide Edip belki de bu sıralamaya dâhil edilebilecek bir kişi daha vardır. Suat Derviş. Sıklıkla yurtdışına çıkan, eserlerini yurtdışında bastırmaya çalışan, yurtdışı deneyimlerinin bazılarını “gönüllü sürgün”⁴lük olarak tanımlayan Suat Derviş de bu listeye eklenebilir. Benim Suat Derviş ile ilgili okumalarımın yetersizliği onu seyahatleri bağlamında ele almamı engelleyen bir unsur oldu. Bu bilgiyi verdikten sonra konumuza geri dönecek olursam Türk ve Osmanlı toplumundaki gezgin kadınların koşulları, yaşantıları ve yaşadıkları toplumsal yapının ve toplumsal dönüşümlerin bilgisini verdikten sonra toplumsal yaşam ve mekânların düzenlenişinde seyahatin ve gezgin kadınların yerini ve karşılıklı etkileşimini inceledim. Çünkü kamusal ve özel alan tartışmasının seyahat etme ve hareket özgürlüğü açısından önemli bir yere sahip olduğuna inanıyorum.

Üçüncü ve son bölümü, doksanlı yıllardan günümüze Türkiye'deki gezgin kadınlara ayırdım. Küreselleşmenin genişleyen boyutu, televizyonlar, bilgisayarlar gibi kitle iletişim araçlarının gelişimi, turizmin kitlesel büyük ölçekli bir endüstri halini alışı gezginliğin boyutunu nasıl dönüştürdü? Postmodern bir toplum yapısı ve ekonomik, teknolojik, kültürel ve siyasal alanlarda yarattığı köklü değişimler seyahate yönelik algıda nasıl bir dönüşüm yarattı bunu irdeledim. Günümüzdeki kadınların seyahate yönelik bakış açılarının neler olduğunu anlamak için gezgin kadınlarla derinlemesine görüşmeler yaptım. Bu bölümde yaptığım görüşmeler ve incelediğim blogların analizi ile birlikte tartışılmaktadır. En son bölümünü ise gündelik hayatımızın vazgeçilmezi halini alan hayatımızın büyük bölümünü kaplamış olan ve birçok şeye yön ve şekil veren sosyal medya ve kadın gezginlik etkileşimini tartıştığım bölüm oluşturmaktadır.

⁴Bu tabiri tamamlanmamış bir çalışma olan Anılar, Paramparça adlı eserinde kendisi kullanmaktadır. Bknz: Suat Derviş, Anılar, **Paramparça**, İthaki Yayınları, İstanbul, s.2018

Bu tez benim kişisel ilgi alanımdan hareketle ortaya çıkmış ve seyahat ve kadın gezginlerin toplumdaki yeri ve konumunu araştırma isteğiyle yoğrulmuştur. Ben bu teze toplumsal cinsiyet bakışı açısından yaklaşımlar ve araştırmaya insan ve toplum yaşantısıyla ilişkisinin yadsınamayacağı seyahatin bir cinsiyeti olup olmadığını, seyahate çıkan, yola çıkan kadınların bu yolculuğu nasıl deneyimlediğini öğrenmek amacıyla başladım. Resmi tarih diye adlandırdığımız tarih erkeklerin egemenlik kurduğu, erkeklerin keşfettiği, erkeklerin fethettiği erkeklerin zaferlerini kutladığı bir tarih anlayışını yansıtmaktadır. Daha doğrusu bize sunulan bu resmi tarih algısı eril bakış açısıyla bize kendi gerçekliğini dayatmaktadır. Dünya tarihine baktığımızda kadınların erkeklerin karşısında ikincil bir konuma yerleştirildiklerini görmekteyiz. Her toplumun her kültürün kendi yerel özellikleri, kendi özgül yapısı bulunmaktaysa tüm farklılıklar göz ardı edilmeden şu gerçeği rahatlıkla söyleyebilmekteyiz: kadınlar erkekler karşısında bir “öteki” konumunda yer almakta, ikincilleştirilmekte, erkekler tarafından oluşturulan, kurgulanan, inşa edilen bir toplumda erkeğin yardımcısı ve destekçisi rolünde tanımlanmaktadır. Hâlbuki resmi tarih anlayışı ya da diğer erilleştirilmiş disiplinler bize ne söylerse söylesin şunu gerek kendi deneyimlerimizden gerekse son yüzyıllarda kendini ortaya çıkaran düşünceler, akımlar, hareketler ve yapıtlardan da biliyoruz ki kadınlar sadece bir nesne değildir. Tarih içerisinde toplumlarda kilit rollerde yer almış, gerek ev yaşamında gerekse kamusal alanlarda kendi varlığını benliğini, inancını ortaya koymuş ve haklarını kazanmak ve korumak için savaş vermişlerdir. Kadınları görünmez kılan tarih anlayışını sorgulayıp tarihin yazmadığı, yazsa da göstermediği kıyıda, kenarda bıraktığı öznelerin varlığının peşine düşmek ve ortaya çıkarmak elzemdir. Bu anlamda kendi yol deneyimlerime dayanarak şu soruları sordum: Kadınlar, özellikle seyahat eden kadınlar kimdi? Neredelerdi? Ve ne amaçla seyahat ediyorlardı?

Öncelikle planladığımdan farklı olarak tek başına gezmeyi tercih eden kadın gezginleri alt bir başlık ekleyerek anlattığımı belirtmeliyim. Çünkü görüşmecilerimin birçoğu yalnız seyahati deneyimlemiş olsa da hemen hepsi birçok seyahat türünü gerçekleştirmiş durumda oldukları için tezin yalnız gezen kadınları ele alması yarım bir anlatıma yol açabilirdi. Ayrıca yalnız seyahat eden kadınlarla, turla, eşiyile, ya da

arkadaşlarıyla gezen kadınları aynı tezde buluşturmanın, karşılaştırma yapmaya, benzerlik ve farklılıkları ortaya koymaya yardımcı olabileceğini de düşündüm.

Seyahat etmenin, yola çıkmanın, bir hayalin peşinden tek başına gitmenin bambaşka anlamları var. Peki, insanı özellikle de bir kadını yola çıkaran dürtüler, nedenler, arzular nedir? Bir kadın yola neden çıkar? Nasıl çıkar? Bir kadın yolu nasıl deneyimler? Yolda nelerle karşılaşır? Yolculuk kadında nasıl bir etki bırakır? Bu soruların tarihteki gezgin kadınların varlıklarını ortaya koymak ve seyahat olgusuna toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip kapsamlı bir bakışla yaklaşmak için sorulması gerektiğini düşünüyorum.

Tezle ilgili zorladığım durumlardan bir tanesi yoğun bir anlatım dolayısıyla tartışmaların eksik kalması ve değinmek istediğim bazı konulara ya da düşünürlere değinememe kaygısı oldu. Adorno'nun kültür endüstrisine dair söylemleri ya da Anthony Giddens'in modernite ve bireyselliğe dair anlatıları, Simmel'in çok az bir biçimde değinebilmiş olsam da modern kültürde çatışmaya yönelik savı ya da feminist bilgi alanına çok değerli katkıları olan birçok feminist düşünürün yorumları gibi daha belki birçok düşünürün anlatılarına yer veremedim. Çünkü yoğun bir konu ve geniş bir kavramsal tartışma yaptığım için ne kadar hepsine değinmeye çalışırsam çalışayım bu çalışma eksik kalmaya mahkûm bir çalışma olarak kalacaktı. Bu noktada önceliğimi belirlemek zorunda kaldım. Benim için en önemli olanı, gezgin kadınların yolculuklarda neler aradıklarının ne umduklarının, hayatı nasıl anlamlandırdıklarının izini sürmek ve bunu yaparken önemli gördüğüm kavramlardan yararlanmak ve aralarındaki bağı ortaya koymaktı. Seyahatin teknoloji devrimiyle özellikle son yıllarda onsuz yapamadığımız sosyal medya platformları ile kamusal özel alan düzenlemeleri, bireyselleşme, küresel bir oluşumun içinde post modern bir toplumun getirdiği sancılarla yaşama çabası ile bir ilgisi vardır. Bu sancılarla kişisel hak ve özgürlüklerimiz için mücadele etme eylemliliklerimizin doğrudan veya dolaylı olarak bir ilişkisi olduğunu göstermek önemliydi. Çalışmanın bu açıdan, kavramları hakkıyla tartışamama gibi bir riski taşımasına, tüm eksikliğine ve bazı tartışmaları dışarıda bırakan haline rağmen amacına ulaştığına inanıyorum.

Bu çalışmada dil karmaşası olduğu sanılabilir. Aslında tezde iki dilli bir yapının mevcut olduğunu, sosyolojik bir dilin deneyim diline döndüğü bölümlerin olduğunu belirtmeliyim. Deneyim aktarımı ben dilini kullanmayı gerektirdiği için aslında üslupta ikilik anlayışından ziyade bir geçişkenlik olduğunu söylemek gerekir. Sosyolojik verileri belirli bir mesafe çerçevesinde ifade etme ile kişisel deneyimi içeren ifadelerdeki özneliliğin dil kuralları çerçevesinin dışına çıkmak anlamına geldiği düşünülmemeli. Çünkü kişisel deneyimin de içine girdiği bir anlatım yöntemi sosyolojik ve akademik bir dille birleşebileceğine inanıyorum. Bu dil geçişkenliği ya da bir arada kullanımın teori ve pratiğin birbirine yaklaşmasını sağlayabileceğine inanıyorum.

Erkeklerin anlatıları ile kadınların anlatılarını bu tezde karşılaştırma imkânım olmadı. Seyahate yönelik algılarındaki farklılıklarını ve ortaklaştıkları noktaları incelemek ve kıyaslamak daha etkili olabilirdi. Ancak benim böyle imkânım olmadı.⁵Yine de erkek özne ile kadın öznenin kendilerini ortaya koydukları anlatıları inceleyen deneme kitapları, edebiyat incelemeleri ya da akademik çalışmalar belirgin bir farkı ortaya koymaktadır. Berktaş, kadınların yaşamları bireysel bir dâhinin sürekli gelişen bir başarı öyküsü gibi yazmadıklarını, ya da çağları adına konuşmadıklarını, kadınların öykülerinin başarısızlıkları, yaşadıkları özgüvensizlikleri ve özel yaşamlarının ayrıntılarını yansıttığını belirtir.⁶ Berktaş'ın özyaşam öykülerine dair sunduğu bu söylemler kadınların seyahat anlatıları içinde belirli bir fikir verebilmektedir. Seyahat eden bir kadının deneyimlerini aktarma biçimi, üslubu, ya da neyi nasıl anlattığı da önem arz etmektedir. “alternatif bir benlik” kurgusu dâhil olmakta mıdır kadınlar yazarken? Seyahat eden kadınlar deneyimlerini aktarırken karakterlerini, cinsiyetlerini yeniden üretmekte midirler? Daha cesur, tavrını ortaya koyan, “ıslah olmaz ilişkileri terk etme” kararlılığını gösterebilen kadınlar olarak sunabilmekteler mi? Seyahat bu anlamda fiziki bir

⁵ Bu haliyle bile konuyu oldukça kapsamlı ele aldığımı, kendim için işleri çok zorlaştırdığımı ancak yine de anlatmak istediğim ve önemli gördüğüm bağıntılara değindiğimi söyleyebilirim. Oldukça etkileyici çalışmaları okudum. Hakkını vererek anlatamadığım referanslarım oldu. Bazı kavamları tartışmakta yetersiz kaldığımı itiraf etmeliyim. Ancak yine de her kavramın derinine inmek tezi çok ama çok dağıttı. Çalışmayı çok dağıtmamaya dikkat ettim. Bu tezin iddiası kadın gezginler konusunu bağlantılı olduğunu iddia ettiği kavramlarla tartışmak oluşturmaktadır.

⁶ A.g.e. s. 170.

hareketlilik veya sınırı aşmak, eşiği geçmek konusunda olduğu kadar yaşamlarını, anılarını deneyimlerini yazma konusunda da büyük bir etkiye sahiptir. Tüm bu konuları araştırmak ve tartışmak istedim bu tezde.

“Yoldaki Kadınlar: Gezi Anlatılarında Toplumsal Cinsiyet ve Sınırları Aşmak” adlı tez çalışmamda feminist epistemoloji ve metodolojiden faydalandım. “bilinçli taraflılık” denilebilecek bir yaklaşımla yazmaya çalıştığım araştırmamda deneyim aktarımını da içeren bir üslub kullanmaya çalıştım. Gezgın kadınlarla ilgili bu çalışma benim kendi gezginliğimden de beslenen bir çalışma olduğundan üslupta geçişkenlik söz konusudur. Bilimsel ve mesafeli bir dil kullanmaya dikkat etmeye çalışsam da deneyim aktarımını da içerdiğinden dolayı iki dilli bir yapıya sahiptir.

Çalışmayı literatür taraması ve saha çalışması sonucunda elde edilen verilerin yorumlanmasıyla, söylem analizi yöntemiyle gerçekleştirdim. Bu yöntemleri kullanırken yazılmış hatıratların, günlüklerin, seyahat anlatılarının ve seyahati hayatlarının en önemli amacı haline getirmiş gezgin kadınların kendi söylemlerinin de ışığında irdelemesi ve bize kadın gezginlerin yaşamdan, yaşamı anlamlandırma noktasından gerçekleştirdikleri seyahatlerden neler bekledikleri ve aradıkları şeyleri bulup bulamadığını anlamaya olmuştur. İsimlerini anmayı unuttuğum, anlatmaya imkân bulamadığım birçok gezgin kadının varlığının, seyahatlerinin izlerini aramak konusunda başka araştırmaların ve çalışmaların gerçekleşebilmesi belki de bu tezin eksik ve sınırlı kalmış halinden doğabilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYAHAT VE TOPLUMSAL CİNSİYET İLİŞKİSİ

Seyahat edimi, çağımızın post modern toplumlarıyla özdeşleşebilen, bir yandan boş zaman aktivitesi olarak görülebilen, gündelik yaşamın sert ve zorlu koşullarından bir kaçış alanı olarak rağbet görebilen bir hobi, diğer yandan da büyük bir tutku ve farklı bir yaşam biçimi halini almış olsa da insanlık kadar eski bir tarihe sahiptir. İnsan varoluşunun başlangıcından çağımıza kadar olan süreçte seyahat etmek ve yola çıkmak, anlam, misyon ve biçim değiştirmiş olsa da hala binlerce yıllık bir tarihe ve şimdiki zamana öznelik yapmaktadır.

Varlığından emin olamadığımız ancak antik yerleşimlerin ve eski çağ medeniyetlerinin arkalarında bırakmış oldukları tarihi kalıntılardan, yazıtlardan çıkarımda bulunduğumuz, “insanlığın ilk yazınsal ürünü” sayılan Gılgamış Destanı bile bir yolculuk, bir arayış öyküsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok sevdiği arkadaşının ölümüyle kahrolan ve kendi ölümü üzerine de düşünmeye ve korku duymaya başlayan Uruk Kralı Gılgamış ölümsüz hayatı aramak için yola koyulur. Ölümsüz hayat arayışındaki kralın maceralarını anlatan, efsanevi ve mitolojik özellikleri de içinde taşıyan Gılgamış Destan’ından Truva Savaşı’ndan sonra yirmi yıl boyunca evine dönmeye çalışırken yolculuklara hapsolan -bir ceza biçimi olarak seyahat- Odessa’ya, Marco Polo’dan Evliya Çelebi’ye, İbn_i Battuta’dan Kristof Kolomb gibi yolculuk kahramanlarına, kâşif ve seyyahlara kadar uzanan büyük bir kaynağa sahibiz. Sadece edebiyat disiplini açısından değil, seyahatin kültürel, ekonomik ve tarihsel geçmişini irdelediğimizde çok katmanlı, neredeyse bütün disiplinlerin araştırma alanına girebilecek bir kavram karşımıza çıkar. Ancak bu çok geniş yolculuk tarihinin hayali bir haritasını çıkarmaya çalıştığımızda bu isimler arasında kadınların yokluğu göze çarpar. Bu durum kadınların tarih içerisinde gezmemiş, keşfetmemiş ya da icat etmemiş olmalarından dolayı değil tarihin gezen kadınları görünür kılmayıp hatta onları silen bir hegemonik tutuma sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ben tezimde günümüzdeki toplumsal cinsiyet tartışmaları etrafında feminist kuram çerçevesinde seyahat kavramının toplumsal ve bireysel yansımasını incelemek ve seyahatin cinsiyetinin olup olmadığını araştırmak

ve kadın seyyahların tarih içerisindeki konumlarını irdelemek ihtiyacını duydum. Literatür araştırması yaparken karşıma oldukça geniş bir araştırma alanı çıktı. Birçok isim seyahat tarihinde kendini ortaya koymuştu. Ancak çalışmaya başlamadan sadece literatür taramasında bile göze çarpan bir özellik söz konusuydu. Tarih içerisinde gezen, keşfeden, dünyayı dolaşan kadınların adı neredeyse hiç yoktu. Varsa bile resmi tarihin özne olarak kabul ettiği erkeklerin egemen olduğu seyahat alanının kıyısında kalmışlardı. Bundan dolayı tezimde tarihsel süreç içerisinde günümüze değin kadın seyyahları özne olarak konumlandırıp seyahat alanındaki varlıklarını irdelemek, seyahat deneyimlerini ve bu deneyimlerin onlar üzerindeki etkilerini incelemek ve sınırlı bir yaklaşımla da olsa bunu ortaya koymak istedim. Kadın gezginlerin yola çıkma nedenlerini, toplumsal ve bireysel anlamda tarihsel süreçteki varlıklarını incelemenin ve ortaya koymanın önemli olduğunu düşünmekteyim. Çünkü resmi tarih yüzyıllardır kemikleşmiş bir biçimde var olmayı sürdüren eril bir düşünce sistemine dayanmaktadır. Ve bu sistem toplumsal yapının bütününe yayılmış durumdadır. Çoğunlukla insanlık tarihi, erkeklerin kahramanlıkları, kamusal ve özel alanlardaki eylemlilikleriyle dolup taşarken, kadınları görünmez kılar, kadının özne olarak varlığından söz etmez ve sistematik olarak kadını sessiz bir konuma alır. Böyle bir tarih anlayışının sorgulanması, her alanda ve her incelenen konuda tarihe yeniden ve farklı bir bakış açısıyla yaklaşılması gerektiğine inanmaktayım. Tarihteki kadın seyyahları ve günümüzün kadın gezginlerini bu açıdan ele almak, kamusal alanda olsun özel alanda olsun kadının konumunu, toplumla ve kendileriyle olan karşılıklı ilişkiyi incelemenin toplumsal yapıya yönelik önemli veriler elde etmemizi sağlayacağına ve düşünce sistemindeki eril tahakkümü ve kalıpyargıları kırmaya bir adım daha yaklaştırmaya yardımcı olacaktır.

Zamanla gelişen ve dönüşüme uğrayan toplumsal yapı gerçekleşen birtakım toplumsal hareketler sonucundakadının varoluşunu daha fazla ortaya koymakta olsa da kadınlar ve kadınların benliklerini, hayata bakışlarını, toplumsal yaşamın içerisindeki görünürlüklerini -bunlar görece artmış olsa da- hala ikincil bir konumdan ele almaktadır. Özneyi erkek üzerinden kuran heteronormatif bir tarih anlayışı olaylara, olgulara eril bir bakışla yaklaşır, toplumsal yapıda cinsiyetler arası ilişkilere ataerkil ve hiyerarşik bir yaklaşım getirdiği için de taraflı bir “gerçeklik” algısı

yaratır. Bu eril tarih, toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakış açısı tarafından tekrar irdelenmeli ve göz ardı edilen gerçekler ortaya koyulmalıdır. Bu açıdan yaklaşıldığında şu sorunsal ortaya çıkar. Daha doğrusu ‘gerçek’ sorunsallaştırılır. Marco Polo’yu, zenginlik kaynaklarını elde etmek için keşif gezilerine çıkan Vespucci’yi, altın avcısı Kolomb’u yazan tarih, kişiliğini, benliğini ortaya koyabilmek için, ona sırf cinsiyetinden dolayı karşı çıkan, onlara yönelik küçümseyici tavırlara sahip olan erkek dünyasını karşısına alarak az kaynakla ve çoğu zamanda sadece kendi imkânlarıyla yola çıkan kadınları yazmaz. Bisikletiyle dünyayı on beş ayda turlayan Annie Londondery’i, İnsanlara barış fikrini aşılacak için üzerinde mavi bir tunikle aylarca ve yıllarca yürüyen Peace Pilgrim’i, Bessie Coleman’ı, Selma Ekrem’i, Halide Edip’i, ailesini ve baskıları geride bırakma pahasına ülkesinden ayrılabilme cesaretini gösterebilen Zeynep Hanım’ı yazmaz. Yazsa bile hatırlamaz ve hatırlatmaz. Kadınlar ve kadınların oluşturdukları gerek yazın tarihi gerek diğer disiplinler görece elde edebildiği varlık alanına rağmen günümüzde bile hala görünmezlik alanına hapsolmuş durumdadır. Çünkü kadınlar hala erkeklerin, erkekçi düşünce biçiminin ve iktidar yapısının gölgesinde bırakılmaya devam edilmektedir.

Gerek edebiyat alanında gerekse diğer disiplinler alanında seyahat ile ilgili çok kapsamlı çalışmalar mevcuttur. Ancak toplumsal cinsiyete duyarlı, seyahat odaklı çalışmalarda bile kadınları yola düşüren sebepleri, onlarda yolculuk fikrinin ve eyleminin ne gibi hareketliliğe ve dönüşümlere yol açtığını, kadınların yollarda ne aradığını ya da ne bulduğunumerkezealan bir çalışma oldukça azdır. Var olanların bir kısmı biyografi, anı yazısı ya da bireysel gezi yazıları olarak yer almaktadır. Genelleme yapmaktan ve kesin yargılardan kaçınmaya çalışarak söylemek gerekirse seyahat edimi son yıllarda hızla artan bir popülerliğe sahip olsa da geniş bir toplumsal tabakaya ulaştığına dair verilere sahip olduğumuz çok söylenemez. Toplumsal bütünlükte düşündüğümüz zaman seyahat gündelik yaşantımızın bir parçası olmaktan çok yaşamımıza ara sıra uğrayan nadir karşılaştığımız bir misafir gibi yaşamımızın bir kıyısında bulunmaktadır. En azından kitleye yayılmış olduğunu söylemek indirgemeci ve eksik bir yaklaşım oluşturur. Ancak yaygınlaşmasına ve

birçok insan hayatında önemli bir yere sahip olma konumuna kavuşmuş olsa da toplumsal yapının bütününe yayılmış değildir.

Toplumsal bir değişim, genişlemek, daha iyiye doğru evrilmek ve sınırları kaldırabildiğimiz hoşgörülü bir ortam yaratabilmek için öncelikle bireysel değişimleri oluşturabilen olgulara ve olaylara dikkatimizi yöneltip eleştirel bir bakış sunmak gerekmektedir. Bu her şey bireysellikte başlar demek değil aslında. Ya da her şeye bireyde bitiyor anlamına da gelmemektedir. Çünkü koşulların, çevrenin, biyolojinin, karşılaşılan durumlar yaşanan ortamlarda gösterilen tavırların ve eylemlerin birbiriyle geçişkenliği, karşılıklılığı söz konusu. Birini diğerinden öne koymak değil kastım. Bunun bireysel tarafında neler olup bittiğine bakma ihtiyacı duydum. Seyahat çoğunlukla bir grupla da olsa sevgiliyle, eşle aile üyeleri ya da yalnız başına da gerçekleşse genellikle bireysel bir nitelik bir hobi olarak adlandırılır. Bireysel tercihlere bağlı bir hobi olarak görülür. Tezin araştırma sürecinde görüştüğüm bazı gezgin kadınlardan da seyahatin hobi ya da bir ilgi alanı oluşuna dâhil söylemlerine tanık oldum. Bir yandan bireysel eylemler de kolektif eylemler kadar önemlidir. Ondan daha önemli değil onunla birlikte irdelenecek kadar önemlidir. Kaldı ki en bireysel eylemler bile toplumsal dönüşümlerde ciddi bir itici güç oluşturabilmektedir. Seyahat bu anlamda oldukça ilgi çeken ve araştırılmaya değer bir konumda yer almaktadır.

1.1.Seyahatin Tanımı ve Algısı

‘Yola çıkmak,’ ‘yol vermek’, ‘yol almak’, ‘yolda kalmak’, ‘yolda olmak’ gibi birçok deyme ve gündelik dile yerleşen kelimeler ve söz öbekleri yola ve seyahate yönelik sayısız çağrışımlarla doludur. Gittikçe görselleşen günümüz dünyasının reklamları, sosyal medyadaki paylaşımlar bile seyahat etmeye, yolculuğa, yer değiştirmeye ve hareketliliğe yönelik bir dil geliştirmiş durumdadır. Theodore Zeldin’in de yerinde bir tespitiyle “*Dünyanın en kalabalık ulusu haline gelmek üzere olan seyyahların*”⁷ oluşturduğu günümüz gezginlerin, blogger ve instagrammer’ların

⁷Zeldin, Theodore “*Dünyanın En Kalabalık Uluğu Haline Gelmek Üzere Olan Seyyahların, Görmek İstediklerinden Başka Şeyleri de Görmeyi Öğrenmeleri*”, **İnsanlığın Mahrem Tarihi**, çev. Elif Özsayar, İstanbul, 2014.

oluşturduğu, sanal bir gerçeklik olarak yeni bir dil ortaya çıkmaktadır. Gezilen ve görülen yabancı yerlerin çokluğu ve bu paylaşımların internet ortamında aldığı beğeniler ve görülme sıklığı yeni bir statü göstergesi olmaya bile başlamıştır. Peki, bu zamana kadar seyahat en eski tarihlerden bugüne kadar nasıl bir rota çizmiştir kendisine?

Yer değiştirmek, insanın varoluşundan bu yana gerçekleştirdiği bir eylemdir. Avcı toplayıcı topluluklardan, göçebe toplumlarından yerleşik toplumlara kadar her toplumsal yapıda bu yer değişimin ve hareketliliğin, kısa süreli seyahatlerin, amaçlı ve amaçsız yolculukların izlerine rastlanabilir. Bu bir anlamda da yolculuk tanımına bağlıdır. Yolculuk etmek ne demektir? Kimler yolculuk eder? Kimler yolculuk edebilir? Seyahatten söz ederken neyi anlatmaya çalışmaktayız? Daha doğru bir soru olarak, seyahatten ne anlamaktayız? Bir sınırı, bir eşiği aşmak mıdır seyahat? Öyleyse ülkenin sınırından çıkmak kadar hiç çıkmadığın ya da çok az çıkmış olduğun bir evin kapısından çıkmakta bir yolculuktur diyebilir miyiz?

Yol kavramının gerek metaforik gerek gerçek anlamıyla olsun dile yerleşmiş bir kavram olduğuna yukarıda değinmiştim. Modern toplumların kişisel gelişim kitaplarında da sıkça bahsettiği içsel yolculuklar, kişinin iç dünyasındaki varoluş yolculuğuna, benliğinin arayış yolculuğuna yönelik anlatımlara sıkça rastlamaktayız. Tarihsel süreçte edebi dünyanın içine, Jack London'un **Yıldız Gezini** adlı romanında olduğu gibi bir kahramanın zihninde canlandırarak gerçekleştirmiş olduğu zihinsel yolculuklar ya da **Odamda Seyahatler** adlı kitaptaki özne olarak yazarın kendisinin odasında yaptığı da yolculuk tanımına dahil edilebilir.

Peki, yolculuk ne anlama gelmektedir? Yolcu kimdir? Araştırmamın ve yaptığım birçok görüşmenin sonunda tanımlarda benzerlik ve ortaklıklara rastlamış olsam da bu kavramın göreceli ve çoğulluklar barındıran bir kavram olduğunu düşünmeye başladım. Seyahat kelimesini burada yolculuk sözcüğüne dönüştürecek olursak, aslında yola, yolcuya ve yolculuğa dair algının insanların bireysel ve toplumsal bakış açılarına yönelik değişken bir anlama sahip olduğu söylenebilir.

Seyahat ya da yolculuk internetteki bilgi sitelerinde, *“kişinin ya da nesnelerin (uçak, bot, tren ya da taşınabilir birçok ürün vb.) uzak yerler arasında*

gerçekleştirdiği devinim” olarak tanımlanmaktadır. Aslında bu tanım yetersiz ve eksik bir tanımdır. Öncelikle bu tanım yolculuğun sınırlarını “uzaklık”la yaniverilen belirli mesafeyle daraltmaktadır. Yolculuğu sadece uzaklara gitmek olarak tanımlamak onu sınırlı bir kalıba sokmaktır. Yolculuk genel anlamda, kişinin ya da metanın (bir kitabın, bir dijital ürünün, saatin, bilgisayarın hatta bir arkadaşın evinde unutulmuş bir şarj aleti bir kıyafet gibi herhangi bir nesnenin) uzun ya da kısa mesafe fark edilmeksizin bir yerden başka bir yere doğru gerçekleştirdiği devinim olarak tanımlanabilir. Eğlenceden spora, kültürel faaliyetlerden kutsal amaç taşıyanlara kadar birçok yolculuk türüne rastlanmaktadır. Seyahatin dünyada çeşitliliğinden söz etmek mümkündür.

Dünya tarihinde seyahat tanımı ve algısı konusuna gelirsek buna dair çok boyutlu açıklamalar bulabiliriz. Her kültürün, her toplumun, her ülkenin seyahat edimine yaklaşımı farklılık içerir. Yine de seyahate yönelik belirli bir kitleselleşmiş bir isteğin, ortak sayılabilecek bir arzusun “gitme arzusunun” ya da “yolda olma arzusunun” varlığından söz edebiliriz:

“Bütün dünya seyahat ediyor. Her zaman her yerde yolculuğa çıkıyor. Bir zamanlar eşsiz ve önemli bir olay olan seyahat, bugün artık bir alışkanlığa dönüştü, hayatın bir parçası haline geldi. İnsanlar yalnızca gezmek için seyahat etmiyor, yola çıkmak için çeşitli neden ve amaçları da var artık; her mevsim yollardalar. İş seyahatleri, aile ziyaretleri, kültür ve spor, dinlenme ve tatil amaçlı seyahatler, inceleme gezileri... Türlü türlü neden, çeşit çeşit amaç. Yine de bir zamanlar insanlar seyahat etmek için seyahat ederlerdi. Seyahat etmek başlı başına bir amaçtı, bu uğurda dağlar çöller ve denizler aşılar, yabancı yöreler, kentler, insanlar, gelenek ve görenekler tanışılır”⁸

Winfried Löschburg **Seyahatin Kültürel Tarihi** adlı eserinde seyahatin Eski Yunan dönemlerinden Roma’ya, Aydınlanma dönemindeki seyahat algısından

⁸Löschburg, Winfried **Seyahatin Kültür Tarihi**, çev. Jasmin Traub, Dost Kitapevi, Ankara, 1998, s.7-8

günümüzün neredeyse sanallaşan seyahat kavramına yönelik değişen toplumsal koşullar ve algıya dair geniş bir dönemsel perspektifini sunmaktadır.

Bir insan ya da bir topluluk neden seyahat eder? İnsanı yola çıkaran dürtüler görece farklı olsa da temelde aynı arzulardan mı meydana gelir? Tarihsel süreci incelediğimizde zaman zaman, azalıp çoğalması değişkenlik gösterse de insanların seyahate ilgi gösterdiği görülmektedir. Yolculuğun en zahmetli olduğu, dünyanın modern toplumun deyimiyle “küresel bir köye” dönüşmediği, toplu taşıma araçlarının ve arabaların var olmadığı dönemlerde yaşadığımız çağın aksine insanların çok azı yola çıkmayı göze alabiliyordu. Buna karşın zorunluluk gerektiren durumlar dışında yolculuklar zorlu ve göze alınamaz görülse de yine de riskli ve tehlikelerle dolu bir yolculuk fikrine karşı koyamayan kâşiflerle, gezginlerle, seyyahlar ve ruhsal huzura kavuşmak, tanrıya bağlılıklarını sunmak için çileli yolculuğa katlanmayı seçen hacılarla doludur insanlık tarihi.

Uzaklara duyulan özlemin ve bilinmeyene duyulan merakın, insanların giderek daha uzun yolculuklara çıkmasına, ciltler dolusu seyahatnamelerin ve sayısız haritanın yazılmasına özellikle de yazarların, sanatçıların, kâşiflerin” birçok gezi yazısı kaleme almalarına yol açtığını belirtiyor Löschburg. Uzakları özlemek, bilinmeyene doğru yola çıkmak, öğrenme arzusu, maceraperestlik, şifa bulma isteği, özgürlük aşkı ve gitme arzusunun birleşmesiyle insanlar kendilerini yabancı diyarlara yola çıkarken bulmaktadır. Yola çıkmak, kişinin kendi benliğini bulması ve içsel çatışmalarıyla yüzleşmesi bakımından yolculuk metaforunun çokça kullanıldığı görülmektedir. Çünkü yolculuk neredeyse her kaynak kitapta, araştırma sonuçlarında, kâşiflerin ve seyyahların anlatılarında ve seyahatnamelerde aktardıkları deneyimlerinde benzer bir biçimde insanın yeni yerler gördüğü zaman ufkunun genişlemesi, dünyayla bütünleşmesi ve farklı yaşam biçimleri kültürler ve insanlar tanıdıkça bakış açılarında yaşanan değişime yönelik ifadeler yer almaktadır. “*Seyahat, dünyayı şeffaflaştırıp insanileştiriyordu.*”⁹ Seyahat insanlara yeni ve farklı bakış açıları sunmakta ve farklı bir dünyayı insanın gözleri önüne sermektedir.

⁹ A.g.e. s.8

Löschburg modern yolculuğun çeşitli biçimlerinin çok eski çağlarda oluştuğunu belirtiyor. Ona göre seyahatin ve gezginliğin tarihi binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Thomas Cook ve Karl Baedeker'in seyahat girişimcisi olarak turizmin temeli atmalarından, görev amaçlı keşif ve eğitim amaçlı gezi ve yolculuklara, ulaşım tekniğinin tarihinin seyahatin kapsamını genişletmesine yönelik birçok tarihsel olayın kısa bir özetine değinir. Bunlardan da seyahatin tarihinin aslında insanlığın tarihini oluşturduğu sonucuna varmaktadır.

Odyseus, Denizci Sinbad hikâyeleri, Mısır Kraliçesi Haçepsut'un eski ticaret yolunu yeniden canlandırmak ve kesintiye uğramış ticari ilişkileri yeniden başlatmak amacıyla İsa'dan önce 1482-148 yılları arasında Afrika'nın doğu kıyısındaki Punta ülkesine ziyareti tarihte ve anlatılarda yer etmişlerdir.

İnsanlık tarihi kadar eski seyahat olgusunun en temel kaynağı kuşkusuz insanın içinde taşıdığı bilinmeze yönelik merak ve arzudur. İnsanları ya da toplulukları yeni yerler keşfetmeye, zengin kaynaklarına tanık oldukları ya da hayal ettikleri kentleri ve ülkeleri fethetmeye ve bu uğurda savaşımaya kadar güdüleyen en önemli itici güçtür merak ve arzu dürtüsü. Bu sömürgeci hareketlerin ve Coğrafi Keşifler çağının altında yatan asıl amaçları da ortaya koymaktadır bir bakıma. Sözelimi Truva Savaşı efsanevi bir destana yol açmış olsa da gerçekten yaşandığına yönelik güçlü kanıtları bulunmaktadır. Anadolu'nun zengin kentine ve ülkesine yapılan Truva seferi sadece kaçırılan bir eşi geri alma seferi midir gerçektende? Bazı yolculukların ve uzun süreli bir savaşa yol açan seferlerin asıl kaynağı nedir? Sorusu seyahatle birlikte masum olmaktan uzak seferler tarihini irdedeğinde insanın karşısına çıkmaktadır. Sömürgecilik tarihi, Doğu'nun gizemli ve egzotik zenginliklerine duyulan merak ve özlem, keşif gezileri bu "masum olmayan seyahat"lere çok bilindik bir stereotip sunmaktadırlar.

Gizemli sırlarla dolu uzak diyarlar, yabancı ülkeler, bilinmeyen keşfi binlerce yıldır insanlığın en büyük macerasıdır Löschburg'un da belirttiği gibi. Avcı toplayıcı topluluklar daha iyi yaşam koşulları amacıyla verimli ovalara yerleşmişler, geniş bölgeleri keşfetmişler hayvan ve bitki yetiştirme yoluyla yaşamlarını devam ettirmeye çalışmalarıyla ilk yerleşim yerlerini oluşturmuşlardır. Alet üretimi ve takas

yoluyla bir başka topluluklarla ilişkiler kurmaya başlamaları zanaat ve ticaretin gelişimini de beraberinde getirmiştir.

Löschburg bilinmeyen yerlerin keşfine tacirlerin ön ayak olduğunu iddia etmektedir. Modern toplumlardaki gibi bir seyahat algısının olmadığı, yolculukların çok kısıtlı yapılabildiği ve çok az insan topluluğunun göze alabildiği kadar tehlikeli ve rahatsız edici bir deneyim olduğu bir çağda bu seyahatlerin çoğunlukla tacirler tarafından yürütülmesi oldukça makuldür. Topluluklar arası ticaretin gelişimi ve azar azar da olsa ulaşım araçlarının gelişimiyle varlıklarını bir diğer topluluğun ürettikleri ürünlere erişerek ya da kendi ürettikleri ürünleri başka topluluklara ulaştırarak sürdürme ihtiyacı çoğunlukla tacirleri başka kentlere doğru yola çıkmaya itmiştir.

“Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye’nin Konumu” isimli yazıda Çallı, seyahat kavramının etimolojik kökeni İngilizce’de Travel karşılığı olan sözcüğün Latince işkence enstrümanı anlamına gelen “trepalium” kelimesinden türeten “travail”e kadar uzandığını belirtiyor.¹⁰ Çallı bu anlamın seyahatlerin başlangıçta oldukça sıkıntılı ve yorucu bir biçimde gerçekleşmesi ve genellikle göç, avlanma gibi zorunlu tarihsel faaliyetler dolayısıyla yapılması gibi tarihsel olgulardan çıkarılabileceğini belirtmektedir. Seyahatin ilk aşamada çağlara göre değişen konumunu ve tanımını irdelediği yazıda seyahatin tanımından, kategorilendirilmesine, tarihsel süreçteki seyahatin anlam kaymasına değin birçok noktaya değinmektedir.

Löschburg ise seyahatin farklı bir anlamına değiniyor. Onun anlatımına göre, ilk zamanlarda “Reisen”-Almanca; seyahat etmek- kelimesi sefere çıkmak, savaşa hazırlanmak anlamı taşımış, zamanla bütün yolculuklar ve geziler için kullanılmaya başlanmıştır. Eski zamanların dünyaya bakışı ulaşılmazlıkla ve gizemle örtülmüş olduğu düşünülen Doğu’ya yönelikti. Diğer kıtaların varlıklarından haberdar olunmayışı ve sadece gezginlerin bilgilerinden oluşturulan haritalar dünyayı anlamlandırmaya çalışırken hatalı coğrafi çizimlere de yol açabilmekteydiler.

¹⁰<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/423816> ; “Uluslararası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye’nin Konumu” (aktaran; Çallı, 2015 s.6; Euben, 2006,18) erişim tarihi: 24.04.2018

Dolayısıyla haritacılığın gelişimi de insanlığın hayatı ve dünyayı daha iyi tanınmasında önemli bir rol oynayan seyahatlerin çeşitlenmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu gelişimler sırasında farklı kıtalara yönelik düşünceler bile oluşmamışken egzotik ve gizemli Doğu uzaklığı ve bilinmezliği, tehlikeyi de imgelemekteydi. Bu tezin ilk bölümünde Avrupa merkezli seyahat algısı ve seyahatin tarihsel süreci anlatılmaktadır.¹¹

Seyahat, tarih öncesi dönemlere, ilk insanların var olduğu dönemlere kadar gidebilen çok eski bir tarihe sahiptir. Tarih öncesi dönemde “*1 milyon yıl önce insanların Doğu ve Güney Afrika’dan kuzeye; Orta Doğu ve Asya yönüne büyük bir göç hareketinde bulunduğu*” belirtiyor Çallı. Tarih öncesi dönemlerdeki yer değiştirme hareketliliklerin, çoğunlukla zorlu coğrafi koşulların, daha güvenilir bir yerde barınma ihtiyacının, günlük yaşam mücadelelerinden doğan bir zorunluluktan meydana geldiği söylenebilmektedir.¹²Yeni yerlerin keşfi, ateşin bulunması gibi gerçekleşen hareketlilikler insanların yerleşik yaşama geçişine zemin oluşturmuş.”Yerleşik yaşama geçmeye başlayan insanların hayatlarını sürdürebilmeleri için tarımsal faaliyetlerde bulunmaya başlamaları, tekerleğin icadı gibi gelişimler seyahat kavramının insanların yaşamlarının bir parçası haline getirmeye başlamıştır. Antik çağda kısa mesafeler çoğunlukla yürüyerek ya da binek hayvanlarıyla uzak mesafeler deniz yoluyla gerçekleştirilmiştir.

İlk çağda Akdeniz bölgesine yerleşmiş medeniyetler seyahat tarihinde ciddi dönüşümlere yol açmışlardır. Zenginliklerle ve verimli kaynaklarla dolu Anadolu’nun ticaret olduğu kadar kutsal yerlere ziyaret, yani hac, alışveriş, festivaller, medikal seyahatler ve eğitim seyahatleri gibi çeşitli yolculuklar için önemli bir durak olmuştur.

¹¹ Seyahate yönelik Latin Amerika, Asya ve Orta Doğu ülkelerindeki algıların dâhil edilememesi hem yabancı dil eksikliğinden hem de ulaşabildiğim kaynakların hemen hemen hepsinin Batı ile Doğu arasında karşılaştırmaya yol açabilecek türden, Batı merkezli anlatımlara sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Tezimde seyahate ilişkin anlatımımı Batılı ve Doğulu diye anlatmakla sınırlandırmam dünyadaki seyahat algısını ikili karşıtlık çerçevesinde kurmayı tercih etmem dolayısıyla değil eldeki verilerle kendi tezimi oluşturma çabamdan gelen bir eksiklikten dolayıdır.

¹² A.g.e. s. 8

Paranın icadı ve tekerleğin bulunuşu gibi önemli gelişmelere yol açan Sümerler ve Mısırlılar medeniyete olduğu kadar seyahatin kültürel varlığına da ciddi katkılar sağlamıştır. Tekerleğin bulunuşu tarihsel düzlemde ulaşım araçlarının geliştirilmesine ve seyahatin konforlu bir hal almasına ve yaygınlaşmasına, uzak mesafelere yola çıkılmasına, daha fazla kültürel etkileşime ve yaygınlaşacak bir seyahat kültürüne doğrudan etki eden önemli bir role sahiptir.

İlkçağın önemli seyahatlerinden birisi de milattan önce iki binli yıllarda Fenikelilerin Akdeniz'e hâkim olmalarını da sağlayacak olan deniz ticaretine başlamalarıdır. Ve bu deniz ticareti yoluyla Britanya Adaları'na, Batı Afrika'ya ve Asor Adaları'na doğru yol almışlardır. Anadolu'nun Ege kıyılarının diğer yakasında bulunan Yunan devletlerinde de seyahat önemli bir yere sahiptir. Daha doğrusu seyahat kavramının yerleşmesinden önce hareketli halde olmanın kendisi önemli bir yere sahiptir. Sütunlu yolları, agoraları gibi bu hareketliliğe imkân veren yapıları mevcuttur.

Antik Yunan'da seyahat hareketliliğine yol açan önemli olaylardan biri de Zeus adına düzenlenen Olimpiyat oyunlarıdır. Mitolojik ve efsanevi olaylar Antik Yunan kültürünü ve bakış açısını etkilemiş ve toplumsal yaşantıya yerleşen çok önemli unsurlardır. Tek tanrılı inançlar döneminden önce çok tanrıya inancın olduğu bir ortamda, Yunanlılar tanrıların onuruna adaklar, tapınaklar ve tanrıları hoşnut etmeye yönelik onlara hediyeler ve kurbanlar sunma adetlerine sahiptiler. Olimpiyat törenleri de tanrıların tanrısı Zeus adına yapılan bu törenlerde oyunlar, sportif faaliyetler baş göstermekteydi. Bu oyunları seyretmek ya da oyunlara dâhil olmak için uzak mesafelerden insan toplulukları gelirdi. Hatta "sportif faaliyetlerin ötesine geçerek çadır ve kamplarda konaklanan bir turizm faaliyetine" dönüştüğü de belirtilmektedir.¹³

Seyahatin gelişimi ve yaygınlaşmasında ticaret faaliyetinin tarihte oynadığı rol ve kapladığı yer oldukça önemlidir. Seyahatlerin zorunlu göçler ve daha rahat bir yaşam alanı arayışı dışında gerçekleştirilmesinin en önemli motivasyonlarından biri

¹³ A.g.e. s. 9

ticarettir. Yerleşik yaşama geçmiş, topluluklar oluşturmuş ve başka topluluklarla etkileşim kuran insanlar çıktıkları yolculuklarla ürettikleri ürünleri diğer topluluklara satmak ya da ihtiyaç duyduklarını ellerindekiyle takas etmek yoluyla elde ettikleri bir alışveriş ağı başlatmışlardır. Milattan önce yaklaşık altı yüzlü yıllarda kullanılmaya başlayan “Orta Asya’dan Avrupa’ya uzanan İpekYolu, Baharat Yolu” gibi önemli rotalar birçok medeniyeti bir araya getirmiş, yabancı toplulukların etkileşime girmelerine yol açmış, ticari yolculuklar kadar kutsal yolculuklara da ev sahipliği yapmıştır. Aynı zamanda zenginlik dolu kaynakların ticaret dışında elde edilip Avrupa ülkelerine taşınmasına da tanıklık etmiş yol güzergâhlarıdır. O dönemlerde kullanılan önemli bir diğer ticaret yolu ise milattan önce altıncı yüzyıla denk düşen, “Kral Yolu” olarak bilinen Pers Kral Yolu’dur. Bu yol Manisa’nın antik kenti Sardes’i de sınırlarına alarak İran’daki Susa Antik kentine kadar uzanmaktadır.¹⁴ Ulaşım araçlarının gelişiminin sınırlı olduğu, iki yüz kilometrenin haftalarca bazen aylarca sürebildiği seyahat biçimlerinin yaşandığı dönemlerde rotaların genişliği ve yol güzergâhlarının uzunluğu, seyahate ve onun önemli sebeplerinden olan ticaretin toplumsal yaşamdaki önemine dikkat çekmektedir.

Antik Yunandaki hareketlilik belki de Roma’nınkinin yanında neredeyse durağan kalabilmektedir. Seyahat ve turizmin başlangıcını İngiliz aristokratlarının başlattığı Grand Tour’lara bağlayan görüşler yer alsa da Löschburg’un yerinde tespitiyle seyahatin modern biçimine yakın hallerine Roma’da rastlayabilmekteyiz. Antik Roma’nın seyahat tarihinde gelişmiş ve çeşitli seyahat biçimleri vardı. Siyasi değişimlerin yaşandığı, zanaat ve ticaretin geliştiği bir dönemde ulaşımaya yönelik gelişmeler de paralelinde artmıştır. Yunanlılarda küçük kent devletlerinde seyahat sınırlıyken bile Roma’da gelişmiş yol düzenlemeleri teknik bir düzeye ulaşmış rahat bir yolculuk için gerekli olabilecek her şey neredeyse ayarlanmıştı. Viyadükler, geçitler, döşeli yolları ile seyahat için oldukça elverişli bir yapısı olduğu söylenebilir Roma için.

Romalılar müze yapımlarından, rehber kitaplara, deniz kıyısı otellerden hediyelik eşya mağazalarına kadar pek modern turizmin temelini atan eylemlerde

¹⁴ A.g.e. s. 9

bulunmuşlardır. Yol yapımlarında kullandıkları başarılı teknikleri yolların dayanıklılığını sağlamış, çağlar ötesine uzanmış oldukça geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Yolların gelişimiyle ulaşım kolaylaşmış, Romalılar Yunanistan ve Anadolu'yla ilişki kurabildikleri seyahatler gerçekleştirmiştir. Gelişen yollar ve ulaşım kolaylığı beraberinde boş zamanı, turistik merakı da getirmiş; uzun yolculuklardan ve yolculukların hala yorucu ve cesur bir eylem olarak görülmesinden ötürü konaklama ihtiyacını da doğurmuştur.

Romalılar kurdukları kolezyumlarda düzenledikleri etkinlikler ve spor faaliyetleriyle büyük kitlelerin Roma'ya seyahatlerine yol açmış, turizmin modern anlamda başlangıcı sayılabilecek hareketliliğine ön ayak olmuştur.

Roma'da hamam kültürü de önemli bir yer kaplamaktadır. Bu kültür de onların seyahat etkinliklerinin bir başka dalını oluşturmaktadır. Araştırmamın dışında kişisel ilgim sebebiyle gezip dolaştığım birçok antik kentte Antik Roma Gymnasium ve hamamlarının büyüklüğü ve yapısal olarak önemine tanıklık ettim. Hamamlar bir yıkanma ve temizlenme ritüelinden daha fazla anlamı içinde barındırmaktadır. İmparatorların hizmetindeki devlet adamlarıyla önemli kararları tartıştıkları, kararları verdikleri bir kamusal alan anlamına da sahipti. Roma'da hamamların öneminin yanında şifa bulmak için ılıcalara yönelik gerçekleştirilen seyahatler söz konusuydu ve bu seyahatler zamanla sefahat âlemlerine dönüşmüştür.

Löschburg, bir karşılaştırma yaparak Antik Yunan ve Roma'daki seyahat algısının farkına değinmiştir. Romalıların daha çok pratik hesaplara ve çıkarlara dayanan yolculuklar yaptıklarını, Romalılardaki canlı bir seyahat turizmine karşın Yunanlıların Seyahat edebiyatını yarattıklarını belirtmektedir. Heyecan verici hikâyelerle saygınlık kazanmak, bilinmeyen diyarlara dair korku masalları anlatmak son derece yaygındı o dönemde. Bilinmeyen, daha önce gidilmemiş yerlerin öyküsü her zaman her devirde insanın ilgisini çekmiştir.

Orta Çağ olarak adlandırılan döneme denk gelen Roma'nın çöküşüyle birlikte kaplıca ve eğitim gezileri de azalmaya başladı. Roma yolları zamanla aşınıp harap hale gelmiştir. Uzun bir süre yollar çok az kullanılabilecek işlevde kalmıştır. Antik çağın birçok seyahat belgesi, güzergâh haritaları kaybolmuş var olanlar da çok

ciddiye alınmamış. Yoğun yolculuk faaliyeti uzun bir süreliğine durmuş ve ticaret alanıyla sınırlı kaldığı bir döneme girmiştir. Ancak Löschburg, Müslüman Arap tacirlerin Güney Asya ve Doğu Asya arasındaki ticareti yürüttüklerini, Kuzey Afrika içlerine kadar gidebildiklerini, bu seyahatlerde Ptolemaios ve diğer birçok bilginin coğrafya bilgilerinden yararlanan Arap bilginlerin antikçağ dünya görüşünü uzun süre ayakta tuttuklarını dile getiriyor.¹⁵

Ortaçağın ilerleyen dönemlerinde özellikle Hristiyanlığın yükselişiyle birlikte din temalı yolculukların, hac ziyaretlerinin artışı gözlemlenmiştir. Löschburg’a göre misyoner ve hacıların kutsal yerlere insanları gitmeye davet etmeleri kutsal yolculukları başlatmış, “seyahat dinin hizmetine girmiş”tir.¹⁶

Ortaçağdan neredeyse on altıncı yüzyıl sonlarına kadar tarım toplumunda insanların oldukça durağan bir hayat yapısına sahip oldukları, bulundukları yeri nadiren terk ettikleri bilinmektedir. Seçkin gruplarda seyahat yaygınlaşıp bir zevk halini alırken, tarımla uğraşan kesimin yaşam tarzında değişikliğe çok fazla rastlanmamaktadır.

Ortaçağda, Vikingler, onuncu yüzyılda denizlere açılmış, İzlanda’yı, Grönland’ı keşfetmiş ve buraya yerleşmişlerdir. Löschburg’un belirttiğine göre yaklaşık bin civarlarında Amerika’nın doğu kıyılarına ilk ulaşanlar Vikingler olmuştur. Ama Löschburg bu bilginin uzun süre gizli kaldığını, Amerika’nın beş yüzyıl sonra tekrar keşfedildiğini vurgulamaktadır.

937 yılında Arap tacir İbrahim İbni Yakup dünya turuna çıktığı yolculukta Orta Avrupa’ya kadar ilerlemiştir. Endülüslü seyyah Ebu Hamid el Garnati de Doğu Avrupa ülkelerini gezen ilk Araptır ve seyahatnamesinde eski kroki ve kazı raporlarına rastlanmaktadır.¹⁷

Orta Çağın en önemli seyyahlardan biri olarak kabul edilen, ismi seyahat literatüründe ilk geçen kişilerden olan Venedikli Tüccar Marco Polo, tüccar babasıyla

¹⁵ A.g.e. s:25

¹⁶ A.g.e. s:25

¹⁷ Löschburg 1998; s.38-39

birlikte çocukluğundan itibaren birçok yolculuklar yapmıştır. Babasının Karadeniz ve Akdeniz'deki önemli ticaret merkezlerine seyahatlerinde kendisi de eşlik etmiş, daha sonra yirmi dört yıl sürecek bir yolculuğa çıkmış, 1271-1295 yılları arasında İran, Tibet, Gobi Çölü, Burma, Siyam, Java, Sumatra, Hindistan, Sri Lanka, Kutup bölgesi gibi birçok bölgeye yolculuklar yapmıştır.¹⁸ Seyahatnamesini “*insanlık dünya hakkında daha çok bilgi sahibi olsun diye*”geri dönmek zorunda kaldığını belirterek bitirmiştir. Marco Polo yirmi dört yıl sonra Venedik’e geri döndüğünde kimse onlara inanmamışsa da yanlarında getirdikleri değerli elmaslar ve zümrütlerle dolu bir hazineyle kendilerini ve yolculuklarını kanıtlamışlardır. Daha sonra bir Cenevizli hapishanesinde Fransızca macera romanları editörü Rustichello’ya maceralarını yazdığında anlattıklarına hiç kimse inanmamıştır. Ancak Löschburg ‘un yerinde yorumuyla bu seyahatname Uzakdoğu ve kültürünün ilk kapsamlı tasvirini oluşturan, Doğu Asya hakkında ortaçağdan günümüze ulaşan en önemli kaynaktır.

Marco Polo’dan çok daha fazla yer gördüğü bilinen, daha uzun seyahatlere çıkan ancak Polo kadar tanınmayan önemli bir seyyah daha vardır: İbn-i Battuta. İbn-i Battuta’nın 1325- 1354 yılları arasında altı kere hac ziyareti yaptığı, Hindistan, Çin İspanya ve Afrika’yı dolaştığı bilinmektedir. Onun seyahatlerinin yüz yirmi bin kilometreyi bulduğu tahmin edilmektedir. Babası kadı olan İbn-i Battuta yirmi bir yaşındayken kadılık eğitimi için Mekke’ye gitmiştir. Yeniliklere duyduğu merakı dizginleyemeyen Battuta yolculuklara adadı kendini.

Avrupa’da 1350’li yıllardan sonra köklü bir sosyo kültürel ve siyasi dönüşümlere yol açan Rönesans hareketleri seyahate yönelik eğilimleri de etkilemiştir. On beşinci ve on altıncı yüzyıllardaki toplumsal hareketlilikler, coğrafi keşiflerle birlikte başladığı varsayılan sömürgeciliğin¹⁹ seyahate ve gerek bireysel gerek grup olarak denizlere açılmanın, yeni yerlerin keşfine yönelik duyulan meraka ve arzuyla farklı bir şekil verdiğini söylemekte mümkündür. Yeni yerlerin keşfine

¹⁸ <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/423816> ; “Uluslar arası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye’nin Konumu” (2015, s.12) erişim tarihi: 24.04.2018

¹⁹ Ferro **Sömürgecilik Tarihi** adlı eserinde bu sömürgecilik kavramının Avrupa ile özdeşleşmesine rağmen çok daha eski zamanlarda da görüldüğünü belirtiyor. Bknz: Ferro “**Sömürgecilik Tarihi**”, çev. Muna Cedden, İmge Yayınevi, İstanbul, 2002.

duyulan merakın ve kâşif olma arzusunun altında yatan yeni yerlerin fatihi olma, yani şana şerefe ulaşma, yeni zenginlik kaynaklarını elde etme, bilinmeyeni fethedip onu evcilleştirme, ondan faydalanma isteği gibi nedenleri incelediğimizde seyahatin tehlikeli bir macera olarak adlandırılması doğru ancak seyahat tanımının dallarından birini oluşturur. Özellikle de günümüz teknolojisinin şekillendirdiği seyahat algısından uzak olan eski zamanlar içerisinde değerlendirdiğimizde günümüzdeki algıdan daha farklı bir anlam ortaya çıkmaktadır. Yeni yerlere ulaşma isteği, macera peşinde koşmak, tehlikelere cesurca atılmak anlamına geliyordu seyahat o dönemlerde. Günümüzde dünyanın keşfedilmedik yeri kalmamış gibi görünse iki üç yüzyıl öncesine kadar dünya haritası boşluklarla doluydu. O boşluklar dünyanın bilinmeyen, nasıl bir coğrafya, nasıl bir hayat biçimi, nasıl insanlar varolduğu bilinmeyen alanları tanımlıyordu. Bilinmiyordu. Dolayısıyla boştu. Ve o boş kabul edilen yerler Batılıların zihninde canavarlar, efsanevi yaratıklar bilinmeyen tehlikeli ortamlarla dolduruluyordu. İrvin Cemil Schick, Başkalıkçı söylemi irdelediği kitabında buna dair, *“bu dünyanın bazı bölümlerinin haritası çıkarılmamış bölgeler olarak yeniden üretildiğini ve bilinmezliğin üretiminde ötekilik mekânlarının söylemsel kuruluşuna”* dikkat çekmektedir. Seyyahların ve kâşiflerin zamanla değişen ve gerçeği daha çok yansıtan anlatılarına rağmen Batılıların zihnine yerleşen ötekilikçi söylemler tarihsel gerçeklikleri yok sayarak kendi ayrımcı, oryantalist, cinsiyetlendirilmiş ve cinselleştirilmiş imgelerinin gerçekliğini dayatmıştır.

Bu farklılaştırıcı ve ayrıştırıcı söylemlerin kurumsallaşmaya başlamadığı, yeni yeni ortaya çıktığı On beşinci, on altıncı ve on yedinci yüzyılfeodal sistemin hala hâkim olduğu yüzyıllardı. Ancak alet yapımlarının gelişimi, metalürjideki gelişmeler, ateşli silahların icadı, askeri donanımın güçlendirilmesi gemi yapımlarının gelişimi gibi faktörler seyahat olgusunu da ciddi dönüşüme uğratmıştır. Uzun yıllar seyahat gerçekten konforsuz, zorluklarla yapılan ve tehlikeli bir macera olarak görülüyordu. Gezilere çıkan kâşifleri, bilinmeyen peşinde koşan maceraperestleri anlatan edebi ürünleri, doğuya seyahat eden ya da doğudan batıya gidenlerin biyografilerini, mektuplarını seyahatnamelerini incelediğimizdebunu

netlikle görebilmekteyiz.²⁰ On beşinci ve on yedinci yüzyılı kapsayan o yüzyıllar açık denizlerin tehlike arz ettiği yıllardı. Pusulanın gelişimi, haritacılığın ilerlemesi ve gemi yapımının sağlam bir düzleme oturtulabilmesi seyahatlerde, Avrupalıların denize açılmalarında kolaylıklar sağlamıştır. Avrupa'dan bahsetmenin önemi şu noktada önemlidir. Çünkü coğrafi keşiflerin yaşandığı, bu keşiflerle birlikte dünyanın ve dünya üzerindeki diğer yerlerin ve halkların tanınmaya başladığı ve sömürgecilik hareketlerin hızlandığı -resmi tarih anlatım diline göre de başladığı- bir çağda Avrupa'nın seyahat hareketliliği insanlık tarihinde önemli bir yer taşımaktadır.

1400 ile 1600 yılları arasındaki dönem Avrupa'nın siyasi, sanatsal ve toplumsal yapısında ciddi dönüşümlere yaratan, Rönesans olarak adlandırılan bir döneme tekabül ediyordu. Özellikle de ilk keşif seyahatlerinin bu dönemde ortaya çıkması, Avrupa'nın dünyaya yönelik bilgisinde yaşanan değişimler ve toplumsal koşulların getirdiği uzak diyarları keşfetme ihtiyacından dolayı yaşanan hareketlilikten dolayı Coğrafi Keşifler Çağı olarak da adlandırılan bu iki yüzyıllık süreç içerisinde Avrupa'nın dünyaya yönelik algısında ciddi değişiklikler meydana geldi. David Arnold'un da değindiği gibi Avrupa on beşinci ve on altıncı yüzyıllara kadar kısmen dünyanın geri kalanı hakkında kısıtlı bir bilgiye sahip ve içe dönük kapalı bir yapıya sahipti. Arnold, Avrupa'nın, on beşinci ve on altıncı yüzyılların keşiflerine kadar kendi dışındaki dünya ile ilgili olan gerçek bilgilerden çok mitler ve fantezilerden beslendiğini söylemektedir.²¹ Daha önceki yıllarda yapılan seyahatler kitlelere ulaşmamış olduğundan ya da öneminin farkına varılmamış olduğundan coğrafi keşifler çağındaki keşif yolculukları kadar bilinir olmamışlardır. Avrupa özellikle 1348 ve 1349 yılları arasında yaşanan "kara ölüm" olarak da bilinen vebadan dolayı ciddi bir nüfus kaybı yaşamış ve bu kayıplar ekonomiyi tahrip etmişti. Nüfusu canlandırmak, ekonomiyi toparlamaya çalışmakla uğraşmak zorunda

²⁰Edebi metinler kurgusallık ve okuyucunun ilgisini odakta tutmaya yönelik amaçlar taşısa da bir referans kaynağı olarak görülebilmektedirler. Çünkü edebi metinler, seyahatname ya da bir tarihi belgenin verdiği kanıtları bize sunmasa da kurguları her zaman bir parça gerçeklik taşımaktadır. Bir edebi metinde, bireysel ve toplumsal gerçekliğin izdüşümü her zaman yakalanabilir. Tabi ki mutlak bir gerçeklik olarak alma tuzağına düşmeden değerlendirmek koşuluyla.

²¹David Arnold **"Coğrafi Keşifler Tarihi"**, çev. Osman Bahadır, Alan yayıncılık, İstanbul, 1995.
Bu eseri kısa bir tanıtım amaçlı özet haliyle konulduğu internet sitesinden alınmıştır. Bknz: <http://kisi.deu.edu.tr/erkin.baser/Arnold%20-%20Co%20Co%20C4%9Fraf%20Ke%20C5%9Fifler%20Tarihi.pdf>

kalan Avrupa, gerçekleştirilen birtakım seyahatler sonucu duydukları ve önemsedikleri Doğu ticaretine yoğunlaşmışlar, Doğu'nun zenginliklerine ulaşmak ve onları kullanarak kendilerini toparlayabileceklerine dair düşüncelere kapılmışlardı. Birçok etkenin bileşimiyle gerçekleşen seyahatler sonucunda doğal kaynaklar konusunda zengin Doğu'yla ticaret yapmanın karşılığında oradan ülkelere ganimetler, ürünler taşıyabileceklerdi. Avrupa'nın keşfe yönelik ilgilerinin ve seyahatlere yönelmelerinin ardında yatan yegâne dürtü ekonomik temelli değildi. O dönemlerde Avrupa'nın en fakir ve küçük ülkesi olarak görülen Portekiz'inyıllar geçtikçe ve gemi yapımında, haritacılık alanında, coğrafi bilgiler konusunda ilerleme kaydettiğini ve denizlerde üstünlük kurduğunu bilmekteyiz. Bir "deniz imparatorluğu" oldukları zaman içersinde yaptıkları yolculuklar sadece Doğu'daki Baharat cennetine ulaşmak ve altınları elde etmenin ötesinde yani ticari tutkulardan öte bir de dinsel düşmanlıklara da sahip olduklarını eklemek gerekmektedir. Sömürgeleştirmeye çalıştıkları ülkelere gittiklerinde yanlarında bir misyoner, bir öğretmen götürüp yerlileri Avrupalılaştırmaya ve Hıristiyanlık eğitimi almaya zorlamaları önemli bir örnektir. Bunu yapanlar sadece Portekizliler değildi. Doğu'ya ulaşmaya çalışırken Asya ve Afrika kıyılarını dolaşan, oralaradaki verimli topraklardan da kar elde etmek isteyen diğer Avrupa ülkeleri debenzer uygulamalarda bulunmuşlardır.²² Belki de seyahatlerin kullanımının en önemli sonuçlarından biri, ya da günümüzde küresel bir köy olarak dünya tanımı gidilen her yerin yerelliğinin tahrip edilmesi ve benzerileştirme yöntemiyle farklılıkların, kültürel özgüllüklerin ortadan kaldırılması olmuştur.

Zanaat ve ticaretin geliştiği, matbaanın icadı ile birlikte şehirlerde okuryazarlık döneminin arttığı, bilginin dolaşıma girdiği ve hızlıca yayıldığı dönemde, yani on beşinci yüzyılda toplumsal dönüşümler hız kazandı. Ye Agibalova ve G.Donskoy *Ortaçağ Tarihi* adlı eserinde coğrafi keşifleri başlatan şeyin ne olduğu sorusuna aletlerin gelişiminin bir sonucu olarak Avrupa'da artan mal üretiminin ticaretin gelişmesine yol açtığı cevabını vermişlerdir. Avrupa'nın sikke kesilmesi

²² Tezin kapsamını genişleteceğinden detaylara giremediğim Coğrafi Keşifler ile ilgili benim yararlanabildiğim kaynaklar için bkz: Ye Agibalova, G.Donskoy(2017) , Brotton(2012), Arnold(1995).

için birçok metale ihtiyaç duyduğunu, yüzyıllarca Doğu'ya pahalı mallar karşılığında altın verdiklerinden dolayı altın arayışıyla on beşinci yüzyılda uzak ülkelere keşif gezileri düzenleme nedenlerine sahip olduklarını belirtmişlerdir. Kristof Kolomb'un sekiz yıllık uğraşı sonucunda İspanya kralının onayıyla doksan kişilik orduyla altın arayışı içinde İspanya'dan açık denizlere açılmasının nedeni büyük ölçüde buna dayanmaktadır. Avrupa'da azalan altını artırmak ve değerli malların taşınmasını yapıp Avrupa'yı zenginleştirmek ve bunu yaparken bir kâşif olmak... Seyahatlere çıkma konusunda bu dürtünün ciddi bir motivasyon oluşturduğu söylenebilir. Avrupa'da deniz ticaretiyle uğraşanların Doğu ticaretinden kar sağlamak arzusu onları Asya ülkelerine doğru yolculuklara çıkmalarına yol açmıştır. 1453 yılında Türklerin Konstantinopolis'i, İstanbul'u fethetmesiyle birlikte ticaret yollarının denetimi Türklere geçmiştir. Bu gelişme Doğu'ya ve Doğu'nun zenginliklerine ulaşma isteğindeki Avrupalıları yeni yol arayışlarına itmiştir. Kolomb'un Hindistan'a giden yolu keşfetme çabasıyla Hindistan sandığı Amerika'ya ulaşması arkasında böyle bir toplumsal düşünceyi barındırmaktadır. Küba ve Haiti adalarını keşfeden, daha sonra batıya üç seyahat daha yapan Karayip Denizi'nde birçok ada keşfeden Colomb yeni bir kıta keşfettiğinin bilincinde değildi.²³ Colomb'un keşfettiği kıtanın bilincine varan Amerigo Vespucci ise kıtaya ismi verilen kâşif olacaktı.²⁴ On üçüncü yüzyılda Marco Polo'nun yaptığı seyahat ve o seyahatlerden geride bıraktıkları da daha sonraki yüzyıllarda yaşayan seyyahları oldukça etkilemişti. Kristof Kolomb, daha sonra Amerigo Da Vespucci, dünyanın çevresinin ilk kez dolaşan kâşif olarak bilinen Macellan²⁵ gibi ünlü kâşiflerin yolculukları Avrupa'ya yenedünyanın kapılarını, kölelik ticaretinin ve yağmacılığın yollarını da açmıştır bir anlamda.

²³İspanyol hükümeti Doğu'yu keşfedeceğini söyleyen Kolomb'un hayal kırıklığı ile sonuçlanan (yeni bir kıta keşfinin farkındasızlığı) yolculuğu sonucunda ona verdiği tüm ünvanları geri aldı. Kolomb'un sefalet içinde öldüğü söylenmektedir.

²⁴Amerika'nın kuzey kıyılarına ilk ulaşanların 1000 yılları civarında Grönland'ı keşfeden Vikinglerin, İskandinav denizcilerin olduğu bilinmektedir. Bknz; Löschner 1998; Agibalova Ye, Donsky G. 2017

²⁵Aslında dünyanın çevresini dolaşarak çıktıkları seferden dönen onunla birlikte yolculuğa çıkan sefer gemileriydi. Macellan aylar süren yolculuktan sonra vardıkları Filipinler'de yerli bir halkla girdiği çatışmada hayatını kaybetmiştir. Gemiden ve mürettebattan çok az kişi kurtulmuş Macellan'ın planladığı yol üzerinden ülkelere dönmüşlerdir.

Bu iki yüzyıl boyunca bir inceleme ve keşif dönemine tanık oldu dünya. Avrupa geliştirdiği aletler ve sağlamlaşan gemileriyle uzak diyarlara doğru yola çıktı. Bu yolculuklar seyyahların raporları ve seyahatnamelerinden oldukça faydalandı. Kristof Kolomb asla fark edememiş olsa da yeni bir kıtanın keşfine yol açtı. Bu Avrupa'nın yayılmacı politikasını derinden etkiledi. Doğu'da coğrafi keşifler zamanında özellikle de İstanbul fethiyle baharat ve ipek yolu gibi ticaret yollarının Türklerin denetimine geçmesi, Avrupalıları başka yollar arayışına itti. Hint Okyanusuna, Pasifik Okyanusuna kadar açılan gemiler yeni yerler keşfedip Avrupa'ya çok değerli kaynaklar, ganimetler akıttı. Avrupa elde ettiği ürünleri işledikçe üretim artışı gerçekleşti. Avrupa bu üretim artışının doğurduğu yeni üretim alanları ihtiyacına girdi ve gemiciliğin gelişmesi, dünyanın daha da tanınır hale gelmesiyle birlikte ürünlerini yetiştirecek alanları arayışına girdi. Yeni üretim alanları yeni yerlere yerleşme ve artan işlerden dolayı işgücüne duyulan ihtiyacın köle ticaretini doğurmasına kadar giden bir döngüye girdi.

Arnold, deniz aşırı ticaretten Avrupa'nın sağladığı zenginliğin Amerika'da ve Asya'da daha ileri imparatorlukların inşa edilme girişimlerine ve bunların finanse edilmesine yardımcı olduğunu belirtep, bu servetin doğrudan ya da dolaylı olarak kapitalizmin ve sanayi devriminin gelişmesi aracılığıyla on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın dünyasında hemen her yere eli ulaşmış olan emperyalizmin kendisine de katkı sağladığı sonucuna varmaktadır. Özellikle sekizinci yüzyıl sonundaki devrim hareketlerinin, bireyselleşme ve özgürleşme taleplerinin çoğaldığı on dokuzuncu yüzyıldaki toplumsal kaynamanın, buharlı gemilerin ortaya çıktığı, kadınların oy hakkı hareketinin kendini ortaya koyduğu, eşleri yoluyla ya da yalnız başlarına olsun seyahate çıkmış kadınların varlıklarını göstermiş oldukları bir yüzyılın arkasında böyle bir tarihsel süreç yatmaktadır.

Bütün bu yolculukların anlatılmasının sebebi önemli bir konuya örnek vermiş olmak içindir. Çünkü tarihte gerçekleştirilmiş olan bazı seyahatlerin etkili olduğu "küresel genişleme" Jerry Brotton'un da belirttiği gibi keşfedilen, ulaşılan yerlerdeki yerli halkın ve toplulukların türlü yollarla (savaşlar ve hastalıklar gibi) yok edilmesi gibi bir sonuca da yol açmıştır. Özellikle de kültürel sanatsal ve bilimsel alanda gelişme görüldüğü Rönesans döneminin bir diğer yüzünü keşifler, yağma,

köleleştirme ve yok etme oluşturmaktadır. Batının kendisini, kendisinden olmayanı ötekileştirerek inşa ettiği bir kimlik kurma tarihi olarak Rönesans ve Coğrafi Keşifler Çağı toplumsal ve siyasi yapıyı derinden etkilemiştir. Keşifler sadece ticareti küresel bir hale getirmemiş, yoğun bir bilgi patlamasına yol açmış, yeni ekonomik, dinsel ve ticari kurulan birçok ilişki sonucu halkların karşılaştığı bir toplumsal süreç yaşanmıştır. Bu halkların karşılaşması sürecinde Avrupa sadece ekonomik gücünü ve servet birikimini artırmakla kalmamış, emek üretkenliğinin arttığı ürünlerin bollaştığı iş bölümünün ve yeni üretim alanların ihtiyacından doğan yeni alanlar elde etme arzusunun da etkisiyle yağmacı ve talan eden bir politika gütmüştür. Bu süreçte Batı öteki ile karşılaşmış, ötekiyi “Öteki” haline getirerek kendini tanımaya çalışmış ve kimliğini inşa etmeye girişmiştir. Batı karşılaştığı Doğu’ya dair, imgeleminde yer alan hayali Doğu’ya yönelik fantezilerinin ve bilinmeyenin getirdiği korkunun gerçeği yansıtmadığını görmüştür. Ancak yine de ileride tekrar değineceğimiz gibi Doğu’ya yönelik şarkiyatçı bir söylem geliştirmiştir ve seyyahların da seyahatnameleri, metinleri ve mektuplarında yer alan bu söylemlerle, hayali ve abartılmış, erotize edilmiş cinsiyetlendirilmiş bir öteki olarak Doğu imgesi yoluyla kendini merkezi bir konuma yerleştirmiştir. Osmanlı haremine girebilme şansı edinmiş²⁶, Doğu’yu gezebilmiş erkek ve kadın seyyahların yazılarında bu tür şarkiyatçı, ötekileştirici bir bakışın izlerine rastlamak mümkündür.

Avrupa’nın Rönesans olarak adlandırılan, bilimsel, kültürel sanatsal ve ekonomik gibi birçok alanda gelişme sağladığı, sınır ötesi yolculuklara çıktığı ve başka ülkelerin, farklı kıtaların farklı topluluklarıyla karşılaştığı dönem Osmanlı’nın da en güçlü olduğu döneme denk gelmektedir. Özellikle on beşinci yüzyılın ikinci yarısını yeni yaşamaya başlamış dünya Türklerin İstanbul’u fethiyle geçilmesi iyice zorlaşan ticaret yollarına ulaşma konusunda yeni çabalara girişmek durumunda kalmıştır. Avrupa yeni ticaret yolları bulmaya çalışarak Doğu’ya ulaşmaya çalışırken YeniDünya’yı keşfetmiş ve sömürgeleştirme faaliyetlerine giden hareketli bir dönem

²⁶Osmanlı haremine girebilenler sadece batılı kadın gezginlerdi. Sadece erkek seyyahlar değil hiçbir yabancı erkeğin hareme girmesine müsaade edilmezdi. Batılı gezgin kadınların anlatılarında da şu detaya yer verilirdi. Kadınlar harem kapısına bir çift ayakkabı koyduğu zaman hareme kadınların eşleri de giremezdi.

başlamıştır. Yerli halkı yok ederek ya da Avrupalılaştırarak asimile etme çabalarından oluşan vahşi bir hareketlilikti bu.

Avrupa'nınskolâstik düşünceden kendini sıyırmaya başladığı Rönesans döneminde Osmanlı en güçlü olduğu zamanı yaşamaktaydı. Resmi tarih bu dönemi iki ayrı medeniyet için bir tersine dönüş şeklinde anlatmaktadır. Avrupa'nın icatlar, keşifler ve edindiği yeni bilgilerle kendisini yenilemeye başladığı dönem Osmanlı'nın belkide gücüne ve ulaştığı sınırların genişliğine çok güvendiği için yeniliklere çok ihtiyaç duymadan daha çok içinde yaşadığı bir dönemdi.

Osmanlı ve Türk tarihi'nde de seyahat algısının benzer olduğu gözlenebilir, ancak Osmanlı'nın özgül koşulları mevcuttur. Evliya Çelebi bu coğrafyadaki seyahatler hakkında bilgi verirken geniş bir coğrafya yaygınlığından bahsetse de bu seyahatlerin geniş bir tabana yayıldığı hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Yolların düzgün olmaması, ulaşım araçlarının kolay bir yolculuğu sağlayamadığı dönemler olması bir yana bilinmeyen ve daha önce hiç gidilmemiş yerlere yönelik yolculukların zorluğu, seyahat süresince karşılaşılabilecek hırsızlık, korsan gruplar, yabancılar gibi korkular ve belirsizlik endişeleri de seyahate dair algıları belirleyen etmenlerdi.

Cumhuriyet'in kurulduğu ilk dönemlerde bile seyahat etmeye yönelik bir ilgisizlik ve kayıtsızlık söz konusuydu. Peyami Safa"*Tatilde Seyahat*"²⁷ adlı yazısında seyahati neden sevmediğimize yönelik açtığı tartışmada ekonomik nedenleri ileri süren insanların karşısına "geçinmeyi becerebilen herkes seyahat de edebilir" argümanı ile çıkıyordu. Ekonomik nedenlerin ötesinde konforsuzluk, zorluklar gibi öne sürülebilecek nedenlere de değinerek aslında Safa milletin seyahate yönelik ilgisiz ve talepsiz kalmasına değinmiştir. Safa'ya göre "talep olsaydı" insanlar yolculuklardan bekledikleri birçok şeye ulaşabilirdi. Safa'da yolculuğa dair gayriresmi bir biçimde ve içgüdüsel olarak birçoğumuzun bildiği tatil algısının hiçbir şey yapmayarak, yatarak dinlenme üzerine oluşturulduğuna vurgu yapar.

²⁷ Aktaran, Akçura, Gökhan, "Tatilinizi Memleketin Neresinde Geçirmek İstersiniz?", **P Dünya Sanatı Dergisi, Gezi Ve Sanat**, 2007; Peyami Safa, "Tatilde Seyahat", Yedigün, 30 Eylül 1936

Türklerin gezmeyi, seyahat etmeyi sevmediğine yönelik düşüncelere sahip bir diğer düşünür de Hüseyin Cahit Yalçın'dır. O bu konuya biraz daha farklı yaklaşarak, seyahati sevmemek için önce bir kere bile olsa seyahat etmek gerektiği fikrini öne sürer. Ona göre "Türkleri seyahate alıştırmak bir sosyal borç"²⁸ ve kararsızlığa, tereddüte düşmeden seyahate koşmak gerekmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında bile kitlesel bir seyahat algısı oluşmamış durumdaydı. Akçura'nın belirttiği üzere, İstanbullular yazlarını Adalar'a, Florya'ya ya da Caddebostan'a geçerek, en uzak yolculuklarını Yalova ya da Bursa'ya yaparak geçirmekteydi.

Akçura yazısının bu noktasında yurtiçinde dolaşmayan bir milletin yabancı ülkelere gitme konusunda daha istekli olmadığı tahminini yürütmektedir. Ancak günümüzdeki seyahat algısı tartışmalarında seyahati yurtdışı odaklı, ülke sınırını aşmakla özdeş kılan gezginler ve gezgin hikâyelerinin mevcutluğu göz önüne alınırsa, insanların yabancı memleketler görme arzusunun seyahat algısına katkısı kendi ülkesini gezme isteğinden daha fazla olduğu düşüncesi akla gelebilir. Bu konu seyahat algısına yönelik araştırılmaya değer bir başka noktadır. Kitlesel bir seyahat hareketinden söz etmek mümkün olmasa da Cumhuriyet döneminde diplomatlar, yazarlar, gazete ve dergi muhabirleri gibi bazı meslek grupları görevleri gereği dünyayı açıldılar. Seyahatlerin çoğu iş, eğitim ya da sağlık nedenleriyle yapılsa da çıkılan bu seyahatler sonucu gözlemlerini okurlarıyla paylaşmaya başladılar. Ahmet Haşim'in *Frankfurt Seyahatnamesi*, Falih Rıfkı Atay'ın yapıtları gibi eserler ortaya konulmaya başlanmıştır. Bu eserlerin çoğalmasıyla birlikte "seyahat yayıncılığı" adı verilebilecek bir türü oluşmaya başlamıştır zamanla.

Kitap yayıncılığı çoğalmasının yanında insanların seyahatlere yönelik ilgisinin somut bir verisinin olmadığını söylüyor Akçura. Cumhuriyet'in ilk döneminde kısıtlı da olsa yurt dışına turlar düzenleyen seyahat acenteleri vardır.

²⁸ A.g.e. s. 122

Milli Türk Seyahat Acenteciliği (NATTA)²⁹ adlı bir acentenin gazetelere verdiği “en ucuz en eğlenceli seyahatlere” yönelik ilanları seyahat kurumlarının varlığını ve bu alana yönelik kurumsal ilginin arttığının örneğidir. Ulaşım araçlarının gelişimi ve seyahat acentelerin faaliyetleri bu alana yönelik ilgiyi de yoğunlaştırmaya başlamıştır. Bir yandan da yabancı turist çekmek için oluşturulan Türkçe yayınların varlığı yurt dışına gidişe yönelik hareketliliğe dair bazı ipuçları vermektedir.

Cumhuriyet’in kuruluşu dönemi ile İkinci Dünya Savaşı zamanları arasında seyahate yönelik çalışmalar söz konusudur. Turing bu konuda kendini en çok gösteren kurumların başında gelmektedir. “Türk Seyyahi Cemiyeti” adıyla kurulduğunda bu cemiyet seyahati yurt ölçüsüne yaymak amacı taşımaktaydı. Bunun yanında özel derneklerin olduğu yöresel bölgelerin kendi derneklerini kurduğu ve broşürlerle kentlerintanıtımının yapıldığı bir dönem başlamış oldu. Ancak yine de seyahate yönelik ilgi belirli bir ortalama kalmış çok ilerleyememiş, iç turizmin durgun kaldığı, tarihi kentlerin turistlerin uğrak haline getirilmesine yönelik görüşlere rağmen bu alanda somut bir kazanımın elde edilmekte yavaş kaldığından söz etmek mümkündür.

Sait Faik Abasıyanık 1948 yılında Ulus gazetesinde yayımlanan “*Bolu Üzerinden İstanbul’a Seyahat Notları*” adlı yazısında memleketi görmenin ancak rahatına düşkün olmamakla mümkün olabileceğini, konfordan uzakta olsa özellikle yeni gelişen otobüs kültürünün ve ucuz biletlerin seyahati kolaylaştırdığına yönelik görüşlerini dile getirmiştir.

Daha sonraki dönemlerde ulaşımın gelişimine yönelik adımlar atılmaya başlanır. Kara yolları geliştikçe otomobil ithalatı ve otobüs işletmeciliği de artış gösterir. İlk büyük oteller de bu dönemde, Demokrat Parti iktidarı döneminde inşa edilmeye başlanır. (Divan, Hilton vb.) demiryollarının ihmali söz konusu olsa da deniz ve hava taşımacılığında ciddi bir ilerleme sağlanır. Turizmin doğumu yaklaşmaktadır.

²⁹ NATTA’nın düzenlediği dış geziler arasında 1934 yılı Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü Budapeşte seyahati, 1936 Berlin Olimpiyat grup seyahatleri, 1937 yılında Paris Fuarı ve 1939 New York Sergi gezisi de yer aldığını belirtiyor Akçura yazısında. (A.g.e. s. 124.)

1949 yılında kurulan Türk Turizm Kurumu da devlet desteğiyle birlikte önemli isimleri bünyesinde toplayarak turizm konusunda atılımlara girişmiştir. Kamuoyunu dış gezilere özendiren Panorama isimli dergi ile iç turizme yönelik etkinlikleri de gündeme taşımıştır.

1950’li yıllarla birlikte kıyılara doğru bir seyahat akımı oluşmaya başlamıştır. Özellikle büyük kentlerden gelenlerin birleştiği noktayı Erdek oluşturuyordu. 1958 yılında gerçekleştirilen ilk Erdek Şenliğinden sonra bu kasaba o yıllar içinde tatilin simgesi halini aldı. 1960’lı yıllar geldiğinde dergi ve gazeteler tatil beldeleriyle ilgili gündem konuları oluşturdular. Özel köşeler, ekler, ansiklopedik yayınlar çoğaldı. Ülke kıyılarının hala sakin ve daha keşfedilmediği zamanlar olmayı da koruyordu o dönemler. O zamanlardan günümüze tatil beldelerini çoğalmış, tatil köyleri oluşturulmaya başlanmış, Ege ve Akdeniz kıyıları günümüzde insan yoğunluğunun tehdidi altında doğal güzelliklerini ve kaynaklarını kaybetme noktasına gelecek kadar turizm ciddi bir popüler kültür endüstrisi halini almış durumdadır. 80’ler özel televizyonlar ve internetin, bilgisayarların hayatımıza girmesiyle seyahat kavramı kitlesel turizmin ilerlemesiyle neredeyse yoğunluk kazanmıştır. Tüm bu gelişmeler seyahatin doğasını değiştirmiştir. Peki, doğası dönüşüme uğrayan ve kitlelere kolaylıkla ulaşabilir hale gelen Seyahat olgusunda cinsiyetin konumu nedir? Kadınlar yola çıkmışlar mıdır? Çıkmışlarsa ne sıklıkla, ne amaçla çıkmış, seyahati nasıl anlamlandırmışlardır? Seyahat geleneği içinde kadının yeri ve görünürlüğü nedir sorusu bu tezin temel sorusunu oluşturmaktadır.

1.2.Seyahatin Cinsiyeti Var Mı?

Marco Polo, adını bir anakaraya verdikleri Vespucci, altın avcısıkâşifKristof Kolomb, Flaubert’in Mısır yolculukları, Goethe’nin İtalya’ya yolculuğu, Stefan Zweig’in Yolculukları, İbn-i Battuta, Evliya Çelebi gibi seyahat literatüründeki örnekler, yolculuklara ilişkin gerek yazın dünyasında gerek internet ortamındaki bilgi arama motorlarında en çok karşımıza çıkan ve bilinen yazarlar ve onların yolculuk öyküleridir. Bu yolculuk öyküleri tarihte, günümüzde çok iyi bilinen ve ortaya konmuş hikâyeler olarak yer alırken kadınların yolculuk öyküleri nerede yer alır? Bu soru tezin en önemli sorularından birini de gündeme getirmektedir: Seyahatin cinsiyeti var mıdır?

Başka diyarların, farklı bir yaşamın, hiç bilinmemiş, görülmemiş, havası koklanmamış yerlerin iklimini tatmayı, rüzgârlarını hissetmeyi özleyerek, merak ederek yola çıkmıştır tarihin çoğunluğu erkeklerden-ya da bize resmi tarihin anlattığı ve gösterdiği kadarıyla erkeklerden- oluşan seyyahları. Kimileri çocukluktan beri hayalini kurmuş, kimileri tesadüfi bir şekilde seyahatlerle tanışıp içindekileri tutkuları bulmuştur. Nedeni, koşulları ya da etkileri ne olursa olsun bir şekilde bilinmeyen hayaline, insanı cezbeden imgesine kapılmış insanlar ve toplumsal gruplar vardır. Farklı ülkelerin, yeni yerlerin bambaşka kültürlerin hayalini sadece erkekler mi kurabilir peki? Ve bu hayali sadece erkekler mi gerçekleştirebilir? Hayal kurmanın cinsiyeti olup olmadığı bambaşka bir araştırma konusu olabilecek bir sorudur. Ancak kurulan hayallerin, cinsiyetlendirilmiş bir toplumsal yapıda ve ikili cinsiyet teorisine uygun olarak tahakküm kuran düalist bakış açısının egemen olduğu bir kültürde³⁰, kadınların ve erkeklerin zihinsel dünyasının, hayal gücünün olanaklarına yönelik inanç ve düşüncelerinin yönlendirilmiş bir etkiye maruz kalmaları kaçınılmazdır. Bununla birlikte cinsiyetlendirilmiş ve verili bir düzen ihtimalinin dışına çıkabilen, başka bir yaşamın ve toplumsal düzenin hayalini kurup onu gerçek kılabilme ihtimalinin peşinden koşan insanların gerek kendi hayatlarında gerekse toplumsal düzende bunu başarabildikleri olaylar da yer alır tarihte. Feminizmin ortaya çıkışı da bu örneklerden birini teşkil eder. Hem de önemli bir örnektir. Çünkü içinde birçok farklılıklar ve ayrışmalar barındırsa da cinsler arası iktidar ve tahakküm ilişkilerini ve bunların toplumsal yaşantıdaki diğer iktidar ilişkileriyle bağını bir arada sorgulayan bir ideoloji olarak feminizm ataerkil kurallarla oluşturulmuş bir toplumsal düzende bireysel ve sistem içindeki birçok şeyi sorgulamaya açmış ve bunları yapı sökümüne uğratmıştır. Feminist hareketin ortaya çıkmasından ve kendini büyük mücadelelerin sonunda kabul ettirmesinden bu yana, feminizmin günümüzde kazanımlarını kaybetme riskini taşıdığı bir noktaya ulaştığını söyleyebiliriz. İçinde yaşadığımız toplumsal ve siyasi yapı gün geçtikçe daha da

³⁰Karşıtlıkçı kavramından kastım düalist düşünce biçimidir. Toplumsal yapının birçok örüntüsü cinsiyetlendirilmiş ve ikili karşıtlıklar kurarak bir hiyerarşik düzenleme oluşturulmuştur: zihin/beden, doğa/kültür gibi. Sosyal bilimlerde birçok araştırma konusu bu ikili karşıtlığa değinmiş ve buradaki ikili konumlandırmaya karşı eleştirilerde bulunmuştur. Feminist epistemoloji de kendi alternatif bilgi üretiminde bu ikilikçi yapıyı ciddi anlamda eleştirmiştir.

muhafazakâr bir hal almaktadır. Bununla birlikte dünyada hızla artan şiddet olayları, insanların ve toplumların kendi doğruluk ve gerçeklik algılarına fanatik bir biçimde tutunmalarına, kendi ahlaki yargılarına holigan bir tavırla sahip çıkmalarına, belki yüzyıllardan beri var olan kendine benzemeyeni ötekileştirme ve dışarıda bırakmatavırlarına bürünmelerine de yol açmaktadır. Bunu tek ve kesin bir sonuç olarak değil; artan toplumsal hoşgörüsüzlüğün, öteki'ye yönelik sert “Ötekileştirici” tutumların siyasi, toplumsal, iktisadi ve tarihsel bağlamda çok yönlü etkilere ve nedenleresahip olarak değerlendirmek önemlidir. Bu anlamda konunun daha toplumsal ve bireysel taraflarına dikkat çekilmektedir.³¹Ötekileştirme yoluyla kurulan özne anlamında farklı halklar ve kültürlerle karşılaşma durumunda seyahatler kimlik tartışması açısından belirleyici bir role sahiptir. Bu anlamda seyahatlerin kimlik ve ötekilik inşası çerçevesi için kimlik tartışmasına tezin kapsamının dışına çok taşmadan değinmenin önemli olduğunu düşünmekteyim. Irvin Cemil Schick kimliği şöyle tanımlamaktadır:

Kimlik, bireylerin sınıf, ırk, cinsiyet, cinsellik, kuşak, bölge, etnisite, din ve ulus gibi topluluklara mensubiyetinden türeyen, toplumsal olarak inşa edilmiş, toplumsal olarak tasvip edilen (veya hiç değilse tanınan) kendine dair anlamlandırmalar bütünüdür. İnsan davranışında belirleyici bir rol oynar: kişi belli bir konumsallıktan ve belli bir dünya görüşü veya değer kümesiyle uyum içinde, belli önkavrayışların veya zihinsel modellerin yardımıyla verileri yorumlayarak ve onlara belli parametreler içinde tepki göstererek hareket eder ki bunların hepsinin kökü kimlikte yatar.³²

Kimlik kişinin kendisiyle, dünyayla ve içinde yaşadığı toplumla ilişki kurmasını sağlar. Kendini tanımlama, yaşadığı ortamı ve dünyayı anlamlandırmasında önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamdan yola çıkarak şöyle söylenebilir: Bireyler ve toplumlar kimliğini ‘kendisine benzemeyen’ üzerinden

³¹Bu tezde ise daha çok seyahat ve özne olarak kadın bağlamı üzerinden feminist epistemoloji ve metodolojisiyle daha sosyolojik bir analiz yapılmaktadır.

³² Schick, Irvin Cemil, “*Benliğin ve Dünyanın İnşa Edilmesi*”, **Batının Cinsel Kıyısı, Başlıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık**, çev. Savaş Kılıç, Gamze Sarı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2011, s. 17.

kurar. Gerek toplumsal gerek bireysel kimliğin ve kişiliğin inşasında “Öteki”nin varlığı önemli bir yer kaplar. İrvin Cemil Schick’in de belirttiği üzere, “*kimlik başkalık inşasından ayrı düşünülemez.*”³³ Kendi kimliğimizi tanımlamamız bize benzemeyenle kendimizi kıyaslayarak ve aramızdaki farklılığın haritasını çıkarmakla gerçekleşir. Totolojik bir anlatım diliyle ifade etmemiz gerekirse bizi biz yapan şey biz gibi olmayandır.

Schick, Modern Batı’nın Başkalıkçı söylem açısından Orta Doğu’nun kadınlarının erotikleştirilmiş imgelerini özellikle mekânla ilişkisi kapsamında incelediği kitabının başlarında “*Öteki’nin her versiyonunun bir benlik inşası olduğunu*” ileri sürer. Bir kimliğin ve varlığın yapısı her zaman karşıtına ve kendisinden farklı olana ihtiyaç duyar. Schick’e göre başkalıkçı söylem ötekileştirirken bir yandan kendini de yeniden tanımlar ve yeniden inşa eder. Dolayısıyla başkalaştıran söylemin içerisinde tek taraflı bir ilişki değil, girift, çok katmanlı ve değişken bir ilişki söz konusudur. Ben ve Öteki arasındaki ilişki birbirlerini beslemektedir. Bu ilişki sadece ben ve öteki, burası ve orası ikiliği gibi basite indirgenmez, “*itme ve çekme, kabullenme ve reddetme, dışlama ve içirme gibi söylemsel ilişkilerle*” giriftleşir.

Başkalarının varlığı ile kaçınılmaz bir şekilde kurulan bir ilişkide, farklı kültürden iki grubun karşı karşıya gelmesinde iki zıt tepkinin doğduğunu belirtmektedir Peter Burke. İlki, kültürel mesafeyi inkâr ederek benzetme yoluyla kendi içimizde ötekini eritmek ve bizzden biri haline getirmektir. Bir diğer tepki de bunazıt bir tepki olarak karşımıza çıkan, ötekiyi bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde kendi kültürünün tam tersi şeklinde kurgulamaktır. Schick’in “öteki’yi ötekileştirmek” tanımıyla uzlaşan bir tepkidir bu.³⁴

Böyle bir ilişki biçimine toplumsal cinsiyet bakış açısıyla yaklaştığımız zaman, insanlık tarihinin başından günümüze kadar uzun bir tarihsel süreç çerçevesinde kadının erkeğin ötekisi olarak kurgulanmış olduğunu görürüz. Her ne

³³ A.g.e. s.19.

³⁴Burke, Peter, “*Ötekiler için Kalıpyargılar*”, **Afişten Heykele, Minyatürden Fotoğrafa Tarihin Görgü Tanıkları**, çev. Zeynep Yekçe. Kitap Yayınları, İstanbul, 2017, s. 137.

kadar ataerkil kültüre karşıt olarak görülen anaerkil kültürlerin etkisi ve izlerine yönelik araştırmalar, arkeolojik bulgular ortaya konulmuş olsa da anaerkil kültürün varlığına yönelik somut bir veriden söz etmek mümkün değildir. Anasoylu toplumların varlığı, ana tanrıça kültlerinin, kadının yaratıcılığına ve tanrıçalığına duyulan saygının varlığına ilişkin erken dönem topluluklarına dair veriler kadının önemsendiği bir toplumsal yapıyı ortaya koyuyor olsa bile bu Ana-erkine dayalı bir toplumun varlığını kanıtlamamaktadır. Kadınların devlet yönettiği toplumlar da söz konusudur. Ancak bu çoğunlukla kralın savaşa gittiği ya da yönetimde erkeğin atanmasına yönelik bir boşluğu doldurma amacıyla gerçekleştiği durumlarda kendini göstermiştir. Kamusal alanlarda varoluş, karar mekanizmalarında yer almak, kamusal ve siyasi alanlarda varlık gösterilebilse bile bu alanlarda söz hakkına sahip olmak gibi kavramlara net yanıtlar verememek anaerkil toplumlara yönelik bulgu kabul edilen arkeolojik buluntulara da tarihsel anlatılara da eleştirel ve belirli bir mesafeden yaklaşmaya yol açmaktadır. Amazonlar bu iddiamın karşısına cevap olarak çıkarılabilir. Ancak amazonların bir toplum yönetiminde var olmaktan ziyade bir toplumun savaşçı gücünü oluşturduklarını unutmamak gerekir. Arkeolojik ya da antropolojik verileri değerlendirebilecek bir uzmanlığa da araştırmaları değerlendirebilecek bilgi birikimine de sahip değilim o yüzden sadece bu durumu tartışmak ve böyle bir durumun olabileceği ve olamayacağı olasılıklarına eşit noktada mesafeli durmakla yetinmek zorundayım. Bu tartışmalar bir yana yine de kadına değer verilen kültürlerin varlığı yadsınmadan şu gerçeği dile getirmek abartı olmayacaktır: Tarihsel süreç içerisinde oluşum ve gelişim gösteren toplumsal yaşamlar erkek egemenliği üzerine, o egemenliği kemikleştirecek oluşumlara uygun bir biçimde inşa edilmiştir. Resmi anlatılarda bize sunulduğu üzere Medeniyeti erkekler inşa etmiştir. Medeniyeti inşa etme süreci ile ataerkil yapılanma el ele vermiştir diyebiliriz. Sınıfsal, ırksal, cins ve cinsiyet ayrımına dayalı, hiyerarşik yapılardan meydana gelen toplumsal yapılar varlıklarını ve izlerini hala korumaktadırlar. Erkekliği ideal bir konuma yerleştirerek kendini kurantoplumlar ve o toplumların oluşturduğu anlatılar da bu ayrımcı ve hiyerarşik konumlarını-zamanla farklı biçimler olsa da- hala korumaktadırlar. Bir kültür başka bir kültürü, bir toplumsal yapı başka bir toplumsal yapıyı, bir cinsiyet diğer cinsiyet-leri öteki olarak belli bir konuma yerleştirirken oluşturduğu hiyerarşiyi hangi temellere, hangi amaca

ve hangi inanca dayandırmaktadır? Kendinin en iyi olduğu, kendisinin üstün olduğu fikrine mi? Bu fikri nasıl edinmektedir? Bu sorular kimlik inşası ve ‘öteki’yle kurulan ilişki biçimlerinin niteliği ile ilgili tartışmaları gerektirmektedir.

Seyyahların tarihsel süreçteki varlıklarına kısaca değindiğim ilk sayfalarda ele almadığım ama oldukça önemli olduğuna inandığım –ki batılı gezgin kadınların doğuya yaptıkları seyahatlere değindiğim ikinci bölümde karşımıza tekrar çıkacak olan- bir konudur ötekileştirmek. Seyahatler yeni kültürler, farklı insanlar ve topluluklarla etkileşime girmeye imkân sağlarken, bir merkezi özne ve öteki ikiliğinin de oluşmasına yol açabilmektedir. Günümüzde seyahat algısıyla birlikte bu merkez ve çeper keskinliği silikleşmiş olsa da bunun varlığından hala söz edilebilmektedir. Kimlerin hangi kültürlere doğru seyahate çıktıkları, hangi kadınların hangi kültürlere yolculuk yaptıkları ve ne tür bir dünyayla karşılaştıkları sorusu da bu merkez ve çeper konusuna dair bir fikir verebilmektedir. Aynı zamanda yabancıya, gezgine, gezgin bir kadına yönelik algıları da açığa çıkarabilmektedir bu tür deneyimler.

Bir toplumsal grubu -Venedik’te Yahudilerin dar bir alan olarak sınırlanmış gettolarda yaşamaya mahkûm bırakılmaları gibi- ya da bir bireyi, kendinden farklı olanı, başka bir cinsiyete sahip olanı, yabancı olanı, öteki olanı dışlayarak, normatif değerlerin ve toplumsal yaşantının bir parçasından uzak tutarak kendi varlıklarını tamamlayan toplumsal düzenler kendi görüş açılarıyla tanımlarlar kendilerini. Bir anlamda ‘kadın’ da evrensel insanlık olarak kabul görmüş ‘erkek’ karşısında bir yabancı, bir öteki, dışsallaştırılmış bir özne olarak yer alır. Hatta çoğunlukla eril bakışın bir nesnesi ya da bir kurbanı olarak görülür. Kadının öznelliğini kabul ettirebilme mücadelesi yüzyıllar boyunca çeşitli biçimlerde ve zor koşullarda gerçekleşmiştir. Koşullar ve mücadele alanları değişmiş olsa da günümüzde bu durum çok da değişmiş görünmemektedir. Evrensel erkeklik tanımıyla evrensel özcülüğe düşürmeden anlatmaya çalıştığım şey iseyüzyıllardır süre giden hegemonik erkeklik ve patriyarkal sistemin kemikleştirdiği ideal insan olarak ortaya koyduğu erkeklik kavramıdır. Beauvoir’in “ikinci cins” olarak toplumsal bakışın nesnesi haline gelen kadına yönelik tespiti ne yazık ki hala gerçekliğini korumaktadır. Kadınların kamusal alanda varlıklarını daha fazla

gösterebilmeleri, karar mercilerinde yer alabilmeleri toplumsal cinsiyet eşitsizliğini giderebilmiş değildir. Hatta tam tersine kadınların kamusal alanda görünür kılınmaları kadınlar üzerinde ciddi bir baskıyı da beraberinde getirmiştir. İş alanındaki haksız ve yoğun rekabet, kadınların cinsiyetine yüklenen açıktan ve örtük baskılar, yoğun çalışma saatleri, aynı işte erkek ve kadınların aynı ücreti paylaşmıyor olmaları, özel alandaki görev dağılımının hala eşitsiz bir noktada olduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır. Ev içi alanın hala kadının birincil görevi sayılması, iş alanında kendilerini gösterebilseler bile iş yükünün artması gibi ciddi sorunlar çözümlenebilmiş durumda değildir. Çocuklu kadınların iş ve özel yaşamlarında bölünmeler yaşadığı ve bu kadar yoğun stres ve baskının yükünü kaldırmaya çalıştıkları bir mücadele devam etmektedir. Aile kurmamış kadınlara yönelik örtük toplumsal kınamalar, ya da kendilerini, bilgi ve yeteneklerini ortaya koyabilmek için kadınların erkeklerden daha fazla daha yoğun çalışmak ve seslerini duyurmak için seslerini çok yükseltmek zorunda kalmaları da günümüzde mücadelesini verdiğimiz haksız ve sert rekabet koşullarını ve eşitsizliği oluşturmaktadır. Şu çok iyi bilinmektedir ki, özellikle de içinde yaşadığımız toplumda her alanda, karar merciinde olanlara seslerini duyurmak kadınlar için erkeklerden çok daha zor, meşakkatli bir iştir. Cinsiyetçi, sağır, duymak istemeyen ve önyargılı duvarlarla karşı karşıya gelmek her cinsiyetin karşılaşabileceği bir durumsa da kadınlar ve kadınlar gibi birincil öznenin karşısında konumlandırılmış öteki addedilen her toplumsal grubun en büyük savaşlarından birini oluşturmaktadır.

Bir öteki olarak kadın bir de gezginse, bulunduğu ortamdan çıkıp başka bir ortama gitmeyi, bunu bir de yalnız yapmayı denediği zaman karşılaştığı tepkiler ve sonuçlar erkeklere kıyasla daha tehlikeli, önyargı dolu ve anlayıştan yoksun olabilmektedir. Pippa Bacca'yı hatırlayacak olursak durum daha anlaşılır bir hal alabilmektedir. 2008 yılında ülkemizde gerçekleştirdiği seyahati sırasında tecavüze uğrayıp öldürülmüş olan, "Beyaz Güvercin" olarak adlandırılan Giussepina Pasqualino di Marineo –Pippa Bacca- arkadaşıyla birlikte "Barış Gelini" adını verdikleri proje çerçevesinde seyahate çıkmıştı. Performans sanatçısı olan bu kadınlar projeleri dâhilinde kendilerine belirli bir rota seçmiş ve otostop çekerek Tel Aviv'de bitecek bir yolculuğa çıkmışlardı. Pippa Bacca, arkadaşından başka bir

ülkede buluşmak üzere ayrılmış ancak Gebze’de aracına bindiği bir erkeğin tecavüzüne uğrayıp öldürülmüştü. Bu tarz örnekler münferit olarak adlandırılabilir ya da az rastladığımız bir örnek değildir. Dünya kadınlar için ne yazık ki erkekler olduğundan daha fazla tehlike sunmaktadır. Böyle tehlikelerle yüzleşmek, bunları göze alarak yola çıkmak kadınların hayallerini gerçekleştirmek ya da yaşamak istedikleri bir hayat biçimine yönelik attıkları adımdaki cesareti ve belirsizliklere yönelik almak zorunda kaldıkları tavır ve kararlardaki zorlukları ortaya koymaktadır. Butehlikeler ve göze alınanların bireyin başına getirebileceği olasılıklar, seyahatin ayrı bir yüzünü oluşturmaktadır. Bu konuya daha sonra değinilecektir.

“Bir yabancı, bir öteki” olarak³⁵ kadın gezgin konusuna eğilmeden önce “yabancı”ya dair bazı tartışmalara değinmenin yararlı olabileceği kanısındayım. Metropol yaşantısı ve bunun bireyler üzerindeki etkisi üzerine ufuk açıcı çalışmaları olan kuramcı, sosyolog Georg Simmel “Yabancı”yı *“bugün gelen ve yarın giden gezgin olarak değil, bugün gelen ve yarın kalan insan olarak, yani daha fazla ilerleyemediği halde gelme ve gitme özgürlüğünden de tam olarak kurtulamamış potansiyel bir gezgin olarak değerlendirmektedir.”*³⁶ Yabancı gezginden biraz daha farklı bir konumdur. Onun sabitlenmiş ancak oraya ait olmayan bir konumu söz konusudur. Yabancı Simmel’e göre doğası gereği bir toprağa sahip olmayandır. Yabancı içine girdiği grubun hem bir parçasıdır hem de onun dışında yer alır. Ötekiliğin içsel ve dışsallığa dönüklüğüne dair Schick’in görüşüyle uyuyor Simmel’in yabancı. Yabancı bir ötekidir çünkü. Sınırlı bir konuma sahip yabancının uzaklığı ve yakınlığı aynı genelliğe sahiptir. Simmel, kişisel ilişkiler içerisinde yabancı bir ifşa ve iç dökmelemlerle sonuçlanabilecek bir ilgiye mahzar olabilir de yabancı olarak algılandığı müddetçe onun diğerlerinin gözünde bir toprak sahibi olmadığını ileri sürmektedir. Schütz’de yabancıyı bir gruba yaklaşma durumunda ele aldığı *“Yabancı: Bir Sosyal Psikoloji Meselesi”* adlı yazısında

³⁵Ötekilik kavramının çoğul, akışkan, çeşitlilik içeren bir kavram olduğunu, genelleştirmeci bir ötekilik kavramından uzak durup olabildiğince kapsamlı olabilen bir dışlayıcılık mefhumu olduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Ötekilik ve yabancılık konularıyla ilgili kapsamlı bilgi için bkz; Derleyen; Levent Ünsaldı, **Yabancı, Bir İlişki Biçimi Olarak Ötekilik**, Heretik Yayınları, Ankara, 2016.

³⁶ Simmel, Georg, *“Yabancı”, Bireysellik ve Kültür*, çev. Tuncay Birkan. Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s.149

Simmel'i haklı çıkaran bir tespitte bulunmaktadır. Belli bir grubun içine doğmuş ve onun içinde yetişmiş her üyenin onu atalardan, öğretmenlerden ve otoritelerden miras kalan, standartlaştırılmış örüntü şemalarını, toplumsal olarak dünya üzerinde olabilecek her şeyi sorgulanmamış ve sorgulanamaz bir kılavuz olarak kabul ettiğini ve kendilerine hazır olarak sunulan reçetelere, o reçetelerin doğru bilgi içerdikleri kabulüyle birlikte uygun hareket etmeyi öğrendiklerini dile getiriyor. O reçete yoluyla, o reçetenin sunduğu tedavinin sonunda ulaşılacak olanı doğru kabul ederek hareket ettikleri anlatıyor. Yabancı bu 'her zamanki gibi düşünme'³⁷ye alışmış grubun içine o grubun içselleştirdiği kültürel örüntülere belli bir mesafeden, o hazır reçetelere uzak olan biri olarak dâhil olur. Yabancı bir kültüre dışarıdan gelen, yeni gelen biri olarak girer. Ve gruba belli bir mesafe uzaklıkta yer alır. Yakınlık ve uzaklık arasında dalgalanan bir konuma sahiptir. Bir grubun üyeleri o grubun getirdiği ve bir arada var olmalarını sağlayan kuralları ve düzeni sorgulama gereği duymazken, dışarıdan, sonradan gelen bir yabancı bir macera olarak gördüğü bu yeni çevreyi anlamlandırma sürecinde her türlü sorguya açıktır. Gezgincilik edimi ya da -ilk ve ya son kez olarak fark etmez- seyahate çıkmak hangi sebeplerle ve hangi koşullarda gerçekleşmiş olursa olsun kişide yeni girdiği çevreye yönelik zihninde belirli duvarları ve algı sınırlarını yıkmaya yol açacak etkileşimler yaratır. Ancak bu tek taraflı bir etkileşim değildir. Bir yabancının, bir öteki olarak gezginin, yolcunun, oradan geçen bir hacının, bir insanın topluluğa etkisi de ayrı bir önem taşımaktadır. Ama bu araştırmanın kapsamını gereğinden çok genişleteceğinden burada ele alınmamaktadır. Kadının hem yaşadığı kültür ve toplumdan uzaklaşmak istemesinde ya da doğduğu içinde yetiştiği kültüre ve aile yaşantısına yabancı ve uzak kalışında hem de gittiği kültürde yabancı gezgin bir kadın olarak tanımlanmasında bu Yabancı tanımları ve konumu bir bilgi sağlayabilmektedir bizlere. Bu tanımların yanında işsel yabancılık, kişinin kendini geliştirerek sorgulayarak bulunduğu ortama çevreye yönelik hissettiği yabancılaşma ve mesafe koymada başlı başına bir ayrıksılık ve yabancılık hissi doğurmaktadır. Bu his gitme dürtüsünü yoğun bir şekilde güdülebilmektedir bana kalırsa. Mesela tek başıma yaptığım yolculuklarda kökenini

³⁷Alfred Schütz, "Yabancı: Bir Sosyal Psikoloji Makalesi", Der. Levent Ünsaldı, **Yabancı, Bir ilişki Biçimi Olarak Ötekilik**, Heretik Yayınları, Ankara, 2016, s.35-52.

kestiremediğim bir zaman diliminden bu yana hissettiğim bu yabancı ve ayırsızlık, aidiyetsizlik hissi oldukça yönlendirici olmuştur bana. Uygulamalı ve teorik bilgilerimin yanında tecrübelerimin de gösterdiği gibi kendi toplumuna da gittiği ülkelerdeki toplum ve kültürel yapısına olduğu kadar yabancı kalabilir bir insan. Gitme isteğinin temelinde böyle bir yabancılık hissinin bulunması da önemli faktörlerden birisidir.

Dünyayı bisikletiyle dolaşmaya çıkan Annie Londonderry ya da eşinden ayrılıp iki kızıyla kendine ayrı bir yaşam kuran bitki bilimci, kâşif ve ressam Maria Sibylla Merian ve Amelia Earhart gibi sayısız kadın farklı amaçlarla aynı eyleme başvurmuşlardır: Seyahat etmek. Yeni kültürlerle, farklı belki de bilinmeyen bölgelere doğru yola çıkmak. Bilimsel bir keşif amacıyla olsun, kaçmak, içinde bulunduğu ortamı terk etmek amacıyla olsun, kendini bulmak ve tanımlayabilmek amacıyla olsun. Ne olursa olsun seyahat etmek. Yollara çıkmak insanın algısını ve ufkunu açan bir eylemdir. Bu eylemin peşinden gönüllü olarak ya da zorla, isteyerek ya da koşullar gerektirdiği için, hangi türlü olursa olsun insanlığın gerisinde bıraktığı tarihin içerisinde kendini yollarda bulan sayısız kadın gezgin vardır. Bu kadınların varlıklarını araştırdığımızda ve seyahat literatüründeki konumlarını düşündüğümüzde seyahatin cinsiyetli olup olmadığı sorusu sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Evet, seyahat cinsiyetlidir. Daha doğru bir ifadeyle söyleyecek olursak, birçok kavramın ya da toplumsal gerçekliğin olduğu gibiseyahatin decinsiyetli bir doğası vardır. Cinsiyetli bir yapılandırılmaya maruz kalmıştır.

Seyahat cinsiyetli bir doğaya sahiptir. Seyahatin kendisi erkekler için de kadınlar içinde benzer tehlikeleri içerse bile – bir yandan bilinmeyene yönelik duyulan korku, bilinmeyenin getireceği varsayılan tehlikeler. Diğer yandan da önyargı ve kalıpyargılar gibi soyut tehlikeler kadar gerçekten farklı ve hoşgörüsüz bir ortamın da doğurabileceği somut tehlikeler gibi- seyahati cinsiyetli yapan şeyin seyahatin kendi özgüllüğü değil onu tanımlayan ve onun üzerine yüklenen anlamlar bütünüdür. Bir kadın ya da bir erkeğin yola çıkmakta ya da yolda olma halinde karşılaşacağı engellerin farklılığını kuran şey yolların, seyahat etmenin kendisi değil, ona yönelik oluşturulan insanların ve toplumsallığın oluşturduğu kendi “algıları”dır. Dünyanın birçok yerinde toplumsal yapıdemokratik, birey odaklı bir

anlayışingelişmesiyle ve feminizminelde ettiği kazanımlarla kadınlar ve erkekler ve queer bireyler arasında daha eşitlikçi bir bakış açısına yaklaşmış olsa bile bunu tamamen başarabildiğini söylememiz mümkün değildir. Keza bazı kazanımları bile yitirme tehlikesine sahip, gittikçe muhafazakârlaşan ve içine kapanan bir toplumsal düşüncenin oluşmaya başladığını gözlemleyince insan seyahat eden kadınların ve erkeklerin çoğalmasının gerçek anlamda özgürleştirici ve hareket alanını genişleten bir eylem olup olmadığı sorusunu da tartışmanın gerekliliğini hissetmektedir. Bu bağlamda seyahatin cinsiyeti konusunda Seyahate yönelik cinsiyetli ve önyargılı, yapılandırılmış bir bakış açısının olduğu iddiasında bulunabiliriz. Ancak bu iddiaya bizi ulaştıran Seyahat ve toplumsal cinsiyete yönelik küçük bir tartışmaya girmek gerekmektedir.

1.3.Seyahat ve Toplumsal Cinsiyet İlişkisi

Cinsiyetlendirilmiş, bölümlere ayrılmış, çoğunlukla da düalist bir çerçevede kendini konumlandırmış bir dünyada yaşamaktayız. Tarihsel değişim ve dönüşümler toplumların, kültürlerin bireysel anlamda ve toplumsal bağlamda yaşanmışlıkların farklılığını ve özgüllüğünü çeşitlendirmiştir ancak hala günümüzde ikili bir karşıtlık çerçevesinde varlığını sürdüren ve gücünü pekiştiren ataerkil bir toplumun içerisinde yaşamaya çalışmaktayız. Ve böyle bir ortamda nasıl daha iyi, farklılıklara açık, eşitlikçi ve çoğulluğu kabullenen bir dünya ve toplumsal yapı inşa edilebilir? Bu soruya dair çeşitli disiplinlerde birbirinden farklı tartışmalar ve buna yönelik eylemler gerçekleşmektedir. Benim tezimde ise bu soru seyahat ve toplumsal cinsiyet bağlamında ele alınacaktır. Bu anlamda, seyahatin cinsiyetlendirilmiş, erkek merkezli yapısına dair edebi yapıtlara, edebi yapıtlarda yeniden üretilen cinsiyetçi kalıplara değinmeden önce toplumsal cinsiyet kavramına yakından bakmakta fayda var.

Cinsiyet terimi kadın ve erkek olmanın biyolojik yönüne vurgu yapan bir terimdir. Bu terim bireyin kadın ve erkek olmasıyla ilgili olarak onun biyolojik özelliklerine vurgu yaptığı kadar Ayla Deniz'in de dikkat çektiği gibi kadın ve

erkeklerin farklılıklarını da ortaya koymaya yarayan bir kavramdır.³⁸ Biyolojik farklılıklar üzerinden oluşturulan farklılaştırma süreci ve sosyalizasyon süreci kadını ve erkeği farklı kimlik ve rollerin gerekliliğiyle kurgular. Bu da bizi Toplumsal Cinsiyet kavramına götürür. “Toplumsal cinsiyet” kadın ve erkek olmanın kültürel ve tarihsel kurgu oluşunadikkat çeker. Feryal Saygılıgil’in tanımladığı haliyle “kültürel olarak kadını ve erkeği toplumsal bir kadına ve erkeğe dönüştüren kategoridir toplumsal cinsiyet.”³⁹Eksik bir tanım gibi dursa da toplumsal cinsiyet kavramının oluşumunda önemli bir noktaya parmak basmaktadır bu tanım: Toplumsalinşa. Gülnur Acar Savran ise “toplumsal cinsiyet”i “ayrımcı, eşitsiz, baskıya dayalı bir toplumsal düzenin adı” olarak tanımlar. Savran’a göre “*toplumsal cinsiyet, hem bu ilişkinin taraflarını oluşturan toplumsal grupları dile getiren bir kategori, ama hem de bu grupların mensuplarının psikolojik ve davranışsal özelliklerine göndermede bulunur.*”⁴⁰Scott da toplumsal cinsiyeti “cinsiyeti olan bir bedene zorla kabul ettirilmiş bir toplumsal kategori”⁴¹ olarak kavramsallaştırmaktadır. Toplumsal cinsiyet kavramına dair çok çeşitli tanımlamalar ve bu tanımlamalara dair birçok tartışma yapılmıştır akademik çalışmalarda. Ancak özünde toplumsal cinsiyetin kadın ve erkek cinsiyetleri üzerine yüklediği toplumsal, kültürel değerler ve anlamlar bütünü olduğunu, bu bütün üzerine inşa ettiği toplumsal cinsiyet rolleriyle bireylerin daha doğduğu andan itibaren cinsiyetlerini ve cinsiyetlerine yüklenen değerlerle şekillendirilen bir toplumsal cinsiyet rollerini içerdiğini bilmek önemlidir. Feminizmin konusunu genişletip bakış açısını çeşitlendiren çok önemli bir kavramdır toplumsal cinsiyet. Bu kavram toplumsal ve kültürel inşaya dikkat çektiği kadar, en özel kabul edilmiş ve doğallaştırılmış ilişkiler arasında bile bir iktidar ve tahakküm ilişkisinin olduğunu ortaya çıkarır. Sadece cinsler arasındaki eşitsizliklere odaklanmaz, başka yapısal eşitsizlik içeren ilişkilerde de “toplumsal cinsiyet eşitsizliği”nin varlığına işaret eder.

³⁸ Ayla Deniz “*Feminist Coğrafya: Cinsiyetin Coğrafyası&Coğrafyanın Cinsiyeti*”, Der. Nurettin Özgen, **Sosyal Coğrafya**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara,2018, s.252.

³⁹ Feryal Saygılıgil “*Giriş*”, der, Feryal Saygılıgil, **Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016, s.10.

⁴⁰ Akt. Saygılıgil2016,10; Savran 2004: 235.

⁴¹ Akt. Saygılıgil 2016,10; Scott, 2007: 11.

Scott, toplumsal cinsiyet kavramının kadın kavramı yerine kullanılmasının kadınlar hakkındaki bilginin erkeklerle de ilgili bir bilgi olduğunu, birinin incelenmesinin ötekini de incelenmesini ima ettiğini öne sürmek için kullanıldığı vurgusunu yaparken aslında kritik bir değerlendirme yapmaktadır. Feminizm kitlesel hale gelmeden önce, kadınların öncelikle bireysel tepki ve itirazlarıyla, deneyimleriyle ortaya çıktığı dönemlerde kadın sorununa, kadının yokluğuna ve kadının erkekten aşağı görülmesindeki eşitsizliğe karşı çıkan bir duruş sergilerken, ilerleyen dönemlerinde feminizm olgunlaştıkça bu toplumsal cinsiyet kavramının tartışılmaya başlanmış ve bununla birlikte kadın odağından çıkıp cinsiyetleri bütünüyle ve bir arada tartışmanın olanaklarını sorgulamaya başlamıştır. Toplumsal cinsiyet feminizmi bir kadın sorunu olmaktan öteye taşıyan bir kavram olarak önem taşır. Scott'un yerinde tespitiyle, bu kavramın kullanımı "kadınların dünyasının erkeklerin dünyasının bir parçası olduğu ve o dünyanın içinde ve onun tarafından yaratıldığı" konusunda ısrar etmektedir. Bu kullanım ayrı alanlar fikrinin yoruma dayalı faydasını da reddeder. Çünkü Scott'un belirttiği gibi kadınları yalıtılmış bir şekilde incelemek, bir alana, bir cinse ait deneyimin diğerleriyle ilişkisinin çok az olduğu veya hiç olmadığı şeklindeki kurguyu sürdürür."⁴² Toplumsal Cinsiyet kavramının geniş anlamına yönelik oldukça detaylı tanımlar veren Scott toplumsal cinsiyetin bir yandan da kadın ve erkeklere ilişkin uygun roller hakkındaki fikirlerin tamamen toplumsal olarak yaratıldığını ifade eden kültürel inşalara işaret etmenin bir yolu olduğunu vurguluyor. Bu bağlamda da Scott'un yukarıda verdiğimiz toplumsal cinsiyet tanımı ortaya çıkıyor.⁴³

Toplumsal cinsiyet kavramı cinsiyetler arasında kurulmuş iktidar ilişkilerine ve yapısal ve ideolojik olarak kurulmuş eşitsizliklere dikkat çeker. Bu anlamda "toplumsal cinsiyet cinsler arasındaki farklara dayalı toplumsal cinsiyet iktidar

⁴²Joan W. Scott, "*Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi*" **Feminist Tarihin Peşinde**, çev. Fahriye Dinçer, Özlem Aslan, Bgst yayınları, İstanbul, 2013, s.67-68.

⁴³ Toplumsal Cinsiyetle ilgili tanım ve çeşitli tartışmalar için bkz: der. Feyza Saygılıgil, **Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016.

Joan W. Scott, **Feminist Tarihin Peşinde**, çev. Fahriye Dinçer, Özlem Aslan, Bgst Yayınları, İstanbul, 2013.

R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, çev. Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.

ilişkilerinin kurucu ögesidir.”⁴⁴ Scott, toplumsal cinsiyetin iktidar ilişkilerini ortaya çıkardığına değinir. Toplumsal cinsiyeti anlamak ve kavrayabilmek bize cinsiyetler arasındaki iktidar ilişkileri ve yapısal eşitsizlikleri, bilgiyi elinde bulunduranın, onu kurgulayanın ve yapılandıranın kim olduğunu görmemize yardımcı olacaktır. Tahakküm ilişkilerinin nasıl doğallaştırıldığını, toplumsal inşalarla ve kültürel değer kodlarıyla nasıl pekiştirildiğini, erkek egemen kodların neler olduğunu ve bu kodların nasıl kırılabilceğini ve cinsiyet ilişkilerinin oluşturulma biçimlerini anlama ve değiştirebilmemize de katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda feminist teori ve feminist hareket bu kavramın ve birçok farklı kuramın getirdiği bakış açısıyla ataerkil, cinsiyetçi ve hiyerarşik bir toplumsal yapıda yolumuzu görebilmemizi ve ufka ulaşabilmemize yardımcı olabilecek bir deniz feneri gibi bir role sahiptir.

Demokratik, güvenli, hoşgörölü ve farklılıkları içinde barındırabilen, kadınların erkekleri bir tehdit olarak algılamak zorunda olmadığı bir toplumsal yaşamın oluşturulabilmesi için Connell’in da belirttiği gibi, kadın ve erkekler arasındaki iktidar ilişkilerin anlaşılması gerekiyor.⁴⁵ Kadınlık ve erkekliğin nasıl kurulduğunu anlamak toplum yapısındaki erkek egemen kodların kırılmasında önemli bir yer teşkil etmektedir. Kadınlık ve erkeklik rollerinin nasıl kurulduğunu ve bu rollerin nasıl ve hangi araçlarla pekiştirildiğini anlamak, tarih içerisinde seyahat eden kadınların azlığı ve görünür olmayışının nedenlerini anlamamızı kolaylaştıracaktır. Ataerki kavramı bu anlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinde karşımıza en çok çıkan kavramlardan biridir. Dünya geneline yayılan ve kendi yerini sağlamlaştıran bir düzen oluşturduğu için bu kavramı da anlamak önemlidir. Ataerkil bir düzen genelleştirilmiş bir ifadeyle söyleyecek olursak erkeğin kadına üstün tutulduğu, soyun, kalıtımın, toplumsal düzenin kurucusunun baba olduğu, yetkinin baba üzerinde toplandığı bir düzen biçimini ifade etmektedir.⁴⁶ “Erkeğin soyunu garanti altına almasını ve kadın üzerinde tahakküm kurmasını içeren ataerki

⁴⁴ Ayla Deniz “*Feminist Coğrafya: Cinsiyetin Coğrafyası&Coğrafyanın Cinsiyeti*” der. Nurettin Özgen, Sosyal Coğrafya, Pegem Akademi Yayınları, Ankara,2018, s.255

⁴⁵ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, çev. Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.

⁴⁶ Ataerkinin toplumsal cinsiyet eşitsizliğini açıklamada önemli ama yetersiz kaldığını belirten çalışmalar mevcuttur literatürde. Ancak konudan sapmamak amacıyla ataerkil düzen kavramı burada eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki payına değinmek amacıyla kullanılmaktadır.

kavramının temel felsefesi, mülkiyet anlayışından beslenmektedir.”⁴⁷ Bu mülkiyetçi tavır eril tahakkümü ve eril rejimleri besleyen en önemli unsurlardan birini oluşturmaktadır. Erkek egemenliği üzerine kurulan toplumsal yapılar iktidarlarını, eğitim, hukuk, aile gibi Althusser’in “devletin ideolojik aygıtlar”ı olarak tanımladığı birtakım temel yapılarla, bu heteronormatif anlayış üzerinde şekillendirmektedir. Kadınlar da doğal alanın bir unsuru olarak ele alındıklarından kamusal alanlardan, siyasi düzenleme ve yapılandırılmalardan, kamusal mekanizmalardan ya uzak tutulmaktadırlar ya da ancak bu eril yapılanmalara yapacakları katkılarla dâhil olabilmektedirler. Yani kadınların öznellikleri ancak eril iktidar mekanizmaların belirlediği sınırlar ve oluşturduğu kimlikler dolayısıyla kısıtlı olarak yaşanmaktadır.

Hegemonik ilişki biçimleri yaratan ve bunu ideolojik ve baskı aygıtlarıyla bir arada yeniden üreten ve pekiştiren toplumsal yapılar anlatılarını da bu çerçevede doğrultusunda oluştururlar. Bilgiyi elinde bulunduranlar, tarihin, edebi yapıtların, kültürel siyasal oluşumların bilgisini üretirken bu hegemonik ve eşitsizlikleri doğallaştıran değerlerden faydalanırlar. Bilginin üretimi ve dolaşımındaki cinsiyetçi yapılanmayı anlamak alternatif bilgi üretimleri açısından önemli bir yer kaplamaktadır. Alternatif ve eşitlikçi bir bilgi üretimine yönelik çabalar daha eşitlikçi bir toplum yapısını ve dünya düzenini hayal edebilmeyi ve onu kurabilmeyi olanaklı kılar. Bu anlamda birçok kavramın özellikle de ataerki gibi kemikleşmiş ve fazlasıyla içselleştirilmiş eşitsiz ve üstünlüğe dayalı terimlerin tartışılması elzemdir. Anlatıların yapısallığını tartışmak ve sorunsallaştırmak değiştirmeye ve dönüştürmeye yönelik atılacak önemli bir adımdır. Günümüzde de normalleştirilmiş ve benimsenmiş eril değerler ve heteronormatif düzenle olan savaş göstermektedir ki normal kabul edilmiş şeylerin, anlatıların söylemlerin yaşantıların değiştirilmesi çok zorluk ve girift sorunlar içermektedir. “Cinsiyet temelli örgütlenme” yaşantımızın her alanına yayılmış durumdadır. Yolculuklara çıkan kişinin kim olduğu, nasıl bir sermayeye sahip olduğu (ekonomik, kültürel vb.) ya da buna sahip olmamasının ne gibi

⁴⁷Ayla Deniz “*Feminist Coğrafya: Cinsiyetin Coğrafyası&Coğrafyanın Cinsiyeti*”, der. Nurettin Özgen, *Sosyal Coğrafya*, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2018, s.255

değişiklikler yarattığı, seyahatin gerçekleştirilmesinde bu cinsiyetli yapılanmanın kendisini nasıl ortaya koyduğu soruları önemlidir.

Seyahatin cinsiyetlendirilmiş, erkek egemen bir alan olduğunu anlamak için seyahat yazılarına, seyahatin tarihi gelişimine, kâşif ve gezgin olarak bilinen isimlerin çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu -resmi tarihin bize göstermeyi tercih ettiği- biyografiler, seyahatnameler, mektuplar gibi yapıtlara üstünkörü bir bakmak bile yeterli bir fikir verecektir. Birçok disiplinde olduğu gibi edebiyat alanında da erkeklerin görünürlüğünün ‘çokluğu’ ve ‘belirginliği’ söz konusudur. Roman, öykü, destan, efsane, mitoloji gibi anlatı sanatını içeren çeşitli edebiyat yapıtları, kahramanlarla, fetheden, keşfeden, savaşı ve elde eden erkek kahramanlarla doludur. Bu edebi ürünlerden özellikle gerçekliğe dayalı ve kişilerin biyografileri, otobiyografileri ve anı ve mektupları üzerine oluşan türler dolayısıyla bir kolunu tarihe uzatmaktadır Edebiyat. Bu bağlamda edebi ürünleri irdelerken ya da onları tartışırken tarih anlatıları ve tarih yazıcılığına değinmek kaçınılmazdır. Geleneksel tarih yazıcılığına baktığımızda faillerin, medeniyetler, imparatorluklar kuran, kültürleri geliştirenlerin hemen hepsinin erkekler olduğunu görmekteyiz. Resmi anlatılar fail olarak erkekleri ön plana çıkarmakta ve kadınların varlıklarını sessize almakta, onları görünmez kılmaktadır. Hatta onları görünmez kılmakla kalmayıp, anlatmaya değer gördüğünde bile bir küçümseme ve örtük bir önemsizleştirme tutumu göstermektedir. Bu bağlamda geleneksel Tarih yazıcılığının erkeklerin yaşam pratiklerinden kaynaklanan olayları konu edindiğini ve tarihsel deneyimleri üzerine odaklandığını söyleyen Serpil Çakır⁴⁸ cinsiyet taraflı bir anlayışa dikkat çekmektedir. Öznesi erkek olan bir tarihte edebi ürünler, yapıtlar da erkeklerin eylemlilikleri ve kahramanlıklarıyla dolu bir bilgi alanı oluşturmaktadır. Cinsiyetçi ve tek özneli bir bilgi alanıdır bu. Günümüze değin gerçekleşen toplumsal hareketler ve özellikle feminizmin düşündürüp sorgulattığı cinsiyetçilik edebiyatta da kadını kurban ya da bir nesne olmaktan öteye götüren bir özne olarak ele alan bir literatür alanı oluşumuna katkı sağlamıştır. Kadınlar daha fazla görülmeye başlamış, daha fazla yazmaya başlamış ve daha doğrudan, kendi deneyim ve pratiklerini belgeleyip

⁴⁸ Serpil Çakır, “Erkek Tarihinden Kadın Tarihine”, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016.

kurgulamış ve bunları ortaya koyabilme şanslarını elde edebilmişlerdir. Ancak yinede çok eski tarihlerden bu yana miras olarak taşıdığımız güçlü bir edebiyat disiplini de hemen hemen diğer disiplinler gibi erkek egemenliğinde olmaya devam etmektedir. Bu anlamda, Hande Öğüt'ün bir yazısına değinmek yerinde olacaktır. Öğüt, “*Serüvene Atılan Kadın*”⁴⁹ adlı yazısında, yazma kültürü ve yolculukları toplumsal cinsiyet kavramını hatırlatacak bir biçimde ele almaktadır. Bir yandan, eril dünyanın eril edebiyatının kadın bakış açısıyla yazılmış eserlerine ihtiyaç duyduğunu vurgularken, bir yandan da kadının her alanda nasıl ezilip, ikincil bir konuma yerleştirildiğini, öz benliğini kendi başına kurmasına müsaade edilmeyen, hep bir Prens tarafından kurtarılması gereken bir nesneye indirgendiğini dile getirmektedir. Yazın dünyasındaki cinsiyetçi kabule dair özellikle seyahatin cinsiyetini tartışırken belirli bir fikir edinebilmemize katkıda sağlayacak şu sözleri söylemektedir:

*“Masallardaki, romanlardaki ülkeler, erkek egemen ülkelerdir. Erkekler kuşatır. Erkekler fetheder, erkekler maceraya atılır. Güçlü, serüvenci, seyyah, bilgin, âlim olan hep onlardır. Kral ülkeyi yönetir. Prens diyar diyar gezer, türlü serüvenler yaşar, yeni memleketler görür, prenses külleri karar, cam tabutunda yüzyıllarca uyutulur; erkek öper, kız uyandırılır. Erkek sahip olur, kız sahip olunur. Sessizlik, susmak, fikir beyan etmemek, hoşgörü, uysallık, saflık, evden uzaklaşmamak, hatta evlenene kadar yalıtılmış bir mekânda bekletilmek prenseslerin ve güzel kızların erdemleri olarak bir kadınlık özüne dönüştürülmüş ve kadınlara da içselleştirilmiştir. Her durumda kadınlar ehlileştirilmiştir.”*⁵⁰

Bütün kadınların ehlileştirilmediği, kendilerine dayatılan bir yaşam biçimini reddeden, inandıkları yeni bir yaşamın peşinden koşan kadınların varlıkları zaten kanıtlanmıştır. Resmi tarihin hiyerarşik ve dışarıda bırakançarkları arasından sıyrılan kadınların ortaya koydukları direnişler ve eserleri ile tanışmış bulunmaktaysak da

⁴⁹ Hande Öğüt, “*Serüvene Atılan Kadın*”, **PsikeArt dergisi**, sayı: 46, Kocaeli, 2006.

⁵⁰ A.g.e. s. 66.

çoğunluğun ehlileştirildiğini, ehli olmayı reddeden kadınların kendi olma mücadelelerinde ödedikleri bedelleri de göze alamayan, dolayısıyla kendini ortaya koymayan kadınların kendilerine çizilen hayat biçimine uyum sağladıklarını da söylememiz mümkündür.

Jale Parla ve Sibel Irzık'ın erken dönemdeki modernleşmeyi ele alan romanlarda kadın ve erkeklerin konumlarını yorumladıkları edebiyat eleştirisi kitapları bu konuda önemli bilgiler vermektedir. Parla **Kadınlar Dile Düşünce** adlı önemli tespitlerin olduğu kitabın girişinde herkesin dile düştüğünü, ancak kadınlar hakkında her zaman bir lafın çıkmasının daha kolay ve daha yıpratıcı olduğunu savunur. Dile düşmek kirlenmeyi, rezil olmayı düşkünlüğü çağrıştırdığından Parla'ya göre kadınların hayatında özel bir anlam taşır. “Çünkü” der Parla;

“Ataerkil ideolojiler kadınların varoluşunu mahremiyet, sessizlik, gizem gibi kavramlarla tanımlayarak dil ötesi, daha doğrusu dil öncesi bir alana hapseder, kamusalın karşısı olarak kurgular. bu kurgu, kadınların sesleri, kimlikleri bedenleri üzerinde uygulanan denetimin en önemli dayanaklarından biridir, çünkü kadınların kamusal alanda kendi varlıklarını görünür, duyulur kıldıkları her durumda, kendi doğalarına aykırı bir şey yapmakta oldukları, uygunsuz bir biçimde dikkat çekerek kendileri hakkındaki sözleri kıskırttıkları, örtülü tutularak saflığın korunması gereken bir varlığı açıp sergiledikleri için çirkinleşip rezil oldukları anlamına gelir.”⁵¹

Parla'nın bu sözleri, gündelik hayat politikalarına yönelik bazı yetkili pozisyonadaki insanların bazı söylemleri –örneğin hamile kadınların sokakta gezmesinin terbiyesizliğine dair- ya da halktan azımsanamayacak sayıdaki bazı insanların tecavüze uğrayıp öldürülmüş ya da tacize uğramış bir kadın hakkındaki “gecenin o saatinde orada ne işi varmış”, kılık kıyafeti tahrir edici unsur taşıyor mu taşıyor mu gibi tartışmalı söylemlerini akla getirdiğinde daha bir anlam

⁵¹Irzık, Sibel, Parla, Jale “Giriş”, **Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 7.

kazanmaktadır. Bireylere ve onların cinsiyetlerine ve toplumsal cinsiyet rollerine yüklenen değerler o bireylere yönelik beklentileri de belirler. Bu anlamdakadına ve kadınlığa yüklenen değerler o rollere yönelik beklentiler daha farklı, daha katı ve daha girift bir anlam taşır. Kendi kimlik ve cinsiyetlerine yüklenen toplumsal rollerin dışına çıkan, çıkmaya çalışan kadınlara yönelen söylemlerde nasıl dilde infaz eyleminin gerçekleştirildiğine dair birçok edebi metinde gazetelerdeki haber formlarında, sözlüklerdeki cinsiyetçi yorumlarda özellikle de günümüzün tapıcı ve linççi özelliği belirgin olan Twitter gibi sanal platformlardaki paylaşımlarda da rastlamaktayız. Modernleşme hareketleriyle birlikte geç Osmanlı ve erken Türkiye toplumlarındaki eserlere baktığımızda bu özgürleşme hareketlerindeki kadının konumuyla ilgili çok fazla cinsiyetçi ve dilde infaz edici tavırlar görmekteyiz.⁵²“Dilin sunduğu özgürleşme imkânı” her cinsiyete eşit biçimde yansımamaktadır. Bunu erken dönem modern edebiyatındaki eserlerden çıkarabilmekteyiz. Osmanlı döneminin son zamanlarındaki modernist ve muhafazakâr erkekleri ile ve ulus-devlet inşası bağlamında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti toplumunun ilerici ve modernist erkeklerinin bile en farklı düşündükleri, fikirlerine tümüyle karşı çıktıkları reddettikleri muhafazakâr erkeklerle bu anlamda ortaklaştıklarını görebilmek önemlidir. Kadınların kamusal dünyaya katılmasının önemini vurgulayan ve bunu savunan ilerici erkekler bile en muhafazakârerkeklerle bir noktada benzeşmektedirler. Sahip oldukları eril iktidar ve otoritelerini kaybetmemek, devletin siyasi katılımına kadınları dâhil etmemek, kadınları sadece toplumlarının kültürel araçları ve taşıyıcıları olarak imgelemek. Yıkılan imparatorluklar, gelişen ulus devlet anlayışı, arada yaşanan iki dünya savaşı gibi zorlu ve yıkıcı ortamlar demokratik gelişimlere ciddi ket vurmuşsa da kadınların statüsüne yönelik genel bakış değişen toplumsal ve siyasi ortama göre belirli süreklilik arz etmektedir. Erkekler yüzyıllar boyunca kadınları eşit olarak görmemektir. Bu konuda epeyce yol kat edilmiş durumda olsa ve birçok devlet ve toplum toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik ciddi adımlar atmış olsalarda

⁵² Bu konuyla ilgili çeşitli çalışmalar mevcuttur. Modernleşmenin cinsiyeti konusu için bknz: Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti; Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Türkiye'nin konumu ve Türk toplumunda kadınların statüsüyle ilgili ciddi tartışmalar hala devam etmektedir. Bu konuya Osmanlı ve Türk toplumunu tartıştığım ikinci bölümde detaylıca değineceğim. Ancak burada şunu anlamak önemlidir. Kadınlara ve kadınların konumlarına yönelik eril bakış onu hep kendi arzu, isteklerine, politik çıkarlarına ve kurmak istedikleri toplumsaldüzenin koşullarına göre konumlandırmıştır. Dil özellikle kurmak istenen bir düzeni meşrulaştırma aracı olarak en çok kullanılan kanallardan biridir.

Yazmak, gezip gördüğün yerleri, deneyimlerini paylaşmak günümüzde cinsiyetçi bir kısıtlamayla karşılaşmıyor gibi görünse de yine de birçok duvarla karşı karşıya gelmektedir. Dil hala cinsiyetçi hegemonyanın, eril tekelciliğin temel alanlarından birini oluşturmaktadır. Dilin seyahatle ilişkisi bu bağlamda ilginçlik ve karşılıklılık içermektedir. Özellikle seyahat etmenin, gezip görmenin, karşılaştığın kültürler ve insanlarla etkileşimin uyandırdığı yazma, ifade etme, ortaya koyma hissi bağlamında ilginç örnekler sunabilmektedir. Hangi gezginin yazılarını okuyoruz? Hangi kâşifin maceralarını ve keşiflerini biliyoruz? Dilde tekelleşme farklı biçimlerle de olsa devam etmektedir. Buna özellikle teknoloji aracılığıyla gittikçe hayatımızın en büyük alanını oluşturan, daha kapsamlı bir biçimde fiziki alanı işgal eden sosyal medyadaki paylaşımlarda rastlamaktayız.

Yazmanın, kültürü yaratmanın, kanunlar koymanın, gezmenin, ülkeler keşfetmenin kadına dair olmadığını, kadınsı olanın ev olduğunu, sokakta değil kadının içeride olması gerektiğine dair toplumsal algıya değinen Hande Ögüt'e tekrar dönecek olursak, Ögüt'ün makalesinintoplumdaki ideal kadın algısını belirtmiş olma noktasında değerli bir anlatı ortaya koyduğunu görebiliriz. Feminizmin reddettiği, tartışmaya açtığı ve değiştirmeye çalıştığı önemli konulardan biri de budur. Kamusal ve özel alan arasındaki ayrım muğlâklaşmış hatta silinmiş gibi görünse de toplumsal yaşantıdaki alanlar tartışmasında önemli bir yer teşkil eden bu alanlarda cinsiyet eşitsizliği hala kendini belli etmektedir. Hatta birçok disiplinde önemini hala koruyan bu kamusal özel alan ayrımı tartışmasının ötesinde bu alanlar aracılığıyla cinsiyete dayalı tahakküm ve iktidar ilişkileri yeniden üretilmektedir. Bu bağlamda masallar, hikâyeler, gezi anlatıları kamusal özel alan tartışması, bireyselleşme, kurmaca dünyasındaki cinsler arası ilişkilerle gerçek hayattaki cinsler arası ilişkiler arasındaki

benzerlik ve farklılıklara dair geniş bir tartışma ve araştırma alanı mevcuttur.⁵³ Tüm bunlar bize disiplinlerarası, gerçek ve kurgu arası oluşturulan siyasal, ekonomik, kültürel tarihsel ve sosyal düzenlerin karmaşıklılığı ve birlikteliği gösterdiği kadar cinsiyetçi yapıların kemikleştirilmesi için her anlamda yoğun bir mücadele alanı oluşturulduğunu göstermesi açısından da dikkate değerdir. Ögüt'ün de belirttiği gibi, kurmaca ya da deneyim aktarımı olsun, diğer ülkeleri, uzak diyarları, farklı kültürlerle dair anlatıları çoğunlukla erkeklerin kaleminden okuduk ve hala okumaktayız. Bu durum değişmeye başlamışsa bile, kadınların yazın alanında, kamusal alanda, birçok iş kolunda ve yollarda varlığı artsa bile kadın erkek arasındaki gerek eser üretimi, gerek varoluşları arasındaki niceliksel ve niteliksel eşitsizliklerin arası kapanmış değildir.⁵⁴

Öğütedebiyattaki erkeklik anlatılarını sorguladığı makalesinde 'Bildungsroman'lardaki ana temaları oluşturan gelişim, olgunluk, maceralara atılma konusunda gösterilecek cesarete sahip olmanın hep erkek olmakla ölçüldüğünü ifade etmektedir. Edebiyat alanına da kadınların diğer pek çok alanda olduğu gibi geç girdiğini, kadınların ilk yazdıkları romanların otobiyografik özellikler taşıdığını, kadınların deneyimleri, kendi dönemlerinden türlü olaylar ve erkek egemen sistemde kadın olmanın zorluklarından ve farklarından söz ettiklerine değinmektedir.

Ögüt, kadınların -Jane Austen, Kate Chopin, Charlotte Bronte, Louise May Alcott, George Elliot, Betty Smith, Sylvia Plath vb- erkeklerden farklı gelişim

⁵³ Bu tartışmaların hepsine değinmemiz mümkün olmadığından birkaç örnek için bkznz. Özlem Melek Sezer, **Masallar ve Toplumsal Cinsiyet**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2012.

Nil Sakman, **Kendine Ait Bir Kalem**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2018.

Der. Aslı Güneş, **Kadınlar Dile Geline; Küçük Hanımefendi'nin Edebiyat Atölyesi**, Amargi Yayınları, İstanbul, 2009.

⁵⁴ Tezin bağlamında ele aldığım kadın erkek karşıtlığı ve eşitsizliğinde cinsiyet eşitsizlikleri mutlaklaştırmak değil amacım. Tabii ki birçok toplumsal eşitsizlik çoğulcu bir özneye sahiptir. Sadece kadın erkek eşitsizliğinden bahsetmek diğer dışlanmış ve eril hegemonyanın dışında konumlandırılmış özneleri yok saymak anlamına gelmemektedir. Bu tezde eril değerlerin karşısında dışlanan bir cinsiyet olarak kadını almam tezimin sadece queer bireyleri, sınıfsal veya ırksal farklılıklara sahip diğer özneleri kapsayacak bir genişlikte olmamasından kaynaklanmaktadır. Eril hegemonya sadece kadını değil idealize ettiği erkekliğin dışında var olmaya çalışan diğer özneleri de yok saymaya, ikincil ve üçüncül bir konuma yerleştirmeye çalışır. Tezim amaçladığı anlamda bu bağlamı ve toplumun diğer öznelerini dışlamadan okunabilir.

öyküleri, olgunlaşma süreçleri, deneyimleri ve sorunları olduğunu göstermenin kadın bildungsromanın doğmasını sağlayan önemli etkenlerden olduğunu savunmaktadır. Bu tür romanlar ve anlatılar, özellikle sayıca çok az olan gezgin kadınların anlatılarında ve gezi yazılarında önemli yer teşkil etmektedir. İkinci ve bölümde, tarih içerisinde gezmiş olan ve günümüzdeki gezgin kadınların yazıları, mektupları, biyografileri ve gezi yazılarındaki anlatı ve üsluplarına değinilecektir. Ancak şurası kesindir ki kadınların, gezgin kadınların yaşadıkları sorunlar, karşılaştıkları durumlar ve mücadele etmesi gerektiği alanlar erkeklerden farklıdır ve birçok anlamda daha yoğundur. Kadınlar önyargılarla, ciddi toplumsal baskılarla, erotize edilmiş bakışlarla ve nesneye indirgenen bedenlerine yönelik tehlikeli tacizlerle boğuşmaya devam etmektedir. Şurası kesindir ki, her toplum kendi özgül yaşantılarına ve kültürlerine sahip olup farklılık gösterebilir de, kadınlara hala cinsiyetlerinden dolayı ciddi bir bedel ve zorluluk yaşatmaya devam etmektedir.

Bu anlamda kamusal alandaki kadınların varlıklarına ve kamusal alandaki kadınların varlıklarına yönelik yapıtlarda ortaya konulan bakış açılarına yoğunlaşmakta fayda var. Kadınların seyahat alanındaki varlıklarını ortaya koyarken toplumsal yaşamda nasıl görünür kıldıklarını, yaşamış olan bir tarihin ve yaşanıyor olan bir şimdinin öznelere olarak nerede konumlandıklarını tartışmak önemlidir. Kadınlar varlar. Seyahat de ederler. Kamusal alana da çıkarlar. Ancak bunu nasıl ve hangi koşullarda gerçekleştirirler? Bunu ikinci bölümde, toplumsal ve mekânsal alanların düzenlenişinde kadın gezginlerin etkisi bölümünde tartışacağım ama bu bölümde bu konuyu kavramsal tartışma bağlamında ele almak gereklilik arz etmektedir.

Kadınların seyahatlere çıkmasının toplumsal yaşamda çok yaygın olmadığı, ancak çok az kadının kendilerine yüklenen cinsiyet rollerine karşı çıkarak bulundukları ortamları terk ettikleri bir dönemde kadınların çoğunluğu ne yapmaktaydı? Kamusal alanda nasıl var olmaktaydı? Bu tür sorular kamusal alanlarda var olan bireylere dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Flanör ve Flanör'e karşıt olarak konumlanan Flanözlük tartışmalarına kısaca değinmek istiyorum. Çünkü feodal sistemden sonra endüstri devrimiyle birlikte ev ve iş alanlarının ayrılması, daha fazla sayıda insanın iş alanında bir araya gelmesi toplumsallığı arttırmış, peşi

sıra gelen dönüşümler ve toplumsal yapıdaki bireyselleşme ve modernleşme hareketlerinin geliştiği dönemler modernite kavramıyla birlikte flanör gibi bir kavramı da gündeme getirmiştir. Modernitenin kurucusu kabul edilen Baudelaire ile Flanörlük tartışmasını kent bağlamında ele alan Walter Benjamin Flanör'e dair önemli tartışmalara yer verdiği **Pasajlar** adlı kitabında Flanörü, kent sokaklarında avare avare dolanırken gözlemleyen ve düşünce üreten bir figür olarak ele alır. Ve bu figürü Paris pasajları, değişen kent yapısı bağlamında da irdeler.⁵⁵ Çünkü flanörün varlığı aslında moderniteye ve özellikle pasajlara bağlanır Benjamin'de. Pasajların ortaya çıkışı bir kamusal alan ve kentsel mekânı ve kalabalıkları keşfetme imkânı doğurmaktadır. Flaneure, Fransızca kökenli bir sözcüktür ve eril bir yapıya sahiptir. Yani, kavram, Eyleyenin erkek olduğunu imlemektedir. Bu kavrama karşılık 'Flaneuse' kavramı kullanılır. Flaneuse de dişil sözcük yapısına sahiptir. Kadına vurgu yapmaktadır. Ancak modernite yazınında da, kelimenin kendisinin genel kullanımında da Flaneuse'ün, kent deneyiminin erkeklerin deneyiminden farklı olduğu, erkeklerle eşit bir deneyimi paylaşmadıkları açıkça görülmektedir. Baudelaire'in Flanör tipleri de, Benjamin'in tartıştığı flanör tipi de, hatta Richard Sennett'in **Kamusal İnsanın Çöküşü** adlı kitabındaki kamusal insan tipi de erkeklerden oluşan figürleri tanımlamaktadır.

Janet Wolff "*Görünmez Flanöz, Modernite Yazını ve Kadın*" adlı yazısında modernite yazınının erkek deneyimlerini tanımladığını söylemektedir. Modernite kamusal alanla, politik ve iş dünyasıyla ilgilenmektedir. Ve bu alanlar Wolff'un belirttiği gibi kadınların dışlandığı ya da pratikte görünmez olduğu alanlardır.⁵⁶ Makalede Wolff, modernite yazınının cinsiyetçiliğini Benjamin, Baudelaire, Sennett bağlamında, Simmel ve Bermann'a da değinerek irdelenen Wolff modernitenin kadın flanözlerin deneyimlerini dışladığını, modernitenin deneyiminin ağırlı olarak

⁵⁵ Flanörlük tartışmasıyla ilgili detaylı bir tartışma için bkz. Walter Benjamin, **Pasajlar**, çev. Ahmet Cemal, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018.

Der. Hüseyin Köse, **Flanör Düşünce**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

⁵⁶ Janet Wolff'un "*The Invisible Woman: Woman and the Literature of Modernity*" adlı makalesini İngilizce pdf olarak şu internet sitesinden aldım: <http://cscs.res.in/irps/inter-asia-cultural-studies-summer-school-2018/all-readings/wolff-janet-the-invisible-flaneuse-women-and-the-literature-of-modernity>

Erişim tarihi: 09.01.2019

erkeklerin deneyimlerinin oluşturduğunu belirtmektedir. Kamusal alan, bünyesinde kadınları bulundurmasına rağmen yine de eril bir yapıya sahipti. Ve moderniteyi tanımlayanyapıtlardaki eril bakışı ve yapılanmayı görmek mümkündür. Wolff'un makalesi moderniteyi ele alan belli başlı yapıtlardaki flanörlük kavramını ve eril bakışa nesne olarak mimlenen kadınların konumunu sorgulaması açısından önem teşkil etmektedir. Örneğin Baudelaire'in "A une Passante" adlı sonesinde yoldan geçip giden bir kadına yönelik duyduğu hayranlığı dile getirişindeki eril bir 'flanör' bakış açısını tersine çevirerek kentsel deneyimi paylaşan kadınlar azsa eğer, 1850'li yıllarda saygın bir kadının tuhaf bir adamın bakışlarını karşılayıp karşılamadığını da sorabileceğimizi dile getirir.

Modernitenin önemli figürü olarak ortaya konan Flanör, şehrin, kalabalığın dolaşan ve gözlemleyen insanı olarak görülmeden görme ayrıcalığına sahiptir. Wolff bu bağlamda Flanözlerin, yani kadınların erkeklerle aynı kent deneyimini paylaşmadıklarını, kadınların görülmemeye, dikkat çekmemeye gibi bir olanakları olmadıklarını, modernitenin flanöze dair bir soru sorma ihtiyacını duymadığını ve bunun on dokuzuncu yüzyılın cinsiyet bölünmeleri tarafından imkânsız hale getirildiğini dile getiriyor. Wolff'a göre modernite kadınları göz ardı ederek kendisini yoksullaştırmaktadır. Wolff'un bakış açısında kadınların görünmezliği, klasik sosyoloji metinlerinde dahi kadınların yalnızca erkeklerle ilintili olarak ya da kamusal alanda sadece küçük rollerde bulundukları sürece ortaya çıktıkları düşüncesinde de kendini belli etmektedir.

Duygu Özsoy "*Bir Flaneuse'ün Portresi*" adlı yazısında Flanöz kavramının anlamını tartışır. Özsoy yazısında, Wolff ve Pollock gibi yazarların kadının kamusal yaşamdan tamamen dışlandığı düşüncesinin, Flanör gibi rahatça ve amaçsızca gezinemediğinden dolayı Flanöz'ün görünmez oldukları iddialarının karşısında Deborah Parsons, Anne Friedberg gibi yazarların her ne kadar flanör ile arasındaki farka işaret etseler de Flanöz'ün var olduğuna dair düşüncelerine dikkat çeker. Tüm bu yazılarda tartışılan şey Flanör ve Flanözlüğe dair bakış açıları ve kentsel alandaki bireylere dair ve onlar arasında gerçekleşen ilişkilerdeki cinsiyetçi politikalarıdır. Bir yandan da flanörün bakışını merkeze alan modernitenin güdük kaldığını, Tseng'in belirttiği gibi flanörün gören gözleri erkek bakışı olduğu için modern yaşamın ve

modernitenin bütün hikâyesini anlatmadığını⁵⁷, özel alana kadını konumlandıran bir bakış açısının sadece kadının hikâyesini değil erkeğin özel alandaki deneyimini de görmediğini vurgulamakta yarar var.

Özsoy'un yazısında değindiği Anke Gleber da Janet Wolff ile aynı görüşü savunarak, kadın flanöz, modernitenin kamusal alanında, medyasında, metinlerinde, edebiyatında ve şehirlerinde var olmayan bir figür olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre kadın, attığı ilk adımdan beri marjinal kılınmış, sınırlandırılmıştı. Gleber Flanöz kavramının Almanca'daki anlamına değinerek bu kavramın cinsel imalarla dolu olduğunu, aşağılayıcı tanımlarla küçümsendiğini ve negatif çağrışımlara yol açtığını belirtiyor.⁵⁸ Aylaklık, burjuva, beyaz, eğitilmiş ve orta sınıf erkeklerin imtiyazı olarak değil aynı zamanda erkek toplumunun bir lüksü olarak kaldığını söyleyen Gleber, erkek çağdaşları kenti keşfederlerken kadınların moderniteyle farklı bir ilişki kurduğunu belirtir ve kadınların erkeklere rezerve edilen seçeneklere sahip olmadıklarını da ekler.⁵⁹

Çeşitli yazılar fikirlerinde farklılıklar taşırsalar da, kamusal alanda erkek ve kadının, flanör ve flanözün eşit bir anlama ve görünürlüğe sahip olmadıkları konusunda benzer saptamalara sahiptirler.

On dokuzuncu yüzyılın toplumlarında bir Flanözün kentte dolaşmaya, hava almaya çıktığı zaman dikkat çekmeden gözlem yapması, dolaşması pek de mümkün değildi. Wolff'un belirttiği gibi, maskülen figür olan flanörün eşiti olarak çıkmaz kadın flanöz kentsel meydana. Kadın kendisini kalabalıklar içinde kimliğini gizleyerek dolaşmanın tadını çıkarmaz.⁶⁰ Flanör'ün bakışı sadece panoptik olmasa bile -ki bu bakışın birçok tezahürü ve anlamı vardır- sokakta, kamusal alanda bir kadının varlığı flanör olsun olmasın çoğu insanın, bilhassa erkeklerin dikkatini çekmekte ve kadınlar bir şekilde eril bakışın nesnesi haline gelmektedir. Günümüzdeki görselliğe yoğunlaşan dikkatten daha farklı bir bakış açısıdır bu. Ki

⁵⁷ Akt. Özsoy, Tseng, 2006: 225,

⁵⁸ Aktaran Özsoy; Gleber, 1999: 172

⁶⁰ Bu konuyla ilgili Ekler bölümünde yer alan kent meydanında yürüyen bir kadını gösteren Ruth Okin'in çektiği fotoğraf bir örnek olarak incelenebilir. Bknz. Fotoğraf 1.

günümüzde de etkileri güçlü olan bir bakıştır. Bu ‘panoptik bakış’ hala geçerlidir ve cinsiyetlendirilmiş bir bakış cinsiyetlendirilmiş bir toplumsal yapıda iktidar kurma amacı gütmektedir.⁶¹

On yedinci yüzyıldan itibaren varlığını göstermeye başlayan on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda ise önemini iyiden iyiye belli eden kamusal alanda kadınların varlıklarını sınırlandıran düzenlemeler, toplumsal sözleşmeler ve algılar mevcuttu. Bu tür toplumsal düzenlemeler ve bu düzenlemelere yönelik oluşturulan aygıtlar, kurumlar bütün bireylerin davranışlarını ve hareket alanlarını belirlemektedirler.

Laure Elkin’in Flanözü anlattığı deneme kitabındaki şu sözleri de önemli noktalara işaret etmektedir:

“Şehirde yaşayan ve şehirlerle ilgili yazan, hayatlarını kayıt altına alan, öyküler anlatan, fotoğraflar ve filmler çeken, şehirle bütünleşmek için elindeki her olanağı kullanan pek çok kadın var oldu. Şehirde yürüme keyfi erkeğin olduğu kadar kadının da sahip olduğu bir hak. Flanörün dışı versiyonunun olamayacağını öne sürmek, erkeğin şehirle etkileşime girebildiği yolları kadın için sınırlamak anlamına gelir. Gelenekler ve toplumsal kısıtlamalarla ilgili konuşabiliriz ancak kadınların mevcudiyetini yadsıyamayız; onlar için şehirde yürümenin ne anlama geldiğini anlamaya çalışmalıyız. Muhtemelen cevap kadını eril bir anlayışa hapsetmeye çalışmaktansa o anlayışı yeniden tanımlamak olacaktır.”⁶²

Bir kadının şehirde yürümesi ve kamusal alanda varlığı ile gezgin kadınların ilişkisi ikinci bölümde irdelenecekse de burada bu konuya değinmiş olmakta fayda var. Çünkü Elkin’in söylediği gibi kamusal alanda var olmak kadınlar içinde bir hak.

⁶¹Görmek ve görülmek arasındaki eşitsiz ve tahakküm içeren ilişkiye yönelik daha detaylı olarak Michel Foucault’un **Özne ve İktidar** ve **İktidarın Gözü** adlı kitaplarına başvurulabilir. Lacan’ın ve Sartre’in da bakışla ilgili teorileri mevcuttur.

⁶²Lauren Elkin, **Flanöz, Şehirde Yürüyen Kadınlar**, çev. Doğan Dilçun Doğan, Nebula Kitap, Ankara, 2018.

Ancak yüzlerce yıl bu hak ya belirlenmiş kısıtlarla düzenlendi ya da kadınlar için hak olarak görülmedi. Dışarıya, dünyaya uzanan, diğer insanlarla etkileşime girmeye yol açan sokakların ve kamusal dünyanın kapısı uzun süre kadınlara açılmadı. Açıldığında da yanında onun hayatında söz sahibi olan bir erkek, bir akraba dolayısıyla ve alışveriş, aile ziyaretleri gibi belirli amaçlar doğrultusunda açıldı. Mekânsal düzenlemeler bu doğrultuda oluşturuldu: Kamusal alanın erkeklere özel alanın kadınlara ait olduğu düşüncesiyle. Ancak özel alanında tam olarak kadınların alanı olarak sayılamayacağını, “ev içi alanın konforunun erkeklerin rahatlığına yönelik oluşturulduğu” gibi bir gerçeğin de unutulmamasında fayda var. Kamusal ve özel alanlara yönelik ciddi bir düzenleme mevcuttu. Bir taraftan bu düzenlemeler düalist bir yapılanmayı içeriyordu. Cinsiyetlendirilmiş bir düzenleme söz konusuydu. Flanör ve flanözlüğü de etkileyen bu düzenlemelere, sokaktaki konumu dar bir alana hapseden bakış açısı ve cinsiyete yüklenen anlamlara karşı çıkıp kendini özgürleştirme deneyimi yaşatmak için erkek kılığına girerek sokaklarda dolaşan ve erkek ismiyle yazılarını kaleme alan George Sand bu anlamda ilginç bir örnek oluşturmaktadır. George Sand on dokuzuncu yüzyılın en önemli kadın karakterlerinden biridir. Yetenekli bir yazardır ve erkek ismiyle yazılar yazması ve flanör olarak sokaklarda kendini var etme, kamusal alanda var olma çabasıyla bilinen bir kadındır. Özsoy’un da belirttiği gibi George Sand’ın hayatı kamusal alana çıkma deneyimlerinde yaşadıkları zorlukların önemli bir göstergesidir.⁶³

George Sand, 1804 yılında zengin bir baba ve alt sınıftan olan bir annenin çocuğu olarak doğmuştur. Asıl adı Aurore Dupin’dir. Ve çok küçük yaşlarda babasını kaybettikten sonra babaannesinin torununu iyi bir eğitim alması amacıyla annesinden koparması Sand’ın **Hayatının Hikâyesi** adlı otobiyografik kitabında da anlattığı gibi onun için oldukça derin etkileri olan bir şeydir. Annesinden ayrı geçirdiği yıllarda onu çok özlediğini söyleyen Sand hayatındaki bu iki kadının onun yaşamının şekillenmesinde büyük etkileri olduğunu belirtir. On üç yaşında babaannesi Sand’ı Paris’te bir manastıra yollar. Manastırdaki hayatı boyunca hep yalnız kalmanın, hayaller kurabilmenin ve yazabilmenin bir yolunu arar. Buna ancak

⁶³Duygu Özsoy, “Bir Fleneuse’ün Portresi”, der. Hüseyin Köse, **Flanör Düşünce**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s.303-320

son senesinde kavuşur. Manastırda üç sene geçirir. 18 yaşında evlenen Sand, iki çocuk sahibi olur. 1831 yılında kocasıyla bir antlaşma yaparak kızını alıp Paris’e gider ve burada bohem bir hayat yaşamaya başlar.

Verimli bir yazar olan Sand, bir kadın olarak hem edebiyat dünyası içinde hem de kamusal alanda var olamayacağının farkındadır aynı zamanda. Ellinin üstünde romanı, yirmi ciltlik otobiyografisi çok sayıda kısa hikâyesi makaleleri, yirmi beş oyunu ve yaklaşık yirmi beş bin mektubu vardır.⁶⁴ Bu kadar verimli ve kendini adanmış bir kadın edebiyat dünyasında ve kamusal alanda kendine bir yer edinebilmenin yollarını arar. En sonunda da bulur. Kendisine erkek kıyafetleri diktirir. Erkek çizimleri alır. İsmi değiştirir ve kamusal dünyaya adımını atar:

*“Kendime gri kaba kumaştan bir kulübe redingot, bir pantolon ve aynı kumaştan bir yelek diktirdim. Gri bir şapka ve kalın bir yün kravatla, üniversitenin birinci sınıfında okuyan genç bir delikanlıdan farkım kalmıyordu. Çizmelerimi ne çok sevdiğimi anlatamam. Ağabeyimin çocukken ilk çizmesiyle yaptığı gibi, onlarla yatmak geliyordu içimden. Bu altı demirli alçak topuklarla kaldırımlara sapasağlam basıyor, Paris’in bir ucundan diğerine uçuşuyordum. Yürüyerek bütün dünyayı gezebilecekmişim gibi geliyordu bana. Üstelik giysilerim için endişelenmem gerekmiyordu. Her saatte dışarı çıkabiliyordum, istediğim saatte dönebiliyor, tiyatrodaki parterde oturabiliyordum. Kimse bana dikkat etmiyor, kılık değiştirdiğimden kimse şüphelenmiyordu. Hiç kimse beni tanıtmıyor, bana bakmıyor, kimse bende bir yanlış bulmuyordu. Muazzam kalabalıkta kaybolmuş bir atom gibiydim”.*⁶⁵

Sand, Wolff’un makalesinde belirttiği gibi kadın flanöz olarak kent mekânlarını erkek çağdaşları gibi deneyimleyemeyeceğinin farkındadır. Bu engeli

⁶⁴ A.g.e. s. 313.

⁶⁵ Sand, **Hayatımın Hikâyesi**, çev. Birsal Uzma, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2006.

aşmak için erkek kıyafetleriyle bu dünyaya girmeye çalışır. Wolff'un yerinde tespitiyle Sand, Paris yaşamını deneyimlemek, kendi çağının fikirleri ve sanatı hakkında bilgi edinmek istediğinde bunu kadın olarak özgürce paylaşamayacağı için erkek gibi giyinir. Kılık değiştirme Flanörün hayatını Sand için olanaklı kılar.⁶⁶ Çünkü kadınların kentlerde tek başlarına avarelik yapma hakları da şansları da yoktur. Sadece kamusal alan değil içine dâhil olmayı çok istediği edebi dünyada da var olabilmek için ismini değiştirmek zorunda kalır. Ama bir şekilde o dünyaya dâhil olmayı başarır. Bunu yapabilmiş olmasının izlerini çocukluğunu anlattığı anılardan yola çıkarak da söyleyebiliriz. Kendi benliğini kurmayı başarmış inatçı ve isteklerinin peşinden giden bir yapısı olduğu açıktır. Küçüklüğünden beri asiliğe meraklı olduğuna ve baskıların kendisine çok da ulaşmadığına değinir hayatını anlattığı kitabında. Sand'ın bilinmeze ve yeni olanı keşfetmeye, amaçsızca başıboş gezme arzusuna çocukluk anılarını anlattığı paragraflardan da rahatlıkla ulaşabiliriz:

*“Ben hep uzaklara yolculuk etmeyi hayal ettim. Annem için yaşamayı aklıma koymasaydım yolculuklara çıkardım. Annem bir gün beni yanında istemez olursa buralardan ayrılacak ve dünyanın öteki ucuna gideceğim. Etna ve Gibel Dağı'nı göreceğim, Amerika'ya Hindistan'a gideceğim. Uzak olduğunu, zor olduğunu söylüyorlar, daha iyi ya! İnsanın yollarda öleceğini söylüyorlar ne olmuş? Bu arada günümü gün eder, rastlantılara açık yaşar giderim. Tanıdığım hiçbir şey beni çekmediğine ve keyiflendirmedişine göre, bilinmeyen gelmesine izin veririm”.*⁶⁷

Tüm bu anlatılar on dokuzuncu yüzyılda kadınların kamusal alana çıkma koşullarının çetrefilliğini oldukça iyi betimlemektedir. Hem dış dünyayı hem başka bir hayatı düşleyen kadınların anlatıları ile doludur edebiyat alanı. Ancak kadınların

⁶⁶Wolff, “*The Invisible Women; Woman and Literature of Modernity*”<http://cscs.res.in/irps/inter-asia-cultural-studies-summer-school-2018/all-readings/wolff-janet-the-invisible-flaneuse-women-and-the-literature-of-modernity>, 1989, Erişim Tarihi: 05.05.2019.

⁶⁷ Georg Sand, **Hayatımın Hikâyesi**, çev. Birsal Uzma, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2006, s.131.

hayal dünyası ve rüyaları olarak görülen bu özlemler çok da ciddiye alınmaz. Hâlbuki o kadın için, gerek gerçek hayattaki gerek roman dünyasındaki kurgu karakter olan bir kadın için yeni bir hayat bir nefes demektir. Ama bu toplumsal yaşantıda ve çoğu eser üretiminde göz ardı edilen bir konudur. Edebiyat eleştirilerinde yeni bir bakış açısı kazanıldığı, özellikle toplumsal cinsiyet bakış açısıyla geleneksel anlatılarla hesaplaşmaya girildiğinde cinsiyetçiliği benimsemiş, kadının ‘evdeliği’, kadının eş ve anneliğinin doğal rolüne yönelik uzlaşmışlığına, kadının mutsuzluğunun histerik bir kadın yaftasıyla geçiştirilmesine dair karşımıza çok ciddi bir literatür çıkmaktadır. Görüyoruz ki her alanda Erkeklere tanınan haklar bir imtiyaz teşkil etmekteydi. Erkeklere tanınan haklar kadınların kamusal alana girişini sınırlandırmakta hatta engellemekte olduğu için bir ayrıcalık niteliği taşımaktaydı. Kamusal mekânları kullanan, fabrikalarda çalışan kadın işçiler de vardı ancak erkeklerden farklı olarak ya işe gitmek gibi profesyonel bir amaç ya da alışveriş yapmak bir şeyler almak için sokaklardaydı. Sokaklarda olmanın akla topluma ve düzene uygun ayarlanmış bir mantığı çerçevesinde kısıtlı olarak dâhil olabiliyorlardı kamusal alana. Bu bağlamda Sand’ın kamusal alana dâhil olma hikâyesi oldukça ilgi çekicidir. Çünkü Foucault’un belirttiği gibi baskının olduğu yerde direnişin de olduğunu kanıtlayan bir tavır söz konusudur George Sand’da. Erkeksileşerek yapmaya çalışır bunu. Ancak erkeksileşerek özgürleşme çabası anlaşılabilir bir tavidir. Özellikle de yaşadığı dönem göz önüne alındığında. Kadınların varlıklarına, yaratılarına, bağımsız olma çabalarına hala ciddi bir karşı duruşun olduğu dönemlerdi Sand’ın yaşadığı çağ. Günümüzde bile gündelik yaşam diline dikkat ettiğimizde kullanılan kelimeler, deyimler erkeksileşerek varlığını ortaya koyan, erkekler dünyasında bir şekilde kendine yer açan, kendi düşünceleri ve üretici güçleriyle var olan kadınlara yönelik tarihte hep bir “erkek gibi kadın” tanımlaması içermektedir. Başarılı, azimli cesaretli kadınlar hep erkeklere benzetilir. Kadınlarda erkeksi bir algının varlığı ima edilir gibidir sanki bu yorumlarda. Wolff’un George Sand’tan yola çıkarak belirttiği gibi “erkeklerin dünyasında görünür olan kadınlardaki erkeksi algı kadınların bu dünyadan dışlanmasının yerinden edilmiş bir biçimde tanınmasını oluşturmaktadır.” Her halükarda Kadınlar karşı karşıya oldukları kısıtlayıcı bir dünya ve toplum düzeni karşısında çeşitli direniş olanakları yaratmaktadırlar.

George Sand toplumsal yaşamda varlığını ortaya koymak, kendisinden uyması beklenen kısıtlı yaşam biçimlerine ve kadınlığına yüklenen rollere uymayı reddeden ilk kadın değildi. Son da değildi. Olmayacaktır da. Edebi alanda, bilim alanında, keşfederken, yazarken, üretimde etkin bir rol alırken, yaşamını kısıtlı bir biçimde yaşamaya çalışırken sınırları genişleten ya da tümüyle yıkan kadınlar her zaman var oldu. Var olmaya devam etmektedir. Seyyah kadınların izini sürmek de bu bağlamda önem teşkil etmektedir. Kısa ya da uzun süreli seyahate çıkmak, ya da tümüyle yaşadığı ortamı, çevreyi, aileyi geride bırakarak yerleşmeden dolaşmak, yolculuk etmek insanların yaşama bakış açısını değiştiren önemli bir faktördür. Kalmayı reddetmek, bulunduğu ortamdan memnun olmayıp bunu değiştirmek, değiştiremiyorsa geçici ya da kalıcı olarak orayı terk etmek, yola düşmek ne gibi anlamlar barındırmaktadır bünyesinde? Yola çıkan kadınlar ne amaçla neyi arayarak yola çıkmaktadır? Yolda nelerle karşılaşmayı umuyorlar? Nelerle karşılaşılıyorlar? Ne buluyorlar? Seyahatin onlar üzerinde etkisi ve dönüşümü nedir? Bunların yaşamdaki izdüşümleri nelerdir? Bu sorular tezin genelinde sık sık kendilerini belli etmektedir. İkinci ve üçüncü bölümler bu soruların cevaplarını aramaya yoğunlaşan bölümlerdir.

Dile, tarihe, gündelik yaşama, moda, siyasete, yemek kültürüne, kılık kıyafete, hareket özgürlüğüne ve birçok alana sızmış olan Ataerkil kültürüntüm bu anlatılarla birlikte düşünüldüğü zaman bütün dünyaya yayılmış, kemikleşmiş ve birçok toplumda güçlü bir konuma sahip olduğu rahatlıkla anlaşılabılır. Bu kültür yapısı erkek egemenliğini, erkek failliğini öne çıkaran, toplumsal, siyasal, iktisadi ve kültürel düzenlemeleri bu bakış açısıyla oluşturan, kendisine çok güçlü bir meşruiyet alanı oluşturmuş ve toplumsal yapıya iyice yerleşmiş bir kültürdür. Bu kültür kendini toplumsal cinsiyet eşitsizliği üreten mekanizmalarla iyice pekiştirmiş ve yerini sağlamlaştırmıştır. Diğer bir adıyla patriyarka bu başarısını en çok da eril üstünlüğü meşrulaştırmasında göstermiştir. Yapısal düzenlemeleri normalleştirerek aile, devlet, eğitim, hukuk gibi ideolojik kurumlarla benimsetmiş, benimsenmeye direnişin olduğu yerde de baskı aygıtlarıyla varlığına meşruiyet kazandırmıştır. Bir yandan da

şu noktayı da belirtmekte fayda var: Caroline Ramazanoğlu'nun belirttiği gibi⁶⁸ ataerki sadece erkeklerin kadınlar üzerindeki iktidarını anlatmakla kalmaz var olan eril iktidarın hiyerarşik karakterini de meşrulaştırmaya yönelir. “Bu noktadan bakıldığında ataerkillik “erkeklik” mefhumunun sürdürülmesi için sistemler üstü bir inşadır.”⁶⁹ Bu ideal erkeklik anlatısı, hegemonik erkeklik sadece kadınlar üstünde tahakküm kurmaya yaramaz, diğer erkeklerle olan mesafeyi de ayarlar bir yandan. Sürekli kendi varlığını beslemek zorunda olan hegemonik erkeklik kırılgan bir yapıya sahiptir. Bu kırılganlığı, kendini dayatma konusundaki ısrarı ve katılığında kendini göstermektedir. Bu hegemonik erkeklik algısını anlamak, bizim aile yapılarını, toplumsal bakış açısını ve kadınlar üzerinde özellikle hak ve söz sahibi olduğunu düşünen baba, erkek kardeş, abi, kuzen, amca, dayı gibi akrabalık ilişkileriyle giriftleşen ilişki yapıları kadınların varlıklarını, hayatları üzerinde söz sahibi olma, karar verebilme süreçlerini derinden etkilediği için önemlidir. Kendi kadınlık deneyimim bile hayatımda birçok erkeğin üzerimde söz sahibi olma hakkını savuşturabilmiş olsam da yapmak istediğim birçok şeyi ailem ve babamı düşündüğüm ölçüde yapmayı ertelemeyi öğretti bana. Birçok kadın gibi bende içimde çelişkili düşünceler ve istekler taşımaktayım. Çelişkili çünkü varlığını, arzularınızı isteklerinizi doğrudan ortaya koymanıza izin vermeyen, buna karışmasa bile bunu görmezden gelen, ciddiye almayan bilginiz kadar hayattan istediğiniz şeylere yönelik arzularınızı da abartılı bulan ya da küçümseyen bir toplumsal yapıda bireyler olmak istedikleri gibi olma ile topluma uyum sağlama dâhil olabilme adına olmak zorunda hissettikleri kişi olma arasında bölünmeler yaşar. Kadınların varoluşlarında toplumları ve içinde yaşadıkları kültüre çerçeveye göre değişse de genellikle böyle bir bölünmüşlüğe rastlanmaktadır. Cinsiyetlendirilmiş ve karşıtlıklı bir ayrımla bölünmüş bir toplum insan zihnini de böyle bir bölünmeye tabi tutar. Bu anlamda çelişkililik zannımca toplumsal düzenlemelere herkes maruz kaldığından bütün insanlarda ama özellikle kadınlarda –toplumun ideal cinsiyetinin karşısında bir öteki olarak- kendini gösterebilmektedir. Bundan dolayıdır ki Kendi isteğim

⁶⁸ Caroline Ramazanoğlu, **Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri**, çev. Mefkûre Bayatlı, Pencere Yayınları, İstanbul, 1998.

⁶⁹ Ayla Deniz, “*Feminist Coğrafya: Cinsiyetin Coğrafyası & Coğrafyanın Cinsiyeti*” der. Nurettin Özgen, **Sosyal Coğrafya**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2018, s.254

doğrultusunda hayatımı yaşama arzusuyla ailemi üzmemek adına kendime uyguladığım sansürlerin çatışmasını her gün şiddetli bir şekilde yaşıyorum. Bu çatışma bireysel nedenlerden kaynaklandığı kadar toplumsal normların da benden talep ettiklerinden de kaynaklanmaktadır. Bu tekil bir örnek olmaktan uzak bir deneyimi oluşturmaktadır. Sonuçta toplumsal düzenin bütün insanları kendi oluşturduğu normlara ve varlığını devam ettirebilmek için bu normlara uygun bir şekilde rollerini yerine getirmesi gereken insanlara ihtiyaç duyduğunun bilincindeyiz. Ve yine biliyoruz ki birçok konuda radikal ve özgüvenli, istemedikleri bir yaşam biçiminden, bir ilişkiden vazgeçmeyi bilen kadınların bile aile ve sevgiye, gönüllülük ilişkisine dayalı olduğu kabul edilen ilişkilerde bulunduğu insanlar, özellikle de erkeklerin bakış açıları dolayısıyla kendilerini durdurduğu durumlar yaşayabilmektedirler. Bu anlamda içsel fren mekanizmamızı oluşturur bir yandan da patriyarka. Ben hem literatür araştırmalarım ve eğitimim sayesinde edindiğim bilgi ve veriler dolayısıyla hem de seyahatlerim ve hayatıma yönelik çizmek istediğim rota doğrultusunda kendimle ilgili oluşturduğum düşünceler ve bu kendi kendini zorla tutmanın ne demek olduğunu deneyimlemiş ve hala bunu yaşayan bir kadıyım. Ve bu deneyimlertoplumsal yaşamın ve sevgi ilişkisi adı altında yürütülen ailevi ilişkilerin nasıl insanların kararlarını ve yaşama katılma çabalarını ciddi anlamda etkilediğinin farkında olarak bu tezi oluşturmama yardımcı oldular. Tezi yazarken bir yandan da gündelik yaşantımı sürdürmeye çalışırken yaşadığım şiddetli çatışmaların, kendi içimdeki tartışmaların, hayallerimi, planlarımı ve toplumla olduğu kadar hayatlaolan bağımı da etkilediğinden seyahat etmenin böyle bir durum içerisinde ne gibi bir role sahip olduğunu araştırma ihtiyacı duydum. Tekil bir deneyimden yola çıkmış gibi görünse de araştırmanın niteliği araştırma sürecinde farklı bir hal aldı doğal olarak. Deneyimleri mutlaklaştırmak ya da tek bir gerçek kaynak gibi kullanma riskine düşmek değil bu tezi yazma amacım. Ancak bir kadının ya da toplumun ideal öznesinin ötekisi olarak kurgulanan diğer toplumsal öznelerin kendilerine yasaklanan, yasaklanmasa bile kullanma hakkına erişimini sınırlandıran, bu erişim sağlandığında bile bir yandan toplumsal kalıpyargılarla ya da korku ve tehdit öğeleriyle uzak tutulmaya çalıştıkları alanlara girmeleri, o alanlarda var olmaları açısından deneyimi tarihselleştirmek önem taşımaktadır.. Modernize olmuş ataerkil bir toplumsal düzende yaşadığımız inkâr edilemez. Diğer toplumsal eşitsizlikleri de

üreten ve bünyesinde barındıran bir cinsiyet eşitsizliği söz konusudur ve bu eşitsizlikle mücadele de hala devam etmektedir. Kendi hayatlarımızdaki ilişkilerimizden de bunu daha iyi anlayabilmekteyiz. Yeri geliyor yaşamımızdaki erkekler dolayısıyla yapmak istediğimiz şeyleri yapmamak için –çünkü onlar, hayatlarımızdaki erkekler, ya da hayatlarımızdaki eril zihniyeti paylaşan kadınların onaylamadıkları şeyler yani ‘şey’lerin etkisiyle- kendimizi ikna etmeye çalışırken bulabiliyoruz. Niye? Niye kendimize engel oluyoruz? Neden hemen şimdi yola çıkma isteği duyarken sırt çantam, cebimde çok az da olsa beni bir müddet idare edebilecek bir param varken yola çıkmıyorum? Beni durduran şey ne? Ya da bir başka kadını? Hareket etmekten, seyahat etmekten, uzaklaşmaktan, bir kitapta sözü geçtiği gibi “ıslah edilmesi mümkün olmayan bir ilişkiyi terk etme olanağı”ndan mahrum bırakan şey ne?

Deneyimlerimiz ve eğitimimizle edindiklerimiz, bize kendimize ve hayatımıza yönelik bir kavrayış ve bakış açısı sağlamaktadır. Tüm bu kavrayışlar içinde yaşadığımız ortama, ilişkide bulunduğumuz insanlara, etkileşimde bulunduğumuz dünyaya yönelik belirli kavramlar oluşturmamıza yol açar. Ataerki, eril tahakküm, eşitsizlik, mücadele, karşı durma, direniş gibi daha çoğaltılabilecek tüm bu kavramları sadece okulda aldığımız eğitimle değil öğrendiğimizi zihnimizde özdeşleştirme ve gördüğümüz yaşadığımız şeyle bütünleştirerek de kavrarız. Bu da bizim toplumsallaşma sürecine katılmamızda önemli bir süreç oluşturur. Bu kavrayışlarla eylemlerimiz birleştiğinde yaşamı anlama ve dönüştürme potansiyelimizi güçlendirmiş oluruz.

Öğrendiğimiz tüm bu kavramları ve üstünlüğünü ilan edip bir de bunu kemikleştiren hiyerarşik ve cinsiyetli bir toplum yapısını anlamaya çalışmak, içinde yaşadığımız ortamı değiştirmeyeyönelik çabalara değinmeyide gerektiriyor. Bu çabalardan en önemli ve en uzun soluklu olanı ve mücadelesi birçok alanı kapsayan Feminizm, en gizli saklı olarak yaşadığımız hayatlarımıza, duygularımıza ve düşüncelerimize kadar yayılmış Ataerkilliği tartışmaya açan, kadının konumu ve kadın sorunundan gittikçe daha farklı toplumsal özneleri kapsayacak bir şekilde genişlemiş bir hareket olarak cinsler arası eşitsizlikleri anlamak için önemli bir yere sahiptir..Çoğul öznellikler ve bu öznelliklerin konumları, bu özneler arası

ilişkilerdeki iktidar eşitsizliklerine yönelik kapsamlı bir eleştiriye de yol açan feminist teori varlığını büyük ölçüde ilk başlarda kadınların hem tekil hem de zaman geçtikçe örgütlenerek, bir araya gelip paylaşarak deneyim aktarımıyla, hakları için savaşmalarıyla iyice ortaya çıkan feminist hareketle oluşturmuştur. Daha sonrada çoğullaşan öznellik anlayışı ile mücadele alanı genişlemiş ve çabası daha demokratik bir yan kazanmıştır.

Kadın hareketinin ortaya çıkış amacının, savaşımının ne olduğunu ve neler yaptığını anlamak, bireyleri kısıtlı ve kendi normatif değerleriyle yaşamaya zorlayan bir toplumsal düzeni anlamlandırmaya ve dönüştürmeye yönelik çabaları daha değerli ve önemli kılmaktadır. Heteronormatif toplumsal düzenler hala kendi kurguladığı ideal kimliklerinin dışında yer alanları dışlamakta, ikincil bir konuma yerleştirmektedir. Bu düzenin güçlülüğü, dirençliliği ve yaygınlığı yaşantılarımızı, üretimlerimizi, dünyayla, diğer canlı ve cansız varlıklarla ilişkimizi, dahası hayatın kendisi ile olan etkileşimimizi de derinden etkilemektedir. Bu anlamda büyük ölçüde aktif erkeklik performansına dayalı bu toplum yapısı⁷⁰ anlaşılmadan cinsiyetler arası ilişkiler ve toplumda diğer eril olarak yapılandırılmış iktidar eşitsizlikleri de kolaylıkla anlaşılamaz ve değiştirilemez. Bu bağlamda en radikal ve kapsamlı hareketlerden birini oluşturan kadın hareketini incelemek, kadınlara ve diğer toplumsal öznellere kendi olma özgürlüklerini, kendi bedenleri, kendi hayatları üzerinde söz sahibi olma “ıslah edilemeyen ilişkileri terk etme” imkânı veren bu hareketin insanların hareket etme, yer değiştirme, seyahat etme hakları üzerindeki etkisini incelemek elzemdir.

1.4. Kadın Hareketi/Feminist Hareket ile Seyahat İlişkisi

Feminist hareketin ortaya çıkmadığı zamanlarda bile, tarih içerisinde kadınlar varlıklarını ortaya koymanın, birey olarak kısıtlı yaşam koşullarında yaşayabilmenin ve kendilerine bir alan açabilmenin yolunu bulabilmekteydiler. Feminist olarak

⁷⁰“Aktif erkeklik performansı”ndan kastım şudur: her ne kadar hegemonik erkeklik kavramıyla ilgili haklı olarak birçok sorun söz konusu olsa da eril değerler üzerine kendini inşa eden toplumlar kültürel değer ve pratiklerini bu eril değerleri temsil eden erkeklere, hegemonik erkeklik kimliğine aktarırlar. Erkeklik performansı çatışmalı, çoğul ve farklı erkeklik deneyim içeren erkeklikler unutulmadan ya da göz ardı edilmeden sadece eril iktidarın temsilcisi olarak üzerine yatırım yapılan hegemonik erkekliğe vurgu yapmak için bu kavram bu anlamda bu tezde kullanılmaktadır.

adlandırılmayan ancak kendi hayatları ve toplumsal alanda farkındalık yaratabilmek için bilinçli ya da bilinçsiz şekilde çaba sarf eden bildiğimizden çok fazla sayıda kadın vardır. Erkeklerin kamusal varlıklar olarak ortaya kendilerini koyarken kadınları özel alana ve doğal kabul ettikleri eşit olmayan ilişkilere hapseden mantıklarını sorgulayıp bunu yazarak, seyahat ederek, okuyarak, yürüyerek kendilerine yasaklanan alanlara çıkararak gösteren kadınlar vardı. Hala varlar ve var olmaya da devam edecekler. Ancak bu var oluşlarına dair bilimsel ve toplumsal körlük yapısal eşitsizliklerde hala kendini göstermeye devam etmektedir.

Kadın tarihine baktığımız zaman, birçok kaynak bizi Mary Wollstonecraft'a kadar götürmektedir. Liberal feministlerin öncülerinden sayılan Mary Wollstonecraft Kadınların konumlarını sorgulayan ve bunu yazan ilk kadınlardandır. Wollstonecraft'ın yaşadığı dönem olan on sekizinci yüzyıl ve sonraki tarihsel dönüşümlerin meydana geldiği zamanlar, özellikle sanayi devrimiyle birlikte iş yeri ve evin ayrılması, kamusal ile özel alan arasındaki sınırın keskinleşmesi, aklın kamusal alanla, akıl dışılığın özel alanla ilişkilendirilmesi aydınlanmacı liberal düşünürleri de etkileyen bir dönemdi. Böyle bir dönemde özellikle Fransız Devriminin gerçekleştiği dönemde, liberal yazarların ve düşünürlerin eşitlik ve yurttaşlıktan bahsederken kadını bunun dışında bırakmaları, özellikle Locke ve Rousseau'nun kadını erkeğe bağlı bir varlık olarak tanımlarına ve cinsiyetlerde hiyerarşiye karşı Wollstonecraft ve Olympe De Gouges gibi kadınları rahatsız etmişti. Kadınlarında yurttaş sayılmaları için kraliçeye anayasa değişikliğinden önce bildiri sunan Olympe De Gouges'un daha sonraki yıllarda idam edilmesi kadınların doğal kabul edilen görevlerini reddetmesinin cezası olarak sunulmuştu. Böyle bir dönemde, eşitlik ve özgürlük kavramlarının kadınları dışlayacak şekilde istenmesindeki eril hegemonyayı gören Wollstonecraft **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi** eserini yazar. Bir nevi Rousseau'nun Toplumsal Sözleşmesine karşı yazdığı söylenebilecek bu eserinde kadınların erkekler karşısındaki konumlandırılışını sorgulamaktadır. 1792 yılında bu kitabı yazdığı dönemde devrimin üzerinden çok bir zaman geçmemiş durumdaydı. Eşitlik ve hak söylemleriyle ortaya çıkan bir devrim kadınları dışarıda bırakıyordu. Kadınlar devrimde erkeklerle birlikte mücadele etmişti. Ancak mücadele kazanıldıktan sonra kadınlar kendilerine ait

görülen yere, evlerine geri gönderilmişlerdi. Çıkarlarıyla birleştiği zaman kadınlarla yoldaş olan erkekler iktidarlarını ve hayatı paylaşmaya gelinceo kadar hevesli olmamaktaydılar. Bunun farkına varan Wollstonecraft devriminin ardından yazdığı eserinde kadınlığın toplumsal bir kurgu olduğundan söz etmektedir. Erkeklerin kendi hakları, kendi adlarına söz söyleyebilmek için mücadele edebilirken kadınlara bu hakkın tanınmamasındaki tutarsızlığı göstermeye çalışır. Akıl yetisi her iki cinsiyette varsa, her iki cins de bunu paylaşıyorsa erkeği bu konuda tek hâkim tek güç yapan şeyin ne olduğunu sorgular. Bu anlamda da feminist tarihin temel kaynaklarından birini teşkil eder.

Tarihsel olarak toplumları incelediğimizde hemen hemen bütün toplumlarda kadınların ikincilleştirildiğini görmekteyiz. Bu ikincilleştirmeye karşın düşüncelerini dile getiren kadınların varlığı da malumdur. Örneğin On dördüncü yüzyılın ikinci yarısı ile on beşinci yüzyılın ilk yarısı arasında yaşamın olan Christine de Pizan isimli bir kadının Kadınlar Kentinin Kitabı olarak çevrilebilecek olan **The Book of The City of Ladies** adlı kitabıyla kadınları ezen toplumsal baskıya karşı çıkma cesareti gösterir.⁷¹ Yine de kadınları ezen sisteme yönelik bilinçli bir başkaldırı on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda ortaya çıkma olanağı bulur. Bu dönem aynı zamanda kapitalist üretim sistemin doğduğu, ev ve iş alanlarının ayrıldığı bir döneme denk gelmektedir. Burjuva sınıfı ortaya çıkmaya başlamış, aydınlanmacı düşünürler eşitlik ve özgürlük gibi kavramları ortaya atmış, insan hakları kuramı gelişmeye başlamıştır. Eşitlik, özgürlük ve insanların haklarına odaklanan bu düşünce sistemleri kadınları dışarıda bırakan, doğal kabul edilen özel alana hapseden bir anlayışa sahipti. Bir şeyi doğallaştırmak onun değişip dönüştürülemeyeceğine işaret eder. Ev alanına ve kadına yönelik cinsiyetçi ve kamusal alanı dışlayan kavrayışın bu kadar güçlü oluşunun altında bu doğallaştırma ve normalleştirme algısı yatar. Bu eşitsizliğin farkına varan kadınlar yazdıklarıyla, değiştirmeye, esnetmeye çalıştıkları yaşam biçimleriyle bu dışlanmanın ve eşitsizliğin kabuğunu kırmaya çalıştılar. Bunun için çeşitli mücadelelere giriştiler. Bu mücadelelerin bilinçli ve örgütlü bir harekete dönüşmesi ise on dokuzuncu yüzyılı bulmuştur. Çakır feminizmin

⁷¹Serpil Çakır, “Feminizm Ataerkil İktidarın Eleştirisi,”**19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, der. H. Birsal Örs, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s.417.

doğuşunda ilk adımın *kadınların ezilen bir gruba ait oldukları bilincin ortaya çıkması* olduğunu söylüyor. Bu bilincin de onların ekonomik anlamda bağımsız yaşayabilmelerine olanak sağlayan toplumsal değişikliklerin gerçekleşmesiyle geliştiğini ekliyor⁷². Eşitlik kavramı genel ve soyut anlamda tüm bireyleri kapsayan evrensel bir ilke olarak kabul edildiği önemliyse de bu kavramın kadınları kapsamadığının anlaşıldığına değiniyor. “*Yeni ideoloji kuramcıları*” diyor Çakır, “*eşitsizliğin doğal olmadığına vurgu yapsalar da kadınlar doğal hukuka dayanan insan hakları kavramı çerçevesindeki eşitlik anlayışının dışında tutuldular.*”⁷³

Çakır’ın da belirttiği gibi kadınlar durumlarındaki değişimin ancak kadınlar tarafından ve kadınlararası dayanışma ve bağımsız bir örgütlenme yoluyla mümkün olabileceği düşüncesine ulaştılar. Bu bilinçle birlikte kadınların mücadeleleri politik bir anlam kazanmaya başladı. Politik bir eylem süreci başladı diyebiliriz.

Birçok kadın kendi varoluş mücadelelerini tarih boyunca hep vermiştir. Foucault’un dediği gibibaskının olduğu yerde direnişte vardır. Bu direnişlerin en uzun mücadelesini veren ve hala vermekte olan hareketlerden biri Feminist harekettir. Feminist hareket işte böyle Çakır’ın belirttiği gibi politik bir eylem sürecinin bir sonucudur diyebilir. Böyle bir süreçte doğan feminizm günümüze kadar gelen süreçte hem en uzun, en çok dönüşen ve değişime uğrayan ve iktidar, tahakküm ilişkilerini bütünüyle sorgulayan yapısıyla en radikal hareketlerden birini oluşturmuştur.

Feminist hareket ilk ortaya çıktığı zamanlarda kadınların erkeklerle eşit yurttaşlık haklarını kazanabilmelerinin mücadelesini vermekteydi. Birinci Dalga olarak adlandırılan bu ilk dönemde kadınların oy hakkı mücadelesi ciddi ve şiddetli çatışmalara yol açmıştır. Çok uzun süren bir mücadele döneminden sonra siyasi ve toplumsal çalkantılar, iki dünya savaşı dolayısıyla belli bir süre sessizliğe gömülen kadın hareketi 1960’lı ve 70’li yıllarda Kadının özel alan içerisindeki konumunu sorgulayan yeni bir tartışma alanı yaratarak tekrar ortaya çıktı. Simone De Beauvoir 1949 yılında yayınladığı **İkinci Cins** adlı kitabıyla feminist literatürün temel

⁷² A.g.e. s.417

⁷³ A.g.e. s.417

yapıtaşlarından birini oluşturur. Birçok eleştiri almasına rağmen, yaşadığı çağda yasaklanmış olan bir kitap tartışmaya ve sorgulamaya açtığı konular itibariyle öncü kabul edilen eserlerdendir. Bu eser ki İkinci Dalga Feminizmi diye adlandırılan 60'lı ve 70'li yılların feminist konularını ve tartışmalarını ciddi anlamda etkilemiştir. Kadın olmanın daha çok toplumsal normlarla şekillendiğine dair söylemleriyle, kadın olunmayıp kadın doğulduğuna dair ifadeleriyle gelecek dönemin tartışmalarını etkilemekle kalmayıp yönlendirmiştir de. Kate Millet, Elisabeth Badinter gibi diğer feminist yazarlara da rehberlik etmiştir. Cinsiyetler arasındaki eşitsizliklerin doğal olmadığını, tahakküm ilişkilerinin toplumsal olarak kurgulandığını söyler Beauvoir. 1972 yılında yayınladığı **Cinsiyet, Toplumsal Cinsiyet ve Toplum** isimli kitabıyla da Anna Oakley toplumsal cinsiyet rollerinin öğrenilme biçimlerine vurgu yapar. Betty Friedan 1963 yılında yayınladığı **Kadınlığın Gizemi** adlı kitabında kadınlara yüklenen eş ve annelik rollerine yönelik bir Freud eleştirisi yapar. 1970 yılında ise Kate Millet yayınladığı kitabıyla “cinsel politika” kavramını kazandırır. H.D.Lawrence, Henry Miller gibi yazarların kurmacalarındaki cinsler arasındaki konumu irdeleyen Millet edebiyattaki cinsiyet kalıplarını irdeleyip ortaya koyar. Millet’e göre toplumda en yaygın olan egemenlik türü “cinsel egemenlik ideolojisi”dir. Bu egemenliğin keskin ve sürekliliğine değinir kitabı boyunca. Feminizmin bu İkinci döneminde, örneğini verdiğimiz bu eserler ve daha fazlası ilk dönemin Siyasi yurttaşlık ve kamusal alanda eşitlik taleplerinden daha fazlasının talebini ortaya koymakta ve eşitsizliğin farklı biçimlerine yönelik sorgulamaların yapıldığının göstermektedir. Eşitsizlikteki sistematikliğin farkına varış daha farklı alanlardaki cinsiyetçi egemen eril ideoloji tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Özellikle de “özel olan politiktir” sloganıyla birlikte doğallaştırılan yaşamlardaki eşitsizlikleri kamusal meseleler haline getirmesi açısından önemlidir. Bu özel alan kamusal alan meselesine yönelik detaylı bir tartışmayı ikinci bölümde yaptığımdan dolayı burada sadece bu kavramın tartışmasına yönelik ön bir bilgi vermekle yetineceğim. Özel alan kamusal alan meselesi birçok disiplinde temel bir konu olarak hala yer almaktadır. İkinci Dalga Feminizminin en önemli özelliklerinden biri olan “özel olan politiktir sloganı” getirdiği bütün tartışmalar ve sorunlu birtakım anlamlarına rağmen doğal kabul edilip görülmeyen, tartışmaya ve dolayısıyla dönüştürülmeye çok da hevesli olunmayan alanlardaki iktidar eşitsizliklerine dikkat

çekmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda İkinci Dalga Feminizm, Kadının aile içindeki konumu, ev içindeki emeği, kendi bedeniyle ilişkisi, bedenine yönelik toplumsal algılara dair özel alana ait kabul edilen bazı meseleler kamusal sorunlar olarak tekrar ele alınmasını sağladı. Kadınlar seçme hakkını elde ettiklerinde yaşadıkları eşitsizliğin kaybolmadığının farkına vardılar. Huzursuz ve yaşamlarından memnun olmayan bir şekilde konumlarını sorgulamaya başladılar. Bu sorgulama sürecinde de arkadaş çevrelerinde başlayan sorgulama ve tartışma ortamları bilinç yükseltme gruplarına dönüştü. Tartışan, konuşan ve sorunları dile getirip değiştirip dönüştürme çabalarına yönelen kadınlar yeni bir ortam oluşturdu. Tüm bu ortamların gelişimi, kadınların daha fazla bir araya gelip tartışması, “kız kardeşlik” düsturunun sorunluluğunun farkına varılması Üçüncü Dalga olarak tanımlayabileceğimiz yeni feminizm anlayışı da farklılıklar ve kadınların tek ve evrensel bir ezilmişlikten daha çok farklılık ve özgüllük taşıdığı iddiasıyla yeni bir bakış açısına yol açtı.

Feminist hareket kadınların toplumsal yaşamdaki pratikleri ve deneyimlerinden güç olan bir harekettir. Feminizm, hükümrân özne olarak kurulan Erkekliği ve erkeklerin karşısında öteki olarak konumlandırılan Kadının konumunu, ikincilliğini sorgulayan ve bunu değiştirme çabası içerisindedir. Cinsiyetçi sömürüyü reddeden bir ideolojidir. Kürtaj tartışmaları, kadının bedeni ve yaşamı üzerinde kararı üzerine tartışmalarla iyice farklı bir evreye varan Feminist hareket sadece cinsiyetler arası eşitsizlik içeren ilişkileri değil, bütün tahakküm ve iktidar ilişkilerini sorgulayan bir politika biçimidir. Peki, Feminist hareket kadınların, gezgin kadınların hayatlarına nasıl etki etmiştir? Hiç kuşkusuz kamusal alandaki varlıklarını sorgulaması açısından kadınları daha görünür yapması, yaşamlarına kendilerinin hâkim olabilmelerine yönelik mücadele veren, kadınları kendileri olmaları, kendi yaşamlarında söz sahibi olmaları noktasında güçlendirme, karar verme mekanizmalarına dâhil etme, kamusal ve özel hakları için mücadele etme noktasında ciddi bir destek ve itici güç olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

Tarihsel Süreç İçerisinde Yola Çıkan Kadınlar

İnsanlık, tarih boyunca çeşitli sebeplerle sık sık yer değiştirme ihtiyacı duymuştur. Gerek yürüyerek gerekse tekerleğin icadının ardından gelen bir dizi buluşun ve değişimin ardından ulaşım araçlarının gelişmesiyle birlikte bulunduğu ortamı değiştirmek, gerekse başka yerlere gidip hayatını kurmak ya da farklı ilişkiler kurma ihtiyacı insanları çoğu kez yola çıkarmıştır. İnsanlar avcılık ve toplayıcılık yaşam biçiminden yerleşik yaşama geçip bulundukları çevrenin koşullarına göre tarım ve hayvan yetiştiriciliğine başlamasıyla birlikte yetiştirdikleri ürünlerin giderek artması sonucu farklı topluluklarla ilişki kurmuşlardır. Öncelikle takas usulü daha sonrada para, altın gümüş gibi değişim değeri olan metalar aracılığıyla birbirlerine ihtiyaç duydukları ürünleri vermeye başladıkları bir ticaret ağı oluşturmuşlardır. Bu ticaret ağı uzun süre seyahatler için önemli bir neden oluşturmuş, yüzyıllar geçtikçe ve insanlık elindeki araçları geliştirdikçe seyahatler de çok daha çeşitli nedenlerle yapılmaya başlamıştır. Benim araştırmama konu olan seyahat göçlerden, zorunlu yolculuklardan, yeni hayat biçimlerine yönelik hevesle çıkılan yolculuk anlamlarına değinmekteyse de bunları tümüyle ve derinlemesine kapsamamaktadır. Özne olarak seçtiğim kadın seyyahların, tarihteki ve günümüzdeki konumlarını incelemek, çok uzun süre diğer birçok alan gibi erkek egemenliği altında kalmış seyahat alanında gezgin kadınların göstermiş oldukları varlıklarını ortaya koymaktır amacım. Seyahatler toplumsal olarak da bireysel olarak da oldukça öznel yorumlara açık bir alan olduğundan yeni bir anlayış ortaya koyma iddiasından daha çok tarihsel bir gerçekliği ortaya koyma amacıyla yapılmış bir araştırmadır bu. Hem araştırma süreci içerisinde literatür taramamda elde ettiğim verilerden hem kadın çalışmalarına yönelik uzun yıllardır süren ilgi ve çalışmalarımın elde ettiğim bir gerçeklik söz konusudur. Tarih, benim araştırma konum kapsamında belirtecek olursak birden çok amaç taşıyabilen çeşitli seyahatlere, yolculuklara çıkan erkek seyyahlarla ve onların anlatılarıyla doludur. Benim bu araştırmada incelediğim ise Kadın seyyahların varlığıdır. Erkek egemenliği altında oluşturulan tarih bize kadınların özneliğini çok

göstermez. Resmi tarih bir kıtanın tesadüfî keşfine sebep olan Kristof Kolomb yazar ve onun varlığını ortaya koyarken, bilimsel keşif için, bitki ve havyan türleri için kendisinin cinsiyet rollerine yasaklanan alanlara girme konusunda tereddüt etmeyen, kendisine şiddet uygulayan eşinden ayrılıp kızlarıyla keşif yolculuğuna çıkan Maria Syblia Marian'ı yazmaz. Onun varlığını kabul etse bile görünür kılmaz. Kadınların seyahatlerinin erken dönemlerinde çoğunlukla eş ya da görev amaçlı gerçekleştiği söylenebilse de en az erkek maceraperestler kadar kendilerini yolculuklara adayan kadınlar da vardır. Tarihin görünmez kıldığı kadın seyyahların varlığını ortaya koymak ve kadını pasifize eden tarih anlayışını sorgulayarak kadını özne olarak ele almak gerekliliğine inanıyorum. Bu birçok araştırmada, senelerdir yapılmaktadır. Ancak kendi sınırlı araştırma sürecim yine de bunun seyahat alanındaki kadınların konumunu ortaya koyan çalışmaların çok az olduğunu ortaya koymuştur.

2.1. Dünya Tarihi İçerisinde Gezen, Yola Çıkan, Seyahat Eden Kadınlar

Bu bölümde tarihteki gezgin kadın profilleri ortaya konulmaktadır. Hangi kadınlar, hangi dönemlerde seyahate çıkmışlar? Ne amaçla yolculuk yapmışlar? Bu yolculuklar onlarda nasıl bir etkiye ve dönüşüme yol açmıştır? Bu soruları kadın gezgin örnekleri üzerinden tartışmaya çalışıyorum.

Öncelikle geçmişi on yedinci yüzyıl ve yoğunluklu olarak on sekizinci yüzyıla kadar uzanan yolculuklara çıkan kadınları tanımladığım “kadın gezgin/seyyah” kavramıyla ilgili şuna değinmekte fayda vardır. Uzun bir süre kadın seyyahlık ya da gezginlik günümüz dünyasındaki anlamından uzak bir anlama tekabül etmiştir. On yedinci ve on sekizinci yüzyılın toplumsal yaşantısında tek başına ve sadece yolculuk yapmak amacıyla yolculuğa çıkan kadın sayısı çok azdı. İlk kadın seyyahlardan saydığımız Lady Mary Wortley Montagu, Elizabet Craven, Anna Grosser Rilke, Julia Pardoe gibi kadınlar ya eşleri ya babalarının görevleri dolayısıyla yolculuklara dâhil olmuş, belli bir kişinin nezaretinde ya da belirli bir amaç veya görev dolayısıyla seyahat etmişlerdir. Günümüz anlamıyla gezginlik bir yaşam biçimini ya da sıkça “geziye çıkmayı” işaret etse bile, kadın gezgin olarak tanımladığımız, iki, üç yüz yıl öncesinin kadınlarının birçoğu birkaç kereye mahsus yolculuklara çıkmış ve bu

yolculukların çoğu evlerine geri dönmeleriyle tamamlanmıştır. Ancak sabit bir yaşam tarzını ve ev yaşamını merkeze alan bir toplumsal yaşantı da hangi amaçla ya da yanlarında kimler olursa olsun çıktıkları uzun yolculuklar, farklı kültürler ve yaşam tarzları içindeki kısa ya da uzun süreli bulunuşları onları kadın gezgin olarak tanımlamayı beraberinde getirmektedir. Ancak gezginliğin, değişen toplumsal yaşam ve toplumsal koşullarla birlikte anlam kayması yaşadığını ve günümüzün akışkan modern toplumlarında daha farklı bir hal aldığı söylenebilir.

Seyahat tarihine baktığımızda birçok batılı gezginin Doğu'ya doğru seyahat ettiğini görmekteyiz. Askeri, siyasi, sosyal ya da bireysel sebepler ne kadar çeşitli olursa olsun bu seyahat hareketliliğinin çoğu Doğu'ya doğru gerçekleşmiştir. Kadın gezginler tarihi'nde ulaştığımız bilgilerin çoğu -özellikle on yedinci ve on sekizinci Yüzyıldaki seyahat hareketliliğine baktığımızda- Doğu'ya yapılan yolculukları kapsamaktadır. Yeni Dünya'nın keşfedilmediği⁷⁴ bir dönemde, cazip ve egzotik gelen ve zengin kaynaklara sahip olduğu bilinen Doğu'ya yönelik ilgi anlaşılırdır. On sekizinci yüzyılda karşımıza çıkmaya başlayan gezgin kadınların rotaları da çoğunlukla Doğu'yu oluşturmaktadır. Yüzyıl ilerledikçe, yeni ülkeler ve yeni kıtaların varlığı ortaya çıktıkça gezgin kadınların rotaları da bununla beraber çeşitlenmeye başlamıştır.

İlk olarak, tarih içerisindeki seyyah kadınlarla ilgili bir çalışma yapıldığında, birçok araştırma bizi Lady Montagu'ya yönlendirmektedir. Ancak Montagu'dan önce seyahatlere çıkan bir başka kadın daha vardır adının anılması gereken. Seyahat eden kadınla ilgili bilgiler bizi beş yüzlü yıllara kadar götürmektedir. Milattan sonra dördüncü yüzyılda kutsal topraklara hac yolculuğu yapmış olan, Galyalı olduğu tahmin edilen⁷⁵ Egeria isimli bu kadının mektup biçiminde kaleme aldığı günlüklerin çevirisini yapan Altuğ Arslan'ın upload ettiği kısa bilgi içeren giriş

⁷⁴Yeni Dünya'nın keşfi aslında Amerika kıyılarına ilk yanaşan Vikinglere, onbinli yıllara kadar gitmektedir. Ancak oranın Yeni Dünya'nın, Amerika olduğunun bilgisi çok uzun yıllar ortaya çıkmamıştır. Kristof Kolomb'un Amerika'yı Hindistan toprakları olarak sanması ve Vespucci ile birlikte Yeni Dünya Keşfi'ne uzanan uzun bir dönem söz konusudur.

⁷⁵Hacı Egeria ile ilgili bilgi pdf olarak şu siteden alınmıştır:www.academia.edu/29271607/Egerianın_Hac_Yolculuğu_The_Pilgrimage_of_Etheria_Altuğ_Arslan_Yayınçılık_Ankara_2012 . Altuğ Arslan, Erişim Tarihi: 08.02.2019.

yazısında Egeria'ya dair bilgilerin sınırlı olduğunu, kendisiyle ilgili bilgilerin çoğunun Milattan sonra yedinci yüzyılda yaşamış Valerius isimli bir keşişin yazdığı mektuba dayandığı belirtilmektedir. Bu anlatıya göre, Valerius rahibe olarak bu kadından övgüyle söz etmektedir. Egeria'nın günümüze kadar ulaşan mektubun farklı kopyalarında Etheria, ya da Aetheria olarak da geçtiği görülmektedir. Egeria'nın uzun süreli bir yolculuğa çıkması, seyahatini belirli bir güzergâha dayandırmaması, ülkesine dönmek için acele etmemesi, böylesine uzun bir yolculuk için gerekli maddi güce sahip olmasının onun bir manastıra bağlı olmadığını düşündürdüğünü belirtiyor Arslan. Arslan'ın belirttiğine göre aristokrat bir zümrenin hac yolculuğuna çıkış dindar bir temsilcisi olduğu kabul edilmektedir. Egeria'nın hac günlüklerinin orijinali günümüze ulaşmamış. Günlüklerin bir bölümünü içeren on birinci yüzyılda yazılmış bir kopyası 1884 yılında bir kütüphanede bulunmuş. Egeria'ya atfedilen birçok el yazması vardır. Bunlardan en erken tarihli olanı yedinci yüzyılda Valerius isimli bir keşişin İspanya'daki keşişlere yolladığı, Egeria isimli cesur bir kadın hacının yolculuklarına değindiği mektuptur. Birçok değişik elyazmalarının birleştirilmesiyle Egeria'nın takip ettiği rotalar ortaya çıkarılmıştır. Bu elyazmalarının gösterdiğine göre Egeria Konstantinopolis'e, Kudüs'e Mısır'a, Nasıra ve Kafernahum bölgesine ziyaret etmiş Sina Dağı'na çıkmış, Mısır'a ikinci bir ziyaret gerçekleştirmiş, Nevo Dağı'na çıkmış, Eyüp'ün mezarına uğramış, Kudüs'ten ayrılıp Antiocheia yani Antakya'ya geçmiş Edessa yani günümüzün Şanlı Urfa'sına ve Harran'a, Tarsus'a da yolu düşmüştür. Egeria'nın yazdığı düşünülen mektuplarında "kız kardeşlerim" diye hitap ettiklerine Ephesus'a Aziz Yuhanna'nın Martyriumu'na bir yolculuk yapmayı planladığına dair sözlerinin yer aldığı söylenmektedir.⁷⁶ Haç amaçlı yola çıkmak seyahatin en çok karşılaşılan türüdür. Eski çağlardan ortaçağa kadar hatta günümüzün bazı dini anlayışlarına kadar da gelen Hac yolculuğu, kutsal topraklara seyahat külfetli, külfetli ve çileli olduğu ölçüde kutsal kabul edilirdi. Hala da kutsal kabul eden anlayışlara rastlandığını söylemek mümkündür. Gezin kadın, hacı kadın olarak Egeria'nın neler düşündüğü, neler yaşadığına dair yazdıkları mektupların orijinaline ulaşamamış olsa da böyle bir

⁷⁶Hacı Egeria ile ilgili biraz daha detaylı bilgi için bkz: Carolyn L. Connor, "*Hac Yolculuğu: Egeria*" *Bizans'ın Kadınları*, çev. Barış Cezar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s.55-77

kadının varlığına işaret eden bu elyazmaları ve mektuplar gezginliğin, seyyahlığın, kutsal amaçlı yolculuklara çıkmayı göze almış kadınların varlığını ortaya koyması açısından oldukça değerlidir.

İncelediğim kaynaklar tarihsel olarak beni Egeria'dan sonra milattan sonra 980 yılları civarında İzlanda'da doğan ve İzlanda efsanelerinde yer alan Gudridur'a götürmektedir. İzlanda'dan yola çıkığı çağının çoğu insanından daha fazla yol katettiği, babası tarafından Grönland'da Kızıl Erik adlı koloniye götürüldüğü ve Erik'in oğlu Thorstein ile evlendirildiği bilgisine sahibiz. Kocasını ile beraber Grönland'ın batısında bulunan, halk arasında "Vinland" olarak bilinen günümüzün Kuzey Amerika topraklarına eşinin kardeşinin cesedini aramaya çıktıkları bir seyahat söz konusudur. Bu keşif gezisinin başarısızlıkla sonuçlandığı ve dönüş yolunda kocası Thorstein'in de öldüğü söylenmektedir.⁷⁷ Gudridur'un yeniden evlendiği, yeni eşi ile birlikte Vinland'ı kolonileştirmek için başka bir girişimde daha bulundukları iddia edilmektedir Sarıyer'in yazısında. Grönland efsanelerinde bu koloninin iki yıl ayakta kaldığını da belirtmektedir. Grönland efsanesinde bölgenin yerlileri olan ve kolonicilerin Skraeling dediği tuhaf insanlardan bahsedildiği, daha sonra burada yaşanan bir savaşta Norveçlilerin galip geldiğini, Gudridur'un daha büyük bir saldırıdan korktuğunu bu sebeple Norveçlilerin geri kalanı gibi Hristiyanlığa geçtiği, Roma'ya hac ziyaretinde bulunduğunu ve Papa'ya maceralarını anlattığını da belirtiyor Sarıyer yazısında. Grönland'a geri dönen Gudridur'un rahibe olmaya karar verip hayatının geri kalanında inziva bir yaşam sürdüğü belirtiliyor. Bundan sonraki süreçte ciddi bir uzun yıllar söz konusu.

Bu büyük tarihsel sıçrayıştaki boşluğu elimdeki bilgiler ve araştırmamın kısıtlılığı dolayısıyla dolduramamamla birlikte bir diğer gezgin kadın ise on yedinci yüzyılda karşımıza çıkmaktadır: Marian Sibylla Merian.⁷⁸ Bilim insanı, ressam ve

⁷⁷ Gudridur ile ilgili bilgi için bkz: Sarıyer, Servin, "Tarihteki Maceracı Kadınlar", **Tarihin Yazmadığı Kadınlar**, Karakarga Yayınları, İstanbul, 2017, s. 50

⁷⁸ Milattan Sonra dördüncü ve onuncu yüzyıldan sonra on yedinci yüzyıla kadar süren on üç yüzyıl içinde gezgin, seyyah, hacı başka kadınlara rastlamak mümkün değil midir? Ben incelediğim kaynaklar dolayısıyla ulaşamadım. Belki vardılar ancak bunu kayıt altına almamış olabilirler mi? Ya da kayıt altına aldılarsa yok edilmiş, herhangi bir yangında kül olmuş ya da herhangi başka sebeplerle kaybolmuş da olabilir. Tüm bunlar birer varsayımdır.

kâşif olan Maria Sibylla Merian 1647 yılında doğmuş Victoria dönemi kadınlarındadır. Keşif duygusuyla bilim dünyası içine giren ve bunu yapan ilk kişi olan Merian⁷⁹ keşif için çıktığı seyahatlerinde bitki ve hayvan örnekleri toplamıştır.

Maria bir lonca ailesinin çocuğu olarak Almanya’da Frankfurt’ta doğmuştur. Annesi babası öldükten sonra bir Natürmort ressamıyla evlenmiştir. Maria genç bir kız olarak teknik olarak bir ressamın çırağı olması mümkün olmadığı dönemlerde üvey babası, ağabeyleri ve onların çırakları tarafından evde ders almıştır.

Maria’nın ilgi alanını doğal ortamlarında çiçeklerin etrafında olup biten şeyler çekiyordu. Özellikle böcek olaylarıyla çok ilgiliydi. On üç yaşındayken ipekböceği yelpazesi toplamaya ve gözlemlemeye başlamıştı. On sekiz yaşındayken (on yedinci yüzyıl koşullarına göre kız kurusu statüsündeyken) üvey babasının çırağı Johann ile evlendi ve iki kız çocuğu sahibi oldu. Maria genç kızlara resim yapmayı öğretmek için küçük bir okul kurdu. Üç ciltli metinsiz kitaplarının ilkinin yayınladı. İkincisi çıkmak üzereydi. Üçüncüsü ise kendisi öldükten sonra yayımlanacaktı. 1685 yılında Maria ve iki kızı Johann’dan kaçıp Frankfurt’a taşındılar. Eşinden boşanıp annesini de kaybettikten sonra Amsterdam’a taşınmış, iki yüzden fazla resmini satmış, hükümetten küçük bir meblağ hibe alarak Haziran 1699 yılında 21 yaşındaki kızı Dorothea ile birlikte Surinam’a doğru yola çıktı. Sam Miggins kitabında Maria için *“Bağımsız bir bilimsel keşif gezisinin ücretini kendi cebinden ödeyen ilk kişi”* olduğunu söylemektedir.⁸⁰ İki aylık bir deniz yolculuğundan sonra elli iki yaşındaki MariaSibylla Merian Güney Amerika’ya ulaştı. O sıralarda ise Hollanda Surinam’ı İngiltere’nin elinden almış, Batı Hindistan Şirketi’ne şeker ve pamuk gibi ekinler üretmek için toprak istemiş. Beyaz toprak sahipleri köle iş gücünden faydalanıyordu. Maria bu tür sömürgeci hareketliliklere tanık olmuş ve bunları kınayan yazılar yazmıştı. Bir yandan da dayanılmaz sıcaklık, nem, ateş karıncaları, sivrisinekler, yılanlar, cüzam gibi hastalıklarla da mücadele etmekteydi.

⁷⁹Sam Maggs, **Harika Kadınlar**, çev. Bilge Gündüz, Butik Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.197

⁸⁰ A.g.e. s. 202

Sam Miggins'in de belirttiği gibi Maria saha gezilerini yürütecek herhangi bir eğitime sahip değildi. Ancak bunu yapabilmek için dünyanın öbür ucuna seyahat ettiği şeyi yapma amacıyla sert doğayla da yüzleşmek durumunda kalıyordu. Tüm bunların bir amacı vardı: bitkileri, böcekleri doğal ortamlarında incelemek.⁸¹

Beş yıl olarak planladığı geziden yirmi bir ay sonra sıtma nedeniyle geri dönmek zorunda kalan Maria daha sonra Dorothea ile Karayıplı(!) bir kadınla Amsterdam'a geçmiştir.

Altmış iki yaşındayken, gezi sırasında masraflarını çıkarmak için yurtdışında topladığı numuneleri -timsah, ateşböceği, iç vanalar vs- , o numunelere dair kendi elinden çıkma çizimleri satmış olan Maria iki ciltli "*Metamorphosis Insectorum Surinamensium*" adlı kitabı için resim yaptı, not topladı ve yazılar yazdı. Kitabı yayımladı. Böceklerin yaşam döngüsünün ve Doğayla uyumunu tam ebatta çizmiş, bütün üreme döngülerini de göstermiştir. Maria 1717 yılında yetmiş yaşındayken felç geçirmiş ve kısa süre sonra ölmüştür. Kızları o öldükten sonra çalışmalarının üçüncü cildini yayınlamışlardır. Bazı bilim çevrelerinde Maria'nın doğrudan yerli Surinam kadınlarından bilgi toplaması tepki toplamış, pek hoş karşılanmamış. Maria yerli halkla sadece kadınların üreme sistemlerini kontrol eden bitkiler hakkında değil, köle olarak yaşadıkları hakkında da uzun uzadıya konuşmuştur.⁸² Maria modern bilim tarafından neredeyse iki yüz böcek türünün yaşam döngüsünü kataloglamayı başardığını kabul etmektedir. Maria'nın bilimsel keşif aşkı için seyahati bir aracı olmuş olsa da yaptığı yolculuk hem keşifleri hem de kendi yaşamını dönüştüren önemli bir kaynak olmuştur onun için.

On yedinci yüzyılın son on yıllık zaman diliminde doğan Lady Mary Wortley Montagu ise Merian'ın öldüğü yaşta Doğu seyahatine çıkmış olan, kadın seyyahlar konusunda yapılan çalışmalarda oldukça büyük bir öneme sahip olan bir İngiliz kadındır. Onun, eşi Edward Wortley Montagu'nun elçilik görevi nedeniyle geldikleri İstanbul'da ikamet ederken 1716-1718 yılları arasında çeşitli arkadaş çevresine yazdığı mektuplar hem Türkçeye çevrilmiş hemde sayısız çalışmaların

⁸¹A.g.e.s.202

⁸² A.g.e.s.205

analizine konu olmuştur. Özellikle de Batılılar için egzotik bir anlam ifade eden Doğu'ya yönelik gözlemlerini aktardığı için ayrı bir öneme sahiptir. Kadın seyyahlara yönelik çalışmalarda onun eserine sıklıkla referans verilmektedir. Filiz Barın Akman, **Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını** ismini taşıyan kitabında “Doğu Hakkında Kadınların yazdığı seyahatname geleneğinin başlangıcını Lady Mary Wortley Montagu olduğunu söyler.

Lady Mary Wortley Montagu 1712 yılında politikacı Edward Wortley Montagu ile evlenmiş ve eşinin 1716 yılında Sultan III. Ahmet döneminde İngiltere'nin Osmanlı elçisi olarak tayin edilmesi sebebiyle Lady Montagu ve oğlu İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'dan önce ise Belgrad'da ve belli bir süre bir kendisinin deyimiyle bir 'Paşa'nın evinde Edirne'de konaklamışlardır. Bu süre zarfında Belgrad'da, Edirne'de ve en nihayetinde geldiği İstanbul'da her fırsatta karşılaştığı ve yaşadıklarını içlerinde Alexander Pope da olan çeşitli arkadaş çevresine yazdığı mektuplarında anlatmıştır. Montagu'lar İstanbul'da iki yıl geçirmişler, bu iki yıl içerisinde Lady Mary Wortley Montagu gördükleri ve yaşadıklarıyla ilgili arkadaş çevresine yazdığı mektuplardan oluşan **Şark Mektupları**⁸³ adıyla Türkçeye çevrilen kitabında Türk yaşantısına ve hareme yönelik bilgiler vermiştir. İlk gezgin kadın olarak anılan Montagu kitabında Batılıların Doğu'ya yönelik önyargılı ve ötekileştirici söylemlerinin geçersizliğini ortaya koyan anlatılara sahiptir. Yine de mektuplarında Türklere dair ne kadar gerçekçi anlatılara sahip olsa da Batılı tahayyülde yer bulmuş olan Şark ve Şarklı imgesi önyargılarını kırmayı pek başaramamış olduğunu birçok önyargı ve şarkiyatçı bakış açısına sahip olan batılı esere bakarak söyleyebiliriz.

Montagu'nun erkek kardeşini çiçek hastalığından kaybettiği bilgisi ve o dönemin İngiltere'sinde de birçok insanın çiçek hastalığına yenik düşmesi gibi gerçeklikler birleştiği zaman Montagu'nun Osmanlılardaki çiçek aşısına yönelik ilgisinin nedeni daha iyi anlaşılabilir. Hatta Montagu'nun kendi oğluna da bu aşığı yaptırdığı ve hastalığın aşısı ve ihtimamla birlikte sekiz günde geçtiğine dair

⁸³Bknz. Lady Mary Montagu, **Şark Mektupları**, çev. Murat Aykaç Erginöz, Ark Yayınları, İstanbul, 2014.

mektubunda verdiği bilgiler arkadaş çevresince şaşkınlıkla karşılaşılmış. İstanbul sırasındayken doğan kızına da çiçek aşısı uygulattığı bilinmektedir.

Lady Montagu mektuplarında Üçüncü Ahmet dönemi Osmanlı toplumu, kültürü, kadını, harem yaşantısı hakkında önemli bilgiler sunmuştur. Dönem itibariyle Montagu 1717-1718 yılları arasında Osmanlı’da Üçüncü Ahmet tahtta bulunmaktaydı. Montagu’nun Edirne, Belgrad, İstanbul macerası Osmanlı ve Avusturya savaşı dönemine denk gelmekteydi. Bu savaş 1716 ile 1718 yılları arasında yaşanmaktaydı. Böyle bir dönemde Montagu Osmanlı’daki siyasi ve gündelik yaşama dair tanık oldukları, sohbetlerden, duyduklarından çıkardıklarını da aktarmıştır mektuplarında.

Montagu’nun mektuplarının önemli özelliklerinden biri de yaşadıklarını mektubunda, Batı’daki “egzotik ve despot” Osmanlı’ya yönelik önyargılı yaklaşımları kırarak bir dille Osmanlının siyasi ve gündelik hayatına dair detayları da vererek aktarmasıdır. Kadınların köleliği ve Harem’e ilişkin yanlış algılara yönelik doğru anlatıma başvurmaya çalıştığı görülmektedir. Montagu’dan bahseden birçok çalışmada Montagu’nun ziyaret ettiği Türk hamamına izlenimlerine de değinilmiştir.⁸⁴Hamam içindeki Türk kadınlarının çıplaklığı ve rahatlığını betimlemiş ve Türk kadınlarının hamam içerisindeki aktivitelerine de yer vermiştir mektuplarında. Montagu’nun hamamı Türk kadınlarının sosyal, siyasal ve kültürel bir tartışma ve paylaşım ortamı olarak kullandıklarına yönelik tespiti Doğu’ya gelmiş ve Türk hamamını ziyaret etmiş birçok Batılı gezginin anlatısında karşımıza çıkan bir imgedir. Batılı gezgin kadınların hemen hepsi Türk Hamamını kadınların sosyalleşme ortamı olarak kullandıklarına yönelik bir yorumda bulunmuşlardır.

Özlem Ezer **Üç Kadın Doğu, Batı ve Kadın 1913-1930** adlı kitabında Montagu’nun hamama dair algısını şu şekilde anlatır:

“Hamamı, kadınların haftada bir evlerinden dışarı çıkarak sosyalleştikleri ve sadece kadınlara özel bir kamusal alan olarak gören Lady Montagu, mektubu yolladığı kadın arkadaşına bu

⁸⁴ A.g.e. s.118

mekânı, kadınlara has bir kahvehane gibi canlandırmasını yazar. Kadınların çok rahat davrandığı, çıplaklıkla barışık oldukları bu sosyal ortamda, Lady Montagu kabarık ve korseli kıyafetiyle sıcaktan bunalmış vaziyettedir. Buna rağmen soyunmaz, kadınlar da korsenin, Lady Montagu'nun kocası tarafından bedenini kilit altına alan özel bir koruma sistemi olduğunu düşündüklerinden ısrar etmezler. Sonuç olarak Montagu gözetleyen/gözlemleyen konumunu kaptırmaz, kadınları erotik nesneler yerine estetik bireyler (bu birey/nesne konusu halen tartışmalıdır) olarak tasvir eder.”⁸⁵

Ezer, Montagu'nun “bir yandan Doğu/Batı sınırlarını zorlayan, Türkiye'deki kadınları İngiltere'dekilerden daha özgür ve doğal gösteren temsiller yarattığını” belirtir. Ve Türk kadınlarını anlatır gibi yaparak aslında kendi toplumundaki onu rahatsız eden konuları hicvettiğini ekler.⁸⁶ Gerçekten Montagu'nun mektuplarında sadece Türk toplum yaşantısına dair bilgilere rastlanmaz, üstü kapalı ya da doğrudan belirtecek şekilde iki yoldan da kendi ülkesinin ve toplumun eksiklerine, önyargılı tutumlarına da eleştiri getirdiği görülmektedir.

Ezer'in önemle belirttiği bir konu vardır ki burada değinmekte önemlidir. Sonuçta gezgin kadınların varlıklarını ortaya koyarken bu tezde, onların nelerle karşılaştıkları, karşılaştıkları ve deneyimlediklerinin onlarda nasıl bir düşünce ve his yarattığını anlamaya çalışmak gerekiyor. Onların toplumla ilgili algılarına, gittikleri kültürde karşılaştıkları, etkileşimde bulundukları insanlarla ilişkilerine dair kafalarında oluşan algılara dair önemli ipuçları vermektedir yazdıkları seyahatnameler, anı kitapları ya da yazdıkları mektuplar. Hepsi birer toplumlara, bireylere dair ciddi bilgiler verme potansiyeli taşıyan belgeler niteliği taşır. Bu ufak dikkat çekişten sonra tekrar Ezer'e dönecek olursak, kendisi kitabında Lady Montagu'nun Türk kadınlarının esir odaklıklar olarak değil, İngiliz kadınlarından

⁸⁵Özlem Ezer, **Üç Kadın Seyyahımızın Kaleminden Doğu, Batı ve Kadın 1913-1930**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2012, s.45

⁸⁶ A.g.e. s.46

daha özgür kadınlar olduğunu ilan eden satırlarının çok kullanıldığını, ancak mektupların sonlarına doğru Türk kadınlarına dair “*Bu imparatorluğun en serbest insanları yalnızca Türk kadınları*” olduğunadair sözlerini geri aldığını çoğu araştırmamanın göz ardı ettiğini vurgular.⁸⁷ Bu bağlamda Ezer şöyle söylemektedir: “...mektupların geneline bakarak, Türk kadını olumlu kurgulamıştır demek yerine, bu temsilin romantize edilmeden, abartılmadan yeniden ve farklı ifade edildiği yerler vardır demek daha doğrudur.”⁸⁸

Montagu’dan neredeyse yetmiş sene sonra Osmanlı topraklarına gelen Elizabeth Craven ise 1786 yılında İstanbul’u ziyaret etmişti. Nisan ayından temmuz ayına kadar süren bu ziyareti sırasında Osmanlı’da I. Abdülhamit saltanatının son yıllarını⁸⁹ yaşamaktaydı. Craven’in ziyareti öncesi yakın zamana kadar Osmanlı zor zamanlar yaşamaktaydı. 1768 yılında başlayan Osmanlı Rus Savaşı devam etmekte, iç ayaklanmalar ve para sıkıntıları yaşanmaktaydı. I. Abdülhamit Ruslarla olan savaşı sonuçlandırmaya çalışmaktaydı. Rusya ile Osmanlı arasında en sonunda Aynalıkavak antlaşması 1779 yılında imzalandı. 1782 yılında Kırım ayaklanmış, Rusya tekrar Kırım’a girmiş, 1783 yılında Çariçe bir ferman yayınlamış ve Kırım Rusya’nın bir eyaleti olmuş ve Kırım Ortodoks Rusların hâkimiyetine girmişti. Osmanlı devleti 1784 yılında imzalanan bir antlaşma ile Kırım’ın Rusya’ya ilhakını kabul etmiş. 1787 yılında yeniden harp ilan etmişti. 1788 yılında da Avusturya ve Osmanlı savaşı yaşanacaktı. Böyle çalkantılı bir dönemde İstanbul ziyaretinde bulunana Craven daha sonraları Reşat Ekrem Koçu tarafından **1786’da Türkiye**ismiyle Türkçeye çevrilen bir kitap yazmıştır. Selçuk Düğer kitabında Montagu’dan sonra İstanbul’u ziyaret eden ikinci kadın seyyah olarak tanımlar Craven’i. Üslubunun Montagu’dan biraz daha sert olduğuna, Osmanlı padişahı ve yönetimi ile ilgili genelde tutucu bir söylemde bulunduğuna değinir. Ayrıca kadın, harem, hamam gibi konularda

⁸⁷ Akt. Ezer, 2012; s.46; Montagu; s.116

⁸⁸ A.g.e. s.46

⁸⁹ I. Abdülhamit 1774 ile 1789 yılları arasında tahtta kalmıştır. Bknz: www.Osmanlipadisahlari.gen.tr. Padişahlarla ilgili bilgiler bu internet sitesinden alınmıştır.

Montagu'nun izinden gittiğinden İstanbul'un doğal güzellikleri ve azınlıkların kadınları gibi konuları da işlediğini belirtir.⁹⁰

Montagu'dan neredeyse yüzyıl sonra, Craven'den de yarım asır sonra İstanbul'a gelen bir başka gezgin kadın da Julia Pardoe'dur. Pardoe, 1836 yılında İngiliz subayı babasının resmi görevi ile İstanbul'da bulunuyorken tahtta II. Mahmut vardı. Yenilikçi bir padişah olarak bilinen II. Mahmut genellikle Osmanlı Devleti'nin batılılaşma, bilim teknik alanında ilerleme ve modernleşme hareketlerinde öncü olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Pardoe'nun tanık olduğu Osmanlı toplumu ve yaşam biçimi kendisine oldukça ilginç gelmiş olsa gerek. En köklü reformların yapıldığı bu dönemde İstanbul'da bulunan Pardoe, **The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks** adlı Türkçeye **Sultanlar Şehri İstanbul** olarak çevrilen hayli kapsamlı bir eser yazmıştır. Bir başka eseri de yine **Şehirlerin Ecesi İstanbul** olarak çevrilen **The Beauties of The Bosphorus**'tur.

Pardoe İstanbul'a gelmeden önceki dönemde Mısır Hidiv'i Mehmet Ali Paşa II. Mahmut dönemine isyan etmiş. İngiltere ve Fransa gibi devletlerin araya girmesiyle 1833 yılında Kütahya Antlaşması imzalanmış. Bu antlaşmadan üç yıl sonra asker babasının görevlendirilmesi sebebiyle İstanbul'a gelen Julia Pardoe, II. Mahmud'un ordusunun ve donanmasının olmadığını, dostları tarafından terk edildiğini, tebaası tarafından tehdit edildiğini bu nedenle de canını kurtarmaktan başka bir derdinin olmadığını, Rus donanmasını İstanbul'a bu amaçla çağırdığını belirttiğine değiniyor Selçuk Düğer Pardoe'nun. Pardoe İstanbul'da bulunduğu süre boyunca yönetimden, toplumsal yapıya siyasi durumlardan Türklerin yaşam tarzlarına, tarihi ve dini yapılarından azınlıklara, saray haremelerinden kadınlara, azınlıklara, mesire yerlerine kadar birçok konuya dair ayrıntılar vermiştir kitabında.

1853 ve 1856 yılları arasında yaşanan Kırım Savaşı esnasında ve sonrasında İstanbul'a çok sayıda İngiliz ve Fransız devlet adamı ve askerin yanında gelen kadın ziyaretçiler de olmuştur. 1855 yılında İstanbul'a gelen Lady Emelia Hornby de

⁹⁰Selçuk Düğer(2016) **Kadın Seyyahların İzlenimlerinde Osmanlı ve Batı Dünyası**, Kitap&Cafe Serüven, Gece Kitaplığı Yayınları, İstanbul, s.90

bunlardan biridir. Lady Emelia Hornby'nin kocası İngiliz maliyeci Edmund Hornby'nin Osmanlıdaki görevi Osmanlı Devleti'nde Kırım Savaşı esnasında verilen borçların nasıl harcandığının denetlenmesiyle ilgilidir. Lady Hornby kitabında, Osmanlı'ya verilen borçların harcanması konusunda Türklerin, özellikle paşaların ahlaksız, haysiyet kırıcı ve utanılacak davranışlar sergilediğini, verilen borçların kişisel zevkler için harcadığını, padişahın acınacak bir halde olmasına rağmen bu paraları, aylardır maaş alamayan askerleri için değil, Haremdeki sayısız kadının mücevher ve kıyafetleri için harcadığını iddia etmiştir.⁹¹

Hornby, savaş esnasında Pera'da dehşetli bir kaos ortamı olduğunu, asayiş olaylarının yüz kat arttığını, hiçbir güvenlik görevlisinin olmadığı bu bölgede güpegündüz cinayetlerin Türklere büyük nefret duyan Rumlar tarafından gerçekleştirildiğini söylemiştir.⁹² Dönemin padişahı I.Abdülmecid'i Pera'da bulunan İngiliz Büyükelçiliğindeki baloda görmüş ve bununla ilgili bilgiler vermiştir

. I. Abdülmecid döneminde İstanbul'a gelenlerden bir diğer kadın gezgin ise La Baronne Durand De Fontmagne'dir. 1856 yılının Eylül ayında Fransa'nın İstanbul sefirliğine atanan Edward Antoine Thouverel'in akrabası olarak onu ziyaretine gelen Fontmagne 1858 yılına kadar burada kalmıştır. Kırım Savaşı'ndan sonra geldiği İstanbul'u ve karşılaştığı Türklerin yaşam tarzları ve hayatlarıyla ilgili bilgilere de yer verdiği **Kırım Harbi Sonrasında İstanbul** olarak Türkçeye çevrilmiş bir kitap yazmıştır. Kitabında Osmanlı sarayındaki iktidar mücadelelerini de anlatmış. Osmanlı toplumunun folklorik özellikleri, Osmanlı toplumundaki kadının yerini, Osmanlı'daki eğlence anlayışını, bayram ritüellerini, mesire yerlerini de anlatmıştır. Fontmagne, Lady Montagu'nun anlatılarında yer alan İstanbul'u bulamadığını da ifade etmektedir kitabında. Fontmagne kitabının sonlarına doğru "Bazı uygar Türklerin karıları dışında yabancı dil bilen ve okuyan Rum ve Türklerin" olduğunu söylüyor ve Ona göre bu onların biraz da olsa "entelektüel etkinliklere çok zararlı bir uyuşukluktan" kurtarmaktadır. Yine de Fontmagne bu durumun istisna olduğunu belirtiyor ve belirli bir sınıfın kadınları ve prenseslerinin bütün gün kahve içip

⁹¹ Akt. Düğer, 2016;s.164; Hornby,2007: 93-94

⁹² Akt.Düğer,2016; Hornby; 2007;s.113

uyuyup süslendiklerini anlatıyor. Bu düzenin onları uyuşturduğunu, “pek gelişmemiş hayal güçleriyle bu bitkisel hayattan yakınmadıklarını” da vurguluyor. “münzevi yaşamı kabul etmiş olmalarına rağmen kibir ve hoppalık gösterilerinden geri durmuyorlar” sözleri bize Fontmagne’de oryantalist söyleminin nasıl kurulduğunu ve onun konumsal anlamda kendisiyle Türk kadınları arasındaki farklılığı ve uzaklığı yeniden kurma çabasında olduğunu anlamamızı sağlayabilir.⁹³

1871 yılından 1924 yılına kadar İstanbul’da bulunan Mary Mills Patrick kuşkusuz ki Anna Grosser Rilke gibi Osmanlı topraklarında en uzun süre kalan ve değişimlere en çok tanık olan kadınlardan biridir. Misyoner eğitimci olan Mary Mills Patrick **Son Sultanların İstanbul’unda** adıyla çevrilen **Under Five Sultans** ve **Boğaziçi Macerası İstanbul Kız Koleji** Türkçe isimli **A Bosphorus Adventure** adlı eserleri yazmıştır. Uzun süre kaldığı Anadolu’daki izlenimlerini paylaşmış olan Patrick, Amerikan Kız Kolejinin kurucusu ve Halide Edip Adıvar’ında hocasıdır aynı zamanda. Patrick beş padişah dönemini görmüş, imparatorluğun çöküşüne ve Türkiye Cumhuriyet’inin kuruluşuna tanık olmuş bir kadındır.

Ezer’in kitabında söz ettiği Lady Brassey’den da söz etmekte gerekli burada. Lady Brassey deniz yoluyla 1874 ve 1878 yılları arasında İstanbul’a seyahatte bulunmuş, bu seyahat anılarını **Doğuda Güneş Işığı ve Fırtına** olarak Türkçeye çevrilebilecek bir kitapta toplamıştır.⁹⁴ Ezer, kitabın Montagu’dan yaklaşık yüz elli yıl sonra yazılmış olmasına rağmen İngiltere’de Türk kadınlarına karşı stereotiplilerin değişmediğini hatta daha katılaştığını gösteren izlenimlerle dolu olduğunu belirtiyor. Ancak Lady Brassey’in Türk kadınlarıyla iletişim kurma çabalarında bulunduğunu da ekliyor. Bütün bu çabalara rağmen bir lüks yatta yaşadığı ve Türklerle çok asgari düzeyde bağlar kurduğundan, Victoria döneminin önyargıları dolayısıyla görüş açısının da sınırlandığından, Türk kadınlarını peçeden kurtarmanın onları özgürleştirecek temel değişim olduğunu ifade ettiğini söylüyor Ezer. Ona göre Brassey’de görülen “*en temel kültürel körlük, kendi haremini*

⁹³

⁹⁴Lady Anne Brassey’in çıkardığı kitabın özgün adı **Sunshine and Storm in the East**’dir. Bkz. Ezer 2012; s.47

yaratma ve koruma çabasıyla Türkiye'deki haremler arasında yakınlık kuramamış olmasıdır."⁹⁵Brassey bir yandan Türk kadınlarını modern görmek istiyor bir yandan da bu modernleşmenin Türklerin otantik öğelerini yok edecek endişesi taşımaktadır. Ezer, Brassey'in bu konumunun Edward Said'in "konumsal üstünlük" duruşu diye nitelediği tavırdan geldiğini, bu tavra da en yoğun şekilde Lady Brassey'de rastlandığını ileri sürmektedir.

Ezer, Nancy Micklewright'ın Lady Brasser hakkında yazdığı **A Victorian Traveler in the Middle East** adlı kitabındaki "bir seyyah olarak Lady Brasser'ın ilgi alanına girenin gezdiği coğrafyaların bitkileri, taşları, jeolojik yapıları ve biraz da kültüre has el sanatları olduğu"na yönelik görüşlerine değinerek, bu bağlamda Brassey'in Türk kadınlarına ve onların yaşam biçimlerine dair ayrıntıların kitapta fazla yer tutmadığını savunur.. Ve sadece saray erkânıyla görüştüğünü ekler. ⁹⁶ Birçok Doğu'ya ziyaret eden kadın gezginin eşlerinin görevi ya da ziyaretleri dolayısıyla belli bir çevre çerçevesinde Türk yaşantısını deneyimleyip gözlemlediklerini belirtmek gerekir. Çoğunlukla eşlerinin iş arkadaşları ve ailelerinin evleriyle ilgili ya da konsoloslukların davetleri aracılığıyla bir araya gelişleri dolayısıyla fazla bir geniş çevreye hâkim olmadıklarını ve halkla birebir ilişki kuranlarının çok az olduğunu burada vurgulamalıyım.

Ezer, Brassey'in Doğu'da karşılaştıkları Türk kadınına ilişkin imgesindeki kararsız ve çelişkili tanımlarından söz eder ve bunun sadece ona özgü olmadığını, Hester Donaldson ve Grace Ellison'da da bu tarz ifadelerin yer aldığını belirtir:

*"Bir yandan Şarkın büyüsunü ya da otantikliğini korumak, diğer yandan harem kadınlarının hayatını baskı ve esaretle özdeşleştirdiklerinden, onlara "Şark" zincirlerini kırmakta yardımcı olmak, "yol göstermek" isterler."*⁹⁷

Ezer'den aldığım bu alıntı önemli bir noktaya dikkat çekmektedir aslında. Batılı medeniyetin kimliğine sahip öznelerin kendilerini Doğu'ya karşı üstün

⁹⁵A.g.e. s. 47

⁹⁶A.g.e. s.48

⁹⁷ A.g.e. s.49

görmesi, kendilerini medeni, Doğu'yu barbar, terörist, eğitimsiz, gelişmemiş, yol gösterilmesi gereken olarak imlemesi feminist literatürde de, sosyal bilimlerde de özellikle de postkolonyalizm üzerine yapılan çalışmalarda da çokça işlenmiş bir konudur. Bu Batılı Gezgin kadınların geldikleri, kısa süreli yaşadıkları ya da ziyaret ettikleri Şark'ta kendi konumlarını da, Türk kadınlarına yönelik farklılıklarını da hatta yer yer çok bariz olacak şekilde üstünlüklerini ortaya koydukları bu anlatılarında bu dikotominin varlığına sıkça rastlamak mümkündür. Bu bağlamda Doğu'nun Batı karşısında bir nesne olarak konumlandırılması, kimliklendirme politikaları da bu seyyahların anlatılarında dolaylı olarak da olsa önemli bir yer tutmaktadır. Sömürgeleştirme çabalarında bu dikotomi önemli bir meşruiyet sağlamıştır Batılı tahayyüle. Bunu özellikle de seyyahların anlatılarında görebilmekteyiz.

Brassey'in de bu bağlamda anlatısını analiz eden Ezer'in yukarıda değindiğimiz gibi Türk kadınlarına karşı kendi kimliğini "konumsal üstünlük" olarak oluşturduğuna dair sözleri daha net bir anlam kazanmaktadır. Ezer, Brassey'in Türk kadınların bir gün harem hayatına isyan edecekleri, hayatlarından sürekli şikâyet eden, sigara içen kendisine başka yaşamlarla ilgili sürekli soru soran kadınlar olarak tanımlamasının karşısında kendisinin de izole ve geleneksel bir yaşam sürdürdüğünün farkında olmadığını ifade eder. Sınırlarını dikkatlice çizdiği yatında kendisinin de bir tür harem kurmuş olduğunu söylerken harem kelimesinin anlamını genişletmiş olur.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına denk gelen bu ziyaretlerinde Brassey Türk toplumundaki hareketliliklere kör kalmış gibidir. Çünkü o dönemlerde Osmanlı kadın hareketinin bir parçası olarak yayınlanan "Terakki-i Muhadderat ve Hanımlara Mahsus Dergisi" gibi dergiler mevcuttu. Ancak Brassey bunları bilmiyor gibidir. "*Türk kadınlarını haremle hapsedilmiş modern, eğitilmiş ancak yine de "zavallı" kadınlar olarak görmek*"⁹⁸ Bu anlamda Ezer'in Brassey'in "okyanus üstünde bir harem yarattığı ve bu mekânın, eleştirisini yaptığı Türk hareminden çok da farklı olmadığına dair yorumu değerlidir. Lady Brassey'in kendisine güvenli ve başkalarının giremediği bir mekân yaratıp dönemin soylu İngiliz hanımlarından beklenen toplumsal cinsiyet rollerini dikkatle yerine getirip Sunbeam'de bir harem

⁹⁸ A.g.e. s. 49-50

yarattığını düşünüyorum derken Ezer özel mekanların nasıl tanımlanıp ne amaçla kullanıldığına yaptığı vurgu da önemli. Hareme yönelik neredeyse evrensel şarkiyatçı bakış bunu göz ardı eder. Hâlbuki dönemine göre Batılı toplumlarda da kadınların erkeklerden farklı, kendilerine has kullandıkları bir özel mekân vardı. Bu kamusal özel alana yönelik bakış açısı bağlamları anlamları, kullanımları değişse de temelde hemen hemen bütün dönemlerde var gibi görünmektedir. “Yüzen İngiliz Haremi” başlığını kullanan Ezer burada Zeynep Hanım ve Selma Ekrem’den yararlandığını ifade ederken şunu da yeri geldiği için belirtmeli. Zeynep Hanım’da Grace Ellison’a yazdığı mektuplarında İngiliz kadınlarının yaşam tarzının da bir harem hayatı taşıdığına dair yorumları Ezer’in yukarıdaki harem ve özel mekâna yönelik anlattıklarının altını dolduran bir bağlamdır ki daha sonra ileride Zeynep Hanım’a detaylı olarak değinilecektir.

Lady Dorina Neave ise 1881’den 1907 yılına kadar babasının İngiliz sefaretindeki görevi nedeniyle İstanbul’da bulunan bir diğer kadın gezgindir. Neave II. Abdülhamit devrinde görüp yaşadıklarını “Sultan Abdülhamit Devrinde İstanbul’da Gördüklerim” isimli eserinde anlatmış, bu eserinde İstanbul’un güzelliklerini anlatmış, Osmanlı toplumunun kültürel, toplumsal ve dini faaliyetlerine değinmiş, oryantalist imgelerin yoğunluğuyla deneyimlerini ve gördüklerini işlemiştir. II. Abdülhamit devrine sert eleştirilerde bulunmuştur.⁹⁹

Avrupa’da ünlü bir müzisyen ve piyanist olan Anna Grosser Rilkede eşinin işi dolayısıyla 1888 yılında İstanbul’a gelmiş ve otuz yıla yakın bir süre İstanbul’da yaşamıştır. II. Abdülhamit karşısında da piyano çaldığı bilinmektedir. **Avrupa Saraylarından Yıldız’a İstanbul’da Hoş Bir Sada** olarak çevrilen anılarını ve yaşam öyküsünü anlattığı bir kitabı vardır. II. Abdülhamit ve V. Mehmet dönemine tanık olmuş, 1. Dünya Savaşı’ndan sonra ülkesi Almanya’ya geri dönmek zorunda kalmıştır. Eşi öldükten sonra Alman Haber Ajansı’nın İstanbul temsilcisi olmuş.

⁹⁹Düğer,2016;s.92

Rilke, o dönemdeki Alman-Osmanlı siyasi işbirliğine paralel eserinde pozitif bir dil kullanmış.¹⁰⁰

Georgine Adelaide Müller ise, 1894 yılında oğluna ziyaret amacıyla geldiği İstanbul'a ve Türklerin yaşam tarzlarına ve yaşadıkları coğrafyaya ilişkin bilgiler verdiği bir kitap yayınlamıştır. Müller, Mayıs ayından Ağustos ayına kadar kaldığı İstanbul'da yaşadıklarını anlattığı hitapsız yazılmış mektuplarda geldiği ülke ve toplum yapısını, Harem'i, Türkleri, yaşamlarını tasvir ediyor.

Lucy Mary Jane Garnett ise 1880'li yıllarda Osmanlı'nın İzmir, İstanbul ve Selanik topraklarında bulunmuştur. II. Abdülhamit dönemine bu ülkeye ziyarette gelmiştir.

Amerikalı Hester Donaldson Jenkins de II. Abdülhamit döneminde İstanbul'da bulunan bir başka kadın gezgindir. **Kafesin Ardındaki Türk Kadını; Türk Kadınının Hayat Hikâyesi** olarak çevrilen kitabının önsözünde de belirttiği gibi dokuz yıl boyunca İstanbul'da kalmıştır. Jenkins'in kitabında oryantalist söyleme yoğunlukla başvurduğu görülmektedir. Satır aralarında Jenkins'in kendi toplumunun üstünlüğü ve medeniliğini hissettirecek ölçüde oryantalist, Türk toplum ve siyasi yapısını ve farklı gelişimini kavrayıştan uzak bir anlatım söz konusudur. Batılıların sahip olduğu, düşlediği Şark anlayışına uygun bir profil çizmiş, kendilerini daha uygar bir medeniyet olarak Şarklılardan ayıran, oryantalist ve hiyerarşik bir üsluba sahip olduğunu söylenebilmektedir. Donaldson'ın eserine baktığımızda anlatısında Edward Said'in "Konumsal Üstünlük" olarak tanımladığı tavır yoğunluklu olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok kadın gezginin yaptığı gibi Türk yaşantısına dair izlenimlerini ve bu toplum içerisindeki deneyimlerini anlatan Jenkins'in bazı sözlerinde yoğun bir üstten bakışa rastlanmaktadır:

"Türk kadınının fikrimizce oldukça az eğlencesi vardır. Genellikle eğitimsiz olduğu için, onun eğlencesi de eğitimle alakalı değildir. Türk kadını, konferanslara, kulübe, konsere gitmez; eski rejimde kendisine açık olmayan fikri toplantılara da katılmaz. Gençliğinde bile atletik değildir. Yani, ne tenis ne golf oynar. Hiç yürüyüş

¹⁰⁰ Düğer, 2016; s.92

yapmadığı gibi bisiklete falan da binmez. Zaten bu tür aktiviteler mütevazı bir Müslüman için uygun değildir. Bir kadının peçeyle tenis oynadığını ya da çarşıyla bisiklet sürdüğünü düşünün. Türk erkeğinin şans oyunlarına ilgisi olabilir. Fakat bir kadın, briç, iskambil veya domino gibi oyunlar oynamaz. Ağır bir işte de yer almaz. Elleri bunu yapacak vaziyette değildir. O zaman bu kadın eğlenmek için ne yapar? Çoğu zaman oturur. Türkçede kullanılan “oturmak” fiili sürekli olarak, sizin “kalmak, yaşamak ve ziyaret etmek için kullandığımız kelimelerin yerine kullanılır.”¹⁰¹

Hester Jenkins Donaldson’un yukarıda alıntıladığımız üslubunun benzeri Türk yaşamına, kadın ve erkek yaşamındaki farklılıklarına, eğitime dair birçok konuya yansımıştır. Selma Ekrem, Halide Edip gibi kadınlara ve onların çabalarına da değinen Donaldson onların azlığına dikkat çeker. Ve yabancı kökenli okulların kadınların gelişimi için önemli olduğuna dair hislerini sezdirir kitabında.

Jön Türklerin önemli isimlerinden olan Ahmet Rıza Bey ile Fransa’daki tanışıklıklarından dolayı II. Meşrutiyet döneminin hemen ardından dostlarını ziyaret etme amacıyla İstanbul’a gelen Marcelle Tinayre’de **Bir Kadın Gezgin Tinayre’nin Günlüğü Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı** ismiyle Türkçeye çevrilmiş bir kitap yazmıştır. Tinayre 31 Mart olayına tanık olan gezgin bir kadındır. Kitabında da 31 Mart olayıyla birlikte dönemin politik atmosferini, ihtilal yönetimini, İstanbul’un taşrası olan Edirne’nin toplumsal ve kültürel özelliklerini, Osmanlı Kadını ve hareme yönelik görüşlerini anlatır. Osmanlı Devleti’nin ve Osmanlı kadının modernleşme çabalarına tanıklık eden Tinayre bu çabaları ve gündelik hayata dair görüşlerini dile getirirken oryantalist yorumlarda da bulunmaktadır.¹⁰²

Kadın Gezginciler açısından önemli olan bir diğer isim ise Osmanlı toplumundaki ciddi değişim ve dönüşümlere, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna da tanık olan Grace Ellison’dur. Grace Ellison belki de tarihte en çok bilinen kadın

¹⁰¹Donaldson, Hester Jenkins, **Kafesin Ardındaki Türk Kadını; Türk Kadınının Hayat Hikâyesi**, çev. Ercan Kaçmaz, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014, s.81

¹⁰²Bknz. Düğür 2016; s.94; Tinayre **Bir Kadın Gezgin Tinayre’nin Günlüğü; Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı**, çev. Engin Sunar, Aksoy Yayıncılık, 1998.

gazeteci ve seyyahtır. Halide Edip’le tanışıklığı, İlk Türk Gezin kadın sayabileceğimiz Zeynep Hanım’la dostluğu, Türkiye’ye çeşitli dönemlerde defalarca gelmesi gibi unsurlar Grace Ellison’ı en çok bilinen kadın gezgin olarak tarihte adı geçen kadınlardan biri olmasını sağlamıştır.

İngiliz kadın gazeteci ve yazar Grace Ellison, Osmanlı döneminin sonlarına doğru –sırasıyla-, 1905, 1908, 1913, TBMM’nin açılışından sonra 1922 ve 1927 yıllarında Türkiye’ye gelmiştir.¹⁰³ İstanbul’da geçirdiği zamanlara dair izlenimlerini Daily Telegraph’ta yayımlamış ve buradaki yazıları **An English Woman in a Turkish Harem** adlı Türkçeye **İstanbul’da Bir Konak ve Yeni Kadınlar, İngiliz Kadın Gazetecilerin Gözüyle Türk Evi ve Gündelik Hayat** olarak çevrilen kitabında toplamıştır. Grace Ellison’un Türklere duyduğu samimiyet ve Türk dostu olduğu bilinir. Ancak onda da oryantalist söyleme rastlanmaktadır.

Yukarıda kısaca tanıtılan kadın gezginlerin eserlerinde ortaklıklar ve farklılıklar bulunmaktadır. Karşılaştırarak, çapraz bir okumayla onların gezip gördükleri yerler ve kişilerle ilgili izlenimleri ve deneyimleri kısaca anlatmak faydalı olacaktır. Yine de ortaya çıkan benzerliklere rağmen her gezgin kadın anlatısının çelişkili ve karmaşık, zikzaklı bir yol çizdiği gerçeğini de göz önünde bulundurmakta fayda var. Çünkü Yeğenoğlu’nun da kitabında belirttiği üzere hareme, haremdeki yaşantının gizemine ulaşamayan erkek seyyahlar, erkek özne için batılı gezgin kadınının Doğu’nun Harem hayatına yönelik anlatacaklarına bel bağladıkları gibi bir durum söz konusudur. Bu anlamda batılı kadınların betimlemelerine güvenilir kaynaklar olarak başvurma gibi bir tutum söz konusudur. Yeğenoğlu bunun kitabında değindiği Said’in “oryantalizmin alıntılama”ya dayanan yapısı bağlamında düşününce daha anlamlı olduğunu da eklemektedir. Batılı gezgin kadınların, özellikle de Doğu’ya dair fantezileri ve ulaşamıyor oluşlarından dolayı yeterince nüfuz edemedikleri Doğu’nun Harem’ine yönelik birçok bilgi vermesi bu anlamda seyyahların anlatılarını politik bir konuma yerleştirir. Böyle okuduğumuzda seyahat anlatıları farklı okumalara açık hale gelmektedir.

¹⁰³ Düğer 2016; s.94

Birçok Batılı gezgin kadınının anlatısında ‘harem, çok eşlilik, peçe ve Türk kadınının kapalı, kafesli evlerdeki yaşamlarına’ dair ögeler önemli yer tutmaktadır. Bu sadece gezgin kadınlarda değil, birçok Batılı erkek seyyahların anlatılarında da sıkça karşımıza çıkan bir durumdur. Ancak erkek seyyahlardan farklı olan kadın seyyahların Harem’e girebilmeleri ve kadınların özel yaşamlarına, ev içindeki yaşamlarına birebir tanıklık edebilmeleri onların anlatılarını erkek seyyahların anlatısından ayıran önemli bir farklılık oluşturmaktadır. Yine de kadın seyyahların anlatılarında da Batılı anlayışa uyan Şark tahayyüllerinin izleri görülmektedir.

Kadın seyyahlar geldikleri, gezip bir süre kaldıkları Doğu’da, Doğu’ya özgü yerel yaşantılara, Türklerin gelenek ve göreneklerine, eğitim durumlarına, bayramlarına, harem, peçe, hamam gibi Doğu ile özdeşleşmiş imgelere mesire yerlerindeki gezilerine ve pikniklerine kadar uzanan birçok konuya değin detaylı bilgiler vermişlerdir. Kimisi Batının Doğu’ya yönelik Şarkiyatçı bakış açısını doğrudan yansıtan bir tavırla deneyimlerini aktarmış, kimisi de Türklere yönelik önyargılı düşünce sistemlerini eleştirmiş ve hiç bilmedikleri bir toplumsal yaşamı anlama çabasını yansıtmıştır yazılarına. Bu konuda en çok çabayı Lady Mary Montagu ve Grace Ellison’da görmekteyiz. Grace Ellison’la ilgili konuyu burada biraz detaylandıracağım.

Ellison’da, Lady Montagu gibi Harem algısının ve Batılı muhayyiledeki Türk algısının yanlışlığından söz edip bu önyargıları kırmaya çalışmıştır. Osmanlı toplumunda gördüğü eksiklikleri de Batı’yı özne konumuna yerleştirip biraz hiyerarşik bir dille anlatsa da çoğunlukla geldiği ülkeyi ve o ülkedeki toplum yapısını anlama yoluna gitmiştir. Osmanlı’daki modernleşme çabalarına yönelik tarafsız gözlemde bulunmaya çalışmıştır. **Zeynep Hanım; Bir Türk Kadınının Avrupa İzlenimleri**¹⁰⁴ isimli kitabın editörlüğünü yapmış, bildiğimiz, ulaşabildiğimiz kaynaklara göre ilk Türk gezgin kadın diyebileceğimiz Zeynep Hanımla arkadaşlık ilişkisi kurmuş, onun kardeşi Melek Hanım’la da ortaklaşa olarak **Abdülhamit’in Kızıadlı** bir kitap yazmıştır. 1915 yılında yayımlanan **An English Woman in a**

¹⁰⁴ İngilizce olarak yayınlanan adıyla **A Turkish Woman’s European Impressions** olan kitabın ilk çeviri adı “Zeynep Hanım Özgürlük Peşinde Bir Osmanlı Kadını” ydı. Bknz Ezer; 2012; s. 9

Turkish Harem, 1915 adlı Daily Telegraph adlı gazeteye yazdığı yazıların derlemesiyle oluşan bu kitapta Ellison, Harem yaşantısından, Hz. Muhammed ve Çok eşliliğe kadar, Türkiye'nin kadın yazarlarından Boğaz kıyılarına kadar Türk evi ve gündelik yaşama yönelik izlenimlerini aktarmıştır. Ezer'in dikkat çektiği Teresa Heffernan ve Reina Lewis'e göre Ellison'un bu eseri çığır açıcı nitelikte çünkü ilk kez bir İngiliz kadın gazeteci İngiliz dış politikasını açıkça eleştirmiş ve Türkiye'den yana bir tavır sergilemiş.¹⁰⁵

Ellison'un gerçekten de Doğu'ya bakışında bir hâkim Batılı özne konumuyla hiyerarşik bir bakış söz konusu olsa da kendilerinden farklı bir kültüre anlama çabasıyla yaklaşmış, Batılı muhayyiledeki standardize edilmiş “Şark” imajına yönelik ezber bozan bir yaklaşıma sahip olduğu söylenebilir.

Ellison'un kitabına göz gezdirdiğimizde, Ellison'un , *“başka halkların gerçek değerlerini ancak onların içinde, onlar gibi yaşayarak anlayabiliriz”* diyecek kadar farklı kültürler ve yaşantılar kavramına karşı açık ancak kendini Batılı, medeni bir özne konumuyla kayıran bir söyleme de sahip olduğu söylenebilir.

Ellison da, Montagu, Fontgmane, Anna Grosser Rilke ve Georgina Adelaide Müller gibi çok eşlilik konusuna değiniyor ve bunun çok istisnai durumlarda karşılaşıldığını, ekonomik anlamda bir erkeğin birden çok kadına bakmanın zorluğu ve hiçbir kadının bir başka kadını hoş göremeyeceği yorumunda bulunuyor.

Egzersiz yapmamak ve yeteri temiz hava almamanın bir Türk yaşam biçiminin en kötü yanları olduğunu, kafesli pencereler açık olsa bile içeri giren güneşin faydalı olmadığını, -Mikrobun kırılmadığını, güneşin evi ısıtmadığını- kadınlar sık dışarı çıkabilse ya da peçelerini açabilse bu durumun çok önemli olmayacağını söylüyor.

Ezer, Grace Ellison'un yer yer milliyetçi ve şarkiyatçı yorumlar yapsa da Türkiyeli kadınları tipik kalıpların dışında anlatabilmiş kadınlar arasında yerinin ayrı

¹⁰⁵Ezer 2012, s.52

olduğunu belirtiyor.¹⁰⁶ Sadece İstanbul’la sınırlı olmayan gözlemlerinin yanı sıra, Türkiye’deki en kritik dönüşümlere tanıklık etmesi açısından da diğer Gezgin kadınlardan ayrıldığını ayrıca vurguluyor.

Peçeler konusunda Ellison da diğer batılı kadınlar gibi olumlu bir bakış açısına sahip değildir. Kafes kelimesi sadece evlere hapis kadınlar olarak değil Peçeli kadınlar içinde tanımlanabilen bir kelimedir. Bunu batılı gezgin kadınlar çoğunlukla esaret olarak tanımlıyorlar. Bu noktada Montagu ile kesiştiklerini söyleyen Ezer, her ikisinin de peçe takan kadının artık bir gölgeye, tanınması imkansız bir mahlukata dönüşmesinden dolayı kendi hareketlerinin sorumluluğunu almamasına dair ortaklaştıklarını vurgular. Montagu’ya göre çarşaf kadınların çapkınlık yapma imkânı sunarken, Ellison’a göre de doğruluk ve erdem gibi değerlerden sapacak çarşafli kadınları yaptıklarından sorunlu tutacak kimse yoktur.¹⁰⁷

Ancak Ellison Türk kadınlarının çoğunun peçeden vazgeçmek istememesine karşı oldukça şaşırır. Şöyle ki “Bir Türk kadınının peçesini açıp dışarı çıkmasını istemek, bir İngiliz kadından bluzunu çıkarıp sokağa çıkmasını istemek gibi bir şey...” diyerek peçenin Türk kadınları için önemini vurgulamaktadır.¹⁰⁸ Bu noktada Özlem Eser, bu durumun günümüzdeki türban sorunu başlığı ile feministler arasındaki tartışma konusuyla benzerliğine dikkat çeker. “Bir grup kadının kendini bilerek ve isteyerek kapatması, bundan 100 yıl önce de Batılı kadınları şaşırtmış demek”¹⁰⁹

Selçuk Düğer, Ellison’un, İstanbul’da Türk kadın hareketinin önemli temsilcilerinden ve aydınlarından biri olan Halide Edip Adıvar’la görüşme şansı elde ettiğini söylemekte ve Halide Edip’in “*Peçe kadınları tehlikeli bir gizemle kuşatıyor*” söylemine rağmen dışarıya kalın bir peçeyle neden çıkmaya devam

¹⁰⁶ Ezer 2012, s.51

¹⁰⁷ A.g.e. s. 53

¹⁰⁸ Grace Ellison, **İstanbul’da Bir Konak ve Yeni Kadınlar**, çev. Neşe Akın, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017, s.6

¹⁰⁹ A.g.e. s.53

*ettiğini sorduğunda “alışkanlık” olarak cevap verdiğini belirttiğine değinmektedir.*¹¹⁰

Peçe konusu Harem olgusu ile birlikte Batılı imgede Şark’a dair önemli bir konu olmaya uzun süre devam etmiştir. Hatta Şark’ın egzotik ve erotik imgeleminin yanında, barbar, özgürlükleri kısıtlayıcı, kadınlarını mal gibi gören bir anlayışa sahip olduğu imgelemi içinde mükemmel bir malzeme olmuştur diyebiliriz.

Hiç kuşkusuz Batılı öznenin kendini Doğulu -ve karşına aldığı diğer ötekiler gibi- karşısında konumlandırışında, kültürel ve cinsel farkın kuruluşunda özellikle Doğulu ve Müslüman toplumlarda oldukça önemli olan peçe önemli bir yer teşkil etmektedir. Batılı özne “peçe”yi hem bir gizem hem bir özgürlük karşıtı bir kafes gibi yorumlamış bu yorumlarla “kültürel ve cinsel farkın inşasına” katkıda bulunmuştur. Peçe Doğu’yu Batılı’nın, ya da o kültüre uzak ve yabancı bir öznenin karşısında gizler. Kimliğini ortaya koymama gibi bir işlevsellik gösterir. Yeğenoğlu’nun vurguladığı gibi, *“peçe bir yandan ötekine görünmezlik sağlar, bir yandan da aynı anda hem arzunun eklemlendiği hem de öznenin skopik arzusunun kaydığı yerdir. Çünkü her zaman ötekinin bakışının geri çevrilmesi tehdidi söz konusudur.”*Peçeyi kaldırmaya yönelik bitmeyen tükenmeyen arzu da bu tehritten kaçınma çabasından kaynaklanır Yeğenoğlu’na göre.¹¹¹ Fanon’un peçenin kadınlara görmeden görme imkânı tanıdığı için karşılıklıkları ortadan kaldırdığına ve kadının ona bakmakta olan sömürgeciye kendini teslim etmediğini, kendini bakışa, görülmeye sunmadığını gösterdiğine yönelik sözlerini de aktarır bir yandan.¹¹² Burada peçenin aslında kullanımının ve anlamının genişlediğini rahatlıkla görebiliriz. Tez konuma konu olan Doğu’lu kadınla peçe dışında da karşı karşıya gelen Batılı kadının metinlerinde peçeye Türk ve Doğu’lu kadına yönelik gözlemleri ve anlatıları hiç kuşkusuz ki peçenin arkasına nüfuz edemeyen erkek özne için oldukça önem arz etmektedir. Bundan önce yine Yeğenoğlu’nun “röntgenci bakışa” yönelik sözlerine de bakmakta fayda var. Bu peçeli bir kadına bakan hem erkek hem

¹¹⁰Düğer 2016; s.113

¹¹¹Yeğenoğlu 2003 s.87

¹¹² Aktr.Yeğenoğlu 2003; s.86-87; Frantz Fanon (1965) **A Dying Colonialism**, s.44

kadın gezginlerin bakışına ve gördüklerinden oluşturdıkları anlamlara dair küçük bir fikir verebilir. Bakış, seyahatlerde bireysel bir anlam arayışı olarak da daha politik ve toplumsal bir anlamda sömürgeci tavırda da önemli bir yer kaplamaktadır. Bakış hiyerarşik bir konum yaratabilir. Bu bağlamda Yeğenoğlu Fanton'un sözlerinden yola çıkarak "röntgenci bakış"ın kendini teslim etmediğini peçesiyle ortaya koyan bir kadının karşısında yaşadığı hayalkırıklığı ile alt üst olduğunu belirtir. Çünkü hâkim bir 'ben bakarım, ben görürüm, benim bakışımla o incelenen bir nesne haline gelir' anlayışına karşı koyan bir durum söz konusudur peçeli birisine bakma durumunda. Ötekinin bakışına maruz kalabilme durumu tehlikesi ortaya çıkar burada. Dolayısıyla öznenin "seyretme hazzı" seyredilme ihtimaline ve dolayısıyla öznenin görünmezliğine yönelik üstü kapalı duyduğu güvene bir darbe vurur. Bir bakış sömürgeci bir tavırda nüfuz etme politikası içerir. Nüfuz etme, içine girme, dâhil olma, bilgisini, gerçekliğini elde etme. Peçenin bu anlamda yapısöken bir anlam taşıdığını ve öznenin hâkim anlayışını alt üst eden bir değere de sahip olduğunu söyleyebiliriz. Yeğenoğlu "peçenin Doğulu'nun görülmeden bakmasını" sağladığını, "Batılı sömürgeci öznenin kültürel ve cinsel farkı sabitleme arzusunu rahatsız etmesi"nin yanında aynı zamanda "ötekinin kendini, denetleyen/gözetleyen bir bakışa dönüştürmesine de olanak tanıdığını" belirtir.¹¹³

Peçeye yönelik bakış açısı bu bakımdan özellikle kendini "özne"olarak konumlandıran, hükümrân bir kimlik tarafından baktığımızda ciddi bir rahatsızlık unsuru içerir. Aslında kadınları dış dünyadan uzaklaştıran, özgürlüklerini kısıtlayan bir giysi olarak olumsuzlanmasının ardından böyle bir temel de yatmaktadır. Batılı, emperyal öznenin göremediğini anlayamama, ona nüfuz edememe, onun içine girememe hali. Bu, nüfuz etme arzusunu tatminsiz bırakmaktadır aynı zamanda. Burada da peçenin ardını görebilme açısından Batılı gezgin kadınların ulaşabildiği bir alan olarak içeride gördüklerini anlatmaları, sağladıkları bilgiler Doğu imgesine yönelik Batılı tahayyülü şekillendirmekte önemli bir unsur olarak görülebilir. Seyahatlerin her zaman masum olmadığına yönelik tezin başlarında söylediğim şeyi, dünya tarihine, ülkelerin toplumların kuruluşlarına, başka ülkelerin farklı

¹¹³A.g.e. s.87-88

toplulukların kültürel karşılaşmalarına dair anlatılar, seyahatin kültürel, ekonomik ve siyasi tarihi de bunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Seyahatin politik, cinsiyetli, hiyerarşi yaratan bir tarafı da bulunmaktadır diye bir iddiada bulunabiliriz bir yandan bu bağlamda.

Yeğenoğlu bir yandan da peçe'nin her zaman özellikle de öznenin bakış açısından “hapislik ya da dış dünyadan kadınları ayıran bir kafes” olarak konumlandırılışının dışında bir anlamı daha olduğunu gösterir. Peçe kısıtlayıcı dayatılan bir yaşamı sembolize ettiği gibi bir yandan da direnişi ve kendi kimliğini oluşturma anlamında da muhalif bir öge olma özelliği de taşıyabilir aynı zamanda. Bu okumayla birlikte Yeğenoğlu, Cezayir'in bağımsızlık savaşı sırasında Fransızlara karşı aslında onların özgürleştirici olmadıklarına yönelik peçelerini takarak kendi eyleyciliklerini ortaya koyan kadınlara örnek verir. Burada peçe bir direniş ve karşı koyuş olarak kendini gösterir. Cezayirli kadınlar onun yorumuna göre oryantalist temsilleri olumlamaya dönüştürmüştür bu şekilde. Peçeye farklı bir bakış, peçenin röntgenci bakışı silen bir tarafı olması, o peçenin ardındaki kadına ulaşabilen Batılı gezgin kadınların anlatılarında nasıl bir yer eder? Batılı gezgin kadınların birçoğu Doğulu, Türk kadınların güzelliklerine değinir sıklıkla. Kahve içmeyi, sık sık oturmalarına, egzersiz yapmak gibi özellikleri olmadıklarına, Müslümanlar için mübarek gün olan Cuma günleri mesire yerlerinde bulunabildiklerine dair anlatıları, Türklerin çocuk bakma, yetiştirme, çocukların eğitim hayatına dair gündelik yaşamlarına yönelik anlatıları da bu gözlemleyen Batılının karşısında bir inceleme nesnesine dönüştüğünü de göstermektedir bir yandan.

Sarah Mills ve Reina Lewis gibi yazarlar, Batılı kadınların Doğu üzerine yazdıkları metinlerin çelişkilerle dolu olduğunu bunların bir kısmının açıkça oryantalist, bir kısmının da hâkim söylemin altını oyar nitelikte olduklarını belirtir.¹¹⁴ Yukarıda ve ilerleyen sayfalarda örneklerini verdiğim batılı gezgin kadınların söylemleri ve bakış açıları bu yorumla birlikte okunduğunda ve eserleri incelendiğinde göze çarpan çelişkili yorumların nedenleri daha iyi anlaşılabilir belki böylece. Anlaşılan o çelişkili yorumlar kafalarındaki Doğu ile gördükleri,

¹¹⁴Yeğenoğlu 2003; s.95

karşılaştıkları Doğu arasında belirli bir bağ ve bütünsellik kurmakta yaşadıkları kafa karışıklığına da işaret ediyor gibi. “sömürgeci söylem”, “röntgenci bakış”, “konumsal üstünlük” gibi kavramlar, Ötekini farklılaştırma ve kısmen dışlama yoluyla onun karşısında kendi öznelliğini inşa etme çabasındaki Batılı tahayyül bu anlamda Batılı gezgin kadınların anlatılarını, bilgilerini kendi tahayyüllerine eklemeler. Bu açıdan seyyah kadınların anlatıları sadece literatüre katkı sağlamakla kalmaz. İçinde yaşadığı kültürün düşünce ve hayal dünyasını, ötekine yönelik bakış açısını da şekillendirir. Hatta erkek seyyahlardan ve onların sunduğu –özellikle de on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılının Osmanlı’sının yaşantısına dair- bilgilerinden daha fazla ve gerçekçi bilgi sağladığını da söyleyebilmekteyiz. Daha gerçekçi bilgi sunmaları tabi ki daha az önyargılı olacakları anlamına da gelmemektedir. Tüm bu röntgenci bakış, konumsal üstünlük kadın seyyahların anlatılarında sıkça karşımıza çıkabilmektedir. Ancak şunu da ekleyebiliriz ki kadın gezginlerin gözlemleri erkeklerin Şark’a dair tahayyül ve arzularından daha ayakları yere basan ve gerçekçi bir temele dayanmaktadır.

Tüm çelişkili düşüncelerine ve çatışmalı anlatımlarına rağmen Ellison Türk kadınlarıyla yakınlık kurabilmiştir. Osmanlının son dönemi ve yeni Türk Cumhuriyeti’nin ilk yıllarına da tanıklık etmiş olan Ellison İngiltere’deki süfrajet hareketine biraz uzak bir tutum takınsa da yine de Türk toplumundaki kadın özgürleşmesi ile İngiliz kadınlar arasında önemli bulduğu bir ayrımı da ifade etmekten geri kalmaz. Türk kadınları ve yenilikleri, batılılaşma eğilimleri eğitilmiş erkeklerin desteği ile gerçekleşirken, İngiltere’de erkekler de hükümet de kadınlara karşı bir konumdadır. İngiliz feministler Hükümete ve erkeklere karşı mücadele vermektedir. Türkiye’deki modernleşme hareketleri-ileride daha detaylı değineceğim- modern ve yenilikçi erkeklerin kadınların kamusal alandaki varlıklarına ya da eğitimlerine yönelik destek vermektedir. Ellison karşılaştığı bu durumu kitabında anlatır.¹¹⁵

¹¹⁵Bknz. Ellison, 2017; s.65

Ellison da Montagu gibi Türk kadınlarını “paravan” yaparak kendi toplumlarını eleştirmektedir. Hatta Ellison ekonomik özgürlüğünü elde eden kadınların bu bağımsızlığın bedelini kadınların çok ağır ödediklerini ima eder ama Ezer’in de yerinde tespitiyle bunun altındaki asıl nedenleri incelemeyiz.

Ellison “kadınlar arası diyaloga” önem verir. Halide Edip, Zeynep Hanım gibi pek çok Türk kadınıyla ilişki kurar bir yandan. Kitabında bunların anlatısına rastlanmaktadır.¹¹⁶

Birkaç sayfa yukarıda değindiğim gibi Hamam imgesi peçe ve yaşmak ile birlikte Batılı gezgin kadınların en çok üstünde durdukları konulardan biridir. Bilinen en ünlü anlatımda Lady Mary Montagu’ya aittir. Hamamı birçok gezgin kadın Türk kadının sosyalleştiği bir alan olarak tasvir eder. Lady Montagu’nun gittiği hamamda yaklaşık iki yüz kadın gördüğünü ve hepsinin çıplaklığına ancak yine de iffeti bozacak bir davranışta bulunmadıklarına yönelik söylemlerine karşın¹¹⁷ Julia Pardoe İşkod hamamı deneyiminden Montagu’nun anlattığı gibi bir ortam olmadığını söyleyerek Lady Montagu’yu eleştirir. “onu teşhircilikle suçlar”ken bile hamama dair belirttikleri hamamın sosyallaşma ortamı olarak imlendiğinin bir örneğini oluşturur:

“Hamam aslında Şarklı kadınların yeryüzündeki cennetidir, burada tahsilsiz, ama zeki kadınlar, kapasitelerinin elverdiği ölçüde, siyaseti, toplumsal ve milli meseleleri, skandalları ve bu gökkubbenin altında olup biten, diğer bütün mevzuları münakaşa ederler ve ayrıca kalabalığın, gürültüsü, kesmekeşi ve heyecanı içinde haremin sessiz ve tecrit edilmiş muhitinden de iyice intikam alırlar.”¹¹⁸

Kimi batılı gezgin kadın Türk kadınlarının çok duş aldıklarından tenlerinin temiz ve berrak oldukları söylerken kimigezgin kadın da çok yıkanmaktan erkek yaşlandıkları ve ciltlerinin buruştuğu görüşünü savunmaktadır. Örneğin Elizabeth Craven “hamamdan haşlanmış gibi çıktıklarını”, “yıkanarak ve süslenerek hamamda beş saat geçirdiklerini”, bu kadar fazla ve sıcak su ile yıkanmalarının adalelerin

¹¹⁶ A.g.e. s. 85

¹¹⁷ Lady Mary Montagu, **Şark Mektupları**, çev. Murat Aykaç Erginöz, Ark Yayınları, İstanbul, 2014.

¹¹⁸ Akt.Düğer, 2016 s.106; Pardoe,2010: s.105

elastikiyetini bozduğunu iddia etmiştir.¹¹⁹ Fontmagne’de de çok su ile tenlerini ve vücutlarını bozduklarına dair ifadelere rastlanmaktadır.

Daha sonraki dönemin seyyah kabul edilen kadınlara dair verilen bilgilerden de anlaşılacağı gibi, Montagu’dan sonra özellikle de on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı topraklarına görev ya da ziyaret amaçlı gelenlerin en çok değindikleri konuları, Türk kadının toplumdaki yeri, ailedeki konumu, kadın erkek ilişkileri vb. oluşturmaktadır. Özellikle de kadın gezginlerin anlatılarında öne çıkan en önemli tema Osmanlı kadınları ve haremdir. Harem Batı düşleminde hep cinsel olana, arzu ve şehvete boğulmuş bir Şark anlayışına işaret etmektedir. Paşalar, Osmanlı erkeklerinin haremde birçok kadın olması her biriyle halvet olması gibi cinselliğe ilişkilendirilmiştir çoklukla harem.

Kadın gezginlerin hemen birçoğunda bu “harem” algısına yönelik, haremın yanlış tanımına yönelik düzeltme, doğru anlamını ortaya koyma çabası olduğu görülmektedir. Örneğin Grace Ellison, “kutsal” ve “yasak” anlamına gelen bir kelimenin Avrupa tarafından anlaşılmasının zorluğuna dikkat çeker.

Bu anlatılardan yola çıkılarak söylenebilecek olan şey, Ezer’in vurguladığı gibi Amerika’dan ya da büyük çoğunluğu İngiltere’den gelen gezgin kadınlar için Türk toplumu, yaşantısı, yaşadığı değişim dönüşümler, kıyafet ve kamusal alan politikaları sayısız malzeme ve konu olmasıdır.¹²⁰

Bir başka önemli nokta ise şudur: Kadın seyyahların anlatıları erkek seyyahların anlatılarına oranla daha objektif bir yorum içermektedir. Çünkü hareme rahatlıkla girebilmelerinden dolayı, hareme giremeyen batılı erkek zihnın ürettiği harem fantezisinden daha farklı bir söylem oluşturabilmişlerdir. Bu bağlamda kadın seyyahların anlatıları Doğuyu ziyaret eden Batılı bir erkek seyyahın anlatısından daha gerçeğe yakın olduğu söylenebilir. Batılı seyyah kadınlar erkek seyyahlara kapalı olan hareme birebir sayılabilecek bir şekilde girebildikleri için, Harem ortamını gözlemleme şansına erişmişlerdir. Bu duruma şu örneği vermek bu bulguyu

¹¹⁹ Akt. Düğür 2006; s.106; Craven 1939; s. 17

¹²⁰ Ezer 2012, s. 55

pekiştirebilir. Filiz Barın Akman'ın **Batılı Kadın Seyyahların Osmanlı'da Kadın** adlı kitabında anlattığı üzere on dokuzuncu yüzyılın başlarında yaşamış olan, Arapça-İngilizce sözlüğü yazarı ve Binbir Gece Masalları'nın önemli çevirmenlerinden biri olan Edward Lane'nin o dönemde Osmanlı Devleti'nin bir toprağı olan Kahire'de yaşamış olan birisidir. Akman, dil ve kültürle ilgili araştırmalarına devam Lane, kız kardeşi Sophia Lane-Poole'u kendisinin giremediğı kadınlar dünyasını izlemesi için İngiltere'den çağırıldığını belirtmektedir.¹²¹

Bu arada söylemeden geçilmeyecek bir başka husus da Harem algısına dair Batılı tahayyülle ilgilidir. Hareme girişin erkeklere yasak olmasının erkek seyyahların anlatılarında yer alan Harem'e dair fantezileri çeşitlendirmiş olduğunu ve önyargılı, Şarkiyatçı bir bakışla oluşturulmuş, egzotize ve erotize edilmiş anlatıları da şekillendirmekte rol oynadığını belirtmeliyiz.

Bu konuya ayrı bir kavram olarak devam etmenin gerekliliğini düşünüyorum. Buraya kadar on yedinci, on sekizinci bir iki tanesi de on dokuzuncu yüzyıla kadar gelebilmiş kadın gezginlere değindim. Yirminci yüzyılda gezgin kadınların gezmeye, seyahate yönelik güdüler ve motivasyonları biraz daha değıştiğı için onlara bakmadan önce tartışmak istediğim bir kavram var. Buraya kadar kısaca değindiğim Batılı Gezgin Kadınlar ve anlatıları Irvin Cemil Schick'in deyimiyle "Başkalıkçı söylem"i irdelemeyi önemli kıldığı düşüncesindeyim. Sömürgecilik anlatıları seyyahların anlatılarıyla birleşebilmekte ve bu yolla meşrulaşabilmektedir de. Bu anlamda bu gezgin kadınları tartışırken bir yandan da sömürgeci tavra ne kadar sahip olduklarına bakmak elzemdir.

Meyda Yeğenoğlu mesela Lady Montagu ile ilgili bir söyleminde Montagu'nun kendisini Türk kadınıyla özdeşleştirmesi bağlamında feminist olma algısını sorunsallaştırmaktadır. Onun doğulu kadına duyduğu sevgiyi "Montagu'nun 'kendi özneliğini beslemesini' sağlayan 'Ötekine duyulan' maskülen ve emperyalist arzusunun güçlendirdiğı ve içinde yer aldığı bir ilişki biçimi okumak gerektiğine dikkat

¹²¹Filiz Barın Akman, **Batılı Kadın Seyyahların Gözüyle Osmanlı Kadını**, Kopernik Kitap, İstanbul, 2017, s.45.

çekmektedir.¹²² Bu bağlamda ele aldığımız zamanda seyahat anlatıları ve kültürel karşılaşmalar hem derin bir anlam hem de ‘gidip görülen yerleri görme’ye yönelik farklı bir bakış açısı kazandırdığını görmekteyiz. Seyahat anlatıları toplumsal yapıları, kültürel, siyasal, ekonomik ya da cinsel konumsallaştırılmaları anlamaya yönelik taşıdıkları potansiyel nedeniyle önem taşımaktadırlar.

Yukarıda Batılı gezgin kadınlarla ilgili değindiğimiz peçe ve örtünme konusu kadın seyyahlar kadar erkek seyyahların anlatılarında sıkça yer almış ve seyyahlardan edindikleri bilgilerle zihinlerinde Şark’a dair bir imge oluşturan Batılı zihniyeti oldukça meşgul etmiştir. Meyda Yeğenoğlu “*Emperyal Özne ve Feminist Söylem*” adlı yazısında bu durumu şöyle değerlendiriyor:

“Eğer örtünme ataerkil bir kültüre ait bir iktidar uygulamasıysa, örtünmeme veya açılma da, kozmetik ürünlerinden korseye pek çok yaptırımları ve zorunluluklarıyla başka bir ataerkil kültüre ait bir iktidar uygulamasıdır.

Burada karşı çıktığım ve sorunlu kılmaya çalıştığım şey peçenin belli bir söylemsel yapı içinde olumsuzlanma tarzıdır, çünkü burada söz konusu olan basitçe örtünen kadınların özgürleştirilmesi değil, bir başka iktidar yatırımı ve iktidar oyunudur”¹²³

Bu bağlamda irdelediğimizde seyyahların bakış açılarının ve gittikleri, etkileşime girdikleri kültürlere yönelik hem karşılaştıklarından yola çıkarak hem de kafalarında var olmuş ya da var olabilecek olası önyargıların sömürgeci zihniyeti yeniden oluşturabildiğini ya da o zihniyeti besleyebildiğini söyleyebiliriz.

Batılı Gezgin Kadınların anlatılarını kısaca sıralarken sıkça “Oryantalist söylem”le karşılaştığımızdan bahsetmiştim. Meyda Yeğenoğlu’ndan ve röntgenci bakış ve peçe algısından söz ederken de sömürgeci söylemden yararlanmışım.

¹²² Aktaran. Landry Donna, “*Feminizm ve Sömürgecilik. At Üzerinde Üç İngiliz Kadın Gezgin*”; Yeğenoğlu 1965;79, **Toplum ve Bilim Dergisi**, 1997, sayı 6.

¹²³ Meyda Yeğenoğlu, “*Emperyal Özne ve Feminist Söylem*”, **Toplum Bilim Dergisi**, 1997.

Sömürgeci söyleme sağlam bir dayanak oluşturan oryantalizmi burada biraz tartışmanın faydası olduğunu düşünüyorum. Oryantalizm özellikle Edward Said'in ortaya koyduğu ve bu güne kadar birçok çalışmanın hem öncülü hem de eleştiri kaynağı olmuştur. Oryantalizmle ilgili detaylı bilgiler konudan sapmamıza yol açabileceğinden genel bir anlamda kullanılışına değinip geçmek zorunda hissediyorum.

Özlem Ezer Oryantalizmin ne olduğunu anlatırken Said'in Oryantalizmi anlatan kitabındaki temel düşüncelere değinir en önce. Ve bu esere göre kısaca şarkiyatçılık "pragmatik önceliklerin hakim olduğu kültürel ve siyasi bir külliyat" olduğunu ve 1850 ile 1950 yıllarında Batı'da Doğu ile ilgili olarak 60-65 milyon arasında eserin var olduğunu söylemektedir. Ezer'in Said'den çalışmasında değindiği tanımla "*Bir kurum olarak Şarkiyatçılık, sosyal, ekonomik, estetik, filolojik ve tarihi metinlerin aracılığıyla oluşturulan bir külliyatın adıdır.*" Ezer tüm bu geniş tanımın arasından kendince şöyle bir tanımlamayı tercih ettiğini belirtmektedir: "*Şarkın üzerinde hâkimiyet kurmak ve onu yeniden yapılandırmak için kullanılan bir Batı stili*"¹²⁴kendi kitabında da bu bağlamda "feminist şarkiyatçılık" ve "Osmanlı şarkiyatçılığı" dediği kavramları tartışmıştır.¹²⁵ Ezer'in tanımını ödünç alacak olursak bu Şarkiyaçı söylemle birlikte kültürler arasındaki gerek bireysel olsun gerek toplumsal ırksal, cinsel ya da etnik olsun hiyerarşik konumlanmaların Özellikle Batı'dan Doğu'ya ziyaret eden gezginlerin anlatılarıyla nasıl örtüşebildiğini daha net görebiliriz. Ezer Said'in Oryantalizminin toplumsal cinsiyet bakış açısıyla ya da hassasiyetiyle yazılmamış olduğuna dikkat çekerken, Meyda Yeğenoğlu da kitabında Oryantalizme dair "ötekiliğin söylemsel kuruluşunun nasıl hem cinsel hem de kültürel farklılaştırma biçimleri aracılığıyla gerçekleştirildiğini" anlamamız gerektiğine vurgu yapar.¹²⁶ Oryantalizm ile ilgili sosyal bilimler alanında sayısız

¹²⁴Ezer 2012; s.24

¹²⁵Bu konular benim konumu biraz aşacağından Ezer'in eserine bakılabilir. Ezer temelinde bir tezden çıkarak oluşturduğu kitabında şarkiyatçılık, Garbiyatçılık, gibi kavramları tartışmış. Ahıska'nın Garbiyatçı tanımından eserinde sıklıkla faydalanmıştır. Doğu'nun olduğu kadar Batı'nın da bir kurgu oluşturduğunu söyleyen Ahıska'ya sıklıkla vurgu yapmıştır. Daha detaylı bilgi için bkz; Ezer 2012; s. 24-35

¹²⁶Meyda Yeğenoğlu, "*Giriş*" **Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 9

Çalışma mevcutken, Oryantalizmin kültürel yapısı ve en çok da cinsiyetlendirilmiş yapısı çok tartışılmamıştır. Bunun bir nedeni de toplumsal cinsiyete duyarlı bakış açısının yeni gelişiyor olmasından dolayı da olabilir. Cinsler arasındaki eşişsizlik ilişkilerine dair akademik çalışmalar çok uzun yıllardan beri varsa da yine de cinsler arası eşişsizliğe duyarlı çalışmaların yakın tarihli olduğunu söylemek gerçekten uzak bir iddia olmaz sanıyorum.

Meyda Yeğenoğlu Oryantalizmin, basit bir biçimde Doğu’ya dair negatif imgelerden oluşmuş bir söylem olmadığını, bir söylem ve temsil biçimi olarak Oryantalizmin gücünün “sözünü ettiği nesneyi oluşturmasından ve Diğeri hakkında bir gerçeklik rejimi yaratmasından ve böylece onun hakkında konuşan özne’nin konumunu kurmasından kaynaklandığını” söylemektedir.¹²⁷ Ve sömürgeci özne konumunun kuruluşunda cinsel farkın önemine dikkat ekektedir.¹²⁸

“Bir söylem ve temsil biçimi” olarak okuduğumuzda Oryantalist düşüncenin özellikle “hükümran özne” olarak kendisini kimliklendiren ve kendi dışında her toplum ve kültürü öteki olarak imleyen bakış açısının seyyahların yazılarında da kendini gösteriyor olması böylece anlayabiliriz. Bu kalıpları kırmaya en çok uğraşan kadın seyyahlarda bile Oryantalist düşüncenin izlerini görmek mümkün.

Yeğenoğlu bir öznenin kendi kimliğini kurmasının her zaman ötekinin varlığına bağımlı olduğuna vurgu yapar. Ötekinin varlığı karşısında da kendi kimliğininnemine ve üstünlüğüne inanır. Bu sadece Batı medeniyeti olarak görmekten ziyade kimliğini kurma çabasından herhangi bir öznenin inşası olarak düşünülebilir. Ancak şarkiyatılığın temelinde oluşturulan bir Hükümran zne Batı ve Batılı gözde bir nesne olan Doğu ikili mevcut olduğundan bu ikili karşıtlığın kurulmasının nedenlerine değinmekteyim burada. Yeğenoğlu, bu bağlamda Said’in Doğulu tekinin temsil etme arzusunun Batı’nın iktidar istenciyle nasıl i içe geçtiğini gösterdiğini söyler. Said oryantalizmi sömürgeciliğin doruk noktasında olduğu bir döneme yerleştirirken Michel Foucault’un ‘iktidar ve bilgi’ arasında kurduğu ilişkiyi Doğu’nun temsili sorunsalına taşır Yeğenoğlu’na göre. “Batılı bilgi ve iktidar

¹²⁷ Akt. Donna; 1997; Yeğenoğlu 1993: 69

¹²⁸ Yeğenoğlu 2003; s. 10

arasındaki ilişkiyi göstermesi” açısından da önemlidir Edward Said’in bu kavramı.¹²⁹ Yine de Yeğenoğlu Said’in çalışması sadece ekonomi, politik veya idari kurumlardan söz etmediğini onun iktidarın “konfigürasyonuna işaret ederek” oryantalizmin aynı zamanda “*hakikat istenci olan bir bilgi aygıtı olduğunu*” vurguladığını belirtir.¹³⁰

Oryantalizm sadece bir tavır, bir bakış açısı olarak değil bir bilgi oluşturma biçimi olarak algılandığında etkileşimde bulunduğumuz dünyayı, kültürleri, karşılaştığımız insanlarla girdiğimiz ilişkileri, nasıl algıladığımız ve nasıl ve nereye yerleştirdiğimiz gibi sorular önem taşır. Seyyahların anlatıları bu bağlamda bireysel bir anlatının ötesine geçer ve politik bir anlam da taşır. Hiç kuşkusuz bu durum sadece Oryantalizm kavramı için değil gerçek hayatta pratik karşılığı bulunan birçok kavramsallaştırmalar için de geçerlidir.

Yine de oryantalizme dair bu kavramın sadece hükümler özne ve dışlaştırılmış, erotize edilmiş, arzu nesnesi haline getirilmiş Doğu olarak mutlak bir biçimde okumanın da özcü bir tavır olacağını belirtmekte fayda var. Bu anlamda kavramı genelleştirmek çok da doğru olmamaktadır. Çünkü bu kavramı sabit bir dikotomi gibi konumlandırmadan ziyade gerek Yeğenoğlu’nun kitabında gerek Gürbilek’in makalesinde de karşımıza çıkan bu iki karşıtlığın kendi iç dinamikleri, birbirleri arasındaki konum geçişkenlikleri de göz ardı edilmeden düşünülmelidir.¹³¹ Yeğenoğlu’nun belirttiği gibi “emperyal, hükümler öznenin meta anlatısı oldukça karmaşıktır ve sürekli değişkenlik gösterir.”¹³²

Ezer’in Feminist şarkiyatçılık olarak tartıştığı kavram, aslında gezgin kadınların anlatılarındaki şarkiyatçılığı anlamak açısından önemlidir bana göre. Feminist şarkiyatçılık tartışmasını ilk olarak 1993’te Joyce Zonana’nın başlattığını söyleyen Ezer Zonana’nın on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda aralarında Mary Wollstonecraft ve Elizabeth Barret Browning de bulunduğu bazı feministlerin

¹²⁹ A.g.e. s.20-21

¹³⁰ A.g.e. s.21

¹³¹ Oryantalizmle ve cinsel farkla ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Yeğenoğlu, **Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark**, Metis yayınları, İstanbul, 2003.

Nurdan Gürbilek, “*Batı’nın Cinsiyeti*” **Benden Önce Bir Başkası**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s.167-198.

¹³² Yeğenoğlu 2003; s. 53.

kadınlara yönelik ayrımcılığın kökenlerinin aslında Doğuda olduğunu kurgulayan yazılar yazdığı iddiasında olduğunu belirtiyor. “*Bu aynı zamanda kendi radikal taleplerine gelebilecek tepkilere karşı geliştirilen bir stratejiydi.*” Ancak erkek egemen sistemin köklerini Doğu’da aramanın kendi içlerindeki kadın erkek eşitsizliğini yok saymak demek olduğunu söyleyen Ezer, kurnazca bir yöntem olsa da bu o dönemin feministlerinde böyle bir tutumun olduğunu iddia etmenin pek doğru olmayabileceğini belirtiyor. Ezer’in vurguladığı gibi Zonana’nın görüşlerini dikkate alırsak eğer Doğu kadını ile Batı kadını arasında bir diyalogdan söz etmek pek de mümkün olamaz.

Ezer Charlotte Weber’in 1911 ile 1950 yılları arasındaki Uluslararası kadın kongrelerini incelediği çalışmalarında feminist şarkiyatçılığa karşı bir argüman üreterek farklı ülke ve coğrafyalardan kadınlar arasındaki diyalogların varlığını ortaya çıkardığını belirtiyor. Bu bağlamda Ezer’de Charlotte Weber’in argümanına katıldığını belirtmektedir.¹³³ Şarkiyatçı yorumlarını ve konumsal üstünlüklerini koruma çabasında olan birçok Fontmagne ya da Donaldson gibi Batılı gezgin kadına rağmen Lady Montagu, Anna Grosser Rilke ya da Grace Ellison gibi farklı coğrafyaların kültürlerinin kadınlarıyla iletişim kurmaya çalışan Gezgini kadınların varlığını reddetmek mümkün değil. Seyahatler bu anlamda bambaşka yaşantılara sahip insanlar arasında bir diyalog köprüsü yaratmak açısından önemli bir işleve sahiptir.

Yine de tüm bu tartışmaları göz ardı etmeden, genel bir anlamda şunu belirtmeliyiz. Şark’a dair cinsiyetlendirilmiş ve erotize edilmiş bir oryantalist tavrın anlatısını ortaya koyan Schick’in haklı vurgusuyla gerek Türkiye’ye gerek İslam’a yönelik Batı’nın yüzyıllarca süren ve kemikleşen tutumu “*şark cinselliği değişmeci üzerine odaklanmış, ahlaki infial ile bastırılamaz şehvet düşkünlüğünden oluşan bir bileşim tarafından şekillendirilmiştir.*”¹³⁴ Harem, hamam, köle pazarı, cariyeler, harem ağaları gibi kurgulaştırılmış, Şark’a atfedilen olguları kullanarak Avrupa

¹³³ Ezer 2012; s. 27

¹³⁴ Schick, “*Giriş*” **Batının Cinsel Kıyısı; Başkalıkçı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık**. Çev. Savaş Kılıç-Gamze Sarı. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

görsel ve yazılı sanatında bunu kullanarak Şarkiyatçı bakışını meşrulaştırdığı görülmektedir. Bu anlamda Schick toplumsal cinsiyetin sömürgeci projede yeterince ele alınmadığı da eklemektedir.

Schick'in Helen Carry'den alıntılardığı şu cümleler cinsiyetçilik, ırkçılık ve sömürgeciliğin birbiriyle nasıl eklenmiş olabildiğini göstermektedir:

“Sömürgeci, ırkçı ve cinsiyetçi söylemler Avrupa sömürgecilik süreci boyunca birbirlerini sürekli pekiştirdi, doğallaştırdı ve meşrulaştırdı.”, “erkekler ile kadınlar arasındaki iktidar ilişkileri modeli Avrupalılar ile sömürülen halkların ilişkilerini yapılandırmak ve dile getirmek için kullanıldı”, böylece “erkek/kadın farklılığı Avrupalı/Avrupalı olmayan farklılığın siyasal olarak barınabileceği bir imgeler ve mecazi yerler dağarcığı sağladı”¹³⁵

Schick, Carry'nin kavramsallaştırmasına katıldığını belirtmekle birlikte tutsaklık öykülerini çok yüzeysel bir bütün belirlemine olarak görmediğini, tersine çevirme olarak nitelediğini söylüyor ve kendisi ise bunun aksini iddia ediyor. Schick'e göre, Şark, öteki kural olarak çok sık buna başvurulmuş olsa da her zaman dışlaştırılmamakta, çeşitli biçimlerde kullanılmaktadır. Onun iddiasına göre, bir yandan Avrupa'nın kendisini tanımlaması hem de imparatorluk gündemine hizmet eden bir karşıtlıklar coğrafyası 'yaratılması' söz konusudur.¹³⁶

Bizim bu tezde irdedeğimiz kadın seyyahların anlatılarına baktığımızda ve zaten çok okumamış olsak bile bize resmi eğitim kurumlarında öğretilen kâşiflerin, seyyahların hayatından kör topal halde bile bildiğimiz anlatıları aklımıza getirdiğimizde Schick'in “kadın ve erkeklerin cinselleştirilmiş imgelerinin Avrupa'nın ötekine dair söylemlerinde, yerin anahtar belirticileri olarak, dolayısıyla da kimlik ve başkalığın belirleyici olarak kullanıldıklarına” dair tespiti belirli bir anlam kazanır. Mekânların düzenlenişiyle ilgili bölümde mekânların nasıl

¹³⁵ Akt. Schick; 2001; s.4.

¹³⁶ A.g.e. s. 4

cinsiyetlendirilip cinselleştirildiğini göreceğiz ancak burada az da olsa bu bilgiyi vermek önemli. Çünkü mekânların cinsiyetlendirilmesi ve erotize edilmesi Batılı tahayyülün özellikle Şark dünyasına yönelik en sık kullandığı yöntemlerden birisidir. Bunun örneğini yukarıda kadın gezginlerin özellikle Harem'e yönelik anlatılarında görmüştük.

Tüm bu tartışmaların ötesinde bilgi üretimi ve dağıtımını yüzyıllarca elinde tutan erkek egemenliğine dayalı oluşturulmuş bir seyahat anlatısı ve literatürüne baktığımızda karşımıza çıkan şema erkek görünürlüğünün arkasında gölgede kalmış kadınlar olsa da kadınlar yine de seyahat ederek ve bu deneyimlerini paylaşarak var olmuşlardır. Bu bağlamda Ezer'in seyyah kadınlarla ilgili haklı iddiasına katılmaktayım:

“Benim iddiam, seyahatya da seyahat yazımı geleneğinde kendilerine yer ayrılmamış kadınların alternatif alanlar açmış olduklarıdır. Numaralı koltuklar dolu olsa da basamaklara oturmuşlar, ayakta durmuşlar, perde arkasına geçmişler ama hep bir yolunu bulup mekâna girebilmişlerdir.”¹³⁷

Kendilerine yer vermeye isteksiz bir dünya düzeninde ve toplumsal yaşamda kadınlar kendilerine alan açmanın stratejilerini oluşturmakla kalmayıp kendilerine açtıkları alanın bilgisini üreterek egemen bilgi sisteminin cinsiyetçi ve dışlayıcı yapılarının varlığına dikkat çekmişler ve buna meydan okumuşlardır. Bu kadınların yaşadıkları çağın toplumsal koşullarına ve yapılanmalarına bakmak, yaşadıkları çağın özelliklerine değinmek onların hareket ve seyahat özgürlüklerini nasıl etkilediğini anlamak açısından önemlidir.

On dokuzuncu ve yirminci yüzyılın önceki yüzyıllara oranla oldukça çoğalmış olan gezgin kadınlarını bu başlık altında tartışmadım. Onları çağının ciddi devrimler ve dönüşümlere tanıklık etmiş toplumlarını ve o toplumların hareketlilikleri ile birlikte aşağıdaki başlıkta anlatmanın ve tartışmanın daha yerinde olacağını düşündüm.

¹³⁷ Ezer 2012; s.19

2.2. Yoldaki Kadınların İçinde Yaşadıkları Çağdaki Toplumsal Hareketler

Gezgin kadınların tarih sahnesinde var olmaya başlaması tarihsel olarak milattan sonra dördüncü yüzyılda hac yolculuğuna çıkan Hacı Egeria'ya kadar gitmektedir. Ancak kadın gezginlerin varlıklarına asıl olarak on yedinci yüzyılda rastlamakta olduğumuzu ve on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından sonra ve yoğunluklu olarak da on dokuzuncu yüzyılda kendini gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu yüzyıllar özellikle Aydınlanma ve Rönesans çağının ve reform hareketinin ürünleridir. İlerleyen alan, kültürel, siyasal, ekonomik ve toplumsal yapının ciddi bir dönüşüme uğradığı yüzyıllardır. Düşüncelerin skolâstik bir yapıdan bilimsel ve akılcı bir alana kayması, toplumsal alana yönelik yaklaşımlarda da bir değişime yol açmıştır. Ardı ardına gelen devrimler öncelikle içinde yaşadığı Avrupa toplumunu ve diğer ülkelerin de toplumlarını, onların örgütleniş biçimini etkilemiştir. Feodal bir üretim biçiminden kapitalist bir üretim biçimine ve sermaye odaklı bir sürece dönüşüm de aynı zamanda sadece ekonomik bir değişimi değil toplumsal, siyasal ve kültürel olarak köklü değişimler yaratmıştır.

Resmi tarih bize insanlığın tarihine dair doğrusal çizgide ilerleyen belirli bir anlatı sunar. O anlatı eleştiriye büyük ölçüde açık olsa da en genel haliyle belirtecek olursak karşımıza şu çıkmaktadır: Avcı toplayıcı bir yaşam biçiminden yerleşik düzene geçen insan toplulukları, tarım ve hayvancılık zanaatıyla birlikte ürünler elde etmişler ve gittikçe kullanabildiklerinden daha fazla ürünler üretmişler. Zamanla bu artan ürünler dolayısıyla başka topluluklarla etkileşime geçmiş ve bu yolla ticareti geliştirmiştir. Uzun bir süre feodal bir sistemde yaşamını sürmüş, Coğrafi Keşifler, Rönesans'ın getirdiği yenilikler, aydınlanma döneminin yarattığı köklü değişimlerin ardı ardına yaşanması toplumsal ve siyasi yapıyı ciddi anlamda dönüşüme uğratmış. Değişimlerin en köklü şekilde yaşandığı, devrimlerin, icatların ve keşiflerle birlikte düşünce yapısının da yeniden yapılandığı bir dönem olan on dokuzuncu yüzyıldaki sanayi devrimiyle birlikte iş ve ev yaşamının birbirinden ayrıldığı kamusal ve özel alan arasında gittikçe katı bir ayrımın gerçekleştiği, iş bölümünün keskinleştiği yeni bir toplum modeli ortaya çıkmıştır. Bu “modern” toplum, modern tekniklerle birlikte yeni iletişim ağları da oluşturmuştur. Özellikle de

günümüzün bilgi çağından dijital çağa evrilen toplum yapısının bireysel ve toplumsal düzlemde parçalı (şizofrenik) bir benlik algısını, narsistik bir kişilik tipini dayattığı söylenebilir. Çok yüzeysel görülebilecek ve sorunlu olarak eleştirilebilecek bir şekilde oluşturulmuş olsa da –çünkü tarihsel süreçleri anlatırken özetlemek her zaman çetrefilliği ve karmaşıklığı dolayısıyla eksik ve güdük kalabilmektedir- bu kısa paragraf bize resmi tarih anlatısının oldukça girift bir yapıya sahip olduğunu ve temelinde böyle bir anlatı taşıdığını göstermektedir bir yandan. Tüm bu değişim ve dönüşümler cinsiyetler arası iş bölümünü de, kadın ve erkek olarak cinsler arası ilişkileri de etkilemektedir. Queer bireylere yönelik tartışmalar ise içinde yaşadığımız yüzyılın yeni tartışmalarını oluşturmaktadır. Tarihsel süreç içinde homoseksüel, lezbiyen ve diğer queer bireylere yönelik tartışmalar bulunmuş olsa da çoğunlukla onlar norm dışında kalan gruplar olarak çok dikkate alınmıyor yaftalanıyorlardı. Şunu çok iyi biliyoruz ki günümüzde ne kadar kabul edilmiş gibi görünse de ikili cinsiyet teorisi üzerinden yürüyen resmi bir anlatı hala hâkim durumda. Kadın ve erkek özneleri üzerinden ilerliyor çoğu tartışma. Ki kendi tezim de konu kapsamı açısından diğer toplumsal grupları irdeleyemediği için baskın bir biçimde bu iki özne üzerinden ilerlemektedir.

Çok kapsamlı bir tarih anlatısı bile yine de cinsiyetçi, eşitsizlik üreten ve bu eşitsizliği doğallaştıran, yanlı bir anlatı sunmaktadır bize. Bu anlamda, ister istemez, tezimin kapsamının genişliği ve tezden çok uzaklaşmama çabası bazı noktalar konusunda eksiklik riskini de beraberinde taşımaktadır. Yine de tarihsel süreci en genel haliyle bile tartışmak, seyahatin kültürel ve cinsiyetli doğasının nasıl değişime uğradığını, kadın gezginlerin seyahat pratiklerini nasıl etkilediklerini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Bu anlamda, bir yüzyıl atlayarak bir örnek verecek olursak Jean Baret'ın çağının toplumsal yapısına yönelik uyguladığı strateji bizim için anlaşılabilir ama onun içinde yaşadığı çağ için oldukça ilginç bir örnek teşkil eder. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısına denk gelen 1776 yılında dünyanın çevresini dolaşan ilk kadın olan Fransız gezgin Jean Baret¹³⁸ Louis Antoine de

¹³⁸Baret ile ilgili bilgiler şuradan alınmıştır: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2015/09/01/jean-baret-dunyanin-cevresini-dolasan-ilk-kadin/> Erişim tarihi: 06.05.2019. saat: 14.31

Bougainville'nin yolculuğunda¹³⁹ kraliyet doğabilimcisi ve hekimi olan Philibert Commerson'un botanik asistanı ve kişisel uşağı olarak gemide seyahat ederken erkek kılığına girmek zorunda kalmıştı. Onun hikâyesinin ilginçliği bir buçuk sene bu gemide erkek olarak seyahat etmesinde yer bulur.

1689 yılında düzenlenmiş olan 1765 yılında da tekrar onaylanan Fransız Kraliyet Askeri Donanması İçtüzüğü'nde yer alan maddeye göre, memurlar ve denizciler geceyi geçirmek üzere gemiye bir kadın davet etmesi ya da olağan sayılan bir ziyaretin ötesinde herhangi bir şey için gemiye kadın getirmek yasaktı. Bu yasağa bir de dünyayı gezmek isteyen bir kadını düşünerek tekrar bir bakarsak Baret'in neden erkek kılığında seyahat etmeye çalıştığını anlamamız kolaylaşır. Baret'in bir buçuk sene erkek kılığında başarılı bir şekilde dünyayı gezmesinden sonra cinsiyeti keşfedilir. Baret bir Fransız adasındaki bir koloni de kraliyetin önceki deniz astsubayı olan Jean Dubernat ile evlenip Fransa'ya geri döndüğünde Fransa mahkemesi Bougainville'nin de araya girmesiyle, deniz yönetmeliklerini çiğnemiş olmasını affetti. Ceza yerine 1785 yılında Kraliyet Donanması Baret'ye yıllık 200 livrelilik emekli maaşı bağladı. Ceza almaktan son anda şansı ve bazı erkeklerin desteği sayesinde kurtulduğunu söyleyebiliriz.

Ancak bu noktada şu soru haklı olarak sorulabilir: Kadınlar neden erkek kılığına girdiler? Bu dönemde Fransız yasası kadınları gemide yer almaktan uzak tutmaktaydı. Dolayısıyla kadınlar girmenin kendine yasak oldukları yerlere gitmek istediklerinde sıklıkla erkek kıyafetleri giyerek gitmek gibi bir yol bulmuşlardı. Kamusal alanda ve erkeklerin hegemonyası altında olan edebiyat dünyasında var olmak için erkek kıyafetleriyle kendi varoluşunun ve yazar kimliğinin peşinde koşan George Sand'ı burada tekrar anabiliriz.

Bu örnekler bize aslında toplumların hiyerarşik yapılanmalarının ve cinsiyetler arası eşitsizliğin yoğunluğunu ortaya koymasından önemlidir.

¹³⁹Louis Antoine de Bougainville (1729-1811) Fransız hükümetinin keşif yolculuğuyla dünyanın çevresini dolaşmakla görevlendirdiği bir denizcidir. Birçok bilim insanını yanına alarak yaptığı yolculuk 1766 ile 1769 yılları arasında kapsamaktadır. Daha sonra Bougainville'nin bu yolculuğu kitaplaştırılmış ve Türkçe'ye de çevrilmiştir. Kitabın Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkan baskısı mevcuttur. Bu dipnottaki bilgilerin çoğu üstte yer alan linkteki yazıdan alınmıştır.

Cinsiyetli bir seyahatin doğasını tartışırken tarihsel sürecin, toplumsal hareketliliklerin ve toplumların kendini kurma, yıkma ve yeniden oluşturma gibi eylemliliklerine göz atmakta fayda var.

On yedinci yüzyıla dek gelen süreçte yerleşik yaşama geçmiş toplumların çoğu –göçebe toplumlar hiçbir zaman kaybolmamıştır. Günümüzde de varlıklarını sürdürdüklerini düşünebiliriz- tarım, hayvancılık ve ticaret gibi yollarla yaşamlarını sürdürmenin yolunu tutturmuş yaşayıp giderlerken, aslında bir yanda hiyerarşik yapılanmaların da çoğaldığını görüyoruz. Toprağı ekip biçen ürün yetiştiren köylü ve onun çabalarından kazanan ve zenginleşen toprak sahipleri. Zamanla bu ayrım genişlemiş, köylülere, çiftçilere yönelik zalim politikalar güden toprak sahiplerine yönelik köylü isyanları baş göstermiş. Başarıya ulaşamayan birçok isyan ve başarıya ulaşsa da çabuk sönmüş olan ayaklanmalar gibi süreçler, çitlemelerle birlikte özel mülkiyetin çoğalması bu uçurumun önemli bir temelini oluşturmaktadır.

On yedinci yüzyılın Avrupa'sına baktığımız zaman geride bırakılmış ve kara ölümden dolayı yıkıma uğramış nüfusunun yarısının yok olduğu ekonomik zarara uğramış bir toplumun yeni kıtalar keşfi ve keşfettikleri kıtaların zenginlik kaynaklarından faydalanmayı amaçlayan sömürgecilik hareketleriyle kendini ayağa kaldırmaya ve sınırlarını genişletmeye çalışan bir toplum yapısı görülmektedir.. Evrensel insan, yurttaş arayışındaki bir Aydınlanma çağının, Rönesansın getirdiği bilimsel kültürel ve sanatsal alandaki yenilikler, keşfedilen yerlerden öğrendikleri bilgiler, ülkelerine taşıdıkları araç gereçler gibi tüm bu gelişmeler Avrupa'nın atağa kalkmasına yol açmıştır. Böyle bir süreçte gezgin kadınların rolü nedir? Nasıl seyahat etmiştir? Seyahat eden kadınlar kimdir arkasında böyle bir tarihsel süreci olan bir toplumsal yapıda kendilerine seyahat özgürlüklerini nasıl sağlamışlardır?

On sekizinci yüzyılın son çeyreğinde doğan leydi Hester Stanhope'da tarihte bir gezgin kadın olarak önemli bir yer kaplamaktadır.¹⁴⁰Hester Stanhope İngiliz

¹⁴⁰Stanhope ile bilgiler için bkz: Sarıyer, Servin, “*Tarihteki Maceracı Kadınlar*” **Tarihin Yazmadığı Kadınlar**,Karakarga yayınları, İstanbul,2017, s. 47.

<https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/07/26/colun-kralicesi-lady-hester-stanhope/>
Erişim tarihi. 11.10.2018. saat.12.51

düzeninin merkezinde doğmuş olan III. Earl Stanhope'un kızı ve gelecekteki başbakan Pitt'in yeğeni olarak İngiltere'de doğmuş. Annesi küçük yaşta ölüp babası yeniden evlenen Stanhope 1803 yılında dayısı Pitt ile birlikte yaşamaya başlar. Pitt tanınmış bir politikacıdır ve başbakanlık görevi için Londra'ya gittiği zaman yanında Hester vardır. Hester Stanhope girdiği bu politik çevrede kendisini geliştirir ve sivri dilli biri olmasıyla tanınmaya başlar. Çocukluğundan beri sahip olduğu araştırma ve gezme tutkusu Fransa'ya botla gitme çabasında kendini göstermiş. Genç ve zeki bir kadın olan leydi kısa bir zaman sonra dayısının sekreteri olarak görev yapmaya başlar. William Pitt'in "asistanı ve ev yaşamının yöneticisi gibidir." Dayısıyla yaşamaya başladıktan üç yıl sonra dayısı hayatını kaybedince kendisi hizmetleri için oldukça yüklü bir emekli maaşı alır. "Bu gelir kendisine seyahat özgürlüğü" getirir. 1809 yılında evlenmeyi planladığı General John Moore ile üvey kardeşi Charles'ı Corunne savaşında kaybeder. Stanhope tüm bu olumsuz gelişmelerden sonra İngiltere'den uzaklaşmak ister ve gemiyle önce Cebelitarık'a oradan da Malta'ya yolculuk yapar. Burada 1810 yılında Michael Bruce ile tanışır. Birlikte yaşamaya başlarlar. Birlikte İstanbul'a gelir ve bir yıl burada yaşadktan sonra Rodos yolculuklarına çıkarlar. Bir gemi kazası atlatırlar burada. Kahire'ye ulaşır ve orada Mehmet Ali Paşa tarafından karşılanırlar. Kutsal topraklara ve Lübnan'a da seyahat ederler. Stanhope önemli bir kişi olduğu bilgisi dolayısıyla gittiği her yerde saygıyla karşılanır. Şam'a yapacağı gezi için çarşaf giymesi ve bölgenin göreneklerine dair uyum sağlamasına yönelik uyarılar alır ancak bunu çok da ciddiye almaz. Osmanlı erkeklerine özgü kıyafetlerle at sırtında Şam'a girdiği belirtilir. Bu tutumunun büyük yankı uyandırması kaçınılmaz bir şeydir. Asker veya bürokrat yerine bedevi ve şeyhlerle beraber Palmira'ya yaptığı bir yolculuğu da söz konusudur. Stanhope mektuplarında kendisine yakıştırılan "çölün kraliçesi" lakabından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getirir. Michael Bruce ile üç yıllık bir beraberlikten ayrıldıktan sonra Suriye'de kalan Stanhope'un bölgedeki salgın hastalıklardan birine yakalandığı sanılan Hester Stanhope Sidon şehrinin arkasında yer alan bir dağ yamacında bulunan bir manastırda birkaç yıl yaşadığı, 1815 de gömülü bir hazine için keşif gezisine yönelik Osmanlı yönetimini ikna eder ancak girişimi başarısızlıkla

sonuçlanır. 1816 yılında öldürülen bir arkadaşının öcünü almak için bir grup köye acımasız keşif gezileri düzenlediği söylenmektedir. Daha sonra Joun'a geçer ve dağlık bir bölge sayılabilecek burada eski bir binayı elden geçirir başka yapılar oluşturur duvarlar ekler ve buraya yerleşir. Doğaüstü güçleri takıntı haline getirdiği söylenmektedir.

Yaşadığı maceralı ve gezgin bir hayat ona oldukça yoğun bir yaşam getirmiş anladığımız kadarıyla. Yoğun, hareketli, göçebe bir hayat gibi görünmektedir. 1820'li ve 30'lu yıllarda Lübnan'da yaşanan sivil ayaklanma ve Mısırlı İbrahim Paşa'nın Akka kuşatması sırasında birçok insana sığınak sağladığı ve sığınmacıları teslim etmediği bilgisi de mevcuttur. Tüm bu politik girişimlerini Suriyeli tefecilerden aldığı borçlarla finanse ettiği söylenir. Sidon'da 1839 yılında yalnız ve yoksul biri olarak öldüğü söylenir.

Leydi Hester Stanhope ile ilgili ilginç birkaç şey daha vardır. Örneğin Atina'ya gitmesi, burada Lord Byron'un kendini karşılamak için gemisine kadar yüzmesi, onu Paris'e yollamak ve Napollon'u gizlice izlemesini sağlamak amacı taşıdığı gibi iddialar söz konusudur. Ne kadarı gerçek bilinmez. Ancak seyahat anlatılarında, özellikle de günümüzün bilgi çağından çok uzak olduğu ve gezmiş insanların sözleriyle yeni yerlere yönelik bilgilerin edinebildiği bir dönemde böyle söylentilerin gerçek olduğu kadar asılsız ve abartılı olduğu durumların da yaşandığı bilinmektedir.

Leydi Hester ile ilgili bir başka iddia ise Mısır'a doğru yola çıktığı, gemisinin Rodos açıklarında battığında erkek kıyafetleri giymek zorunda kaldığı ve bunu zamanla alışkanlık haline getirdiğine yöneliktir. Tüm bu bilgiler ışığında Leydi Hester'in seyahatlerini gerçekleştirebilmesinin ardında belirli bir ekonomik ve kültürel sermayenin olduğu ve erkeklerin varlığı sezinelebilir. Ancak buna rağmen hayatını gezgin bir düzleme yerleştirmiş Hester'in toplum düzenine itaat etmekten uzak ve idealize edilmiş kadın kimliğini kıran bir hayat tarzı yaşamış olduğunu görmek mümkün. O dönemin İngiliz cemiyetinin leydi Hester'in gezginliğine ve seçtiği yaşam biçimine yönelik bakış açısı, çeşitli kaynaklar üzerinden incelenebilir elbette. Hester'in yaşamına ilişkin şu yorumlar beklenebilir: Bir kadına yakışmayan

hareketler ya da bunu yapmak isteyip yapamayan kadınlar için içten içe gurur verici bir emsal ya da tehlike ve risk içerdiği için anlamsızlık mesajı içeren ya da ürkütücü gelen bir mesafeli duruş.

Leydi Hester'in yaşamının son dilimlerine girdiği ve Avrupa'dan uzak olduğu bir dönemde, özellikle Britanya'da patlak veren Sanayi Devrimi döneme damgasını vurur. Belki de Fransız Devrimi'nden bile çoktur etkisi. Çünkü sadece ekonomik bir yapılanmayı etkilememiş bunun çerçevesinde iş, hane, işbölümü, artıdeğer, malların mübadelesi, kentleşme, cinslerarası hiyerarşinin katılaşması, kamusal ve özel alan arasındaki keskin ayrım ve farklılaşma, ikili karşıtlıklar çerçevesinde yeniden yapılandırılan bir toplumsal yapı gibi ciddi bir değişime yol açmıştır Sanayi Devrimi. Hayatın bütün alanlarına yayıldığı söylenebilir.

Tom Head “*belirli bir mesafeden insanlığın bütün tarihi makul olarak üç evreye ayrılabilceğini* söyler. *Avcı-toplayıcı dönem, yerleşik tarım dönemi ve endüstriyel dönem.*¹⁴¹ Head'e göre modern ve çağdaş olarak düşündüğümüz birçok şeyin Sanayi Devrimi'nin ürünüdür. Sanayi devriminden sonra gelen bir dizi icat ve makinelerin gelişimi, teknolojinin ortaya çıktığı hızda ilerlemesi, Head'e göre bu “*teknolojinin gitgide hızlı ve gitgide hırslı üretim hedefleri koymamızı mümkün hale getirdikçe, dünyanın finansal güçleri benzeri görülmemiş ölçekte kömür, maden ve insan bedeni sömürmeye başlamıştır.*”¹⁴²

Tabii ki Head sanayileşmenin sömürgeci ordulara boyun eğdirmeyi hedefledikleri yerli ordulara karşı bir avantaj verdiğini de belirtir. Top ve tüfekle donanmış bir Avrupalı gücün karşısında ok ve mızrakla savaşan yerli hak arasındaki mücadele haliyle Head'in belirttiği gibi savaşları daha adaletsiz bir noktaya taşımıştır. Sanayileşmenin günümüze kadar taşıdığı adaletsiz savaşlar ve ölümleri, yıkım dürtüsünü besleyen teknolojisi Sanayi Devrimi'nin bir kolunu oluşturmaktadır. Ve daha birçok sonucu olmuştur aslında Sanayi Devrimi'nin. Ancak şunu belirtmekte fayda var. Sanayi devriminin yarattığı birçok koşul tek taraflı

¹⁴¹ Tom Head, “*Batı'nın Sanayileşmesi*”, **Dünya Tarihi 101**, çev. Ilgın Yıldızı, Say Yayınları, İstanbul, 2018, s.154

¹⁴² A.g.e. s.154

oluşmamıştır. Sanayi Devrimi'nin ortaya çıkmasına yol açan koşullar onu hem bir sebep hem bir sonuca dönüştürmüştür. Cinsiyetlerarası eşitsiz işbölümü, gittikçe artan uzun mesailer, sömürünün katlanması, fabrikalaşma kentlere göç, feodal bir yaşam biçiminden uzaklaşma gibi birçok şeyden söz ederken bu giriftlilik ve karşılıklılık ilişkisini akılda tutmakta fayda var.

Sanayi devriminin gelişiminde aslında önemli bir rolesahip olan ve seyahatleri kolaylaştıran en önemli icatlardan birini buharlı makineler oluşturmaktadır. Buharlı makinelerin icadına giden buhar gücünden faydalanma on yedinci yüzyılın son yirmi yıllık dönemine denk gelmektedir. Denis Papin'in daha yüksek sıcaklıkta suyu kaynatmak amaçlı düdüklü tencereyi icat edişi buhar gücünden faydalanmaya yönelik bir ilgiyi de beraberinde getirmiştir. 1698 yılında Thomas Savery ilk kez ticari olarak satılan bir buhar makinesi yapmıştır. 1712 yılında Thomas Newcomen yeni bir buhar makinesi geliştirmiş, 1781 yılında da James Watt buharlı makineler anlayışını daha da geliştirmiştir. Buhar gücünden yararlanmaya yönelik bu çabalar tabi ki sonuçsuz kalmamış, özellikle de buharlı vapur ilk kez 1809 yılında okyanusa açılmıştır. Okyanusu geçen ilk geminin de 1819 yılında İngiliz gemisi olduğu söylenmektedir.¹⁴³Kademe kademe geliştirilen bu teknolojiler gemi teknolojisini de geliştirmiş, ardından buharlı lokomotifler – günümüzde hala trenlerin çok önemli ve sevilen bir seyahat aracı olduğunu aklımızda rahatlıkla canlandırabilmekteyiz- ve otomobil teknolojisi de kendisini göstermiştir. Tüm bu mekanik gelişmeler sanayi devriminin temelinde ve gelişiminde ve seyahat algısının değişiminde önemli role sahip olan buluşlardır.

On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardan itibaren icatlar ve teknolojik gelişmeler buharlı makinelerin sanayide kullanımı, makineleşen bir endüstrinin doğumuna yol açmıştır. Özellikle sanayileşme olgusunun kendisini iyice gösterdiği dönemlerde, nüfusun hızla artması, Avrupa'da yeni bir olgu olan kentsel yaşamın hızla artan popülerliği, yeni iş alanlarına duyulan ihtiyaçla kentlere göçler ve

¹⁴³Buharlı gemilerle ilgili özet bilgiler şuradan alınmıştır: <http://webders.net/95/sanayi-devriminin-temeli-buhar-makinesi.html>
Erişim Tarihi: 22.03.2019 saat:14.53

fabrikalarda çalışma anlayışının çoğalması topluma yoğun değişimler yaşatmıştır. Sadece yaşam çevresi değil, işe yönelik algı da değişmiş çalışma saatlerinin uzunlaştığı ve mekanik bir iş algısının gelişmesine rağmen insanlarda bir serbest zaman algısında olduğu söylenebilmektedir. Uzun mesai saatleri, teknikleşen bir çalışma modeli, değişen bir yaşam biçimi ve kentsel yaşamda toplumsallığın dönüşümü insanların duygusal ihtiyaçlarını da yönlendirdiğini ve davranışlarında değişimlere yol açtığını anlayabiliyoruz. Didar Sarı Çallı, makalesinde¹⁴⁴ endüstri devriminin gerçekleşmesiyle birlikte, o döneme kadar büyük ölçüde zengin sınıfın tekelinde bulunan seyahat olanaklarının daha ucuz bir hal aldığını ve halkın geniş kesimine hitap eder hale geldiğini belirtiyor.¹⁴⁵ Hatta tarihçilerin kitle turizminin gelişmesinin, endüstri devrimiyle birlikte ilk olarak İngiltere’de, orta sınıfın yükselişi ve ucuz ulaştırma imkânlarının doğuşu ile başladığını iddia ettiklerini de belirtir.¹⁴⁶

Şurası kesindir ki ulaşım araçlarının gelişimi seyahatleri daha demokratik bir hale sokmuştur. Herkesin erişebilmesine olanak sağlayan ucuz ulaşım olanakları yer değiştirme olgusunu, seyahat etmeyi daha cazip bir hale getirmiştir. Kitlelerin seyahat eğilimlerinin artmasında ulaşım araçlarının gelişmesinin etkisi yadsınamaz. 1841 yılında Thomas Cook tarafından başlatılan bir seyahat acentalığı da seyahati ve turizmi kurumsal bir anlama büründürmüştür. Demiryollarıyla düzenlenen seyahatler, gemi yoluyla yapılmaya başlanan turlar gibi olguların artması insanların seyahate ve turizme yönelik ilgisinin artmasını sağlamıştır.

Daha bir yüzyıl önce on yedinci yüzyılda seyahate çıkmak rahatsız arabalara katlanmakla gerçekleşen zorlu bir yollucukken kısa süre içinde bu seyahat algısı ulaşım araçlarının gelişimi, yolların iyileştirilmesi gibi yapılanmalarla değişime uğramıştır. Löschburg, yeni bir seyahat biçimi olarak Grand Tour’ların¹⁴⁷ mevki sahibi kişilerin eğitim ve eğlence programlarının bir parçası olduğunu

¹⁴⁴Didar Sarı Çallı,“Uluslar arası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye’nin Konumu” **Turizm ve Araştırma Dergisi**, Cilt 4. Sayı 1, 2015.

¹⁴⁵ Aktr. Çallı 2015; s.14; Mason, 2003; 13

¹⁴⁶ Aktr. Çallı 2015; s.14; Theobald,2005; 5

¹⁴⁷ Grand Tour’un açılımını şöyle verir Löschburg: “Gentleman’s Tour of Europe”
“Yolculuk, mevki sahibi kişilerin” eğitim ve eğlence programının bir parçasıydı artık.” Bknz: Winfried Löschburg, **Seyahatin Kültürel Tarihi**, çev. Jasmin Traub, Dost Yayınevi, Ankara,1998, s.5.

belirtiyor.¹⁴⁸ Avrupa’da Grand Tour’larla birlikte yurtdışı gezilerinin de başladığını, belirli güzergâhların genç beyleri, Batı ve Güney Avrupa’da dolaştırdığını da vurguluyor. Grand Tour’ların özellikle sosyeteye, onların davetlerine kutlama ve eğlencelerine göre düzenlendiğini, seyahat planlarının genellikle karnaval sezonuna göre yapıldığını anlatmaktadır Löschburg. Daha sonra diplomasi kariyeri için bir hazırlık olması maiyetinde çıkılan seyahatlerin belirli rotalara duyulan ilginin değişmesine yol açtığını, örneğin İtalya’nın pabucunun dama atılıp kolejlere ve Paris’e yönelen tercihlere yol açtığını da belirtiyor. Löschburg’un belirttiğine gibi tüm bu seyahatler saray çevresi ile sınırlıydı. Ona göre, *“bu asilzade turlarında tutulan günlüklerde gidilen ülkelerin insanlarından, sanat eserlerinden ya da kişisel yaşantılardan çok, yüzeysel güzelliklerden söz ederler.”*¹⁴⁹

On sekizinci yüzyılın son çeyreğinde Batı Avrupa eyaletlerini Paris’e bağlayan bir yol ağının yapılmasının yolculuklara yeni bir ivme kazandırdığını söylüyor Löschburg. Demiryollarını yapımı, trenlerin gelişimi gibi faktörlerin insanların seyahate yönelmelerine yol açtığını söyleyebiliriz.

Mekanikteki gelişmeler, insanları seyahat etmeye iten gezi rehberleri, turlar, doğaya duyulmaya başlayan yeni bir duyarlılığın ortaya çıkması gibi etmenler kısa sürede seyahati kitlesel bir hale gelmesine yol açacak etmenlerdi. Batı düşünce tarihinde önemli bir yeri olan Rousseau’un doğaya yönelik tutkulu söylevleri, William Wordsworth’ün doğayı öven şiirleri gibi etmenler insanların düşüncelerini etkilemiştir. Löschburg’un da yerinde tespitiyle filozof ve şairler insanların doğaya yönelmesine öneyak olmuştur. Goethe örneğini de verebiliriz. On sekizinci yüzyılın son çeyreğinde doğaya duyduğu aşkla bütün ülkeyi gezmeye başlıyor. Flaubert’in Doğu’ya yönelik yaptığı gezileri anlattığı kitabına Türkçe olarak da ulaşabilmekteyiz. Önceden de belirttiğimiz bir şey var. Uzun süre Doğu Avrupa için egzotik bir imge olarak kalmıştır. Belki günümüzde bu algıdan geriye bir şeyler kalmıştır hala. Doğu özellikle on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda gizemli, biraz despotik ancak yeryüzünün yer altı ve yerüstü zenginlikleriyle donatılmış bir inci

¹⁴⁸ A.g.e. s. 53

¹⁴⁹ A.g.e. s. 56

gibi olduğuna yönelik algı mevcuttu. Ressamların doğayı resmetmesi, genç dağcıların dağ tırmanışları gerçekleşmesi gibi eyemlerde doğaya duyulan arzunun yoğunluğunu gösteren örnekler. Bu arzu günümüzde özellikle artık özlemi çekilen bir doğaya dönme arzusu şeklinde yeniden nüksetmektedir.

Löschburg ilginç bir bağlantı kurarak sanayi gelişimine paralel olarak o dönemde daha fazla esnafın işini kaybedip mevsimlik işçi, yurtsuzlar ve serserilerle birlikte dilencilik yaptıklarını söylemektedir. Gezginliğin bir toplumsal olgu haline geldiğini” ve “ataerkil düzene sahip bir düzene sahip bir dünya”nın romantik düşünün on dokuzuncu yüzyılın ortalarında giderek solgunlaşmaya başladığını” da eklemektedir. Bu romantik düşün solgunlaşmasının on dokuzuncu yüzyılda yaşanması aslında o yüzyılın içerdiği toplumsal hareketler ve azar azar da olsa kendini gösteren feminist bir hareketin temelleri doğrultusunda düşünülecek olursa oldukça anlaşılır gelebilir bize.

1830’larda modern kitle turizmi denebilecek bir yoğun turist kalabalığının da varlığına değinir Löschburg. İngilizlerin bütün dünyayı dolaştığını canlı bir seyahat trafiğinin oluştuğuna değinir.

Plajların açılması gibi yeni seyahat eğlencelerin ortaya çıkması da on sekizinci yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. 1767’de örneğin Fransa’da Dieppe planına gidilmeye, 1777’de Ren Nehrinde yüzülmeye başlandığına değinir Löschburg. Ve Avrupa’da başka plajların ¹⁵⁰ ortaya çıktığını, romantizm ve doğa hayranlığının seyahatin yine de eğitici özelliğini sonlandırmadığını belirtiyor. Seyahat edemeyenlerin bilgilenmesini sağlayan gezi rehberlerinin de tartışmasız bir rolü vardır. Gezi rehberleri bir ülkenin doğası, coğrafyası ekonomisi, tarihi ve insanları hakkında verdiği bilgilerle birlikte o dönemin özellikle sevilen bölgeleri romantikleşiten duygu yüklü tasvirlerle de sahip olduğu biliniyor.¹⁵¹ Yine de kitle turizminin önemli adımlarından birini Grand Tour’lar oluşturmaktadır. On yedinci

¹⁵⁰Löschburg 1998; s.

¹⁵¹ A.g.e. s.102

yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla kadar süren bu turların “turistik faaliyetlerinin bir sektör oluşturduğu”¹⁵², turizmin gelişiminde bir etkisi olduğu muhakkak.

Sanayileşme ve toplumun modern bir yaşam biçimine evrilmesiyle beraber ilerleyen bir süreçte turizm kademe kademe kendini geliştirmişse de özellikle yirminci yüzyılda yaşanan iki büyük savaş kitlesel ve toplumsal yıkımları beraberinde getirmiştir. Çallı, Birinci Dünya Savaşı turizm hareketlerini kısa vadede olumsuz etkileyerek durma noktasına getirirken¹⁵³ savaşın etkisiyle teknolojiye yaşanan gelişimlerin uzun vadede karayolu taşımacılığını geliştirdiğini bunun da seyahat ve turizm endüstrisinde olumlu etkilere yol açtığını belirtiyor. Savaş yıllarında başlayan motorlu araçlar dönemi ise yirmi yıla yakın bir süreçte iyice artmış ve seyahate yönelik yeni trendlerin oluşması olgusunu da beraberinde getirmiştir. Sosyal turizm olgusu, kamplar, karavanlar gençlik yurtları, motorlu araçlarla ucuz ulaşım gibi birçok gelişim gözlenmişse de 1929 yılında yaşanan büyük buhran ile birlikte bir durma noktası daha yaşanmıştır.¹⁵⁴

Savaş sonrası dönemde refahın artması turizmi bir nebze geliştirmişse de büyük buhran yeni bir duraklama daha getirmiştir. Özellikle de İkinci Dünya Savaşı’nın ardından turizm sektörünün gelişmesi göze çarpar bir niteliktedir. Bu savaşın ardından gelişen hava endüstrisi hava yolu taşımacılığında da faaliyete başlamakla birlikte uluslararası bir turizm olgusunun gelişmesine olanak sağlamıştır.¹⁵⁵ Savaş sonrası yoğun bir teknolojik gelişim zenginleşmeye ve gelirin artmasına yol açmakla beraber yaşam tarzı ve davranış değişikliklerine de sebep olmuştur.¹⁵⁶

Peter Mason’un 1990 yılında yaptığı on dokuzuncu ve yirminci yüzyılın erken dönemlerinden itibaren turizm sektörünün gelişimine dair sunduğu beş ana nedene burada değinmek istiyorum. Mason’a göre ilk nedeni endüstri devrimiyle birlikte üretimin artması ve yaşam standartları yükselmesi oluşturmaktadır. Bir diğer

¹⁵² Çallı 2015; s.14

¹⁵³ Aktr. Çallı 2015; s.16; Page ve Durie,2009; Page, 2007

¹⁵⁴ Aktr. Çallı 2015; s. 16; Lickorish ve Jenkins, 1997; 12

¹⁵⁵ Akt. Çallı 2015; s. 16; Theobald,2005: 5, Page, 2007

¹⁵⁶ Akt. Çallı 2015; s.16; Lickorish ve Jenkins,1997

neden ise ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte ucuzlayan seyahat araçlarına erişimin kolaylaşmasıdır. On dokuzuncu yüzyılda demir ve deniz yolları, yirminci yüzyılda da araba ve hava taşıtlarının kullanımının başlaması seyahatleri ciddi anlamda etkileyen faktörlerdir. On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru yıllık izinlerden doğan bir tatil anlayışı da seyahate yönelik algıyı etkilemiştir. Benim görüşmecilerimden bazılarının tatil ve seyahati ayırma konusundaki söylemleri buraya yerleştirilebilir aslında. Tatil anlayışı dinlenmeye yönelik ve yılda birkaç kere yapılabilen bir şey olarak görülürken “gezgin” olarak ya da hayatının önceliğine seyahati koyan görüşmecilerimden bazıları tatil anlayışından daha farklı bir seyahat tanımı geliştirmiş gibidirler. Buna daha sonra tekrar değineceğim. Mason bir diğer neden olarak çevreye yönelik algının değişmesini ve çekiciliklerin gelişmesini öne sürüyor. Aslında günümüzde doğaya duyulan açlık ve çevreye yönelik tüketimci bakışta bu nedenin etkileri de görülebilir. Popüler kültür hızla eksikliğini hissetmeye başladığımız bir “doğa kültürü”nü de tüketim nesnesi haline getirmekte ve bana göre ayrıcalıklara sahip kişilerin ulaşabildiği bir kült haline getirmeye başlıyor gibi geliyor. Bazı park ve bahçelerin ücretli olması, ya da doğaya daha az ulaşabildiğimiz bir kentten doğasını korumuş başka bir bölgeye gitmek zorunda kalmamız bunu örneklemektedir bana göre. Yakın gelecekte doğa gerçekten parasını ödeyebilenlerin erişebildiği/elde edebildiği bir lüks haline gelebilir. Tatil ve seyahat kavramındakendini gösteren hiyerarşide bunun da bir payı olduğunu düşünüyorum.

Mason’un son olarak sunduğu nedeni eğitimdeki ilerlemeler ve dünya savaşları sonunda farklı bölgelere duyulan merakın ve denizaşırı iş seyahatlerinin ve genel anlamda seyahat isteklerinin artması oluşturmaktadır.¹⁵⁷

İş hayatındaki dönüşümler, kentsel yapılaşma, savaşların getirdiği yıkım hissinden kurtulma arzusu, seyahati kolay hale getiren ve elverişli kılan araçların gelişimi, küreselleşme ile birlikte gelen dünyanın en uzak ucundan bile kolaylıkla haberdar olabilmemizi sağlayan kitle iletişim araçlarının gelişimi gibi birçok faktör daha fazla insanı yer değiştirmeye, seyahat etmeye itmektedir. Özel mülkiyetin oldukça yoğunlaştığı bir dönemde, insanların artık hareket ederken bedenlerinden

¹⁵⁷ A.g.e. s.17

çok araçlarını kullanır hale gelmesi de yolculuğun dokusunu ve hareketlilik olgusunun yapısını değiştirmektedir. Bilgiye ulaşmanın çok kolay olduğu dijital bir çağı oluşturan günümüzde turizm büyük bir endüstri seyahat etmek de oldukça popüler bir etkinlik halini almış durumdadır. Bu konulara tezin son bölümünde uzunca değineceğim.

Yukarıda tarihsel sürecin belirli bir özeti verdikten sonra biraz da bu dönüşümlere yol açan süreci ve bu süreçten etkilenen toplumsal koşulları kavramsal olarak tartışacağım. Sanayi devriminin, modernitenin, küreselleşme olgunun gelişimini kısaca anlattıktan sonra bu dönemleri sosyolojik bir anlayışla ve seyahatle ilgisi ve gezgin kadınlarla ilgili bağlamında tekrar ele alacağım.

Aydınlanmanın getirdiği değişim özellikle de düşünce ve sanat alanında yaşanan dönüşümler akılcı ve evrensel bir yurttaşlık anlayışını ortaya koymuştu. Kilisenin gittikçe otoritesinin sarsıldığı, dinin -kurumsallaşmış bir din anlayışının- tartışmaya açıldığı bir dönem olan Aydınlanma Çağı, on sekizinci yüzyılın en önemli ayaklarından birini oluşturmaktadır. Sonraki tarihsel süreçleri vetoplumsal dönüşümleri etkilemiş olan ve cinsiyetçiliğin kökenlerini belirli bir dönemde de nasıl sağlamlaştırıldığını daha iyi anlamak için bu dönemle ilgili kritik birkaç konunun üzerinde durmakta fayda var.

On sekizinci yüzyılda doğan Aydınlanma Dönemi, önceli sayabileceğimiz Rönesans, Reformasyon hareketleri gibi tarihsel süreçlerden belirli bir miktar miras edinmiş olsa da kendisi akla yaptığı vurgu, akılcı davranışa, eğitime, ilerleme fikrine yönelik temel ilkeleriyle oldukça kapsamlı bir değişim ve dönüşüme yol açmasıyla kendi karakteristik özelliğine sahip olmuştur. Fransız, İngiliz, Almanya, İskoç Aydınlanması gibi gruplara da ayrılmış, ciddi farklılıklar barındırarak bütün Avrupa’da hatta Avrupa dışında da kendine bir etki alanı yaratmış olduğunu söyleyebiliriz. Aydınlanma bir felsefeden çok daha kapsamlı anlamları içine almaktadır. Aydınlanma ile ilgili bilmek gereken en önemli şeylerden biri bütüncül bir Aydınlanma, tektip bir aydınlanma anlayışının olamayacağıdır. Çok farklı birbirini besledikleri kadar birbirini karşıtlayan Aydınlanma düşünürleri ve düşünce

sistemlerinin mevcut olduğunu belirtmek gerekir.¹⁵⁸ Ancak tezimin kapsamı bağlamında tartışıp geçmekle yükümlüyüm.

Aydınlanma dönemi ile ilgili onuntüm çelişkileri, karmaşıklığı, dinamikliği ve değişkenliğine rağmen hatta onu göz önünde bulundurarak belirli bir ortaklıktan söz etmemiz mümkündür yine de. Aydınlanma çağında akıl, evrensel yurttaşlık, ilerleme fikri temel ilkeler haline gelmiştir. On yedinci yüzyıl filozoflarından “Moses Mendellsohn’a göre Aydınlanma insan aklının kullanımına ilişkin henüz tamamlanmamış ve herkese açık olması gereken bir eğitim sürecinin adıydı.”¹⁵⁹ Kant’ da Aydınlanmanın paradoksal görünen şekillerde ortaya çıkabileceğine inanmaktaydı. O aklın kullanılmasının mümkün olduğu kadar geliştirilmesi gerektiğini düşünüyordu. Kant’a göre Aydınlanma tamamlanmış bir proje değil, belirsizlik, tehlikelerle, sorun ve çelişkilerle dolu bir süreci oluşturuyordu.¹⁶⁰ Tüm bu sorunluluk, çelişkililik ve farklı görüşlerle temellenen ve gelişen Aydınlanma döneminin temelinde belirli fikirler, idealler vardı: evrensel insan. Evrensel yurttaşlık. Akılcı davranış. İlerleme fikri bu dönemin belirgin figürlerini oluşturmaktadır. Horkeimer, Adorno, Habermas, Foucault gibi sosyal bilimlerin en önemli ve klasikleşmiş düşünürleri Aydınlanma düşüncesi üzerine farklı düzlemlerde yoğunlaşmışlardır. Örneğin Horkeimer ve Adorno **Aydınlanmanın Diyalektiği** adlı 1947 yılında yayınladıkları kitaplarının girişinde amaçlarının “*insanlığın gerçekten insani bir düzeye çıkmak yerineniçin yeniden bir tür barbarlığa düştüklerini anlamak*”¹⁶¹ olduğunu söylerlerken eserde Aydınlanmanın paradoksal doğasına yönelik eleştirilerini de dile getirirler. Dorinda Outram’ın onların kitaplarında söz ettikleri, “*Aydınlanmanın her zaman insanları korkudan kurtarmayı ve onları egemen kılmayı hedeflemesi ancak aydınlanan dünyanın felaket yaymasına ve aydınlanmanın*

¹⁵⁸ Aydınlanma dönemi ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Dorinda Outram, **Aydınlanma**, çev. Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Dost Yayınları, İstanbul, 2007.

Aydınlanma dönemine ilişkin önemli eleştirilerden birini oluşturan bir yapıt olarak bkz. Max Horkheimer, Theodor W.Adorno, **Aydınlanmanın Diyalektiği; Felsefi Fragmanlar**, çev. Oğuz Özügül, Kabalcı Yayınevi, 1. Cilt, İstanbul, 1995.

Benim elimdeki kaynak 1995 yılı basımlı 1. Cildi oluşturmaktadır. Bu kitap iki cildi birleştirilerek daha sonra tekrar aynı yayınevinden basıldı. Şu an baskısı bulunmamaktadır.

¹⁵⁹ Akt. Outram 2007; s.17

¹⁶⁰ A.g.e. s.18-19

¹⁶¹ Max. Horkheimer, Theodor W.Adorno 1995; s.11

programının dünyanın büyüsunü yok etmeye, mitleri parçalamaya düş yerine bilgiyi koymaya” yönelik düşüncelerini alıntılması aslında bize şunu düşündürmektedir bir yandan. Düş yerine bilgiyi koyan, korku yerine insanları kendi aklıyla ilerlemesi gereken bir olgu olarak ele alan Aydınlanma dönemi bir yandan cinsiyetçiliği de pekiştiren Aydınlanma düşünürlerini beslemekteydi. Evrensel iyi insan anlayışına dair birçok fikrin doğmasına ve felsefî tartışmaların çoğalmasına yönelik verimli bir süreç getirse de bir anlamda da totaliter ve eşitsizlikçi bir anlama da kaymaktaydı aslında. Daha doğru bir ifadeyle, toplumun bazı ayrıcalıklı olmayan toplumsal gruplarına yönelik eşitsizlikçi ve totaliter anlamı daha da derinleştirmekteydi.

Dorinda Outram’ın, “insanın önce doğayı sonra teknolojiyi ‘akılcı’ bir biçimde kullanarak diğer insanları denetim altına aldığı”na yönelik tespiti bizi erkeklerin doğayı ve doğayla özdeş kıldığı kadını da denetim altına almasına yol açtığına yönelik bir fikre ulaştırmaktadır. *“Bu, doğanın artık gizemli güçlerin ve kuvvetlerin bulunduğu bir yer olarak görülmediği anlamına gelmektedir”* derken Outram aslında aklımıza şu gerçeği de getirmektedir. Avrupa tarihinin en büyük kıyımlarından birini oluşturan cadı avları,¹⁶² kadınlara ve kadınların yeteneklerine, şifa verici özelliklerine nüfuz edemedikçe ve onu anlamlandıramadıkça aynı doğa gibi gizil kalıplarına besledikleri kin ve akıl almaz kıyım bu yukarıdaki düşünce ile paralel bir okuma yapıldığında bize belirli bir fikir verebilmektedir. Doğaya da kadına da –ve egemen insanın karşısına konulan ayrıcalıktan yoksun diğer toplumsal gruplara da- düşmanlığın ilan edildiği, onu anlamlandıramadıkça ve ona biat ettiremedikçe ona çamur atan bir anlayışın var olduğu önceki dönemler aslında Doğa’yı anlamak ve ona nüfuz etmeye yönelik evrilen yeni bir anlayışta kendini tekrar ortaya koymaktadır. Ve bu bizim bazı sürekliliklerin varlığını fark etmemize yol açmaktadır. Toplumlar ve kültürler nereye doğru evrilirse evrilsin, geçirdiği değişimler ve yaşanan farklılaşmalar ne kadar çeşitli ve özgüllük barındırsa da bazı şeylerin sürekliliğinin ortaya koymaktadır.

¹⁶² Cadı avı ve İlkel birikim ile ilgili detaylı bilgi için Federici’nin **Caliban ve Cadı**, Maria Mies’in **Ataerki ve Birikim** kitaplarına bakılabilir. Cadı Avları ile ilgili literatür için Louis Martin’in **Ortaçağda Bilge Kadınların Katli** adlı kitabına ve Silvia Federici’nin yeni yayınlanan **Cadılar, Cadı Avı ve Kadınlar** adlı kitabına bakılabilir.

Ortaçağ olarak adlandırılan dönemetekabül eden, iki yüzyıl kadar bir zaman dilimini kapsayan cadı avları aslında kadınların şifacılığına yol açan yeteneklerine, dişilliklerine yönelik bir saldırıydı. Bu saldırı biçimi on sekizinci yüzyılda biraz farklılaşmış olsa da kadınları küçümseme, onların bilgisini ciddiye almama, ya da onları ikincilleştirme, yardımcı bir konumda tutma gibi bir anlamı da korumaya devam etmiştir. Erkek egemenliğini savunan bir toplumsal algıdeğişen dönemsel gereklilikler ve toplumsal yapılara rağmen süreklilik arz etmektedir.

Gülnur Acar Savran, modern tıp ve bilimin kadın bedeninin denetleme biçimine yönelik stratejilerini anlattığı yazısında aslında önemli bir noktaya değinir. Patriyarkal ideolojilerin çatışmalı ve çelişkili beden politikalarından bahsederken Batı’da yaşanan cadı avlarının yaşandığı karanlık çağlardan modern dünyaya evrilen on sekizinci yüzyıldaki modern oluşumun içerdiği paradigmada köklü bir değişimin yaşandığını belirtiyor. Dinsel ve büyülü bir dünya anlayışı yerini “*doğanın hegemonyasına bırakırken, kadınların bedenlerinin, emeklerinin, günahattan şeytanla yaptıkları işbirliğinden arındırılarak doğal süreçlerin belirlediği ileri sürülen doğal kategorilerin tahakkümüne teslim edildiğini*” söyler.¹⁶³ Aydınlanmaya yönelik tartışmamı uzatmamın bir yönünü aslında yukarıdaki ifadeler ortaya koymaktadır. Aydınlanma cinsiyet kategorilerinin doğallaştırılmasına yönelik birçok cephe oluşturmuştur bu dönemin yazarlarına. Aklın kullanımına, evrensel iyi yurttaş ve herkesin eşit olduğuna vurgu yapan bir dönemin ‘eşitlik, kardeşlik ve özgürlük’ vurgusunda kadınların ve birçok toplumsal grubun dışarıda bırakılmasının ardında bu “doğallaştırma” çabasının yer aldığını söylemek abartı olmaz. Savran’ın da belirttiği gibi, bir cinsiyet olarak “*kadın artık biyoloji, tıp ve psikanaliz tarafından erkekten doğal farklılığı içinde kategorileştirilmekte, tanımlanmakta ve nesneleştirilmektedir.*”¹⁶⁴ Bu dönüşümdeki farklılığın yanında kadını ve erkekten farklı konumda olan diğer toplumsal grupları ötekileştiren ve egemen anlayışın dışına yerleştiren bir paradigmanın sürekliliğini koruduğunu söyleyebiliriz. Patriyarka biçim değiştirse de azalmamış aksine tarihsel süreç içerisinde giderek

¹⁶³Gülnur Acar Savran, **Feminizm Yazıları: Kuramdan Politikaya**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2018, s.113.

¹⁶⁴ A.g.e. s. 113-114

çoğullaşmıştır. Ve bu ataerkil sistem kendini hemen her dönemdeki iktidar ve güç ilişkilerinde, hegemonik toplumsal ilişkileri oluşturmada kendine meşru bir neden bulma konusunda oldukça başarılı olmuştur. Yine de belirtmeden geçilemeyecek bir başka nokta ise cinsiyetçiliğin patriyarkanın tek sonucu olmadığıdır. Patriyarka cinsiyetçiliğin tek sebebi de değildir. Aralarında sıkı bir bağ olduğu için sıklıkla birlikte anmama rağmen burada temel bir tartışma yapmaktan öteye geçememekteyim. Cinsiyetçiliğin doğasının çok kapsamlı, karmaşık ve girift yapısıyla ilgili piyasada fazlasıyla çalışma ve araştırma mevcuttur. Onlara yönlendirmekten fazlasını yapmak şuan benim tezimi aşmaktadır.

Kadınların bedenlerine el konması toplumların birçoğunda ve birçok tarihsel çerçevede karşımıza çıkan bir olgudur. Aydınlanma dönemi de bu anlamda aykırı bir duruş sergilememektedir. Hatta cinsiyetçi yapılanmayı daha sinsi bir yöntemle normalleştirmiş ve sağlamlaştırmıştır diyebiliriz. Cadı avlarının altında kadınların kendi bedenlerini ve cinselliklerini kendilerinin denetlemesinden duyulan korkunun yer aldığını da iddia edebiliriz. Çünkü zamanla tıbbı, şifaya dâhil uzmanlaşmanın kadınlardan erkeklere geçmesi, kadınların hemşire, bir yardımcı olarak doktorun yanında konumlandırılması, cadı avlarındaki vahşi saldırının nedenlerini anlamamızı sağlayabilir. Bu kıyım bittikten sonra, kadının pasif, bedensel ve zihinsel olarak daha güçsüz olarak konumlandırılan yeni imgesi Aydınlanma döneminde de kendini ortaya koyar. Kadınları üreme ve yeniden üretim alanına hapseden “modern paradigma” –on sekizinci yüzyılın paradigması burada bahsedilen- kendisini savunduğu “eşitlik, özgürlük” gibi kavramlarla meşrulaştıramayacağını biliyordu ve dinsel düzeni de eleştirip reddettiğinden bu dönemin savunusu kendisini, cinsler arası eşitsiz konumlanışı, kadınlarla diğer toplumsal gruplar arasındaki ayrışıklığı geleneğin savunuları ile de açıklayamayacağını farkına vardı. Dolayısıyla farklılıkları doğallaştıran bir sistem kurdu. Bu da egemen paradigmanın doğallaştırma yoluyla kadını -ve diğer toplumsal grupları- doğa ile özdeş kılma çabasıyla onu erkeklerden yani ‘egemen yurttaş olarak kabul edilen özne’den farklılaştırarak ayırmış hem de onun üzerinde tahakküm kurma çabasını kendisi için meşru bir zemine oturtmasına yol açmıştır. Böylece Savran’ın da eklediği gibi

eşitsizlikler “doğal olan”a gönderme yapılarak sağlama alınmaya başladı.”¹⁶⁵ Bu doğallığa dayalı farklılaştırma ve normalleştirme pratiğinin günümüzde ciddi bir eleştiriye maruz kalsa da günümüzün gittikçe muhafazakâr hal alan toplumlarının politik tavırlarında “aileyi ve toplumu dinileştirme ve millileştirme”¹⁶⁶ tavırlarında hala güçlü bir biçimde var olduğunu görebiliriz.

Aydınlanma döneminin cinsiyete yönelik tavrına özellikle toplumsal mekânların düzenlenişini tartıştığım bölümde tekrar değineceğimden burada az da olsa Adorno ve Horkheimer’in Aydınlanma dönemine yönelik eleştirisine değinmek istiyorum. Adorno ve Horkheimer’e göre;

*“Aydınlanma’ gelişen düşüncenin en geniş anlamında, başlangıçtan bu yana insanlardan korkuyu kaldırmak ve onları kendilerinin efendisi durumuna getirmek amacını gütmüş” ancak “tamamen aydınlatılmış yeryüzü bugün muzaffer bir felaketin belirtilerini taşıyor. Aydınlanmanın programı dünyayı gizlerinden kurtarmaktı.”*¹⁶⁷

Adorno ve Horkheimer’a göre Aydınlanmanın sorunu, Aydınlanmanın beklendiği gibi bir sonucu getirmemiş olmasındadır. Aydınlanma büyüsünü bozduğu dünyanın yeni haliyle de büyülü bir dünya olmadığı, ilerlemecilik anlayışıyla toplumsal gelişmenin beklendiği ya da Aydınlanma projesinin ufkunda görüldüğü gibi gitmemiştir.¹⁶⁸ Onlar aydınlanmanın tasarısı olan dünyanın büyüsünü bozmak ve kuruntuları bilgi yoluyla yıkmak olduğunu belirtiyor. Yine de Mehmet Şimşek’in belirttiği gibi Adorno ve Horkheimer da Aydınlanmanın bozduğu büyünün yerine kendi büyüsünü koyarak aslında karşı olduğu durumları kendine yararlı hale getirdiğine dikkat çekiyor. Aydınlanmanın en büyük sorunlarından biri araçsal aklı ön plana çekmesi değil, ilk olarak doğaya saldıran ve onu hesaplanabilir ve kontrol altına alınabilir bir “şeyleştirmeye” maruz bırakmasının ardından aynı saldırıyı insan

¹⁶⁵ A.g.e. s.127

¹⁶⁶ Bu terimi Gülnur Acar Savran’ın son çıkan kitabında rastladığım ve yerinde bir tanımlama olduğunu düşündüğüm için ödünç olarak kullanıyorum.

¹⁶⁷ Adorno, Horkheimer 1995; s.19

¹⁶⁸ Mehmet E Şimşek, **Modernite, Postmodernite ve Bauman**, Belge Yayınları, İstanbul, 2016, s.37

ve toplumsal yaşama çevirmesi olmuştur¹⁶⁹. Özellikle cinsiyetler arasındaki eşitsizliği meşrulaştırma konusunda rasyonel aklı, doğal olanı ayırma pratiği de bunu örneklemektedir.

Aydınlanma ilgili özellikle Adorno ve Horkheimer daha çok eleştirel bir bakışla yaklaşırken Habermas biraz daha olumlu bir bakış açısına sahiptir. Alman filozof Jürgen Habermas Horkheimer ve Adorno'nun birçok görüşüne katılarak "*Aydınlanma'nın kültürü tükettiğini ve kültürü metaya, bilgiyi de enformasyona dönüştürdüğünü ileri sürdü.*"¹⁷⁰ Yine de Habermas Aydınlanma'nın bireylere kendi özel durumların sınırlı halinden sıyrılıp diğer insanlarla birlikte özgürlük, adalet ve nesnellik gibi evrensel değerleri arayan insanlar olarak hareket edebilme yeteneğini kazandırma potansiyeline sahip olduğunu belirtir.¹⁷¹ En önemlisi de Habermas'ın çığır açan 'kamusal alan' kavramına yönelik anlatısıdır. Habermas Aydınlanma'yı 'kamusal alan'ın yaratıcısı olarak kabul etmiştir. Bu da ayrıcalıklı güçleri sorgulayabilecek bir kamuoyunun oluşumuna yol açabilir. Bu anlamda Adorno ve Horkheimer'dan oldukça uzaklaşan Habermas "*Aydınlanma kültürünün, bilginin bir meta olarak kalmaya devam ettiği ancak eleştiri yoluyla özgür kalma yeteneğini koruduğu bir dünya olarak yeniden yorumladığı*" görülebilir.¹⁷² Habermas'ın kamusal alana yönelik düşüncelerini ileride daha detaylı olarak göreceğiz. Birçok toplumsal dönüşüm ve hareketliliğin altında nedensel ve sonuçsal olarak Aydınlanma konusunun çıkıyor olması bu bağlamda anlatılmaya değerdir. Aklı öne çıkaran, kurumsal dinin eleştirisine ve onun temsillerine karşı çıkan ve bu anlamda birçok tartışmayı içinde barındıran Aydınlanma dönemi yine de cinsler arası ilişkilerdeki eşitsizliği aydınlatmaya yönelik istekli görünüyor gibi değildir. Eğitim ve öğrenme ideali olarak da görebileceğimiz¹⁷³ Aydınlanma dönemi daha çok kendisine özne seçtiği "evrensel yurttaş" olan erkeğin eğitimine de yönelmiştir. Kadınların eğitim olanaklarına ve meslek sahibi olmalarına yönelik kaynakları çok kıt ve destekleri neredeyse hiç yoktu. Sınırları ve kuralları belirli dar bir alanda faaliyet

¹⁶⁹ A.g.e. s.106

¹⁷⁰ Outram 2007; s.23

¹⁷¹ A.g.e. s. 23-24

¹⁷² A.g.e. s.24

¹⁷³ Bknz: Ahmet Çiğdem, **Aydınlanma Düşüncesi**, Dedalus Kitap, İstanbul, 2018, s.14

gösterebildiklerini söylemek abartı olmaz. Aydınlanma döneminin evrensel insan, akılcı, kendi aklıyla yolunu bulan yurttaşı bittabi erkekti. Aklımıza hemen eğitim dediğimizde gelecek ilk isim Rousseau olur. Rousseau'nun eşitlikçi ideali ve Sophie ve Emile arasında eşitsiz bir eğitime sürecine dair yazdıkları günümüzde sıklıkla haklı olarak eleştiriye uğramaktadır.. Emile'in bir insan bir birey olarak özgürce yetiştirilmesine yönelik anlatılarının yanında Rousseau aynı kitabın sonunda Sophie'yi bir erkeği mutlu etmesi gereken bir eş olarak konumlandırması bizim günümüzdeki bakışımıza göre ciddi bir çelişki içerse de belli ki Rousseau ve Aydınlanma'nın diğer düşünürleri için normal görülmektedir. Yukarıda değindiğimiz doğal olana yönelik normalleştirme eşitsiz yapıyı eleştirmenin önünü kapatmaktadır. Filozofların çoğu anlatılarına baktığımız zaman “özel” olanla “kamusal” olana dair ayırdıkları konuları ve “kadın” “aile” “çocuk” gibi konuları özele dâhil ederek özelin doğal yani tartışılmayı gerektirmeyen bir oluşum olarak gördüklerini anlarız. Resmi tarih, felsefe, sosyoloji gibi sosyal bilim anlatılarının yeniden yazılması, yeni bilgi alanlarının oluşturulmasına yönelik çabalar bunun nedenlerini zaten bize göstermiştir. Özele hapsedilen konuların tartışmayı gerektirmeyen doğal bir oluşum olarak ele alınması bazı hiyerarşik yapıları keskinleştiren ve sağlamlaştıran bir tutumdur.

On sekizinci yüzyılda yaşanan toplumsal ve siyasi dönüşümler kadınların konumlarında hala belirli bir gelişme sağlamamıştı. Kadınlar evlilik ve çocuk bakımı konusunda yükümlü kılınıyor ve belirli yaşa gelir gelmez evlendiriliyordu. Kocalarının himayesi altında ev içi alanda varlıklarını sürdürebiliyorlardı. Kadınların kamusal alanlardaki varlıkları sınırlıydı. Toplumsal yaşam ve mekânların düzenlenişi, yerlerin cinsiyetli olarak yeniden konumlandırışı kadınlarla erkeklerin kenti, toplumu, mekânları çok farklı bir biçimde deneyimlemelerine yol açmaktaydı. Bundan dolayı toplumsal yaşamın sürekliliğinde mekânların düzenlenişini, kamusal ve özel alan olarak adlandırılan alanlardaki cinsiyetli yapıları ve bu alanlarda kadın erkek konumlarını tartışmak önemlidir. Çünkü kadınların yolculukları kamusal alanda var olma mücadeleleriyle iç içe geçmiş durumdadır. Ve on dokuzuncu yüzyıl kamusallık anlayışlarıyla ilgili tartışmaların en hararetli biçimde yaşandığı bir dönemi oluşturmaktaydı.

2.3. Toplumsal Yaşamın ve Mekânların Düzenlenişinde Seyahatin ve Gezgin Kadınların Etkisi

Fiziksel bir çevre üzerinde yaşamlarımızı sürdürmekteyiz. İçinde bulunduğumuz, yaşadığımız, uyuduğumuz, duygusal ve sosyal ilişkilerimizi geliştirme fırsatı bulduğumuz, çalıştığımız, spor yaptığımız, dünyayla ve diğer insanlarla etkileşimde bulunduğumuz mekânlar yaşamlarımızı, düşüncelerimizi ve eylemlerimizi ciddi anlamda etkileme gücüne sahiptir. Bu anlamda kamusal ya da özel alan olarak adlandırdığımız ve inatlaayrı dünyalar olarak anlamlandırmaya ve konumlandırmaya çalıştığımız alanlar, yani içinde var olmayı sürdürdüğümüz mekânlar dış dünyayla ilişkilerimizi, varoluşumuzu etkileyen ve bunu onaylayan bir ortam olarak seyahatlerimizi ve yolculuk algımızı da etkilediğini rahatlıkla iddia edebiliriz.

İnsan mekânda var olur. Mekân da insanla, üzerinde yer alan canlı ve cansız varlıklarla bir anlam taşır. Diğer canlılar ve cansız varlıklarla da etkileşimimiz belirli fiziksel mekânlarda gerçekleşir. Ancak mekânlar sadece fiziksel bir gerçeklik oluşturmaz. Simgesel, sembolik anlamlarda taşır. Mekânı bir yere, bizim için anlam ifade eden bir ‘şey’e dönüştürme çabamız bunu göstermektedir. Anlamlandırma, doldurma, bu doldurma sadece fiziksel objelerle değil, bizim deneyimlerimiz, duygularımız, düşüncelerimiz, anılarımız, hayallerimiz ve özlemlerimizle, ideolojilerimizle de oluşturduğumuz bir anlam taşır.¹⁷⁴ Schick’in de belirttiği gibi mekânın toplumsal inşasını anlamak insanın kendini kurma biçimlerini anlamak demektir.¹⁷⁵ “insanın kendini kurma biçimini anlamak” seyahatteki kadınların hem yolculuk sebeplerini hem de yolculukların onlarda yarattıkları dönüşümleri anlamamıza katkı sağlayabilir görüşündeyim. Kamusal alanda var olma çabası da bir yolculuktur aslında. Çünkü hakkı olanı vermeyen bir toplumla ve devletle savaşmak, kendine alan açmak uzun yıllar süren mücadeleler de getirmiştir beraberinde. Bu anlamda zamansal bir yolculuktur bence bir hakkı elde etme konusunda mücadele

¹⁷⁴ Mekân, yer, feminist coğrafya gibi kavram tartışmaları için bkz: Edit. Nurettin Özgen, **Sosyal Coğrafya**, Pegem Akademi Yayınları, Ankara, 2018.

¹⁷⁵ Irvin Cemil Schick, **Batının Cinsel Kısıtı**, çev. Savaş Kılıç, Gamze Sarı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.

etmek. Birçok tarihsel mücadele süreci, özellikle de kadınların mücadele tarihi bize bunu çok iyi öğretmiştir.

Kamusal alanı tartışmaya çalıştığımızda, özellikle de sosyal bilimlerde aklımıza ilk gelen kişi bu konu ile ilgili önemli bir çalışma yapmış olan filozof ve sosyal bilimci Jürgen Habermas olmaktadır. Habermas Kamusal alanın ortaya çıkışını modern toplumların oluşumuna bağlamaktadır ve on sekizinci yüzyılın burjuva toplumuyla birlikte ele aldığı **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü** adlı eserinde bu Kamusal Alan tartışmasına yönelik bir tartışma yapmaktadır. Ancak farklılıklar içermiş olsa bile bu kamusal/özel ayırımına ilişkin önümüzde Antik Yunan dönemine kadar giden bir tarih uzanmaktadır. Mekânları tartışırken Antik Yunan'daki Oikos/Polis ayırımı modern kamusal özel alan ayırımından belirgin bir biçimde farklılık taşımaktadır. Ancak yine de bu alanların ayırımın köklü bir tarihe sahip olduğunu bilmek mekânlara yönelik yaklaşımlarımızı ve bakış açımızı yeniden gözden geçirmemize katkı sağlayabilir. Eski Yunan döneminde de ev yaşamı ile şehir yaşamı birbirinden ayrı tanımlanmaktaydı. “Oikos”, doğal bir alan olarak görülen ev hayatını, “insanın kendini yeniden üretmesini sağlayan alanı” oluştururken, “Polis”, “şehrin ve politikanın alanı”ydı. Ev yaşamı bir zorunluluk alanı olarak görülüyordu. Eski Yunan toplumunda özgürlüğün alanına geçmek için “oikos”un dışına çıkıp polis’in alanına girmek gerekiyordu.¹⁷⁶ Polis, yurttaş erkeklerin alanıydı. Dolayısıyla Polis yurttaş kabul ettiği öznelerle daha ayrıcalıklı bir alan olma konumundaydı. Toplumsal yaşantıda iki alanın böyle keskin sınırlarla ayrılması yurttaşla yurttaş kabul edilmeyen toplumsal grupların –köleler, kadınlar, çocuklar gibi- alanlarını ayıran bir yapılandırma içermekteydi.

Eski Roma’da ise “res publica” ile “res privata” kavramları da farklı iki varlık ve farklı iki iktidar alanlarını oluşturmaktaydı.¹⁷⁷ “Res publica” insanların bir araya gelebildiği, kamusal bir alanı oluştururken, “res privata” ev yaşamına, özel alana işaret ediyordu. Nurdan Gürbilek, karşılaştırmak ortaya koyduğu bu ayrımların tanımına yönelik modern insanın bu alan ayırımına daha farklı yaklaştığını belirtiyor.

¹⁷⁶ Bknz: Nurdan Gürbilek, **Vitrinde Yaşamak**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 116

¹⁷⁷ A.g.e. s. 116. “Privatus” mahremiyet anlamına gelmektedir.

Ona göre, modern insan özel olanı daha doğal, daha özgür bir alan olarak görmeye, kamusal olanı ise zorunluluklar ve görevler alanı tarif etmeye daha yatkındır.¹⁷⁸

Antik Yunan’da ilk kamusal alanı bir toplanma yeri olan akropoller oluşturmuştur. Yunan devletinin ilerleyen zamanlarında agoralar kamusal işlev gören alanlar haline gelmiştir. Bu agoralar bir fiziksel mekânlar olmaktan öte düşüncelerin dolaşımını da sağlayan bir mekân konumunu taşımaktadır. Başlangıçta geniş bir yol olarak ortaya çıkan agoralar daha sonra yapılarla çerçevelenmiş sütunlu yollara dönüşmüştür.¹⁷⁹ Roma’da ise bu forumlara dönüşmüştür. Ortaçağ kentlerinde ise “yetki alanları kapalı mekânlarda yer almakta, kent merkezinde bulunan şatolar, katedraller, manastırlar duvarlarla çevrilmekteydi.”¹⁸⁰ Pelin Gökgür bu dönemim kente giriş kapılarının kamusal alanı oluşturduğunu söylemektedir. Bu kapılar pazarlara, insanların birbirleriyle karşılaştığı ve alışverişte bulunduğu alanlara açılmaktaydı. On dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda Rönesans ile birlikte yeni bir şehir anlayışın ortaya çıktığını, *“kent bir sahne gibi düşünüldüğü bu dönemde önemli kamusal alanlar bir geometriyle oluşturulmuş, kentsel dekor önem kazanırken, meydanlar, pazar veya dolaşım alanları işlevi kaybederek adeta bir sahne dekoruna dönüşmüş”* olduğunu söylüyor Gökgür.¹⁸¹ On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda kamusal alanlar “yetkinin güç gösterge yeri olarak” görülmüşler. Gökgür, bu dönemde askeri özellikler korunarak geniş kaldırımların, büyük caddelerin açıldığı kamusal parkların düzenlendiğini söylüyor.¹⁸² On dokuzuncu yüzyılda ise kentsel yapılar hızla yayılmaktaydı. Bu yüzyılda Hausmann’ın hijyen teorilerine dayalı yeni bir cadde ve sokak anlayışı ortaya çıkmıştır. Meydanlar, tiyatro alanları, ağaçlar, sokak lambaları bu anlayışı destekler niteliktedir. Kentsel mobilya ve peyzaj donatıları olan cadde kentin temelini oluşturmuş. Bu dönemdeki sosyal bölünmeler, kamusal alanda aristokrat ve burjuvaların hâkimiyetini ortaya çıkarmış.¹⁸³ Sennett ve

¹⁷⁸ A.g.e. s.116

¹⁷⁹ Pelin Gökgür, **Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2008, s.24

¹⁸⁰ A.g.e. s.26

¹⁸¹ A.g.e.s.26

¹⁸² Akt. Gökgür 2008; s.26; Toussaint-Zimmermann,2001

¹⁸³ Akt. Gökgür 2008; s.27; Toussaint-Zimmermann,2001

Habermas açısından ise on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında kapitalizm ve burjuvazinin yükselişiyle birlikte kamusal alanda bir çöküş başlamıştır.

Habermas ilk çıktığı zamanlar önemli bir etki yaratan ve çokça da eleştirilen ancak sosyal bilimler alanının en önemli kavramlarından birini oluşturan Kamusal alanı anlattığı **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü** adlı kitabında burjuva toplumuyla birlikte kamusal alan fikrinin geliştiğini savunur. Ona göre kamusal alan -Offenlichkeit- modern toplumun merkezi alanıdır. Modern toplumun kamusal alanının var olmasıyla mümkün olmuştur. Kamuoyunun içinde olduğu bir toplumsal alan olarak öngörür kamusal alanı. Bu alan halkın fikrinin olduğu alandır. Meselelerin nasıl çözüleceğine dair halkın fikrinin olduğu bu alanın en önemli özelliği herkese açık olmasıdır. Herkese ait olan, herkesin erişebileceği, herkesin girip çıkabileceği bir alandır. Bu alanın aslında “herkes”i kapsamadığını mekânların cinsiyetlendirilmesini tartışırken göreceğiz.

Habermas’ın kamusal alandan anladığı insanların bir araya gelip düşündüklerini ifade etmesi, ortak meseleleri konuşmaya başlamasıyla oluşan bir alan. Söz ve eylemin doğduğu bir alan. Habermas’a göre kamusal alan her zaman var olan bir alan değildi. Feodal devletlerin hüküm sürdüğü zamanlarda, ortaçağda bugünkü anlamıyla bir kamusal alan, modern bir alan yoktu. Ona göre modern devletin oluşumuyla ortaya çıktı. On sekizinci yüzyılın kapitalist, liberal modern devletinin mümkün olduğu bir zamanda ortaya çıktı. Habermas kamusal alanı demokrasinin varlık koşulu olarak görüyor. Herkesçe erişilebilir olması, tüm ayrıcalıkların ortadan kalkması, genel normların ve rasyonel meşrulukların keşfedilmesi gerekli ona göre bir alanın kamusalılığı oluşturmaları için. Peki, günümüze kadar bu ilkeleri yerine getirebilmiş olan bir kamusal alan mevcut mudur? Habermas’ın savunduğu kamusal alan tartışmasında aslında özne erkektir. Alanların ayrılığı ideolojisine kapı açan bir anlam çıkmaktadır Habermas’ta ki bu onu sorgulanabilir kılmaktadır.

On dokuzuncu yüzyılın ilk dönemlerinde Habermas’ın kamusal alanının ideal hali yavaş yavaş bozulmaya başlamıştır. 1830’lardan itibaren liberalizmin gelişmesi, piyasanın koşullarının toplumsal hayatındaki bütün alanlarda belirleyici olması,

rekabet, bir çıkarın peşinde olma hali her şeyden önce kamusal alanı zedelemekteydi. Sanayileşme, kentleşme, işçi sınıfının oluşumu gibi oluşumlar Habermas'ın tanımladığı o kamusal alanı tehdit eden unsurlardır. İşçi kamusal alana girince devlette kamusal alana girecek ve kamusal alan yeniden feodalleşecektir. Kamusal alanın homojenliğini kaybetmesi riski sanki Habermas'ı korkutuyor gibidir. Habermas'ın kamusal alana dair kavramsallaştırması önemli olsa da içinde bir sürü sorun da beraberinde taşımaktadır. Homojen olmayan bir alanın kamusal alan olması daha doğru olmaz mı? Birbirinin benzerinin değil de karşıtların bir arada olabildiği bir alan? Karşıt kamusal alanları oluşturmak zor bir süreçtir aslında bir yandan. Çünkü hala erk kimin elindeyse kamusal alan da onun elinde. Kamusal alanların, sokakların tekelinin erkeklerin elinde olup özel alanla, evle özdeşleştirilen kadın kavramının hala geçerliliğini koruyabildiği bir toplumda bunu anlayabiliyoruz. Hala güç eşitsizliği söz konusudur. Bu kentsel mekânların düzenlenişinden alanlar ayrımı ideolojisinin beraberinde getirdiği cinsiyetçi ve eşitsiz yapılanma bunu göstermektedir. Günümüzün kamusal alanı Habermas'ın kapsayıcı kamusal alanının tersi yönünde gelişmiş durumdadır. Gerçi günümüzde kamusal alanın sınırlarının daraldığı, kamusal bir varlığın azaldığını düşünmekteyim ben. Hala bu kamusalığa sahip çıkma mücadelesi devam etmekteyse de insanların bir araya sıklıkla geldiğini söyleyebilir miyiz? Belki. Ama çoğunlukla sokaklar, kamusal alanlar, insanların etkileşimde olduğu alanlar olarak geçip gidilen bir alan olma halini de aldığını görebiliriz.

Günümüzde kamusal alanın¹⁸⁴ özel alana dönüşebildiğini, daha doğru bir ifadeyle kamusal alanla özel alanın sınırlarının iyice muğlâklaştığı, özel alanın

¹⁸⁴Burada vurgulamak gereken bir diğer nokta kamusal alan kavramında Habermas'ın tanımına sadık kalmamış olmamdır. Aslında Gülnur Acar Savran'ın dediği gibifarklı kamusal alanların ve kamusalılık tanımlarının var olduğunu bilmek önemlidir. Belki de kamusal alan derken kamusal mekân kavramını kullanmalıydım. Kamusal alan özel alan ikiliğinin birbirine zıt konumlandırılamayacağını iki alanın konumlandırılışının birbirleriyle karşılıklı etkileşim halinde olduğunu, kamuoyunun, kamusalın, özelin ne olduğunu, ne olabileceğini iyi bir biçimde tartışan Gülnur Acar Savran'ın makalesine bakılabilir.

Gülnur Acar Savran "Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru", **Praksis**, 2002, 8. Sayı, s.255-306

kamusal alanı istila ettiğini söylememiz abartı olmaz. Kentsel dönüşüm meselesi buna bir örnek oluşturmaktadır. Birilerinin özel mülkiyetine dâhil olan yerlere nasıl kolaylıkla müdahale edildiğini ya da kamuya ait bir mülkün nasıl özele çevrilebildiğini düşünebiliriz. O zaman kamusal, özel, ekonomik alan, devletin alanı, sivil toplum gibi kavramsallaştırma ve alanları ayırma gibi tavırların politik oluşu ve alanlar arasına çizilen çizgilerin esnetilebilir ve değiştirilebilir olduğunu anlayabiliriz böylece.¹⁸⁵ Sosyal bilimlerin klasik düşünürleri ve klasikleşmiş kavramlarını incelediğimizde birçoğunun pek tabii –aslında bana göre pek de tabii olmayan bir şekilde- toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakışa sahip olmadığını görmekteyiz. Tarihin, felsefenin, sosyal bilimlerin ve diğer disiplinlerin alanlarında üretilen eserlerin yeniden yazımına yönelik çabalar feminizmin yeni tarafsız bir bilgi üretimine yaptığı katkılarla önemli bir yer edinmiştir araştırma sahalarında. Yine de bir Sennett’in **Kamusal Alanın Çöküşü** adlı kitabını ya da Habermas’ın, Weber’in kitaplarını okurken yoğunlaştıkları konuda anlattıkları “özne”nin erkek olduğunu anlamanız, bunu hissetmeniz neredeyse kaçınılmazdır.

Richard Sennett Habermas’dan biraz farklı bir bakış açısıyla yaklaşmışsa da Gürbilek’in altını çizdiği gibi, temelde aynı sorunla ilgilenmiştir: Kamusal Alan. **Kamusal Alanın Çöküşü** adlı yapıtında bu kavramın peşinde koşmuş, bir zamanların kamusal alanının ve kamusal insanın çöküşünü irdelemiştir. Kamusal alan ile özel alan arasındaki dengenin bozulduğunu söyleyen Sennett bu bozulmanın neden ve sonuçlarını tartışmıştır.¹⁸⁶ Sennett, günümüz dünyasında kamusal yaşamın bir formel yükümlülüğe dönüştüğünü belirtiyor.

Gurbilek, Sennett’in kamusal insanla ilgili tartışmasını on sekizinci yüzyıl Avrupa’sında büyük şehirlerde ortaya çıkmış bir imkâna dayandırdığını belirtiyor. Bu imkânın yitirildiği bir sonraki dönemi tarihselleştirmek için bir ara dönemi

¹⁸⁵Habermas ile ilgili buraya kadar yazdıklarım lisans dönemindeki ders notlarımdan yola çıkarak oluşturdum. Habermas’a ilişkin doğrudan bilgi için bkz: Jürgen Habermas, **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, çev. Mithat Sancar, Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Edit. Meral Özbek, “*Kamusal Alanın Sınırları*”, **Kamusal Alan**, Hill Yayınları, İstanbul, 2004. s.19-87

¹⁸⁶Bkz: Richard Sennett, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.

tartışıyordu Sennett. Gürbilek'e göre Sennett'in tarihselleştirmeye çalıştığı, kamusal ve özel hayatın talepleri arasındaki gerilimin ve dengenin özel hayat lehine bozduğu sonraki yüzyıldı.¹⁸⁷

Modern şehir kültüründe kamusal yaşamın geri çekilmesi ve özel yaşama yüklenen anlamın artması Sennett'in anlatısında önemli bir yer kaplamaktadır. İnsanların tamamen kendilerine gömüldükleri bir ortamda kamu yaşamı ve mahrem yaşamın arasında bir karışıklığın yaşandığına işaret ediyor. Kamusal yaşamın aşınması noktasında Sennett'in anlatısı günümüzde de belirli bir geçerlilik payı taşıyor diyebiliriz. Dijital çağda fiziksel gerçekliğin yerini yavaş yavaş sanal gerçekliğin alıyor oluşu kamusal yaşamı ciddi anlamda değiştirmiştir. Ancak anladığımız anlamda bir kamu yaşamını yıkıyor olmasıyla birlikte daha fiziki olmayan, sanal bir kamusal alan oluşturduğunu da iddia edebiliriz. İnsanların birbirleriyle etkileşimin kısa süreli bir hale geldiği yeni bir kamusal alan oluşuyor. Gelip geçicilik, sürekli hareketliliği ve değişimi dayatan bir kamusal alan anlayışı oluşuyormuş gibi geliyor bana. Bugüne kadar tanımlanagelmiş bir kamusal alanı kökten değiştiren bir kamusal alan. Twitter, Facebook gibi insanları bir araya getiren ve yoğun bir kamuoyu baskısı oluşturabilen sosyal medya aygıtları yeni bir kamusal alan oluşturuyor. Kamusal alan ile özel alan arasında yaşanan dengesizliğin, kamusal alanın yok oluşuna yönelik anlatısının yanında günümüzde özel alanın kamusal alanı işgal ettiği, özellikle kitle iletişim araçlarıyla bu işgalin yaygınlaşıp kendine meşru bir zemin oluşturabildiğini görebiliriz.

Kamusal alanla ilgili çok yoğun bir literatür söz konusudur. Ben içine girersem tezden iyice uzaklaşabileceğimi düşündüğüm için bunu şimdilik göze alamadım. Şuraya kadar yazdığım bölüm gezgin kadınlarla nasıl bir ilgisi olduğuna dair belki bir fikir vermemiş olabilir ama aslında alanların ayrımı, oluşumu, kimin hangi alanda olacağına dair bütün tartışmalar ayrımcı ve cinsiyetçi bir tutumu sergilediğini anlamamızı sağlayabilir. Bu kadar karmaşık ve dinamik bir alanda kadınlarla erkekler bir kenti, kamusal alanı, sokağı aynı biçimde deneyimleyebilir mi? Hayır. Peki, bu deneyim farklılığı, toplumun, kentlerin, sokakların bir erkeğe

¹⁸⁷ Gürbilek,2011; s.117

sunduğu olanaklarla bir kadına sunduğu olanaklar aynı mıdır? Değildir. Toplumun kentlerde, sokaklarda bir erkeğin davranışıyla ilgili normları ve beklentileri, bir kadının davranışıyla ilgili normları ve beklentileri aynı mıdır? Değildir. Konuyu uzatmamın önemi burada yatmaktadır aslında. Alanlara yüklediğimiz anlamlar insanlara, cinsiyetlere yüklediğimiz kültürel ve toplumsal kodlarla çakışabilmektedir.

Aksu Bora, kamusal alan/özel alan ikiliğinin kaynağı olan liberal siyasal düşüncede iki ayrıma tekabül ettiğini belirtiyor. Devletin alanı/toplumun alanı, ev alanı/ev dışı alan. Her iki durumda da devlet tanım gereği kamusal alanı, aile ev ve mahrem hayat ise tanım gereği özel sayılıyor.¹⁸⁸ Bora'nın belirttiği gibi kamusal özel alan ayrımı bütün bir düşünce tarihinin üzerine oturduğu birkaç yapıtaşından birini oluşturmaktadır. Bora iki ayrı alanın olmasının bu iki alanda iki ayrı kurallar setinin oluşturulması anlamına geldiğini söyler. Onun deyişiyle “iki ayrı iktidar biçimi ve iki ayrı iktidar odağının var sayılması” gerekir böyle bir durumda. Özel alan bu anlamda *“kabul edilmiş bir eşitsizliğin, informal ilişkilerin, kamu alanı ise adaletin, rasyonalitenin, eşitliğin, formel ilişkilerin alanı”* olarak konumlandırılır.¹⁸⁹ İkili alan teorisinin böyle bir ayrıma tabi tutulması toplumdaki birçok yapısal eşitsizliği meşru kılan bir tavır üstlenmektedir. Böylece özel alanda doğallaştırılan eşitsiz yapılanma ve özelin kamusal olandan ayrı tutulma çabası eşitsiz yapıyı her iki alanda da yeniden üretir. Özele ait görülenin kamusal olandan dışlanması günümüzde bile özellikle içinde yaşadığımız toplumda mücadelesini verdiğimiz bir şeydir. Kamusal özel alan ayrımı bu kadar basit bir ayrım olmamakla, içinde çok kapsamlı ve değişken etkileşimler taşısa da kendisini bu ayrıma oturtan bir düşünce tarihi söz konusudur ve kemikleşmiş bir cinsiyetçi yapılanma bu ayrımı kullanmayı hala sürdürmektedir. Hala iktidar odağı aile baba, toplumda devlettir.

Kadınların oy hakkı mücadelesini kazandıktan sonra bu yurttaş eşitliğinin yeteriz kalması çalışma ve eğitim hakkını elde etmenin eşitsizlikleri tümüyle çözmemesi kadın mücadelesi tarihini mahrem kabul edilen alanlara yönelten bir

¹⁸⁸ Aksu Bora, “Kamusal Alan-Özel Alan-Mahrumiyet- Özgürleşme İkileminin Ötesinde”, **Toplum ve Bilim Dergisi**. –Bilgi ve İktidar- sayı 75, 1997, s. 85-92

¹⁸⁹ A.g.e. s. 86

ivme yaratmıştır. Alanlar ayrımı arasındaki katı hiyerarşi buna karşı çıkan mücadeleleri de beraberinde getirmişti.

Aksu Bora, yazısında *“kadınların cins olarak toplumsal iktidarın ve mülkiyetin dışında tutulduklarını, bu ikincilleştirmenin en önemli desteği ve meşrulaştırıcısı olan kadınların yeniden üretim işlevleriyle sınırlandırıldıklarından kamusal olanın uzağında kaldıklarını”* belirtiyor.¹⁹⁰ Ev işleriyle yükümlendirilmeleri ve çocuk bakımı gibi etkinlikler onları fiilen politik alanın dışına çıkarıyordu Bora’ya göre. Haklı olarak politikanın ve kamusal olanın kadınları dışlayan yapısının da onları özel alana hapsolmalarını kolaylaştırdığını söylüyordu. Feminist mücadele bu anlamda kişisel olanın politik olduğu sloganıyla özel alanı, mahrem kabul edileni tartışmaya açması konusunda önemli bir katkı sağlamıştır hem toplumsal yaşama hem de literatüre. Bu slogan bireysel tercih, kişisel uyumsuzluk ya da aşk ilişkisi adı altında açıklanan ilişkilerdeki ezilmeyi ve politik tutumu, ikili ve çoğul ilişkilerdeki iktidar ve otorite ilişkilerini ortaya koyması açısından da önem taşır.¹⁹¹ Günümüzde hala ev içi emeğin görünürlüğü tartışmasını yaptığımız bir toplumda kamusal özel alan sınırının belirsizleşmesi çok da bir şeyi değiştirmemektedir. Toplumsal muhafazakârlaşma ve siyasi sistem alanlar arasındaki ayrımı keskinleştirme çabasıdır hala. Kazandığımız bazı hakların da aleyhe kullanılması gibi durumlar kamusal ve özel alanlardaki tartışmaları daha da çoğaltmaktadır.

Bir yandan kamusal alana girebilmeyi başarmış kadınlarla giremeyenler arasında da ayrı bir hiyerarşi olduğu, sınıfsal ve etnik ayrımların söz konusu olduğu ve bunların tartışmaları daha da derinleştirdiğini belirtmek gerekir. Hatta siyahî feministlerin batılı, beyaz feministleri eleştirdiği önemli alanlardan birini de bu oluşturmaktadır. Beyaz feministlerin siyahî feministlerin olanaklarını ve yaşam

¹⁹⁰ A.g.e. s. 87

¹⁹¹ Sloganın kendisine yönelen eleştiriler de mevcuttur. Örneğin; Fatmagül Berktaş kişisel olan politiktir sloganının salt kamusal alanda eşitlik değil özel alanda ve cinsiyete dayalı iş bölümünde de dönüşüm talebini ifade ettiğini ve bu hedefe ulaşmak için önerilen ortak mücadele politikalarının zeminini, bütün kadınların ortak maruz kaldıkları ezilme ve eril hiyerarşiye meydan okuyan kız kardeşlik düşüncesinin oluşturduğunu belirtiyor. Bu kız kardeşlik olgusunun bütün kadınlar arasında bir ortaklık kurma anlayışının kadınlar arasındaki farklılıkların üstünü örten bir yana kayma riski taşıdığını da bu konudaki tartışmalara da değinmektedir.

Bknz: Fatmagül Berktaş *“Arendt’le Kimlik Politikasının Ötesine”*, **DipnotDergisi**, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm, 2011.

koşullarını anlamaktan uzak kaldıklarına dair eleştiriler feminist literatürde karşımıza çıkan ve feminist politikanın kapsamını ve olanaklılığını geliştiren bir şeydir.

Budenli yoğun bir konu bu tezde tartışmalarım ister istemez eksik kalmak zorundadır. Çünkü kamusal ve özel alanla ilgili kapsamlı tartışmalar mevcut. Elimden geldiği ve okuyabildiğim kadarıyla okuyup burada tartışmaya çalışsam da alanın kendisi bile içinde çok fazla tartışma içermektedir hepsine değinmem mümkün değilse de araştırabildiğim kadarıyla değinmeye çalışıyorum. Burada tüm bu kavramları seyahatler ve gezgin kadınlarla ilgili bir bağlama oturtmaya çalışarak tartıştığım için kavramların tartışmasında belirli boşlukların kalması kaçınılmaz. Onları da belirli yapıtlara yönlendirerek geçmek durumundayım. Konuyu biraz uzatma riskini göze alarak bu kamusal öze alan tartışmasını sürdürüyorum çünkü alanların düzenlenmesi fiziksel ya da sembolik olarak yeniden üretilmesi insanların hareketlerine doğrudan etki eden bir tavır içerir. Bu yüzden anlaşılmalı gerektirir.

Kamusal özel alanlarla ilgili bu tartışmalarda şu soruya sıklıkla rastlarız: kadınlarla erkekler özel ve kamusal alanlara eşit şekilde mi dâhil olurlar? Tezim de seyahate katılımdaki eşit ve eşitsiz katılımı ölçen bir yanı buraya denk düşmektedir aslında. Kamusal saydığımız alanlar, mekânlar, sokaklar caddeler kahvehaneler, erkeklerle doluyken kadınlar nerededirler? Vardır. Kamusal alanlara dâhil olabilmişlerdir her zaman. Ama bu dâhil oluşun eşitsiz bir katılımı gerçeğini söyleyebiliriz. Alanların ayrımı aslında toplumsal yaşamda kendiliğinden devam eden bir şeydir. Kadınlarla erkekler daha fazla iç içe olmayı başarabilmişlerse de sıklıkla ayrı alanlarda var olmaya devam etmektedirler. Kadınların kamusaladaki varlıkları erkeklerle eşdeğer midir diye soruyor Aksu Bora. Bu soruyu aslında hala sormakta olduğumuzun farkında mıyız?

Kentsel mekânların, kamusal alanın da özel alan olarak doğallaştırılan mahrem ilişkilerimizi ve kendi benliğimizi rahatça ortaya koyduğumuz alanların da cinsiyetlendirilmiş bir yapılandırmaya maruz kaldığını yukarıdaki tartışmalardan da anlaşılabilir gibi söylemek abartı olmaz. Dünyayı, yaşamı soyut bir anlamda olduğu kadar somut bir anlamda da paylaşmaktayız toplumun diğer fertleriyle. Bu anlamda mekânların düzenlenişinin cinsiyetlendirilmiş bir yapısı olup olmadığını

tartışmak ve insanların hareket özgürlüğüne yönelik ne gibi etkileri olduğuna bakmak seyahatlere nasıl yansıdığını anlamak açısından önemlidir. Bu anlamda düşünecek olursak fiziksel mekân, Serpil Çakır'ın da yerinde deyimiyle “*bir toplumda kadın ve erkeğin yaşam deneyimini, bunun kapsamını ve sınırlarını belirleyen önemli bir göstergedir.*”¹⁹²Çakır burada “iki cinsin günlük hayatına ilişkin somut deneyimlerin verileri” kadar “devletle bireyin ilişkisinin nasıl kurulduğunu da görmemizin mümkün olduğunu söylemektedir. Ayrıca önemli bir nokta olarak, bireyler arası ilişkiler kadar devlet ve toplum arasındaki ilişkinin basit bir ilişki olmadığı, toplum ve bireyleri biçimlendiren bir temel bir egemenlik ve iktidar ilişkisinin söz konusu olduğunu da söylemektedir. Bu açıdan baktığımız zaman mekânların düzenlenişi iktidar, cinsiyet, güç, bağlamlarında farklı ve derin bir anlam kazanmaktadır. Şunu rahatlıkla iddia edebiliriz ki kadınlar ve erkekler –tabi ki ikili cinsiyet teorisinin sorunluluğu unutmadan söyleyecek olursak queer bireyler- kenti fazlasıyla farklı biçimlerde deneyimlemektedirler. Bu farklılık biyolojik bir farklılıktan çok biyolojik farklılıklarına yüklenen toplumsal anlamlar ve o farklı bedenler üzerine inşa edilen farklı kültürel kodlardan ileri gelmektedir. Dolayısıyla kenti, ya da daha doğrusu kamusal alanı deneyimleme ve orada var olma şekilleri farklılıklar ve yapısal eşitsizlikler içermektedir.

Antik Yunan Dünyası'nda var olan ayrı alanlarda ayrı yaşamların varlığı modern dönemde daha farklı ve daha keskin bir biçimde yaşanmıştı. Özellikle on sekizinci yüzyılın getirdiği birçok keşif ve toplumsal hareket beraberinde doğallaştırma ile birlikte kamusal ve özel olarak bir ayrı alanlar oluşturmuştu. Yine de kamusal ve özel olarak adlandırılan dikotomi, cinsler arası eşitsizliği üreten bir ayırım olma noktasında süreklilik göstermiştir.

Dorindo Outram toplum algısında “*cinsiyetin egzotik olan gibi bir farklılık alanı olduğu*”ndan Aydınlanma döneminde cinsiyet tanımına yönelik ciddi çabaların harcandığını belirtiyor. Outram'ın da altını çizdiği gibi Aydınlanma düşüncesindeki bazı çok baskın görüşlere “tek bir evrensel insan akılcılığına, evrensel bir insanlık

¹⁹²Serpil Çakır, “*Osmanlı'da Kadınların Mekânı; Sınırlar ve İhlaller*”, der. Ayten Alkan, **Cins Cins Mekân**, Varlık Yayınları, İstanbul, 2009, s. 76-101.

doğasına ve evrensel bir insanlık tarihinin varlığına” yapılan vurgulara uymamaktaydı cinsiyet konusu. Outram’ın aydınlanma üzerine yazdığı kitapta da Aydınlanma dönemindeki toplumsal cinsiyet anlayışını irdelediği bölümde Gülnur Acar Savran’ın makalesi üzerinden değindiğim “aydınlanma döneminde cinsler arası kültürel ve toplumsal farklılıkları doğallaştıran ve kaçınılmaz kılan tıbbi ve bilimsel çabalara vurgu yapmaktadır.”¹⁹³ Tıbbın ve bilimin toplumsal, cinsel ve yapısal farklılıkları nasıl mutlakçı bir konuma yerleştirmede ve cinsiyetler arası eşitsizliklerde meşruiyet kazanma çabalarında araçsallaştırıldıklarını görmekteyiz böylece. Outram’ın haklı olarak işaret ettiği gibi aydınlanma düşüncesi kadına yönelik çok çelişkili bir tavır sergilemekteydi. Ona göre, erkekler giderek hak ve özerklik talep ederken kadınlarla arasında olan uçurum daha da açılmaktaydı. Mary Wollstonecraft gibi yazarların bu aydınlanma çağında ve özellikle devrimden sonra elde edilen haklardan kadınların ve diğer toplumsal grupların haklarını vermeyen bir eşitlik anlayışını sorgulamasının temelinde de bu çağın çelişkileri ve tutarsızlıkları yatmaktadır. Wollstonecraft bu anlamda aydınlanma döneminin ve devrimin eşitsizlikçi ve çelişkili tarafına dikkat çekmesi açısından öncü bir tavır sergilemiştir. Nasıl oluyor da her insanın akıl ve erdeme sahip olduğunu, bunu geliştirebileceğini iddia eden bir Aydınlanma paradigması kadınları erkeklerden, bazı toplumsal grupları egemen olanlardan ayırabiliyordu?

Outram da yazısında Aydınlanma’daki cinsiyet tartışmalarının doğa ile ilişkilendirilmesine değinmiştir. Doğayı iyi olarak niteleyen bir Aydınlanma dönemi paradigması onu iyi diye nitelerken aynı zamanda ona nüfuz etmeyi, onun üzerinde hak iddia etmeyi, onun üzerinde bir tahakküm kurmayı da içeriyordu. Dolayısıyla doğal olana iliştiirdiği kadınlar üzerinde yurttaş erkeğin tahakkümünü de doğallaştırıyor ve meşrulaştırıyordu böylece. Aydınlanmanın bir çelişkisi burada ortaya çıkar Outram’a göre. Doğa’yı iyi diye nitelerken, Kadını doğa ile özdeşleştiren bir Aydınlanma düşüncesi, kadını erkeğin karşısında onunla eş değer ve ya ondan üstün olarak konumlamamıştı. Kadının doğasını açık ve doğru bir varlık olarak tanımlamak yerine öteki olarak kurgulayıp erkekten uzaklaştırdı Outram’ın

¹⁹³Outram 2007; s. 102

ifadesine göre. Outram bu anlamda Aydınlanmanın “*kadınlığı tanımlama projesinin*” *doğa gibi birçok kavramı altüst edip sorunlu bir hale getirdiğinin*”altını çizer.¹⁹⁴ Kadınların on sekizinci yüzyılda bir tür *salon* ortamlarında entelektüel toplantılara ev sahipliği yaptığı bir dönemdi aynı zamanda on sekizinci yüzyıl. Yine de aydınlanma projesini içinde taşıyan on sekizinci yüzyılda egemen pratik erkek yurttaş ve onların hakları üzerineydi. Aydınlanma döneminin tüm çelişkili yorumlarına karşı o dönemin filozoflarında kadınların ev içindeki konumunun doğallığına yönelik yorumların ortaklaştığını belirtebilir.

On sekizinci yüzyılın içinde taşıdığı tüm çelişkilereve eşitsizlikçi yapılanmalara rağmen süreklilik arz eden bir erkek üstünlüğü söz konusuydu. Yine de kadınlar kamusal alan diyebileceğimiz, diğer insanlarla etkileşimde bulunabilecekleri bir ortamda var olabildikleri gerçeğini de göz ardı edemeyiz. Outram’ın değindiği varlığı on yedinci yüzyıla kadar giden, on sekizinci yüzyılda önemli bir yeri olan salon kültüründe kadınların varlığı bu anlamda önemlidir. Outram, salon kültürünün önemli bir kamusal alan olarak işlevlerine değindiği kitabında kadınların da bu salonlarda varlık gösterebildiklerini, bu salonlarda insanların bir araya gelerek siyasi ve entelektüel sohbetlere dâhil olabilmelerini mümkün kıldığını belirtmektedir. Yine de böyle ortamlarda kadın ve erkeklerin bir aradalığına karşın erkek yazarların kadınların fikir ve görüşlerine katkıda bulunma kapasitelerine planlı bir şekilde saldırıda bulunduklarını ifade etmektedir.¹⁹⁵

Tüm bu tartışmalar tezimin kapsamı dolayısıyla eksik kalacaktır burada. Ancak değinebildiğimhaliyle bile ne kadar girift ve karmaşık bir anlam taşıdıklarını göstermesi açısından önemlidir. Mesela yukarıda salon kültüründen söz ederken üst sınıftan kadınların salonlarında ağırladıkları misafirlerle kurduğu entelektüel ortam bir kamusal alan oluşturmaktaydı. Zamanla aristokratik olmayan bir salon kültürünün yayılması altı sınıftaki insanların da böyle bir oluşuma katkı sağlaması, katılımcıların genişlemesi bir yandan da o topluluktaki düşünce biçimini etkilemiştir diyebiliriz.

¹⁹⁴ A.g.e. s.106

¹⁹⁵ Akt. Outram 2007; s.39; Jocelyn Haris 1988 S.232-58

Kamusal alanda kadınların ortaya çıkmış olduğu gerçeği bizi yanıltmasın. Bu büyük kazanımlara yol açmıştır ancak bir yandan özellikle sanayi devriminin gerektirdiği işgücü sebebiyle köyden kente göçün artışı, fabrikalarda çalışma alanların genişlemesi, kadın ve çocukların da iş gücüne dâhil oluşu kamusal alanın toplumsal özneler arasında paylaşılmasını beraberinde getirmişse de bu eşitlikçi bir paylaşımı oluşturmamıştır. Eşitsiz iş gücü kullanımı, kadınlara erkeklerle aynı işi yapmalarına rağmen daha az ücret ödenmesi gibi unsurlar aslında bu kamusal olana dâhil olma işini daha karmaşık bir hale getiriyor. Çünkü kamusal alana çıkmak sorunları bütünüyle çözmemektedir. Dâhil olmak, egemen özne ile aynı alanlarda var olmak farklı mücadele alanları da yaratmaktadır. Kaldı ki Françoise Collin, feminizmin temel sorusunun yani kadınların özgürleşmesinin kadınların erkekleşmesi ve mevcut toplumda yerlerini alması mı yoksa bu toplumun dönüştürülmesi mi olduğu sorusunun her zaman varlığını koruduğuna dikkat çekerken ¹⁹⁶önemli bir noktaya değinmiş oluyordu. Dâhil olmak için mücadele ettiğimiz kurumlar ve alanların yapısını dönüştürmenin esası. Egemen bir kurumun işleyişine dâhil olmak mı onun egemenliğini kuran yapısal eşitsizliği dönüştürecek bir oluşum yaratmak mı? Kamusal özel alana dâhil olurken bu soru aslında önem arz ediyor. Sıklıkla aynı örneği versem de George Sand dâhil olmaya çalıştığı bir topluluğa ve kamusalığa o topluluğun ve kamusalığın düzenlediği “norm”lara uygun olarak hareket etmek durumunda kalmıştı diyebiliriz. Bulunduğu ortam, içinde yaşadığı çağ ona kendisine uyum sağlayabilirse varlık alanı tanıyordu çünkü.

Kamusal alanda var olabilme çabasını en çok gösteren toplumsal gruplardan biridir kadınlar. Nüfusun yarısını oluşturan bir azınlık olarak görülen ve öyle muamele edilen kadınlar kamusal alandaki varlıkları ya kısıtlanmış bugüne kadar ya da tümüyle yasaklandığı durumlarda yaşanmış. Tezin başlarında bir örnek vermiştim. Akşam saati bir erkekle yürüyüş yaptığı için gecenin bir yarısı yatağından kaldırılarak tutuklanan bir kadın örneği aslında bu kamusal alanda var olma mücadelesini ve yaşanan zorlukları iyi örneklemektedir. Georg Sand da bu konuyu anlamlandırabilmemizi sağlayan bir örnektir. Olmak istediği kişi olmasına müsaade

¹⁹⁶Françoise Collin, Irene Kaufer, **Feminist Güzergâh**, çev. Gülnur Acar Savran, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016, s.57.

etmeyen bir toplumsal yapıda kadın olarak var olamayacağını anlayıp erkek kıyafetleriyle kamusala dâhil oluğu, ismini değıştirerek kitap yazması ve edebiyat dünyasına dâhil olma çabası. Jean Baret örneğın dünyayı bir erkek kılığında Bounvaille'nin gemisinde gezmesi. Kendisi olarak, kadın cinsiyetine mensup biri olarak o gemiye binemeyeceğini iyi biliyordu çünkü. Toplumsal yapı, içinde yaşayan herkese müdahale etme hakkını hep kendinde tutar. Ama bazı toplumsal gruplara daha fazla karışır. Müdahale eder. Sıkı kurallarla onu denetlemeye çalışır. Bunun en bilindik örneğini kadınlar oluşturur.

Toplumsal mekânların düzenlenişı ve o mekânların düzenlenişinde gezgin kadınların varlığının yansımalarını incelerken değinmek istediğim bir başka konu aslında Kamusal alanda yürüyüş yapan, gözlem yapan, kamusal alandaki varlıklarına açlık duyan flanözlerle ilgili ve yürümek olgusuyla dış dünyadaki varlığın ilişkisidir. Ancak buna değinmeden önce kentsel mekânların düzenlenişine yönelik ufak bir tartışma yapmak istiyorum. Çünkü kentsel ortamların düzenlenişı, insanların ve kitlelerin hareket etme özgürlüğünü, insanların bir arada olabilme durumlarını etkilemektedir.

Gül Aktaş'ın “*Kadın Açısından Kente İlişkin Mekân Pratikleri*” adlı makalesinde dile getirdiğı gibi kentsel mekânlar toplumsal ve siyasal olanın en yoğun ve farklı perspektiflerle biçimlendiğı yerlerdir. “Ve bireyin eşitlik mücadelesi, kararlara katılması özel ve kamusal alanda var olması iktidar ve toplumsal yaşam alanındaki eylemleri, faaliyetleri cinsiyetin farklı temsilleri ile karşımıza çıkmaktadır.” “Kent bir yandan insanlara toplumsallığını gerçekleştirme” fırsatı sağlar bir yandan da “bu toplumsallık içinde cinsiyete ilişkin anlam kodlarını yeniden üretir.” Dolayısıyla kent kadınlara da erkeklere de farklı alanlar, farklı özgürlükler, farklı hareket alanları fırsatlar ve hizmetler sunacak şekilde yapılandırılır. Dolayısıyla kentler bir inşa alanları olarak cinsiyetlendirilmiş alanlardır diyebiliriz.

Mekân kullanımının cinsiyetler arasında eşitsizlikler yarattığını, kadın ve erkek deneyimlerinin farklılığına daha önce değinmiştim. Mimari alanında bir altyapıya sahip olmadığım için uzun uzadıya kentsel planlama ilgili bir söylemde bulunmam mümkün değil. Ancak bana öyle geliyor ki kentler insanların bir araya

geldiği, örgütlenebildiği bir alan olarak yapılandırılmaktan özenle kaçınılan, insanların birbirlerini teğet geçtiği, bir toplanma ve bir arada olma, paylaşma alanından çok geçip gidilen bir alan haline gelmiş bulunmaktadır. Sokağa ve geç saatte bir kadının sokakta tek başına bulunmasının getirdiği tedirginliğe dair söylemlere hepimiz aşinayız. Sıklıkla kadınlar olarak bu gibi durumlarla karşıya kalmaktayız. Kentsel ortamlar geç saatlere varıldığında ya da akşam karanlığı çok bastırmadan özellikle de kadınların eve dönmesi gerekliliğini vurgulayan tedirginlik ve tehdit imgeleriyle doldurulmaktadır. Haberlerin ve özellikle kadına yönelik tehdit eden erkek bedenin ısrarcılığının kadınlar üzerinde yarattığı etkinin yıkıcılığı korkunç boyutlardadır. Böyle risk içeren ve tehditle dolu olduğu imgelenen kentleri kadınlar nasıl deneyimlemektedir peki? Sürekli bir taciz durumunun kaçınılmazlığı ve tecavüz riskinin üzerimize yüklendiği bir tehlike alarmı halinde nasıl özgürce kamusal alanda var olabiliriz peki? Bu anlamda seyahate tek başına çıkan kadınlara hala şaşkınlıkla yaklaşıyor olması anlaşılır. Tek başına seyahat eden, akşam saatlerinde, geç vakitlerde sokaklarda olan kadınlara olağanın dışında davranıyormuş gibi bir bakışın hala mevcut olduğunu söyleyemez miyiz? Gül Aktaş'ın yerinde bir tespitiyle farklı toplumsal gruplar ile heterojen yapı sergileyen kentler işsizlik, yoksulluk suç unsurlarının artış göstermesi açısından kadınlar için güvensizlik korku ve endişe kaynağı haline gelmiştir.¹⁹⁷

Solnit, İngiltere'de seyahat etmenin bile on sekizinci yüzyılın sonuna kadar zor bir iş olarak kaldığını belirtiyor. Yolların berbat oluşu, yol üstündeki haydutların ya da yayan eşkıyaların varlığı da bir yandan korku salmaktaydı. Maddi gücü yeteneler at üstünde ya da posta arabasıyla, faytonla ya da yük arabasıyla bazen de yanlarında silahlı adamlarla yolculuk ederlermiş. Genel yollarda yürüyen birinin ya eşkıya ya dilenci olduğuna inanıldığını da belirtiyor. 1770'lerde çeşitli entelektüeller ve sıra dışı kişiler bu yollarda yürüyene kadar bunun böyle olduğunu söylüyor. On sekizinci yüzyılın sonunda yolların kalitesi ve güvenliği artmış ve yürümek daha saygıdeğer bir seyahat biçimi halini almış. On dokuzuncu yüzyıla girerken Kız

¹⁹⁷Gül Aktaş “Kadın Açısından Kente İlişkin Mekân Pratikleri” Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017. Makaleye şuradan erişilmiştir: <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/411994> Erişim Tarihi: 22.03.2019. saat. 18.55

kardeşiyle yürüyüşlere çıkan ve düz yollarda değil dağ yollarında ve yan yollarda yürüyerek güzel vakitler geçirdiğı de bilinir. William Wordsworth'un **Prelüd** adlı kitabında doğaya duyduğu aşkı anlatan bölümler de vardır. Wordsworth'un kardeşiyle bazen de tek başına yaptığı doğa yürüyüşleri yaptığı da bilinmektedir.

On sekizinci yüzyılda seyahat amaçlı olmasa da yürümenin önemli bir etkinlik haline geldiğini söylüyor Solnit. Yürümek ve doğa deyince aklımıza en önce Wordsworth, Thoreau, Rousseau ve doğaya dizilen methiyeleri geliyor hemen akla. Doğa turizminin oluşumunda belki de onların yazılarının da etkisi vardır.

Solnit ardı ardına gelen devrimlerin oluşturduğu kültürel çerçevenin doğaya yönelik merak gibi etkinlikleri kitlelerin kafasına yerleştirdiğini, dünyamızı başkalaştırdığını söylüyor. Hem entelektüel hem de maddi dünyayı yeniden şekillendirdiğini, yığınlarca gezgini o güne kadar akla gelmeyen yerlere gönderdiğini, sayısız park, yürüyüş yolu, gezi rehberi, kulübü, örgütü ve on sekizinci yüzyıldan önce bir benzeri olmayan bir sanat ve edebiyat külliyatının da ortaya çıkmasına yol açtığını belirtiyor.¹⁹⁸

Solnit, yürümeye ve doğaya duyulan merakın birçok alanı demokratikleştirdiğini ve yirminci yüzyılda da aristokratlara ait arazilerin sınırlarını kaldıracak bir Truva atı işlevi gördüğünü söylemektedir.¹⁹⁹Dünyanın daha güvenli bir hale geldiğı hissedildikçe aristokrasinin şatolardan ziyade sarayları tercih etmesiyle birlikte Avrupa bahçelerinin genişlemeye başladığını söylüyor. Bahçelerde gitgide önem teşkil etmeye başlayan yürüyüş yolları yürümenin artan popülerliğini dolaylı olarak kanıtlar Solnit'e göre. Bahçenin duvarlarının yavaş yavaş kalktığını artık doğa ile arasına çizilen keskin bir sınırın hafiflediğini görüyoruz.Bahçelerin genişlemesi, duvarların sokaklarla bütünleşecek kadar yıkılması, bahçelerinin ana temasının doğa olmaya başlaması gibi Solnit'ten uzunca değindiğim bu konular tezle alakasızmış gibi hissettirebilir. Ancak öyle değil. Kentsel ortamların düzenlenişi çok daha çetrefilli bir iştir. Başlı başına bir alan olan

¹⁹⁸Rebecca Solnit, **Yol Aşkısı; Yürümenin Tarihi**, çev. Elvan Kıvılcım, Encore Yayınları, İstanbul, 2017, s. 130-131

¹⁹⁹A.g.e. s. 132

kent mekânlarının düzenlenişi, arazi sınırlarının ve bu sınır dışındakinin dışlanması, mesafelerin ayarlanması gibi tutumlar insanların hareket özgürlüklerini, özel ve kamusal alanlardaki hareketlerini düzenleyenlerdir de aynı zamanda. Bahçelerin düzenlenmesi duvarların örülmesi, çitlemeler tüm bunlar sadece özel mülkiyeti işaretlemekle kalmaz o çekilen sınırların kimi içerip kimi dışladığı, kimin ne ölçüde hareket edip edemeyeceğini de belirler. Bu anlamda mekânların da otoritesi vardır.

Kentsel yapıların, yürüyüş alanların dönüştürülmesi, yolların yeniden yapılandırılması seyahat etmenin ve yürümenin de doğasını değiştirmekteydi. Solnit seyahatin amacının zamanla varış noktasından yaşanan deneyimlere yöneldiğine dikkat çekiyor. İnsanlar eğlenmek ve dinlenmek amaçlı yürümeye başlamalarının yanında artık insanlar bu amaçla da seyahat etmeye başlamışlardı ona göre. Yavaşlığın ve doğada seyahat etmenin zevkleri arasında bir erdem olarak önemli bir yere sahip olmaya başladığını da ekliyor.²⁰⁰ Böylece de ortaya bir doğa turizmi çıkıyor. Doğaya duyulan merakın ince bir beğeniyi yansıttığı algısının başladığını söyleyen Solnit “*peyzaj bahçeleri gibi sadece belli bir azınlığın yaratabileceği ya da faydalanabileceği bir lüks iken başkalaştırılmamış doğa*”nın herkese açık olduğunu söylüyor. Böylece yolların güvenliği artar, ulaşım ucuzlar bir yandan da çok sayıda orta sınıf mensubu seyahat etme imkânına sahip oluyordu Ona göre. Solnit’in belirttiği gibi “doğa merakı öğrenebilen bir şeydi.”²⁰¹

Solnit’in ortaya koyduğu en önemli imgelemlerden birisi de on sekizinci yüzyılın tamamında ve on dokuzuncu yüzyıl başlarında yürümenin çoğunlukla kadınlara özgü bir uğraş olduğuydu. Dönemin romanlarındaki kadın karakterler ve yürüme, toplumsal ve görgü kurallarına da kitabında değinirken yürümenin hem fiziksel hem zihinsel özgürlüğün bir ifadesi olduğunu da ekler. Ve yürümenin kadınların hem bedenlerini hem de tahayyüllerini kullanma şansı buldukları bir faaliyet olduğunu söylerken aslında şunu düşündürüyor bana. Kendine ait bir odası ya da hayatı olmayan bir kadın yürüyerek bedenine de zihnine de sahip olabilir, harekete bağlı bir kendine ait alan açıyor. Kendimi, karmaşık zihnimi en çok

²⁰⁰ Solnit 2017; s.141-142

²⁰¹ A.g.e. s. 144

yürürken anlayabildiğimi, algılayabildiğimi düşündükçe Solnit'in anlatısı daha bir yerine oturuyor. Ve Solnit haklı olarak yürümenin, doğanın üzerine yazı yazanların “aynı kulübün üyesiymiş izlenimi veren”lerin hep erkek olduğuna da dikkat çekiyor.

On dokuzuncu yüzyıla geldiğimizde kadınların kamusal alanda var olma mücadeleleri hala sürmekteydi. Yaşanan birçok değişim ve dönüşüm kadınlara hakkı olan şeyleri verme konusunda toplumların isteksizliklerini ve dirençlerini kıramamaştı. Ki hala aynı dirençlerle karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Belki de yürümeye, yolculuklara kendilerini adayan kadınlar dirençten ve toplumsal yaşamda kendilerine ait bir yer bulamamaktan bıkmışlardı? Aimee Crockcer, Alexandra David-Neel, Annie Londondery, Annie Smith Peck, Fanny Bullock Workman, Georgina Adelaide Müller, Harriet Adams, Ida Laura Pfeiffer, Mary Kingsley ve Octavie Caudreau on dokuzuncu yüzyılın en çok bilinen gezgin kadınları. Bu kadınlar neden yola çıkmıştı? Seyahat onlar için ne anlama geliyordu? Yapmak istedikleri şeyleri yapmak konusunda, olmak istedikleri kişi olma konusunda ve yaşamak istedikleri hayat konusunda toplum onlara nasıl bir rol biçiyordu? Bu noktada bu kişilerin kim olduklarını ve nasıl bir yaşamları olduklarını özetlemek gezgin kadınları ve yaşadıkları çağı anlamamıza yardımcı olabilir.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru ün kazanan bir kadın vardı. Annie Londondery bisikletiyle on beş ay dünya turu yapmış bir kadın olarak tarihte haklı yerini almıştı. Ancak bu seyahatini gerçekleştirirken onun bu seyahati gerçekleştirebileceğine inanların sayısı da azdı. 1875 yılında Letonya'da doğan Annie'nin gerçen adı Cohen idi. Amerika'ya taşındıkları bir dönemden sonra on sekiz yaşında gazetelere reklam satmaya başlamış, dindar bir Yahudi ile evlenmiş ve 1892 yılına kadar üç çocuk sahibi olan bir kadın haline gelmişti. “*Hayatımı her sene önlüğümün altında bir bebekle evde oturarak geçirmek istemedim*” diyerek sıkıldığı hayatından kaçmak ve kadınların oy verme mücadelesine dâhil olmak için kendisi de bisiklet ve eşit haklar mücadelesini birleştirmek istiyordu. 1894 yılında bir grup önde gelen kadınla birlikte Massachussets parlamento binasının önünde yürüyüş yaptığı biliniyor. Annie'ye gelen bir teklif üzerine kendisi Thomas Stevens'in 1880'lerde yaptığı gibi 15 ayda bisikletiyle dünya turu yapabilirse onlardan 10.000 dolar alacaktı yolda herhangi bir bağış almadan ve 5.000 dolar kazanırsa. Annie'nin bu

bahis hikâyesini basının ilgisini çekmek için kullandığı ve başarılı olduğu söyleniyor.²⁰² Londondery soyadını ise Londondery Lithia Kaynak Suyu Şirketi bu ismi kullanması için ona 100 dolar vermesiyle aldı. Sıkıntılı bir süreç yaşamış olsa da 15 ayda bu süreci tamamladığı biliniyor.

Annie londondery'in çağı aslında kadınların seçme seçilme, yüksek eğitim hakkı, evlilikte eşit haklar taleplerinin olduğu yıllardı ve o dönemlerde bisikletin özgürlüğün sembolü haline geldiği iddia ediliyor. Annie'nin aslında bahsi kazandığı ve parayı alıp almadığı sorusu şu gerçeği yansıtıyor. Annie Londondery'in bahse yönelik sözlerinin başarılı bir reklam kampanyasına yönelik bir kurgu olduğu ve aslında öyle bir iddianın ve seyahatlerine yönelik anlattığı pek çok şeyin doğru olmadığı bilgisi söz konusu. Yine de kadınlara yönelik şüpheyile yaklaşılan bir dönemde üç çocuk sahibi bir kadının başarılı bir reklam kampanyası oluşturduğu ve ev kadını kimliğinden sıyrılıp yola çıktığı, kendi öznelliğini kurma konusunda başarılı bir atılım yaptığını görebiliriz.

Beat kuşağı denilen bir akımın kurucularından Jack Kerouca ve Allen Ginsberg'i en çok etkileyen kişi olduğu söylenen²⁰³ Alexandra David-Neel'in Hindistan ve Nepal'e yaptığı geziler sonucu edindiği felsefi fikirlerle ilgili yazdığı kitaplarla kendisinden sonraki kuşakları etkilediği bilinmektedir. 30'un üzerinde kitap yazdığı söylenir. David-Neel'in Tibet yabancılara kapalıyken burada kalmasına izin verilen ilk Batılı olduğu ve 13. Dalai Lama ile yüzyüze görüştüğü de söylenmektedir. 1969 yılında hayatını kaybetmiştir.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Annie Smith Peck ise, Yunanca lisans ve yüksek lisansı yapmış olan, Michigan Üniversitesi'nde ders vermiş olan bir dağcı kadındı. O dersleri vermesinin tırmanışlarının masraflarını karşılamak olduğu söylenir. Annie Smith Peck'in İsviçre Alpleri'nde Matterhon

²⁰² Annie Londondery ile ilgili bilgiler Sam Wilson'un **Harika Kadınlar** adlı kitabından ve şu internet sitesinden derlenmiştir: <http://www.yolvemacera.com/bisikletle-dunyayi-gezen-ilk-kadin-annie-londonderry/> erişim tarihi: 06.05.2019

²⁰³ Alexandra David Neel ile ilgili bilgi **Yol ve Macera** adlı internet sitesinden alınmıştır.

Dağı'na tırmandığı, Güney Amerika dağlarını da amaçladığı, Bolivya'daki Huascaran'a tırmanıp Güney Yarımküre'de en yükseğe çıkan kişi olduğu bilgisine sahibiz. Tırmandığı zirveye ondan ilhamla “Cumbre Aa peck” denmeye başlanmış. Kadınların oy kullanma hakkının büyük savunucularından olduğu, Pere Coropuna'nın zirvesine “Kadınlar için Oy Hakkı” yazılı bir flama yerleştirdiği söylenen Peck, ölümünden kısa süre önce seksen beş yaşında Atina Akropolisi'ne tırmanmış.²⁰⁴

On dokuzuncu yüzyılın en çok bilinen kadın gezginlerinden biri de Ida Laure Pfeiffer'di. Ida Pfeiffer'in çocukluğundan beri toplumun kız çocuklarından istediğinden daha farklı bir kız çocuğuydu o. Ağabeyleri gibi giyinen, onların oyunlarına katılan bir kız çocuğu. Babası zengin bir tüccardı ve kızını oğullarından ayrı tutan bir tavrı olmadan yetiştirmeye çalıştığı söyleniyor. Annesinin de Ida'nın zamanın kadın profiline uygun bir şekilde yetiştirilmesinden yana olduğu, erken bir yaşta babasını kaybettikten sonra Ida'nın yetiştirilmesinde annesinin istekleri daha yoğunluk kazanmıştı. Annesinin Ida'yı eğitmesi için tuttuğu öğretmenine duyduğu hayranlık sebebiyle öğretmenin sözünden hiç çıkmayan uslu bir kız gibi görünmeye başlamıştı. Hatta kendisi öğretmenin onu haşarı hallerinden sessiz bir genç kıza dönüştürdüğünü dile getiriyordu. Toplumun uygun gördüğü profile uygun bir gelişim çiziyor gibi görünse de bu süreçte Ida aslında en büyük tutkusunu oluşturan seyahat etmek arzusundan hiçbir zaman vazgeçmediği görülüyor. **İzlanda'ya Seyahat** adlı kitabında *“çocukluğumdan beri dünyayı görmek en büyük arzumdur. Ne zaman bir seyahat arabası görsem, istemsiz olarak olduğum yerde durur, onları izlerdim. Gördükleri yerleri hayal eder onları kıskanırdım”* diye bahsettiği bu tutkusu, henüz beş yaşındayken babası ile yaptıkları Filistin ve Mısır gezilerinin etkisiyle başlamış. Annesinin isteğiyle evlendiği kocası Mark Anton Pfeiffer ölene kadar geçen süreçte ara vermek zorunda kalmışsa da bu tutkusunun

²⁰⁴ Annie Smith Peck ile ilgili bilgiler şu internet sitesinden alınmıştır: <http://www.yolvemacera.com/tarihi-etkileyen-15-cesur-kadin/> Erişim Tarihi: 21.04.2019. saat. 15.24

onu hiç bırakmadığı anlaşıyor.²⁰⁵ Kocasının ölümünden ve çocuklarının büyümesinden sonra içindeki seyahat arzusunun peşinden yabancı ülkelere gitmeye karar veren Pfeiffer, eşinden kalan az miktar parayla ilk seyahatini kutsal topraklara doğru yapıyor. 1842 yılında 45 yaşındayken tek başına seyahate çıkmış olan İda Viyana İstanbul, Beyrut, Yafa, Kudüs, Şam ve Kahire'ye gitmiş. Kızıldeniz'e ulaşmak için çöl boyunca yolculuk yapmış dönüş yolunu Sicilya üzerinden dolaşarak gerçekleştirmiş. İtalya'da Roma, Napoli ve Floransa'yı gezmiş ve ülkesine geri dönmüş. Daha sonra bu seyahatlerini **Viyana'da Bir Kadının Kutsal Topraklara Yolculuğu** adlı kitabında anlatmış. Bu kitaptan elde ettiği gelire İzlanda'ya kısa bir yolculuk yapmış. 1846 yılında tek başına Rio de Janeiro'ya yola çıkmış. Bir rehber tutup Yağmur Ormanları'nın derinliklerini keşfe çıktığı ve orada rastladığı yerli halkı ilkel ve vahşi bulduğu söyleniyor. Daha önce de değindiğimiz gibi seyahat yoluyla artan “kültürlerarası diyalog” insanların birbirlerini, daha farklı yaşamları anlamaya yönelik bir ufuk açsa bile “konumsal üstünlük” tavrı da sıklıkla karşılaşılan bir durum olabilmektedir. Kendi medeniyetiyle başka bir medeniyetin farklılıklarını üstünlük ve daha aşağıda olma konumu gibi kıyaslamalara girişildiğini de görebilmekteyiz. Bu gibi hem gittiği ülkenin otantik değerlerine hayranlık duyma ama bir yandan da onlara yönelik üstün bir tavırla uzak durma, onu küçümseme ya da değersizleştirme gibi çelişkili tutumlarla karşılaşılabilirdiğine Doğu'yu ziyaret eden batılı gezgin kadınları anlattığım bölümde değinmiştim.

Pfeiffer Şili, Tahiti, Makao, Hong Kon Çin, Hindistan, İran gibi birçok ülkeye seyahatler gerçekleştirmiş. Rusya'da casus olduğu şüphesiyle tutuklanmışlığı bile olduğu bilgisi söz konusu. 1848 yılında Viyana'ya dönene Pfeiffer'in karadan ve denizden toplamda 60.000 kilometre yol yaptığı ve bu yolculuklarını da **Bir Kadının Dünya Etrafındaki Yolculuğu** adlı kitabında ayrıntılı anlattığı biliniyor. Dünyanın etrafında yaptığı gezisi duyulduktan sonra ünlü bir kadın olan İda 54 yaşına geldiğinde uzun yolculuklar yapmayacağını söylemişse de üç yıl sonra yine

²⁰⁵İda Laura Pfeiffer ile ilgili bilgiler şu internet sitesinden alınmıştır: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/02/27/dunyanin-etrafinda-firil-firil-ida-laura-pfeiffer-2/> Erişim Tarihi: 21.04. 2019. Saat: 15.25

yolculuklara çıktı. Londra'ya, Güney Afrika'nın başkenti Cape Town'a, Singapur'a geçip Doğu Hint Takımadaları'na kadar uzanan bir rota çizdi. Pasifik Okyanusu'nda iki aylık bir yolculuktan sonra Amerika'ya San Francisco'ya adım atmış, buradan Peru'ya geçmeye niyetlenmişse de Peru'daki devrim dolayısıyla rota değiştirip Ekvator'a ulaşmış. 1854 yılında yani bu yolculuğa başladıktan üç yıl sonra yolculuğunu İngiltere'de sonlandırmış. Bu seyahatlerini de bir başka kitabında anlatmış. Ida Peiffer tam anlamıyla bir gezgin, gezi anlatılarıyla verimli bir yazar olmanın yanında bir de seyahatlerinde topladığı taş böcek ve bitki örneklerini müzelere bağışlamasıyla bilime de katkı sağlamış bir kadındı. Hatta dünya etrafında iki kere dolaşmasından dolayı o dönemin Avrupa'sında yanlış bilinen coğrafi bilgilerin düzeltilmesine de katkı sağladığı biliniyor. Katkıları dolayısıyla Paris ve Berlin Coğrafya Topluluklarına üye edildiği sadece kadın olduğu için Londra Coğrafya Topluluğu'na kabul edilmediğinden o topluluğa üye olamadığı biliniyor. Yaptığı katkılar, geziler, anlatıları ne olursa olsun sadece cinsiyeti dolayısıyla engellenmenin ne demek olduğunu dünyanın her tarafında kadınlar bunu tarihin her döneminde yaşamış bulunmaktalar. Serpil Çakır'ın oldukça yerinde kullandığı bir başlığında olduğu gibi dünyanın birçok kurumu, topluluğu günümüzde bile hala bir “erkek kulübü” olmaya devam etmektedir.

Ida Laura Pfeiffer'in son yolculuğu Madagaskar olaylı bir şekilde sona erdi. Dönemin kraliçesinin İda ve birkaç Avrupalıyı hapse attığı, İda'nın Kraliçeyi tahttan indirmeye çalışan bir grubun içine girdiği söyleniyor. Kraliçenin olaya karışan yerlileri idam ettirip Avrupalıları sınır dışı ettirdiği söylenmektedir. Geri dönüş yolunda tropik bir hastalığa kapılan Pfeiffer'in 1858 yılında 59 yaşında hayatını kaybederken arkasında birkaç kitap sayısız seyahat ve sayısız deneyim bırakmış bir kadın gezgindir. Bazen bu kadın gezginleri tek tek araştırdığım sırada aklıma hep şu soru geliyor. Neden bu kadınların isimlerini bilmiyor duymuyor çoğumuz. Birçoğunun ismiyle ben araştırma sürecimde tanıştım. Macellan ya da Vespucci ya da Marco Polo ile ilgili hiçbir araştırma kitabı okumasak, onlarla ilgili bir araştırma yapmasak bile adlarına varlıklarına aşınayız ama? Neden? Sadece bir kıtayı keşfetmek mi görünür ve varlığını anlatmaya değer kılıyor birisini? Erkeklerin kahramanlıkları, kâşiflikleri, maceraları ve anlatıları resmi tarih anlatısında önemli

bir yer tutarken kadınların isimleri gölgede, sessiz bir konumda, kıyıda köşede kalmasının sebebi nedir? Bu tezi okurken aslında unutulmaması gereken bir şey var o da burada kadınları görünür kılmaya çalışırken onların öznelliklerini ve deneyimlerini mutlaklaştırmak değil tarihselleştirmek ve varlıklarını ortaya koymak ve neden daha az görünür kaldıklarını sorgulamaktır. Birçok gezgin kadının hayatıyla ilgili detaylarına girmem ve tezi yazarken onlardan söz etmem aslında onları, yaptıklarını, anlatılarını anılarını ve yolculuklarını ortaya koymaya yönelik duyduğum sorumluluk duygusu ile ilgili biraz da. Konuyu kapsamlı olarak ele almam, bazı noktaları uzatma riskine girmem biraz da bununla ilgili. Anlatmaya değer gördüğüm ve görünür olmasını umduğum detaylarla biraz dallanıp budaklandırmam bu yüzdendir.

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında doğan Mary Kingsley²⁰⁶ ise kâşif bir baba ve maceracı bir erkek kardeşe sahip bir kız çocuğu olarak büyüdü. Aslında babasının ve dört erkek kardeşinin de yazar olduğu bilgisi de mevcut. Babası sık sık gezen zengin bir adam için hekimlik yaptığından ailesinden çoğunlukta uzakta kalıyordu. Evle ilgili sorumlulukların çoğunu Mary üstleniyordu. Mary “İmparatorluğun büyüdüğü ve kadınların eve hapsedildiği hareketlerin yükseldiği Viktorya İngilteresi’nde” yetişmiş, yatalak annesine bakmak işini üstlenmişti. Ya da zaten bu onun göreviydi(!) Enloe, Kingsley’in yanında bir erkek kavalie olmadan 1892 yılında ilk Afrika seyahatine çıktığını, Batı Afrika’nın iç bölgelerine doğru ilerlediğini anlatıyor. Sonraki yıllarda işlerini sahillerde ve Afrika’nın nehirlerinde kuran Avrupalı tüccarlara yardım ettiğini, onun Afrika toplumlarının ritüellerine yönelik yoğun bilgisin British Museum’un erkekleri tarafından bile kabul edildiğini ekliyor Enloe.

İlk Afrika seyahati 1892 yılında gerçekleşti. Aslında bu Kingsley’in herhangi bir yere ilk kez seyahati anlamına geliyordu. 21 yaşındayken Batı ve Ekvatoryal

²⁰⁶Mary Kingsley ile ilgili bilgiler şuradan alınmıştır: Cynthia Enloe, **Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler; Feminist Bakış Açısından Uluslar arası Siyaset**, çev. Berna Kurt, Ece Aydın, Çitlenbik Yayınları, İstanbul, 2003.

<https://bilimvegecek.com.tr/index.php/2018/04/20/afrikada-bir-gezgin-mary-kingsley>

Erişim Tarihi: 15.11.2018

Afrika'ya doğru yola çıktığı biliniyor. Yolculuğunun öncelikli amacı bilimseldi. British Museum'u onların koleksiyonları için numune toplamak için kendisine izin vermeleri konusunda ikna etti. *"bir projesi onaylanmış doğabilimci olması, tek başına seyahat eden kadınlara mesafeli davranan Viktoryen toplumunun kınaması olmaksızın yolculuğa çıkabilmesini mümkün kılmişti."*²⁰⁷ Birkaç ay süren seyahatinde kano kullanma, tırmanış, balıkçılık ve yürüyüşte ustalaştığı, kasırgalar atlattığı, timsah saldırılarına uğradığı bilinmektedir. 1893 yılında Afrika'ya tekrar gitmiş birkaç kez daha yolculuk yapmış British Museum için balık, kertenkele yılan ve böcek örnekleri toplamaya devam etmiş. Afrika dinlerindeki fetişler üzerine bir çalışma yürütmüş ve yamyamlık söylentilerine yönelik çok şey öğrenmeye çalışmış. Ekvator Afrikası'nı boydan boya geçtiği yolculukları daha önce başka hiçbir Avrupalılar yapmadığı söyleniyor. Batı Afrika'da Yolculuk ve Batı Afrika Çalışmaları adlı çalışmalarında maceralarını ve keşiflerini anlatmıştır. O eserlerini 1900 yılında Spor ve Yolculuk Üzerine Notlar ismiyle bastırır. İngiltere'ye Afrika'ya mola vererek döndüğü dönemlerde gazetelerde politik yazılar ve raporlar yazmış, halka açık konuşmalar yapmış, dergilerde makaleleri yayınlanmış ve Afrika ve Afrika toplumuna dair çeşitli düşüncelerini paylaşmıştır.

İlginçtir ki Kingsley cesareti ile ve yaptıkları ile kamuoyunda öne çıkmış takdir edilmiş bir kadın olsa da kendisini feminist olarak tanımlama girişimlerine direnmiş bir kadındır. Kadınlara oy hakkı verilmemesi gerektiğini, bilinçli oy kullanmak için kadınların yeterince donanımlı eğitilmiş ve akıllı olmadıklarını düşünüyordu. Kadınların entelektüel ve fiziksel olarak erkeklerle eşit olmadığını düşünüyordu. Bir erkeğin yapabildiği her şeyi yapmış hatta belki bazı erkeklerin yapmayı göze alamayacağı şeyleri yapmayı göze almış bir kadın olarak kendisini nasıl tanımladığını bilmek doğrusu ilginç olurdu. Yapabildiği her şeyi bir erkek eşliğinde yaptığını vurgulama ihtiyacının seyahatlerinde yanında olanlara hakkını teslim etmekten dolayı mı yoksa zaten tek başına yapamayacağını düşündüğünden mi ileri geliyor bilmek ilginç olurdu.

²⁰⁷ Bilim ve Gelecek adlı derginin internet sitesine üstteki linkten ulaşılabilir.

Kingsley bir yandan kendini bir kadın olarak erkeklerden aşağı konumlandırmakta beis görmez ancak Afrika'da seyahat ederken ve orada eylemliliklerini sergilerken bir yandan da o günün bakış açısıyla erkeksileşerek özgürleşen biri olarak kendini yerlilerden üstün gördüğü söylentisi de mevcut. Ne kadar doğrudur bilinmez ancak hiyerarşik bir yapılanmaya inanıyor gibi görünmektedir. 1900 yılında Afrika'da tifo sebebiyle hayatını kaybettiği sırada sadece 37 yaşındaydı.

On dokuzuncu yüzyılın son otuz yıllık döneminde dünyaya gelen Octavie Caudreau²⁰⁸ gezgin coğrafyacı Henri Coudreau'nun eşi ve asistanı olarak tanınmış olsa da Brezilya hükümetinden aldığı yetki ile Amazon'u gezen eşinin ölümünden sonra ekibe katılmış ve görevin tamamlanmasına katkıda bulunmuştur. Fransa'ya görevi tamamlayıp geri döndüğünde eşinin görevi ona teklif edilmiş böylelikle "işvereni devlet olan ilk Fransız kadın gezgin" olmuş. Amazon bölgesi, Fransız Guianası hakkında dört tane kitap yazmış. 1938 yılında hayatını kaybetmiş.

Aynı yüzyılda yaşamış olan Fanny Bullock Workman özel bir eğitim aldığı, babasının bir dönem valilik yaptığı ve annesinin de barut üretisi ve emlak zengini bir babanın kızı olduğu zengin bir ortamda büyümüş. Yirmi yaşında aldığı eğitim sonrası ailesinin yanına dönüp 1881 yılında William Hunter Workman ile evlenmiş. Eşiyle uzun turlara ve seyahatlere çıkmış, dağ tırmanışını seven çift Alpler'i dolaşmış bisikletle geziler yapmış. Ve bu seyahatlerini anlattıkları kitaplar yayınlamışlar. Almanya, İskandinavya, Avrupa ve Akdeniz bölgelerini gezmişler. Anılarını çiftin ikisinin de adının yer aldığı sekiz kitabında toplamışlar. Asya'ya da ayak basmışlar. Hindistan, Hindicini gibi bölgelerde bisiklet sürmüşler. Seyahat konusunda ve gördükleri yerleri ve yaşadıklarını yazmaları konusunda oldukça verimli bir çift olarak çok sayıda eser yazmışlar. Seyahatlerini iş bölümü şeklinde gerçekleştirmiş, sorumlulukları bölüştürmenin bir yolunu bulmuş ve çoğunlukla birlikte seyahat etmişlerdir. Tek başına gitmek durumunda kaldığı bir dönemde - 1906'da- Fanny Bullock Nun Kun zirve kümesini ölçeklendirmiş ve en üst noktaya

²⁰⁸Octavie Caudreau ile ilgili bilgiler şu internet sitesinden alınmıştır:

[http:// www.yolvemacera.com/tarihi-etkileyen-15-cesur-kadin/](http://www.yolvemacera.com/tarihi-etkileyen-15-cesur-kadin/) Erişim Tarihi: 30.04.2019

ulaşmıştır. Rehberiyle birlikte o güne kadar bir kadının ulaştığı en yüksek noktaya, 23.000 fite tırmandığı bilinmektedir. Çalışmalarının yoğunluğu ve katkıları dolayısıyla eşi William Hunter ile birlikte Avrupa’da önemli bazı coğrafya ve dağcılık kulüpleri tarafından ödüllendirilmişler, Fanny Bullock Avrupa ve Amerika’nın büyükşehirlerinde dersler verdiği ve hala ismiyle anılan bir burs programının devam ettiği bilinmektedir. Fanny Bullock’un 1913 yılında Himalayalar’da “Kadınlara Oy Hakkı” yazılı gazete sayfasını elinde tutarak fotoğraf çektirmesinden dolayı kadınların feminist çalışmalarına destek veren biri olduğu görüşü hâkimdir. Bullock hakkında hayatı boyunca kadınların yaşam koşullarına dair yazılar yazmayı sürdürdüğü ve kendisini azimli, gururlu yorulmak bilmez kâşif olarak tanımladığı bilgisine de ulaşıyoruz.²⁰⁹

Yukarıda örneklerini verdiğimiz kadın gezginler toplumda sayıca az olarak var olan kadınlar. Varlar ama azlar. Neden? Kamusal alandaki var oluş mücadeleleri kadınların çok sık toplumsal ve yasal düzenlemelerle kısıtlanmaya maruz kaldıkları engelleri ortaya koymaktadır. Gezebilmiş, seyahate çıkabilmiş tüm bu kadınların aslında belirli bir maddi ve manevi kaynağa sahip olduğu söylenebilir. Hepsi için geçerli olmasa da aile yaşamı ve yaşadıkları çağ onları belirli bir kadınlık tanımıyla şekillendirse de bunun dışına çıkmayı, kendileri olmayı başarabilmiş, istekleri ve arzularının peşinden gitmeyi başarabilmiş kadınlar her zaman vardı. Var olmaya devam ediyorlar. Ve var olacaklar. Ama bu varoluş ne pahasına? Neleri göze almak zorunda kaldıklarını düşünmek cinsiyetlerine, kendilerine yüklenen rollere ve onlardan beklenen davranışlara yönelik çatışmalı ve paradoksal taleplere nasıl cevap verdikleri ya da direndikleri anlamak açısından da önemli diye düşünüyorum. Günümüz dünyasında biraz değişiklik göstermiş olsa da özellikle son iki üç yüz yıl öncesine kadar her halükarda kadınlar için kamusal alanda yer almak, sokaklarda var olmak, seyahat etmek çok zor gerçekleştirebildikleri bir eylemdi. Bu anlamda

²⁰⁹Fanny Bullock Workman ile ilgili bilgiler şu internet sitesinden alınmıştır: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/03/16/himalayarin-zirvelerine-kadinlara-oy-hakki-mucadelesini-tasidi-fanny-bullock-workman/> Erişim Tarihi: 21.04.2019. saat 15.27

Küçük bir bilgilendirme: On dokuzuncu ve yirminci yüzyılın kadın gezginleriyle ilgili birçok bilgi **Bilim ve Gelecek** adlı web sitesindeki yazılardan derlenmiştir. O yazıların altında kendi yararlandıkları kaynaklar belirtilmiştir. Dipnotlarda kaynak olarak sunduğum linklerden ulaşılabilir.

seyahat etmek, farklı bir ülkeye gitmek, kendilerine yüklenen roller ve kendisinden beklenen davranışların zorlayıcılığından uzaklaşabilmelerini sağlayabiliyordu belki de.         nde yaşadıkları toplumdan uzaklaşıyor, belirli bir mesafenin getirdiği özgürlüğe ve yabancı olmanın da getirebildiği bir parça rahatlığa kavuşabiliyorlar, belki de kendi toplumlarının dışında oldukları farklı bir coğrafyada daha çok kendileri olma imkânına sahip olabiliyorlardı bir nebze. Kadın olmanın sürekli hatırlatılmasından ka amasalar da yabancı ya da misafir, turist, gezgin olma tanımlamaların ardında az da olsa rahatlık, kendi olma özgürlüğüne geçici olarak da kavuşabiliyorlardı belki de? Yine de seyahat eden, özellikle de tek başına, yanında bir erkek kavalye olmadan yollara düşen bir kadına bakış açısı hala normalleşmemişken bundan yüz iki yüz    yüz sene öncesinde de kadın gezginlere yönelik daha şüpheci ve onaylamayan bir bakışın var olduğunu rahatlıkla varsayabiliriz. Ben açıkçası bir kadın olmanın her toplumda, her kültürde zorluklar taşıdığını ancak özellikle de kendi toplumunda kadın olarak yaşamaya çalışmanın, yabancı bir yerde bir kadın olarak var olmaktan daha da zor olabileceği kanaatindeyim. Yanılıyor olabilirim. Yabancı olmanın statüsü değişkendir. Rahatlatıcı ve tolere edilebilir bir yanı varken bir diğer yanı şüphe duyan, güven duymayan bir bakış da yansıtılabilir. Yine de bir kadının kendisini tanıyan bir toplumda var olma mücadelesi daha çetrefilli olabilir.      toplum kendisinde müdahale etme hakkını yabancılara karşı da görse de en çok bildiği, tanıdığı içinde barındırdığı kişiler üzerinde daha şiddetli ve yoğun bir şekilde kullanabilmektedir.

Lauren Elkin şehrin sokaklarında dolaşan kadınlar olarak“Flanöz”leri anlattığı kitabında kadınların on dokuzuncu yüzyılda kendileri ile ilgili anlattıklarını okuduğumuzda da anlayabileceğimiz gibiburjuva sınıfında yer alan kadınların şeref ve haysiyetlerini riske atarak sokağa çıktıklarını belirtiyor. Tek başlarına dışarı çıkmak beraberinde itibarsızlaşma tehlikesi getirmekteydi     .²¹⁰ Jane Austen’in Elizabeth Bennett’ini aklımıza getirelim. Zaten sosyal statüsü düşük bir aileden gelmekle birlikte elinde kitab  olsun olmasın saatlerce kırlarda yürüyebilen bir

²¹⁰ Lauren Elkin, **Flanöz; şehirde Yürüyen Kadınlar**,  ev. Doğacan Dilcun Doğan, Nebula Kitap, Ankara, 2018, s.23.

kadıdır Elizabeth. Hem de tek başına. Bu toplumsal algıda belirli etkileri olabilen bir tavır olarak görülebiliyordu kendi döneminde. Günümüzde hala o saatte orada tek başına ne yapıyormuş soruları sorabilen bir kitle varken bu algının çok da kaybolmadığını görebiliriz.

Lauren Elkin aslında önemli olduğunu düşündüğüm bir noktaya da değiniyor:

“...kendimizi şehirde görünür kılan bizler değiliz; kalabalıkların arasından fark edilmeden geçip giden kadına yönelttiği bakışlarıyla flanörün ta kendisi yapar bunu. Madem böylesine göze çarpıyoruz, neden şehirlerin tarihçelerinden çıkarıldık? Kendimizi kabul edebileceğimiz yollarla resmin içine geri sokmak bize kalıyor.”²¹¹

Kadınların varoluşuna, kamusal ya da özel alanda nasıl, ne şekilde hangi rollerle var olacağına dair tartışmalar bugün de sürmektedir. Hala eril bakışın nesnesi olma konumunu reddeden söylemlerde bulunmak zorunda kalıyoruz. Giydiğimiz kıyafetlerden beden yapımıza, kurduğumuz hayallerden toplum içindeki, iş ortamındaki aile ilişkilerindeki tavırlarımıza kadar bizi çekeştirip duran, bizi bir araştırma nesnesi gibi inceleyen, eleştiren, yola getirmeye çalışan bir erk-ek/eril akılla mücadele etmekteyiz. Bu akıl sadece erkeklerin sahip olduğu bir düşünce biçimi değil. Erkek üstünlüğünü savunan bir sistemle işbirliği yapan kadınlarda bu zihniyete sahip olabilmektedir. Erkek üstünlüğünü savunmasa bile sistemi ayakta tutan, destekleyen bir tavır sergileyebilmektedirler. Bu kadar müdahaleci bir toplumda kadınlar kamusal alana nasıl dâhil olabiliyorlar peki?

Elkin on dokuzuncu yüzyıl sonlarına kadar üst sınıf kadınların evle özdeşleştirilmiş olsa da orta ve alt sınıftan kadınların sokakta var olabildiklerine vurgu yapıyor. Oyun oynamak, tezgâhtarlık, hizmetçilik, terzilik ya da hayır işleri gibi çeşitli amaçlarla dışarı çıktıklarını belirtiyor. On dokuzuncu yüzyıla yaklaşan son on yıllık dönem kadınların istedikleri gibi bisiklet sürebildiği Yeni Kadın’ın, mağazalarda, ofislerde çalışmaya başlayarak ekonomik özgürlüklerini elde eden

²¹¹ A.g.e. s.25

kadınların zamanı olduğunu belirten Elkin, yirminci yüzyıl başlarında sinema gibi serbest zaman aktivitelerinin popülerleşmesi ve Birinci Dünya Savaşı sürerken kadınların daha geniş çapta bir işgücü katılı sağladığını bunun da kadının sokaktaki varlığının inkâr edilemez hale getirdiğini belirtiyor. Kadınlar her zaman her alanda vardılar. Ancak bu hep bir koşula bağlanmıştı. Bu koşulu reddeden, olmak istediği yerde olmak için her türlü riske giren kadınlar da her zaman mevcut olmuştu. Olmaktadır da. Yine de Elkin'in da sözleriyle *"her ne kadar aşağı yukarı şehrin her yerinde rahatça dolaşabildiğini düşünmek istesek de flanöz görünür olmak için bugün bile savaş veriyor."*²¹² Bu noktada şu gerçeği gözden kaçırmamak gerekir. Kamusal alanda görünür olmayı istemek eril bakışa nesne olmayı istemek ya da bunu kabul etmek anlamına gelmemektedir. Kendisi olarak, ben olarak var olmak istemek eril bakışın baskısını, onu nesneleştiren görme eylemini içermez tam tersine bunu reddeden bir isteği oluşturur. Ne var ki röntgenci bir bakışı, tacizci bir tavrı savunan gündelik yaşam içindeki eril pratikler ve söylemler kamusal alanda varlığını çekincesizce ortaya koyan kadınların istismarı kabul etmeye yatkın olduklarına yönelik çarpık bir anlayışa sahip olduğunu okuduğumuz haberlerden ve kendi deneyimlerimizden de görebiliyoruz.

Elkin'in flanözleri Solnit'in ise yürümeye dair anlatılarını içeren kitaplarında kadınların yürüme, yolu deneyimleme anlatılarını dışlandıklarını belirten ortak bir düşüncenin izlerine rastlamaktayız. Yürüme ile ilgili çok kapsamlı bir çalışma yapmış olan Solnit bu konuda kayda değer çok söz söylemiştir. Solnit yürümenin patikaları, yolları ve ticaret ağlarını oluşturduğunu, yerel mekân algıları yarattığını, kentleri ve mekânları şekillendirdiğini belirtiyor. Haritalar ve teçhizatlar ürettiğini, hac yolculukları, dağcılık keşifleri gezintiler ve piknikler üzerine yürüme öyküleri ve şiirlerinden oluşan geniş bir külliyyatın da gelişimine olanak tanıdığını ekliyor. Hem kırsala hem kente dair peyzaj öyküleri de doğurduğunu dolayısıyla bu öykülerin de bizi yürüme tarihi mahalline geri getirdiğini söyleyerek²¹³ yürümenin, yola duyulan

²¹² A.g.e. s.30

²¹³ Rebecca Solnit, *Yol Aşkısı; Yürümenin Tarihi*, çev. Elvan Kıvılcım, Encore Yayınları, İstanbul, 2017, s. 20.

aşkın araştırmasını yaptığını kitabında kadınların deneyimlerinin dışlandığını belirterek aslında yürümenin esaslı bir tarihini irdeliyor.

Solnit yürümenin dış mekânda yani kamusal alanda bulunmak anlamına geldiğini anlatır. Ona göre gittikçe siteleşen ve duvarlar arasına sıkışıp kalan yaşamlar erozyona uğramaktadır. Solnit’e göre kamusal alanın ortadan kalkması “bizi her yere götürebilen” bedenimizi de ortadan kaldırmaktadır:

*“Yürüme zihnin, bedenın, doğanın ve kentin erozyonuna karşı dikilen siperlerden biridir ve her yürüyüşçü de tarif edilemeyi korumak göreviyle devriye gezen bir nöbetçidir.”*²¹⁴

Solnit yürümenin tarihini anlattığı kitabında bu tarihin sona doğru gelmeye başladığını iddia etmektedir.

Kamusal alanın olmadığı, doğanın kaldırım taşıyla döşendiği, boş zamanın azaldığı ve üretim baskısı altında öğütüldüğü, bedenlerin artık dünyada değil arabalar ve binaların iç mekânlarında bulunduğu ve hızın tanrılaştırılmasıyla bu bedenlerin çağdışı ya da zayıf görüldüğü bir noktada olduğumuzu belirtiyor.

Ona göre böyle şartlarda yürüme ezber bozan bir sapak, fikir ve deneyimlerle dolu kısmen terk edilmiş bir coğrafyanın içinden geçen manzaralı bir güzergâhtır.²¹⁵ Yeni yerler, yeni düşünceler ve olasılıklar sunarlar. Dünyayı keşfetmek, düşünceleri keşfetmenin en iyi yollarından biridir ve yürürken bu âlemlerin her ikisinde birden yol alırız.

Rebecca Solnit, kitabının “Gece Yarısından Sonra Yürümek: Kadınlar, Cinsellik ve Kamusal Alan” adlı bölümünde kamusal alanda kadınların varlığını sorgulamaktadır. Yürümenin, yürüyüşe çıkmanın anlamını, özne olarak kadının yürürken toplumun ona karşı tutumunu gözler önüne sermektedir. Yürümenin çok eskilerden beri kur yapmanın bir parçası olduğunu, ister bir park veya meydan, bulvar veya sapa bir yol olsun âşıklara “yarı özel bir alan”

²¹⁴A.g.e. s. 30.

²¹⁵A.g.e. s.31.

sunduğuanlatır.Bununla birlikte yürüyüşe çıkmanın Britanya’da kimi zaman açıkça bir anlam da taşıdığını belirtir. 19 yaşındaki Caroline Wyburgh’un bahriyeliyle yürüyüşe çıktığı için gece vakti yatağından kaldırılıp tutuklandığı ile ilgili bir örneğe değinmiştim. Solnit bu örneği vererek Caroline Wyburgh’un tıbbi muayeneyi reddettiği için güvenlik görevlileri tarafından yatağa bağlanıp dört gün boyunca bağlı tutulduğu en sonunda muayeneyi kabul ettiğinde sedyeye bağlanıp deli gömleği giydirildiğini anlatır.Wyburgh’un muayenede bekâreti bozulunca suçsuz olduğu anlaşılmasına değinir. Anlaşılan genç kızın ruh hali yaşadıkları, ona yaşatılan işkenceler, onu olması gerektiği düşüncesiyle inceleyen yetkililerin çok da önemseydiği bir durum değildi. Solnit o dönemin Bulaşıcı Hastalıklar Yasası’nın fahişe olduğundan şüphelenilen kişiyi tutuklama ve tıbbi muayeneye izin verişine de değiniyor. Bir kadını fahişe yapanın ne olduğuna kim karar veriyor peki? Sorusu aklınıza gelebilir. O dönemlerde uygunsuz sayılan saatlerde kamusal alanda kendini ortaya koymak fahişelik belirtisi sayılabilmekteydi:

“Genellikle, erkekler için sokakta yürümek, kadınlar için olduğundan daha kolaydır. Kadınlar özgürlüklerin en sıradanlarından biri olan yürümeye kalkıştıkları için bile rutin bir şekilde cezalandırılmış ve sindirilmişlerdir çünkü kadınların cinselliğini kontrol altında tutmaya çalışan bu toplumlarda kaçınılmaz olarak kadınların yürümesi ve hatta sadece var olmaları bile sürekli cinsel bir mesele addedilmiştir.”²¹⁶

Solnitizini sürdürdüğünü söylediği yürüme tarihinin karakterlerinin hep erkek olduğuna vurgu yapmaktadır. Kadınların da neden dışarı çıkıp yürümediğine göz atmanın gerekliliğini belirtiyor ve ilk olarak Slyvia Plath’dan örnek veriyor. Plath 19 yaşında günlüğüne şunları not etmiş:

“Benim korkunç trajedim, kadın olarak doğmaktır. Evet, yoldaki inşaat işçileri, bahriyeliler ve askerler ve bar müdavimleriyle içli dışlı-dinleyerek, kaydederek, anonim bir halde o çevrelerin

²¹⁶A.g.e. s. 331

parçası- olmak için duyduğum güçlü arzu daima heba oluyor çünkü ben bir kız, yani dişiyim ve her zaman bir saldırıya ya da şiddete maruz kalma tehlikesi altındayım. Erkeklerle ve onların yaşamına duyduğum karşı konulamaz ilgi, çoğunlukla baştan çıkarma arzusu ya da yakınlaşmaya davet şeklinde yanlış yorumlanıyor. Evet, tanrı aşkına mümkün olan herkesle, elimden geldiğince derin sohbet etmek istiyorum. Bir tarlada açık havada uyumak, batıya seyahat etmek, geceleri özgürce yürüyebilmek istiyorum.”

Solnit Plath’ın bu sözlerini alıntılararak Plath’ın erkeklerle ilgi duymasının nedeninin onları araştırmasına engel olanla benzerliğine dikkat çekmektedir. Erkeklerin daha özgür olmaları, tek başına yollara düşen bir kadın için onların yaşamını daha ilgi çekici kıldığını söylüyor. Solnit’in düşüncelerinden belki can sıkacak kadar çok bahsetmiş olabilirim. Ancak düşüncelerini ortaya koyduğu bu kitaptaki anlatılarını çok değerli bulduğum için kısa kesmekte biraz zorlanıyorum. Onun bu bölümde ortaya koyduğu en önemli düşüncelerinden biri “kadınların kamusal yaşamdaki varlıkları, mahrem yerlerini bazen harfiyen bazen de laf atmak suretiyle, insanı hayrete düşüren bir sıklıkta ihlal edilmesine dönüşebildiği”ne ilişkin tespitleri oluşturmaktadır bana kalırsa. Hala kamusal alanda böyle ihlallerle karşı karşıya kalıyoruz. Beden ve ruh bütünlüğümüzü ihlal eden sözlere, bakışlara, jest ve mimiklere maruz kalıyoruz. Gündelik kullanımda sık sık karşımıza çıkan sözcükler de belirli önyargı ve cinsiyetçi kalıpları ve hakaretleri ortaya koymaktadır. Hayatlarımıza, bedenlerimize, görünüşümüze toplum içinde ve aile içinde olsun varlıklarımıza yönelik müdahalelerin ne kadar köklü, yaygın ve kemikleşmiş olduğunu anlayabiliriz. Solnit İngiltere’de kadınların yürümesini cinselleştiren sözcükler ve ifadelerle dolu olduğunu söylerken bizim de fazlasıyla bildiğimiz sözcükleri gösteriyor: Fahişe için “sokak kadını”, “sürtük”, “kaldırım yosması” vb. ama Solnit burada erkekler için kullanılan “mahalle kabadayısı”, “halk adamı”, vb. terimlerin çok farklı anlamlarda kullanıldığına dikkat çekiyor bir yandan:

“Kadınların yürümesi sıklıkla bir yerden bir yere ulaşım şeklinde değil de, bir performans şeklinde algılanmıştır; yani kadınların görmek değil görülmek için, kendilerine ait bir deneyim yaşamak

için değil erkeklerin seyretmesi için yürüdükleri ima edilir. Ve bu da, hangi tür ilgiye layık görüliyorlarsa bunu kendilerinin istediği anlamına gelir.”²¹⁷

Kamusal alanda varolma hakkı aslında daha çok alt sınıfa mensup kadınlara ve fahişelere tanınan bir haktır. Tanınan bir haktan çok tahammül ediliyordu demek daha doğru olur. Çünkü bu lütuf gibi görünen şey aslında kadınları denetimden uzak tutmuyordu. Tam tersine Solnit’in de belirttiği gibi özellikle de fahişeler saygıdeğer kabul edilen kadınlardan çok fazla toplumsal düzenlemelere ve denetimlere maruz kalmaktaydı. Kadınların kamusal alandaki varlıklarını performans olarak gören bir algıda bu performans ve gösteriyi engellemeye çalışan toplumsal ve yasal düzenlemelerin de varoluşu anlaşılabilir bir şey. “görünür olmayı cinsel olarak erişilebilir olmakla eş sayan”²¹⁸ bir toplumda –erkek egemenliğinin yoğunlaştığı birçok toplumda bu anlayışın varlığından söz edebiliriz- kadın bedeninin ve cinselliğine yönelik denetim kamusal ve özel alanda varlıklarını sınırlandırma çabalarıyla kendini gösterir. Solnit herhangi bir kadının sırf seks endüstrisiyle bağdaştırılan saatlerde ve yerlerde bulunabildiklerinde tutuklanabildiklerini, fahişelerin ise herhangi başka bir yer ve saatlerde bulunduklarında tutuklanabildiklerini belirtiyor. Kadınların ABD ve Britanya’daki kadın hakları hareketini başlatması, oy hakkı elde etmek için yıllarca sessiz bir mücadele vermesi ve sonrasında gösteriler, toplu yürüyüşler ve mitinglerle yürüttükleri kampanyaya polis, asker ve her tür erkekten oluşan büyük bir güruhun yoğun şiddetine maruz kalışlarını anlatır. Kadınların kamusal alanlarda toplanmalarını yasaklamak için çıkarılan yasaları, kadınların kilit altına alınması, açlık grevi sırasında zorla beslenme yöntemiyle işkenceye maruz kalışlarını “bedensel mahremiyetlerinin ihlali” gibi tarihsel gerçekliği işaret ederken aslında kadınlara kamusal alandaki varlık ve eylemlerine gösterilen toplumsal müdahale ve hıncın da bir örneğini ortaya koyar.²¹⁹

²¹⁷ A.g.e. s. 334

²¹⁸ A.g.e. s.335

²¹⁹ A.g.e. s.341-342

Bir sokağın, kalabalık insanların ya da تنها bir yolun taşıdığı tehlike sadece kadınlara yönelik midir? Hayır. Erkekler de bilinmezliğin, suçun bir kurbanı olabilmektedirler. Ancak tehdidin yoğunluğu ve özellikle “cinselleştirilmiş” bir tehdidin yoğunluğu çoğunlukla kadınlara yöneliktir. –ve tabî ki egemen erkekliği reddeden diğer queer bireylere de yönelir bu tehdit- şurası kesindir ki kamusal alanda bir kadın erkeklerden daha yoğun daha farklı, cinsiyetlendirilmiş bir saldırıya daha fazla maruz kalmaktadırlar. Taciz hayatımızın rutin bir parçası olmuş durumdadır. Her gün saldırganca, aşağılayan hakaretlere, sözlere, kötü niyetli sözlere ya da röntgenci bakışlara maruz kalırız. Doğrudan olmasa bile giyimimiz, sözlerimiz, duruşumuz bile bir örtük bir şiddete yol açabilmekte, bir bahane olarak kullanılabilir. Söylenmese bile bize ima edilir. *“tecavüz uğrama korkusu birçok kadına yerini bildirir. Sindirilmiş ve cinselliklerini korumak için bir kez daha kendi iradeleri yerine, maddi engeller ve hamilere bağımlı bir halde iç mekânlara kısılp kalır”*²²⁰ kadınlar. Bu konu üzerinde durulması gerekecek kadar önemlidir. Seyahat etmeyi, özellikle de tek başına seyahat etmeyi engelleyebilecek ölçüde ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Sokakların tehlikeli, özellikle kadınlara yönelik yoğunlaştırılmış bir cinsel saldırı tehditleri akşam saatlerinde, تنها bir sokakta yürüyen bir kadını ciddi anlamda tedirgin ve huzursuz edebilen bir unsur olabilmektedir. Böyle bir durumda yaşadığı ve her bir noktasını bildiği bir yerde bile rahatlıkla hareket edemediği anlar yaşayabilen bir kadın seyahate özellikle de yanında güven duyabileceği biri yokken rahatlıkla çıkabilmesi mümkün olabilir mi? Yalnız seyahat etmeyi tercih eden kadınları anlattığım bölümde buna tekrar değineceğim. Görüşmecilerimden de seyahatin cesareti arttırdığı ve rahatlamayı sağladığına yönelik söylemleri bu hareket edebilme özgürlüğü sağlaması ve tedirginliği kırabilmesi açısından seyahate çıkmanın etkili bir yol olduğuna işaret etmektedir. Buna rağmen yine de cinselleştirilmiş imgelerin nasıl kolaylıkla şiddete çevrilebildiğini düşününce kendilerine çizilen sınırları geçme arzusundan, kendileri olma arzularından, yürümeye, sokağa ya da seyahate duyulan arzularından vazgeçebilen kadınların çoğunlukta olduğunu da biliriz. Günümüzde sosyal medya ve internet seyahati daha güvenli ve erişilebilir kılmakta ve bundan çok uzak

²²⁰ A.g.e. s.342-343

olmayan bir geçmişe kıyasla daha popüler ve tercih edilebilir bir hale getirmişse de hala seyahat eden kadınlara, özellikle de yalnız seyahat eden kadınlara yaygın olarak sorulan sorulardan biri şudur: Nasıl cesaret edebiliyorsun? Korkmuyor musun? Bunun cevapları değişkendir. Ancak on sekiz kişiden hemen hemen çoğu karşılaştıkları tepkinin bu olduğunu dile getirmiştir. Cinselleştirilmiş saldırı günümüz dünyasının en ciddi sorunlarından biri olmaya devam etmektedir. Ve kamusal alanda var oluş yoğunluklu olarak kadınlar için hala ciddi bir tehdit unsurudur. Bir yandan da şiddetin yoğunlaştığı ve daha vahşi bir hal aldığı toplumumuzda bu durum daha görünür olmakta ve daha yaygın olarak karşımıza çıkmaktadır.

Maruz kalınan saldırılara, tehditlere, açık ya da örtülü bir biçimde çizilen sınırlara rağmen kadınlar varlıklarını ortaya koymanın, kendileri gibi olmanın yollarını bir şekilde bulmuşlardır. Kâh kılık değiştirerek kâh kendilerine konulan sınırları reddederek, tutuklanma aşağılanma riskini göze alıp sokaklarda inatla var olarak. Bunun örneklerine bütün disiplinlerde verilmiş olan eserlerde ve gündelik hayatımızda karşılaştığımız, tanıdığımız, mücadelelerini haberlerden, internetten sosyal medyadan öğrendiğimiz kadınlarda rastlamaktayız.

Kamusal alanda var olmanın bir biçimi olarak yine yürüyüş konusuna dönecek olursak, her yürüyen insanın bir flanöz olmadığı gerçeğini göz önünde bulundurarak yine de kamusal alanda istedikleri gibi yürüyerek, gözlemleyerek var olan kadınlar hep var olduğunu tekrar belirtmeliyiz. Hatta flanözlerin flanörlerden daha görünür durumda olduklarını da iddia edebiliriz. Çünkü kadınlar her zaman bulundukları ortamda “görünürler”. Eril bakışın nesnesi olarak görülürler. Bakılan, izlenen, sergilenen bir beden olarak görülürler. Maruz kaldığı bakışlara rağmen flanözler yine de şehrin sokaklarında olmanın tadını çıkarabilmektedirler. Lauren Elkin şehirde yürüyen kadınları anlattığı kitabında flanözler için şöyle söylemektedir:

“O, dışarı açılır ve gitmemesi gereken yerlere gider; bizi ev ya da ait olmak gibi kelimelerin kadınlara karşı nasıl kullanıldığını yüz yüze gelmeye zorlar. o, şehrin yaratıcı potansiyeline ve güzel bir yürüyüşün özgürleştirici ihtimallerine hevesle uyulmanmış kararlı, becerikli bir bireydir.

*Bizim için hazır edilmiş patikalardan başka bir yola ne zaman sapar, kendi alanlarımıza doğru hızla ne zaman yol almaya başlarsak flanöz de o anda var olmaya başlar.*²²¹

Elkın özgürce dolaşamayan bir kadının aileden de ayrılmadığını, banliyö hayatlarının kadınların sınırlarını sağlamlaştırdığına dikkat çekiyor. Sık parmaklıklar, çitlenmiş evler, yakınlarda kurulmuş olan alışveriş marketleri, hızlı yollar, otobanlar banliyö hayatı –banliyölere yönelik eleştiri Solnit’te de var- yaşamı ve hareketliliği sınırlayan bir yerleşimi oluşturuyor. Elkın, şehrin herkese eşit erişim ve imkân sunan bir yer olarak idealize edemeyeceğini ancak şehri pratikte deneyimlediğimizde daha adil bir dünya düzenini yaratmanın mümkün olacağını bunun da hareket özgürlüğü ile sağlanabileceğini vurguluyor.²²²Daha adil bir kentsel yapılaşma hareket özgürlüğünün yolunu açan bir planlama ile oluşturulabilir mi? İktidar, otoritesini sağlamlaştırma adına insanların kitlesel olarak bir araya gelmesini engellemek için insanları bir araya getirebilecek ortamları ortadan kaldırırken böyle bir mücadele verilebilir mi? Eşit haklarla donatılabilen, herkesin eşit erişebileceği bir ortamın oluşturulması kısa vadede mümkün görünmüyor. Ancak imkânsız değil. Kentler, sokaklar nasıl yapılandırılmış olursa olsun, insanların hareketliliğine engel teşkil edecek şekilde oluşturulmuş olsa bile insanların birbirlerine değdiği, etkileştiği ortamlar olma işlevlerinden kurtulamaz. Sokaklar insanların birbirini gördüğü, bir araya geldiği, birleşip dağıldığı hareketli ortamlardır. İnsanların hareketliliği ile canlılık kazanır. Sokaklarda yürümek, dış dünyada var olmak, hayata katılmanın önemli bir boyutunu oluşturur. Ne zaman dışarı çıkamadığım, sokaklarda yürüyemediğim bir gün olursa o günü elden kaçırmış hayattan uzak kalmış gibi hissederim neden? Bu doğanın bir parçası olma hissinin yanında belki de etkileşim isteğinden de olabilir mi?

Elkın’ın Virginia Woolf’un şehri deneyimlemekle ilgili en güzel metinlerinden biri olan “Sokakta Kol Gezmek” ya da “Dolaşmak” olarak çevirebileceğimiz “*Street Haunting*” adlı makalesinden önemli noktalara değinir.

²²¹Elkın 2018; s.35

²²² A.g.e. s.51

Bende önemli gördüğüm için uzun bir alıntı verme ihtiyacı duyuyorum burada. Sokakların ve içinde yaşadığımız mekânların benliklerimizi nasıl etkilediğine dair Woolf'un üzerine düşünmeye değer düşünceleri mevcut:

“Sokakta kendimiz olmaktan çıkarız artık; onun yerine “şehir manzarasının işlevleri” haline geliriz. Hâlbuki bakışların odağı olmaktan bir kez çıktığımızda sokak ziyaretçileri olarak cinsiyetsizleştirilmiş gözlem birimlerine dönüşürüz. Kendimizi isimsizlik pelerinine sararız ve şehrin de zaman zaman bize yaptığı gibi, biz de onun için anlaşılabilir oluruz.

Evlerimizin içinde der Woolf, bizi biz yapan objelerle çevriliyizdir: bizim seçtiğimiz ve yerleştirdiğimiz, kimliklerimizi “ifade eden” ve “dayatan” şeylerle. Ancak o ortamı, o “ruhlarımızın yerleşmek için içini boşalttığı o kabuksu tabaka”yı terk ettiğimiz an, “arkadaşlarımızca bilinen benliğimizi de üstümüzden atar ve isimsiz gezginlerin muazzam ordusunun bir parçası haline geliriz.”²²³

Woolf'un hayatında yürümenin çok önemli bir yeri vardı. Aynı zamanda Woolf kadın ve erkeklerin mekânları kullanımındaki farklılıklarında farkında olan bir yazardı. Ve mekânların çoğunun, özellikle kamusal alanların ve kendi konfor alanları olarak rahatladıkları alan olan özel alanların erkekler tarafından işgal edildiğinin de farkındaydı ki bir kadının kendine ait bir odası ve 500 pound'u olması gerekliliğini vurgulamaktaydı.

Yürümek bireysel bir eylem olabildiği kadar kolektif bir aktiflikte sağlamaktaydı. İnsanlar bir araya gelip bir amaç uğruna yürüyebilir, bir davayı savunabilirdi. Nükleer silahlanmaya karşı yürüyüşler, AIDS yürüyüşleri, kadına şiddete karşı düzenlenen yürüyüşler kampanyalar, oy mücadelesi sürecinde gerçekleşen mitingler ve yürüyüşler. Elkin'in haklı tespitiyle zamanla yürüyüş, devrimlerle kesintiye uğramış bir on dokuzuncu yüzyıl ve savaşlar, darbeler ve

²²³Elkin 2018; s. 109- 110

*öğrenci ayaklanmalarıyla dağılmış bir yirminci yüzyılın ardından, Parislilerin manifestoları, barikatlardaki coşkunun yerini daha ağır hareket edilen politik yürüyüşlere bırakmasıyla, zaman içinde daha kurumsallaşmış bir tür direnişe dönüştü*²²⁴

“Şehirler” Elkin’in vurguladığı gibi “görünmez sınırlardan kimin nereye gideceğini belirleyen soyut gümrük kapılarından oluşur. Herkese açık gibi görünen alanlar farklı tür insanlar için ayrılmış gibidir. Ve biz bazen bu ayrımların altında yatan anlamları zor algılayabiliyoruz. Bazen algılayamayabiliyoruz. Ancak Elkin’a kulak verecek olursak bir şehirde nasıl dolaştığımızı o görünmez gümrük kapıları oluşturduğunu anlayabiliriz.²²⁵ Yaşadığımız çevreyi, dolaşımımızı, hareketliliğimizi yapılandıran, etkileyen birçok faktör vardır. Yazılı ve yazısız kurallar, normlar ve değerlerle çevriliz. Ve cinsiyetlendirilmiş mekânlarda var oluş mücadelesi vermekteyiz. Seyahatler bu anlamda geçip gitmek, akıp gitmek ve kalmamak anlamı barındırsa da içinde, yine de bu mücadele için en etkili yöntemlerden birini oluşturmaktadır. Gitmek, yürümek, sokaklarda ülke sınırı içinde ya da dışında insanlar arasında var olmak. Elkin bu anlamda Virginia Woolf’un 1927 yılında yazdığı bir kalem uğruna tüm Londra sokaklarını turladığı denemesinin şehirde yürüyerek “cinsiyetsiz bir alan talep etme girişimi” olduğunu söylüyor. Woolf’a göre sokakta “başıboş dolaşan, uçsuz bucaksız isimsiz yürüyüşçüler ordusunun bir parçası olarak” gözlemleyen varlıklar haline geliriz. Elkin da Flanözlüğün mekânlarda nasıl hareket edeceğimizi dönüştürmekle kalmadığını, mekânın kendi düzenine de müdahale ettiğini belirtir. Yani sokakta var olmak kendimizi değiştirmemiz kadar etkileşimde bulunduğumuz mekânı da değiştirmemize olanak sağlar. Elkin’in belirttiği gibi huzuru bozma, mekânı kendi koşullarımızda gözlemleme ya da gözlememe, işgal etme ya da etmeme düzenleme ya da düzenlememe hakkı talep etmektir flanözlük.²²⁶

²²⁴ A.g.e. s.225

²²⁵ A.g.e. s. 339

²²⁶ A.g.e. s.340

Yirminci yüzyıla geldiğimizde gezgin kadınların sayısının hayli çoğaldığını görmekteyiz. Yirminci yüzyıla gelene dek, aydınlanma dönemi, sanayileşme, endüstriyel iş alanının büyümesi, kapitalist üretim biçimlerinin yaygınlaşması gibi toplumsal dönüşümlere yol açan faktörler yanında, iki dünya savaşının etkileri de dikkat çeker.

Büyük dünya savaşları kadar, iç savaşlar, katliamlar, yoğun toplumsal hareketlilikleri de içeren yirminci yüzyıl gittikçe bireyselleşen, modernleşen ve küreselleşen bir dünyanın oluşumuna da tanıklık etmiştir. Ayrıca kadınların on dokuzuncu yüzyıldan beri oy hakkı mücadeleleri yirminci yüzyılda elde edilebilmiş olsa da eşit haklara sahip olmanın sorunları çözmediğini anlamaları ve haklarını, mücadelelerini genişlettikleri yoğun bir toplumsal harekete dönüşen feminizmin doğuşu ve gelişimi de yirminci yüzyıla damgasını vurmuştur. Hareketliliği ve dönüşümleri köklü bir şekilde yaşayan bu yüzyılın kadın gezginlerine bakacak olduğumuzda karşımıza on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki gezgin kadınların sayısını ikiye katlayabilecek kadar yoğun bir kadın gezginin varlığına rastlarız. Eldeki verilerle ulaşabildiğim kadarıyla bazı gezgin kadınları burada özetleyeceğim. Yukarıdaki tarihsel süreç ve sosyolojik altyapıyla birlikte okuduğumuzda belki bu gezgin kadınların seyahate yönelik ilgileri ve seyahatin onlar üzerindeki etkisine yönelik bazı bilgiler oluşturabiliriz belki.

1897 yılında doğduğu bilinen Amelia Eaheart yirminci yüzyılın en bilinen kadın gezginlerinden biridir. Aslında onun gezginliği pilotluğundan gelmektedir diyebiliriz. Amerika doğumlu Amelia liseden mezun olduktan sonra Kanada'ya ablasının yanına gittiği dönemde Birinci Dünya Savaşı çıkmış ve savaşta yaralanan bir pilotla tanıştıktan sonra pilotluğa yönelik ilgisinin artmış olabilir. Bir süre sonra birçok iş yapıp para kazandıktan sonra Anita Neta Snook'a gidip ondan uçuşa dair birçok şey öğrendiği ve 1921 yılında ikinci el bir uçak aldığı bilinmektedir. 1922 yılında 14.000 feet ile bir kadın pilotun ulaştığı en yüksek noktaya ulaştığı bilgisine sahibiz. 1923 yılında Uluslararası Havacılık Federasyonu'nun pilotluk lisansı verdiği 16 kadından biri olduğu söyleniyor. Dört yıl boyunca uçamadığı bir süreçten sonra 1928 yılında Kuzey Amerika Kıtasına gidiş geliş olmak üzere tam uçuş yapan, Atlas Okyanusu'nu aşan ilk kadın olan Eahart'ın 1937 yılında 18.415 feet ile dünya rekoru

kırdığı bilinmektedir. 1937 yılında dünya uçuşuna başladığı bir yolculuğunun sonunda kendisinin izine rastlanmaması ve kayboluşu dolayısıyla 1939 yılında resmi olarak ölü ilan edilmiştir.²²⁷

Yirminci yüzyılın ilk yarısında doğan yazar, gazeteci, fotoğrafçı ve gezgin bir kadın olan Annemarie Schwarzenbach ise Almanya'nın Nazi dönemi öncesi çok hareketli, ele avuca sığmaz, çok içten tehlikeli sayılabilecek bir şekilde yaşadığı iddia edilen Annemarie Nazi döneminin yükselişiyle birlikte durulmaya başladığı ve durumdan rahatsız olup dünyayı gezmeye başladığı bilinmektedir.²²⁸ Avrupa'nın birçok ülkesinin yanında Kongo, Rusya ve Ortadoğu'ya da gitmiş, İkinci Dünya Savaşı öncesi faşizmin yükselişini fotoğraflamış ve faşizm sonrası hayatlar hakkında yazılar yazdığı bilinmektedir. Hayatı boyunca uyuşturucu ile uğraşmasının sebebi olarak annesi olarak göstermiş. Annesinin yazdığı mektup ve günlüklerin günümüze ulaşmasına engel olduğu iddia edilmektedir. 1942 yılında bisikletten düşen Annemarie'nin annesinin bir arkadaşında bulunan fotoğrafı ve yazıları dışında her şeyini kızı öldükten sonra imha ettiği iddia ediliyor. Yazıları ve fotoğraflarıyla faşizm karşıtı bir tavır sergileyen Annemarie'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde çok kayıplar veren sivil halk tarafından kahraman olarak görüldüğü bilgisi internette karşımıza çıkmaktadır.

Yine aynı dönemin kadın gezginlerinden biri olan Beryl Smeeton²²⁹ ise 1905 yılında doğmuş ve askeri bir ailede büyümüş bir kadın olarak ailesinin işi sebebiyle genç yaşta dünyayı dolaşma fırsatı bulmuştu. Ve bu gezilerini anlattığı **Yıldızlar Battaniyem ve Baharda Kış Ayakkabıları** adlı kitabını 1930 yılında yayımlamış. Evlendikten bir yıl sonra eşiyle birlikte 1939 yılında eşiyle Himalayalarda bulunan Tirich Mir'e tırmanış denemesi başarısız olsa da ulaştığı yüksekliğin bir kadının

²²⁷ Amelia Earhart ile ilgili bilgi için bkz: <https://yolvemacera.com/pasifikte-kaybolan-efsane-pilot-amelia-earhart/> Erişim Tarihi: 17.04.2019 saat dilimi: 17.49
<http://www.filozof.net/Turkce/tarih/tarihi-kisilikler-sahsiyetler/44293-amelia-earhart-kimdir-hayati-eserleri-hakkinda-bilgi.html> Erişim Tarihi: 17.04.2019. saat: 17.49

²²⁸ Annemarie Schwarzenbach ile ilgili bilgiler şu siteden alınmıştır: <https://www.yolvemacera.com/tarihi-etkileyen-15-cesur-kadin/> Bu site kaynak olarak Bilim ve Gelecek Dergisi'ni göstermektedir. Erişim Tarihi: 06.05.2019

²²⁹ Bknz: <http://www.yolvemacera.com/tarihi-etkileyen-15-cesur-kadin/> Erişim Tarihi: 06.05.2019

tırmandığı en yüksek yer olarak tarihe geçtiği belirtilmektedir. 1951 yılında denizcilerin koruyucu tanrıçası Guanyin'in koruması altında anlamına gelen Tzu Hang isimli bir tekne alıp Horn Burnu'nu dolaşmaya çıktıkları ilk denemelerinde fırtına sonucu devrilmeleri sonucu karaya çıktıkları ikinci denemelerinin de kötü hava koşulları sebebiyle başarısız olduğu biliniyor. Yaşadıklarını konu aldıkları **Bir Kere Yeter** isimli kitapla ün kazanmış olan çift 1968 yılında son denemelerinde geziyi tamamlamışlar. 1972 yılını soy tükenmesi tehdidi altında olan canlıların çoğaltılması amacıyla kurdukları Cochrane Ekoloji Enstitüsü'nde geçirmiş olan çiftin bu kurumdaki ilk başarıları ova tilkisi türünün doğadaki sayısını artırmak olmuş. Beryl Smeeton 1979 yılında hayatını kaybetmiştir.

1904 ile 1937 yılı arasında oldukça ünlü olan Amerikalı kâşiflerden biri olan Harriet Adams ise on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde doğmuş bir kadındır. Harriet çocukluğundan beri vaktini babasının kamp malzemeleri dükkânında geçirir, babasıyla Kaliforniya'dan Meksika sınırına kadar bölgede keşif gezileri yapar ve dağlarda kamp kurarlarmış. Harriet bu yolculukların onu ip atlamaya düşkün birinden dünyanın sonuna gitmeyi ve insanların yaşadığı her yeri görmeyi isteyen birine dönüştürdüğünü anlatır.²³⁰ Harriet'in on bir yaşına kadar örgün eğitim aldığı, entelektüel donanımının babasıyla birlikte yaptığı keşif gezileri, kitaplara düşkünlüğü özel dersler ve öğretmenlerle arttığı bilgisine ulaşıyoruz onu anlatan yazılardan. Doğaya yönelik gözlem gücünün artışı, ileriki zamanlarda coğrafyacılar ve kâşiflerin saygısını kazanacak sistematik bütünlükle kavrama becerisini edindiği de bu bilgiler arasında yer alır. Adams'ın dile yatkın olduğu, İspanyolca, Portekizce İtalyanca ve Almanca dillerine aşina olduğu da anlatılır. 1899 yılında evlenir ve seyahatlerine kocasıyla devam eder. Harriet Adams ile ilgili yazıda 1922 yılında Bostonlu bir gazetecinin onun “elde ettikten sonra bir koca ile ne yapılır?” gibi asırlık bir problemi çözdüğüne dair sözlerine de yer verilir. Dönemi düşünecek olursak karı

²³⁰Bknz: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/10/08/kadin-cografyacilar-toplulugunun-ilk-baskani-harriet-chalmers-adams/> Erişim Tarihi: 06.05.2019.

koca olarak sıkça seyahate çıkıyor olmaları alışıldık bir evlilik düzeninin dışında oldukları görüşlerinin varlığını da düşündürmektedir. Yukarıda belirttiğim bir başka gezgin kadının da eşiyle birlikte gezmesi örneğinin burada tekrarlanması aslında zaten kadınların evlilikle yükümlü kılındığı bir toplum düzeninde bu evliliklerin gerçekleşmesinin anlaşılabilir bir şey olduğunu gösterir. Asıl şaşırtıcı olan – günümüze göre değil o dönemin koşullarına göre düşünecek olursak- bazı evliliklerin seyahat özgürlüğü ve seyahat arzularının paylaşılmasını beraberinde getiren bir şey olarak gelişmesidir. Bir yandan da bu algının kitleselleşmemiş olmasının toplumdaki seyahat ve evliliğe yönelik geleneksel düşüncenin varlığını ve kemikleşmiş olduğunu da hissettirebilir belki bize.

Adams’lar birlikte üç yıllık bir seyahate çıkar. Yaklaşık 65.000 kilometre yol yaparlar. Çok sayıda ülkeye seyahat ederler. Harriet Adams’ın National Geographic’te makaleleri yayınlanır, halka açık konferanslar verir. Bir coğrafyacı olarak ciddiye alınmak ister. Yazılar yazar. Yazıları gittikçe daha yoğun bir hal alır. Güney Amerika’da İspanyol sömürgeciliğinin etkilerini gözlemlemiş olan Harriet daha sonra gerçekleştirmek istediği bir proje geliştirir. “Sömürge sonrası topraklarında İspanyol sömürgeciliğinin sosyal, ekonomik kültürel etkilerini araştırmak.” 1930’lu yılların ortalarına kadar National Geographic Topluluğu ile ilişkileri sürer Adams’ın. Bu yıllar boyunca seyahatleri ve projeleri devam eder. Çeşitli dergilere yazılar yazar. 1916 yılında Fransız hükümetinden davet alarak buradaki bir dergi için savaş muhabiri olarak Fransız siperlerini ziyaret etmesine müsaade edilir. Hastaneleri, siperleri gezdiği kadar gerçek savaş hallerini de fotoğrafladığı bilinir. Harriet Adams’ın yaşamı boyunca gerçekleştirdiği çok şey vardır. Burada hepsini yazmaya çalışmak diğer gezgin kadınları anlatmamın önünü geçebileceğinden temel bilgileri vererek geçmeye çalışıyorum. Bu kadınları görünür kılmaya çalışarak anlatma çabam belki anlatımın kapsamını aşıyor olabilir. Yine de anlatmaya değer olduğuna inanıyorum.

Harriet Adams’la ilgili yine de önemli bazı noktalara değinmek istiyorum. Adams’ı anlatan Makalede dile getirilen Uzun bir kariyeri olan Adams’ın çeşitli coğrafya topluluklarına katıldığı ve bazı enstitülere üye olduğu bilgisi onun coğrafya alanında “kabul edilmiş” olmasının bir göstergesi olduğuna yönelik yorum

bence yerinde bir yorumdur. Kadınların erkeklerin kurduğu kulüplere(!) dâhil ediliyor olması çok sıklıkla karşılaşılan bir durum değildir. Özellikle de o dönemde. Makalede de belirtildiği gibi erkekler tarafından “Kâşifler, Dünyanın Sonuna Yolculuk, Yaban, Kamp Ateşi” gibi kulüplere zaman zaman konuşmacı olarak çağrılrsa da ne o ne de başka bir kadın bu topluluklara üye olması için davet edilmemektedirler. Belki de bunun farkında olduğundan 1925 yılında kurulan Kadın Coğrafyacılar Topluluğu’na katılır ve topluluğun örgütlenmesi çalışmalarına katılmasına yönelik teklifi kabul eder ve makalede şu sözleri alıntılanır:

“Erkekler kendi gizli kulüplerini kurdu. Kadınların kendi alanlarına nüfuz edeceğinden her zaman korktular. Kadınların onlara katılmalarına, toplantılarını izlemelerine izin vermediler. Karşılıklı tartışmalar çok daha yararlı olabilirdi oysaki” ²³¹

Makalenin devamında Adams’ın kadın kâşiflerin izlenimlerinin erkeklerinkinden farklılık gösterdiğini, ikisinin de bilim için gerekli olduğunu, ortak çalışmanın erkeklerin tek başına yapabileceğinden daha tatmin edici sonuçlar sağlayabileceğini söyleyen sözlerine yer verilir. Başkanlığı üstlendiği bu toplulukta çalışmaktan bir ıspanya gezisinde yaralanıp üç yıl yatalak olması durumunda bile vazgeçmez ve 1929 yılında seyahatlerine tekrar çıkabilir hale gelir. Dört yıl sonra Kadın Coğrafyacılar Topluluğu’ndan ayrılır ve eşiyle Avrupa’ya yerleşir 1973 yılında 61 yaşında hayatını kaybeder.²³² Adams’ın hareketli, verimli bir hayatı ve seyahat yaşamı boyunca ortaya koydukları tarihsel, sosyolojik, bilimsel gelişmeye katkı sağlamıştır. Harriet Adams’ın belki de yaptığı en önemli şeylerden biri ise erkekler kulübüne dâhil olmaktan daha da öteye geçen ve kadınların bilgisini üreten ve görünürlüğünü ortaya koyan bir toplulukta kendisini çalışmalarına ve seyahatlerinden edindiği bilgi ve deneyimle gelişmeye yönelik gösterdiği çabadır.

Yirminci yüzyılda karşımıza çıkan bir diğer gezgin kadın ise İngiltere ile Fransa arasında bulunan “İngiliz Kanalı” olarak bilinen bir kanalı yüzerek –Manş

²³¹Bknz: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/10/08/kadin-cografyacilar-toplulugunun-ilk-baskani-harriet-chalmers-adams/>

²³² Adams ile ilgili görsel için bknz ekler bölümü foto 2

Denizi- geçtiği bilinen Gertrude Ederle'dir.²³³ Bu denizi geçen altıncı kişi, bunu başarabilen ilk kadın olarak tanınan Ederle'nın yüzme eyleminden sonra *"İnsanlar kanalın bir kadın tarafından geçilemeyeceğine inanıyordu, onların yanıldığını kanıtladım"* dediği iddia edilmektedir. 1925 yılındaki denemesi yarım kalan ve başarısızlığa uğrayan Ederle 1926 yılında tekrar aynı deneyi gerçekleştirdi ve 14 saat 30 dakikalık bir sürede tamamladı. Manş denizini daha önce geçen beş erkekten daha erken bir sürede başardığı söylenmektedir. 6 Ağustos 1926 yılında Manş denizini bir kadının geçmesinin mümkün olmadığına dair algıyı kırdığı biliniyor.

Çocukken geçirdiği bir kızamık hastalığı dolayısıyla gittikçe daha az duyma ya başlayan ve 35 yaşından sonra bu yetisini tamamen kaybeden Ederle ölene dek hayatını işitme engelli çocuklara yüzme öğretmek için geçirmiş. 1965 yılında Uluslararası Yüzme Onur Listesi'ne Onursal Yüzücü olarak eklenmiş ve 2003 yılında hayatını kaybetmiştir.

1946 yılında doğan 1983 yılında Atlantik Okyanusu'nu tek başına botla geçen Rosie Swale-Pope hayatına daha sonra 1984 yılında başlayıp 1985 de biten 404 gün süren bir yolculukta Şili'de at sırtında gerçekleştirdiği bir seyahat sığdırmıştır. Galler, Londra, Sahar, Romanya, İzlanda, Ermenistan, Küba ve Nepal'de maraton koşuları düzenleyen Pope, 2002 yılında prostat kanserinden kaybettiği eşinden dolayı hastalığa dikkat çekmek için ve bağış toplamak için dünya etrafında koşma kararı almış. 2003'ten 2008 yılına kadar beş yıl süren bir yolculuk sonunda dünya etrafında 32.000 km koşmuş ve 250.000 pound bağış toplamıştır. Şuan 72 yaşında hayatını devam ettirmektedir.²³⁴

1951 yılında Yeni Zelanda'da doğan Margaret Moth, tutkusunu erken yaşlardan bulmuş gibi görünüyordu. İlk kamerasını sekiz yaşında edinen, gerçek adı Margaret Wilson cesur bir savaş muhabiri olarak adını duyurmuş bir kadın. Baba ve

²³³Gertrude Ederle için bkz: <http://www.yolvemacera.com/tarihi-etkileyen-15-cesur-kadin/https://medium.com/t%C3%BCrkiye/man%C5%9F-denizini-ge%C3%A7en-i%C3%87lk-kad%C4%B1n-gertrude-ederle-2c313ab7abf2> erişim tarihi: 27.03.2019. Gertrude Ederle için bkz: Foto 3

²³⁴ Rosie Swale Pope için bkz: <http://gezginlerkulubu.org/tarihi-etkileyen-15-cesur-kadin/> Erişim Tarihi: 21.04.2019. saat: 15.43

koca soyadını reddederek kendi soyadını seçtiği ve paraşütle atladığı bir uçak modelinden etkilenecek “Moth” soyadını aldığı biliniyor. Aile yaşantısını hiçbir zaman ilgi duymadığı, evlenmediği ve dünyanın en zor coğrafyalarına gidip görev yaptığı için kendisini “şanslı azınlıktan” görüyordu.²³⁵ 1983 yılında Amerika’ya gelip 1990 yılında CNN’e geçene kadar Teksas’da çalışmış olan Moth Lübnan ve Güney Afrika dâhil pek çok yerde savaşta gönüllü olarak görev yapmış bir kadın. Gürcistan savaşında birlikte görev yaptığı CNN muhabiri arkadaşı eylemleri izlerken silahlı göstericilerin halk üzerine ateş etmeye başladığında otele gittiği daha sonra ise birilerinden öğrendiğine göre Moth’un silahlı adamları o sırada kameraya aldığını anlatıyordu. 1992 yılında Saraybosna’da çenesinden vurulan Moth, çenesini, dişlerini ve dilinin bir kısmını kaybetmiş. Yoğun bir tedavi sürecinden sonra iki yıl sonra tekrar Saraybosna’ya dönmüş ve görevini yapmaya devam etmiş. Indira Gandhi’nin ölümünden Körfez Savaşı’na kadar birçok olayı takip edebilmiş. 2010 yılında kolon kanseri sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Hayatının son yıllarını CNN bölge ofisinde görev yaptığı İstanbul’da geçirmiş ve öldükten sonra küllerinin buraya getirilmesi isteğinde bulunduğu da iddia edilmektedir.

“Büyükanne Gatewood” lakabıyla bilinen, doğa yürüyüşünde çığır açtığı düşünülen ve bu sebeple de efsane olarak adlandırılan Emma Gatewood²³⁶ ise tarihteki gezgin kadınlar içerisindeki en ilginç figürlerden birini oluşturmaktadır. Emma Cadwell ismiyle 1887 yılında Ohio, ABD’de küçük bir kasabada doğan Gatewood’un çocukluğu ve gençliğinin köy kadınlarının rutin yaşamı gibi geçtiği biliniyor. 19 yaşında öğretmen ve çiftçilik yapan Perry Clayton Gatewood ile evlenen Emma Gatewood’un zorlu ve şiddet görerek geçirdiği bir evlilik yaşamı oldu. Uzun yıllar sonra pek çok çocuk ve torun sahibi olan Emma sıradan denebilecek rutin bir hayata sahipti. 11 çocuk 24 torun 30 da torun çocuğu sahibi olan Gatewood 1954 yılında gittiği dışçide tesadüfen eline geçen 1949 tarihli bir

²³⁵ Margaret Moth için bkznz: <http://www.yolvemacera.com/korkusuz-bir-savas-muhabiri-margaret-moth/> Erişim Tarihi: 27.03.2019 bkznz: Fotoğraf 4

²³⁶ Emma Rowena Gatewood ile ilgili bilgiler için bkznz: <https://yolvemacera.com/yollarin-unutulmaz-buyukannesi-emma-rowena-gatewood/> Erişim Tarihi: 28.03.2019 <https://kirazakin.com/2018/05/30/alip-basini-gitmek-emma-gatewoodun-3500kmlik-yuruyusu/> Erişim Tarihi: 28.03.2019 Gatewood ile ilgili görsel için bkznz Fotoğraf 5 ve 6 Erişim Tarihi: 28.03.2019

National Geographic dergisinde okuduğu Appalachian Yolu hakkındaki bir yazıda bu yolu o güne kadar hiçbir kadının yürümediğini öğrenince “hayatının en büyük meydan okumasını yapmaya karar vermiş” ve aynı yıl Gatewood 3518 kilometrelik bir yolu kapsayan, döneminin en uzun yürüyüş yolu olarak bilinen Appalachian Trail’i tek başına yürümeyi planlamış. Yürümeyi düşündüğü yol 14 eyaletten geçen dağlık bir bölgede yer alıyor. Ve uzun yolun rotası dağlar, vadiler, ormanları içeren yabani hayvanların da karşınıza çıkabileceği bir alan oluşturuyor. Gatewood kimselere haber vermeden bir sabah bu yolculuk için erkenden yola çıkıyor.²³⁷ 1954 yılı baharında başladığı yolculuğu birkaç gün sonra evine dönmesiyle sonlanıyor. Ancak bir sene sonra bu yolculuğa çıkma girişiminde bulunuyor. Yine bir sabah bu sefer evdekilere bir not bırakarak yola çıkıyor: “ben yürüyüşe çıkıyorum” uçak, otobüs ve tren gibi ulaşım araçlarıyla yürümeye başlayacağı dağa ulaşıyor. O sırada yanında bir battaniye, yağmurluk ve duş perdesi var. Ayakkabıları özelliiksiz lastiksi türden ancak yanında çadır, uyku tulumu pusula hatta yolun haritası bile yok. Çıktığı yürüyüşte yaşadığı birçok şeyi kaydediyor defterine. Birçok sıkıntı yaşamış. Bir ayırı şemsiye ile kovaladığına dair bilgiler de mevcut. Çok sıkıntılı bir süreç yaşasa da yürümeye devam etmiş olan Gatewood’u gören insanlar yerel basına ondan söz etmişler ve kısa sürede ulusal basında bile yer alarak bir anda “Büyükanne Emma” olarak ünlenmiş. Karşısına çıkan gazetecilerin neden yürüyorsunuz sorularına çünkü istedim cevabı vermiş. Kocasının bu işi nasıl karşıladığına dair soruları dul olduğunu söyleyerek ve geçiştirerek yanıtlamış. Yürüyüşe başladığı andan itibaren geçen beş ayın sonunda bitiş noktasına ulaştığında Emma Gatewood ünlenmiş bir kadındı artık. Üstelik de Appalachian Yolu’nu yürüten ilk kadın olarak. Ailesine bile planlarını açmadan yola çıkan Gatewood’un gözüpekliğinin, kararlılığının ve eylemliliğinin aslında ardında acılı bir hikâye yatmaktadır. Eşinden yoğun şiddet gören Gatewood’un, kocasının çalışanlarının gözünü korkutmak için herkesin gözü önünde dövüldüğü söyleniyor. Otuz yıllık bir sürecin sonunda kocasından zorla da olsa

²³⁷Tehlikeleri ve riskleri de içinde barındıran bu yolu yürümeye kararını alan Gatewood’u bu kadar motive eden şeyin ne olduğu sorusunun cevabını okuyabilme şansım olsaydı **Grandma Gatewood’s Walk** isimli kitapta bulabilirdim belki. Günün birinde bu kalıpları yıkan kadınların gezilerini anlatan kitapların Türkçeye kazandırılmasını umarım. Kriesti Siegel’in **Gender, Genre and Identity in Women’s Travel Writing** adlı kitabı da Türkçeye kazandırılmayı hak eden bir başka kitaptır.

boşanmayı başarmış. Kiraz Akın İngilizce bir makale ve Gatewood’la ilgili kitaptan derlediği yazısında yerinde bir soru soruyor: “*bir yere mi varmak için yürüyor, bir yerden uzaklaşmak için mi?*” bunu bir tek kendisinin bildiğini söylüyor. Sebebi, motivasyonu ne olursa olsun Akın’ın belirttiği gibi “*her durumda alıp başını giden bir kadının hikâyesi*” bu. Hem ilham veriyor hem iyileştiriyor. Seyahatler kadar seyahat anlatılarının kendileri bile şifa veren bir özelliğe sahip bence. Umut verdiği kadar iyileştirebiliyor da. Gatewood’un beş ayını alan bu yürüyüşü sonrasında 1960 ve 63 yılları arasında iki defa daha tekrarlamış ve 86 yaşında hayatını kaybetmiştir. Seyahatlere yönelik ilgilerimizi, arzularımızı ailesel ya da çevresel etmenler kadar bu anlatılar, duyduğumuz öğrendiğimiz, gıpta ettiğimiz bize birçok şey öğreten bu anlatılar da çok etkiliyor. İleri yaşlarında gezen kadın ve erkeklere sıklıkla rastlanıyor aslında seyahat sırasında.

Bu noktada şu soru akla gelebilir: İçinde yaşadığımız kültürde ileri yaşlarında sıklıkla seyahate çıkan, dünya turu yapan birileriyle ya da yalnız başına bu yolda olma haline kendini adanmış insanlar var mıdır? Olabilir mi? Toplumumuzun orta yaşlarını veya yaşlılık döneminigeçiren insanların böyle bir seyahat tutkusuyla karşılaşabilir miyiz? Araştırmamın bugüne kadar olan kısmında hiç böyle bir örneğe rastlamadım Türkiye’de. Araştırmalara konu olacak, haberlere çıkacak görünürlüğe sahip olmayan gezgin kadınlar var mıdır? Bunu, olasılığı üzerinden tartışabilirim ancak. Hayat şartlarının giderek zorlaştığı, ekonomik anlamda refah seviyesinin çok düşük olduğu bir toplumda ve toplumsal cinsiyet ayrımının yoğun olduğu söylenebilecek bir yaş kesimi olarak belki de kolaylıkla böyle örnekler çıkarmayabiliriz. Belki de var ama biz göremiyoruz. İmkânsız değilse bile şartlar ve toplumsal yapı sebebiyle şiddetle çok yoğunlaşmış bir kültürde böyle örneklerin varlığı ve yayılması şu anda zor gibi görünmektedir. Yakın gelecekte ise bu ihtimalin yükselebileceğini günümüzün popülerleşen seyahat algısına bakarak söyleyebiliriz.

1971 yılında doğan Kira Salak ise yazarlık, edebiyat ve yayıncılık lisansı yapan eğitimli bir kadın.²³⁸ Yaratıcı yazarlık üzerine yaptığı master ve üzerine

²³⁸ Kira Salak ile ilgili bilgiler için bkznz: [http:// www.yolvemacera.com/tarihi-etkileyen-15-cesur-kadin/](http://www.yolvemacera.com/tarihi-etkileyen-15-cesur-kadin/) Erişim Tarihi: 21.04.2019. saat: 15.47

İngilizce doktora yapan ve doktora konusunu gezi yazarlığı oluşturan Kira Salak'ın gezginliği National Geographic bünyesinde çalışmaya başlamasına da yol açmış olan okula ara verip sırt çantasıyla Papua Yeni Gine boyunca gezmesiyle başlıyor. Bu gezilerini anlattığı bir kitap yazması ise National Geographic'te iş alanının olanaklarını açmış. Papua Yeni Gine'ye yaptığı seyahati onun ülkeyi boydan boya geçen ilk kadın yapmış. Savaş bölgelerine girmiş, darbe girişimlerine tanık olmuş ve hayatını tehdit eden sıtma ve kolera nöbetlerine bile kapılmış ancak seyahatini sürdürmeye devam etmiş.

Dünyanın en yüksek dağlarına çıktığı bilinen, Amazon Ormanları'nda 1900 kilometre yol kat eden, bölgenin derinliklerine giren ilk yabancı olan, manyetik Kuzey Kutbu'na giden ilk kadın olarak bilinen Helen Thayer de yirminci yüzyılın tarihine yazılmış olan gezginlerinden.²³⁹ Aslında küçük yaşlardan itibaren tırmanışla ilgilenmesi tırmanmayı seven bir ailenin çocuğu olduğu göz önüne alınırsa anlaşılır bir durumdur. Ailesinin 8200 feet yüksekliğinde bir tepeye tırmanma planlarına kendisi de dâhil olduğunda sadece 9 yaşındaydı. İlerleyen yaşlarında da ailesinin de yönlendirmesi dolayısıyla atletizmle uğraşmaya başlayan Thayer. Yeni Zelanda, Guatemala ve Amerika adına uluslararası kızak yarışmalarına katılmış. 1975'de Amerika kızak şampiyonu olduğu ancak insanlarla yarışmaktan onları bir rakip olarak algılamaktan rahatsızlık duyduğu söylenmektedir. Böylece dağcılığa yönelip dünyanın birçok yerinde yüksek dağlara tırmandığı, kendisine sürekli yeni bir hedef aradığı, bilinmeyen yerlere giderek insanların bu bölgelerle ilgili bilgilerini artırmak gibi istekler taşıdığı anlatılmaktadır. Daha sonra kocası Bill Thayer ile birlikte Amazon Ormanlarında kano ile 1900 kilometre yol kat ettikleri, bu bölgede bir müddet yerli halkla yaşayıp onların yaşamları ve bölge hakkında bilgi topladıkları biliniyor. Sonraki dönemlerde ise 3800 kilometre yürüyerek Sahara Çölü'nü geçmişler. 1988 yılında Helen Kanada'dan yola çıkıp coğrafi konumu sürekli yer değiştiren Manyetik Kuzey Kutbu'na gitmeye karar vermiş. Bu yolculuğu tek başına

²³⁹Bknz: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/09/17/macera-sinifinin-dur-durak-bilmeyen-baskani-helen-thayer/> Erişim Tarihi: : 21.04.2019. saat: 15.48

gerçekleştirmek isteyen Helen bir tüfek ve bir köpekle yola çıkmış. 27 gün süren bir yolculuk sonrası Manyetik Kuzey Kutbu'na ulaşmış ilk kadın olmuş. Bu süreçte 595 kilometre yol kat etmiş. Bu yolculukta kendisine verilen ekipmanlar da mevcuttu. O ekipmanlarla yürüdüğü yolda günlük buz ısılarını ölçmüş ve anılarını anlattığı **Kutup Rüyası** isimli bir kitap yayımlamış. Bu seyahat sırasında edindiği bilgileri ilk Rus- Amerikan kadınlar ortak Arktik seferine liderlik ederken kullanmış. Daha sonra Kanada'nın Yukon bölgesindeki kurtları gözlemlemek için kocası ve köpeği ile birlikte Yukon'da bir yıl yaşamışlar. Kurtlarla geçirdikleri zamanda onların sürü içindeki sosyal etkileşimlerini belgelemişler ve bu gözlemlerini anlattığı bir kitap daha yayımlamış. Hedefi daha sonra buzullardan çöle yönelmiş. 1995 yılında Ölüm Vadisi, Mojave ve Sonoran Çöllerini yürüyerek gezmiş. Bu çöllerde 2400 kilometre yol kat etmiş. Evliliklerinin 40. Yıl dönümünü çocukluk hayali olan Gobi Çölü'nde 2600 kilometrelik bir yürüyüş yaparak geçirmeyi planlamışlar. Çiftin hareketli ve göçebe bir yaşama duydukları tutkunun yaşamları boyunca sürdüğü rahatlıkla anlaşılabilmektedir. 50. Yıl dönümlerini de Sahara Çölü'nü geçerek kutlamış olan çiftin seyahat planlarının hala devam ettiği söyleniyor. Şuanda 81 yaşında olan Helen Thayer yoğun hareketli bir yaşamın, gözlemlerin, yürüyüşlerin ardından edindikleri bilgileri aktardığı birçok eser vermiş.

“Özgürlüğümü sınırlandırabilecek her şeyi, her zaman kişiliğime yönelik ve benimsemektense bir şekilde karşı konulması gereken bir saldırı olarak” gördüğünü söyleyen Wanda Rutkiewicz ise Everest, Hidden Peak gibi birçok yüksek rakımlı dağlara tırmanışlar gerçekleştirmiş, özgürlüğüne ve tırmanışa düşkün bir kadındı. 1943 yılında doğan Rutkiewicz Varşova Politeknik Üniversitesi'nde okurken dağcılığa başlamış. Kısa bir süre sonra sadece kadınlardan oluşan ekiple tırmanarak zorlu rotaları tırmanabilecek düzeye erişmiştir:

“Bu ilk andan itibaren tırmanış beni tamamen avucunun içine aldı. Yaşadığım deneyim sanki içsel bir patlama gibiydi. Onun bir

şekilde yaşamımın kalan bölümüne damgasını vuracağını biliyordum.”²⁴⁰

Wanda Rutkiewicz’den de görebileceğimiz üzere seyahatler büyük bir tutkunun aracı olabilmektedir. Rutkiewicz’in yaşamını anlatan kitabı önemli kılan onun dağlara olan tutkusunu ortaya koyması kadar, Rutkiewicz’in özellikle “sertlik” ve “dayanıklılık” gerektiren tırmanışçılıkta erkeklerin kendisine yönelik tavırlarını da göstermesi oluşturmaktadır. Wanda, hiçbir zaman bir erkek ekibine eşit şartlarla kabul edilmediğini, Everest’e tırmanırken kendisinin sadece bir kadın olduğunu ve zirveye bir kadın çıkarmış olmakla övünmek amacıyla zirve ekibine dâhil edildiğini en acımasız biçimlerde defalarca kendisine hatırlatıldığını da belirtmekten kaçınmamıştır. Yine de Wanda Rutkiewicz, “dağların kendini evinde hissettiği huzur vahaları olduğunu, en mutlu olduğu yerlerin zirveler olduğunu” belirtmektedir. O zirveye ulaşmaya çalışırken maruz kaldığı küçümseme, ayrımcılık ya da cinsiyetçilikle hayallerinin ve tutkusunun peşinden koşarak baş etme konusunda başarılı olmuş gibi görünmektedir. Rutkiewicz 1992 yılında bir dağ tırmanışı sırasında ortadan kaybolmuş, cesedi uzun bir süre sonra bulunmuştur.

Dünyanın en yüksek yedi tepesinden oluşan Yedi Zirveler tırmanışını tamamlayan ilk kadın olmasını sağkayan Puncak Jaya tırmanışını gerçekleştiren Junko Tabei, 1988 yılında dünya etrafında tek başına, hiç durmadan ve yardım almadan dolaşan ilk kadın ünvanını kazanan Kay Cottee, yirmi dokuz yaşında Kanarya Adaları’ndan botuyla tek başına yola çıkıp 201 gün sonra geri dönen Krystna Chojnowska-liskiewicz, Louise arner boyd, Osa Helen johson gibi birçok kadın gezgin bu anlatıya dâhil edilebilir. Seyahat eden gezgin kadınları tanıtmaya çalışırken elbette eksik kalacak, anlatılamamış kalacak birçok kadının var olduğunu burada vurgulamalıyım. Özellikle günümüzün gezgin kadınlarının hepsini tanıtmaya çalışmak mümkün değildir. Önemli olan değinebildiğim kadar çok burada ortaya koymaya çalıştığım kadınlar için seyahatlerin ne anlama geldiği ve bunu

²⁴⁰ Gertrude Reinisch, **Hayaller Kervanı; Wanda Rutkiewicz’in Yaşamı**, çev. Nedim Sipahi, Homer Kitapevi, İstanbul, 2013, s. 17

gerçekleştirirken nelerle mücadele etmek zorunda kaldıklarını ve amaçlarına ulaşip ulaşamadıklarını görmek ve gösterebilmektir. Yolculuklar, daha önce gitmedikleri, bilmedikleri bir ülkeye bir topluma gitmek kadın ve erkekler için eşit derecede tehlike sunmamaktadır. Kadınlar cinsiyetlerine yönelik cinsiyetçi ve ayrımcı toplumsal kabullerle de mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Buna erkek seyyahlarda dâhil edilebilir. Ancak şunu çok iyi biliyoruz ki erkeklerin toplumsal statüsü kadınlara göre daha yüksektir.

Buraya kadar koyduğum anlatı Batı medeniyetindeki seyahat algısı, kamusal özel alan tartışması ve Batılı Gezgin Kadınları kapsamaktaydı. Peki, Osmanlı ve Türkiye Tarihi'nde gezen kadınların durumu neydi? Bunu erişebildiğim kaynaklar çerçevesinde burada tartışacağım.

2.4. Osmanlı ve Türkiye Tarihi İçerisinde Gezen Türk Kadınlar

Coğrafi konumu sebebiyle insanlık tarihi boyunca birçok önemli medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu bir yandan önemli ulaşım ağlarına geçiş noktası olmuş bir yandan da seyahat tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur.²⁴¹ Anadolu içinde barındırdığı birçok medeniyetler tarihi boyunca kültürel ve doğal zenginlikleri, termal kaynakları ve dini merkezleriyle çok sayıda ziyaretçi ve turisti kendisine çekmiştir. “Anadolu toprakları, giderek artan yolcu trafiğini kolaylaştırmak ve cazip hale getirebilmek için Selçuklu Devleti zamanında han ve kervansaraylarla zenginleştirilmiş,”²⁴² “önemli duraklar üzerine kurulan kervansaraylarda, konaklayan yolculara üç gün boyunca yemek verilmesi ve hayvanların bakının yapılması gibi her türlü ihtiyacın karşılanması yolculukları kolaylaştırmıştır.”

Osmanlı döneminde ticari ve dini seyahatlerin önemli bir yeri mevcuttu. Sahip olduğu kaynaklar ticaret yapmalarını kolaylaştırıyordu. Çallı Osmanlı döneminde seyahatin en önemli örneklerinden birini hac yolculuklarının oluşturduğunu söylüyor. “birisi Kahire, diğeri İstanbul merkezli iki ayrı hac rotasının takip edildiğini ekliyor. Osmanlı imparatorluk döneminde farklı büyüklüklerde

²⁴¹Çallı 2015; s.17

²⁴² Akt. Çallı 2015; s.17; Avcıkurt vd, 2009; 4

seyahatler gerçekleşmiş olsa da, Çallı modern anlamda seyahat ve turizmle ilgili hareketlerin ilkinin Sultan Mahmut zamanında buharlı gemilerin alımı ve yapımına başlanması ile başladığının söyleyebileceğini iddia etmektedir. “Bununla beraber, modern anlamda ilk iç turizm ve seyahat hareketinin ise Sultan Abdülaziz döneminde gerçekleştiği bilinmektedir.”²⁴³ Seyahatin giderek kolaylaşması ile Avrupa seyahatlerine çıkan hükümdarın batılı devletlerdeki fuarları gezip etkilenmesi sonucu 1863 yılında Sultanahmet Meydanı’nda Sergi-i Umumi-i Osmanî adlı Osmanlı’nın ilk uluslararası fuarı kurulduğundan da söz ediyor Çallı.²⁴⁴

Şark’a, ulaşma açısından bildiğimiz en ünlü Orient Express treni uzun süre Anadolu’ya yolcu taşımış Anadolu’dan da Batı’ya gidişin en etkili araçlarından birini oluşturmuştur. 1883 ile 1977 yılları arasında Paris-İstanbul hattında demiryolu seferi yapmış olan Wagon-Libu trenle gelen yolculardan kimilerinin 1895 yılından itibaren şirketin satın aldığı Pera Palas Oteli’nde konaklama imkânı bulmuş. Birinci Dünya Savaşı’yla birlikte bu seferler sekteye uğramış ve daha sonraki yıllarda hava taşımacılığının gelişmesi ile 1977 yılında seferlerine son vermiş.²⁴⁵ Ancak yine de bildiğim kadarıyla şuan İstanbul’dan yurtdışına hareket eden trenler hala mevcut. Yine de bu tür gelişmeler seyahatlere yönelik ilgiyi arttırmaya yönelik olumlu bir etki etmiştir diyebiliriz.

On sekizinci yüzyıl sonları ile on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki Osmanlıdaki batılılaşma ve modernleşme çabaları, Avrupa’dan Osmanlı sınırları içerisinde görev yapmak için gelen diplomatlarla etkileşime yol açmıştır. Avrupa’daki siyasi ve toplumsal ortamı görmek ve yeniliklerden haberdar olmak için Avrupa’ya giden imparatorlukta yüksek mevkideki diplomatlar da karşılaştıkları kültürler ve toplumsal işleyişi gözlemlemiş ve ülkelerine döndüklerinde nasıl bir çabayla bu toplumu ayakta tutabileceklerine yönelik çabalara girişmişlerdir. Karşılıklı bu etkileşimlerin modernleşme ve batılılaşma hedeflerini oluşturduğunu bile söylemek mümkündür. Topluluklar arasındaki bu etkileşim ve görev amaçlı yer değişimleri

²⁴³ Çallı 2015; s.18

²⁴⁴ Akt. Çallı 2015; s.18; Türsab, 2010a

²⁴⁵ Akt. Çallı 2015; s.18; Atay ve Yıldırım, 2009; s.122

Osmanlı ile Avrupa ülkeleri arasında belirli ilişkiler başlatmıştır. Bu ilişkiler sayesinde Osmanlı topraklarına adım atan ve Şark'ı kendi imkânlarınca tanıyan Batılı erkek ve kadın seyyahlar kadar Osmanlı toplumu içerisinde de Avrupa'ya, Batı'ya ve Doğu'ya hareket eden gezgin kadınlara rastlanmaktadır. Osmanlı döneminin son yıllarında artan kadın faaliyetleri ve dernekleri, kadınların aktifliği noktasında birer örnektir. Ancak gezginlik noktasında çok az kadına rastlanmaktadır. Bunun toplumsal ve siyasi koşulları anlaşılabilir. Halide Edip, Selma Ekrem, Suat Derviş ve Buket Uzuner'in kitabına giriş olarak yazdığı Türklerin İlk gezgin kadını saydığı Zeynep Hanım Osmanlı ve Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti dönemi içerisinde ele alınacak önemli gezgin kadınlardır. Birbirleriyle benzerlik taşıdıkları kadar farklılaşmaktadırlar da.

Osmanlı dönemindeki gezgin kadınlarla ilgili bir iz sürdüğümde, elimdeki kaynaklar beni Zeynep Hanım'a kadar götürmüştür. Hatta 2016 yılında yayımlanan **Zeynep Hanım Bir Türk Kadınının Avrupa İzlenimleri** isimli kitap, Zeynep Hanım'ın Avrupa'da bulunduğu süreç boyunca gözlemlerini ve yaşadıklarını Grace Ellison'a aktardığı mektuplarından oluşmaktadır. Bu kitabın önsözünde Buket Uzuner'in Zeynep Hanım'ı tanıttığı bilgiler yer almaktadır. Gerçek adının Zennur Nuri olduğunu bu kitaptan öğrendiğimiz Zeynep Hanım'ın kim olduğu ve nasıl bir kadın gezgin olduğunu anlatmamız elzemdir. Ne yazık ki benim ulaştığım ve incelediğim kaynaklar Türk gezgin kadınların varlığının, batılı gezgin kadınlar kadar çok fazla sayıda olmadığını ortaya koymaktadır. Toplumsal yaşantıların ve koşulların, kültürel farklılıklar ve özgüllükler taşımakta olduğunu unutmadan gezgin kadınların sayısının neden az olduğu sorusuna dair olası cevapları öncelikle o gezgin kadınları tanıttıktan sonra tartışacağım.

1884 yılında doğduğu, 1923 veya 1925 yılında öldüğü düşünülen –ölüm tarihi net değildir- Zeynep Hanım yukarıda değindiğimiz kitapta bazen tek başına bazen de kız kardeşiyle birlikte Avrupa'yı gezen ve izlenimlerini yazan bir kadın olarak tanıtılıyor. Bu seyahatlerini de “II. Abdülhamit tarafından takip altına alındıkları ve artan baskılar sonucu ailelerinden bile gizli bir şekilde trenle ülkelerini terk etmek zorunda kaldıkları için başardıklarını” anlıyoruz. Buket Uzuner Zeynep Hanım'ı “19. Yüzyıl sonunda “kadının insan hakları” konusunda büyük bir uyanışa yol açan Batı

feminist hareketi karşısında kıpırtısız görünen Doğu'dan yükselen öncü bir ses"²⁴⁶ olarak görmektedir. Buket Uzuner'in gözünde Zeynep Hanım “ evrensel bir isyancı, dili iyi kullanan bir entelektüel, aynı zamanda uyumsuz ve dik kafalı bir romantik”tir.²⁴⁷ Uzuner aynı zamanda Pierre Lotti'nin Türkçeye “Bezgin Kadınlar” ismiyle çevrilen **De'senchante'es** adlı romanında Zeynep Hanımla kardeşi Melek'i ele aldığına da değinmektedir. Kitapta sıklıkla değindiği isimleri değiştirilmiş iki kız kardeşin Zeynep Hanım ile Melek Hanım olduğu söylenmektedir. Zeynep Hanım dönemin Dış İşleri Bakanlığı'nın genel sekreteri olan Nuri Bey'in kızıdır ve iyi bir eğitim almıştır. Fransızca, İngilizce, Arapça, Farsça, Rusça, Yunanca bildiği piyano ve Ud çaldığı söylenmektedir. Uzuner, onu sıra dışı kılan özelliğinin “*Kendi durumundaki İstanbullu kadınların çoğu gibi bu refah ve rahattan yararlanarak görücü usulü evlendirileceği bir adamla kafesli zengin evlerin ve pahalı kumaş peçelerin arkasında bir ömür geçirip kederli şarkılar ve torunlarıyla avunacağı yerde adil olmayan düzene isyan etmeyi göze alması*”²⁴⁸ olduğunun altını çiziyor. Uzuner kitabın yeni baskısının önsözünde, Zeynep ve Melek kardeşlerin dünyadaki tüm kadınların aynı düzende yaşamadıklarını farkına varan bir kuşağın çocukları olduğunu da ekliyor. Uzuner önsözün devamında Zeynep Hanım doğmadan sekiz yıl önce birinci meşrutiyetin ilan edildiği dönemde Osmanlı aydınlarının özgürlük ve eşitlik fikirlerini tartışmaya başladığını, bu tartışmaların kadınları da etkilediğini anlatıyor. Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında İstanbul ve İzmir'de kadın özgürlük hareketinin ilk kıvılcımlarının başladığına, 1870'lerden itibaren eğitilmiş kadınların kendi dergilerini çıkartıp, derneklerini kurdukları, ifade eğitim, çalışma ve aile içi haklarını aradıkları, çok eşliliğin ve erkeğin tek taraflı boşanma hakkının kaldırılması için ettikleri mücadeleleri de hatırlatıyor. Bir yandan da Zeynep Hanım ve Melek Hanım'ın aldıkları iyi eğitimin ardındaki amacın iyi bir koca bulmaya yönelik bir yatırımla ilgili olduğuna da değiniyor. 1903 yılında 19 yaşına giren Zeynep Hanım'ı sarayda ataşe olan Sefa Bey ile evlendirdiklerini anlatıyor. Zeynep Hanım'ın seyahatlerine ilgili detayları Grace Ellison sayesinde öğreniyoruz. Uzuner, Ellison'un

²⁴⁶Zeynep Hanım, **Zeynep Hanım Bir Türk Kadınının Avrupa İzlenimleri**, Everest Yayınları, İstanbul, 2016, s. 9

²⁴⁷ A.g.e. s. 9

²⁴⁸ A.g.e. s.11

Zeynep Hanım'dan oralarda kendisini daha iyi tanıtılabilmek için Avrupa İzlenimlerini kendisinden yazmasını istemiş olduğuna ve Zeynep Hanım da 1906 ile 1912 yılları arasında gerçekleştirdiği seyahatleri boyunca Fransa, İsviçre, İspanya, İtalya, İngiltere gibi Avrupa'nın birçok yerinde yaşadıklarını ve izlenimlerini aktardığı mektuplar böyle ortaya çıktığına değiniyor. Ellison'a yazılan mektupların – bu mektuplar İngilizce olarak yazılmıştı- Nuray Fincancıoğlu tarafından Londra'da bir sahafta bulunduğu ve Türkçeye çevrildiğini öğreniyoruz kitaptan. Uzuner'e göre “Zeynep Hanım körü körüne bir Batı hayranı değil, özgürlük ve adalet arayışında bir kadın”dır.²⁴⁹

Zeynep Hanım kardeşi Melek Hanım –gerçek adı Nuriye- evlendikten sonra artık yalnız gezmeye başlamış ve izlenimlerini yazarken kendini “kadın gezgin-yazar” prototipine dönüştürmüş. Uzuner Zeynep Hanım için “*benim aradığım belki de ilk tek gezgin kadın*”dır diyor.²⁵⁰

Kendisi de gezgin bir kadın yazar olan Uzuner gezi izlenimlerini yazan bir Türk kadını aradığını belirtiyor ve seyahat eden yabancı gezgin sayısının Türk gezgin kadınlara nispeten daha fazla olduğunu vurguluyor. İşinin veya eşinin gereği seyahat edip izlenimlerini yazan kadınlardan farklı bir gezgin kadının peşinde olduğunu anlatıyor. Yazarın aradığı Türk gezgin kadın tipolojisini kendi deyimiyle toplumumuzun kadınlara dayattığı tüm yasaklara rağmen yola çıkma cesareti göstermiş, kendi olanak veya olanaksızlıklarına rağmen farklı kültür ve coğrafyalara duyduğu merakın peşine takılıp yollara düşen ve izlenimlerini cesaretle yazan tek başına gezen bir kadın oluşturmaktadır. “*yıllardır kendi tek gezgin büyükannemin izini sürmek gibi bir arayışın içindeydim.*”²⁵¹ Bu söylemi Zeynep Hanım'la ilgili yayınlanan bu kitaba yönelik ilgisini ortaya koymaktadır.

1912 yılında Zeynep Hanım parasız kaldığı ve Avrupa'da aradığı şeyi bulamadan yalnız bir şekilde döner. Avrupa'ya kaçışı ülkesinde olduğu gibi, oradaki bazı durumların da aslında sandığı gibi olmadığını gösterir Zeynep Hanım'a.

²⁴⁹ A.g.e. s. 16

²⁵⁰ A.g.e. s. 16

²⁵¹ A.g.e. s.17

Özgürlüğü aradığı uzaklıklardan hayal kırıklığı ile dönmüş olduğunu görebiliyoruz mektuplarındaki anlatılarında. Kitap Zeynep Hanımla İngiliz dostu Grace Ellison arasındaki mektuplaşmalardan oluşmaktadır. Zeynep Hanım'ın seyahatlerine ilişkin izlenimleri ve deneyimlerini anlattığı kitabı irdelemeden önce aslında Özlem Ezer'in dikkat çektiği bir noktaya burada değinmekte fayda var. Uzuner tarafından biraz romantize edilerek tanıtılmış olan Zeynep Hanım'a ilişkin bilgilerin doğruluğuna Ezer biraz mesafeli bir şekilde yaklaşır. Özellikle de Nuray Fincancıoğlu tarafından çevrilen **A Turkish Woman's European Impressions** kitabın yazarının şaibeli olduğu kanaatinde olduğunu dile getirir. Irvin Schick'in Zeynep Hanım'ın gerçekten var olup olmadığı sorusunu Özlem Ezer'in de sorduğunu görüyoruz. Kitapta Zeynep Hanım'ın yazdığı belirtilen mektuplardan bir paragraf alınarak Schick'in bu paragrafın bir Osmanlı kadını tarafından yazılmasının imkânsız olduğuna dair söylemlerine²⁵² de yer veren Ezer Zeynep Hanım'a ilişkin anlatıları bir gerçeklik olarak değil de onun sembolik bir okumasını yapma ihtiyatlılığını gösterdiğini burada belirtmeliyim.²⁵³ Ezer, onun yazdığı düşünülen mektuplardan oluşan kitabı bir "olgusal belge" olarak yaklaştırmaya çalışır ve Zeynep Hanım'ın varlığına ilişkin daha fazla spekülasyona girmeden ama tümüyle de gerçek olduğuna dair kesin bir anlatı sunmadan Zeynep Hanım ve onun yazdığı mektuplara dair okuma metodunu şu şekilde önerir:

*“Zeynep Hanım, istibdat yıllarında bir Osmanlı Feministi olma talihsizliğine uğramış, eğitilmiş, isyankâr, kültürlerarası denge kurma çabasına rağmen aidiyetsiz hissetmiş tüm kadınların sembolü olan bir kahramandır.”*²⁵⁴

Sembolleştirilmiş bir Türk gezgin kadını olarak görebileceğimiz Zeynep Hanım'ın gerçekten var olup olmadığına ilişkin kanıtlar, anlatılar ve bilgiler belirsiz

²⁵²Zeynep Hanım'ın yazdığı varsayılan mektupta Müslüman bir din adamına yönelik betimlemeler örnek göstererek Schick aslında bunu bir Osmanlı kadınının yazamayacağını belirtir. Bu tartışma için bknz A.g.e. s.62

²⁵³Ezer 2012; s.60-64

²⁵⁴A.g.e. s. 64

bıraksa da yine de Zeynep Hanım gerek gerçekten yaşamış biri olarak gerek “sembolik bir kurgu” olarak anlatılmaya değer bir figürdür.

Zeynep Hanım: Bir Türk Kadınının Avrupa İzlenimleri olarak çevrilen aslı İngilizce yazılmış mektupların derlenmesiyle oluşan bu kitap Zeynep Hanım’ın İngiliz arkadaşı Grace Ellison’a yazdığı mektuplardan oluşmaktadır. İlk mektuplarında Zeynep Hanım Avrupa’da nasıl kibar bir tavırla karşılaştığından ve kaçışlarının ülkelerindeki izlerinden söz etmektedir. Kendi yurdunun basını tabîi ki onun deyişiyle “kadın davasına daha çok dikkat çekeceği için” onları yazmadığını, hatta onları daha da kötü gösterdiklerini, onları yalnız bıraktıklarını ifade ediyor. Onları kınayan kadınların olmasına şaşırmadığını da ekliyor:

“Biz de onlar gibi, ömür boyu acı çekmek, korkmak ve esirlerin her zaman mecbur olduğu gibi gerçekte istediğimizden başka türlü davranmak zorunda kalmamış mıydık? Bir günde, ne denli haklı olursa olsun bir davayı -hatta yalnızca haklı bir davayı değil kendi öz davalarını- yani özgürlüklerini savunacak kadar güçlü bir kişilik kazanıvermeleri beklenebilir miydi?”²⁵⁵

Zeynep Hanım “yaşamımızı yalnızca bir şey için uğraşarak geçirdik: o yaşamı değiştirmek” için diyerek aslında kendi olma mücadelesi veren bir kadın olduğunu işaretliyor. Kendi yurtlarında oldukları sürece kadın özgürlüğü için hiçbir şey yapamayacaklarını anlayınca ülkeden kaçma, ya da daha doğru bir ifadeyle ülkelerini terk etme kararlarının içlerinde doğduğunu anlıyoruz:

“Büyükannelemizin gözü kapalı kaderciliği bizde de olsaydı belki daha az acı çekerdik. Ama çoğu kez olduğu gibi, kültür bizi kaderin bilgeliğinden kuşkuya düşürdü. Oysa bizi o teselli edebilirdi.”²⁵⁶

Zeynep Hanım aslında farkında olmanın ve biliyor olmanın ve istemediği bir hayatı yaşamak zorunda kalmanın bilinçliliğinin acısını çeken bir kadın olarak anlaşılabilir mektuplarında. Farkındalık seviyesi yüksek olan ve kaderine razı

²⁵⁵ Zeynep Hanım 2016; s.35

²⁵⁶ A.g.e. s. 42

olamayan birinin özellikle de kadınlara yönelik yoğun bir biçimde olmak üzere kısıtlayıcı değer ve yapılara sahip bir toplumun içinde var olmaya çalışan bir kadının acısı da kendini gerçekleştirmeye yönelik tutkusunu harekete geçiremiyor olmanın yarattığı hayal kırıklığı da güçlü olur. Zeynep Hanım'ın dostuna yazdığı bir mektupta belirttiği bir diğer nokta da yabancı yazınlardan okudukları birçok kitabın kendilerinin kaderlerine memnun olmaya özendirmediğine yönelik sözleri de bu kaderci anlayıştan uzaklaştıran bir bilgilenme sürecine işaret eder. Farklı yaşamları hayal etmeye, farklı türlü olmanın olanaklarını gösteren kaynaklar ve kitapların Zeynep Hanım ve Melek Hanım'ın içindeki özgürleşmeye yönelik tutkularını olgunlaştırmış gibi görünüyor.

Zeynep Hanım alinyazılarını eleştirmeksizin kabul eden büyükannelerinin aksine kendilerinin yaşamlarını çözümlemeye çalıştıklarını ve haksızlık acımasızlık ve üzüntüden başka bir şeyle karşılaşmadıklarını ve tevekkül halinin bu ıstırap ve haksızlıklara sebep olduğunu kendileri için artık tevekkülün mümkün olmayacağına dair sözleri yaşadıkları ülkeye ve topluma yönelik inançlarını zedelediğine işaret ediyor. Ve kaçmaya yönelik istekleri planlarıyla birlikte şekilleniyor. Hayatının değerinin az olduğu bir yerde o hayatı riske atmanın pek bir cesaret göstermediğini de belirtiyor. Ve bir gün ailelerine de haber vermeden iki kardeş ülkelerini trenle terk ediyorlar. Gittikleri Avrupa ülkelerine yönelik izlenimlerine ve şaşırtıcı derecede önyargılı sorularla karşılaşabildiklerini de değiniyor mektuplarında.

“Sana Fransa’dan ilk izlenimlerimi vermemi istedin ama ben sana Fransa izlenimlerimden çok özgürlük izlenimlerimi yazacağım. Sana, kafesi ya da demir parmaklıkları olmayan, ardına kadar açık bir pencere önünde ilk kez durduğum zaman duyduğum o sonsuz mutluluğu anlatmaya çalışacağım.”²⁵⁷

Zeynep Hanım çok hasta olduğu zamanlar otellere alınmadığı zaman bir dostlarının aracılığıyla sanatoryuma gittiklerini ve orada hasta haliyle sabah ilk uyandığı zaman pencereden baktığı anı bir özgürlük anı olarak anlatıyor.

²⁵⁷ A.g.e. s.

*“yaşamımızda ilk kez özgürce dışarıya bakmıştık- ne peçe ne demir parmaklık.- yalnızca o açık pencerenin önünde durmanın sevinci bile ödediğimiz fiyata değmişti.”*²⁵⁸ Seyahati bir kaçış ve özgürlük aracı olarak değerlendirdikleri ve ilk zamanlarda bunun tadını çıkardıkları anlaşılmaktadır. Zeynep ve Melek Hanımlar Fontamebleau’dan ayrılıp kısa yolculuklarla bir yerlerde kalarak İsviçre’ye geçmişler. Durak yerlerinden biri de Paris’ti. Grace Ellison ise hanımların o zamanlarda *“özgürlüğe verdikleri ad “yer görmektir”* diye yazıyor. Kafesin dışında olmak, yıllardır yasaklanmış olan zevkleri tatmak olarak özgürlüğü yaşadıklarını anlatıyor.

Zeynep Hanım’ın seyahatlerinde yine de bazı sorgulamalardan uzak durmadığını görüyoruz mektuplarında. Örneğin bir mektubunda insanları gözlemlerken bu insanların mutlu olup olmadıklarını merak ettiğini, bu insanların hüznü bilip bilmediklerine yönelik anlatısı, Hüznün Türkler için olduğunu, burada yaşamdan zevk alan kadınlar olarak değil de neden Türk olarak doğduklarına dair soruları bu sorgulamalar ve kıyaslamalara başvurduğunu göstermektedir.²⁵⁹

Yabancı ülkelerdeki çocuklarla kendi toplumunda yetişen çocukları da kıyaslıyor ister istemez:

“Çevremde her yanda küçük kızlar oyun oynuyor. Saçlarını örmüşler, ya uzun bırakmışlar, elbiseleri kısacık. Merdivenleri tırmanıyorlar; erkek kardeşleriyle ve onların arkadaşlarıyla saklambaç oynuyorlar. Güliyorlar, hoplayıp zıplıyorlar, gözleri neşe dolu ve ciltleri taptaze çocukların yaşamının böyle olması gerektiğinde hiç kuşkuya yer var mı? Gözlerimi kapatıyorum ve ülkemin, onların yaşlarında peçe arkasına sokulan kızlarını görüyorum. Çocuklukları daha onlar çocuk olduklarını anlamadan sona erdiriliyor. Güneşte oynamanın tadına varamıyorlar; sokağa

²⁵⁸ A.g.e. s.56-57

²⁵⁹ A.g.e. s. 79

çıkınca onları gençliğin tüm neşesinden ayıran, kalın, siyah peçeler takıyorlar.”²⁶⁰

İmparatoriçe Eugenie ile de tanışma şansı elde eden Zeynep Hanım’ın²⁶¹ ilerleyen zamanlarda ise Avrupa ülkelerinde de aradığı özgürlüğe ulaşamadığını anlıyoruz.1907 yılının temmuz ayında yazdığı mektubunda şöyle söylüyor:

“Ne yorucu bir yaşam! Ne gereksiz bir çabalama! Uzaklarda kalan, dingin harem yaşamımıza ne denli karşıt! Düşünüyorum da, -evet, neredeyse gına gelecek kadar yaşadım Batı’da; artık sırf eski dingin yaşamıma dönebilmek için Doğu’ya geri gitmek istiyorum.”²⁶²

Zeynep Hanım Grace Ellison’u ülke içinde seyahat etmenin “bizim gibi kadınlar” dediği kadınlar için olağan dışı bir durum olduğu konusunda bilgilendirmiştir. Türkiye’de belki yalnızca on ailenin onlar gibi seyahat etmiş olabileceklerini, batılıların aldığı anlamda “eğlence” konusunda Türk kadının gözünün çok yükseklerde olmadığını, yabancı ülkelerde gezmelerine izin verilirse kaderlerinden daha hoşnut olacaklarını da vurgulamıştır.²⁶³

Gezip gördüğü ve uzun süre içinde yaşadığı Batı toplumuna dair “*Türk kadınlarının bir gün olmayı düşledikleri bu mu?*” diye soran Zeynep Hanım için Batı toplumu da bir kurtuluş olmamıştır aslında. Batının ideali ve özgürlük anlayışını eleştiren Zeynep Hanım gittiği yerde karşılaştığı bir yapıdan memnun kalmamış görünmektedir:

“Ben aslında bir Hanımlar Kulübü’nün, Doğu’nun hareminden kaçmaya ve bunun sonucu olan o tüm acılara değecek kadar büyük olmadığını, düşünüyorum. Daha önce de dediğim gibi, bir kulüp

²⁶⁰ A.g.e. s.80-81

²⁶¹ Zeynep Hanımla ilgili görsel için bkz: Ekler bölümündeki Fotoğraf 7-8

²⁶² Zeynep Hanım, 2016; s.139

²⁶³ A.g.e. s. 156

*aslında bir başka çeşit harem ama Doğu'nun haremlerindeki o
esrardan ve büyüden tümüyle yoksun.*”²⁶⁴

Aslında Zeynep Hanım'ın Doğu'dan kaçmak için gittiği özgürlüğü ve mutluluğu aradığı Batı'da Doğu'yu özlemesi anlaşılır bir durumdur. Seyahatler, birbirinden çok farklı kültürlerle temas halinde bulunmak, arkasında bıraktığı bir toplumsal yapıyı derinlemesine eleştiriye getirmesi kadar daha iyi bir ortam olduğuna dair bir inancı da beraberinde getirebilir. Belki de Ezer gerçekten Zeynep Hanım'ı “yersiz yurtsuz” olarak tanımlarken, varoluşsal, kültürelve kimliksel bir aidiyetsizliğe dikkat çekiyordu. Belki de nereye giderse gitsin Zeynep Hanım orayla özdeşleşecek ve oraya ait hissedecek bir kadın değildi.

Kendini gerçek bir “desanchantee” yani Pierre Loti'nin kitabından çevrildiği haliyle “bezgin” bir kadın olarak tanımlayan Zeynep Hanım Ellison'a 1909 yılında yazdığı bir mektubunda “bizim olduğumuzdan başka bir şey olmamıza hiç umut yok” diyecek kadar bıkkın bir haldedir. Yine de özgürlüğün bazı insanlara taşıyamayacakları kadar ağır bir yük haline geldiğini gördüğünü söyleyen Zeynep Hanım'ın, Batılı kadınlar ve kendi toplumunun kadınları arasında gidip gelen anlatılarında nasıl bir kadının özgür ve mutlu olabileceğine dair kafasının karışık olduğu anlaşılıyor. En önemlisi de daha iyi ve daha farklı bir oluşuma dair umutsuz bir tavır içerisinde gibidir.

Grace Ellison Ezer'in belirttiği gibi Zeynep Hanım ve Melek Hanım'ın durumunu ya da seyahatlerini bir özgürlük mücadelesi olarak görmez. Ellison iki kız kardeşin durumunu üzüntü ve umutsuzlukla izlemesinin –editör olarak yorumlarını hatırlayalım- kitabın sonunda Zeynep Hanım'ın kendisini düş kırıklığına uğramış bir “desenchantee” olarak nitelemesiyle uyuştüğünü belirtiyor ve Ellison'un kendi hayal kırıklıklarını onaylatmak için bu kitabı yazmış olma olasılığının azımsanmayacak bir iddia olduğunu ileri sürüyor.²⁶⁵

²⁶⁴ A.g.e. s.165

²⁶⁵ A.g.e. s.64

Türk gezgin kadınlarından bir diğeri Selma Ekrem ise **Unveiled: The Autobiography of a Turkish Girl** isimli bir kitap yazmış ve anılarını ve seyahatlerini aktardığı bu kitap Türkçeye Peçeye İsyan Namık Kemal'in Torununun Anıları olarak çevrilmiş. Özlem Ezer bu kitapların başlıklarının çevirilerindeki sorunsala dikkat çeker kitabında. Ezer özellikle Ekrem'in kitabına koyduğu başlığa yönelik "örtüsünden sıyrılma" olarak okunması gereken ve katmanlı bir özgürleşme sürecini ifade eden "Unveiled"ın "Peçeye İsyan" olarak çevrilmesinde sadece dış görünüşe atfedilerek anlam daraltılmasını eleştiriyor. En önemlisi olarak gördüğüm bir diğere eleştirisi de Selma Ekrem'in ünlü bir erkek figürle akrabalığı dolayısıyla adını duyurup kitabın satabileceği düşüncesiyle başlığın oluşturulmasına yöneliktir.

Selma Ekrem'in kitabında anlattığı olaylar 1920'li yıllarda geçtiği düşünülen ancak zaman belirtilmeyen bir süreçte geçmektedir. Selma Ekrem eğitilmiş ve konakta büyümüş bir İstanbullu bir aileye sahiptir. Babası Ali Ekrem Bolayır, devletin üst pozisyonlarında bulunmuş bir hükümet adamıdır. Annesi de aydın ve eğitilmiş bir ailesi olan Zeynep Celile'dir. Kitapta Selma Ekrem'in annesini güçlü ve kararlı bir kadın figür olarak anlatmasının önemine vurgu yapar Ezer. Selma Ekrem'in İstanbul dışına yaptığı ilk yolculukları babasının görevlendirilmesi dolayısıyla gerçekleşir. –Balkan Savaşı sırasında Yunan Adaları, daha önceki bir zaman diliminde de Kudüs Valiliği görevi- İstanbul'a döndüklerinde Selma Ekrem Amerikan Kız Koleji'nde eğitimine başlar. 1920'lerin başında Amerika'ya gider ve belli bir süre orada bir Amerikalı ailenin yanında kalır. Kitabı Ekrem İstanbul'a dönüşü ve yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nde kıyafet devrimini anlatan bölümle bitirir. Ancak Özlem Ezer, gerçek yaşamda Ekrem'in Amerika'ya temelli olarak yerleştiğini ve yazarlık hayatına devam ettiğini belirtir.²⁶⁶ 1930 yılında ilk kez yayımlanan kitabı daha sonra dört baskı daha yapmış Selma Ekrem'in. Ezer, Ekrem'in kitabındaki bazı pasajların Ekrem'in kendisini tanımlamada Batıyı bir araç olarak kullandığını gösterdiğini belirtmektedir. Ezer'in yorumuna göre Ekrem'in yapıtında "Batıyla olan ilişkilerinde hem yakınlaştırma (familiarization) hem de

²⁶⁶ A.g.e. s.65

yabancılaştırma(alienation) sahneleri kurgulanır”²⁶⁷ ve “Hayali Batılı Göz” kavramının da tetiklediği bazı çelişkili duruşlara metninde rastlandığına dikkat çeker. Ekrem bir yandan “kendine Batılı okuru tatmin edecek şekilde (Oryantalist beklentiler) bir imaj kurgular” hem de “eğitimli ve üst sınıftan bir Türk kızı olduğunu (yani Batılı olmadığının) altını çizer.”²⁶⁸ Türk kadını ve harem temsillerini eleştirirken bir yandan da Osmanlı hükümetini ve Türkiye’deki o dönemdeki uygulamaları da eleştirir. Ezer bu açıdan Ekrem’i garbiyatçı olarak niteler. Özellikle de Amerika ve Amerikan kadınlarının özgürlüğüne dair görüşleri ve hayranlığının onun garbiyatçılığına işaret ettiğini gösteriyor bize.

“Ekrem, Türklerin durumunu değerlendirirken ABD’yi kıstas alır, dolayısıyla Türkleri ve Türkiye’yi ötekileştirir. Üstelik bu süreçte kendisini ve ailesini diğer Türklerden ayırır, Batılılaşmış, “özgürleşmiş”, Batının dilinden/kültüründen anlayan insanlar olarak kurgular.” bu kurgu sürecinde Meltem Ahıska’nın altını çizdiği durum belirginlik kazanır: yani Türkiye ve Türkler “ilerlemenin” çizgisel tarih yaklaşımı içinde, Batıya nazaran “gelişmekte olan” ve onu n”arkadan takip eden” unsurlar olarak tanımlanır.” (Ahıska “Occidentalism” 354) ²⁶⁹

Ezer bir yandan da toplumsal cinsiyet rollerine isyanı ve kıyafet kısıtlamalarıyla uğraşması dolayısıyla feminist olarak nitelendirilebileceğini ancak bu feminizmin kitabında görüldüğü gibi çok kişiselleştirilmiş bir yolda ilerlediğini de söyler.

Selma Ekrem’in kitabında Türkiye hakkında farklı konulara değinmişse de Ezer’in yerinde tespitiyle en çok değindiği konu çarşafa girmeye yönelik korku ve şapka takma özgürlüğü. Ekrem’in yaşadığı dönemde şapka özgürlüğü sadece Müslüman olmayan kadınlara mahsustu ve Selma Ekrem’in buna imrendiği bilinmektedir.

²⁶⁷ A.g.e. s.66

²⁶⁸ A.g.e. s. 66

²⁶⁹ A.g.e. s. 66

Selma Ekrem'in kitabında Amerikalı kadınlarla özgürlük arasında bir ilişki kurduğu görülür. 1918 yılında İstanbul'un işgali dolayısıyla gerilen ortama çok fazla katlanamadığı görülür. Ve Amerika 'ya gitmeye karar verir:

“Artık özgürlük istiyordum. Bu baskının yükü beni boğuyordu. Ülkenin eli kolu bağlıydı, kadınlar zincire vurulmuştu ve ben özgürlüğe susamıştım. Amerikalı öğretmenlerimden bazı masallar dinlemiştim: bütün Amerikan kadınları savaş boyunca çalışmıştı ve savaştan beri bu ülkeye karşı saygım artmıştı. Karşı konulmaz bir biçimde Amerika'ya doğru çekildiğimi hissediyordum... Amerika santim santim sürünerek ilerlediğim bir hedef olmuştu.”(288)²⁷⁰

Amerika'ya özgür olma, kendi gibi olma, sıkıldığı ve kendisine dayatılan bir kadınlık kimliğinden uzaklaşma arzusuyla gittiğini de söyleyebiliriz. Baskıcı ve kesin kuralları dar çerçevede tanımlanmış bir toplumsal yapıda kadınlar kendileri olmak, istedikleri bir yaşamın ya da farklı bir yaşamın peşinden gitme ihtimallerini kovalamışlar aslında. Ama çoğu kadın bunu yapabilmiş mi? Bu seyahatlerin çoğu eğitim durumları ve maddi refahları belli bir seviyede olan kadınlar tarafından gerçekleştirilmiş. Bu bir tesadüf mü? Rastlantısal bir ortak nokta mı?

Selma Ekrem'in kitabını incelediğimizde şarkiyatçı bir dil kullandığına da tanık oluruz. Bunun en tipik örneğini ise Amerika'yı tüllerinden arındırma arzusu duyduğu peçenin ardına sığınmış bir kadın imgesi olarak imlemesi oluşturur. Yolculuğunu bir peri masalı gibi gören Selma Ekrem karşısında gördüğü Amerika'yı peçe takmış bir kadın olarak tasvir eder. *“Kaçmak için bu binlerce yıllık yolu bir başka peçeyi görmek için mi aşmıştım”* diye sorar. *“bu peçeyi nasıl indirecektim, nasıl bu duvarları yıkarak içeri girecektim? Ben ne aşılacak duvarlar ne de yırtılacak peçeler olacağını düşünmüştüm.”²⁷¹*Bu betimle nüfuz etmenin erotize edilmiş bir anlatısını sunuyor gibi geliyor bana. Zorlama bir yorum olabilir belki ama

²⁷⁰A.g.e. s.68. Amerika'nın tarih boyunca özgürlükler ülkesi olarak algılanması geliyor aklıma birden bu alıntıyı yaparken.

²⁷¹Ekrem 1998; s. 291-292

bence bu anlatı Ekrem'in kendini bir erkek özne olarak konumlandırıyor ve Amerika'yı da nüfuz edilmesi, içine girilmesi, anlaşılması, peçesinin kaldırılması, gizemlerinin çözülmesi gereken bir dişiymiş gibi gördüğü bir anlam taşımaktadır. Eril bakışı yansıtan bir tasvirdir bu. Özlem Ezer'de Selma Ekrem'in şehir veya seyahatle kurguladığı ilişkide kendisine erkek rolü verdiğinin altını çizmektedir. *"bu erkeğin arzusu, dişi Amerika'nın üstündeki tülü kaldırmak ve onu fethetmektir."*²⁷²

Özlem Ezer bir başka açıdan da Selma Ekrem'in kadın haklarına yönelik mücadelesindeki tavrına dikkat eder ve Türk kadınlarının ayaklanması ve zorbalığı kabul etmemesi ve haklarını kendileri almaları gerektiği söylemlerin ardından kendisinden bir sokak gösterisi ya da protestoya katılması, aynı düşüncedeki kadınlarla örgütlenmesi gibi belli eylemlerde bulunmasını beklediğini söylüyor. Ancak Selma Ekrem'in sadece saçını kısa kestirip sokakta İngilizce ya da Fransızca konuşma suretiyle kendisine bir Batılı genç kız süsü verdiğini anlatıyor. Selma Ekrem'in eserinde ve dilinde çelişkiler mevcuttur. Hem şarkiyatçı hem de garbiyatçı söylemlere rastlanmaktadır. Ezer, Selma Ekrem'in Batıyı yansıtmamasını, Meltem Ahıska'nın terminolojisinden hareketle, Batılı olmayan özne'nin kendi hegemonya ve çıkarlarının müzakeresini yaptığı bir kurgulama olarak okunabileceğini belirtiyor.²⁷³ Kendisini batıyla özdeşleştirdiği ve Ortadoğu'da karşılaştığı yerli halkla arasına mesafe koyarken kendini bu batılı tarafta konumladığını da düşünecek olursak hem şarkiyatçı hem garbiyatçı bir tavrın izlerini yakalayabiliriz. Ezer bilerek hesaplayarak Ekrem'in kendisini batıya yakınlaştırma çabasını "kendine garbiyatçılık" olarak tanımlıyor.²⁷⁴ Doğu ve batıya karşı gelgitli yaklaşımları, her ikisine de yakınlaşıp uzaklaşma çabaları Selma Ekrem'de sıklıkla görülen bir tavır. Ancak Zeynep Hanım'da olduğu gibi Selma Ekrem'de "batılı olmayan bir özne" olarak "kendisinden ve inandığı değerlerden ödün vermeden bir iletişim kurma gayretindedir."²⁷⁵

²⁷² Ezer 2012; s.69

²⁷³ A.g.e. s.74

²⁷⁴ A.g.e. s.75

²⁷⁵ A.g.e. s.78. Ayrıca Selma Ekrem görseli için bkz Ekler bölümü fotoğraf 9

Osmanlı'nın son yüzyılında da Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk dönemlerde de Halide Edip Adıvar en çok karşımıza çıkan yazarlardan biridir. Halide Edip çok katmanlı biriydi. Yazar, eş, militan, mücadelelerde aktif olarak yer almış biriydi. Burada hepsini uzun uzun tartışabilme şansım olmadığı için seyyah tarafına yoğunlaşacağım. Yine de hayatını temel hatlarıyla özetleyeceğim.

1884 yılında doğan Halide Edib²⁷⁶ üst sınıfa mensup bir ailenin kızıydı. Babası II. Abdülhamit döneminde başyazmanlık, Yanya, Antalya ve Bursa reji nazırlığı yapmış olan Mehmet Edip Bey, annesi de Eyüp'te Mevleviliğiyle ünlü olduğu söylenen Nizami ailesine mensup Bedrifem Hanım'dır.²⁷⁷ Çok küçük bir yaşta annesini kaybeden ve babasının da yeniden gerçekleştirdiği evlilikler dolayısıyla Halide Edip büyükannesi ve dedesinin yanında büyümüş. **Mor Salkımlı Ev** adıyla olarak Türkçeye çevrilen ve ilk yayımlandığı zaman İngilizce olarak yayımlanan anıların ilk cildi olan bu kitabında da bu evde geçirmiş olduğu çocukluk anılarını anlatır. Hatta Durakbaşı, bu çocukluk deneyimlerini anlattığı bu kitabında yazarın çocukluğunu mutluluk, hayalkırıklığı, bağlanma, yalnızlık ve sevgi arayışından oluşan bir dizi olarak anlattığını belirtir. **Mor Salkımlı Ev** Halide Edib için huzurlu ve güvenli bir ortamdır. ²⁷⁸Bu kitaptaki anlatısının Durakbaşı Halide Edib'in çocukluğun rüya âleminde "maddi dünyanın gerçeklerine doğru" ilerleyen bir çizgisi olduğunu, yazarın ruhsal özelliklerini çocukluğuna bağladığını, anne sevgisinden yoksun kalan küçük benliği, babasına, büyükannesine, öğretmenine, bir köpeğe bağlarken onun aslında sevgiyi aradığını belirtir. Bu noktada Durakbaşı'nın vurguladığı şey Halide Edib'in anlatısı otobiyografik kurgu olarak psikanalitik bir örüntüyle uyum sağlamasıdır. Büyüdükçe bu derin öksüzlük acısından kurtulmak için insanlarla, milletiyle ve insanlıkla özdeşleştiğini iddia etmektedir Durakbaşı. Bu anlamda onun milliyetçi duruşunun ardında bu bütünleşme özlemi ve isteğinin yoksunu kaldığı o sevgi hissini telafi etme isteğinin yatıyor olma olasılığı da dikkate

²⁷⁶Halide Edib Adıvar görselleri için Ekler bölümü bkz: fotoğraf 10- 11

²⁷⁷Biyografisi için kısa bir özet sunduğum buradaki bilgiler şuradan alınmıştır: <http://www.biyografya.com/biyografi/10516> Erişim Tarihi: 04.04.2019 saat:13: 08

²⁷⁸ Ayşe Durakbaşı (2017) **Halide Edip-Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İletişim Yayınları. İstanbul, s.177

değerdir.²⁷⁹ Bu eserin bir benlik kurma dili taşıdığına dikkat çeken Durakbaşı aynı zamanda Türkçe çevirisinde sansüre uğradığını da ekliyor. İngilizce anlatımıyla Türkçe anlatımı arasına giren fark bu açıdan dikkat çekicidir. Hedef kitlesi değiştikçe yazarın anlatıya dair endişeleri de değişebilmektedir. Yine de **Mor Salkımlı Ev** adlı kitabı Halide Edib'in bir kız çocuğu olarak büyüüp “ önemli bir kamusal şahsiyet olmasının öyküsünü anlatması” açısından önem taşır.²⁸⁰

Halide Edip, Selma Ekrem gibi iyi eğitim almış, üst sınıfa mensup şahsiyetlerdir. Zeynep Hanım'ın eğitimiyle ilgili detaylı ve kesin sayabileceğimiz bilgilere sahip değilsek de onun da iyi bir eğitim aldığını varsayabiliyoruz. Yabancı bir dil bilgisine sahip olması, babasının mesleği yabancı kültürlerle kurabildikleri diyaloglar gibi unsurlar bizi bu varsayıma itmektedir. Halide Edib'in Amerikan Kız Koleji'ni bitirdiği, hatta misyoner Maria Mills Patrick'in Halide Edib'in hocası olduğunu bilgisine de sahibiz. Koleji bitirdikten kısa süre sonra Salih Zeki ile evlenen Halide Edib bu evliliğinden iki erkek çocuğu sahibi oldu. 31 Mart olaylarının çıktığı dönemde hayatının tehlikede olduğu düşüncesiyle Mısır'a kaçtı. Mısır'da olduğu sıralarda Isabel Fry'a yazdığı mektupla başlayan bir mektuplaşma ve arkadaşlık ilişkisi, Isabel Fry'ın Bir önceki yıl İstanbul' a gelişiyle birlikte ilerledi. 1909 yılındaki kargaşalar dolayısıyla Mısır'a giden Halide Edip –Halide Edip İttihat ve Terakki Partisinin devrim yanlısı **Tanin** gazetesinin yazarlarından o dönem²⁸¹ Isabel Fry'ın daveti üzerine çocukları ve eşini Mısır'da bırakıp İngiltere'ye gitti. Fry aracılığıyla Bertrand Russell gibi entelektüellerle tanışmış yeni bir çevreye girmiş oldu. Özellikle de İngiltere Parlamentosu'nu gezmesinin onun üzerinde derin bir etkisi olduğunu söylüyor Durakbaşı.

Halide Edib bir yandan ikinci bir evlilik yapmak isteyen eşinden boşanmış, 1910-12 yılları arasında Ziya Gökalp'in yanında, Türkçülerin arasında yer aldığı da söyleniyor.²⁸² Dergilere yazılar yazan, çalışmaktan hiç geri kalmamış bir kadın olan Halide Edip ilk ziyaretinden bir yıl sonra İngiltere'ye tekrar giden Halide Edip bu

²⁷⁹ A.g.e. s.177-179

²⁸⁰ A.g.e. s.179

²⁸¹ Durakbaşı 2017; s. 193

²⁸² Bknz: <http://www.biyografya.com/biyografi/10516> erişim tarihi: 04.04.2019

ziyareti sırasında **Yeni Turan** adlı romanını yazmış.²⁸³ Balkan Savaşı başlarında yurda dönen Halide Edip “Teali-Nisvan Cemiyeti’nin göçmenlere ve askerlere yardım ve hastabakıcılık gibi kollarını teşkilatlandırmaya çalışmış.” “Halka Doğru” adlı dergiye düzenli olarak yazılar yazdı. Türk Ocağı salonundaki çoğu toplantıya konuşmacı olarak katıldı.

Cemal Paşa’nın davetiyle gittiği Beyrut ve Şam’da Türk kız mekteplerinde müfettişlik yaptı.1917 yılında Adnan Adıvar ile evlenen Halide Edib, 1918’de Suriye’nin boşaltılmasıyla eşiyle birlikte Anadolu’ya geçip milli mücadeleye destek oldu. Kurtuluş Savaşı yıllarında onbaşı, çavuş ve başçavuş rütbeleri kazanarak orduda aktif görev aldı. İzmir İşgal edildiği zaman protesto amacıyla düzenlenen Kadıköy ve Sultanahmet’te düzenlenen mitinglerde yaptığı konuşmalarıyla da ünlüdür Halide Edib Adıvar.1918-1919 arasında İstanbul Üniversitesi’nde profesör olarak Batı Edebiyatı okuttu. Halide Edip Adıvar sadece Osmanlı’nın s-on dönemlerine ve yıkılışına tanıklık etmekle kalmamış yeni bir ülkenin doğuşuna ve yeni bir toplumun oluşumuna yönelik gerçekleşen Kurtuluş Savaşı’na tanıklık ve dâhil oluş gibi ciddi süreçlerin içinde de yer almış bir kadındır. Yazarlık, askerlik, gazetecilik gibi birçok uğraşlarda da bulunmuştur. İstanbul’un da işgaliyle birlikte Anadolu’ya kaçmak zorunda kalan Halide Edip, eşiyle birlikte daha sonra İngiltere’de, Hindistan’da ve Amerika’da on beş yıl sürgün hayatı yaşamak durumunda kaldı. Sürgün nedeni olarak Cumhuriyet ilanı ile birlikte desteklediği Terakkiperver Fırka’nın Atatürk’ün hoş karşılamaması gösterilse de²⁸⁴ Atatürk ve Halide Edib’in arasının açılışı ve Halide Edib ve eşinin ülkeden ayrılmak zorunda kalışlarının nedeni sadece destekledikleri Terakkiperver Fırkası olabilir miydi? Halide Edib’in siyasi mekanizmalara dâhil olma çabası da sürgün edilmelerinde bir sebep olabilir miydi? Serpil Sancar Milli Mücadele dönemi ve Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yönetici konumuna gelen erkekler ile aynı modernleşme mücadelesinde

²⁸³ Ayşe Durakbaşı bu romana yönelik Türk Milliyetçiliğinin aşırı versiyonu olan Turancılık öğretisinin temsili olduğu düşüncesine karşın bu romanda Halide Edib’in kadın ve erkeklerin aile ve kamusal alandaki işleri eşit bir şekilde bölüşükleri, komünal yaşama eşit bir şekilde katıldıkları bir yaşam hayalini anlatmak istediğini belirtiyor. s.194

²⁸⁴ Halide Edip’in hizmetinden oldukça yararlanan Cumhuriyetçilerin savaştan ve cumhuriyetin ilanında sonra neden Halide Edib’e yönelik tepkilerinin değiştiğine dair Ayşe Durakbaşı’nın anlatısında oldukça yerinde tespitler yer almaktadır.

önemli sayıda kadında yer almasına ve bu kadroları desteklemesine rağmen bu kadınların siyasi istikrarın temin edilmesi ve yeni devletin işler hale gelmesiyle birlikte görünmez olup kaybolduklarına dikkat çekiyor.²⁸⁵ Sancar, yeni rejimin devlet yönetim kadrolarında kadınların yer almıyor oluşunun kadın hakları söyleminden politik, ideolojik ve kültürel olarak ciddi bir kopuşun göstergesi olarak okunmasının altını çizer. Halide Edib, Nezihe Muhittin gibi Türkçü ve milliyetçi hareketin önemli isimleri siyasi kadrolarda yer almaması buna örnek oluşturur. Aslında bu bir sonraki başlıkta değinecek olduğum ulus-devlet olarak kendini milliyetçi ve modern muhafazakâr bir düzleme oturtmaya çalışan toplumsal ve siyasal yapılanma ile ilgili anlatıda gösterileceği üzere kadınlar cumhuriyet ve modern bir toplum yapısında önemli yere sahip olsalar da bu cumhuriyet ideolojisinin bir aracı olmanın ötesine gitmemektedir. Modern Türk kadını kimliği Sancar'ın da yerinde tespitiyle, eşit bir vatandaş statüsünden daha çok *“Türk milli ve modern kimliğini dünyaya gösteren bir kültür göstergesi ve kültür farklarının sınırlarını temsil eden sembolü olmaya”* yönelik kurgulanmıştır.²⁸⁶ Halide Edib'in sürgünü bu anlamda yorumlanabilir mi? Devlet oluşturulduktan ve toplum yapısına yönelik ideoloji belirlendikten sonra kadınlığa yönelik çizilen sınırı genişletme çabası veya eşit yurttaş olma çabası da uzaklaştırılmasında bir rol oynamış olabilir mi? Halide Edib'in seyyahlık yönü bu sürgün yaşamlarıyla da iç içe geçmiş durumdadır bu açıdan. İlk yurtdışı deneyimi Mısır'a kaçmak zorunda hissedişinden dolayı gidişi da bunu örnekler. Yine de Halide Edib'in sürgün yaşamındaki ya da isteyerek gerçekleştirdiği seyahatlerinde karşılaştığı insanlar ve kültürlerle dair anlatıları seyahat anlatıları kadar iki toplum karşılaştırması ya da kültürlerarası diyalogların artması açısından da çok önemli bir yer kaplar.

Ayşe Durakbaşı, Isabel Fry ve Halide Edip gibi kadınlardan örnek verir ve bu kadınların kurduğu okullar dolayısıyla pedagoji gibi evrensel bir disiplinin eğitim faaliyetlerine yön verdiğini belirtir. O dönemde kadınlar için bilginin ilk kez evrensel olarak geçerli bir sermaye haline geldiğini, kadınların dünyasında kadınların edindiği

²⁸⁵Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti; Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.113

²⁸⁶ A.g.e. s. 112

tikel bilginin farklılaştığını vurguluyor. Kadınların eğitim yoluyla her ne kadar o dünyaya tam dahiliyet yaşayamasalar da erkek dünyasının ilişkilerine erişebildiklerini belirtiyor. Bu gelişmeleri sağlayan en önemli etmenlerden birini de şüphesiz seyahat oluşturmaktadır. Bu kadınların anlatılarına baktığımız zaman, *“başka kişilerle ve yabancılarla kurulan temasın, kendilerinden farklı dünyaların pratik ve değerlerini anlamak için çaba sarf ettiklerini görüyoruz. Seyahat bu yeni kadınlar için dünyanın dört bir yanındaki insanlarla temas kurarak daha iyi evrensel insan ilişkilerine olan inançlarını gerçekleştirebilmenin bir aracı oldu”* Durakbaşı’ya göre.²⁸⁷

Zeynep Hanım, Selma Ekrem ve Halide Edip Adıvar Osmanlı ve Türk toplumunun ulaşabildiğimizi ve bildiğimiz kadarıyla en çok bilinen gezgin kadınları Halide Edip’in Zeynep Hanım ve Selma Ekrem’den ayrılan ve daha spesifik bir duruşu ve milliyetçi bir ideali ve militan bir tavrı varsa da bu üç kadını da birleştiren özellikler de mevcut. Örneğin Özlem Ezer kitabında bu üç kadını eserlerini İngilizce yayımlamaları açısından da değerlendirmektedir. Ezer, Zeynep Hanım, Halide Edip ve Selma Ekrem gibi –burada ele aldığımız sıfatlarıyla- seyyahlarımızın kitaplarını İngilizce olarak yayımlanmasının kimi zaman Batılı okurla dertleşmeyi seçmek, kimi zaman da artık bir temsilin konusu ya da malzemesi değil yaratıcısı olabileceğini Batılı okura ispatlamak anlamına gelebileceğini belirtiyor.²⁸⁸ Bir başka ortak yanları olarak da Ezer, *“Yeni Türk kadını hem metinlerinde hem kendi yaşamlarında kurgulama sürecinde, diğer kültürlerden ve yolculuklarda tanışmış oldukları kadınlardan etkilenmiş olmalarını”* göstermektedir. (s.15) Osmanlı/Türk kadınına yönelik eski ve çarpıtılmış temsillere karşı çıkarken bir yandan da tanıştıkları Batılı kadınlarla diyaloglara girdiklerini de anlatıyor olması önemli bir nokta.

Zeynep Hanım, Selma Ekrem ve Halide Edip bu üç yazar da eğitilmiş ve varlıklı ailelerde yetişmiş kendileri de iyi eğitim almış kadınlardı. Batı dünyasına dair eserlere de aşinaydılar. Ezer, bu sebeple Türk ya da geniş çapta Şark kadını temsillerini iyi biliyor olabildiklerini belirtir. Bu bağlamda yukarıda kısaca

²⁸⁷ Durakbaşı, 2017; s.226

²⁸⁸ Ezer,

kişiliğine ve bulunduğu ortamlara değindiğim Halide Edib'in seyahatlerine, ve bu seyahatlerinde karşılaştığı kişiler ve deneyimlerine yönelik bakış açısının neler olduğu ve davranışlarının nasıl şekillendiğine daha yakından bakmanın gerektiğini söyleyebilirim.

Özlem Ezer haklı olarak Halide Edib'in farklı sebeplerle dolaştığı ülkelere yönelik izlenimlerinin ne analizinin ne de bir gezi yazılarının toplandığı bir çalışmanın yapılmadığına dikkat çekiyor. **Dağa Çıkan Kurt** adlı eserinin son kısmında Avrupa gezilerine yönelik izlenimleri ve İstanbul'a hitap ederek yazdığı mektuplar yer alan Halide Edip Özlem Ezer tarafından garbiyatçı bir yazar olarak nitelendirilmiştir.²⁸⁹ Bu nitelendirmeyi de Halide Edib'in Batı'yı kriter alan ve kendisini Türkiye'nin doğusunda kalan coğrafyalara kıyasla daha Batılı, dolayısıyla daha üstün konumlandığını gösterme amacıyla kullanmaktadır. Ezer Halide Edib'in Selma Ekrem ve Zeynep Hanım'a kıyasla daha milliyetçi bir tavır içinde yer aldığını, ayrıcalıklı bir sınıfın kız çocuklarına özgü hem Batı hem İslam'a yönelik iyi ve özel bir eğitim aldığını söylüyor. Ancak O, ne Selma Ekrem kadar Batıya dönük bir tavır içindedir ne de Zeynep Hanım kadar da kendisini yersiz yurtsuz bir biçimde konumlandırır. Ayrıca Ezer, Halide Edib'in bir yandan garbiyatçı bir yazar olarak kurgulanışına dikkat çekerken diğer yandan da onun anne, sığınmacı ve halkını koruyup kollayan bir Türk entelektüeli olarak metnine yansıyan hallerine vurgu yapar.

Halide Edip üzerine yapılan akademik çalışmalar ya da edebiyatı üzerine yapılan eleştiri ve incelemeler Halide Edib'in gerçekleştirdiği seyahatlerine yönelik ilginin azlığını çok fazla göz önünde bulundurmamıştır. Ezer Adıvar'ın yurtdışına yaptığı yolculukların etkisinin çok önemli olduğunu ancak bunun yeterince aydınlatılmadığını vurguluyor. Oysaki farklı kültürlerde yaşayan kadınların değişen ve dönüşüme uğrayan toplumsal cinsiyet rollerini inceleme ve tartışma olanağına Halide Edib bu yolculuklar sayesinde ulaşabilmiştir.²⁹⁰ Farklı ortamlarda farklı

²⁸⁹Ezer 2012; s.80

²⁹⁰A.g.e. s.81

kültürlerden ve çevrelerden insanlarla birlikte olabilmesine olanak sağlamış olan bu yolculukların ve deneyimlerinin Edib'in düşüncelerini etkilemiş olması muhtemeldir.

Halide Edib'in ilk seyahatinin Mısır ve daha sonra İngiltere olduğunu belirtmiştik. Bu seyahatlerine yönelik çekingen ve perişanlığına yönelik anlatıları daha sonra sık sık gerçekleştireceği yolculuklarda pek kendine yer bulmamıştır. Halide Edib Adıvar'da var olan "kibar ırkçılığa"²⁹¹ dikkat çekmesi bir başka önemli yanı oluşturur Ezer'in anlatısı. Ve Halide Edib'in eğitim kurumları oluşturmak amacıyla seyahatler gerçekleştirdiği Suriye'de Makdisi'nin iddia ettiği türden ırksal ayrımcılıklarına rastlandığına vurgu yapar. "Memoirs"de batılı kadınların daha pozitif temsillerle kurgulandığını, Arap kadınların ise neredeyse isimsiz gölgeler olarak belirlediğine değinir:

*"Bunun altında farklı aidiyetlerin kesişiminden kaynaklı komplike bir "kibar ırkçılığın" yattığına dikkat çekerim. Şöyle ki, Edib, aynı anda kendisini hem beyaz ırkla ve Batıyla ilişkilendirir, hem ideal Türk kadını temsiline duyarlıdır, hem de sınıfsal konumuna dair kendi içinde aşmak istediği bir farkındalık söz konusudur."*²⁹²

Adıvar'da bu bağlamda konumsal üstünlük içeren tavırlara rastlanmaktadır. Ezer, örtük bir ırkçılığın ya da yumuşatılarak metne yayılmış bir formda bir ırksal ayrımcılık içeren ifadelerle rastlandığını belirtir Halide Edib'de.

*"...ancak Edib gibi çok dilli ve çok-kültürlü bir ortamda yetişmiş duyarlı bir yazarın bile, yolculukları sırasında "kültürel bagajını" taşıması ve bir takım önyargılarının ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bu da seyahatnamelerdeki insan portrelerini ve temsillerini çözümlemenin zorluğuna ve karmaşıklığına işaret eder."*²⁹³

²⁹¹Ussama Makdisi'nin Osmanlı Şarkiyatçılığına dair kullandığını söylediği "genteel racism" kavramını kibar ırkçılık olarak çeviren Ezer, ırkçılığın çok farklı maskeler altında ve özellikle günümüzde belli kesimlerde (akademi, sanat, diplomasi gibi) çok daha dolaylı ve kibar yani göze batmayan bir şekilde anlaşılmayan bir şekilde de karşımıza çıkabileceğini belirtiyor. s.92

²⁹²A.g.e. s.93

²⁹³A.g.e.s. 97

Batılı gezgin kadınların şarkiyatçı yaklaşımlarını eleştirdiğimiz bölümde aslında aynı tavrı garbiyatçı bir biçimde –ters çevrilmiş hali gibi görünse de Şarkiyatçılığın tersi olarak okunmaması gerektiğinin altını çizmeli- Halide Edip ve Selma Ekrem gibi Türk gezginlerinin de Ortadoğu’ya yaptıkları yolculuklarda karşılaştıkları yerli halkın kadınlara yönelik bir “konumsal üstünlük” tavrı sergilediğini söyleyebilmekteyiz. Bu bağlamda Ezer’in Halide Edib’in seyyahlığına yaklaşımı ve tespitleri kayda değerdir. Örneğin Ezer Halide Edib’in birkaç dil bilen İstanbul’un çok dinli/çok kültürlü ortamında ve varlıklı bir ailede yetişmiş bir yazar olarak yazıları ve yaşamında birçok defa kültürel çevirmenlik/arabuluculuk deneyimi olduğu fikrini savunur. Bir yandan da buna rağmen Batı eğitiminin etkisi altında, bilerek ya da bilinçaltında içselleştirdiği bir şekilde kibar ırkçılığın izlerine de rastlandığını belirtmekten geri kalmaz. Bu ayrımcılığın örneklerini inceler ve Afrika kökenli kadınlara henüz çocuk yaşlarda gelişen, Edward Said’den ödünç aldığı “konumsal üstünlük” tavrı geliştirdiğini de ortaya koyar. Bir başka taraftan ise Anadolu insanına karşı, insani koruyucu ve kollayıcı bir anne figürü geliştirdiğini de iddia eder. Ve Selma Ekrem ile Halide Edip’in öteki kadınları kurgularken koydukları tavrı karşılaştırarak anlattığı kısım da önemlidir. Ezer’e göre ikisinin “Arap diyarlarını” anlatırken gösterdikleri ortak tavrı “Arapların Türkler tarafından eğitilmesi, medenileştirilmesinin gerekliliğine duydukları inançtır.”²⁹⁴

Ezer’in önemli katkılarından biri Selma Ekrem ve Halide Edip Adıvar’ın Ortadoğu’ya yaptıkları yolculuklarda oranın yerli halkına karşı nasıl ötekileştirici bir tavrı içine girmiş olduklarını göstermesi olmuştur. Türk ve Batılı olmayana yönelik ötekileştirici tavırlarını analiz eder. Bir yandan Türkleri ötekileştiren Batılıları eleştirirlerken bir yandan da aynı eleştirdikleri tavrı Ortadoğu’daki Batılı-Olmayanlara karşı onları Şarklı olarak yeniden kurgulayarak kendileri de gösterirler.

Ezer bu iki ismin karşılaştırmasında Meltem Ahıska’nın “Hayali Batılı Göz”, Edward Said’in “Konumsal Üstünlük”, Ahıska’nın “Garbiyatçılık” teriminden yola çıkarak Ekrem ve Adıvar’daki temsillere dikkat çekmek için kullandığı “kendine garbiyatçılık” gibi terimlerden yararlanır. Bu temsillerde yazarın kendisini ve ailesini

²⁹⁴ A.g.e.s.104

modern, kültürlü ve batılı eğitim almış ve bunu gündelik yaşamına entegre etmiş Türkler olarak resmederken Öteki olarak karşısına Arapları aldığını belirtir. Özellikle de Arap kadınlarının temsilinde öne çıkan kurgu pasif, adeta dilsiz ve gölge gibi sadece hizmet etmek için konukların karşısına çıkan, birey olmayan peçeli bir grup olmalarına yöneliktir. Bu temsillerin o dönemde var olan Türk ve Arap stereotiplerini sorgulamaktan çok pekiştiren ifadeler içerdiğini de vurgular Ezer. Günümüzde de öyle değil midir? Hala Arap kadınlarına karşı benzer görüşlere sahip olmadığımız söylenebilir mi?

Selma Ekrem'deki tavrın biraz daha farklılaştığına da dikkat çeker Ezer. Örneğin imajını çoklukla Batıyı merkeze alarak seçen, Amerikan Koleji'ndeki öğretmenlerine hayranlığını sıklıkla dile getiren bir yazar olarak Ekrem'in aynı metin içerisinde aniden Orta Asya'dan gelen atalarıyla özdeşlik kurmasının nasıl değerlendirilebileceğini sorar. Bir yandan kendisini Doğulu saymamak, ama Batı'dan ayırmak, konumsal olarak bir yandan Arapları Türklerden aşağıda konumlandırmak tüm bunları anadili Türkçe yerine İngilizce olarak ifade etmek. Tüm bunlar Ekrem'i Halide Edib'den farklı bir kategoriye yerleştirir.²⁹⁵

Bir yandan Kudüs ve Arapları anlattığı bölümler olumsuz anlatılarla doluyken aniden Amerikalıları da ötekileştiren ve “açıklaması zor olan anlatılar da bulunuyor” aslında diyor Ezer Ekrem için. Amerikalıları eleştiren onları görgüsüzlükle suçlamanın dışında onları eleştirdiği tek kısım ebeveyn çocuk ilişkisindeki teklifsizlik ve Amerikalı bazı kızların erkekleri hayatının odağı yapmış olmasına dairdir. Yine de bu eleştiriler az da olsa mevcuttur ve Ezer bu ifadelerin Ekrem'in Amerika ile somutlaştırdığı Batı ile arasına mesafe koyduğunu gösterdiğini belirtir.

Babası Ali Ekrem Bolayır'ın “fanatik ve cahil Arap” karşısında aydın ve modern bir Türk erkeği olarak kurgulanması ve Ekrem'in babasının gittikleri bölgeye “medeniyet” götürme amacıyla gitmesinin altını çizmesi de önemli bir detaydır. Medenileştirme projesi konumsal üstünlük tavrını ortaya koyar. Ezer, Ekrem'in

²⁹⁵ A.g.e. s. 109

amacının Türkleri Batılı ve Medeni, Arapları Doğulu ve ilkel kurguladığı temsiller ve ikilikler kanalıyla Amerikalı okuru etkilemek olduğunu gösterdiğini ileri sürer. Ve kendine garbiyatçılık stratejisiyle kendisini Batıyı model almış ve benimsemiş bir yazar olarak nitelendirilebileceğini savunur.²⁹⁶ Ezer, Selma Ekrem'in bir yandan şarkiyatçılık sınırlarını ve mekânlarını İstanbul'un doğusuna ya da güneyine kaydırmak suretiyle ve Türkleri genel anlamda Batıya yaklaştırmak diğer yandan metinde Türk kültür ve aile yaşantısından detaylı örnekler vererek kendisini Amerikalı okurlarından ayrı bir konumda kurguladığına dikkat çeker. Halide Edib'te ise kültürlerarası geçişlerin Ekrem'e göre daha yumuşak olduğunu anlatıyor. Ve Halide Edib'te Arap diyarlarındaki yaklaşımını üç şekilde belirtiyor: Ötekileştirilen Arap Kadınları. "Arap Diyarlarında"ki Batılı Kadınlar ve onların birey olarak ve Edib'le iletişimleri. Ve son olarak da Halide Edib'in bir kadın yönetici ve eğitimci olarak kendini kurgulama biçimi.²⁹⁷

Ezer, Halide Edib'te Arap kadınlarına yönelik Lisa Lowe'nun kavamsallaştırmasından yararlandığı "yabancılaştırma"(alienation) ve "yakınlaştırma" (familiarization) stratejilerinden yabancılaşmaya odaklandığını söylüyor. "*Oysa isteseydi, tamamen görmezden geldiği iki ortak nokta olan din ve kıyafetin altını çizip kendisi ve Arap kadınları arasında yakınlık kurabilirdi.*"²⁹⁸

Ezer din konusunda da bir sessiz tutum sergilendiğinin ve bunun anlamlı bir sessizlik olduğunun altını çiziyor. Bu durumu da Edib'in bilinçli ya da bilinçaltında kurguladığı garbiyatçılık, kendini ve aile ve arkadaş çevresini Batıya yaklaştırma ve bu sayede Batılı okurla arasında yakınlık kurmayla açıklanabileceğini savunmaktadır.²⁹⁹

"Ancak sonuç itibarıyla, ne Ekrem ne de Edib'in (Hedie hariç) anılarında Arap kadınların adı yoktu. Bunun nedeni, yükselen Türk milliyetçiliğinin, Ahıska'nın sözünü ettiği seçkin, eğitilmiş ve

²⁹⁶ A.g.e. s.113

²⁹⁷ A.g.e. s. 118

²⁹⁸ A.g.e. s. 121

²⁹⁹ A.g.e. s. 122

iktidardaki (ya da yakın kesimlerden) bireylerin (Edib gibi) yazılarına yansımaları olabilir. Şarkiyatçılık söyleminde Said'in "konumsal üstünlük" adını verdiği duruşun, Batılı-olmayan özneler tarafından da kullanılabildiğini, Türklerin Batı-dışı başka ötekiler kurgulayarak Batıya yaklaşma stratejisi de gösterir. Ortaya çıkan temsillerde yolculuk edilen coğrafi alandan bağımsız olarak, Arap kadınları çarşafli bir grup, Türk ve Batılı kadınlarsa üretken, aktif bireyler olarak betimlenmişler.”³⁰⁰

Ezer, sadece Araplar değil Ekrem ve Halide Edib'in çevresine ait olmayan Türklerin de ötekileştirmeden paylarını aldıklarını yine de bu Türklere yönelik ötekileştirme kalıplarının daha insafli ve korumacı bir tavır içerdiğini belirtiyor. Bu kurguların altında yatan sebeplerden biride hedeflenen okur kitlesidir. Her iki yazar da Osmanlı'nın yıkılışı, Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarında ağırlıklı olarak batılı okurlar için yazmışlar. Ezer bu yazarların kaygılarını ve temsillerini, Meltem Ahıska'nın "Hayali Batılı Göz" diye tanımladığı bir kitle hayal edilerek yazıya yansıttığını belirtiyor.

Zeynep Hanım. Selma Ekrem. Halide Edip Adıvar. Bu üç kadının en önemli sayılabilecek katkıları aslında harem algısına yönelik gösterdikleri tavidir. Haremle ilgili önyargılı ve kalıplaşmış düşünceleri Batıya ve Batılı kadına uygulamaları bile Ezer'e göre klişe ve devamlı kullanılan tüketilmiş bir kavram olarak harem feminist ve garbiyatçı bir bakış açısıyla göreceli bir şekil aldığını göstermektedir.³⁰¹ Ezer, bu tavrın Batının Türklere yaklaşımına dair stratejik, kurnazca bir ters çevirme oyunu olarak adlandırılabilirliğini savunur. Selma Ekrem ve Zeynep Hanım harem kelimesini sadece "kadınlara mahsus mekânlar" Ya da "evlerde kadınlara ayrılmış odalar" anlamına gelecek şekilde kullanmaları hareme yönelik bakış açısını ters söyleme tabi tutmak demektir. Eserlerinde aslında farklı haremelerin Batıda da mevcut olduğunu iddia ederler böylece.

³⁰⁰ A.g.e. s. 130

³⁰¹ A.g.e. s.14

Bu üç yazarın Batılı gezgin kadınların karşısında avantajlı oldukları durumlara da rastlanmaktadır. Türkiye'ye gelen birçok seyyah bu ülkenin ve toplumun dilini de, kültürünü de çok bilmez, edebiyatına hâkim bir durumda olmazken, Selma Ekrem ve Halide Edip Amerikan Kız Koleji'nden mezundur. Doğu'ya olduğu kadar Batı'ya dair de bilgi birikimleri vardır. Zeynep Hanım'la ilgili çelişkili ve pek kesin olmayan bilgilere rağmen diyor Ezer, “onun da iyi bir edebiyat okuru olduğu ve yabancı diller bildiğini varsayabiliyoruz.”³⁰² Ezer, Batılı bir okur kitlesini hedefliyor oluşlarının belirli konuları ön plana alıp görüşlerini anlatma metotlarının bilinçli olduğunu gösterdiğine vurgu yapar.

Özlem Ezer, bu üç yazar içinde Doğu ve Batı kültürleri arasında denge kurmaya en çok çaba sarf edenin Selma Ekrem olduğuna dikkat çekiyor. Bu çabayı gerçek yaşamdaki hallerinden ziyade kitapta sundukları persona olarak değerlendirdiğini de ekliyor.³⁰³ Zeynep Hanım daha karamsar bir anlatıya, Halide Edip zamanla daha milliyetçi bir tavra evrilirken Selma Ekrem içinde barındırdığı tüm çelişkilerle birlikte daha dengeli bir anlatı sunar. Bu üç yazarın seyahat anlatılarında Doğu ve Batı'ya yönelik “parçalı bir Batı algısı”na rastlamaktayız. Doğuyla ve Batıyla ilişkileri anlatıları çelişkiler ve gelgitler taşımaktadırlar. Hepsinde de kendilerini yakınlaştırma ve uzaklaştırma stratejileriyle konumlandıklarını söyleyebiliriz.

2.5.Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Gezen Kadınların İçinde Yaşadıkları Toplumun Yapısı ve Kadınları Yola Çıkaran Sebepler

Osmanlı toplumubabadan oğla geçen, yönetenler ile yönetilenler olarak ayrılan, padişah ve tebaası olarak görülebilecek ve kurulduğu andan itibaren sınırlarını genişlettikçe çok fazla ulusu içinde barındıran bir imparatorluk halini almış monarşiye dayalı bir devlet modeliyle yönetilmiştir. Osmanlı devletinin yönetim şekli babadan oğla geçen ve İslam hukukuna dayalı bir işleyişe sahipti. Yüzyıllar boyunca bu işleyişe sahip olmuş, fetihlerle sınırlarını olabildiğince genişletme olanağı bulmuş olan Osmanlı devletinin bütün yapısını burada

³⁰² A.g.e. s.14

³⁰³ A.g.e. s. 15

anlatabilmem mümkün değil. Dolayısıyla burada Osmanlı devletiyle ve toplum yapısının gezgin kadınlarla ilintisi ve özellikle de Cumhuriyet'in kuruluş dönemindeki ulus-devletleşme sürecinde Kemalist projenin kadının kamusal alandaki varlığı ile ilgili amaç ve tavırları ile gezgin kadınların ilişkisi açısından ele alacağım.

Tanzimat dönemi ve ıslahat hareketleriyle kendisini batıdaki gelişmeleri takip ederek yenilemeye çalışan Osmanlı toplumu birçok yenileşme hareketine de yol açmıştır. Ayşe Durakbaşı Osmanlı'daki ıslahat hareketlerinin geçmişinin III.Selim (1789-1807) dönemine kadar uzandığını belirtir. “Bu dönemde ordunun askeri teknoloji ve eğitimde bakımından Batılılaştırılmasının öngörülmemiş, hedeflenmeyen bir sonucu” Durakbaşı'ya göre batıyla kültürel etkileşimin başlamasıydı. Durakbaşı, On sekizinci yüzyılda imparatorluğun yaşadığı büyük toprak kayıplarının Osmanlı devlet adamlarında öncelikle Batı'daki askeri teknolojinin ve idari mekanizmaların artan üstünlüğüne dair bir bilinç uyandırdığını belirtiyor.³⁰⁴ Tanzimat dönemi bir yandan da kadın yazarların kendilerini göstermeye başladıkları bir dönem olması dolayısıyla anlatılmaya değer kazanır. Kadınlar, Osmanlı'nın bu döneminde ve daha sonraki süreçte kadınların eğitim haklarının iyileştirilmesi, erkeklerle eşit haklara kavuşabilecekleri bir şekilde statülerinin geliştirilmesine yönelik savunularını dile getirdikleri mektuplar ve yazılar yazıyordu. Özellikle on dokuzuncu ve yirminci yüzyılda kadınlar tarafından çıkarılan dergilerin, kadınların planladıkları Beyaz Konferanslar'ın, katıldıkları toplantıların varlığı, Serpil Çakır'ın kitabına ismini veren ve önemle işaret ettiği bir Osmanlı Kadın Hareketi'ne işaret eden unsurlardır. Hatta bir sonraki başlıkta bu konferans ve toplantıların, çıkarılan dergilerin ve yazılan yazıların kadınların kamusal alandaki varlıklarının genişlemesinde önemli bir role sahip olduğunu savunacağım.

On dokuzuncu yüzyılda en önemli gelişmelerden birini de Osmanlı toplumunda Ayşe Durakbaşı'nın vurguladığı gibi Batılı normlara uygun modern bir toplumun yaratılmasını hedefleyen reform hareketlerinde bürokrat seçkinlerin büyük bir role sahip olmasıdır. Bu bağlamda gerçekten de “Türkiye’de modernist erkek ve kadınlar, bürokratik güç ve değerlere yakın olma konusunda ortak bir yönelimi

³⁰⁴ Durakbaşı 2017; s.93-94

paylaşırlar”Durakbaşı’ya göre. Yine de önemli olan bir noktanın da altını çizmekten geri kalmaz: “modernist kadınların seçkinler arasına girişı, erkeklerinkinden biraz daha farklı gerçekleşir.”³⁰⁵ Şurası bir gerçektir ki kadınların toplumsal yaşama aktif olarak dâhil olması tüm özgürlük ve yerel farklılıklarına rağmen bütün dünyada erkeklere nazaran daha sancılı, daha karmaşık ve zor bir biçimde gerçekleşmektedir. Kadınlar toplumsal yaşamda kendilerini özne olarak kurma çabalarının sancılarını fazlasıyla çekerler. Çünkü erkeklere nazaran çok daha fazla şeyle, önyargılar, taraflı yasal ve sözsüz kültürel değerlerle savaşmak zorunda kalırlar.

Osmanlı’nın geç, Cumhuriyet’in de erken modern döneminde kadınlar ve kadınların bedenleri üzerine yapılan yorumlar, kadın kimliği üzerine “yerli ve milli kimliğin ahlaki kodları ve sembolleri bu bedenler üzerine yüklenerek”³⁰⁶ kurulmuştur.

Yine Durakbaşı’dan yola çıkarak onun belirttiğı önemli bir noktayı Selma Ekrem, Halide Edip ve ailesi ve eğitimi ile ilgili kesin bir bilgi olmasa daöyle olduğunu kabul edebileceğimiz Zeynep Hanım üzerinden bende burada ele alacağım. Modernist erkek ve kadınlar yeni bir toplum modelini savunmakla birlikte birbirlerinden farklı bir sınıf kökenlerine de sahip oldukları unutulmamalıdır. Özellikle on dokuzuncu ve yirminci yüzyıldaki eğitim olanaklarının eşitsizliğı düşünülünce Durakbaşı’nın haklı vurgusuyla toplumun varlıklı kesiminden olmayan kesimlerden gelen genç erkekler imparatorluğun çeşitli yerlerinde görev alabiliyor birçok kadroya dâhil olabiliyorlardı. Jön Türkler gibi. Kadınlarda ise bu durum farklılık gösterir. Kadınlar ancak İstanbul’daki yarı-aristokrat konak ailelerinde büyümüşlerse modernist bir eğitim alabilir ve ‘modernist kadınlar’ olarak sayılabilir Durakbaşı’ya göre. Aslında bu yorum Türk ve Osmanlı toplumunda gezen kadınların sayısının az oluşunun da bir nedenini oluşturuyor gibidir. Selma Ekrem, Halide Edip ve Zeynep Hanım ekonomik ve kültürel sermayeye sahip bir aile yaşantısı içerisinde büyümüş ve bu sermayelere sahip olan kadınlar olarak, gitmenin ya da farklı bir yaşamı seçebilmenin olanaklarına daha rahat ulaşabilmiş kadınlardır. Bu seçimin

³⁰⁵Durakbaşı 2017; s.127

³⁰⁶A.g.e. s. 128

kolay olduğunu söylemeye çalışmıyorum. Ancak yaşam koşulları, ekonomik ve kültürel sermayeler sınıfsal konumları ciddi anlamda etkileyen faktörler. Bireylerin eylemlerini ve hayal kurma ve düşünme biçimlerini bile etkileyebilecek güçte faktörler. Dolayısıyla bu koşulların kadınlar arasındaki gezebilen ve gezemeyen kadınlar olarak bir hiyerarşi yaratmış olma ihtimalini göz önünde bulundurmanız gerektiğini düşünüyorum. Toplumun geneli düşünülecek olursa bu olanaklar ne Osmanlı toplumunda ne de günümüzün Türkiye Cumhuriyeti'nde herkesçe eşit bir şekilde paylaşılamaz. Seyahatin bu anlamda günümüzde daha kitleselleşmiş ve demokratik bir hal almış olsa da bir yanıyla hala ayrıcalıklı kaldığını iddia edebiliriz.

Cumhuriyet döneminin bir kadın devrimi yarattığına dair anlatılara sıkça rastlarız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna dair yapılan çalışmalarda. Hatta Osmanlı döneminin son zamanlarında özellikle de modernist erkeklerin destekleriyle birlikte ilerleyen bir kadın devrimine yönelik anlatılarla da karşılaşırız. Cumhuriyet ideolojisi sadece imparatorluk anlayışını ortadan kaldırmakla kalmamış kadınların kamusal alandaki varlıklarına yönelik ciddi bir ilerlemeci bir tavırla destek sunmuştur. Kadınlarla erkeklerin yeni kurulan Ulus-devletin bir parçası olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin aydın vatandaşları olarak sunuşu sıklıkla Cumhuriyet'in kadınlara tanıdığı haklar ve özgürlüklerle ilgili neredeyse tapmaya varan övücü sözler de sıklıkla karşımıza çıkar gündelik yaşamda. Yine de Cumhuriyet'in kadınlara tanımış olduğu hak ve özgürlüklerin neler olduğu ve sınırlarının nasıl çizildiği sorusunu sordüğümüzde ve bu konuyla ilgili metinlere baktığımızda işin içyüzünün o kadar da iyimser bir tutum içermediğini görürüz.

Ayşe Durakbaşa Cumhuriyet'in resmi tarihinin yazımında yer almış olan az sayıda kadının var olduğunu aslında kadınların bir grup olarak cumhuriyet rejimi için çok merkezi bir öneme sahip olduğunu vurgularken bu önemin kadın hakları üzerine gerçekleşen reformların Türk kimliğinin tanımlayıcı karakteri olduğunu dile getiriyordu.³⁰⁷ Kadınların temsili sorunu Cumhuriyet'in kurulduğu ve yeni devletin ideolojisinin yerleştirilmeye çalışıldığı bir dönemde oldukça önemli bir yere sahipti.

³⁰⁷ A.g.e. s. 141

2.6. Toplumsal Yaşamın ve Mekânların Düzenlenişinde Seyahatin ve Gezgin Kadınların Etkisi

Serpil Çakır, kadın hareketinin Türkiye’deki geçmişinin on dokuzuncu yüzyıl sonuna, Osmanlı dönemine dek uzandığını belirtir. Dünyadaki gelişime paralel olarak benzer başkaldırılar söylem ve eylem düzeyinde ortaya çıktığını belirtir:

“Kadınlar bir cins olarak ikincil konumlarının ve kendilerine uygulanan ayrımcılığın farkındaydılar; erkeklere nazaran bulundukları konumu sorgulayarak bir kadınlık bilinci geliştirdiler. Kadın dergi ve gazete sayısı Cumhuriyet’e kadar kırka ulaştı. Bu dergiler kadınlara kendilerini birey olarak ifade etme, sorunlarını dillendirme ortamını sağladı.”³⁰⁸

Aynı tarihsel süreç içerisinde otuza yakın kadın ve yardımlaşma derneği kuruldu. Bu dernekler bireysel talepleri örgütlü birliklere dönüştürmede, sorunların çözümünde, ortaya konulan önerileri uygulamaya geçirmede yardımcı oldu. Çıkarılan dergilerin, yapılan toplantıların, kurulan derneklerin kadınları bir araya getirip örgütlü birlikteliklere dönüştürmesine yönelik Çakır’ın sözlerine katılıyorum. Bunun yanında bu tür hareketliliklerin kadınların kamusal ve toplumsal yaşamda daha görünür olmaları, düşüncelerini ve duygularını ifade etme fırsatı bulmaları ve öznelliklerini kurma konusunda daha fazla olanağa ulaştıklarını ve kamusal alandaki varlıklarının artmasını sağladığını düşünüyorum. Yine de bu var olma çabaları beraberinde toplumla, toplumun savunduğu eril değerler sistemi ve bu sistemden çoğunlukla faydalanan özellikle de hegemonik erkeklikle çatışmaları da getirmiştir. Bu çatışma kamusal ve özel alanların yapılandırılması ve tanımlanmasında da keskin bir biçimde kendisini ortaya koyar. “Mekân düzenleme rejimleri” bir yanıyla cinsiyet rejimi desteğiyle birlikte işler. “Eril mekânlar” ve “dişil mekanlar”la ilgili algı günümüzde de mevcuttur. Kadın ve erkekler için ayrı kuaför alanları, erkeklerin sosyalleşme mekânı olarak kiraathaneler gibi ayrıştırılan mekânsal düzenlemeler cinsiyetlilendirilmiş mekânlar olarak cinsiyetli bir yönlendirmeye maruz kalırlar.

³⁰⁸ Serpil Çakır “Osmanlı Dernekleri”, **Toplum ve Bilim**, 1991, s.141-142

Serpil Sancar “eril mekanlar”ın otorite, çatışma ve rekabet ile “dişil mekanlar”ın ise estetik objeler, duygusal anlatılar ve empati ile kodlandığını belirtir.³⁰⁹ Tabi ki dişil mekânlara yüklenen anlamların toplumun egemen eril anlayışı ve birincil saydığı öznesi olarak erkekler tarafından küçümsenen ya da ciddiye alınmayan, önemsenmeyen yok sayılan olumsuz imgelerle donatıldığını da tahmin edebiliriz.

Çakır, Osmanlı toplumunda toplumsal cinsiyet rejimini fiziksel mekânlar çerçevesinde irdelediği “*Osmanlı’da Kadınların Mekânı; Sınırlar ve İhlaller*” adlı makalesinde Osmanlı toplumunda kadınların İstanbul’u, bütün dönemler açısından kadınların devingenliğinin katı bir şekilde denetlendiği bir yapıya sahip olduğunu, katı denetimin kadınların sınırları zorladığı ve modernleşmenin başladığı yıllarda daha da arttığını vurgular. Ve modernlik ile gelenek arasında sıkıştırılan kadınların hukuksal düzenlemelerle kontrol edilmeye tanımlanmaya ve sınırlanmaya tabi tutulduklarını belirtir.³¹⁰

Kadınlık ve erkeklığe yüklenen toplumsal ve cinsiyetlendirilmiş roller ve beklentiler bu çerçevede mekânlara da yerleştirilir. Özellikle kadının üzerinde bir iktidarı olduğunu savunan bir sistem olarak ataerkil yapılanma bu iktidarı sadece bireyler arasında ya da devlet ve toplum arasında konumlandırmakla kalmaz, mekânlar üzerinde de iktidar kurgusu yaratır. Özellikle bu bağlamda Serpil Çakır, Osmanlı toplumunda çıkarılan fermanların kadınların kenti nasıl kullanıp kullanamayacaklarını, kadınların kamusal görünürlüğü hakkında detaylı bir liste sunduğunu söylüyor.³¹¹

Modernleşme öncesi Osmanlı toplumunda kadınların kamusal alandaki varlıkları oldukça sınırlıydı. Kadın özel alana ait görüldüğünden kadınların yaşam ve hareket alanı özel alanla sınırlandırılmış durumdaydı. Hatta Çakır, kadınları yabancı erkeklerden ayırma çabasının mimari de bile karşımıza çıktığını özel düzenlemelere yol açtığını anlatıyor. Konaklardaki haremlik selamlık bölümler, yüksek bahçe duvarları gibi uygulamalar bunun bir örneğini oluşturur. Doğu’ya yaptıkları

³⁰⁹ Sancar 2014; s.25

³¹⁰ Bu makale, Ayten Alkan’ın derlediği **Cins Cins Mekân** adlı kitapta yer almaktadır. s. 77

³¹¹ A.g.e. s. 79

seyahatler dolayısıyla Türk nazırların eşlerinin evlerine ziyarette bulunan bazı batılı gezgin kadınların metinlerini incelediğimizde bu evleri, yüksek duvarlı geniş bahçeleri hoş düzenlenmiş bir hapishane gibi gördükleri anlatılara rastlamaktayız. Kafesli evler, yüksek duvarlıklı konaklar yabancı gezgin kadınlarda ruhu daraltan ve insanı özgürlüğünden alıkoyan bir hapishane hissi doğurduğu ziyaret ettikleri evlere dair anlatılarında sıklıkla karşımıza çıkan bir detaydır.

Kadınların Osmanlı toplumunda eşya almak ya da alışveriş yapmak için dükkânların içine giremeyeceklerinin belirtildiğini de anlatıyor Çakır. Aklıma bunun tam tersi anlatısını sunan Bazı batılı gezgin kadınların çarşı ve pazarlarda alışveriş yapma suretiyle gönül ilişkileri kurabildikleri âşıkları olabileceği gibi anlatılar kurmaları geliyor. Bu peçe ve yaşmak olayının kadınların rahatlıkla yoldan çıkabileceği ve bu yüzden kimse anlayamayacağından hesap soramayacağını söyleyen gezgin kadınların anlatıları mevcuttur.

Kadınların kentsel mekânlarda en fazla görülebildikleri yerlerden biri de mesire yerleriydi hiç kuşkusuz. Yine de erkeklerle birlikte bir arada olmalarına izin olmadığı, kadınların hangi saat diliminde nerede ve nasıl dolaşacağına dair ayrıntılı düzenlemeler söz konusuydu.

Çakır, mekânsal dolaşımındaki kısıtlamanın kadınlar için herhangi bir sosyal statü, yaş zenginlik soy dini cemaat gibi özellikler açısından farklılık taşısa da özünde fazla değişmediğini hatta üst sınıftan olmanın bu denetimin boyutlarını bazen daha da ağırlaştırabiliyordu. Tıpkı Avrupa’ki kentsel mekânlarda kadınların varoluşuna dair konulan kurallar ve sınırlamalar, saygıdeğer kabul edilen üst sınıf ve aile mensubu bir kadını fahişelerden ayıran kıyafet düzenlemeleri ve hangi saatte nerede olacağına dair sözlü sözsüz kuralların işleyişi gibi. Kentin mekânsal tarihi ile kadının tarihinin iç içe olduğunu belirten Çakır’a katıldığım, kentsel düzenlemelerin insanların hareket özgürlüğünü etkileyen bir düzine kural ve sınırlamalar yarattığını düşündüğüm için bu tezde bu konuya değinme ihtiyacı duydum. Konumu iyice genişleteceği için değinemediğim peyzaj, mimari yapı, sokaklar ve bahçe düzenlemeleri gibi etmenler de toplumsal cinsiyet bakış açısıyla üretilmiş çalışmalara ihtiyaç duyan alanlardır. Tüm bunların hareketlilik, varoluş, insanların birbirleriyle

etkileşim içinde olmalarına olanak veren ve bu olanağı silen kentsel yapılanmalar gibi konuların ekonomik, kültürel siyasal ve toplumsal bağlantılarını ortaya koymak önemlidir. Kentlerde, sokaklarda var olma deneyimlerini toplumsal öznelerin nasıl deneyimlediği, bu deneyimlerin benzerlik ve farklılıklarını nelerin oluşturduğu, toplumsal yaşama, kamusal alana katılımın eşit olup olmaması gibi sorularla yeniden bakmak yeni bilgi üretimi ve farklı bir bakış açısı kazanmak için elzemdir.

Kamusal alan/ özel alan tartışması burada bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Pınar Arkaç'ın "*Kent, Mekân ve Toplumsal Cinsiyet*"³¹² adlı yazısında belirttiği gibi mekân toplumsal ilişkilerden bağımsız düşünülemez. İnsanların kentle ilişkileri karşılıklı etkileşime ve karmaşık bir dinamiğe sahiptir. Bu noktada Türkiye'de Osmanlı dönemi sonrası kamusal alan nasıldı sorusu gündeme gelmektedir.

Osmanlı'dan keskin bir kopuşla kendini kurmaya çalışan, etnik kökeni öne çıkaran bir ulus-devlet anlayışı üzerine kendini oluşturmakla meşgul olan Türkiye Cumhuriyeti, ciddi reformlar getirmiş bir yapılanmaya sahipti. Kadın ve erkekleri çağdaş ve modern bir toplumsal yapıya yerleştirmeye çalışan Cumhuriyet ideolojisinde, kadın ve erkeklerin kamusal alanda görünürlükleri Osmanlı'dan daha farklı bir boyut içermekteydi. Kentsel ortamlar "ortak kamusal benliğin inşa edildiği" yerler olarak ön plandaydı. Kamusal alanı paylaşma noktasında ise kadın ve erkeğin görece eşit katılımı gerçekleşse de tam eşitliğin olduğu söylemez pek mümkün değildi. Özgürüğün hemen gelemeyeceğinin farkındayım elbette. Ancak kadınlar eşit katılabilirlikleri durumlarda bile cinsiyetlerine yönelik kültürel değerler ve normların oluşturduğu söylemlerle kuşatılmış durumlardı. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınların kamusal alana katılımını önemseniyordu. Ancak Anthias ve Yuval- Davis'in kadınların ulusal inşaya katılmalarına olanak sağlayan beş farklı katılma biçiminde ifade ettiği hususlar burada da geçerliydi:

*"Etnik toplulukların mensuplarının biyolojik üreticileri olarak,
etnik ve ulusal grupların sınırlarının yeniden üreticileri olarak,
topluluğun ideolojik yeniden-üretiminde merkezi bir rol alarak*

³¹² Bknz: <http://www.ontodergisi.com/kent-mekan-ve-toplumsal-cinsiyet-uzerine/> Erişim Tarihi: 06.05.2019. saat: 16.36

ve kültürün aktarıcısı olarak, etnik ve ulusal farklılıkların gösterenleri olarak –yani etnik ve ulusal kategorilerin dönüşümü, yeniden üretimi ve inşasında kullanılan ideolojik söylemlerin merkezinde yer alan semboller olarak, ulusal, ekonomik, politik ve askeri mücadelelerde katılımcı olarak”³¹³

Tüm ulus devlet projelerindeki kadına bakış Cumhuriyet’e de içkindi: Kadınlar modern Türk ailesinin yetiştiricisi, kültür aktarıcısıydılar; Cumhuriyet ideolojisine sadık bir yurttaş olmalıydılar.

Buraya kadar seyahatin tanımı, kavramsal tartışması, dünya üzerinde, tarihsel süreç içerisinde hangi kadınların seyahatlere çıktığı, nasıl ve ne amaçla yola çıktığı ve mekânlarla seyahat eden kadınların ilişkisini ortaya koyan tarihsel bir perspektif üzerinden ilerledim. Günümüzdeki gezgin kadınları ve seyahat algısını Türkiye bağlamında ele aldığım üçüncü bölümde, yabancı ve Türkiyeli gezgin kadınların seyahat algısını, yaşamlarında seyahate yükledikleri anlamlar ve beklentiler, yolculukların onlar üzerinde yarattığı etkileri ortaya koymaya çalışacağım.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

90 SONRASINDAN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE’DEGEZGİN KADINLAR

Bu bölümde ilgili literatür yanında özellikle gezgin kadınlarla yaptığım derinlemesine görüşmelerden yararlanacağım. Ama önce bazı bilgileri belli başlıklar altında vermek istiyorum.

3.1. 1990’lar Türkiye’si’nin Tarihsel Hikâyesi

Kuruluş dönemi, tek partili rejim dönemi, muhtıralar, darbeler dönemi gibi sancılı süreçler geçiren Türkiye seksenli yıllara ulaştığında toplumsal yaşamın en baskıcı dönemlerinden birine de ulaşmış durumdadır. Bir yanda seksenlerin ilk yılını

³¹³ Akt. Sylvia Walby “*Kadın ve Ulus*” der. Ayşe Gül Altınay, **Vatan, Millet, Kadınlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s.38; Anthias ve Yuval-Davis, “*Introduction*”, *Women-Nation-State*, s.7

korkunç trajedilere sahne olacak bir darbe ile kapatmış bir dönem söz konusuydu. Diğer yanda da yoğun bir özgürleşme ve açılma döneminin yaşandığı bir döneme açılmıştı o yıllar.

Gürbilek bu dönemin “*iki farklı iktidar projesinin, iki farklı söz siyasetinin, iki farklı kültür siyasetinin sahnesi olduğunu*” vurgulamıştır. İlk dönemi baskı ve yasaklar oluştururken, ikinci dönemi de bastırmaktan çok kışkırtmayı, dışlamaktan çok içermeyi hedefleyen bir anlayışın oluşturduğunu belirtmiştir. Reddetme, inkâr etme ve bastırma dönemi olan bu yıllar kısa sürede daha modern, daha kurucu ve daha kuşatıcı bir kültürel stratejiyle kendini var etmeye çalıştığı yıllara evrilmiştir.³¹⁴ Seksenli yıllarda “*iki farklı strateji, iki farklı iktidar olma biçimi, iki farklı söylem*” olarak “baskıcı bir rejim”den, “vaat dolu, özgürleştirici ve kışkırtıcı bir döneme” geçiş olmuştur. Ayrıca “gündelik hayatın kültürelleştiği” bir dönem olarak da önemlidir.

Gürbilek, mahrem kabul edilen birçok konunun bu dönemde söze döküldüğünü belirtiyor. Özel hayatın kamusal alanı kuşatan bir işgali söz konusudur diyebiliriz bu dönem için. Sennett’in kamusal alanın aşınması ve özel alanın kamusalı kuşatmasına yönelik söylemi burada bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Sennett kamusal alan boşaltıldıkça mahrem ilişkileri temel alan bakış açısının çekim gücünün arttığını iddia ediyordu. Türkiye’deki seksenli yıllarda yaşanan bir özel yaşamın ortaya konusu konusundaki patlamayı Sennett’in bu söylemiyle paralel okuduğumuzda bir düzleme oturtabiliriz belki.

Baskıcı bir rejimin tehdit ve göz korkutan eylemleri sonrasında insanların içlerine kapanması, özel alana yönelmesi Gürbilek’in de dikkatimizi çektiği gibi hayli anlaşılır bir durumdur. Bireyselleşme, küreselleşme, cinselliğin daha rahat konuşulması gibi birçok dışarı açılma çabası kamusal alanın özel alanın müdahalesine maruz kaldığını ve herkesin sözle kuşatıldığını göstermektedir bir yandan:

³¹⁴ Gürbilek 2011; s. 9

“80’lerdeki bu kaymanın; ilginin kamusal olandan özel olana kaymasının zorunlu bir tarafı var. Her baskı dönemi; sokağa, işyerine, siyasi örgüte uygulanan her baskı insanları ister istemez “iç”e kapanmaya; eve, kişiselliğe, yalnızlığa çekilmeye zorlar. Ama 80’lerin farkı da burada: bu döneme damgasını vuran, bu tür bir içe kapanma, bu tür bir geri çekilme, mahremiyete ya da şahsi olana çekilme değildi. Tersine bir patlamaydı. Yakın zamana kadar mahrem kabul edilen birçok şeyin “dış”a açılmasıydı. Habere, enformasyona, görüntüye dönüşmesi, bir kamuoyu meselesi haline gelmesi, özel ve kamusal alanlar arasındaki ayrımın “iç” ile “dış” arasındaki sınırın erimesi, özneliliğin diliyle kamunun dilinin iç içe geçmesi, aradaki farkın belirsizleşmesiydi.”³¹⁵

Nurda Gürbilek’in yerinde deyiimiyle bir “vitrinde yaşamak” kültürünün dinamikleri göstermiştir kendisini bu dönemde. Dergilerin sayısında çoğalma bu kışkırtıcı “söz siyaseti”nin oluşmasında önemli bir yeri vardır Gürbilek’e göre. Adlandırma ve imaj oluşumunun öne çıktığı, sözün iktidarının çoğaldığı bir dönem radyo ve televizyonunda yaşamımıza girmesiyle birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. “Resmi dilin dışında bir kamusal dilin oluşmasına” şahit oluyoruz bu dönemde. Kitle iletişim araçlarının çoğalması özel yaşamı ifşa etmeye de başlamıştır bir yandan. Bu dönemin doksanlara yansması, televizyonun ve bilgisayarın yaşamlarımıza girmesi gündelik yaşamın öncelik kazanması gibi unsurlar toplumu farklı bir aşamaya taşımıştır. Peki, tüm bu gelişmelerin sonucunda feminist hareket bu toplumun ve ülkenin neresinde durmaktadır? Batı’daki altmışlı ve yetmişli yıllardaki İkinci Dalga Kadın Hareketi’nin Türkiye’ye yansması seksenli yılları bulmuştur. İkinci Dalga Kadın Hareketinin en önemli katkısı özel alanın “doğal” kabul edilen meselelerin nasıl politik bir anlam içerdiğini ve doğallaştırılmış eşitsizlikler içerdiğini ve ürettiğini ortaya koymak olmuştur. Bu anlamda “Özel olan politiktir” sloganı ciddi bir bilinç değişimi yaratmıştır diyebiliriz. Seksenli yıllarda özellikle İstanbul ve Ankara gibi şehirlerde başlayan bilinç yükseltme grubuna evrilecek bir grup kadının

³¹⁵ A.g.e. s. 55

evlerde toplaşması zamanla büyümüş ve politik bir hal almıştır. Kadına Dayağa Hayır kampanyaları yürüyüşlere yol açmış, hakkını arayan kadınlar sokaklarda, evlerde bir araya gelerek ezilmişliklerine, kendilerine dayatılan ve razı görmeleri istenen kural, norm ve dayatmalara karşı çıkmışlardır. Kendini iyiden iyiye hissettiren feminizm doksanlı yıllarda kendini kabul ettirmeye yaklaştırmıştır diyebiliriz.

3.2. Türkiye’deki Kadın Hareketi ve Seyahat

Türkiye’de feminizm kitlesel karşılığını seksenlerden sonra doksanlı yıllara doğru buldu. Aksu Bora, seksen öncesi politik projelerin kamusal alana taşınmış ortak çıkarlar çerçevesinde örgütlendiğini, her türlü farklılıkların geride bırakıldığı ve ortak bir geleceğe ilişkin politikanın üretildiği bir alan olarak kamusal alanı, farklılıkları ve özel çıkarları özel alana hapseden bir anlayışın var olduğunu belirtmektedir. Seksenli yıllarla birlikte özellikle kadın hareketi ve kamusal ve özel alan arasındaki belirgin ayrışmanın sorgulanmasının bir politik mücadele eksenine oturtmakla işe başladığını ekliyor. 1960’ların “özel alan politiktir” sloganı Türkiye’de seksenli yıllara yansımıştı. Aksu Bora, İkinci Dalga feminizminin yaşandığı 1980-1990 yıllarında Türkiye’de kadınların toplumsal cinsiyete ilişkin var oluş problemlerinin tartışıldığı, farklılıkların tarif edildiği bir dönem olduğunu dile getirmektedir. Bu dönemin “bilinç yükseltme”, “güçlenme” ve “duyarlılık yaratma” olarak tarif edilebileceğini ileri sürer.³¹⁶ Seksenlerdeki hareketlilik Bora’ya göre doksanlarda bir durgunluğa doğru kayma göstermiştir. Ancak yine de kadınların amaçlarına ve farklılıklarına birlikte ulaşabilecekleri bilincine ulaştıklarını vurgulamaktadır. Seksenlerdeki gevşek örgütlenmeler ve çoğunlukla bilinç yükseltme grupları şeklinde yapılan toplantıların doksanlı yıllarda kamu politikaları haline getirilmeye çalışıldığını belirtmesi önemlidir. Kurumsal hale gelme ve kamu politikalarına toplumsal cinsiyet tartışmalarının dâhil edilebilmesi doksanlarda feminizmin kurumsallaşmasına büyük katkı sağlamıştır.

³¹⁶Der. Aksu Bora, Asena Gürel, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 14-15.

Kadın Eserleri Kütüphanesi gibi Kadın sorunlarına ve kadın bilgisine dair eserlere yoğunlaşan kütüphanelerin kurulması, 1990 yılında kurulan Kadın Çalışmaları gibi bölümler, açılan yüksek lisans ders programları feminizmin kurumsallaşmasını getirmenin yanında yeni bir bilgi üretimi alanı oluşmasına da katkı sağlamıştır. Bu yıllarla birlikte iyice kurumsal bir zemine oturdu. Üniversitelerde kadın çalışmaları bölümleri açıldı. Kadın kütüphaneleri kuruldu. Kadın yazınına dair çalışmalar ve araştırmalar, ‘yeni bir bilgi alanı’nın oluşturulmasına dair çabalar arttı ve yaygınlaştı.

Feminist hareketin en önemli başarılarından birini gündelik hayatı kurumsallaştırıp bir bilgi alanı yaratabilmesi oluşturur. Feminizmin, kadın hareketinin gündelik yaşam içerisinde verilen mücadelelerden doğan bir bilgi alanının teorik bir alana taşındığını söylemek mümkün. 1960’lı yıllardan sonra akademide kendine bir yer bulan kadın çalışmaları alanı Türkiye’de Sancar’ın iddia ettiği haliyle 1970’li yıllardan itibaren kendine bir alan bulabildi.³¹⁷ İlk Kadın Sorunları Araştırma Merkezi ise 1990 yılında İstanbul Üniversitesi’nde kuruldu. Akademideki kadınlardan kadın hareketi ile bağı olan kadınların sayısı az değildi. Feminizmin akademik bir boyut haline gelmesi, kişisel kabul edilip doğal bir olgu olduğu düşüncesiyle sorgulanmayan konuları araştırmaya, sorgulamaya, tartışmaya açmış ve bu konuda zengin bir çalışma alanı yaratmış olması açısından büyük önem taşır. Pozitivist ya da nesnel bir bilim dili olarak verilen çoğu yapının, yapılan araştırmaların yanlılık, ayrımcılık ve cinsiyetçi bir tavır içerdiğini ortaya koyan kadın çalışmaları alanı yeni bir bilgi üretimine alan açmıştır. Ayrıca bilgide hiyerarşik bir yapılanmaya da sebep olabilen akademik kurumlar, ya da disiplinler kadın çalışmaları altında kadın sorununa, kadınlara yönelik dışlayıcı politikalara karşı yeni, tarafsız ve cinsiyetçi olmayan bir bilgi üretme politikası üretmeye çalıştı ve bunda başarılı da oldu. Feminizmin her eksik kalışına yönelik eleştiri ile birlikte genişleyen bir hareket olduğuna değinmiştim. Feminizm zamanla kadın sorunu kavramını da

³¹⁷Serpil Sancar’ın “*Üniversitede Feminizm, Bağlam, Gündem ve Olanaklar*” adlı makalesinde Türkiye’de kadın çalışmaları alanının akademik disiplinler içinde bir çalışma alanı olarak ortaya çıkışının 1970’li yıllarda gerçekleştiğini belirtmiştir. Bknz: http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/03/serpil-h.universitede_kadin_calismalari.pdf. Erişim Tarihi: 21.04.2019. Saat: 17.11

sorunsallaştırmış toplumsal cinsiyet kavramı gibi toplumsal öznelerin çoğulluğuna ve ve sorunların çeşitliliğine yönelik daha geniş bir perspektif de kazanmıştır. Erkeklik çalışmaları, queer bireylere yönelik çalışmalar gibi çeşitli toplumsal özneleri içinde barındıracak kapsama da ulaşmıştır. Kendisine egemen özne ve egemen özneye göre öteki olarak konumladığı grupların görünürlüklerini ve tarihlerini taraflı olarak sunan bir tarih ve bilim anlayışını reddederken, ötekileştirilen bir grubun, -bu tez açısından bir kadın özne, ama ötekileştirilen diğer gruplar da rahatlıkla dâhil edilebilir buraya- kadınların yaşam tarihlerini belgeleme ihtiyacı doğmuştur. Feminist bir araştırma yaparken metodolojiyi sorgulama ve yeni bir metodoloji oluşturma noktasında kadın çalışmaları disiplini farklı bir anlayış sunmuştur.

Tarafsızlık ve nesnellik iddiasında olan pozitivist bir bilim anlayışının bunu ne ölçüde başardığı hala net bir cevap içermese de bu nesnellik iddiası gerçeklikte karşılığını bulmamaktadır. Toplumsal özne olarak insanı ele aldığınız bir araştırma ister istemez sizi o insan denen öznenin duyguları, yaşantıları, deneyimlerine götürecektir ki insana dair birçok şey doğal olarak öznellik barındırır. Araştırmayı özneyi içine dâhil ederek yapmak araştırma nesnesini ve konumunu daha gerçekçi bir anlayışla kavramayı sağlayabilir. Bu yüzden Maria Mies'in kullandığı “bilinçli taraflılık”³¹⁸ ilkesi feminist metodolojide farklı bir bakış açısı kazandırabilecek bir metot olabilir. Deneyim aktarımı, mesafelenme yoluyla bilgi aktarımının yanında araştırma nesnesini anlamamızı kolaylaştırır. Ancak otoritelerce kabul edilmiş bir anlayışın dışına çıkmak her zaman kolay olmamaktadır. Yine de Arat ve Çakır'ın belirttiği gibi “bilinçli taraflılık” metodolojisi “seyirci bilgisi” yaklaşımının tam tersidir ve araştırma nesnesi kadar araştırma öznesini de araştırma içine dâhil eder. Feminist politikanın literatüre ve disiplinlerarası ilişkileri geliştirmeye yönelik katkıları büyüktür. Gündelik yaşamda ise konuşulamayan ve doğal kabul edilen konuları politik bir mesele haline getirmesi açısından da fark yaratmıştır. Feminist teoriyi bir ev ödevi olarak gören Sara Ahmed, feminist teoriyi dışsallaştıran bir

³¹⁸Bu kavram Necla Akgökçe ve Serpil Çakır'ın yayına hazırladığı 1996 tarihli “**Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**” adlı kitabındaki Maria Mies'in “Feminist Bir Metodolojiye Doğru” isimli Ayşe Durakbaşı'nın çevirdiği makalesinde geçmektedir. Bknz: Akgökçe, Çakır 1996; s.52.

yaklaşımın sanki bizim evlerimizin dışında gerçekleşen bir şeymiş gibi algılandığına dikkat çekiyor ve aslında feminist bilgi üretiminin gündelik yaşam pratiklerimizle nasıl sıkı bir bağı olduğunu ortaya koyuyor.³¹⁹ Gündelik yaşama ve hayatlarımıza dair bir çalışma ortaya koyarken dilin mesafesini ayarlamak, ya da resmi dil yapısına sadık kalmak her zaman mümkün müdür? Bilimsel bir tezi ortaya koyarken bilimsel bir dil her zaman zorunlu mudur?

Yeni bir dil üretiminin de peşinde koşan kadın hareketini bir toplumsal hareketlilik olarak görmek mümkündür. Bu güne kadar diğer toplumsal hareketlerde görülmeyecek şekilde her sorun ve eksiklikle büyüyen ve kaynağı genişleyen bir alan olarak birçok konuyu kapsamına almış ve çoğullaştıkça demokratik bir hal almıştır. İçinde birçok kolay ayrılmış, ayrışma ve bölünme riski taşımış olsa da bana öyle geliyor ki şuanda ülkemizdeki örgütlü ve güçlü bir hareket olarak bir tek kadın hareketi var. Feminizm çıkış kaynağından çok daha genişlemiş bir kapsama sahiptir şuanda ve sadece cinsler arası bir tahakküm ve iktidar ilişkisini değil, eşitsizlik içeren bütün güç ilişkilerini reddeden ve sorgulayan bir hareket olarak başka toplumsal hareketlerden ayrılabilmekte ve canlılığını hala korumaktadır. Yine gittikçe daha muhafazakâr bir hal alan ve şiddetin şiddetinin rayından çıktığı bir toplumsal yapıda –hemen hemen dünyanın her yerinde şiddetin dozunun arttığı ve vahşi bir hal almaya başladığını hissediyorum- feminizm kazanımlarını kaybetme riskini taşıyor olabileceğini de hissetmek mümkün. Referansını veremeyeceğim ama burada yine de yer vermek istediğim bir kitapta insanların seslerinin yükseldiği, direnişlerinin arttığı yerde baskının da arttığı belirtilmişti. Şiddetin şiddetlenmesi direnişin güçlendiği anlamına gelebilir mi?

Bütün bu konuların gezgin kadınlarla ne ilgisi var peki? Kadınlara yönelik sistematik bir sessizlik konumu günümüze kadar birçok kadının tarih içindeki yerine ve yaşama katılım biçimlerine dair bilgilere ulaşmamıza engel olmuştur. Başlarda da söylediğim gibi, Marco Polo, Evliya Çelebi ya da Macellan’a dair bir okuma yapmasak bile bu isimler az çok bildiğimiz, en azından aşına olduğumuz isimlerdir.

³¹⁹ Sara Ahmed, **Feminist Bir Yaşam Sürmek**, çev. Beyza Sümer Aydaş, Sel Yayınları, İstanbul, 2018, s. 20

Tarihte, coğrafya dersinde, herhangi bir derginin kapağında, başlığında isimleriyle, bir satırlık bir bilgisiyle muhakkak karşılaşmışsınız. Kadınların bilgisine ise yakın tarihe kadar ulaşmak çok zordu. Araştırmak, merak etmek o konu ile ilgili bir şey yapmak istiyor ve buna çabalıyorsak buna ulaşabiliyorduk. Açıkçası şuan durum biraz değişmiş, kadınların yaşamına yönelik araştırmalar ve çalışmalar artmış da olsa o durumdan çok uzak da sayılmayız hala.

Kadın hareketi, akademiye, disiplinlerarası ilişkiyi etkilemekle kalmamış, insanlar arasındaki güç ve iktidar ilişkilerini afişe etmiş, kadınları ve ötekileştirilmiş diğer toplumsal grupları hayatlarının öznelere olma ve hakları için mücadele etme konusunda düşünme ve harekete geçirme noktasında güçlü bir motivasyon kaynağı olmuştur. Böyle anlatmakidealist bir anlatı gibi görünüyordur olabilir. Ancak, her bir fikir, düşünce sistemi, toplumsal hareketler, içerisinde kendisini geliştirecek dinamiklerini taşıdığı kadar sorunlu, geliştirilmemiş durumda olan ham bir nitelik de taşımaktadır. Feminizm tüm ayrışmalarına rağmen, aldığı eleştirilere –kimi çok haklı eleştiriler- rağmen güçten düşse de yine de yoluna devam ettiğini söyleyebiliriz. Ben feminizmin bir süreç olduğuna, bir yolculuk olduğuna ve tamamlanmamış ve döngüsel bir dinamizm taşıdığına inanıyorum. Feminizmin metodolojisinin de kartopu yöntemiyle ilerlediğini iddia edebilirim. İnsanların düşünceleri ve eylemleri ile ilerleyen, bazen duran tökezleyen tekrar ilerleyen dairesel bir döngüyle kendisini yaşayan bir şey olduğuna inanıyorum. Gülnur Acar Savran'ın dediği gibi feminizmi “kadınlar için politika yaparken onlar adına konuşan”³²⁰ bir ideoloji olarak anlamamak önemlidir. “*feminizm giderek daha çok sayıda kadının kendi kurtuluşunun öznesi haline gelmesini*” sağlamaya çalışır. Dolayısıyla dinamik bir özneleşme sürecini destekler. Bu bağlamda, Seyahat etmek bir kadının, kadın olarak desteklenmediği ve hırpalandığı bir toplum yapısında kadının özne olarak kendini kurması açısından oldukça etkili bir faaliyettir bana göre. Yeni kuşakta sevgiye, çocuğun psikolojik değerine ve olumlu bir hayatın çocuğun gelişimine katkısına ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir bakış açısına yönelik bir gelişme söz konusu olsa da bunun geniş bir toplumsal bir tabanda karşılık

³²⁰Savran 2018;s.155

bulduğunu söylemek oldukça pollyannacılık olur. Taciz, tecavüz, şiddet, psikolojik şiddet, horgörme, bilgisini küçümseme, ciddiye almama gibi ciddi şiddet ekonomileri altında ezilmektedir hala insanlar. Ne yazık ki ötekileştirilmiş bir gruptan olan kadınların da çocukluklarından bu yana böyle olumsuz şartlar altında hayatta kalma mücadelesi verdiklerini düşünmek fazla abartı olmaz. Günümüzde hayatta kalma koşulları ve mutlu olma olanakları her anlamda kuşatılmış durumda. İnsanların toplum ve siyasal sistem tarafından yalnız bırakıldığı, bireyselleşmenin değil ama “bireyciliğin” ‘kendi başınasın’ tavrının insanları dünya ve toplum karşısındaki tek başınalığa iten büyük bir savunmasızlık oluşturmaktadır. Bu bağlamda seyahatin pekâlâ bir direniş pratiği olabildiğini iddia edebiliriz. Seyahat eden kadınlar Sara Ahmed’in söylediği gibi anlatmamız gereken “başka feminist hikayeler”den birini oluşturuyor olabilir.

Feminizm bir kimlik olarak bazı kadınların bilinçli olarak reddettiği bir şey olabilir. Bazı kadınların itinayla feminist olmadıklarını söyleme çabaları, feminizme bir kimliğe ya da siyasi, ideolojik bir bağlılığa ait olmama isteğinden de kaynaklanıyor olabilir. Nedeni ne olursa olsun, kimlik olarak bile seçimde bulunmak istemeyen kadınların yaşam biçimlerine, söylemlerine baktığınızda feminist bir duruşa tanık olabilirsiniz. Olmak istedikleri kadın gibi olmaya çalışmak bile bir feminist duruş gerektirir. Çünkü toplum size onların istediği bir kadın gibi olmanızı dayatır. Ama şiddetle değil de çoğu zaman “rıza üretimi” yoluyla, ideolojik aygıtlarıyla yapar. Bir kimliğe sahip çıkıp çıkmamak, adlandırılmayı ve kimliklendirilmeyi reddedip reddetmemek kişinin tercihini oluşturur. Feminizm, ya da kadın hareketi tanımlara sıkıştırılmış bir kavramdan çok daha fazlasını barındırır. Sorduğunuz sorulara kadar yansır bu durum.

Sara Ahmed feminist bir hareketin pek çok yeniden başlama anından oluştuğunu, bireysel mücadelenin önemli olduğunu, kolektif hareketin buna dayandığını anlatır.³²¹ Belki de tek başına ya da birilerinin eşliğiyle seyahate çıkmak da bir direniş pratiği, bir özneleşme süreci, kendini kurma sanatıdır. Her seyahat, her

³²¹Sara Ahmed 2018; s.19.

yolculuk bir yeniden başlama anını oluşturuyorsa, yollara düşmek de feminist bir eylem olabilir.

3.3. Günümüzde Gezgin Kadınlar: Görüşme Bulguları ve Yöntemi

Günümüzdeki gezgin kadınların seyahat etmeye yönelik nedenlerini, beklentilerini ve deneyimlerini tartışmaya başlamadan önce yapmış olduğum çalışmanın yöntemini ve görüşmelerin bulgularını burada paylaşmak istiyorum.

Bu tez çalışmasını yaparken, literatür okumaları yanında saha araştırması da gerçekleştirdim ve araştırmanın sonuçlarını söylem analizi yöntemiyle analiz etmeye çalıştım. Gezi bloglarından da az da olsa yararlandım. Tezde seyahate yönelik kendi düşüncelerime de yer verdim. Kendim de gezgin bir kadın olduğum için diğer görüşmeciler kadar kendi deneyimlerimi de paylaşmaya dikkat ettim. Tezi ilk tasarladığım zamanlarda görüşmeci sayımı yirmi olarak belirlemiştim. Yirmiden fazla kişiyle irtibata geçmeme rağmen bazı öngörülmeleyen nedenler yüzünden bu sayı on sekize düştü. Bu görüşmecilerden altısı tez görüşmesine yönelik soruları elektronik posta ile cevapladılar. On iki görüşmecim ile yüz yüze, onların da bilgisi dâhilinde ses kaydı alımı yoluyla bir görüşme gerçekleştirdim. Bazı ses kayıtları görüşmecilerimin istekleri doğrultusunda deşifre yapıldıktan sonra silindi.

Görüşmecilerimin bir kısmını “kartopu tekniği” diyebileceğimiz bir teknikle buldum. Öncelikle internetteki gezgin kadınların sosyal medya hesaplarını, bloglarını gözden geçirdim. Türkiye’deki gezgin kadınları tanıtan kısa yazılar, gazete haberleri gibi yazılı materyaller beni irtibata geçebileceğim kadınlara yönlendirdi. Özellikle de burada adını anmam gereken kişi ise “Gezgin Kadınlar Platformu”nun kurucusu C.N. M olmuştur. Kendisi aynı zamanda görüşmecim olduğu için ismini açıkça belirtmemeyi tercih ettim burada. Kendisi oluşturduğu platformun barındırdığı gezgin kadınlardan bazılarıyla irtibata geçerek bana ondan fazla bir görüşmeci skalası çıkarmama yardımcı olmuştur.

Görüşmecilerimin profillerine kısaca değinmeden önce onlara sorduğum soruları burada kısaca özetlemek gerektiğini düşünüyorum. O sorular çerçevesinde görüşmecilerimin profilleri daha net anlaşılabilir.

Öncelikle kendilerini tanıttırdığım, eğitim ve meslek yaşamlarını anlattıkları ve ailelerinde gezmeyi seven birilerinin olup olmadığı bir soruyla başladım. Buradaki amacım seyahate yönelik ilgilerinin aileleriyle bağlantılı olup olmadığını anlamaktı. Daha sonra ise onları yola çıkmaya iten sebeplerin neler olduğunu, yola çıkma kararlarının altında nasıl bir duygunun, ya da bir olayın yatıp yatmadığını öğrenmeye çalıştım. Çünkü bazen kendiliğinden bir seyahat ve hareketlilik durumu oluşabiliyorken az da olsa insanı bulunduğu ortamı terk ettirebilecek kadar güçlü bir duygu veya olaylar da olabiliyor insanları yolculuk yapmaya iten. Yolculuk planlarını nasıl gerçekleştirdikleri, gitmek istedikleri yerleri neye göre seçtikleri sorusu da bir kadın gezginin hangi kültürden hangi kültüre gittiğini anlamak açısından önem arz ediyordu.

Yol ve yolculuk kavramları gerek metaforik olarak gerekse kelimenin gerçek anlamıyla kullanılması açısından çok sık karşımıza çıkmaktadır. Hayatın her alanına gerçek ve mecaz anlamlarıyla sızmış sözcüklerdir.³²² Bu anlamda “yolda olma”nın bir insana, özellikle de gezgin bir kadına neler katabileceği sorusu da üzerine düşünülmeyi gerektiren bir konuyu içermektedir.

Gezgin kadınların seyahat deneyimlerini ve bu deneyimlerin onlarda nasıl bir değişim yarattığının ipucunu yakalayabilmek için

Seyahatlerini gerçekleştirme yöntemleri de sorulardan biriydi. Özel bir araçla mı gerçekleştiriyorlar, arabayla ya da bisiklet motorsiklet gibi kendilerine ait bir

³²²Kadın Eserleri Kütüphanesi Vakfı tarafından 2009 yılında hazırlanmış olan **Kadın ve Yol** isimli bir ajanda da bununla ilgili oldukça aydınlatıcı bir bölüm vardır. Dünya yazınında belki de ilk kez **yola çıkarak** kendini tek başına var edebilmiş olan Jane Eyre, ölüme gitme pahası **yolda olmayı** göze alan Thelma Louise gibi **yola gelmeyi** kabul etmeyen kadınlar hayatın her alanında mevcuttur. Tarih her ne kadar birçok kültürde kadını yerleşik olan bir hayata yazgılı kılsa da daima giden, arayan keşfeden erkek kahramanların **yolunu gözleyen** eş konumuna getirse ve “yol daima kadınlar için bir yasağın temsili” olsa da bu yasağı çiğneyen binlerce kadın var olmuştur tarih boyunca ve var olmaya da devam etmektedir. **Geri dönüşü olmayan yola** giren, su testisi su **yolunda** kırılan, ya **kötü yola düşmüş** ya **doğru yolu bulmuş kadınlar** figürü gibi bir çok “yol” kavramına da imge olmuştur kadınlar. Buna ek olarak biz de kendilerini “yola getirmeye” çalışan bir toplumsal anlayışa ve yaşam biçimine karşı çıkıp **kendi “yolunu” kendi bulan**, arayan ve bunu bulmaya çalışan kadınları bir kez daha burada anabiliriz. Kadın Eserleri Kütüphanesi Vakfı tarafından hazırlanan Kadın ve Yol adlı ajanda örneği için bkz: Ekler bölümü fotoğraf 12.

araçla mı? Yoksa toplu taşıma araçlarıyla mı? Yalnız başlarına mı yoksa birleriyle mi seyahat edip etmedikleri de bir diğer önemli soruydu.

Yollarda karşılaştıkları insan tiplerini anlattırdığım bir soru ise gezen insanlar arasında ortak bir özellik bulunup bulunamayacağını, ya da yerel halkla ilgili nasıl bir düşünceye sahip olup olmadıklarını anlamaya yönelikti.

Kendi deneyimleri dışında, daha genel bir yaklaşımı içeren bir soru da bir insanı bulunduğu yerden geçici ya da kalıcı olarak ayrılmaya iten dürtülerin, hislerin ya da nedenlerin neler olabileceğine dairdi. Özellikle de tezin öznesi olarak ele alındığında gitme kararında kadınlık durumunun ya da kadınlık deneyiminin bir etkisinin olup olmadığı, seyahatlerin kadın gezginlere yönelik ne gibi bir yansımalarının olduğu sorusu bir denklemin iki ayrı ucunu oluşturan cevaplar barındırıyordu içinde.

Bir kadın gezgine toplumun bakış açısının nasıl olduğu, kadın gezginlerin varlığının toplumdaki yansımalarının neler olduğu, teknolojik gelişmelerin, hareketlilik ve hız mefhumunun artışının seyahatlere yansımalarının nasıl olduğu, seyahat etmenin kolay bir şey olup olmadığı, gezen insanları özgürleştirip özgürleştirmede de tezin belkemiğini oluşturan sorulardı. Bunların çoğunu tartışmaya çalıştım. Günümüzde artan seyahat kültürü ve seyahatin popülerliğinin altında yatan etmenlerin neler olduğu, bunun kadın gezginlerin planlarını nasıl etkilediği, seyahat geni diye bir genin olup olmadığı ve seyahatin hiyerarşi yaratıp yaratmadığı soruları da görüşmecilere sorulmuş sorulardır.

Görüşmecilerimin hepsi belirli bir kültürel ve ekonomik sermayeye sahip, eğitilmiş, üniversite mezunu ve iş sahibi insanlardan oluşmaktadır. Aile yapıları açısından ise çeşitlilik vardır. Turizmci bir anne baba, eğitimci bir aile, yüksek kimya mühendisi bir baba ve hemşire bir anne gibi çeşitli meslekten gelen bir aile yapıları var. Aile yapıları dolayısıyla aralarında bir ortaklık kurmak çok zor görünüyor. Aile yapıları, yaşam tarzları çeşitlilik gösteren görüşmecilerimin aile yapıları ve seyahatlere yönelik ilgisi arasında bariz bir bağ olup olmadığını anlamaya çalışmışsam da bu konuda fazla bir bilgi edinemediğimi belirtmeliyim. Kimisinin ailesinde seyahat etmeyi çok seven aileleri bulunsada, kimisi de ailesinin

yerleşiklikten keyif aldığını, seyahate yönelik tutkularının içsel bir duruma bağlı olduğunu belirtmişlerdir.

Elektronik posta yoluyla gelen cevaplar ve yüzyüze yapılan görüşmeler arasında belirli bir farklılık söz konusudur. Yüz yüze görüşmelerde daha fazla ve detaylı cevap alırken, aynı verimliliği elektronik posta ile gelen cevaplarda görememekteyiz. Yine de her verilen cevaplar içinde ortaklıklar ve farklılıklar barındırmaktadır. Bu görüşmelerden elde ettiğim sonuçları bundan sonraki bölümlerde kullanmış bulunmaktayım.

3.3.1 Kadınlar Neden Yola Çıkar?

Seyahat etmenin en büyük cazibesi nedir? Yollara düşmeyi, gezmeyi, bir yerden gitmeyi bu kadar dayanılmaz kılan nedir? Lauren Elkin seyahatle ilgili şöyle söylüyor:

“Seyahat etmek ya da gezgin olmakla “öğrenilecek” şey her neyse bir film ya da kitapla özetlenemez, ancak tanıdık olmayan bir şehirde yalnız kalındığında, sahip olunduğuna inanılan benlikler beklenmedik şekillerde aşıldığı zaman kulaktan kulağa fısıldanabilirdi.”³²³

Seyahat etmenin dayanılmaz çekiciliği günümüzde de katlanarak artmaktadır. Hiç kuşkusuz insanların gitme arzusunu kamçılayan, içinde yaşadığımız ülkeden farklı ülkeler, farklı kültürlerle ilgili paylaşımların yaygınlaştığı sosyal medya vegezi yazılarıbu konuda önemli bir rol oynar. Ancak sosyal medyanın ve internetin olmadığı, küreselleşen bir dünya düzeninden söz edemediğimiz çağlarda da insanların içinde bilinmeyene yönelik bir gitme dürtüsü vardı. Genetik midir bu peki? Dürtüsel midir ya da sosyal bir izdüşümü mü vardır? Bu cevaplaması kolay bir soru değil bana kalırsa. Tek başıma böyle bir tartışma yapabilme gibi bir durum söz konusu olamaz. Ama aklımda oluşan sorulardan biri de bu. Cevaplayamasam da o soruyu sorma sorumluluğunu hissediyorum.

³²³Elkin 2018; s. 213.

Tezin başından bu yana ortaya koymuş olduğum anlatılar göz önüne alındığında fark edilebilir ki aynı soru farklı biçimlerde, farklı alanlarda, farklı anlamlarla tekraer ortaya çıkmaktadır: İnsan neden gezer? “Seyahate çıkmak”, “yolculuk yapmak”, “yolda olmak” neden bu kadar cazibeli ve kışkırtıcıdır? Bu, kimliğinden sıyrılma arzusundan mı kaynaklanmaktadır? Özgürlük isteği midir yoksa? Değişime ve yeniliklere duyulan doyumsuz bir arzu mudur bunun altında yatan? Bireyselleşme çabası, kendisini sıkan ve normlara uymaya zorlayan bir toplumsal düzenden uzaklaşma, ona karşı mesafelenmeye da en uç noktada-kimine göre- onu terk etme isteği midir? Farklı bir hayat isteği günümüzün postmodern huzursuz toplumlarında bireylerin en çok dile getirdikleri ancak en az gerçekleştirdikleri bir istek gibi görünmektedir. İçinde yaşadığımız toplum bilgi çağındanteknolojik çağa adım attıkça ve birçok şey makinelere, teknolojik aletlere bağımlı hale geldikçe düşünce ve duygularımız da değişime uğramaktadır. Tüketim toplumunun bitmek bilmeyen hazcılık anlayışı ve tüketme baskısı, insanları bir şeyler satın almadan ve sahip olmadan mutlu olamayacakmış hissi yaratması insanlar üzerine balyoz gibi inmektedir. Özellikle kadınlar açısından tüketim toplumu ve kapitalizmin çarkları çok sert işlemektedir. Bunun en yaygın örneği güzellik baskısında ortaya çıkmaktadır. Bu baskı özelliklekadınları –erkekleri de nesnelleştirdiği bir gerçek olmakla birlikte güzellik kadınlara bir mecburiyet gibi dayatılır- bedensel bir imgeye, pornografik bir nesneye indirgeme gibi sonuçlar doğurur. Ama bir yandan da paradoksal bir biçimde hala kadını namus üzerinden tanımlama gibi toplumsal yaşamın ve kültür aktarımın önemli bir unsuru gördüğü kadınları hayatını kısıtlı, standardize eden eril bakış çerçevesinde yeniden kuran yoğun ve şiddetli bir baskı unsuru içerir. Bu kadar yoğun ve yüksek beklenti, çelişkili talepler insanlar üzerinde bazen dönüşü mümkün olmayan tahribatlar yaratabilir. Kapana kısıldığını hisseden insanların sayısının günümüzde giderek arttığını tahmin edebiliriz. İyi bir ev, iyi bir aile, başarılı bir kariyer, mülk edinme gibi bu “kaliteli ve yüksek başarı dileyen yaşam” paketinin sürekli artan yüksek beklentisi karşısında ezilen insanlar başka bir yaşamın hayalini kurabilmektedirler. Hayatını, işini, yaptığı seçimleri değiştirme arzusu birçoğumuzun sahip olduğu, dönem dönem tutkulu bir şekilde hissettiği bir şeydir. Bunun bireysel sebepleri olabildiği gibi, yukarıda saydığımız ciddi baskı unsuru olabilen toplumsal sebepleri

de olabilmektedir. Sebepler sonsuz olasılıklara açılabilir. O yüzden seyahatin nedenleri ve sonuçlarına dair net cevaplar bulmak açıkçası çok mümkün olmamaktadır. Ancak üzerine düşünmek, olasılıkları düşünmek farklı bakış açıları katabilir bize.

Hayatını, bulunduğu yeri değiştirme konusunda yolculuk bu anlamda köklü ve oldukça etkili bir araç konumundadır: uzaklaşmak. Terk etmek için, kendi kişiliğine ve hayatına yüklenen rolleri ve beklentileri reddetmek için, yeni bir hayatın peşine düşmek için yapılan seyahatler örneğin. Ruhsal anlamda rahatlamak için yapılan, kendini bulma, kendini, hayatını bir anlam üzerine oturtma, şifa bulmaya yönelik çıkılan yolculuklar da bu amaçla aynı araçsal işlevini taşımaktadır. Aynı zamanda amaçsızca çıkılan yolculukların da var olduğunu iddia edebiliriz. Peki, onlarda bir amaç olmaksızın sadece yolda olmayı deneyimlemek için mi istiyorlar? Öyleyse bu da bu noktada bir amaca mı, bir isteğe mi giriyor yoksa? Bu sorular çoğaltılabilir. Çoğaldıkça da içinden çıkılması zor bir hal alabilir. Ama bu tarz soruların çokluğu araştırma nesnesini anlamayı mümkün de kılmaktadır bir yandan.

Seyahatleri çok katmanlı ve karmaşık hale getiren bu etmenlerin hem toplumsal bir kavrama işaret etmeleri hem de birçok dürtü ve arzuyla harmanlanarak bireysel bağlamla birleşebilmesidir. Kimliğinden sıyrılma arzusu, özgürlük arayışı, gündelik yaşamından sıkılma, yeni yerlere, yeni insanlara, yeni herhangi bir şeye duyulan merak ve bunun fetişist bir hal alması, bulunduğu yeri terk etme, toplumsal düzeni terk etme, kutsal toprakları ziyaret, şifa bulma yolculukları, amaçsız yolculuklar, yersiz yurtsuzlaşma, köksüzleşme arzusu, münzevilik, yalnızlık tutkusu... Bunlar yolculuk ile ilgili en çok karşımıza çıkan temalardır. Ve konuyu daha karmaşık hale getirmektedir de aynı zamanda. Her kavramın kendi içini deşip o kuyudan bir anlam çekmek ve diğer kavramlarla ilişkisini araştırmak bile sonsuz olasılıklara kapı açmaktadır. Bu anlamda bu çalışma da belki diğer çalışmalar gibi eksik kalmaya muhtaçtır. Yine de üstünde düşünölmeye, konuşölmeye ve tartışılmaya kesinlikle değer bir konudur. Hem bireysel hem toplumsal etkileri geniş bir konudur seyahat. Eğer algıları açık, yeniliklere hazır ve anlamaya yönelmiş bir durumdaysa kişileri değiştirir, toplumları değiştirir. Fikirleri değiştirir.

Keşfetme arzusu, gitme arzusu en az evinde kalmak, düzen içinde yaşamak, belirsiz bir yaşamın getireceği risklerden korunarak güvenlik duygusu ile yaşamak arzusu kadar etkili ve derinlik içeren bir şeydir. Avrupalıları başka kıtaları, Doğu'yu bilinmeyen keşfetmeye iten dürtülerin altında hiç kuşkusuz altın, elmas gibi kazanç arzuları da yer alsa da farklılığa duyulan ihtiyaç sömürgeci faaliyetlerde bile kendisini gösterdiğini görebiliriz. Michel Maffosoli *“başka yer arzusunun, her bir kişinin hayal ettiği ve yaşadığı potansiyelliklerin keşfine çıkılması”*olduğunasavunur.³²⁴ Maffosoli'nin anlatısının önemli bölümünü oluşturan göçebelik, göçebe bir yaşam göçebe bir düşünce biçimi canlı bir yaşamı, icat etmeyi, yeniyi doğurmayı içeren bir anlam taşır. Maffosoli göçebeliliğin arkeolojisini yaptığı kitabında çağdaş göçebeliliğin sorunsalının kimliği zayıflatmak, doğayla kaynaşmak daha yoğun ve sezilemez bir toplumsal bağı yeniden icat etmek olduğunu belirtir.³²⁵

O halde seyahat etmek yeni ve farklı bir yaşama temas etmek, dünyanın var oluşuna tanıklık etmekten daha da fazla bir anlam içeriyor olabilir. Kurulmuş olanı terk etmek, dolaşımı sağlar. İnsanın ve malların dolaşımı etkileşimi artırır.

Bir insanı yola çıkaran sebeplerin ya da hislerin neler olabileceğini sorduğum görüşmecilerimden, 28 yaşındaki evli ve mali müşavirlik yapan Ö.Y şu yanıtı vermiştir:

“Toplumsal baskı bence çok ciddi anlamda var ve farklılık. Eğer bir insan kendini o topluma ait hissetmiyorsa, her gün görüştüğü buluştuğu insanlardan sıkılıyorsa, sokakta karşılaştığı adamdan memnun olmuyorsa, birine vurup geçtiğinde özür dilemiyorsa, bisiklete binemiyorsa ne bilim başka bir şey yapamıyorsa... Ben mesela Kopenhag'ta bisiklet kiralayıp gezdim ve bisiklete binmek bir insanı bu kadar mutlu edebilir mi? Edebilir. Çünkü benim burada bisiklete binebileceğim bir ortam yok. O yüzden çok basit şeyler insanı, nedir yani bisiklettir en basit bu sana bir zevk

³²⁴ Michel Maffesoli, **Göçebelik Üzerine; İnisiyatif Boşluk**, çev. Mahir Ender Keskin. Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.14.

³²⁵ A.g.e. s.16

veriyorsa kendi yaşadığın ortamda sahip olamadığın bir şey seni seyahate itebiliyor demektir. Parkta, bahçede sabahlamak yani. Güvenlik endişen olmadan bunu yapabilmek mesela...”

Aslında bu cevabın çeşitli yorumları diğer görüşmecilerimden de gelmiştir. Seyahat etmenin kadın gezginler üzerindeki etkisini anlama noktasında sorular sorarken kadınları gitmeye iten sebepleri sorguladığımda aldığım cevaplar, kendi olma çabası, ülkedeki toplumsal baskının çokluğu ve kadına yönelik tacizci ve baskıcı bir müdahale ortamının yoğunluğuna yönelmiştir. Gitme arzusunun altında yatan ya da seyahatlerde hissedilen o özgürlük hissinin arka planında yatan bir etmen olarak ataerkil bir yapılanmanın ve müdahaleci bir toplum yapısının bunaltıcı etkisi olabilmektedir.

Fizik öğretmenliği yapan Ş.K ise gitme arzusunun ardında gezgin bir ruhun, kalmak istememe, başka bir yerde olma arzusunun olabileceğini dile getirmiştir. Ve gitme kararında kadınlık deneyiminin Türkiye’de ciddi etkisi olduğunu vurgulamıştır. Kendini her zaman özgür ruhlu biri olarak tanımladığını, ailesi tarafından bir baskıya maruz kalmadığını ama yine de geç saatlerde sokaklarda yürürken tedirginlik hissedebildiğini dile getirirken bunun seyahatleri de gitme isteğini de etkilediğini vurgulamıştır.

Gitmek istemek, orada bulunmayı reddetmek demektir. Geçici ya da kalıcı olarak bir ortamı terk etme arzusu huzursuz bir ruh haline işaret eder. Seyahat etmenin, ya da sürekli yolda olma halini arzulamanın, hareketliliğe duyulan ihtiyacın altında bu huzursuz ruh halinin yattığını da görebiliriz. Huzursuz ruh hali değişimin, farklılığın ve yeniliğin kapısını aralaması açısından da tetikleyici bir güçtür. Dolayısıyla seyahat edemediği noktada huzursuzluk hissettiklerini söyleyen görüşmecilerimin ruh halini bu bağlamda anlayabiliriz. Gidememek, sıkışıp kalmak, rutin birhayata mola verememek ya da yeni olanla kendini besleyememek farklı olanla temas edememek hem toplumsal bir yaşamın ilerlemesini engeller hem de insanların kendilerini gerçekleştirmelerine ket vurur. Seyahat etme arzusu yenilenme, keşfetme ve merak duygusuyla bağlı gibi görünmektedir.

Günümüzün iş ve eğitim amaçlı yolculukları da insanları hareketli bir yaşamazoramaktadır. Buradaki hareketlilik aslında olumlu bir hareketlilik sayılmaz. İşe, verimliliğe, bir amaca yönelik hız odaklı bir hareketliliğe işarete eden bir anlam anlatmaya çalıştığım. “Akışkan” bir toplumun iş yaşamı da eğitimi de akışkan bir hal almaktadır.³²⁶ Savaş amaçlı çıkılan yolculuklar da, Haçlı Seferleri gibi yolculuklar da yolculuğun başka bir yanını vurgular. Vahşi, yağmacı, çıkarıcı bir yolculuk türünü... Bunun yanında protesto yürüyüşleri, protesto amaçlı yapılan yolculuklardan da bahsedebiliriz. Bir dava, bir düşünceyi savunmak için çıkılan yolculuklar söz konusudur burada. Peace Pilgrim buna çok uygun bir örnektir. Barışı savunmak ve insanlarla Barış hakkında konuşmak ve onlarla etkileşim halinde olmak için üstünde mavi bir tunikle yola çıkan Peace Pilgrim’in yolculuğu aralıklarla verilen molalar ve kesintilerle birlikte toplamda yirmi sekiz yıl sürmüştür. Yirmi sekiz yıllık, Amerika kıtasını yürüyerek kat eden –kimi zaman otostop çektiği araçlarla-, kendini “barışa hizmet etmeye” adanmış bir kadın.³²⁷ Solnit Peace Pilgrim’in *“ilahi adaletten veya kutsal mucizlerden medet ummaktansa politik değişim talep eden hac yolculuğunun doğasında gerçekleşen bir anlam kaymasının”* ilk habercisi olduğunu belirtiyor.³²⁸ Solnit’e göre Barış Hacılarının yürüyüşü çeşitli anlamlar taşımaktaydı. Öncelikle dünyadaki sorunlardan dolayı kendi sıradan hayatını geride bıraktığı anlamı taşıyordu yola çıkması. Bir diğer anlamı ise şuydu: *“paranın, binaların ve dünyada ait olduğu bir yerin himayesi olmadan yaşamına devam edebiliyorsa o zaman belki daha geniş ölçekli, adamakıllı bir değişim ve adamakıllı güven de mümkün olabilirdi.”*³²⁹ Ve bir başka anlamı da üstlendiği rolle alakalıdır. Yani, Dünyada yaşanan durumla ilgili bir sorumluluk duyması ve kişisel olarak bunu üstüne almasıdır. Bir tanıklık içeriyordu onun yaşamı ayrıca kefarete ve bir örnekte de Barış Hacıları Solnit’e göre.

³²⁶ Akışkan kavramı Zygmunt Bauman’dan ödünç alınmıştır. Hemen hemen bütün anlatılarında bu kavrama rastlanmaktadır. Referans olarak bütün kitaplarını göstermek mümkündür.

³²⁷ Bknz. Peace Pilgrim “**Peace Pilgrim; Her Life And Work in Her Own Words**”, Ocean Tree Books, United States, 1981.

³²⁸ Rebecca Solnit, **Yol Aşkı; Yürümenin Tarihi**, çev. Kıvılcım, Encore Yayınları, İstanbul, 2017, s.92

³²⁹ A.g.e. s. 93

Yolculuklarinandığınız bir düşünceyi savunmak için de elverişli bir ortam hazırlar size. Portesto yürüyüşleri. Adalet yürüyüşleri. Taciz ve tecavüze yönelik farkındalık artırma yürüyüşleri. Tüm bu yürüyüşler de bir seyahattir. Bir yolculuk türünü oluşturmaktadır. Yürümek, kamusal alanda hareket halinde olmak ve var olmaktır. Yürümek bulunduğunuz şehrin sokaklarını, caddelerini keşfetmek, algılamak demektir. Yürümek yolculuğun –günümüzde teknolojik aletler ve otomobillerin bir din haline gelmesiyle birlikte azalmış olsa da- en önemli bir yönünü oluşturmaktadır. Bu anlamda kamusal alanda yürüyerek var olmanın önemine değinmek istiyorum. Mekânların düzenlenişi ve kamusal ve özel alanlardaki var olan Flanör ve Flanöz tartışmasında ele almış olsam da burada azıcık daha değinmek istiyorum. Yürümekle yolculuğun kesiştiği anların olduğunu bir kez daha belirtmekte fayda var. Yürümek bir düşünceyi savunmak için olsun ya da sadece yürüyüş yapmış olmak için yapılmış olsun; kısa süreli ya da uzun süreli olsun; kısa mesafeye ya da uzun mesafeye yönelmiş olsun yine de Solnit’in yerinde tanımlamasıyla “Yürüme dünyada olmak kadar dünyayı yaratmanın da yöntemlerinden biridir.”Solnit diyor ki;

“Yürüyen bedenin izini sürmek için onun şekil verdiği mekânlara bakabiliriz: patikalar, parklar ve yaya kaldırımları, tahayyül ve arzunun dışa vurmasının izleridir: bastonlar, ayakkabılar, haritalar, mataralar ve sırt çantaları da o arzunun maddi sonuçlarının devamıdır. Yürümenin, yapma ve çalışma ile paylaştığı o elzem şey, beden ve zihin dünyayla etkileşimi, yani dünyayı beden aracılığıyla, bedeni de dünya aracılığıyla keşfetmektedir.”³³⁰

Dünyayı anlamaya, anlamlandırmaya ve daha iyi bir biçime sokmak için çabalamak yürümeye, bulunduğumuz yere ve eylemlerimize bir anlam katar. Protesto yürüyüşleri buna çok uygun bir örnek teşkil eder. Daha fazla insana ulaşmak için, ya da herhangi bir şeye yönelik karşı duruş anlamında yapılan bir yolculuktur. Bir resmi kuruma karşı duruyor olabilir. Toplumsal ya da siyasi bazı politik tutumları protesto

³³⁰ A.g.e. s. 53-54

ediyor olabilir. Günümüz dünyasından örnek verir olursak son zamanlarda iklim değişikliğine dikkat çekmek ve gereken önlemlerin alınabilmesine yönelik talepleri dile getirmek için öğrencilerin gerçekleştirdikleri yürüyüşler bir yolculuktur. Daha doğrusu yolculuğu ve yürüyüşleri inandıkları bir davayı savunma ve daha fazla insanın dikkatini çekmek için etkili bir araç olarak kullanabilmektedirler. Örneğin İsveçli on altı yaşındaki öğrenci Greta Thunberg bu anlamda yakın zamanlarda çok ses getiren ve kendisini birden gündeme oturtan bir eylemle ortaya koymuştur. Varoluşsal bir krizle karşı karşıya olduğumuzun bilincinde olan Greta okul grevi eylemi için bunu yapmak zorunda olduğunu çünkü kimsenin hiçbir şey yapmadığını, yapabileceği şey neyse onu yapmanın onun için ahlaki bir sorumluluk olduğunu belirterek³³¹ iklim değişikliğine dikkat çekme hedefinde olan aktivist bir öğrenci. Bunu da bazı günler okula gitmeyi reddederek İsveç Parlamento Binası önüne oturarak ve neyi hedeflediğini, iklim değişikliğinin nelere yol açtığına dair broşürlerle insanların dikkatini çekmeye çalışan bir eylemle gerçekleştirdi. Daha sonra iklim yürüyüşlerine katıldı ve tek başına başlattığı eylemi çok ses getirdi ve onun yankısı toplumsal olarak bazı yerlerde yankı buldu. Greta'nın eyleminin farkına varıp yürüyüşlere katılan toplumsal gruplar da oluştu. Kısacası bu cesur kızın oturarak ve broşür dağıtarak başlayan eylemi yürüyüşlerle ve bazı ülkelerde yaptığı konuşmalarla da genişledi. Örneğin İsviçre'nin Davos kentinde Dünya Ekonomi Forumunda da küresel ısınma tehlikesine dikkat çekti ki eylemleri devam etmektedir hala. Bu örnek bize şunu çok net göstermektedir: Sokaklar, insanlarla etkileşim alanları, yürüyüşler, yolculuklar belirli bir ifade ve inancı dile getirme araçları olarak çok işlevsel durumdadır.

Greta'dan çok daha önceki yıllarda da bireysel eylemler ya da kitlesel yürüyüşler yapıldı. Tüm bunlar daha iyi bir dünya gerçeği oluşturmak için sözlerinin, taleplerinin duyulabilir kılınması için kamusal alanda varlıklarını ortaya koymak

³³¹ GretaThunberg hakkındaki bilgilere şu web sitelerinden ulaştım:<http://acikradyo.com.tr/acik-gazete/greta-acik-radyoda-varolussal-bir-krizle-karsi-karsiyayiz-bir-seyler-yapmak-zorundayim>
Erişim Tarihi:08.03.2019. Saat Dilimi: 15: 58
<https://tr.euronews.com/2019/03/06/video-greta-thunberg-ile-tanisin-kuresel-iklim-hareketinin-16-yasindaki-yeni-uncusu>
Erişim Tarihi: 08.03.2019. Saat Dilimi: 16.07

demektir. Bedeniyle, ruhuyla talepleriyle kendini ortaya koymak anlamında yürümek, insanlara, taleplerinin muhatabına ulaşmaya çalışmak bir amaç güden bir yolculuktur. Yürüyüşler, çıktığınız yolculuklar sizin için elinizden geldiği kadarıyla gidebildiğiniz ve görebildiğiniz kadarıyla dünyayı erişilebilir ve ulaşılabilir kılar.

Çeşitli ekolojistlerin “arabadan in bisiklete bin” çağrıları, araçların, egzoz dumanlarının yarattığı çevre tahribatına dikkat çekmek için oluşturdukları projeler, sağlıklı bir çevre ve sağlıklı bir ortama yönelik dile getirilen talepler bunların hepsi seyahat ve yolculuklarla kesişebilmektedir. Örneğin bir ülkeye seyahat ederken bunu bisiklet aracılığıyla yapmak bir duruş da getirebilir ardından sadece bisiklete binmeyi sevmekten dolayı gerçekleşen bir seyahat türü de olabilir. Ama çevreye yönelik olumlu bir eylem gerçekleştirmiş olduklarını da gösterir aynı zamanda. Motorsiklet gibi yakıt gerektirmeyen, çevreye zarar vermeyen bir araç olarak kullanılma amacı gütmeyen kullanmakta bir çevreye yönelik olumlu bir adımı oluşturmaktadır yine de.

Yürüyerek gerçekleştirilen bir yolculuk olsun, isterse bir araçla –motorsiklet, otobüs, uçak, bisiklet, karavan vs- gerçekleştirilen bir yolculuk olsun, amaçlı ya da amaçsız yapılsın seyahatler içinde büyük bir potansiyel taşır ve büyük ölçüde tutku içerir. Günümüz dünyasında da aslında geçmişten beri bir statü göstergesi halini korumaya devam ettiğini iddia edebilirsek de hatta bu statü kazanma halinin çok daha fazla insanın seyahat etme amacını oluşturduğunu düşünebilirsek de yine de seyahatin zenginleştirici potansiyelinden söz etmemiz mümkün.

Seyahatin doğası ile ilgili söylemekten geri duramayacağım bir şey var. O da zıtlıklarla, karşıtların birliği ile donanmış bir dünyada burada kalma isteği ve başka yerde olma arzusu arasında “uzlaşım sal olmayan” bir diyalektiğin oluşudur. Maffosoli’nin haklı olarak değindiği gibi kalmakla gitmek, arzu ve tatmin olmama, statik ile dinamik arasında değişmez bir diyalektik vardır.³³² Dolayısıyla seyahati özgül ve önemli kılan gitmek arzusu olduğu kadar kalmak arzusudur da aynı zamanda. Ben burada bu iki zıtlık arasındaki diyalektiği çözümlemeye çalışmıyorum. Benim peşinden koştuğum “hareketli olmak ihtiyacı”, “yolda olma

³³² Maffosoli 2011; s. 83

arzusu”, “yolculuğa duyulan yoğun tutku”, “başka yerde olma, sürekli bir başka bir yerde bulunmaya yönelik duyulan özlem”in izini sürmek, sebeplerini anlamaya çalışmaktır. Yine de bu diyalektiği vurgulamak, her şeyin zıttıyla var olduğunu belirtmek gerekir.

Barbara Cassin **Nostalji** adlı kitabında insanın ne zaman evinde olduğu sorusunu sorar ve Odysseus, Aeneas ve Arendt bağlamında bu soruya cevap arar:

“Eve dönüyorum denebilir ama döndüğüm yer evim değil. Bunun nedeni belki de bir evimin olmaması. Ya da daha doğrusu, evimde olmadığım zaman kendimi daha fazla evimde, evim gibi bir yerde hissediyor olmam. Öyleyse insan ne zaman evindedir?”³³³

Öyleyse bir insanın kendini ait hissetmeme isteği ile ilgili olabilir mi seyahat? Ben yolculuk yaparken, yol halindeyken kendimi aidiyete en yakın halde buluyorum kendimi. Yolları kendine ev edinmiş birçok gezgin var günümüzde. Bu tezde ortaya koymaya çalıştığım gezgin kadınlardan ve insanlardan çok fazla var. Her birine sorarsak çok öznel cevaplar alabiliriz. Ait olmak, ait olmayı istememek, bağlılık hissetmemek, köksüzleşmek seyahat ve yolda olma haliyle sıkı bir bağ içerisindedir. Maffesoli hareket ve değişim arzusunun huzursuzluğun işareti olduğuna dikkat çekmektedir. Değişimi ve dönüşümü getirenin de huzursuzluk halinin olduğunu düşünecek olursak bunun yolla bağı, yolculuğa, gitmeye yönelik tutkunun bağlamını anlamaya yaklaşmış oluruz. Tümüyle anlamak mümkün değilse bile etmenleri tartışmak gitme arzusuna, dürtüsüne ya da eylemine yönelik yüklenen anlamları ve değerleri, ondan beklenenleri de anlamamıza bir nebze yardımcı olacaktır.

Satış elemanı, bir yıllık bir Güney Amerika seyahati sonunda eşinden ayrılan ve sıklıkla kendisine yeni seyahat rotaları çizen satış elemanı 37 yaşındaki bir görüşmecime onu yola çıkaranın ne olduğunu sorduğumda bana köklere, bağlara çok inanmadığı cevabını vermiştir:

³³³Barbara Cassin, **Nostalji; İnsan Ne Zaman Evindedir?** , çev. Seçil Kıvrak, Kolektif Kitap, İstanbul, 2018, s.11.

“Ben kök mevzusuna inanmıyorum. Aileye, ailemi çok seviyorum. Annemle inanılmaz bir bağ var aramızda diyeceğim ama buna da inanmıyorum. Hayatta ben hariç her şeyin geçici olduğunu düşünüyorum. Biraz kaderciyim de o konuda. Yangını, seli, şusu busu bir anda senin yıllarca biriktirdiğin, hayatında olduğunu düşündüğün kişileri bir anda senden hayatından çektirip götürebilir. Ve bir anda tek başına kalabilirsin. O köksüzlük hissini sürekli hissedebilmek için ben seyahate gidiyorum. Kendime şeyi kanıtliyorum. Hiç kimseye, hiçbir şeye hiçbir yere bağlı değilim ben. Ve her şartta ayakta kalabilirim. Diyorum ya, motor kullanmaya tek başıma başladım.

Kendime hep şeyi diyorum. Bunu yaptım ya her şeyi yaparım. O his yönlüyor beni seyahat etmeye. Kendime kanıtliyorum sürekli. Ya şey var. Bir kadını ancak kendisi engelleyebilir. Ben kendimi engellemiyorum.”

Seyahate yüklenen en bilinen anlamlardan biridir köksüzlük. Köksüz hissetmek insanı hareket etmeye, yolculuklar yapmaya, farklı bir yerde farklı insanlar arasında bulunmaya itiyor olabilir mi? Köksüzlük hissi bir başka yaşamı, bir başka yeri özlemekle ilişkili olabilir mi? Ait hissetmemek, her yerde olabilmek hissini bir başka yer özlemine arttırıyor olabilir mi? Bu sorulara cevap vermek kolay değil. Ama ben birbirleriyle bağlantılı olabileceğini iddia edeceğim.³³⁴

Zamanın parçalandığı, ilişkilerin yoğunlaşıp kırılanlaştığı, anın hükümranlılığı altında yaşanıldığı, yerleşik kurumlara duyulan inancın azaldığı, tüketici bir haz arayışıyla “sonsuzluğa duyulan susuzluğun arttığı”³³⁵ bir dönemde insanların yeni yerlere, yolculuklara açlığı da anlaşılabilir. Yine de seyahatin

³³⁴Galiçya Portekizce bir sözcük olan “saudade” gezginliğin anahtar sözcüklerinden biri olabilir. Saudade bir şeyin, âşık olunan bir kimsenin yokluğunda hissedilen yoğun duygu durumunu, özlemi ifade eder. Bu sözcük başka bir yerde olmaya duyulan hissi de karşılayabilir. Michel Maffasoli bu kavramı “başka yer nostaljisi” olarak tanımlamaktadır. Bknz: Maffasoli, 2011, s.61. Saudade tanımı yasaklanmadan önce Vikipedi’den incelenerek kullanımında o siteden yararlanılmıştır.

³³⁵Bu kavram Durkheime’a aittir. Bu kavramı ödünç olarak Maffasoli’nin kitabından alıntı olarak kullanıyorum.

anlamı, odağı, içeriği, insanlarda uyandırdıkları hisler, talepler ve beklentiler çeşitlilik ve farklılık içerebilmektedir. Türk edebiyatının en gezgin yazarlarından biri olan Buket Uzuner **Şehir Romantiğinin Günlüğü** adlı kitabında seyahate yönelik şöyle bir yorumda bulunmaktadır:

“Toplumsal kurallara körü körüne uymaya başkaldırıp başkalarının düzenlediği yaşam tarzını reddedebilisin gücü ve keyfidir bu. Bizlere her kültürde farklı da görünse aslında her yerde tektip yaşam biçimi dayatan otoriteye hepimiz farklı biçimlerde karşı koyabiliriz. Benimkisi bireysel olarak; seyahat etmektir(r), yerleşmemektir(r) , ve toplumsal olarak da yazmaktır(r)”³³⁶

Aslında bu anlatım seyahatin içerdiği yenilik ve değişiklik, farklılığa duyulan özlemi vurguladığı kadar gerek bireysel gerek toplumsal monotonlaşma ve tektip militer bir yaşam düzenine yönelik sıkılmayı da anlatması açısından önemli. Görüşme yaptığım gezgin kadınlarda hemen hemen hepsinde bu ortak bir karşı duruş bu aslında. Sürekli yeni bir yer görme merakına, farklı bir yaşama ve değişikliğe yapılan vurgular hepsinde ortak bulduğum özellikler arasında yer almaktadır. Yolculuğa çıkmak bu anlamda insanı yenileyen bir süreçtir. Seyahatin algısı bireysel deneyimlerle sıkı bir bağlantıya olmasından dolayı göreceli konumunu büyük ölçüde koruyor olsa da bazı ortaklıklar da taşır. Örneğin seyahatin kendisi için ne ifade ettiğini sorduğum bir görüşmecim, emekli polis, kendisini “emekli seyyah” olarak tanımlayan Ş.S. şöyle söylüyor:

“Seyahat etmek, gezmek görmek, yeni bir şeyler tanımaktır. Dünya görüşünün açılmasıdır aslında. Eğer at gözlüğüyle bakıyorsan dünyaya, bu açılıyor. Kulaklarının arkasına kadar bütün algıların açık oluyor. Ve şey düşünüyorsun. Senden farklı bir sürü insan var. Ve o insanları tanıma, o kültürleri tanıma fırsatı buluyorsun. Aslında seyahat etmek özgürlük oluyor. Özgürlük, öğrenmek,

³³⁶Buket Uzuner, **Şehir Romantiğinin Günlüğü**, Everest Yayınları. İstanbul, 2018, s. 5

hayatı öğrenmek. Bunu kitaplardan öğrenebilirsin. Bir de seyahat ederek öğrenebilirsin. Yani kendini de bulabilirsin kitaplarda. Kendini yollarda da bulabilirsin.”

Ufkunun açılması, farklı bir bakış açısı kazanmak, özgürleşmek hemen hemen bütün görüşmecilerimin seyahatle ilişkilendirdiği kavramlar. Özgürleşme kavramıyla ilgili daha detaylı bir tartışmayı ilerleyen kısımlarda yapacağım. Özgürleşme ve seyahatin neler kattığına dair bilgileri tartışmadan önce biraz daha seyahatin algısını tartışmak istiyorum burada.

Aslında seyahat algısı çok değişkenlik göstermektedir. Burada onun mutlak bir gerçeklik olarak izini sürmedim. Seyahatin insanlarda ne gibi hisler uyandırdığını, seyahatten neler talep edilebildiğini irdelemeye çalıştım. Seyahate yönelik kültürel bir çalışma olarak oldukça ciddi katkılarda bulunmuş olan Alain de Botton **Seyahat Sanatı** adlı kitabında seyahate farklı bir gözle yaklaştırmaya çalışıyor. Bu eserinde özellikle “*seyahatten beklenenle seyahatin sunduğu gerçeklik arasında yatan farka*” dikkat çekmesi oldukça kayda değer bir tavır. Botton’a göre biz insanlar kimi zaman planlarımızı bazen de tüm hayatımızı çok basit ve üzerinde hiçbir şey düşünmediğiniz bir mutluluk imgesinden etkilenecek değiştirebilmekteyiz ve en olmadık bir şey bile bizi kolayca harekete geçirebilmektedir.³³⁷ Seyahat dürtüsü bu itici güce sahip yoğun bir motivasyondur.

Botton’a göre, eğer yaşamımıza hükmeden şey bir mutluluk arayışıysa bu arayışın dinamiklerini açığa çıkaran az sayıdaki etkinliklerden biri seyahatlerimizdir. Ona göre “*seyahatler dolaylı da olsa iş ortamının ve ayakta kalma mücadelesinin ağır koşullarından sıyrıldığımızda nasıl bir yaşamımız olacağını, istediğimiz gibi yaşamaktan ne anladığımızı ortaya koymaktadır.*”³³⁸ Seyahatlerin insanın ufkunu açması benim görüşmecilerimin hepsinin ortaklaştığı bir konudur. Bakış açısını derinleştiren bir güce sahiptir yolculuk. Bu anlamda bazı insanların gerçekleştirdiği kısa ya da uzun süreli bir seyahatin sonunda hayatında köklü değişiklikler yapması

³³⁷ Alain De Botton, **Seyahat Sanatı**, çev. Ahu Sıla Bayer, Sel Yayınları, İstanbul, 2014.

³³⁸ A.g.e. s. 15

gibi sonuçlara da yol açabildiğini düşünecek olursak Botton'un yukarıdaki ifadesi seyahatin önemli bir yönünü ortaya koyduğunu anlayabiliriz.

Gitmek, farklı deneyimleri yaşamak, farklı yaşamlara ve insanlara ulaşmak... Bireysel anlamı kadar toplumsal anlamı da kesinlikle bir araştırmayı hak eden, çok katmanlı bir konudur. Bu gitme arzusunun genlerle, ailevi herhangi bir etkileşimle ilgili olup olamayacağına yönelik sorduğum sorulardan biri de ailede herhangi bir gezginin, gezmeyi çok seven bir aile üyesinin olup olmadığı ile ilgiliydi. Aldığım cevaplar çeşitlilik içeriyordu. Aslında bir kısmı tır şoförü ya da turizmci bir baba ya da seyahati gerçekten seven bir aileden söz ederken kimisi de bunun içten gelen bir şey olabildiğini, aslında aile üyelerinden,-daha çok anne baba kardeşten söz ediyorlar- gezmeyi çok sevmediklerinden, kendi içinde o seyahat arzusunun geliştiğinden bahsediyor. Bir kısmında da zaten seyahate yönelik ilk zamanlarda özel bir ilgi olmamış olsa da gündelik hayatın içinde gerçekleştirdikleri hareketlilik ve eylemlilik onları seyahate ilgi duymaya yöneltmiş olabileceğine dair söylemlerde bulundular. Bazen seyahat etmek en önce sizin bilincinize yerleşmeden, farkına varmadan sizin hayatınıza sızabiliyor. Hareket etme ihtiyacı, bilgi yenilik farklı ilişkiler kurma ihtiyacı da bunu bir karar verme ve uygulama sürecinin dışında besleyebiliyor diyebiliriz.

Buket Uzuner de aslında kendi anlattığı kadarıyla kültürlü ve öğrenmeyi önemseyen bir ailenin çocuğu olarak yetişmiş birisidir. Uzuner, sıklıkla ailesinin onu ve kardeşini gezip görerek yaşadıkları ülkeyi ve kültürü öğrenmeleri için Türkiye'nin çeşitli yerlerine seyahate çıkarmalarından söz etmiştir. Seyahatin genetik kodları olup olmadığı tartışması bir yana dursun, insanın eğitiminin başladığı ilk yer olan aile ortamında edinilen deneyimlerin ve bilgilerin düşünce ve duyguları etkilediği gerçeği çerçevesinde seyahate yönelik ilgiyi de arttırma konusunda oldukça etkili bir konumda olduğunu ifade edebiliriz. Ancak yine de bu tek neden değildir. Yukarıda da değindiğim gibi gezmenin ailevi bir geçmişten veya kökenden gelmek zorunda olmadığını, bunun değişkenlik gösterdiğini bir kez daha belirtmek gerek. Bazen seyahat etmeye çok sıcak bakmayan ailelerden bile keşfetmeyi, seyahat etmeyi seven, yolculuğa, yolda olma haline ihtiyaç duyan insanların çıkabildiğini de eklemek gerek. Bunu birinci ağızdan, kendi deneyimlerimle de onaylayabilirim.

Benim ailemde hareketliliği mecbur kaldığı düzeyde gerçekleştiren bir aile. Seyahat etmek, bir şeyleri keşfetmek gibi özel bir ilgileri, arzuları ve istekleri yok. Genellikle kendi konfor alanlarında kalmayı daha çok tercih ederler. Bende ise durum bunun tam tersidir. Hayatımda hareketlilik ve aidiyet olguları daha farklı bir bağlamda yer alır. Bir yerden başka bir yere gitmek ve yürümek yaşamımın en vazgeçilmez olgularını oluşturur. Benim seyahate yönelik arzum çok geç sayılabilecek bir yaşta - yirmi beş yaş- ortaya çıkmış olsa da yolculuk bu zamana kadarki yaşamımda hareketli bir hayata açılışımı da ortaya çıkardı, bunu anlamlandırmama ve tanımlamama olanak sağladı. Bana bu tezi yazdıran arzu, gitmek, seyahat etmek, sürekli yeni bir şeyler öğrenmeye yönelik açlıktan ve arayıştan kaynaklanmaktadır. Hayatımda neyin yoksunluğunu duyduysam hepsini bir bilgi açlığına dönüştürdüğümü fark ettim. Belki bu anlamda bilgi ve yenilik fetişizmine de yönelmiş olabilirim. Öğrenmeye ve yeni şeylere dair sonu gelmez arzum bu fetişizmi beslemiş olabilir. İçsel dünyamda hissettiğim ve bir türlü kapatmayı başaramadığım bir kara deliği bilgiyle, yazıyla, daha fazla hareketlilikle, seyahatle kapatmaya çalıştığımı, bunu hala denediğimi söyleyebilirim. Arayışım hala sürüyor. Henüz neyi aradığımı, aradığım şeyi de bulduğumu söyleyemem; ama seyahatler benim bu arayışımı oldukça kolaylaştırıyor. Belki de sadece hareket halinde, seyahat halinde, o çok meşhur metafor olarak kullanılan “yolda olma” halidir benim aradığım şey. Öyle olduğunu düşünüyor ve buna inanıyorum. Yanılıyor olabilirim. Bu benim daha fazla seyahat ederek, kendimi ve dünyayı tanımamla öğrenebileceğim bir süreç. Yine debu benim seyahat isteğimi fazlasıyla kamçılıyor. Ve daha fazla hareket etmemi sağlıyor. Bir de dünyaya farklı kültürlere, farklı insanlara, farklı bir ülkenin sokaklarında yürümeye, bahçesinde uzanmaya, müzesini gezmeye, köprüleri üstünde turlamaya, en sevdiğim yazarların yaşadığı evleri görmeye, soluduğu havaları solumaya duyduğum doyurulamaz bir açlık da cabası. Tüm bu etkenler insanın sabit bir hayat kurmasını zorlaştırır; ama bir yandan da ufkunu, zihnini, kalbini genişletir. Bu deneyim aktarımı yoluyla yapılan karşılaştırma farklılığı ortaya koymaktadır. Uzuner de durumun tam tersi olduğunu ve ona o hareketliliği ve öğrenme isteğini aşlamış olanınaile kurumu olduğunu kolaylıkla görebiliriz. Daha sonra ise kendi gezgin yönünü keşfedip bunu edebiyat aşkıyla birleştirip beslemiş bir yazardır kendisi. Ben kendi kendime öğrendim. Çok zamanımı aldı hayatımda seyahatin aslında

vazgeçilmez bir tutku olduğu gerçeğini anlamam. İyi hissetme, yalnızlıktan kurtulma bir anlam bulma arayışı önce kitaplarla daha sonra da hareket isteği, dışarıda, kamusal alanda var olma arzusuyla birleşti. Bu iki arzu, iki ayrı kaynaktan gelip birleşerek seyahat denizine akan nehirler gibiydi benim için. En sonunda birleşti daha büyük bir açlık oluşturdu. Ama açlığınıza kulak verdiğiniz zaman onu en verimli şekilde nasıl giderebileceğinize dair yollar da bulursunuz onu doyurma isteği de. Seyahat bu anlamda sizi harekete geçirme konusunda ciddi bir faktör. Olumlu bir hırs yaratıyor. Eylemlilik yaratıyor. Bir yandan da bu karşılaştırmayı mutlak kabul etmemeyi göz önünde bulundurmakla birlikte farklılıklara dikkat çekmek de önemlidir. Herkesin hikâyesi farklıdır. Bu tezin öznesi olarak her kadının seyahate yüklediği anlam, ondan beklediği ve aradığı, talep ettiği şey de farklıdır. Bunun sonsuza uzanan bir olasılıklar okyanusu olduğunu söylemek gerekir. Bu yüzden ben bu tezde sadece belirli ortaklıklar ve farklılıklara, seyahatin güçlü varoluşunun neler ile ilgili olabileceği tüm değişken ve farklılaşabilen olasılıklarıyla araştırmayı önemli buldum.

Rebecca Solnit, bilinmeyen sınırlarına temas etmenin insanın duyularını keskinleştirdiğini söyler.³³⁹ Ortadan kaybolma arzusu,³⁴⁰ güçlü bir arzu olabilmektedir. Kimisi biraz nefes alıp yeni yerleri, yeni manzaraları gözlerinin belleğine ve fotoğraf makinasına kaydedip rahat ve güvende hissettiği bir eve geri dönmek ister. Kimisi de belki de hiç eve bile sahip olmamıştır. Dünyaya ve hayata daha mülkiyetsiz bir konumdan ve bakıştan yaklaşır. Her seyahat türü için aynı şeyi söylememiz mümkün değilse de kaybolma isteğini karşılama adı altında gerçekleştirilen seyahatlerin de var olduğunu söyleyebiliriz. Ben ne zaman seyahate çıksam geri döneceğim gerçeğini kafamdan da kalbimden de siler atar, hatta tanıdık hiç kimseyle iletişime geçmeme çabasıyla çevreme, gittiğim yere odaklanmaya çalışırım. Ulaşılamaz olma arzusu da bunu besler bende. Seyahati o anlamda bir araç olarak kullandığımı da söyleyebilirim. İnsanlarla ilişkilerimde arama set çekmek

³³⁹Rebecca Solnit, **Kaybolma Kılavuzu**, çev. Gökçe Gündüç. Encore Yayınları, İstanbul, 2015.

³⁴⁰Benim de günün birinde ortadan kaybolma gibi senelerdir sesini duymazdan geldiğim, ya da gerçekleştirmek isteyip bir türlü gerçekleştiremediğim birçok şiddetli arzum var. Belki de ne olduğunu bilemediğim deli gibi özlediğim bir “*saudade*”in o kaybolma isteğiyle bir ilişkisi vardır.

istediğimde oldukça etkili bir araç ancak hayatla doğrudan bir bağ kurmamı da sağlamaktadır aynı zamanda. Bu benim ortadan kaybolma hayalim seyahat arzumu birleştikçe daha yoğun bir arzuya dönüşmekte. Benim gibi düşünen insanların var olduğunu içgüdüsel olarak da okuduğum bloglardan ya da dinlediğim gezgin kadınların bazılarından da biliyorum. Ya da gerçek bir hayat hikâyesini anlatan kitaplardan da öğrenebiliyoruz bunu. Alexander Supertramp diye bildiğimiz kişi mesela. Ya da yirmi sekiz yıl bir ormanda yaşamış, çalarak hayatını bir ormanlık alanda inşa etmiş ancak medeniyetle ilişkisini neredeyse sıfıra indirmiş adam örneğin³⁴¹. Bu örnekler insanların hayatla, insanlarla ya da toplumla bir derdi olduğunu ortaya koymaktadır. Kaybolma isteği nereden kaynaklanmaktadır peki? Toplumdan mı sıkılmıştır insan? Prangalardan mı kurtulmak ister? Mutlu bir aile, ev, başarılı bir iş, statü göstergesi bir araba, evlilik çocuk, emeklilik tatil planları gibi kısıtlı bir döngüye hapsedilen hayat pratikleri kaybolma isteğini, seyahatle geçici ya da kalıcı olarak uzaklaşma isteğini ne derece etkiler?

Solnit, kaybolmaya ilişkin Virginia Woolf ile ilgili bir örnek verir. Yerinde bir anlatım olduğu için burada yer vermek istedim. Uzun olarak alıntıladığım bu anlatım belki yukarıdaki sorulara bir cevap bulmamıza yardımcı olabilir:

“Woolf için kaybolmak coğrafi bir mesele değildir. Hiç kimse olmamak ve böyle birine dönüşmek, bir kimlik sorunudur. Bir başka deyişle, başkalarının seni sen yaptığını inandığı prangalardan kurtulmak, tutkulu bir arzuyla sınırlı kalmaz, çoğu kez acil bir ihtiyaç haline gelir. Kimliğin çözülmesi, yabancı ülkelere giden, sığınağı uzaklarda bulan gezginler için tanıdık bir kavramdır. Ama Woolf, bilinçteki küçük dalgalanmalara ilişkin keskin algısı sayesinde onu sokağın başına yürürken veya koltukta yalnız otururken de bulabiliyor. Hayır, Woolf bir romantik değildi; dolayısıyla erotik aşkı kaybolmayı umduğu da söylenemezdi. Böylesi bir aşkı sevilen kişi aslında bir davetiyedir; içinizden

³⁴¹ “Yabana Doğru” ve “Ormanda Yaşam” isimli kitaplar bu gerçek yaşamdan alınan örneklerin anlatısını sunmaktadır.

gizlice, hiç kıpırdamadan, tıpkı toprağın altında on yedi sene sabreden çekirge gibi bekleyen o kişiye dönüşmeye çağırır sizi. Kaldı ki, başkasına duyulan aşk, karşıdaki insanın ruhundaki sır perdesini aralayarak, başkasının esrarında kendi gizemlerinizi görme arzusudur. Woolf'un kayboluşu yalnızlıktır, tıpkı Thoreau'nunki gibi.³⁴²

Virginia Woolf'un yürüyüşlere, Londra sokaklarındaki yürüyüş ve gözlemlerine düşkünlüğü bilinen bir gerçektir. Hatta bir kurşun kalemin peşinden arşınladığı Londra sokaklarıyla ilgili denemesi de bize bununla ilgili bilgi verir. Woolf yürümeyi seven birisiydi. İç huzursuzlukları, hareketliliğe duyduğu ihtiyaç da bilinmektedir. Belki de Woolf'un intiharı da bu kaybolma arzusu ile bir bağ içeriyor da olabilir. Tüm bunları birlikte düşündüğümüzde üstteki alıntı daha da anlam kazanıyor. Yalnızlığı doldurma isteği de olabilir. Yalnızlığı yaşama isteği de. Aidiyetsizliktir belki de. Kök salamamak. Solnit, Woolf'un kaybolmakla soyut bir biçimde ilgilenmediğine, kendini kaybetmeye çalıştığına değiniyor. Kendini kaybetmeye çalışmak seyahati, yolculuğu bir aracı haline getirebilir. Nitekim getiriyor da çoğu zaman.

Kimisi kök salmış olmaktan, aynı yerden, aynı hayat biçiminde ya da tektip bir ilişkinin içinde olmaktan bunalır seyahate, yollara çıkar. Kimisinin nedeni de kök salamıyor olmanın acısından kurtulmaktır. Seyahatleyken -yalnız ya da birileriyle birlikte fark etmez ama daha çok yalnızken daha fark edilir bir şeydir bu- insan daha fazla bağ kurar dünyayla, insanlarla, hayatla.

Kaybolurken ya da uzaklaşırken, bunu seyahatle gerçekleştirdiğinizde Solnit'in yerinde anlatımıyla birçok tanıdık şey gözünüzün önünden silinir. Tanıdık şeylerden bunalmak hemen hemen hepimizin başına gelen bir şeydir. Bilinmez

³⁴² Solnit 2015; s.22

Alıntının uzunluğu biraz haddini aşmış olabilir. Ancak değindiği ve anlatmaya çalıştığı konu açısından bence elzemdir. Kaybolma arzusu seyahat etmekle birleşebilir ki bu seyahat bir ülkeye gitmekten daha fazlasını içerir. Bunu hatırlamakta fayda var. Hiç görmediği gezmediği merak etmediği mahallesini gezmekte bir insanı seyahate çıkarmış olabilir. Ama kaybolma isteği ya da erişilebilir olmaktan uzaklaşma, farklı yaşamların içinde kaybolma, erime isteği çok daha derin ve karmaşık bir anlam içerir.

çekiciliği de bir anlamda buradan gelir. Tanıdıklığın uzaklaşması, farklı olanla yüz yüze gelmek. Seyahat bu anlamda korkuları silmeyi, yabancıyı anlamayı, farklı olanı kucaklamayı da öğretebilir size. Tabi ki algınız açık ve anlamaya ve dinlemeye kendinizi bırakırsanız.

Yirminci yüzyılın başarılı ve azimli dağcısı Wanda Rutkiewicz’in belirttiği gibi *“hepimiz yüreklerimizde tutkularımızın bir Everest’ini taşırız. Her birimizin Everest’i birbirinden farklıdır ve kimi diğerlerinden daha görkemlidir. Fakat hiçbirisi önemsiz değildir.”*³⁴³ Seyahat bu anlamda bazıları için kısa bir dinlenme, rutin, sıkıcı ve katı bir yaşam biçiminin boğuculuğundan iş hayatının kasvetinden kaçmak için bir sığınak, kimisi için de bir Everest’tir muhakkak çıkılması gereken. Bu tezi yazma kararında seyahatin bir hobi, bir tutku olarak insanın kendi cinsiyetine ve sosyal rollerine yüklenen aşırı beklenti ve baskı çemberini kırmakta bir etkisi olup olamayacağına dair içsel sorgulamalarımın yeri büyüktür. Seyahat edemediğim her an ruhumun çürüdüğünü hissetmem, sadece yeni bir yer görme arzum değil farklı yaşamlara, farklı iklimlere, bilmediğim insanlarla etkileşime girme arzumun arzudan çok bir ihtiyaç olduğunu hissetmem. Bu hislerle birlikte gelen acı ve seyahat anında hissettiğim güçlü, özgüvenli ve cesur, girişken hislerim ve tavırlarım da bu soruya çok az cevap veriyorduydu da sorunun peşine takılmadan edemedim.

İncelediğim gezi kitapları, yaptığım görüşmeler, okuduğum araştırma kitapları, incelediğim bloglar, seslerine kulak verdiğim hislerim ve yalnız gezen bir kadın olarak kendi deneyimlerim gösterdi ki dinlenme ya da kısa bir tatil olarak görülmeyen “başlı başına bir iş” gibi üstlenilen seyahat aşkı, yoğun bir ‘tutku ve arayış’la yüklüdür. Arayış tutkusuyla da insanı yola çıkartır bir yandan. Yoldan da çıkartır aynı zamanda. Sana sunulan yolu değiştirme fırsatı sağlar. Makbul olduğu söylenen yoldan çıkmanı sağlar.

Gezgin Kadınlarla ilgili bir platformun kurucusu olan, gazeteci görüşmecim C.N. M seyahatin tanımını sınırları aşmakla ilişkilendiriyor:

³⁴³ Gertrude Reinisch 2013; s.66.

“Benim için seyahat sınırlarımı aşmak demek. Her seyahatimde bunun olmasını istiyorum. Herhangi bir sınır. Çok basit bir sınır da olabilir. Bir şeyi yemem dediğim bir şeyi yemem de olur benim için. Çünkü biraz dünya üzerindeki evrenin o güzel parçalarını toplamanın sınırsız olmaktan geçtiğini, her şeye açık olmaktan geçtiğini düşünüyorum. Çünkü bebeklikten sonra önyargılarla büyüyoruz. Ve o önyargıları kırarsak huzura ericez bence.”

Seyahatin anlamı ve insanlarda uyandırdığı hisler farklılık gösterse de seyahat ile ilgili en sık karşılaştığım yorum “sınırları ortadan kaldırması” ile ilgili oldu. Farklı kültürlerle ve insanlarla bir araya geliyor olmak, insanların duvarlarını yıkan, sınırlarını ortadan kaldıran bir işlev görür. Bu anlamda seyahatin farklı yaşamlara temas etmesi, birbirinden çok farklı kültürlerdeki insanları ve yaşamları anlamaya, farklılığa yönelik tolerans ve anlayışa katkı sağladığını belirtebiliriz. Yine de şuan daha bireysel yaşanan bir seyahat algısında insanların taşıdıkları kültürel kimlikleri ve bakış açılarının da gördüklerini anlama ve anlamlandırmasına etki ettiğini belirtmeliyiz.

Seyahat bir yandan da güçlenme ve yüzleşme konusunda da etkin bir role sahiptir hayatlarımızda. Hatta bunu seyahat kelimesinden biraz uzaklaşarak yolda olma halidir. Yürümek olarak da ele almalıyız belki de. Yirmi altı yaşında çıktığı pasifik Dağ Yolu’ndaki yürüyüşünü anlattığı **Yaban** adlı kitapta Cheryl Strayed bu yürüyüş sırasında doğa ile ilişkisi içinde kendi iç dünyası ve yaşamındaki hayal kırıklıkları, acıları ve hatalarıyla yüzleşip barıştığına tanık olmaktayız. Birkaç ayını alan bu yolculuğu anlatan kitabında Strayed, kırılgan bir kadından kırılganlığına sahip çıkan güçlü bir kadına dönüşmesine yol açan yürüyüş deneyimini anlatır. Çok sevdiği ve güçlü bir ilişkisi olduğu annesini kaybedişiyile başlayan, uyuşturucu kullanımı ve eşini aldatmaya kadar varan, hayatının gelgitlerini ve hatalarını sırt çantasına yüklenerek tek başına yürüyüşe çıkar Pasifik Dağ Yolu’nda. Kendini yenileme, kendini toparlama konusunda yürümek acı verici ama güçlü bir motivasyon olabilir. Tıpkı Kutsal topraklara yapılan hac yolculukları gibi. Onlar da bu tarz bir yolculuğu oluşturur. Bedenin sınırlarını zorlayarak anlama ulaşma çabası belki de yürüyüşlerin seyahatle birleştiği en önemli ortak kümeyi oluşturmaktadır.

Örneğin ben kendimi Likya ya da Kariya Yolu gibi bir yolu yürüme deneyimi yaşama arzusunu yoğun bir şekilde hissederken aslında aşağı yukarı Strayed’in hislerine benzer hisler taşıyorum: Fiziksel ve bedensel sınırlarımı zorlamak nereye kadar dayanabileceğimi görmek. Ruhsal acıdan uzaklaşmamı sağlayacak kadar bedenimi ve zihnimi zorlamak. Bu sanki içinde bir arındırma taşıyor olabilir gibi geliyor bana. Yoga eğitmeni ve tiyatro oyuncusu gezgin kadın N.K. seyahatin farkındalığı geliştirdiğine ve insanın iyileşmesine katkı sağladığına dikkat çekmiştir:

“Yani seyahat şifalandırır?”

Kesinlikle. Ve dediğim gibi zaten hiç de farklı olmadığımızı gösteriyor. O farkındalıkla seyahat edenler daha anlayışlı oluyor karşındaki insana. Daha onun gibi bakabiliyor daha empati yapabiliyor. Bu yönleri geliştiriyor bence.”

Strayed, kendisini, yürürken yaşadığı korkuları dizginleyerek gücünü, cesaretini yeniden oluşturmaya çalıştığını anlatırken bu şekilde zihin kontrolü yaptığını ve kendisinin cesur olduğuna dair kendine anlattığı hikâyede ısrarcı olmanın çoğunlukla işe yaradığını söyler. *“Korku korkuyu, güç gücü yaratır”* der. Ve kendini gücünü yeniden oluşturmaya karar verir:

“Pasifik Dağ Yolu’nda yürümenin en ilginç yanı, o yaz beni o denli derinden etkileyen şey- ve aynı zamanda pek çok şey gibi son derece basit olan şey- her durumda pek az seçeneğimin olması ve genellikle en az istediğim şeyi yapmak zorunda olmamdı. Kaçışına da yadsımanın mümkün olmamasıydı. Martiniyle yatıştırmak ya da sevişerek ört bas etmek yoktu.”³⁴⁴

Seyahatin bir kaçış olmasına dair anlatılara da rastlarız sıklıkla. Aslında bu alıntı da bunu anlamımızı sağlıyor. Ne yaparsan yap kaçamazsın. Kendinden, hayatından, kültüründen, toplumundan. Birlikte aynı ortamda yaşadığın insandan uzaklaşırsın ama kaçamazsın. Mesafelenme olanağı sağlar seyahat. Ancak hiçbir şeyi

³⁴⁴Strayed, **Yaban; Kaybolmuş Bir Ruhtan Kendini Bulmuş Bir Kadına**, çev. Zennur Anbarcıoğlu, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2015, s. 95

tümüyle geride bırakma gibi bir mucize de gerçekleştirmez. Kaçış diye bir şeyin olmadığını farkına vardırır. Yüzleşmeyi ve hesaplaşmayı öğrettiği kadar kabul etmeyi, anlamayı ve bazen eğer içinizde varsa affetmeyi de öğretir. Botton’ da benimle aynı fikirde gibi görünmektedir. O da gittiğimiz yere kendimizi, bedenimizi, aklımızı taşıdığımızdan seyahatin kendinden uzaklaşmakla çok da ilişkili olmadığını söylüyor.³⁴⁵

37 yaşında ODTÜ Mezunu ve uzun süredir seyahatlerle ilgilenen kısa süre önce eski eşiyle birlikte motorsikletleriyle bir yıl Güney Amerika turu yapmış olan görüşmecim S.S. seyahatin çok öznel bir konu oluşuna değindi. Herkesi yola çıkarmanın farklı bir etmen olduğunun altını çizdi ve aslında Botton’un ifadesini destekleyecek yorumlarda bulundu.

“Çünkü muhtemelen herkes yola farklı bir şey çıkarıyor. Aynı şeyin çıkardığını düşünmüyorum hani şu saçmalık var ya işimden istifa ettim beyaz yakalı. Yola çıktım. Ben ona inanmıyorum. Onun altında kesinlikle başka bir şey var. Ama sosyal medyada bunu böyle paylaşmak çok eğlenceli geldiği için öyle paylaşıyorlar.”

Yani şey gibi hayatımı bıraktım yola çıktım.

“Öyle bir şey yok. Kim bilir ne oldu? Çoğu mesela boşanıyor. Sevgilisinden ayrılmıştır. Ölüm oluyor. Bir kopuş noktası var. Hayatı bıraktım yola çıktım filan. Buna inanmıyorum çünkü böyle yazan var biliyorum. Sosyal medyada öyle yazanların arka planda öyle olmadıklarını biliyorum.”

Yine de bu yola çıkışların altında bir kırılma noktası yatıyor olduğu görüşünde. Hayatında yaşadığı bir kırılma anının insanları yola çıkarmakta çok etkili olduğunu vurguladı. *“Kafanı yanında götürsen de yalnız seyahat ediyorsan özellikle birçok şeyi aşabileceğini”*belirten S.S. seyahatin aslında insanların

³⁴⁵ Alain De Botton, **Seyahat Sanatı**, çev. Ahu Sıla Bayer, Sel Yayıncılık, İstanbul,2014.

yaşamlarındaki çıkmazlarla baş edebilme konusunda etkili bir yöntem olduğunu vurguladı:

“Ben mesela, bir sorun yaşıyorduk mesela yolda. Çünkü motorda tek başınasın. Bir daha asla birinin arkasına binip seyahat etmem motorda. Kendim kullanıcam. Çünkü inanılmaz sıkıcı buluyorum. Beraber sürüyoruz evet ama o kendi motorunda ben kendi motorumda. Dümdüz yollarda kilometrelerce sürüyorsun. Her gün uyandığını ve üç yüz kilometre motor sürdüğünü düşün. O üç yüz kilometrede dünyayı kurtarıyorum kendimi kurtarıyorum. Hayatıma yeniden karar veriyorum. Boşanmaya yolda motor sürerken karar verdim vs. resmen iyileştirici bir gücü var seyahat etmenin insanın üstünde.”

Seyahatleri gerçekleştirmenin çok çeşitli yöntemleri ve birzaman dilimi vardır. Bisikletle, motorsikletle, karavanla ya da toplu taşıma araçlarıyla seyahat edilebilir, yürüyerek de yol katedilebilir. Uzun bir mesafede yürümek bir seyahat aracı olarak çok tercih edilmese de yürüyüşü bir seyahat aracı olarak kullanan insanlara da rastlanmıştır seyahat tarihinde. Kimisi yalnız kimisi bir grupla kimisi en sevdiğini düşündüğü insanlarla, sevgilisiyle ya da bir grupla gezer. Kısa süreli olabilir seyahatler. Uzun süreli de olabilir. Arada sırada çıkılabilir yolculuklara da ya da sık sık yola çıkılabilir. İşte bu sık sık yola çıkma durumu, eğitim ve iş amaçlı yolculukları dışarıda tutarak söylersek seyyahlığa, yani gezginliğe giden yolun en önemli adımını oluşturur. Kavramlar ve tanımların pervasızca ve gelişigüzel kullanıldığı sıklıkla herkesin üstüne giydiği bir kimlik olarak kullanıldığını görüyor olsak da yine de gezginlik en temelde gezme işini eyleme dökmüş ve bunu önceliği haline getirmiş insanlar için kullanılabilir bir tanım. Gezginlik, seyyahlık ciddi bir iştir. Seyahati kolaylaştıran teknolojiye rağmen hala en ciddi eforu, planlamayı, zamanlamayı, ayarlamayı gerektirir. Ciddi bir emek gerektirir. Bu emeği harcamaya hazır olan, düzenli olarak yola çıkan, seyahati hayatının en önemli öncelikleri arasına yerleştirmiş seyyahlar vardır. Günümüzde popülerleşen seyahat olgusu ve büyük ölçekli bir endüstriye dönüşen turizmin dışında kalan bir seyahat algısına sahip biridir seyyah. Hülya Koç seyyahlığı şöyle tanımlamaktadır:

“Seyyahlık bir iştir. Seyyah işi gücü bırakıp gezmeye başlamıştır. Bütün zamanını, benliğini seyahat etme dürtüsü sarmıştır. Seyyahı turistten ayıran en belirgin özellik gezmeyi iş edinmesidir. Turistler ise, sadece işlerine ara verip seyahate çıkarlar.”³⁴⁶

Koç, her seyahate çıkan insanın seyyah olmadığını da vurgular aynı zamanda. “ülkesinden kalkıp başka ülkelere yolculuk yapan, kentleri, köyleri, tapınakları ziyaret eden, farklı kökenden ve kültürden insanlarla tanışan her insan seyyah değildir” ona göre. “olsa olsa turisttir.”³⁴⁷ Koç çeşitli gruplara ayrılabilen -kültür, eğlence, iş, alışveriş bilim turizmi gibi- bir sektörün müşterisini oluşturan turistleri seyyah olarak tanımlamanın insanların kopya kimlikler edinme zorunluluklarının anlaşılması zor bir iç çelişkisi olduğunu da belirtiyor. Seyyahlık ona göre bir iştir. Ne kadar çok yapıldığından çok nasıl yapıldığına da sıkı sıkıya bağlı bir iştir.

Bu anlamda blogger olmanın, seyyah bir insan olarak blog ya da bir sosyal medya hesaplarının yönetilmesi ve takipçilerin ilgisini canlı tutmaya yönelik bu gezme işini bir iş olarak yapan 28 yaşında Mali Müşavir, evli ve neredeyse her ay bir başka ülkeye gitme fırsatını oluşturan görüşmecim Ö.Y de bu işin ciddiyetinin ve ciddi bir çaba gerektirdiğinin altını çizdi:

“herkes bir blogger olma peşinde mesela. Gerçekten çok büyük emek isteyen bir şey.. Sallapati yaparsan hiç emek isteyen bir şey değil kopyala yapıştır başka insanların yazılarını al sana ben bloggerım. Ama öyle değil. Gerçekten öyle yapan insanlar da hiçbir yere gelemiyor zaten. Ama gerçekten emek vereceksen. Ben akşam geliyorum gece bire kadar yazı yazıyorum. Umur bir yandan editliyor. Onu yetiştir bunu yetiştir. Ajanda ile çalışıyoruz. Bildiğin bir iş o yani. Ve ben ona koşamıyorum. Bir etkinlik oluyor. O etkinliğe git diğerine git arada şunu yap. Yani o bir iş. Ve herkesin yapabileceği bir iş değil. Gerçekten değil. Enerjin çok yüksek

³⁴⁶ Hülya Koç “Kötü Kızlar Cennete, İyi Kızlar Her Yere Gider”, **Yapı Kredi Sanat Dünyamız Dergisi**, 1997, sayı 66, İstanbul, s.159

³⁴⁷ A.g.e. s. 159

olmalı. Her daim her ortama ayak uydurabiliyor olmalısın. Girişken bir insan olmalısın. Yani insanlar hep şey. Ben blogger olduğum için gittiğim bir otelde ücretsiz kalabiliyorum. Çünkü adam ben orda konaklayayım istiyor ben onu anlatayım istiyorum. İnsanlar sadece bu bedava şeye sahip olabilmek için bunu yapmaya başlıyorlar. Ama tutmaz. Tabi ki tutmaz yani. Çünkü bir şeyi para kazanmak için ya da bedavacılık zihniyetiyle girersen başarılı olamazsın yani.”

Günümüzün seyahat alışkanlıkları ve seyyahlık kavramına yüklenen anlam geçmiş zamanın, özellikle de on yedinci, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda seyahat eden insanları tanımlamaya yönelik kullanan anlamından daha farklı bir biçim almıştır. Yukarıdaki tanım Batılı Gezgin kadınlara değindiğim bölümle birlikte düşünüldüğü zaman bu anlam değişimi daha net fark edilebilir. Seyyahlığın bir görev bir iş bir yaşam biçimi olarak tanımlanması, iki üç yüzyıl öncesinin seyahatlere sadece bir kere çıkmış olmanın bile kazandırdığı seyyahlık veya gezginlik tanımından daha farklı bir yönüne işaret eder. Aslında bir iş bir yaşam biçimi olarak tanımladığımızda seyyahlığı emek ve gönül verilen, sıklıkla kendisine başvurduğumuz bir anlam çıkarır. Seyahat gerçekten emek ve çaba isteyen bir planlama içerir. Bu yüzden seyyahlığın topluma yayılması belki de çok mümkün değildir. Gezen insanların çoğalması seyyahlığın çoğaldığı anlamını taşımamaktadır. Gündelik yaşamlarının rutinlerinden kaçıp bir nefes almak için ara tatilleri kullanan, arada sırada yolculuğa çıkıp kendini yenileyen insanların yolculukları ile seyyah, gezgin insanların yolculukları niceliksel ve niteliksel farklılıklar taşımaktadır. Bu turist ve gezgin arasındaki ayrıma da tekabül etmektedir. Bowles’in çok meşhur olan hatta **Çölde Çay** olarak filme de uyarlanmış olan çöle yolculuk yapan ve evliliklerini, ilişkilerinin tazelenmeye ihtiyacı olduğu düşüncesindeki bir çiftin hikâyesini anlatan **Esirgeyen Gökyüzü** adlı romanında da meşhur bir turist seyyah ayrımı söz konusudur. Bowles karakteri aracılığıyla “*turistlerin genellikle bir iki haftalık ya da bir iki aylık sürenin sonunda evlerine dönmeye can atan kimseler olduğu*”, “*oysa gezginlerin hiçbir yere ait olmadığı için ağır ağır hareket ettiğine, yıllar süren dönemler içinde yolculuk ettiğine, dünyanın bir ucundan diğer bir ucuna*

dolaşıp durduğuna” dair bir tanım ortaya koyar.³⁴⁸ Bu tanım turist ile seyyah arasındaki farkı ortaya koyma konusunda bize biraz bilgi verebilmektedir. Ancak görüşmecilerimden bazıları bu tanımın her ikisine de girebilen kişilerden oluşabilmekteyken bazılarının da bu tanımın dışında kalabildiğini söyleyebilirim.

Bowles’ın tanımındaki seyyahlık belli bir yere kadar doğruluk payı taşısa da her zaman bire bir karşılığı olabileceğini düşünmüyorum. Çünkü ardında bıraktığı bir hayata geri dönmeyi hiç düşünmeden dünyayı dolaşmayı ve hayatı mobil yaşamayı isteyen ve bunu hayal eden gezginler de var. Bunun yanında bir de bu tür seyahati köklerini, aidiyet hissini teste tabi tutma amacıyla gerçekleştirebilen seyyahlara da rastlamak mümkün. Ona ne kadar seyyah denebileceği birçok farklı yoruma açıktır. Bu konuda net bir düşünceye hala sahip olmadığımı itiraf ederek bunun bana göre bir seyyahlık olabileceği düşüncesine yakın olduğumu belirtmeliyim. Örneğin bu konuda yedi senedir avukatlık yapan, kendisine bağımsız bir hayat kurabilmiş ve seyahatlerin her türlüünü denemiş olan görüşmecim C.A.bana göre oldukça dikkat çekici bir yorumda bulunmuştur. Dönemeyeceğini bildiği bir seyahate çıksa pek de mutlu hissedemeyeceğini, bunun kendisini kaygılı hissettireceğini söylemiş, köküne, ait olduğunu hissettiği yere dönme meselesinin kendisi için önemli olduğunu belirtmiştir. Seyahatlerinde eve döneceğini bilerek gezmenin getirdiği güven hissini sonsuz ya da zorunlu bir gidiş olarak yaşasa aynı şekilde hissedemeyeceğini belirtmiştir. Bunu sadece bir zorunluluğun getireceği bir sıkıntıdan çok sanırım eve dönme hissini yaşamak için seyahat etme dürtüsünü hissetmekle ilgili yorumlayabiliriz. Bu bağlamda seyahat planları yapmadan duramadığını, hayatının gündelik anlarında da hareketliliği önemli bir yere koymuş olan C.A.’da seyahatin bir anlamda ev özlemiyle ilgili bir sınav gibi keyif aldığı bir araç olarak bir anlam taşıdığını görmek mümkün. Bu bağlamda C.A. bir gezgin midir yoksa değil midir? Tanımlara katı bir biçimde bağlı olmamayı tercih ettiğimiz zaman, bir oluşu, bir eylemi tanımlamaya yakın kılabilmek için kullandığımız bir araç olarak gördüğümüz zaman, bu anlamda gezginliğin sınırlarının belirsiz olduğunu, genişletilebileceğini, hatta tanımların değiştirilebileceğini iddia edebiliriz. C.A eve geri dönmek isteyen

³⁴⁸Paul Powles, **Esirgeyen Gökyüzü**, çev. Belkıs Dışbudak, Can Yayınları, İstanbul, 2019, s.17.

bir turist ile kendini seyahatlere adanmış, farkındalık farklılık ve yeniliklere açık bir gezgin tanımlarının her iki özelliğini de taşımaktadır. Daha çok gezgin olarak tanımlayabiliriz bu bakımdan. Bu örnekler çoğaltılabilmeye uygun bir zemin taşımaktadır.

Bauman'ın turist ve aylak kavramsallaştırması bu noktada değinilmesi gereken bir konu gibi görünmektedir. Bauman turisti ve aylağı neredeyse birbirlerinin zıttı bir noktada konumlandırır. “dünyayı bir tüketim mekânı olarak tasarlayan turizm”in en çok akışkanlıktan beslenen bir alan olarak³⁴⁹ kendi yarattığı aktör olarak turist tanımlaması aslında Bauman'ın çok da fazla katıldığı bir tanımlama biçimi değil. Doğru işaretlemeleri olduğunu düşünsem de benim gezginlik tanımımdan biraz farklı bir anlama sahip görünmektedir. Bauman'ın turisti “postmodern tüketim kültürünün yeni tat, zevk ve haz arayışı, yani deneyim arzusuyla harekete geçen”³⁵⁰ bir aktördür. Deneyim peşinde olan turistler Bauman'ın gözünde bir “*haz toplayıcıları*”dır. “*küresel dünyanın seyyahları*” olarak tanımladığı turistler haz toplamak için dünyanın her yerine gitmek isterler. Hareket edebilmek için özgür olmak gerektiğini ve özgürlüğün kaynaklara erişmekle ve satın alınabilir veya alım gücüyle orantılı olduğu düşüncesinde olan Bauman turistin dünyanın herhangi bir yerine yapacağı yolculuğu öncelikle satın aldığını belirtir. Ekonomik olarak özgürlüğü kısıtlanmayan bir turist böylece akışkan dünyaya kolaylıkla karışabilir.³⁵¹ Yine de bu özgürlük halini ya da kısıtlanma durumunu salt ekonomik bir sebebe bağlamaz Bauman. Birey ekonomik sebeplerin dışında da sınırlanabilir. Bu bağlamda özgür olmak “katı ve bağlayıcı yapılardan, kimliklerden soyunmak anlamına gelir.”³⁵² “akışkan dünyanın en şanslı bireyi” gördüğü turist için Bauman dünyanın cazip bir mekân olduğunu belirtir ancak aylak için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Aylağı bir bakıya “ayağının altındaki toprağın” her an kayabileceği biri olarak tanımlar. Aylağın hareketliliği tercihten çok zorunluluk gibidir Bauman'ın anlatısına göre. Sürekli hareket halinde ve her yere yabancı olan aylak toplumsal

³⁴⁹ Mehmet Şimşek, 2016; s.313

³⁵⁰ A.g.e. s. 2016; s.314

³⁵¹ A.g.e. s.317

³⁵² A.g.e. s.317

olarak görünmez kalmış gibidir. Aylağı turistin alter egosu olarak gören Bauman turistlerin gezmeyi istedikleri için gezdiklerini, aylakların gezmeyi “katlanabilir başka bir seçenekleri olmadığı” için gerçekleştirdiklerini belirtir.³⁵³ Bauman’ın tanımlamalarında bir sorunluluk durumu görüyorum. Aslında tümüyle iki zıtmış ama diyalektik biçimde birbirine bağlı olarak konumladığı bu tiplerde bazı anlamları kaçırıyormuş gibi gelmekte bana. Yine de bir “insanın seçimde bulunabilme özgürlüğü”ne yaptığı vurgu dikkate değerdir.

Tanımlamaya yönelik kavramlara çok saplanıp kalmadan onu anlama ve taşıdığı anlamı kavrama amacıyla yaklaştığımız zaman aslında hemen hemen bütün kavramların yapıbozumuna uğrayabileceği bilinciyle eleştirel davranmak mümkün olmaktadır. Bu tezde de aslında belki de yolculuk ile seyahat, gezginlik ile seyyahlık arasında bir ayrım yapmam gerekebilirdi. Bu tanımları keskin bir anlam ayrımıyla ayırmam daha doğru olurdu belki de. Ancak her kavramın, her sözcüğün birbirinden yapısal ve anlam farkı taşıdığını bilmeme rağmen o ayrıma tezde girişmedim. Tezi çok daha uzak, geniş ve dağılabilir bir noktaya taşıyıp bir bütün haline getirememiş olma kaygısı taşıdığım için olabilir. Bu küçük vurgudan sonra devam etmek gerekirse seyyahlık, gezginlik için şöyle bir yorumda bulunulabilir. Günümüzde birçok gezen insanın kendisi için tanımladığı, üzerine bir kimlik olarak giydiği bir sözcük olarak popülerleşmiş de olsa, seyahatlerini, hareketliliğini planlama ve emek sürecini iyi bilen ve tüm bunların sorumluluğunu ciddiye alan gezginlerin de farkında olabileceği gibi bu sözcük üzerinde ciddi bir sorumluluk taşımaktadır.

Görüşmecilerimin birçoğu, yalnız gezsün ya da grupta, bir turla ya da arkadaş eş sevgili gibi yanlarında birileriyle birlikte gezsün bu deneyimler farklılık arz etseler bile bazı ortaklıklar davarındırmaktadır. Yukarıda değindiğim ‘gezgin sorumluluğu’ diye adlandırabileceğim tanıma dair bazı benzer ve önemli bilgilere ulaştığım söylenebilir. Kişisel bir bakış açısına yönelik de olabilir bu sorumluluk. Kendine yönelen bir sorumluluk olabilir. Ya da toplumsala, daha dışı yönelik bir sorumluluk olabilir bu ya da her ikisini içeren bir sorumluluk da olabilir bu. Görüşmecilerimin neredeyse hepsi seyahatin farklı bakış açıları yarattığı, önyargıları

³⁵³ A.g.e. s. 322

kırdığı ve kendine yaşama, dünyaya dair sorgulamalara yol açtığı konusunda hemfikir. Dünyaya açılmak, farklı insanlar ve kültürlerle temasa geçmek insanı kendi habitatından çıkaran, kendine çizdiği evrenin sınırını genişleten hatta bazen bu sınırı tamamen ortadan kaldıran bir işleve sahiptir seyahat. Hülya Koç'un iddiasına göre gezmeyi bir tür yaşam biçimi haline getirmiş, yaşamını gezerek yürütüyor olan bir seyyah dünyanın gerçekliğine sürüklenir. Dünyayı tanıdıkça takılıp kaldığı kavramların içi boşalır.³⁵⁴ Bu bağlamda görüşmecilerimin birçoğundan duyduğum “bakış açım değişti”, “bende ciddi değişiklikler yarattı” gibi söylemler Koç'un bu anlatımını doğrular niteliktedir.

Arkeolog olan ve sıklıkla bisiklet turlarına katılan bir başka gezgin kadın S.K ise seyahatin insana ne kattığına yönelik soruma öncelikle insanın kendisine sabretmesini öğrettiği cevabını verdi.

“Sabrı. Kendine sabretmeyi. Bence ilk şeyi bu. Kendindeki şeyi öğretiyor. Kendine tahammülü öğretiyor. Kendine daha fazla tahammül edebiliyorsun. Verdiğin kararlardan sadece sen sorumlusun yolda çünkü. Kendine tahammül etmeyi öğretiyor bununla birlikte sabrı da öğretiyor. Oruç Auroba'yı okudun mu? Yürümek diye bir kitabı var. Onda mesela yol kavramı çok metaforiktir mesela. Aslolanın hep yol olduğunu, yerin değil de yol olduğunu, varmanın değil de yolda olmanın olduğunu söylüyor”

Farklı kültürlerle tanık olmak ve farklı yaşamlara değmek, onlarla kısa süreli ya da uzun süreli bir etkileşim ağı kurmak, gezdikçe daha farklı yaşamlar, kültürler, insanlar kadar düşünceler, hisler, ideolojilere de tanıklık etmek hatta kısa ya da uzun süreli bunlara dâhil olmak insanın ufkunu genişletmektedir. Çok farklı bir alana adım atmak fiziksel olarak da zihinsel olarak da yeniyi anlamayı, farklıyı kavramayı ve onunla etkileşimi beraberinde getirir. Seyahat, gezginin bakış açısındaki dar, karanlık ve keskin tarafları törpüler ve onların sınırlarını aşmasına yönelik ciddi bir katkı

³⁵⁴ Koç “İyi Kızlar Cennete, Kötü Kızlar Her Yere Gider”, **Sanat Dünyamız, Yolculuk Dergisi**, 1997, sayı 66, s.160

sağlar.³⁵⁵Tabi ki bunun gerçekleşmesi için seyahate çıkan insanın farklılıklara ve yenilikleri deneyimlemeye açık olması, kendi yaşantısını, alışkanlıklarını ve kendi düşüncesini diretmemesi gibi koşullar da gereklidir. Gezgincilik bunu sağlar. Bunu yapıyorsa insanın bunu yaptığının farkına varmasına da olanak sağlar. Turist dediğimiz, kendi yaşantısına kısa bir ara vererek seyahate çıkan ve bıraktığı hayata olduğu gibi geri dönmeyi arzulayan biri olarak bu tür koşulları sağlamadığı zaman, gittiği kültürle, insanlarla, hayatın kendisiyle ya da doğayla o etkileşime kendisini kaparsa bu “gezgincilik sorumluluğu” dediğimiz sorumluluğa da, farkındalığa da doğal olarak ulaşamayacaktır. Uzun süre reklamcılık yapmış ve şuan yazarlık yaparak yaşamını sürdüren kırk bir yaşındaki görüşmecim Ş.Y. de bu anlamda yeniliklere açık olmayan birinin seyahat etmesinin çok da anlamlı olmayabileceğini söylemiştir. Ona göre, her ne kadar insan nereye giderse gitsin kendini yanında taşısa da yine de burada sıkı sıkı tutunduğu alışkanlıklarını gittiği yere götürmek gittiği yeri ve oranın kültürünü anlamayı engelleyebilir. Bu farkındalığa ve yeniliğe açık olma hali bir gezgincilik sorumluluğunu oluşturuyor diyebiliriz. Çünkü kişinin kendisine olduğu kadar gittiği kültüre, etkileşime girdiği insanlara ve onların dini, kültürel, dilsel ve duygusal yaşantısına da karşı bir saygı duyma zorunluluğu ve sorumluluğu söz konusudur. Ahlakçı bir anlama çıkmamalı anlatmaya çalıştığımdan. Gezgincilik kendi bilgi, görüş, bakış açısını, inancını dayatmamak gibi sorumlulukları kendi ülkesindeki insanlar içinde geçerli bir sorumluluk halidir. Bu sorumluluk sözcüğü çok ciddi bir sözcük olarak seyahati gölgeleyen bir sözcük gibi durabilir. Ancak seyahat her zaman keyifli bir yolculuk olmaz. Olmak zorunda da değildir. Bu daha çok seyahate dair kişisel deneyimler ve çıktığınız ya da çıkmayı düşündüğünüz seyahatlerden, yolculuklardan ne beklediğinizle ilgili bir şeydir. Kendisiyle, korkularıyla, yaşadığı kayıplarla ya da acılarla, yalnızlıklarıyla yüzleşmek ve özündeki insanı keşfetmek için gidip gezip gördüğü bir yerin keyifli yanı kadar onu hırpalayan bir yanı da vardır yolculukların. Yüzleşmek her zaman keyifli bir süreç

³⁵⁵Tezin başlığında da yer alan bu “sınırları aşmak” kavramı hem bir evin eşiğinin sınırını aşmak, hem bir şehrin, bir ülkenin sınırını aşmak anlamına gelirken bir yandan da zihinsel ve ruhsal anlamda sınırları aşmak, düşünce ve duygu dünyasının, vizyonun, bakışın genişlemesi gibi birçok anlama birden işaret etmektedir. Teze uygun bir başlık oluştururken fikirlerinden yararlandığımız Ayşe Durakbaşı, kavramın bu çok yönlü anlam yapısı dolayısıyla, tez başlığı oluşumuna ciddi bir katkı sağlamıştır.

yaşatmaz. Çoklukla hırpalar, incitir ve gerçeklerle yüz yüze getirir. Özellikle de kabullenmek istemediğiniz bir gerçekliği kabul etmeniz ve hayatınızın bir parçası olduğunu fark etmenizi sağlar. Bu bağlamda çok zor bir süreç olabilir seyahat anları. Yine de hayatla, insanlarla düşünceleriniz ve hislerinizle barışmanızı sağlayabilir. Ya da daha sert, daha katı, daha çok önyargılı bir şekilde geride bıraktığınız hayatınıza geri dönmenize de yol açabilir. Bu biraz sizin dünyaya ve insanlara bakış açınızdaki direnç ve sertlikle, açılmak isteyip istememenizle de bağlantılıdır.

“Çok okuyup çok gezen” bir görüşmecim S.M. mail yoluyla yolladığı bir cevapta seyahate yönelik şöyle bir anlatı sundu:

“Ben hayatın kendisini bir yolculuk olarak ele alırım. Yol bazen düz, bazen engebeli olabilir, kimi zaman tepetaklak kaza yaparsınız, kimi zaman dünya gözüyle görebileceğiniz en güzel yerlerle karşılaşsınız. Önemli olan yola durmaksızın devam etmektir. Kendimi, dünyayı keşfetmek hiç bitmeyecek bir yolculuk ben de bu yolculukta bir garip seyyah diye anlatıyorum. Seyahat etmenin katkıları tek başına bir makale konusu. Kısaca özetlemek gerekirse; seyahat etmek kendime güvenmeyi, sınırlarımı zorlamayı, parayla saadetin bir bağlantısı olmadığını, dünyanın ne kadar güzel bir yer olduğunu görmemi sağladı. Hayatın, yolun planladığınız gibi gitmediği durumlarda hızlı karar verebilme, esnek/sabırlı/sakin kalabilme, hiç tanımadığım hatta ortak dil konuşmadığımız insanlarla iletişim kurabilme gibi, pek çok yeni özellik edindim yolda.

Kadınların seyahatlerde erkeklerden çok daha rahat olduğunu belirtmekte fayda var. Kadınlar erkeklere kıyasla çok daha esnek, bulunduğu duruma çok daha hızlı adapte olabilme özelliğine sahip. İletişim konusunda erkeklerden daha rahatız. Empati yeteneğimiz erkeklerden daha gelişmiş, bu nedenle yolda daha tedbirli, riskleri daha erken farkediyor.”

Seyahat, seyyahlık, kaybolma gibi birçok kavramı uzun uzun anlatmamın sebebi gezen kadınların nedenlerini ve seyahate yönelik tutkularının altında yatıyor olabilecek nedenleri anlamaya yönelik bir ön bilgi verme amacı taşıyordu. Şimdi de yalnız seyahat etmeyi tercih eden kadınların seyahate yönelik bakışlarını irdeleyelim. Bu başlıkta yabancı ya da Türk kadınları ayırmadan, çapraz bir metotla beraber anlatmayı tercih ettim.

3.3.2. Yalnız Seyahat Etmeyi Tercih Eden Gezin Kadınlar

Tezi ilk yazmaya karar verdiğim anda daha çok yalnız gezen kadınları konu edinmeyi tasarlamıştım. Bunun sebebi eşiyle, sevgiliyle, ailesinden biriyle, grupta bir turla ya da arkadaşlarıyla gezen kadınları anlatmaya değmez ya da önemsiz bulmamla ilgili bir şey değil. Her insanın hikâyesi oldukça değerlidir. Farklıdır ve her hikâye içinde ciddi bir potansiyel taşır. Sanırım kendi deneyimim de getirdiği yalnız gezmenin başka insanlarla birlikte gezmenin dışında farklı bir deneyim yaşatması ile ilgili bir durum. Tek başına seyahat etmenin, hayata, çevrene ve iç dünyayı farklı bir biçimde değerlendirebilme, kendini, dünyayı insanları daha iyi anlamana daha yardımcı olabilecek bir deneyim tarzı olduğuna inanıyorum. Tezin gelişimi bunu biraz olanaksız kıldı. Hem görüşmeyi istediğim birçok tek başına gezmeyi tercih eden gezgin kadınla görüşmememden dolayı hemde görüştüğüm birçok kadının hem yalnız seyahat deneyimini hem de başka insanlarla birlikte paylaştığı bir seyahat deneyimini gerçekleştirmiş olmasındandı. Daha sonra yalnız gezen kadınların deneyimlerini ayrı bir başlıkta değerlendirebileceğimi ve başkalarıyla paylaşılan bir seyahat ile tek başına gerçekleştirilen bir seyahatin kendiliğinden akış içerisinde bir karşılaştırmalı değerlendirmesinin yapılabilmesinin mümkünlüğünü görünce bu yönüyle tezin daha çeşitli ve anlamlı bir kapsamı olabileceğini düşündüm. Yukarıda gezgin kadınlarla ilgili hem yabancı, hem de kendi kültürel ortamımızın gezginlerine değindim. Onların bir kısmı da zaten tek başına gezme deneyimine sahipti. Bu başlıkta ise gerçekten ‘bir kadın neden tek başına seyahate çıkar?’ ‘tek başına seyahat deneyimi bir kadına neler katar? Neler öğrenmek ister yoldan? Nasıl bir değişim ve dönüşüme maruz kalır’ bu soruları irdelemek istedim.

Kadınları yalnız yola çıkaran nedenleri sorgularken burada bana ilk yalnız yola çıkmama kararı verdiren süreci anlatmak açıklayıcı olabilir ve yalnız seyahatlerin nedenlerinin çokluğunu, karmaşıklığını ve çelişkisini göstermesi açısından bir örnek teşkil edebilir belki. 2015 yılında İstanbul Üniversitesi Kadın Çalışmaları Yüksek Lisansı'nı yeni kazanmış, ailemden uzaklaşıp Beyazıt'ta olan okula yakın bir yerde yurda çıkmıştım. Ekonomik bağımlılığım hala devam etse de psikolojik olarak ve fiziksel olarak bağımsızlığımı, hareket özgürlüğümü kazandığım bir zamana denk geliyordu bu dönem. Ailemle arama mesafenin girmesi açıkçası daha sağlıklı bir yaşamı getirmişti bana. Severek girdiğim bir bölümdü. Dersler de keyifli ve verimli geçiyordu. Ama mutsuzdum. Ömrümün en güçlü, en mutlu hissetmem gereken bir dönemiymiş ama değildim. Bana yoğun acı veren şeyler yaşıyordum. O acının üstesinden gelemeyeceğimi düşündüğüm bir zamanda yaşadığım odaya, sınıfıma ya da her gün saatlerce yollarını arşınladığım İstanbul sokaklarına sığamaz olduğumda, ani bir kararla Assos'a gitmeye karar verdim. Bu ilk tek başına seyahat deneyimimi yirmi beş yaşında yaşadım. Gününbirlik olarak planladığım bir geziydi. Oraya gitmemin duygusal bir temeli vardı. Mekânla daha önce oraya hiç gitmemiş olsam bile bir duygusal bağ kurmuştum. Gece saatlerinde sokakta tek başıma metroya daha sonra da otobüse bineceğim otogara yürürken hiç korku hissetmediğimi hatırlıyorum. Ne yapacağımı da detaylı bir şekilde planlamamıştım. Ertesi gece gene yola çıkacak bir diğer günün sabahı nasılsa geri dönecektim. Elimde otobüs biletiyle kaldığım yurttan çıktığım an hissettiğim özgürlük ve uzaklaşmanın verdiği “dayanılmaz hafifliği” dört sene sonra şuan bile unutmam. Daha biletin kendisi bile size iyi geleceğini düşündüğünüz seyahatin zihinsel ve psikolojik olarak başladığını hissettiriyordu. Yalnızdım. Normalde korkmalı mıydım? Yaşadığım ülkenin toplumsal durumunu göz önüne alacak olursak korkmalıydım. Ama korkmuyordum. Sadece heyecan duyuyordum. O bir günlük deneyim bir nevi arınma deneyimine dönüştü. Daha sonra yapacağım sayısız tek başına gerçekleşen yolculuklar da öyle. Sanırım hala seyahatlerimden bir şifa ve güçlenmearıyorum. Bunu birçok anlamda gerçekleştirmiş olsam da hala buna ihtiyaç duyduğumun da farkındayım. Bu deneyim beni seyahate yönelik bir araştırma yapmaya itti. Bu tezin oluşması da bir seyahat sırasında meydana gelmişti.

Görüşmecilerim arasında yer almayan 60'lı yaşlarını süren, emekli “gezgin denizkızı” olarak kendini tanımlayan D.D, ilk seyahatine babasının kaptan olduğu gemiyle ilkokulu bitirdiği sene çıktığını ve o günden beri içindeki seyahat tutkusunun dinmediğini ve hala gezdiğini belirtiyor. On seneden uzun bir süredir sırt çantasıyla yollara çıkmaya devam ettiğini, yılın en az sekiz ayını yollarda geçirdiğini de anlatıyor. Ona göre tek başına gezmenin nedeni şu:

*“Neden tek başınıza dersiniz; yola birkaç kişi veya daha fazla arkadaşınızla çıktığınızda kültürünüzü de gideceğiniz yere götürüyorsunuz. Ben gittiğim ülkelerdeki insanlarla, onların kültürleriyle olmayı tercih ediyorum. 75 ülke ve 500’ün üzerinde şehir gezdim. Seyahat etmenin yaşla bir ilgisi olmadığı ve her kadının yola çıkabileceğini göstermek istiyorum.”*³⁵⁶

37 yaşındaki, mühendis gezgin F.D ise ilk yalnız seyahatini dil öğrenmek için gittiği İngiltere’de deneyimlediğini, on yıl önce bir kadının tek başına başka bir ülkeye gitmesi garip gelse de günümüzde bu algının değişmesinin çok güzel olduğunu belirtiyor. Kimi zaman yanında seyahat edecek cesarete birinin olmayışını, kimisinin de o parayla kıyafet almayı tercih etmesinin kendisini yalnız gezmeye daha çok teşvik ettiğini de belirtiyor. Ona göre yalnız gezmek yalnız olmak demek değildir. Yol boyunca insanlarla tanıştığını ve bir ömür onlarla bağlantı kurabildiğini, yeni insanlarla tanışmanın ve dünyanın sadece kendi çevremizden ibaret olmadığının farkında olmanın çok önemli olduğu vurgusunu da yapıyor. Gezgin kadınlar oluşumunun bu farkındalığı çok arttırdığını, ülkemizde seyahat eden bunu yalnız da yapabilen kadınların sayısının arttığını görmenin çok güzel olduğundan da söz ediyor.³⁵⁷

Yalnız seyahat deneyimi farklı sebepler ve sonuçlar taşıyabilmektedir. Herkesin seyahat etme amacı, niyeti ve seyahatten talep ve beklentileri farklılıklar

³⁵⁶ Bu sözler Milliyet gazetesinin Rota ekinin 11.02.2018 tarihli sayısında Gezgın Kadınlar Platformunun kurucusu Cemre Nur Meleke’nin yalnız gezen beş kadınla ilgili yazısında yer almaktadır.

³⁵⁷ Yukarıda belirtilen gazetede ki aynı tarihili aynı yazıda yer alan anlatılardan biri.

içerir. Bloglara baktığınızda, instagram hesaplarını incelediğinizde, gazetede yer alan gezgin kadınlarla ilgili röportajlara ya da anlatılara göz attığınızda tek başına gerçekleştirilen seyahatlerin kadınlara güç ve cesaret verdiğini, bu yolculuklara çıkma konusunda teknolojinin de cesaret, güvenlik hissi ve kolaylık getirdiğine dair bilgilere ulaşmanız mümkün. Görüşmecilerimin hepsi teknolojinin seyahati, özellikle kadın gezginlerin seyahatlerini kolaylaştırdığını, teknolojik aletlerin uygulamaların seyahatleri destekleyici unsurlar taşıdığını belirtiyor. Teknolojik gelişmeler bir yandan yalnız seyahat deneyiminin ürkütücü ve korkutucu olmasına yönelik algıyı törpülüyor diğer bir yandan seyahati görünürlük, beğeni ve takdir isteğini de kamçılayan bir araç haline de getiriyor.

Strayed tek başına gerçekleştirdiği Pasifik Dağ Yolu Yürüyüşündeki yalnızlığı ile ilgili şu önemli bilgileri paylaşıyor:

“Yalnız olmak her zaman bana gerçek bir yer gibi gelirdi, sanki bir varoluş biçimi değil, kendim olmak için çekilebileceğim bir oda gibiydi. Pasifik Dağ Yolu’ndaki radikal yalnızlık bu duyguyu değiştirdi. Yalnızlık artık bir oda değil, tüm dünyaydı ve artık ben orada daha önce hiç yapmadığım bir şekilde işgal ettiğim bu dünyada yalnızdım. Başımın üzerinde bir çatı bile olmadan böylesine serbestçe yaşamak, bana dünyayı hem çok büyük hem de daha küçük gibi hissettirdi. Şimdiye kadar dünyanın büyüklüğünü tam olarak kavramamıştım. Her kilometreyi yürüyüş hızının bir ölçüsü olarak görene dek, bir kilometrenin bile ne kadar fazla olabileceğini anlamamıştım.”³⁵⁸

Yalnız seyahat etmek size yanınızda yaşadığınız deneyimi paylaşacağınız birileri olmadan daha farklı bir bakışla çevrenizi algılamınıza sebep olur. Görmediğiniz, daha önce hissetmediğiniz bir şeyi kendinizde olup olmadığından emin olmadığınız bir şeylerin varlığını da gösterebilir. Varoluşsal bir farkındalığa yola açabilir. Ya da tek başına seyahat etmenin size iyi gelmediğini de fark

³⁵⁸Strayed 2015; s.159

edebilirsiniz. Karşılaştığınız güzel bir mekânı, tattığınız yeni ve nefis bir yemeği birileriyle paylaşmak beraber deneyimlemek istediğinizi görebilirsiniz.

Botton tutkunun anlama ihtiyacını doğurduğundan söz eder. Seyahate, özellikle de tek başına seyahat etmeye yönelik yoğun bir tutkunuz varsa, seyahatin içerdiği her şeyi anlamaya ve kavramaya yönelik bir merak da duyar, tutkunuzu gittiğiniz her yere taşırsınız. Seyahatte gözün görmek istediği farklılık aksedebilir. Birisi müze gezmeyi sever. Bir başkası gittiği kentin ya da ülkenin sokaklarını ve yerel halkını tanımayı önceler. Birisi gittiği kentin tarihi ve antik yapılarını görmeye adar kendini bir başkası da gittiği yerin yerel lezzetlerini tatmak ister.

Dünyanın çevresini en kısa sürede dolaşan kadın rekortmen olarak tanıtılan Julia Buhning **Rüzgâra Karşı** ismiyle çevrilen kitabında 2012 yılının temmuz ayında Napoli’de bir kent meydanında başlayıp yine aynı meydanda biten 150 gün sürentek başına yaptığı bir bisiklet yolculuğunu anlatmıştır. Bu yolculuğu hazırlayanın bir yas durumu olduğunu belirtmiş:

“Yasın doğurduğu bir hayal. Sizi yaşlandıran, daha mutsuz biri haline getiren bir yasın ya da dönüştüren, tesadüfî fakat hayatınızı tümünden değiştirecek kadar büyük deneyimler için itici güç haline gelen bir yasın...”³⁵⁹

Daha önce hiç bisiklete binmemiş olan Buhning 2010 yılında kaybettiği sevdiği adamın arkasından böyle bir karara varmış ve sekiz aylık bir antreman ve aldığı ilk bisikletiyle birlikte yola çıkmış. Strayed’in anlatısında da karşılaştığımız gibi Buhning de korkunun enerjisi düşüren bir şey olduğunu, dünya üzerinde korkacak hep bir şeyler olduğunu söylemlere rastlanmaktadır. Benim tezim kapsamında da görüşmecilerime sorduğum soruların karşılığında aldığım birçok cevap korkuya yönelik tarafsız bir tavır sergilediklerini ortaya çıkardı. Yol halindeyken korkan ya da tedirgin olan gezgin kadınların sayısı benim görüşmecilerim kapsamında oldukça az görünmektedir.

³⁵⁹ Julia Buhning, **Rüzgâra Karşı**, çev. Şeyma Odabaş, Garaj Kitaplar Yayınları, İstanbul, 2017, s.16.

Akademisyen bir türk kadın gezgin olan, motorsikletiyle en az on ülke gezmiş olan A.Ö ise on altı günlük bir seyahat rotasında Yunanistan, Makedonya, Slovenya, Avusturya, İtalya ve Bulgaristan gibi ülkeleri gezmiş. Amacınının kadınların tek başlarına dahi sınırları ne kadar aşabileceklerini gösterebilmek olduğunu, çok motive edici destekler aldığı kadar talihsiz diyaloglar da yaşadığını belirtiyor. Yaratmaya çalıştığı “özgür kadın” profilinden rahatsızlık duyan erkeklerin olduğunu da vurguluyor.³⁶⁰

Oluşturduğu gezi rotasını başlangıç noktası olarak Kız Kulesi’nden başlatan A.Ö bütün efsanelerde kadınlara esir rolü biçildiğini, Kız Kulesi hikayesinin de böyle olduğunu, kendince yeni bir efsane yaratmak istediğini, esir olan kızın motorsikletle özgürleşmesi temasını işlemek istediğini belirtiyor. yolda olmayı şöyle tanımlamaktadır:

“Her insanın kendi içinde gizli bir form taşıdığına inananlardanım, benim enerjim ise hareket ederek ve yer değiştirerek kendini bulanlardan. Güncelliği ve zamana ayak uydurmayı seviyorum hatta zamanla yarışanlardanım diyebilirim. Blog’uma isim verdiğim “Dikiz Aynamda Dünya” metaforu da biraz da bu temaya dokunur. Anı yakalarken geriye bir bakış atabilme lüksü diyebiliriz.

Yolda olmak ise” hareket etmenin çok daha ötesinde bence felsefi bir bilinç yaratıyor insanda. Yolda olmak benim için tam anlamı bir tedavi”³⁶¹

On beş on altı yıldan beridir motorsiklet kullanan A. Ö. “1 Kadın 1 Motosiklet 3 Kıta” projesiyle yollarda var olmaya devam eden gezgin, yaptığı tüm yolculukların yeni yerler görmekten çok yeni bir “ben” arzusu taşıdığını, hikâyeler biriktirmek ve değişmek dönüşerek evine dönme hayalleri ile yola çıktığını anlatıyor.

³⁶⁰Bknz:<https://gaiadergi.com/1-kadin-1-motosiklet-10-ulke-asil-ozbay/> Erişim Tarihi: 23.04.2019. saat: 17.48

³⁶¹Bknz:<https://gaiadergi.com/1-kadin-1-motosiklet-10-ulke-asil-ozbay/> Erişim Tarihi: 23.04.2019. saat: 17.58

Yine de tüm bireysel arzularının yanında bir yandan da tek başına da bir kadın olarak neler yapılabileceğini ve özgür bir kadının görünürlüğünü sağlamanın da çok değerli olduğunu belirtmiş.³⁶² “Kadınlara Özgürlük Yakışır” sloganıyla seyahat eden A.Ö bu sloganın biraz da temelinde Kadın Ceza İnfaz Kurumu’nda satranç antrenörlüğü yaptığı sırada mahkûm kadınlarla girdiği etkileşimler ve onlardan duyduğu deneyimlerden etkilenmesinin yattığını belirtiyor.³⁶³

Hiç kuşkusuz insanları yola çıkaran çok çeşitli etmenler olabilmektedir. Biri ilham olabilir size yola çıkma cesareti verebilir. İstedığınız şeyin ve aradığınız anlamın ya da amacın ne olduğunu fark etmenizi sağlayabilir, size iyi gelmeyen bir ortamı terk etme arzusu da güçlü bir gitme motivasyonu sağlayabilmektedir. Bu tezde vermeye çalıştığım örnekler yolculuğa yönelik çeşitli etmenleri anlama çalışmasıyla ortaya çıkmıştır. Yenilenme arzusu ya da kaçma çabası, farklı bir yaşamın, bir anlamın peşinde koşma çabası, kaynağı ne olursa olsun insanı hareket etmeye, yolculuğa çıkmaya iten çok çeşitli, belki burada değinebildiklerimden de daha fazla bir kaynak taşımaktadır.

3.3.3. Seyahatin Gezgin Kadınlardaki Değişim ve Dönüşüme Etkisi

“Bir dünyayı kâğıt hışırtılarıyla yeniden yaratmamız gerekiyor” diyor Elkin. “Ya da ayakkabılarımızı giyip kapıdan dışarı çıkabiliriz.”³⁶⁴ “Ayakkabılarını giyip yola çıkan kadınlar yolu nasıl deneyimlemektedirler” sorusunu yukarıda tartışmaya çalıştım. Bu yol deneyimlerinin onlarda yarattığı değişimi ise burada tartışmaya çalışacağım. Yol kadınlara ne kattı? Yolculuğu nasıl anlamlandırdılar? Yolculuklardan istediklerini alabildiler mi, aradıkları şeyi bulabildiler mi? Seyahat onlara neler öğretti, neler kattı?

Motorsikletle seyahat etmeyi amacı haline getirmiş olan, hemen her tür seyahat aracıyla seyahat etmiş olan görüşmecim S.S.’ye yolun insanlara neler kattığını sorduğumda şu yorumda bulunmuştur:

³⁶² <https://blog.quicksigorta.com/yasam/dikiz-aynasindan-dunyaya-bakan-kadin-asil-ozbay-882> Erişim Tarihi: 23.04.2019. saat: 18.09

³⁶³ <https://blog.quicksigorta.com/yasam/dikiz-aynasindan-dunyaya-bakan-kadin-asil-ozbay-882> Erişim Tarihi: 23.04.2019 saat: 18.15

³⁶⁴ Elkin, 2018; s.117

“Sadeleşmeyi, takılmamayı öğreniyorsun. Hayatta birçok şeyde, ilişkilerde bile takılmamayı öğreniyorsun. Yol vermeyi öğreniyorsun. Çünkü şeyi biliyorsun ona izin vermezsen bir sonraki noktaya ulaşamazsın. Bunların hepsini yol öğretiyor insana.”

Fizik öğretmenliği yapan Ş.K ise şöyle söylemektedir:

“Türkiye için konuşursak, kendine güven katar ya. Ama gene de böyle büyütüldüğümüz için ister istemez, en özgür kadın bile içinde bir huzursuzluk hissediyor olabilir. Ben bazen hissediyorum mesela.

Yurtdışında ya da yurt içinde tek başına kaldığında illa bir ürkme huzursuzluk oluyor insanın içinde. Ama bence yapabiliyor olmak ve başardığını görmek, bu her şey için geçerli seyahat için konuşuyorsak- kadına gerçekten güven verir ya. Güven. Daha çok birey hissettirir kendini.”

Sabretmek, kendine ve insanlara toleransla yaklaşmak, farklılıkları kabul etmeyi öğrenmek, yaşamındaki eksikler, boşluklar ya da acı verici durumlar ve hislerle yüzleşmek, affetmeyi ve vazgeçmeyi öğrenmek gibi temalar yolculuğun katkıları arasından en çok dile getirilen temalardır. Kadın gezginlerin özgüvenlerini arttırdığına yönelik yorumlar da bütün görüşmecilerim hem fikirlerdir.

Ambulans hemşireliği yapmış bir gezgin kadın E.B yolculukların insana neler kattığına dair şöyle bir yorumda bulunmaktadır:

“Yol hiç bitmeyen bir şey. Yaşamın kendisi. Dışarıya olduğu kadar kendi içine de yolculuğu devam eden bir insanım ben. Her iki yolculukta beni olgunlaştırdı, büyüttü daha hoşgörülü olmayı öğretti. Sivri uçlarımı törpüledim, şimdiki beni 20 yaşındaki bene tercih ederim... Bence en büyük katkısı sabır ve hoşgörü, yolun. Ve de toplum olarak ihtiyacımız olan şeyler... Bir de cesaret... İçimizdeki gücü aslında neler yapabileceğimizi bir anlasak, hepimiz birer Amazon olacağız ve toplumu çok daha ileriye

taşıyacağız. Erkek egemen politikanın toplumu nerelere getirdiği ortada.

Yolun kendimize kattıkları yanında bir de toplumsal katkısı var ki, yurtdışındaki Türk imajını hele Türk kadını imajını olumluya çevirmek. Ülkenin pozitif anlamda daha da tanınırlığını arttırmak...”

Toplumun kadın gezginlere bakış açısını sorduğumda ise aldığım cevaplar çoğunlukla iki yönde olmuştur. Bir yandan önyargılı ve şaşkın bir tepkiye sahip olduğu, seyahat eden bir kadını, özellikle de tek başına gezen bir kadını normalleştiremeyen bir algının söz konusu olduğu yorumunu yapanlar var. Öte yandan da sayıları azımsanamayacak kadar şaşırsalar bile sevinen, olumlu bakan ve kendilerinin de yapmak istediklerini dile getirenlerin olduğunu söyleyenler de var:

“Bence bir kadın tek geziyorsa mesela bir çift gezenden ya da erkek gezenden daha şanslı. Bir kere kalacak yeri hazır. Yiyecek yemeği de hazır. O kadar çok insan paylaşmak istiyor ki. Biz mesela beraberken bile yalnız kalıyorum, Pazar gidiyorum markete gidiyorum filan tek başıma herkes yardımcı olmaya çalışıyor. Ve hani şey değilim. Türkiye’deki kodlarımı kapatıp çıktım ben yola. Burada biri yardım etmeye çalışınca hani doğal bir alarm çalar ya kafamızın içinde ben onu kapattım da çıktım yola. Açıktım her şeye. Ve her yardım çağrısına ya evet sevinirim şeklinde karşılıyordum. Öyle yapınca hayatın çok kolaylaşıyor.”

Freelance yazarlık yapan, gezgin Ş.Y ise toplumun genellikle çok da gezgin kadınlar üzerine bir ilgisinin olmadığını belirtmiştir. Genel olarak insanların gezginlere ya kurulu düzenlerini bırakıp gidebilme cesareti gösterebildikleri için özendiklerini, ya da parayı nasıl bulduklarını, zengin olup olmadıklarını sorusuyla yaklaştıkları yorumunda bulunmuştur. –Aslında bu para ve vakit bulma durumuna dair onlara gelen sorular olarak hemen hemen bütün görüşmecilerden ortak çıkan bir yorum oldu- Son olarak da durumu saçma bulanların olduğunu da eklemiştir. Yine de Ş.Y aslında sosyal medya hesaplarından gezgin insanları takip ederek

bulundukları yerden çıkmadan gezmiş olduğunu hisseden insanların varlığına dair söylemleri önemlidir bana kalırsa. “sanal gezginlik” diye adlandırılabilen yeni bir ‘gezme biçimi’ gün geçtikçe çeşitlenmektedir. Bir mekânın, ülkenin panoramik olarak görülebiliyor olması, hemen hemen bütün fotoğraflarına, tarihi ve kültürel bilgilerine internetten ulaşılabilir olması ya da gezginleri takip ederek seyahat ediyormuş hissini yakalamaları bu yeni gezme biçimlerinin bir yanını oluşturmaktadır.

Seyahati özellikle birlikte tartışmak istediğim bir diğer tema da özgürlük temasıdır. Seyahat etmek özgürleştirir mi? Bir kadını kendi öznelliğini ve yaşamını kurmasında bir rolü olabilir mi? Özgürlük kavramının kendisi başlı başına başka bir araştırmanın konusu olabilecek kadar kapsamlı bir kavramdır. Bütün bir siyasi ve felsefe tarihinde özne olarak yerini çoktan sağlamlaştırmış durumdadır. Burada özgürlüğün arkeolojisini yapabilmem mümkün değil, o yüzden sadece Bauman’ın özgürlük yorumunu ve Yıldız Silier’in **Özgürlük Yanılsaması**’na yönelik sözlerini bir arada kullanabileceğim kısa bir tartışma yapmak istiyorum.

Özgürlük ne demektir? Ne anlama gelmektedir? Türk Dil Kurumu özgürlüğü *“herhangi bir kısıtlamaya, zorlamaya bağlı olmaksızın düşünme veya davranma, herhangi bir şarta bağlı olmama durumu, her türlü dış etkiden bağımsız olarak insanın kendi iradesine, kendi düşüncesine dayanarak karar vermesi durumu”*³⁶⁵ olarak tanımlamaktadır. Peki, bu ne kadar mümkündür? İnsanın iradesi sınırsız bir biçimde özgürlüğü yaşatabilir mi insana? İnsanın düşüncesi, davranış biçimleri dış dünyadan bağımsız mıdır? Sağlıklı bir sosyalizasyon süreci yaşayan, kendini gerçekleştirmeye en çok yaklaşan insanların eylemleri ve fikirleri toplumsal arenadan bağımsız bir irade oluşturabilir mi? İnsanın tümüyle koşullardan etkilenen bir varlık olduğunu düşünmediğim gibi tümüyle de özgür ve bağımsız bir iradeye sahip olacağını da düşünmekten uzağım. Her şeyin karşıtıyla var olması, özgürlüğü de özgür olamamaya bağlayan bir etmendir. Determinist bir tavır gibi görünüyor olabilir

³⁶⁵Bknz: http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cc0c4b55d8bb2.58955678 Erişim Tarihi: 24.04.2016 saat: 23.26

ama bu fikrimi daha olgunlaştırdığımı söyleyebilmem güç. Sadece anlamaya çalışıyorum.

Bauman da “özgürlüğün tek başına bireye ait bir özellik olmadığını, sadece geçmişle ya da gelecekteki bir başka durumla karşıtlık oluşturduğunda anlamlı bir toplumsal ilişki halini alan, bireyler arasındaki belirli bir ayrı dayanan bir tür nitelik olduğunu” ileri sürmektedir.³⁶⁶

Özgürlük, insanın varoluş koşullarını da bireylerin birbirleriyle, bireylerin kurumlarla olan ilişkilerini da kapsamına alan bir nosyondur.³⁶⁷ Özgürlüğün kendi şartlarını gerektiriyor olması bile aslında sınırsız bir esnekliğin ya da özgürlük tanımının geçerliliğini şüpheyne düşürmez mi? Bauman özgürlüğün kaynaklara erişimle ilgili olduğunu belirtirken aslında önemli bir noktaya değinmektedir. Bir eylemde bulunurken, bir ideali bile gerçekleştirmeyi düşlerken karşımıza çıkabilmektedir bu:

“Canın istediğinde ülkeyi terk etmekte özgür olsan da bilet için paran olmayabilir. Seçtiğin alanda yetenek peşinde koşmakta özgür olabilirsin ama bu o alanda kendine yer bulabileceğin anlamına gelmez. İlgini çeken bir işte çalışmayı dilesen de hazırda böyle bir iş bulamayabilirsin. Yani dilediğini söyleyebilirsin ama sesinin hiç duyulmama ihtimali vardır. Bu yüzden özgürlük, kısıtlamaların yokluğundan daha fazlasıdır. Bir şeyler yapabilmek için kişinin imkânlara ihtiyacı vardır.”³⁶⁸

Tezin başlarında insanların hayallerinin bile cinsiyetlendirilmiş bir yönlendirmeye maruz kalabileceğini iddia etmiştim. Gerek bireysel gerek toplumsal koşullar bireyin eylemlerini etkileyebildiği kadar hayal edebilme gücüne bile sızabilecekken kuvvette olabilmektedir. Tümöyle kendini koşullara teslim eden bir birey imgesinden söz etmeye çalışmıyorum. Ancak eylemlerimizi, düşünce

³⁶⁶ Zygmunt Bauman, **Özgürlük**, çev. Kübra Eren, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016, s.14-15.

³⁶⁷ Şimşek 2016; s.230

³⁶⁸ Bauman 2016; s. 8-9

biçimimizi şekillendiren toplumsal koşullar ve bireysel söylemlerle kuşatılabildiğimizi belirtmeye çalışıyorum.

Bauman özgürlüğü sosyolojik anlamda modernliğin bir ürünü olan bireysel yaşam ve kapitalizmin ortaya çıkardığı yeni toplumsal ilişkiler ekseninde ele almaktadır.³⁶⁹ Bireysellik, küreselleşme modernite, post modernite, akışkanlık, hatta dijital çağla, hız fetişminin yaşandığı çağımızda, Byul Chung Han'ın kullandığı “zamanın dağılması” gibi kavramlar da kapitalist üretim biçimi ve sanayi devriminin getirdiği birçok toplumsal etkiyle ilişkilendirilebilmektedir. Aydınlanma ve Rönesans dönemlerine kadar uzanan bir tarihi kökeni olduğunu söylemekte mümkün. Yine de modern yaşamın getirdiği özgül ve çelişkili koşullar Bauman'a göre bireyi kendi arzuları ile toplumsal çıkarlar arasında kıstırır.³⁷⁰

Peki, insanın bir yandan olanaklarını genişleten bir yandan da onu kısıtlayan bu özgürlük nosyonu seyahatle birleştiğinde ne gibi bir etkiye sahip olabilmektedir? Yıldız Silier'in de belirttiği gibi arayış ve yola çıkma temaları tarih boyunca insanları cezpt etmiştir.³⁷¹ Bu temaların özgürlükle bağı ne olabilir? İnsan özgürleşmek için mi yola çıkmaktadır? Bir kadın bir erkeğe göre, egemen bir toplumsal gruba göre kendisini, emeğini ve bedenini sürekli denetim altında tutmaya çalışan toplumsal mekanizmalardan ve baskılardan uzaklaşmak için mi yola çıkar?

Seyahat eden kadınlarla ilgili görüşmeler yaptığımda, gezgin kadınlara kadınları yola çıkaran etmenleri ve seyahatin özgürleştirip özgürleştirmedine yönelik sorular sordum. Aldığım cevaplar çeşitlilik içermekle birlikte belirli benzerlikler de barındırmıştır. Ortak kanı her insanın hikâyesinin farklı olduğuna ve farklı nedenler, istekler ve sonuçlar barındırdığına dairdir. Yine de kadınların öfkeden, toplumsal baskıdan, kendi gibi olabilmek, daha özgür hissedebilmek için gitmek istediğinden söz eden yorumlar da çoğunluğu oluşturmaktadır. Şurası kesindir ki müdahaleci bir toplumsal yapıya sahibiz. Ve bu müdahale biçimleri çok

³⁶⁹ Şimşek, 2016; s.232

³⁷⁰ A.g.e. s.233

³⁷¹ Silier'in Marx ve Rousseau örneği üzerinden Özgürlüğe dair bir tartışma yürüttüğü kitabı için Bknz: Yıldız Silier, **Özgürlük Yanılsaması**, Yordam Kitap, İstanbul, 2016.

çeşitli şekillerde gerçekleşebilmektedir. Toplumsal özneler göre yoğunluğu da değişmektedir. Queer bireylere ya da kadınlara –toplumsal öznelerin çoğulluğu göz ardı edilmeden- müdahale etme yöntemi ve şiddeti erkeklerin davranış ve rollerine müdahale etme biçiminden daha sert ve kısıtlayıcı, daha yoğun daha şiddet dolu olabilmektedir. Bu bağlamda seyahat bir direniş pratiği, bir özgürleşme aracı bir kendini gerçekleştirme eylemi olarak oldukça etkili bir işleve sahip olabilir.

Seyahatin bir arayış, bir kendini bulma, bir derdi olma gibi anlamlar taşıması özgür olmaya değil belki ancak özgürleşmeye giden yolda önemli bir araç olabildiğine inanmaktayım. Tümüyle özgür olmak mümkündür ya da değildir gibi bir iddiada bulunamam. Ama özgürleşmenin bireysel anlamda da kolektif anlamda da mümkün olduğunu savunabilirim. İnsanların kendi gündelik yaşamlarında oluşturduğu ve ayakta tutmaya çalıştığı küçük direniş alanları bu özgürleşme pratiklerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır bana göre. Bu bağlamda kısa süreli gidişler bile yoğun bir özgürleşme deneyimine yol açabilir.

“Türkiye’de Gezgin Kadınlar Var” mottosuyla hareket eden ve birçok gezgin kadını bir araya getiren “Gezgin Kadınlar Platformu”nun kurucu C.N.M seyahatin özgürleştirici bir deneyim olduğunu çünkü farklı bir alana gittiğini, tanıdıklarından uzak bir yerde olmana olanak verdiğini belirtiyor. tanıdık olandan uzaklaşıp farklı bir yere yolculuk, yeni kültürlere yolculuk yapmanın, yeniyi aramanın özgürleşme deneyimini getirdiği görüşünde.

Gezgin Kadınlar Platformu sayesinde birçok kadının seyahatlerine yönelik deneyimlerini gözlemleme ve birinci ağızdan duyma şansına sahip olan C.N.M şöyle söylemektedir:

“Ben bir gezgin kadını demek var. Ben geziyorum. Gezgin kadını. Ben bir Gezgin Kadın üyesiyim. Paylaşımları filan oluyor. Ama genel olarak gözlemlediğim şey özgürlük, daha genç hissetme. Bütün kırk elli yaşlarında gezen kadınlar aynı bizim gibi çok enerjikti. Öyle çok kadın tanıdım. Kendilerini de öyle lanse ederler yani. Genç, daha özgür daha genç hissetme. Seyahat bunu da açılıyor kadınlara.”

Seyahat etmenin özgürleşme deneyimini yaşatan, bireye şifa veren, kültürlerarası diyaloglara olduğu kadar insanlar arası –aynı kültür, toplum ve çevrede bile- diyaloglara da, çeşitli ilişki olasılıklarına da olanak sağlayan bir gücü var. Peki, herkes buna eşit olarak erişebilse, adil bir katılım durumu olsa seyahat günümüzdeki kitleselleşen ve popüler bir hal alan anlamının dışında gerçek bir “yolculuk” olarak insanların yoğunluklu olarak katıldığı veya tercih ettiği bir yaşam biçimi halini alabilir mi? Yoksa bir görüşmecimin dediği gibi, instagram ya da herhangi bir sosyal medya hesabı kapansa seyahat etmekten vazgeçen insanlar olur mu? Toplumsal algıdaki seyahat yansıması çeşitli sebepler ve sonuçlar içermektedir. Bu soruyu yanıtlamak çok kolay değil bu anlamda.

Yolculuk yapmak, farklı yaşamlara dokunmak insana hayatla, diğer insanlarla ve doğayla olan bağına ilişkin bilincini besleyen bir işleve de sahiptir aynı zamanda. Kapitalist üretim sisteminin ve patriyarkal toplum yapısı ile birlikte doğa ve kadına eş zamanlı bir tahakküm kurması ve kültürün, üretimin karşısında bedensel olan, daha düşük değere sahip olan olarak konumlandırılması insanları doğadan doğal yaşamdan uzaklaştıran, medeniyetler kuran ancak bu medeniyetleri belirli cinsel tahakküm ve kültürel hegemonya olarak inşa eden bir süreçte tekabül etmektedir. Yolculuklar insanları koptukları doğaya ve insani etkileşimleri canlandırmaya katkı sağladığı gibi, insanları kültürler ve medeniyetler inşa ederken koptukları doğayla barışmasına da katkı sunar.

Kadınlara erkeklere çocuklara queer bireylere ve doğaya duyarlı kurgular yaratmalı, yaşanmışlıkları görünür kılmalı, hayatla doğayla insanlarla ve kendimizle ilişkimizi deneyimlerimizi paylaşmalıyız. Yazmalı. Çizmeli. Üretmeliyiz. Gidip görmeli, başka insanları, farklı kültürleri tanımalı, farklı dilleri duymalıyız. Elkin’in söylediği gibi ayakkabılarımızı giyip kapıdan dışarı çıkmalıyız.

3.3.4. Teknoloji Alanında ve Sosyal Medyada Gezgın Kadınlar

Artık sanal ortamların gerçek ortamlara dönüştüğü, dijital bir dönemi yaşamaktayız. Bu dijital ortamda yaşantımızın büyük bir bölümünü teknolojik araçlar yönlendirmektedir. Neredeyse bir uzvumuz haline gelen telefonlar, evimizden eksik olmayan, bir ihtiyaç halini almış olan televizyonlar, mutfak araç ve gereçleri gibi birçok makine hayatımızın büyük alanını kaplamaktadır. Gelişen teknoloji bir yandan yaşamımızı kolaylaştıran ve düzenleyen birçok araç üretirken diğeryandan da yaşamımızı daha teknik hale getirmektedir.

Bir başka yönüyle ise teknoloji, gittikçe daha mekanik bir hale gelen bir dünya düzeni içerisinde bizi bedenimizden ve zihin dünyamızdan koparan hükümler ve totaliter bir özne halini almaktadır. Yaşam gün geçtikçe dijitalleşmektedir. Bir yerden başka bir yere neredeyse ulaşım araçları olmadan gitmediğimiz, birçok işimizi telefonlarımız, bilgisayarlarımız aracılığıyla hallettiğimiz, kamusal alandan çekilip daha çok sanal ortamlarda zaman geçirdiğimiz, varlık gösterdiğimiz bir ağı yaşamaktayız. Böyle bir çağda seyahat etmek gittikçe daha kolay bir hal almış, ulaşım sorun olmaktan çıkmış ve kitlesel bir seyahat pazarı oluşmuş durumdadır. İmaj ve insan akışlarını hızlandıran bir teknik dünya kitlesel bir turist bakışına da yol açmıştır. Bu “turist bakışı”nın sosyal medya ve teknolojik birçok araçla birlikte fiziksel ve sanal görme edimlerimizi etkilediğini söyleyebiliriz.³⁷² Küreselleşmenin ve teknoloji devriminin toplumsal yaşantıda yarattığı dönüşümler bakışları biçimlendirdiği kadar seyahatin doğasını da yeniden yapılandırmıştır. Kitle iletişim araçları sayesinde neredeyse yerimizden kalkmadan sanal yolculuklara çıkabilmemiz mümkündür. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın neredeyse tamamını kapsayan doğa turizmi ve yürüyüşe yönelen önem dijital dünyada, hızla akan bir çağda bir yere ne kadar hızlı varabildiğini ölçen bir toplumsallıkta önemini giderek yitiriyor görünmektedir. Yürümek veya bisiklet sürmek gibi kendini kamusal alanda hareket ederek var etmek gün geçtikçe modasını ve işlevliliğini yitiren bir eylem halini almaktadır. Hızla değışen, dünün gündeminin bugün tarih olduğu bir dönemde yolculukların doğası da anlamı da farklılaşmış ve yeniden inşa edilmiş durumdadır.

³⁷² John Urry, **Turist Bakışı**, ev. Enis Tataroğlu, İbrahim Yıldız, Bilgesu Yayınları, Ankara, 2009.

Artık dünyanın öteki ucuna, bir başka kıtanın bir ülkesine gitmek birkaç saatlik zaman dilimini almaktadır. Trenler, uçaklar, gemiler insanların ve eşyaların daha rahat, konforlu ve en önemlisi daha hızlı bir biçimde yatay hareketliliğini sağlamaktadır. Peki, bu hareketlilik ve teknolojik dönüşümler yolculuğun doğasını ne ölçüde değiştirmiştir? Tezimin öznesini oluşturan kadın gezginlerin yolculuklarını, seyahat planlarını ve yoldaki konumlarını nasıl etkilemiştir? Bu yolculukların doğasına yönelik dönüşümleri irdelerken, yürümek, hareket etmek, teknikleşen beden, turizmin kitleselleşen ve popülerleşen doğası gibi kavramlara değinmenin gerekliliğine inanıyorum.

İki, üç yüzyıl öncesine kadar yolculuklar zahmetli, zor ve neredeyse sadece seçkin grupların yapabildiği bir eylemken bu günün “akışkan” dünyasında seyahat küresel ölçüde kitlesel bir hal almış durumdadır. Turizmin patlama yaşadığı bir çağda yolculuğa çıkmanın anlamı deri değiştirmiş, sadece bir iş ya da ziyaret amaçlı olmaktan çok daha çeşitli anlamlarla genişleyen bir kavram haline gelmiştir. Kültür-turizm seyahatleri, iş seyahatleri, sağlık amaçlı yapılan seyahatler, ziyaret amaçlı yapılan ziyaretler, kişisel gelişim amaçlı yapılan seyahatler, bazen de sadece seyahat etmenin kendisi için yapılan seyahatler. Peki, teknoloji bu anlamda nasıl bir konuma sahiptir?

Geçmiş zamanın yolculukları öncelikle yürüyerek ya da binek hayvanlarla gerçekleştiriliyordu. Daha sonra da geliştirilen ulaşım araçlarıyla birlikte at arabası, tren, otomobil, uçak, toplu taşıma araçları ile daha teknik, kolay ve kitlesel bir hal aldı. Günümüzde ise artık uçak biletlerini, otogara nasıl gideceğimizi, otobüsün kalkış saati bilgilerini, gideceğimiz yeri tanıtan uygulamaları içeren teknolojik cihazlara sahibiz. Bu cihazlar bizim seyahatlerimizi, planlarımız etkilediği ölçüde hareketliliğimizi de etkilemektedir. Solnit, “ara zaman” diye tanımladığı, bir yere bir yerden yürümeye, gezinmeye, iş görmek için ayrılan zamanın azaltılmasında cep telefonları ve kulaklıkların çoğalmasının da yürüyüşün zaman ve mekân ve iradesine yönelik algısını değiştirdiğini göstermektedir. Yürüyüşler kamusal alanda varlık gösteren insanlar için bir zamanlar önemli yer tutmuştur toplumda. Topluma karışma ve insanlarla etkileşim kurma anlamında yürüyüşlerin ve hareketliliğin, daha doğru bir tanımla bedenin hareketliliğin teknolojik gelişmelerin hız kazandığı günümüzde

değeri iyice düşmüş durumdadır. Markete gitmeden marketin bizim evimize gelmesi, almak istediğimiz birçok şeyi bir telefon araması ya da internet bağlantısı sayesinde yapabildiğimiz bir çağda kaç insan evinden çıkma ihtiyacı duyuyor olabilir? Örnek verecek olursak, Solnit, cep telefonu konuşmalarının yalnızlığa, sessizliğe ve bilinmeyenle karşılaşmalara karşı bir tampon görevi gördüğünü ifade etmektedir. Telefonlar sevdiklerimizle kamusal bir alanda bir araya gelmeden da onlara ulaşmamızı, bedensel bir efor sarf etmeden onlara sesimizi iletmesi açısından ciddi bir etkiye sahiptir hayatlarımızda. Ulaşmak istediğimiz insanlara kolaylıkla ulaşmamızı sağladığı kadar bize ulaşmalarını istemediğimiz insanları bizden uzak tutmayı da sağlamaktadır telefonlar. Hareket etmemize gerek kalmadan iletişim kurmamızı da iletişimden uzak durmamızı da sağlayan bir işlevi vardır telefonların.

Dijital eğlenceler ve teknoloji daha hareketsiz bir hayata yol açmaktadır. Obezite ve sağlık sorunlarının oluşmasına da neden olmaktadır. Yolculukları belki daha az masraflı ve yaygın ama bir yandan da içi boşalan bir kavram haline de dönüştürmektedir. İnsanın bilgiye ulaşmasını kolaylaştıran teknoloji bir yere gitmek için evden çıkmayı bile gerektirmeyen araçlar insanları ekran başına bağlamış bulunmaktadır.

Güncel postmodern teorinin bir diğer önemli teması olan seyahatin ise sürekli hareket halinde olmak demek olduğunu söyleyen Solnit, *“biri ötekini tadil etmeyi başaramayınca uçaklar ve sürat yapan arabalarla bir oraya bir buraya sürüklenen, hatta görünürde kas gücüne dayalı, mekanik, ekonomik veya ekolojik hiçbir araç kullanmadan etrafta gezen postmodern beden üzerine bir şeyler okuyup durmakta gibi”* olduğumuzu söylüyor.³⁷³ Solnit’in iddiasına göre beden *taşınan bir paketten, bir kareden alınıp ötekine bırakılan bir satranç taşından öteye geçmez; hareket etmez, nakledilir.*³⁷⁴ Bir anlamda ona göre; çağdaş düşüncenin ulaştığı soyutlama düzeyinden kaynaklanan sorunlardan oluyor. Bedenin hareketinin normallliği ve gündelikliği olabildiğince azalmış araçlar arasında devinip giden bir parça dönüşmüş olduğunu söylemek abartı olmaz. İnsan bedenini harekete geçirmek için spora neden

³⁷³ Solnit 2017; s. 53

³⁷⁴ A.g.e. s. 53

bu kadar çok ihtiyaç duyar? Sadece kilo vermek için mi? Gittikçe daha az kullandığımız ve yabancılaştığımız bedenimizi ve kaslarımızı teknolojik aletler ve araçlar vasıtasıyla çok az seviyede kullanır hale gelmekteyiz. Bedenimiz içinde yaşadığımız bir mekân olmaktan çok oradan oraya taşıdığımız bir paket haline gelebilmektedir. Şekilden şekle sokmaya çalıştığımız, yeri geldiğinde üzerinde çok acıasız eylemler gerçekleştirebildiğimiz varoluşumuzun önemli bir unsuru değil de zorla dâhil olmaya çalıştığımız bir parça gibi.

Atıl insan bedeninin hareket kabiliyetini gitgide daha fazla yitirmekte olduğu bir çağda olduğumuzu söyleyen Rebecca Solnit'e göre insanların bedenleri karşılaştıkları zorluklarla yüzleşmeye yeterlidir ancak onu kullanmanın zevk verdiğini unuttukları ölçüde atılaşp hantallaşmaktadır. İnsanlar bedenlerini edilgin bir şey olarak algılıyorlar. Ki algının da ötesine geçip bir gerçeklik halini almaktadır bu. Özellikle de yürüyüşlerin yürüme bantlarında bir spor halini alması bile hareket etmek için gündelik yaşamda kullandığımız bir şey olarak değil "özel olarak zaman harcamak"istememizle ilgili oluşunu düşünecek olursak Solnit'in anlatmaya çalıştığı şey daha da anlaşılır olmaktadır. Hareketsizlikle uyuşan insan bedenini sporla canlandırmaya çalışmaktadır. Bunu aşağıda alıntıladığım fikirde yer alan daha zayıf ve fit bir görünüme sahip olmak amacıyla ya da beslenme düzenini sağlıklı bir düzene oturtmak için yapıyor olsa bile.

“ Mesafeleri kat etmek için yalnızca ayaklarımızın yeterli oluşu, makineler olmadan seyahat ettiğimiz binyılla birlikte hafızalarımızdan silinip gitti. Hayal gücünün ve sorumluluğun çöküşüne karşı mücadele etmek, siyasi özgürlük için verilen savaşlar kadar önemli olabilir çünkü sadece özümüz de var olan içsel gücümüzü canlandırdığımız ölçüde hem baskılara hem de hareket eden canlı bedenin erozyonuna direnebiliriz. ”³⁷⁵

Hareket etmenin gittikçe erozyonlaştığı bir çağda seyahat eden kadınlara teknoloji ve sosyal medyanın etkisi ne olmaktadır? İnsan bin yıllar boyunca bir

³⁷⁵ A.g.e. s.14

yerden bir yere gitmek için hep bedenini kullanmıştır. Beden, varlığımızın ilk anından bu yana bizim dünyayla, insanlarla ve kendimiz ile kurduğumuz ilişkinin ve iletişimin en önemli aracı olagelmıştır. Hem araç hem de en önemlisi bir parçamız bir varoluş mekânımız olmuştur. Hayatta kalmak için aletler yaratmak, yeni yerler görmek için hareket etmek bedenimize bağlı olan şeylerdir. Hala dünyayı kendimizle, bedenimizle deneyimlemekteyiz. Seyahatin en temel, değişmezlerinden biri de insanın bedenle olan ilişkisidir. Seyahat hayata, insanlara, değişik kültürlere ve farklı manzaralara yönelik bakış açımızı şekillendirirken, algılamamızda temel bir ölçüt olan bedenimizle olandialogumuzu da etkilemektedir. Ulaşım araçlarına, kitle iletişim araçlarına bağlılık ne denli yoğun olursa olsun, yaşarken, seyahat ederken, yazarken, uyurken, bilgi üretirken ve toplumsal yaşama katılım sağlarken bedenimizle var oluruz. Bu bağlamda beden algısı topluma ve seyahat halindeki kişinin dünyayı hissetme ve algılama deneyimine ciddi etkilerde bulunur.

Makineler insanı daha hareketsiz ve hantal kılarken, bilim dünyasında yapay zekâdan söz edilirken, insanı kendi yarattığı aletlere köle haline getiren bir sistem yaygınlaşırken seyahatin doğası ve gerçekleşme biçimi de hiç kuşkusuz önem arz etmektedir. David Le Breton **Bedene Veda** adlı kitabında bedenin nasıl kurgulanabilen, yeniden inşa edilebilen, yapılıp yıkılıp yeniden biçimlendirilebilen ve gittikçe daha yararsız, ayakbağı olan bir kaygı nesnesi haline dönüştüğünü anlatmaktadır. Yürüyerek ya da pedal çevirerek kolaylıkla yapılabilecek küçük yolculuklar için bile otomobilin vazgeçilmez bir hal aldığını ifade etmektedir.³⁷⁶ Toplumda birçok eylemin, etkinliğin aracısız yapılmaz hale gelmesi beden kavramına, yürümeye, yolculuğa ve dünyaya yönelik algılarımıza kökten bir değişim getirmektedir. Zaman geçtikçe makineleşen insanın yaşamla arasındaki bağ çürümeye ve zayıflamaya yüz tutmaktadır. Sosyal medyadaki paylaşımlardan da görülebileceği gibi bazı insanlar için “sosyal medyada ilgi gösterilen “o yere gitmek” ve bunu “sergilemek” bundan dolayısıyla da görünür olmak ve beğenilir olma arzusuyla birlikte statü kazanmak anlamına geldiğini iddia edebiliriz. John Urry’nin Foucault’un bakış kavramından ödünç aldığı, tarihin farklı dönemlerinde farklı turist

³⁷⁶Le Breton, **Bedene Veda**, çev. Aziz Ufuk Kılıç, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.16-17.

bakışlarının olduğu kitleselleşen turizm deneyimlerini incelediği kitabında daki söylemleri de iddiamı destekler niteliktedir:

*“Turist olmak, ‘modern’ deneyimin niteliklerinden biridir. Bir yere gitmemek, güzel bir ev ya da arabaya sahip olmamak gibidir. Turist olmak modern toplumlarda bir statü göstergesi haline gelmiştir.”*³⁷⁷

Bu tezin öznesi olan kadın gezginleri turist olarak nitelendirmemektedir. Birbirlerinden farklı nitelik taşır bu tanımlamalar ancak turistler kadar gezginliğin, aylaklığın ya da flanözlüğün temelinde de bir modern niteliğin olduğunu söylemek gerçekten uzak bir iddia olmaz. Modern yaşamın köklerini Rönesans dönemindeki oluşumlara kadar götürmek mümkündür. Ancak her tarihsel dönem kendine özgü şartları oluşturur. Ve günümüzün kırılğan, akışkan ve çabuk dağılabilen bir zemine sahip olan toplumlarda bu kavramlarda ona göre nitelikler taşır. Teknolojinin gelişimi her ne kadar gidilebilecek yerleri çeşitlendirip erişilebilir kılsa da bir de bir toplumsal statü sağlama noktasında araçsallaştırılabilmektedir bu durum kavramların ve tanımların esnemesine ve anlam kaynamasına yol açabilmektedir.

Seyahate yönelik birçok gezgin kadın, teknolojinin seyahati daha kolaylaştırdığını ve insanlar için ulaşılabilir bir hedef haline getirdiğini ifade etmiştir. Burada seyahati kolaylaştırırken doğasını da değiştiren, bir anlamda seyahatin içini oyan bir teknolojik müdahale de söz konusudur. Aynı zamanda seyahate ilişkin bakış açısını da yapılandırmaktadır.

Le Breton’un deyimiyle, *“Bugün beden bir kendini sunma motifidir. İnsan başkalarına sunmak istediği imajı bedeniyle afişe eder.”*³⁷⁸ Sosyal medyadaki, özellikle instagramdaki paylaşımlarda böyle bir anlama rastlamak mümkündür. Kendini, bedenini, gittiğin yerleri paylaşmak, karşındaki kitleye kendini ve beğenilerini, hayallerini ve eylemlerini sunmak anlamını taşımaktadır. Bu anlamda seyahati yaygın bir pratik haline getiren ulaşım araçlarından daha fazla etki eder

³⁷⁷ John Urry 2009; s.18

³⁷⁸ Breton 2016; s.28-29

sosyal medya. Çünkü bireyi görünür kılar ve ayrıca seyahat ettikçe ve bunu sanal ortamlarda daha fazla bilinebilir hale getirdikçe kişide bir özgüven yükselmesi ve başarı hissi doğurur. Seyahatin açık bir şekilde olmasa bile, sosyal medyada sunulan “seyahat algısı”nın seyahate çıkabilen ve çıkamayan insanlar arasında örtük bir hiyerarşi yarattığını görebiliriz. Toplumumuzda az ya da çok maddi kaynakla bir şekilde kendini farklı ülkelere, farklı şehirlere, hayalini kurduğu yerlere götürebilen kadınlar ve belki de mahallesini bile gezmeye hak tanınmayan, evde kalmaya ev işlerine ve erkeğe bakmakla yükümlü kılınan kadınların aynı anda varlığı söz konusuyken seyahatin herkes için kolaylaştığını söylemek mümkün değildir. Ucuzlaşan ulaşım araçları, gelişen turizm sektörü yine de seyahati herkes için erişilebilir kılmamaktadır. Büyük bir turizm endüstrisi söz konusu olsa bile hala seyahat konusunda bir “ayrıcalıklı” konum söz konusudur diyebiliriz. Seyahati ayrıcalıklı kılan sadece ekonomik sermayeye sahip olmak değildir. Ayrıca kültürel sermayeye, hayali kurulan düşlerin olanaklılığına da sahip olmaktır. Her insanın hayal gücü vardır. Her insan hayal kurar. Ama kurulan hayallerin gerçekleştirilebilmesine olan inancın kendisini sorguladığımızda ortaya ne çıkar? Bazen insanların hayalleri gördükleri, yaşadıkları ortamlar ve yaşam biçimleriyle kısıtlı kalır. Bu hayalleri kısıtlayan sadece insanların dar bakış açısı mıdır yoksa o hayalleri kısıtlı kılan toplumsal yapılar, kurumlar ve siyasi, ekonomik ve kültürel bir ortam yok mudur? Hiç kuşkusuz insanların düşüncelerini yönlendiren cinsiyetlendirilmiş algılar ve toplumsal iktidar düzlemlerinden söz etmek mümkündür.

Toplumun her alanına ve katmanına yayılmış cinsiyetli ve hiyerarşik bir toplum yapısında kadınlar nasıl seyahat edebilirler? Seyahati nasıl olanaklı görebilirler?

*“Hızla yaşanan ve hiçbir şeyin uzun kalmadığı, yavaş hiçbir şey içermeyen bir hayat, hızlı, kısa vadeli ve kısa yaşanan deneyimlerle nitelenen bir hayat”*³⁷⁹ seyahati nasıl etkiler? Bir yandan, daha hızlı ve daha kısa süreli yaşanan bir tüketim

³⁷⁹Chul-Han, Byung “Uygun Adım Yürüme Çağından Dolanıp Durma Çağına”*Zamanın Kokusu*, çev. Şeyda Öztürk, Metis Yayınları, İstanbul, 2018; s.45

olgusu haline çevirerek etkilemektedir. Seyahati, yolları, gidilen yerleri ve kültürleri de tüketim nesnesi haline getiren çılgın bir tüketim toplumu içerisinde, ‘hızlanma baskısı’³⁸⁰ yaratan bir kültür içerisinde yavaşlamayı, sade bir yaşamı savunan kadınlar, erkekler, gruplar ve sivil toplum kuruluşları var. Çevreci hareketin hız kazanması, doğa dostu oluşumlara yönelik taleplerin yükselmesi, yeni gelişen bir “doğa”ya yönelik duyarlılık çerçevesinde bazı insanlar seyahatlerinde de yavaşlamayı, gündelik yaşamda minimalist bir yaşamı, sadeleşme hareketini de ön plana çıkarmaya başlamıştır. Yürümek büyük ölçüde işlevini yitirmişse de bunu savunan, çevre dostu araçlarla yolculuklara çıkmayı savunan, pedallayan gezginler de söz konusudur.

Bir seyahate çıkış amacı çok çeşitli olabilir. Bir yürüyüş bireysel bir anlamdan çok daha fazlasını taşıyabilir. Kitlesele yürüyüşler, bir amaç uğruna ya da dünyayı görmek arzusuyla çevrilen pedallar, kat edilen mesafeler bütün bunlar çılgıncasına akan bu hızlı çağda bir direniş ve anlam olanakları da yaratmaktadır aynı zamanda. Yürümek, yolculuğa çıkmak kişinin kendisine yöneldiği kadar bir topluma bir otoriteye bir kuruma da yönelebilmektedir. Teknolojik araçlar ise bu gezgin insanları ve onların eylemliliklerini ve nedenlerini kitlelere ulaştırma ve varlıklarını görünür kılma anlamında önemli bir araç görevi görmektedirler.

Teknolojinin bir yandan hayatı ve seyahati kolaylaştırdığını ve insanlar için daha ulaşılabilir kıldığını söylemiş olsak da seyahati etkileyen tek unsur değildir. Bir yandan seyahati bir fikir bir eylem bir hayal bir yaşam biçimi olarak etkileyen birçok unsur vardır. Ekonomik, kültürel, siyasi birçok unsurun birleştiği toplumsal düzen de bunu ciddi anlamda etkilemekte ve dolaylı ya da doğrudan düzenlemektedir. Ama toplumsal yapının kendisi kadar önemli bir diğer şey ise seyahatin planlama ve emek gerektirmesi. Görüşmecilerimin bir kısmının katıldığı bir diğer konu, seyahatin gerçekleştirilmesindeki zorluktur. Kimisi seyahate, yola çıkmanın çok kolay olduğunu söylerken, bir kısmı da planlama ve çaba gerektirdiğini, zihinsel olarak bile yorucu olabildiğini dile getiriyor.

³⁸⁰ Byung Chul-Han’dan alınan bir kavram. Bknz. Age. S.45

Seyahat sadece planlama süreci ve emekten dolayı değil kendi doğası da –her ne kadar gezginlerin seyahati gerçekleştirme biçimine ve amaçlarına göre değişiklik gösterse de- zorluğu ortaya koymaktadır. Her ne kadar bu konuda birçok farklı görüş olsa da görüşmecilerimin birçoğu seyahatin kolay olmadığı ama özgürleştirdiği görüşünü paylaşıyor. Her ne kadar teknoloji seyahati daha kolay ve ulaşılabilir bir hale getirse de gene de kolay olarak nitelendirilememektedir. Seyahatin kolay olmadığını söyleyen bir yıl boyunca eski eşiyile Güney Amerika seyahati yapmış olan, uzun yıllardır kendini seyahatlere adanmış, seyahat türünün birçoğunu denemiş olan ve yeniliklere kendini hep açık tutan 37 yaşında bir görüşmecim bunun kolay olmadığını şöyle açıklıyor:

“Seyahat kolay değil ama özgürleştirir. Hiç kolay değil hem de. Sırt çantasıyla da yapsan kolay değil. Bisikletle de yapsan kolay değil motorla da yapsan karavanla da yapsan hiçbir zaman kolay değil. Sırt çantalısı muhtemelen en zoru. Bisiklet biraz daha az zoru. Motor biraz daha iyi karavan biraz daha iyi...”

Kolay değil niye değil? Kalıplarını kılıyorsun, bilmediğin yerlere gidiyorsun. Bilmediğin insanlar. Tehlike vs. yemesi içmesi hijyeni. Şusu busu. Ama özgürleştiriyor. Bir kere şeyden kurtarıyor, kılık kıyafetten kurtarıyor seni. Üç tane kıyafetle yaşayabileceğini gösteriyor. O yüzden bile özgürleştiriyor. Burada mesela bir bardak kahveye Starbucks’ta on lirayı bayılıyorsun ya o on lira bazen iki öğünün oluyor. Kocaman tabak veriyorlar Kolombiya’da beş liraya altı liraya. Salatası, pilavı, içeceği, turşusu tatlısıyla filan beraber veriyorlar. Sonra buraya döndüğünde gidip oraya o on lirayı ben veremiyorum artık. O yüzden bile özgürleştiriyor beni artık. Daha fazla para biriktirebiliyorum. Hani sırça köşkümde oturup da etrafı zaten bakmıyordum da- ola ki öyle bir yamuğun varsa hayatında onu da alıp götürüyor senden. Ama kolay değil.”

Seyahatin gerçekleştirmek istendiği zaman herkesin gerçekleştirebileceğine dair de görüş bildirenler de var. Kolaylık kavramına yönelik bakış değişiyor. Çekip

gitmek adım atmak açısından kolay, karar alıp uygulama konusunda kolay olmayan bir yanına da dikkat çekilmiştir. Yedi yıldır avukatlık yapan ve seyahat planları yapmadan ve hareketliliğin hayatının en önemli dinamosu olan, kadın sığınma vakıflarıyla, feminist hareketle ve teoriyle sıkı bağı olan C.A. ekonomik gücün bir rahatlık getirdiğini kabul ediyor. Yine defazla maddi bir güce sahip olmayanların da istediği zaman seyahat edebilmenin olanaklarını geliştirebileceklerini, çadır atabileceklerini, ya da gidecekleri bir yerde bulunan insanlarla iletişime geçip kalacak yer bile ayarlayabileceklerini belirten görüşmecim isteyen insanın kesinlikle yapabileceğini bu bağlamda seyahatin aslında çok kolay olduğunu söylüyor. Ancak yine deo kadar da hafife alınacak bir şey olmadığı görüşünde:

“Bence kesinlikle bir hazırlık gerektiren bir şey. Ben şimdi yola çıktım gidiyorum. Her ne kadar bunu yapmak istesem de, akışına bırakayım desem de gitmeden önce mutlaka bazı bilgilere ihtiyacım oluyor ve bir hazırlığa ihtiyacım oluyor benim kendi açımdan. Yani internet olmadan önce bu nasılmış nasıl yapılmıyormuş çok da merak ediyorum hani hiç bilmediğin bir yere, hakkında hiçbir şey bilmediğin bir yere inmek ne bileyim Google Maps’i açıp gidip kalacağın yeri, oteli bulmadan nasıl oluyormuş falan gerçekten ben bayağı merak ediyorum. Yani bir yandan hiç kolay değil hayatta kalmak gittiğin yerde o yüzden hem çok kolay hem değil ama özgürleştirir. Yüzde yüz. Onla ilgili hiçbir şüphem yok. Keşke herkes seyahat edebilse yani. Herkesin böyle bir imkânı ya da isteği olsa. Bence dünya başka bir yer olabilirdi yani.”

Seyahat bir yandan karmaşık ve birçok şeyi bir arada düşünmeyi gerektiren bir eylemdir. Ciddi çaba, emek ve onu nasıl yaşamak istediğine bağlı olarak da yoğun bir tutku gerektirir. Hatta tehlikeleri ve bilinmeyene dayalı riskleri ve korkuları göze almayı da talep eder yolcudan. Ancak teknolojinin gelişiminin ve küreselleşme ve hareketliliğin, hızın artışının seyahatlere etkisini sorduğum görüşmecilerimin hepsi teknolojinin özellikle de kadınların hareket alanını genişlettiğini, seyahatlerini gerçekleştirme konusunda elverişli bir ortam yarattığı görüşünü paylaşmaktadır. Sosyal medya ve spesifik olarak seyahat fotoğrafları ve gezgin profilleriyle dolup

taşıyan instagram bu konuda oldukça etkili bir araç. Tek başına ya da arkadaş gruplarıyla, turlarla ya da eşiyle seyahat eden, yabancı ülkelere giden, kendi şehirlerini, kendi ülkelerini gezmeye başlayan insan sayısının artışında hiç şüphe yok ki sosyal medyanın payı çok büyük. Açıkçası sosyal medya başlı başına çok büyük bir güç bulundurmaktadır elinde. Seyahati bir yandan ulaşılabilir kılan ve insanların yola çıkma iştahını açan bir konumda bulunurken bir yandan da gizliden, belki çok görünür olarak somut olarak gösteremeyeceğimiz bir biçimde de olsa hiyerarşi yaratabilecek bir anlam da taşımaktadır. Fotoğraflarını instagramda paylaşan gezgin kadın, seyahat deneyimlerini bloglarında paylaşanlardan daha çok insana ulaşmaktadır. 1990'lı yıllar özellikle de 2000'li yıllarda çok yaygınlaşan blog yazmanın günümüzde yerini instagramda fotoğraf paylaşma, 'story' atma ya da 'tweet'leme yoluyla paylaşılması hem sosyal platformlardaki değişkenliğinin ve sürekli 'güncellenme' halinin bir örneğini oluşturmaktadır. Seyahat anılarını, deneyimlerini yazdıkları, bu konuyla ilgili diğer gezginlerle yapılan röportajları yayınladıkları bloglar hala varlığını korumaktaysa da eskisi kadar yoğun bir biçimde tercih edilir durumda değildir denebilir.

Senelerdir öğretmenlik yapan, sık sık tek başına bazen arkadaşlarıyla seyahate çıkan öğretmenlik yapan bir görüşmecim teknolojinin seyahatlere ilişkin etkisini sorduğumda görüşme yaptığım çoğu gezgin kadına benzer bir yorumda bulundu:

“Bence şöyle, daha ulaşılabilir yapıyor. Uçak biletleri eskisi kadar çok pahalı değil artık. Ucuz uçak biletleri var. Hafta sonu için bile bir yerlere gidebilir insanlar. Bunları da giden insanlar paylaştıkları zamanlar Instagram'dan veya Twitter'dan veya Facebook'tan insanlar bunu görüp kendilerini gaza getiriyorlar. Ve yalnız çıkıyorlar. Ve geziyorlar. Ve bence bu ülkemizin insanı açısından da güzel bir şey.”

Teknolojinin gelişimi, gps, konumunu bildiren, hangi bölgede hangi konaklama yerlerinin, yeme içme mekânlarının olduğunu gösteren, harita ve pusula gibi uygulamaları bulunduran aletler kadınlar kadar erkeklerin de kuşkusuz

seyahatlerini kolay ve erişilebilir kılmıştır. Bir yandan da sosyal medyanın gezginlerin varlığını ortaya koyma konusundaki etkisi insanların seyahatlere yönelik algısını genişletmektedir. Seyahat etmeyi, bulunduğu yeri bırakmayı pek sevmeyen kesimler de bu blogları, instagramdaki gezginlerin paylaşımları ve yazıları dolayısıyla yerlerinden kalkmadan başka yerler ve insanlar hakkında bilgi almayı – her ne kadar yerimde oturduğum halde sizinle geziyorum diyen olsa da gezgin kadınların birçoğu bunu seyahat olarak görmemektedir.- tercih etmektedir.

Uzun süre polislik yapmış olan, mesleğinden dolayı Türkiye'nin birçok yerinde görev yapmış ve sıklıkla seyahate çıkan, kendini 'emekli seyyah' olarak tanımlayan görüşmecim de seyahat dürtüsünü artmasında sosyal medyanın etkisinin altını çizmekte ve bunu 'o yapıyorsa ben neden yapmayayım' şeklinde insanların içinde bulunabilen kıskançlık duygusunu da harekete geçirdiğini belirtiyor.

Hülya Koç, seyyahlığı, gezginliği tartıştığı ve gezgin kadınlarla ilgili detaylar da verdiği bir yazısında³⁸¹ bugünkü gelişmiş teknolojinin insanların ülke sınırlarını aşmasına kolaylık sağladığını, önceki zamanlarda insanların on kilometre öteye bile gitmekten korku duyduklarına değinmektedir. Burada değindiği şey ise bilinmezliğin, kendi alanının dışına çıkanın, uzaklığın ve daha önce görülmemiş olanın tehlikeli ve korkutuc bir yanı olmasına işaret etmektedir. Teknoloji birçok ülkeyi görünür kılmakta, bilinmezliğinden dolayı korkutucu ve ürkütücü bir uzaklık fikrini ortadan kaldırmaktadır bir yandan. Gps'ler, her an nerede olduğunuzu anlayabilen cihazlar, uydu takip cihazları, dünyanın bir başka ucundaki insanlara ulaşmanızı sağlayan cep telefonları gibi araçlar seyahatleri de bir anlamda güvenli ve görünür kılmakta ülkeleri insanlar yakınlıştırmaktadır. Görüşmecilerimin hepsi Teknolojinin hem kadınlar hem de erkekler için, ama en çok kadına tehlike sunan bir dünyada kadın gezginler için bir güvenlik ve kolaylık hissi sağladığını, harekete geçme konusunda onlara cesaret sağladığını belirtmektedir. Bu anlamda son yılların en vazgeçilmez platformlarından biri haline gelen instagram çok ciddi bir etkiye sahiptir. Diğer sosyal medya ortamları da etkilemektedir ama son yılların en popüler uygulaması artık instagramdan seyahat edilen, gezilip görülen yerlerin fotoğrafını

³⁸¹Hülya Koç “*Kötü Kızlar Cennete, İyi Kızlar Her Yere Gider*”**Yolculuk**, sayı 66, 1997, s.159-166

atmak ve hikâyelerini orada fotoğraf altında ya da ‘story’lerde paylaşmak şeklinde gerçekleşmekte, bloglar bu anlamda hala devam etse bile bu anlamda ikincil bir konuma yerleşti diyebiliriz.

Bir başka açıdan da seyahat kavramına yaklaşacak olursak, araçlar insanların hızını ve hareketliliğini ciddi anlamda etkileyecek bir güce sahiptir. Artık arabalara tapılan bir çağda yaşadığımızı, araçların insanların kendilerine özel bir alan yarattığını, sokakla, dünyayla arasına bireyin kendisini güvende hissettiren bir mesafe yarattığını söylemek mümkündür. İnsanların gündelik yaşamlarındaki hareketlilik bedeninin uzuvlarından onları taşıyan mekanik araçlara kayışı sağlık sorunlarından seyahat etme ve hareketlilik biçimlerine uzanan geniş bir alana yayılmış durumdadır. Eduardo Galeano otomobillerin insanlara bir özgürlük vaadinde bulunduğunu, buna rağmen “otomobillerin seyyar bir kafes gibi hareket ettiğini”, artık otomobil içinde yaşanır hale geldiğinin altını çiziyor. Galeano’nun yerinde deymiyle “otomobil dini” insanları araçlarına hizmet eder hale gelmesine yol açmaktadır.³⁸² Bisikletiyle gezmekten, motorsikletiyle seyahat etmekten vazgeçmeyeceğini dile getiren iki görüşmecim de oldu. Bazen kullandıkları araç hayatla ve yolculukla aralarında doğrudan bir ilişkinin oluşmasına yol açabilmektedir. Nesne fetişizminden farklı bir anlam taşımaktadır bu araçlar.

3.3.5. Turizmin Cinsiyeti

Tezin bu bölümünde aslında seyahatler üzerinde etkisinin çok büyük olduğu turizm ve cinsiyetçilik konusunu tartışmaya çalışıyorum. Turizm sektörü ve kitlesel bir seyahat algısı aslında bu tezde irdelediğim bir konu değildi. Ancak turizmdeki cinsiyetçi bir algının ve seyahat endüstrisindeki cinsiyetçi yapılanmaya da az da olsa değinme ihtiyacı duydum.

Turizm, özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında yaygınlık kazanan, günümüzün en büyük statü göstergelerinden birini oluşturan büyük bir endüstridir. Günümüzde insanı sürekli hareketli, değişken ve akışkan bir yaşam tarzına zorlayan post modern yaşamın kırılğan, bağlantısı her an kopabilir geçicilik üzerine kurulu anlayışı birçok

³⁸² Eduardo Galeano, **Tepetaklak**, çev. Bülent Kale, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 238.

alandaki kendini göstermektedir. Dünyanın küreselleştiği, fiziki mesafelerin ve sınırların neredeyse kalktığı bir çağda teknolojinin hızlı gelişimi zaman ve mekân algısını ciddi anlamda dönüştürmüş, dünyanın birçok yerine ulaşmayı saatlere indirebilecek bir ilerleme kaydetmiş, toplumsal yaşam formlarını çeşitlendirmiştir.

Urry, farklı toplumlar ve farklı sosyal gruplar içinde çeşitli tarihsel dönemlerdeki turist bakışının nasıl değişip geliştiğini incelediği kitabında turizmin, tatile çıkmanın ve seyahatin düşünülen aksine çok daha kayda değer bir toplumsal olgu olduğunu, sapma çalışmalarıyla ilginç benzerlikler taşıdığını belirtiyor. Urry, turizm olarak betimlenen toplumsal pratiklerin bazı asgari nitelikleri bulunduğunu söylüyor. Bu nitelikleri dokuz maddede sıralıyor: ilk olarak “turizmin kendi karşısını, düzenli ve örgütlü çalışmayı gerektiren boş bir zaman etkinliği” olduğunu, “modern toplumlarda çalışma ile serbest zamanın birbirinden ayrı düzenlenmiş toplumsal pratik alanları olarak örgütlenişinin bir tezahürü” olduğunu vurgulamaktadır. İkinci olarak da turist ilişkilerinin insanların çeşitli varış noktalarına yönelik hareketlerinden ve orada kalmalarından kaynaklandığı bunun da mekân boyunca belirli ölçüde hareket etmeyi, yani yolculukları ve yeni bir yerde ya da yerlerde konaklama dönemlerini içerdiğinin altını çiziyor. Turizmin niteliklerinden bir diğeri ise yolculukların ile konaklamaya gidilen yerlerin alışılmış bir iş ve yaşam alanının dışında olmasıdır. Bu ikamet dönemlerinin geçici ve kısa süreli olduğuna, eve dönmeye yönelik bir belirgin bir niyet olduğuna dikkat çekiyor John Urry. Turizmin bir başka önemli yanını seyahatin bireysel niteliğine karşıt olarak modern toplumların nüfusunun önemli bir kısmının bu tip turist paratiklerine katılımı oluşturur. Turizm sektöründe farklı duyuları içermeye, yoğun hazlar yaşamaya yönelik bir beklentinin yeri çok önemlidir. Televizyon programları, edebi yapıtlar, albümler, şarkılar gibi birçok araç turistlerin bakış açısını biçimlendiren önemli etkenlerdir. Urry turist bakışının kır ve kent manzaralarına yönelik olduğunu bu özelliklerin onları günlük hayat deneyimlerinden ayırdığını iddia etmektedir. Bu manzaralara uzun uzadıya bakılması bu tür manzaraların olağanın dışında düşünülmesinden kaynaklanmaktadır Urry’ e göre. Bir yandan da “bakışın göstergeler aracılığıyla” oluştuğunu, yerleri, mekânları, zamanı imgeler ve göstergeler yoluyla anlamlandıran turist “kendinde bir gösterge olarak her şeyle ilgili” olan biridir. Urry

son olarak ise turist bakışının yeni nesnelerini yeniden üretmeye çalışan turizmcilerin çok yol kat ettiklerine vurgu yapıyor.³⁸³

Yukarıda saydığımız niteliklere sahip olan bir turizm tanımlamasına giden Urry turist olmayı modern deneyimin bir niteliği olarak saymakta ve güzel bir ev ya da arabaya sahip olmamak gibi olduğunu iddia etmektedir. Bu anlamda, seyahatin bir statü göstergesi haline gelebildiği iddiamı destekleyen bir görüşü savunmaktadır. Gezgin kadınların seyahatlere yönelik sebeplerin neler olabileceğini irdelediğim bölümde değinmiş olduğum farklılıkları deneyimlemeye yönelik duyulan arzu turistik yaklaşımda aslında insanları “arzu prangaları”na vurabilen ve “turisti harekete geçiren” bir tüketim aracı haline geldiğini iddia edebiliriz.³⁸⁴

“Seyahatin daha görsel bir hal” aldığı ya da “bakışın geliştiği” “yeni görme biçimlerinin”³⁸⁵oluştugu bir turizm algısında cinsiyetli bir yapılanma olduğuna da tanıklık etmekteyiz. Cynthia Enloe, hükümetlerin uluslar arası turizm endüstrisini himaye etmesinin bir sonucu olarak birçok ülkede eşit olmayan ilişkilere sürüklendiğini, bazılarının başka seçeneği olmadığını, bazılarının ise yaşamlarını daha iyi bir noktaya taşıyabilmek için bu yolu seçebildiklerini belirtiyor.³⁸⁶ Turizm endüstrisi kapsamlı olarak ele alabileceğim bir konu olmadığı için burada cinsiyetli yapısını nelerin oluşturabildiğini ve bunun gezgin kadınlarla nasıl bir ilişkisi olabileceğini tartışmakla yetineceğim. Enloe, birçok kadının turizm endüstrisine hâkim olmasa da seyahat acente temsilcisi, gezi yazarı, uçuş görevlisi oda hizmetçisi gibi birçok farklı biçimde endüstriyi biçimlendirmek konusunda aktif rol oynadıklarını vurguluyor. Benzer bir biçimde seyahat eden kadınların sadece ayrıcalıklı kimseler olmadığına, kadınların kendilerini sınırlayan, kadınların evlerinden öteye seyahat etme namusu varsayımlarına karşı sıklıkla mücadele

³⁸³Urry 2009; s.15-17

³⁸⁴Şimşek; 2016; s. 314

³⁸⁵Akt. Urry 2009; s.19; Adler, 1989

³⁸⁶Cynthia Enloe , “*Plajda: Cinsiyetçilik ve Turizm*”, **Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler; Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset**, çev. Berna Kurt, Ece Aydın, Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 51.

ettiklerini de vurgulamaktadır.³⁸⁷ Seyahat eden kadını mimleyen, damgalayan bir cinsiyetçi mekanizmanın hala var olduğunu anlamak mümkün. Gezgin kadınlarla yaptığım görüşmelerde onların aldıkları en yaygın tepkinin şaşkınlık olduğu, korkup korkmadıklarına tek başlarına nasıl gezdiklerine dair aldıkları yorumlar olması aslında bu cinsiyetli yapılanmayı biraz anlamamızı sağlayabilmektedir. Bir kadının özellikle de tek başına seyahat etmesinin, kadın olarak başına gelebilecek her türlü tehlikeyi göze alışına yönelik verilen tepkiler bile aslında kadınlara yönelik bakışı ortaya koymaktadır. İnsan hem içeride hem dışarıda varlığını ortaya koyan bir varlıktır. Erkeklerde tek başına dünya turu yaparken ya da yalnız başına seyahat ederken bilinmezlik, yabancı bir ortamda olmanın getirebileceği risk ve tehlikelere açıklken neden en büyük tehlike kadınlara yönelik görülür? Kadınların erkeklerden daha fazla kaybedeceği şeylerin olduğu varsayılıyor olabilir mi? Öldürülmekten daha beter olarak tanımlanabilecek şeylerle tehdit, hizaya getirme, bulunduğu ortamda ya da evde tutma çabaları ya da yanında bir erkeğin bulunuşuyla daha güvende olacağına yönelik nasihatlerin verilmesi ne şekilde yorumlanabilir?

Benim tez konum turistik bir seyahat gerçekleştiren kadınlardan çok seyahati bir yaşam biçimi ya da önceliklerinin ilk sıralarına yerleştirmiş kadınlar ve yolculuk deneyimlerine odaklanmıştır. Yine de burada turizmdeki seyahat algısı ve cinsiyetli doğasına az da olsa değinme ihtiyacı duydum.

Enloe, turizm endüstrisinin yaygınlaştırdıkça dünyayı daha uyumlu ve eşit bir hale getirmediğini iddia etmektedir. Enloe, kumsaldaki devre mülklerin, trecking partilerinin gittikçe daha yaygın bir hale gelen yolculuk temalarının kendilerinin zevk kadar iktidar taşıdıklarına dikkat çekiyor.³⁸⁸

Roma İmparatorluğu'na kadar uzanan bir siyasi tarihe sahip olan turizm hazzı daha az merkeze alan diğer seyahat biçimleriyle örtüştüğüne değinen Enloe, askeri görev turları, iş yolculukları, bilimsel araştırmaları erkek ve kadınların farklı bir biçimde deneyimlediklerini ileri sürüyor. Bu farklı yaşama biçimleri de günümüzün

³⁸⁷ A.g.e. s. 51

³⁸⁸ A.g.e. s. 52

küresel turizm endüstrisi ve onun ayakta tuttuğunu iddia ettiği uluslararası siyasi sistemin oluşturulmasına yardımcı olduğunu da eklemektedir.³⁸⁹

*“Birçok toplumda kadın olmak, eve hapsolmak olarak tanımlanmıştır. Buna karşılık, erkeklik seyahat pasaportu işlevi görmüştür. Feminist coğrafyacılar ve etnograflar, pek çok toplumda kadınlar ve erkekler arasındaki temel farkın, “ev” olarak düşünülen bir yerden seyahat etme izni olduğunu ortaya çıkaran kanıtlar biriktirmişlerdir.”*³⁹⁰

Kamusal alanda kadının varlığını tartıştığım konuya yönelik Enloe ‘da benzer bir görüş sunmuştur. Kabul görebilecek bir erkeğin koruması, refakat olmadan ve “‘ev’in ideolojik korumasından uzaklaşarak seyahat eden bir kadın”ın namussuzlukla damgalanabileceğini belirten Enloe, bu kadının “onurunu yitirme ve yaptığı seyahatlerde başına gelebilecek herhangi bir kötülük için suçlama riskiyle karşı karşıya kalabileceklerine işaret etmektedir.

Haklı bir noktaya dikkatleri çeken Enloe, kendi başına otostop çekmeye çalışırken saldırıya uğrayan bir kadına uygun görülen sempati eksikliğinin düşünülmesi gerektiğini söylemektedir. “Ne olmasını bekliyordun ki?”³⁹¹ Pippa Bacca vakası akla gelebilir bu durumda. Bir performans sanatçısı olan ve barışı savunmak için yollara çıkan bir kadının Gebze’de otostop çektiği aracın sahibi tarafından tecavüz edilip öldürülmesi nasıl yorumlanmalıdır? Tek başına seyahate çıkmak ya da otostop çekmek, tek başına kamp yapmak gibi bir seçimde bulunmanın getirdiği riskler erkekler ve kadınlar için aynı olmadığını bilmekteyiz. Burada önemli olan seyahat etmeye, yalnız bir kadın olmaya yüklenen anlamlar ve değerlerdir. Neden yalnız gezen bir kadına tecavüze uğrama ve öldürülme riskiyle karşı karşıya kalabilecekleri sıklıkla hatırlatılır, korkup korkmadıkları sorulur? Bu soruların kendileri bile kişinin beden ve ruhsal sınırlarına, kararlarına ve yaşamlarını sürdürebilme tercihlerine bir müdahale biçimini oluşturmaz mı? Sokakta, yollarda

³⁸⁹ A.g.e. s. 52

³⁹⁰ A.g.e. s. 52

³⁹¹ A.g.e. s. 52

tek başına gezen bir kadına yönelik eril bakış evrensel bir nitelik taşımaktadır bir anlamda. Kadın işgal edilebilen, ihlal edilebilen bir nesne durumuna indirgenir. Eril bir endüstri olarak kendini kuran turizm endüstrisi de yapılanmasını bu eril arzunun nesnesi olarak konumlandırmaz mı kadınları?

Enloe bazı kadınların, kendi meydan okuma jestleriyle, farkında olmadan namuslu kadınlık durumu ve coğrafi olarak hapsedilme arasındaki ataerkil bağlantıyı güçlendirebileceğini belirtmektedir.³⁹² Otostop çekmeye cüret eden, tek başına seyahat eden bir kadının ya da açık fikirli bir kadının kaba bir tabirle “her yola gelebileceğine” yönelik bir tavırla toplumumuzda sıklıkla karşılaşabilmekteyiz.

Jean Baret gibi, Enloe de erkek kıyafeti içinde kendi cinsiyetini kamufle ederek seyahat eden kadın örnekleri sunar. Bu “eril kamuflej”ın içinde kadınların kendini daha özgür hissediyor olmaları durumu önemlidir çünkü neden kendileri gibi olmalarına izin verilmeyen bir toplumda varlıklarını egemen bir özneye benzeme yoluyla kendilerini gerçekleştirebilme çabalarına girdiklerini anlamamızı sağlar.

Enloe’nin erkeklik ve keşifin askerlik ve erkeklik kadar birbirine sıkıca bağlandığına yönelik tespiti de kâşif olmaya çalışan macera ruhu taşıyan kadınlara toplumun bakış açısını da yorumlamamıza katkı sağlayabilmektedir. Seyahat büyük ölçüde hala erkek egemenliği altında yaşanan bir alandır. Kadınlarla erkeklere eşit bir katılım şansı vermediğini iddia etmek gerçekten uzak bir yorum olmaz. Çünkü seyahat özgürlüğü kaynaklara erişebilmekle de ilgili bir durumdur. Ve kadınlarla erkekler arasında, gezebilen kadınlar ve gezemeyen kadınlar arasında da hiyerarşi yaratabilmektedir.

Cinsiyetçi bir yapılanmayı içeren turizm sektörü Enloe’nun belirttiği gibi fiziksel olduğu kadar ideolojiktir de. “endüstriyel ve bürokratik bir fikirler paketi”ni oluşturur.³⁹³

“Turizm her zaman erkeklik ve kadınlıkla ilgili varsayımlara bağlı olmuştur. Kadınlar çoğu zaman egzotikliğin mükemmel bir örneği

³⁹² A.g.e. s. 52

³⁹³ A.g.e s. 60

olarak gösterilir. Birçok erkek açısından, kadınlar yaşanacak yerlerdir. Eğer kadınlar farklı bir kültürden geliyorsa, erkek turist, medeniyetin sınırlamalarından sıyrılabilceği bir bölgeye girdiğini, evdeki namuslu kadınların dayattığı davranış standartlarından kurtulduğu bir yerde olduğunu hisseder.”³⁹⁴

Turizm Enloe’nun deyiimiyle işten kaçmaktan daha fazlasını ifade eder. Turizm “iktidarla, uluslar arasılaşılan bir iktidarla” bağlantılıdır. Enloe, hükümet ve çok uluslu şirket görevlilerinin birçok açıdan zevk için uluslararası seyahate bağlı duruma geldiğinden söz etmektedir. Turizmin gelişimi toplumsal yaşamda insanlar kadar eşyaların, ithalat ve ihracat ürünlerinin dolaşımı açısından da ciddi bir faktör konumundadır. Enloe, söz konusu olanın zevk seyahati kaçış ya da cinsellikle ilgili fikirlerin zengin ve yoksul ülkelerdeki kadınların yaşamlarını etkilemesinden daha fazlasını içerdiğini söylemektedir. Enloe’nın ileri sürdüğü gibi “uluslar arası turizmin yapısının hayatta kalmak için ataerkilliğe ihtiyacı vardır. Erkeklerin kadınların güvenlik hislerini ve kendilerine verdiği değeri denetleme gücü, turizm siyasetinin gelişimi açısından merkezi bir önem” taşımaktadır.³⁹⁵

Seyahat kitlesel bir hal aldıkça demokratikleşmiş ancak “demokratikleştikçe de farklı yerlere ilişkin olarak çok kapsamlı beğeni farklılıkları yerleşmeye” başlamıştır. Urry’ye göre artık seyahat edilen yer “ayrıcalık göstergesi” halini almaya başlamıştı. Bu bağlamda instagram gibi sosyal medya platformlarında paylaşılan gidilen yerlerin fotoğrafları bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde hiyerarşi yaratabilmektedir. Gidebilen ile gidemeyen arasında gitmeyi tercih eden ile kalmayı tercih eden arasındaki farktan çok daha fazlası vardır. Koşullar ve o koşulları yaratabilmek için ihtiyaç duyulan kaynaklara erişebilme kolaylığı herkes için eşit bir ortam sağlamamaktadır. Doğaya duyulan tutku seyahatle birleştğinde artık daha da ayrıcalık gerektiren bir durum geliştirebilmektedir. Doğaya, temiz bir hava solumaya, temiz bir denizde yüzmeye ulaşım herkes için eşit değildir ve bu eşitsizlik hem bireysel hem de toplumsal yapılanmada kendini göstermektedir. Dolayısıyla

³⁹⁴ A.g.e. s. 60

³⁹⁵ A.g.e. s. 75

seyahat paradoksal bir biçimde bütün zıtlıkları içinde barındırabilen çok katmanlı bir etkinliktir. Bir yandan kişiyi özgürleştiren, onun ufkunu genişleten, kültürel değişimlere, farklı yaşam biçimlerine ve toplumsallıklara yönelik sonsuz olasılıklara olanak tanır, bir yandan da popüler kültürün ve kitleselleşmenin getirdiği çoğulluk ve yapısal eşitsizlikle ve cinsiyet hiyerarşileriyle birleştğinde sınıfsal, cinsel ve konumsal bir eşitsiz oluşum, adil olmayan bir katılım ortamı da oluşturur.

SONUÇ

Seyahat hemen hemen bilebildiğimiz bütün toplum türlerinde kendisini gösteren, insanlığın varoluşundan bu yana varlık gösterecek kadar kadim bir faaliyettir. “seyahat etmek”, diğer bir ifadeyle “yolculuğa çıkmak” fiziki bir hareketlilikten daha fazla bir anlamı içinde barındırır. Seyahat, bir hareketliliği, - hareketsizliğe de dayalı olabilen bir hareketliliği- bir oluşu, bir akışı ifade eder. Sadece insanların, canlı varlıkların değil eşyaların, nesnelerin de dolaşımını sağlayan, fiziki ve fiziki olmayan bir değerler kümesine de sahip olan karmaşık ve insan kadar eski bir tarihe sahip bir özne konumundadır. Zamanın akışı, yaşamın akışı, insanların hareketliliği ve canlı yaşamın varoluşunun sürekliliği seyahat kavramıyla doğrudan veya dolaylı olarak etkileşim halindedir.³⁹⁶ Dolayısıyla bu kavramı özne olarak kadınları ele alarak inceleme ihtiyacı duydum.

Kendi kişisel deneyimimin bende yol açtığı bir soruyla seyahate yönelik duyduğum tutkuyu sorguladığım sırada bu tez fikri ortaya çıktı. Seyahat etmeye yönelik tutkum ve bunu tek başına yapmaya duyduğum yoğun ihtiyaç bendebir kadın gezgin olmanın nasıl bir anlam taşıdığına, seyahatlerin kadınlarda nasıl bir etkiye sahip olabildiğine ve yaşamı yolculuklarda nasıl anlamlandırmaya çalıştıklarına dair sorular oluşturdu. Bu soruların peşinde koşuyor olmak bu tezin doğumuna katkı sağladı. Seyahat etmenin fiziksel yanı kadar, fizik-dışı yani manevi bir yanı da olduğuna değinmişim. “Kültürlerarası diyalog”u artırması, kültürel karşılaşmalar sayesinde bireysel ve toplumsal ilişkileri etkilemesi ve dönüşüme uğratması açısından çok ciddi etkileri olduğunu söyleyebilmekteyiz. Michel Maffosoli de “*yolculuğun maddi olmayan yanı*”nın “*özellikle de duygusal ve hissel potansiyellikleri içinde ilişkiler örme, kurma, kültürü ve insanları ve dolaşıma*

³⁹⁶Seyahate yönelik yoğun tutkuyu açıklamaya yönelik belirli kavramlar vardır. Örneğin, olmadığımız bir yerde olmayı özlemeyi tanımlayan, Finlilerin uzak bir diyara duyulan hasreti tanımlamakta kullandıkları “*kaukokaipuu*” (*kauko*(uzak diyarlar) ve *kaipuu*(hasret)), ya da bir rahatsızlık olarak tanımlanan yoğun ve şiddetli bir seyahat duygusunu işaretleyen “*dromomanya*”, amaçsızca dolaşma tutkusunu işaretleyen “*wanderlust*” kelimesi gibi.

Bknz: Tiffany Watt Smith, **Duygular Sözlüğü**, çev. Hale Şirin, Kolektif Kitap, İstanbul, 2018.

*sokma, özetle toplumsal yaşamı biçimlendirme biçemi” olduğunu vurgulamaktadır.*³⁹⁷ İnsanları belirli bir dolaşıma sokarken birbirlerini etkileme ve birbirlerinden etkilenmelerine de yol açan bir faaliyet olarak seyahatin özellikle de kadınların yaşamında bir direniş pratiği olup olamayacağını, insanlar arasında bir hiyerarşi yaratıp yaratmadığını ve cinsiyetli bir doğasının olup olmadığını tartışmanın önemli olduğuna inanıyorum. Bireysel bir eylem, bir “hobi” gibi görülebilmekte olan bir yolculuk kavramına karşı farklı bir bakış açısı kazandırabileceğine inandığım bir tartışma yürütmek istedim bu çalışmada.

Seyahatin kendisi yüzyıllardır edebi ürünlere, tarihi yapıtlara, kişisel veya toplumsal yaşantıya ciddi bir malzeme sunmuştur. Bu ciddi malzemelerde anlatılan öznelerin çoğunluğunu erkekler oluşturmaktadır. Macera romanlarının kahramanları, tarihin özneleri erkekler olarak sunulmaktadır. Hayat mücadelesi veren, medeniyetler kuran, maceralara karşı büyük bir arzu ve cesaretle yola çıkan, fetheden, kazanan, bilinmeyen diyarlardan galibiyetle dönen –kahramanların kendi anlatılarına göre– hep erkekler olmuştur. Peki, toplumsal yaşamın içerisinde çıkardığı seyyahlar, gezginler, kâşifler sadece erkekler miydi? Hayır. Bilimsel keşif amacıyla yola çıkan, kutsal topraklara hac yolculukları yapan, yeni bir yaşamın peşinde koşan kadın gezginler her zaman var olmuşlardır ancak görünmez bir konuma alınmışlar, sistematik bir sessizleştirilmeye ve tarih dışılığı itilmişler ve doğal kabul edilen ve sorgulanma ihtiyacı duyulmayan özel yaşamın dar ve sınırlandırılmış alanına mahkûm edilmişlerdir. Bu mahkûmiyet fiziki bir şiddet ya da kapatılma içermek zorunda değildir. Bunların yanında daha sinsî dışlama pratikleri de yer almaktadır. Devletin, toplumun, kamusal ve siyasal olanın evsel, ailesel ortamla birbirine zıt alanlar mışcasına konumlandırılmaları buna bir örnektir. Alanların ayrımı ideolojisi aslında hemen hemen taşıdığı tüm farklılıklara rağmen birçok toplumsal yapıda kendini göstermiştir. Eski Yunan toplumunda “Oikos/Polis” ayrımı, Eski Roma’da “Res Publica/Res Privata”, modern dönemde ise “Kamusal/Özel Alan” kutuplaştırılarak kurulan bu ikilikler siyasal olan, toplumsal olanla özel yaşamı, erkekle kadının alanını ayırmış ve bazı hiyerarşik yapılanmalarının, birinin diğerinde

³⁹⁷ Maffesoli 2011; s. 128

daha üstün olduğuna dair ayrılıkçı politikaların üretilmesine yol açmıştır. Tüm bu kutuplaştırmalar, ayrıştırmalar, alanların ayrılıkları insanların hareket özgürlüğünü etkilediğini, kamusa yaşama eşit katılımı engellediğini iddia edebiliriz. Kız ve erkek çocukların doğumlarından itibaren bedenlerini imleyen cinsiyet tanımlamaları ve bu cinsiyetlere yüklenen kültürel kodlar ve toplumsal davranış beklentileri cinsiyetlendirilmiş bir toplum yapısını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bir kadından beklenen davranışlar ve uygun kabul görülen kadınlık rolleri ile bir erkekten beklenen davranışlar ve uygun kabul edilen erkeklik rolleri birbirlerinden farklılıklar içerir. Cinsiyet hiyerarşisi yaratan bu durumun karmaşıklığı birçok toplumsal cinsiyet çalışmasında ortaya konmuştur ben sadece önemini gösterip geçmek zorundayım. Yine de kadın mücadelesinin en önemli kavramsallaştırmasını oluşturan –içinde birçok tartışma ve sorunu barındırmasına rağmen- “toplumsal cinsiyet” kavramı aslında kültürel ve toplumsal inşaların nasıl cinsel bir tahakküm kurduğunu göstermesi açısından feminist literatürde önemli bir yere sahiptir. Bu tez çalışmasında, gezgin kadınların varlıklarını ortaya koymak ve seyahate olan ilgilerinin ve seyahatten beklentilerinin neler olduğunu tartışırken “toplumsal cinsiyet” bakış açısına uygun bir zemin oluşturmaya çalıştım. Seyahat eden kadınların yolculuklara yükledikleri anlamlar ve bu deneyimlerinin sonunda istediklerine ulaşıp ulaşamadıklarını ve seyahatin bir direniş alanı yaratıp yaratmadığını araştırmanın cazibesine kapıldığımı söyleyebilirim. “Yolda olmak”, “bir yerden gelip geçmek”, uzun süreli ya da kısa süreli olsun az kalıp çok “hareket etmek”. Tüm bu yaklaşımlar insanların dünyayla ilişkisini belirleyen ve bakış açısını değiştiren kavramlardır. Seyahat her ne kadar bireysel bir eylemliliği dayatsa da bir yandan yoğun bir kollektivite içerir. Toplumsal bağlamda “seyahat etmenin”, “göçebe olmanın”, “hareketliliğin”, “aylaklığın”, “flanör ve flanöz”lüğün, “turist”liğin çok çeşitli tanımlamaları yapılmıştır. Birçok sosyolojik anlatıya da mecaz olmuş kavramlardır aynı zamanda. Bu kavramların günümüz postmodern toplumunun insanlarında bir karşılığı olup olmadığını görmek ilginçtir. Teknolojinin baskınlaştığı, fiziksel bir gerçekliğin yerini hızla sanal bir gerçekliğe bıraktığı bir ortamda seyahatin gelişimini ve kadın gezginlerin konumunu görebilmek mümkündür. Burada şunu belirtmenin önemli olduğu kanaatindeyim. Kadınların erkekler karşısında bir “öteki”, bir “yabancı” konumunda kalabildiği iddiasında

bulunmam özne olarak bu iki cins arasında yaratılan cinsel hiyerarşiyi anlama çabam konuyu kapsamlı ele alışım dolayısıyla toplumun öteki addedilen toplumsal grupları ele almamı engellemiştir.

Bu tez ile ilgili bir de şunu söyleyebilirim. Tezi tasarlarırken aslında Batı ve Doğu medeniyetleri gibi kutuplaştırılarak kurulan anlatılara benzer bir yapı oluşturmak, karşılaştırma gibi ilerleyen, batı eksenli bir tez olmasından yana değildim. Hem dil hem kaynak yetersizliği, farklı kıtalarda, kültürlerde ve toplumsal yapılardaki gezgin kadınların varlığına ilişkin bilgilerimi sınırladı. Kapsamlı bir çalışma ve araştırma çabalarım ve Türkçe kaynaklardan ulaşabildiğim bilgiler doğrultusunda sanki bir Doğu ve Batı karşılaştırması gibi bir anlam doğmuş olabilir. Seyahate yönelik anlatıların birçoğu, çoğu araştırma gibi ne yazık ki Batı ya da Doğu eksenli kurulmuş görünüyor. Afrikalı bir gezgin kadın, ya da Güney Asya ülkelerinin ya da Latin Amerika'nın kadınları arasında seyahat eden kadınlar var mıdır? Varsa koşulları nelerdir bu tarz sorulara tezimde yanıt aramadım. Bu soruların peşine düşen yeni çalışmalar elbet yapılacaktır.

Bu tez çalışması boyunca, kamusal ve özel alanların düzenlenmesinin turizmin, küresel bir dünya oluşumunun, modernitenin, teknoloji gelişiminin, görsel kültürün yazılı kültüre baskın çıkışının, oryantalist bir bakış açısının seyyahların anlatılarını ve başka kültürlerden kadınlarla karşılaşmalarına ve diyaloglarına nasıl yansımış olabileceğinin anlatısını sunmaya çalıştım. Kadın gezginler seyahatlerinde sıklıkla özellikle de tek başlarına seyahat ettikleri zamanlarşaşkılık tepkileri aldıklarını belirttiler. İlginç olan bir nokta ise bazı görüşmecilerimin Müslüman bir kadın olduklarını söyledikleri noktada diğer gezginlerden ya da yerel halktan aldıkları tepkiler oluşturmaktadır. Tek başına seyahat etmene kocan bir şey demiyor mu? Bu kıyafetlerle dolaşmana ailen, kocan nasıl izin veriyor? Bir Türk kadını olarak tek başına nasıl gezebiliyorsun gibi sorularla karşılaşabildiklerini birçok görüşmecim belirtmiştir. En çok aldıkları bir diğer tepki –özellikle bu tepkiler gezen kadınları takip eden üyelerinden gelmiştir- bu ne rahatlık, korkmuyor musun, nereden geliyor bu değirmenin suyu, çok mu zenginsin tarzında olmuştur.

Gezgin bir kadının yollarda neler aradığına ve aradıklarını bulup bulamadıklarına dair sunmaya çalıştığım araştırma boyunca yolculuk anlatılarında özellikle de on yedinci, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılın kadınlarının seyahatlerinde gösterdikleri “röntgenci bakış”, sömürgeci bir bakış açısının izlerini buldum. Ancak günümüz gezgin kadınların anlatılarında böyle bir bakış açısının varlığına dair bir veri elde etmedim. Başkalıkçı bir söylemin, insanlar, kültürler arası ilişkileri nasıl kurduğuna ve “ben”in kuruluşunun “öteki”ne göre nasıl inşa edildiğini de irdelediğim tezde günümüzdeki gezgin kadınların bakış açısının daha bireysel ve daha farklı bir noktaya evrildiğini söylemek mümkün. Görüşmecilerim gittikleri bir kültürü ve insanların davranışlarını yorumlarken kimsenin kimsenin yaşamına ve kültürel adetlerine karışamayacaklarını, herkesin yaşamını seçme ve o tercih doğrultusunda yaşama özgürlüğüne sahip olduklarına, en azından sahip olmaları gerekliliğine vurgu yapmışlardır.

Seyahat eden kadınların anlatıları bize erkeklerin gözüyle, erkeklerin deneyimiyle, erkeklerin maceralarıyla anlatan bir tarih, edebiyat ve birçok disiplinin, egemen bir anlayışın dışına çıkan karşı bir anlatı kurmanın yollarını sunar. Özellikle seyahat anlatıları, otobiyografiler, günlükler gibi türler, özellikle kadınların anlatılarıyla ortaya çıkmış olanları kadınların özyaşam öykülerini, kendilerini, hayallerini ya da yaşama dair düşüncelerini tanımlamalarının ve “kendilerini dünyaya sunmalarının bir yolu olabilmektedir.”³⁹⁸

Bu haliyle bile konuyu oldukça kapsamlı ele aldığımı, kendim için işleri çok zorlaştırdığımı ancak yine de anlatmak istediğim ve önemli gördüğüm bağıntılara değindiğimi söyleyebilirim. Külliyyat çok genişti. Olabildiğince hepsini katmak istesem de hakkını vererek anlatamadığım referanslarım da oldu. Bazı kavramları tartışmakta yetersiz kaldığımı itiraf etmeliyim. Her kavramın derinine inmek tezi çok dağıtabilirdi. Çalışmayı çok dağıtmamaya dikkat ettim.

Erkek özne ile kadın öznenin kendilerini ortaya koydukları anlatıları inceleyen deneme kitapları, edebiyat incelemeleri ya da akademik çalışmalar belirgin

³⁹⁸ Fatmagül Berktaş, **Tarihin Cinsiyeti**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 170.

bir farkı ortaya koymaktadır. Kadınların ve erkeklerin seyahate yönelik algılarındaki farklılık ve ortaklaştıkları noktaları incelemek ve kıyaslamak önemli olabilir elbette. Ancak ben tezimde erkeklerin anlatıları ile kadınların anlatılarını karşılaştırmadım. Ben kadınları incelemek istedim. Berktaş'ın kadınların özyaşam öykülerine dair sunduğu özelliklerin izini, kadınların seyahat anlatıları içinde bulmaya çalıştım. Berktaş, kadınların yaşamları bireysel bir dâhinin sürekli gelişen bir başarı öyküsü gibi yazmadıklarını, ya da çağları adına konuşmadıklarını, kadınların öykülerinin başarısızlıkları, yaşadıkları özgüvensizlikleri ve özel yaşamlarının ayrıntılarını yansıttığını belirtir.³⁹⁹ Seyahat eden bir kadının deneyimlerini aktarma biçimi, üslubu, ya da neyi nasıl anlattığı da önem arz etmektedir. “alternatif bir benlik” kurgusu dâhil olmakta mıdır kadınlar yazarken? Seyahat eden kadınlar deneyimlerini aktarırken karakterlerini, cinsiyetlerini yeniden üretmekte midirler? Daha cesur, tavrını ortaya koyan, “ıslah olmaz ilişkileri terk etme” kararlılığını gösterebilen kadınlar olarak sunabilmekte mi? Aslında görüşmecî profilim ilk tasarladığımdan daha farklı bir boyut aldı. Belki de gerçekten her şeyi bırakıp giden bir kadın gezginin izlerini arıyordum. Ancak kültürel ve ekonomik sermayesi güçlü olan ve çalışma yaşamlarının aralarında seyahatlere kendilerini adayan bir gezgin kadın profiliyle karşılaştım bu oldukça normal çünkü bir yaşamı bırakıp yollara düşme eylemi çok ciddi bir kararlılık ve eylemlilik gerektirir. Sanırım bunu erkeklerde de kadınlarda da yapabilen insanların sayısının az olduğunu iddia edebiliriz. Bisikletiyle dolaşan, zamanının çoğunu dolaşarak geçiren Hale Sargın gibi kadın gezginlerin sayısı gün geçtikçe çoğalmaktadır yine de.

Benim görüştüğüm gezgin kadınlar eğitim almış, üniversite mezunu, iş sahibi, iş yaşamında seyahatlere zaman ayırabilecek bir esnekliği yaratabilecek bir ekonomik, kültürel ve sosyal güce sahip kadınlardan oluşmaktadır. En büyük ortak noktaları seyahat etmeye yönelik hedeflerini, isteklerini belirlemiş ve bunun için bir çaba harcamaya ve zaman ayırmaya yönelik göstermiş oldukları kararlılıktır.

Seyahate yönelik ilgilerini anlamak için ailelerinde gezgin olan ya da seyahat etmeyi çok seven insanların var olup olmadığına ilişkin soruma genellikle iki türlü

³⁹⁹ A.g.e. s. 170

cevap aldım. Bir kısmı ailesinin seyahate yönelik pek ilgi duymamadıklarını, dolayısıyla seyahate ilgilerinin içsel bir özgürlük ve ve değişiklik, yenilik isteyen ruhsal ihtiyaçlarından dolayı oluşan bir arzudan kaynaklandığını dile getirmişlerdir. Bir kısmı da gezmekten seyahat etmekten hoşlanan ve yolculuk fırsatı yaratmaya çalışan aile üyelerine sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Ailelerinin çocukluklarından beri onları yolculuklara çıkardıklarını ifade edenler de vardır.

Görüşmecilerimin meslek yaşamları çalışma ve ekonomi ilişkilerinden muhasebeye, satış yöneticiliğinden bankacılığa, grafikerlik ve reklam yazarlığına, öğretmenlikten polisliğe, fizik öğretmenliğine, gazeteciden yazara, arkeolog bir öğrenciden ambulans hemşireliğine uzanan bir çeşitlilik söz konusudur. Bazı mesleklerin ve yaşam koşullarının kadınların seyahatlerini kolaylaştırdığını, bazı mesleklerin ise zorlaştırabildiğini, seyahat etmek için bir zaman yaratma konusunda bazılarının daha fazla uğraşması gerektiğini görebilmekteyiz.

Görüşmecilerimin medeni durumları da çeşitlilik içeriyor. Bekâr olan, evlenip eşiyle birlikte seyahatlere çıkan, evlenip boşanmış olan ve yoluna tek başına devam eden gezgin kadınlar da var. Seyahat türleri de değişiklik gösteriyor, tek başına seyahate çıktıkları kadar arkadaş grubuyla ya da eşiyle seyahat edenler de söz konusu.

Tezde sorunsallaştırdığım konulardan biri kadınların seyahate nasıl bir anlam ve değer yüklediği, yolculuklardan nasıl bir deneyim elde ettikleriydi. Dolayısıyla kendilerini tanıtmalarını istedikten sonra öncelikle onları yola çıkmaya iten sebepleri sordum. Özgürleştiklerini, hayatta ne istediklerini fark ettiklerini, daha güçlü hissettiklerini, düşüncelerinin ve duygu dünyalarının daha genişlediğini, herkesin aslında birbirinden farklı olduğunu, ama birbirlerinden de çok farklı olmadıklarını anladıklarını belirttiler. İnsanların çok farklı olmalarına rağmen birbirlerine yakın belirli özellikler taşıdıklarını da fark ettiklerini eklediler. Bu anlayışın farklılıkları kucaklamaya, bambaşka dünyaların farkına varmaya ve hayata başka bir bakışla yaklaşmalarına yardımcı olduğunu belirttiler. Yolculuklarında onlara itici bir güç olan, onları motive eden şeylerin neler olduğunu sorduğumdamerak etme, keşfetme arzusu, çocukluklarından gerek aile üyelerinden birilerinin onları seyahatlere

çıkarmasıyla, gerek kendi içlerinden geldiğini söyledikleri “içsel” bir dürtü, his ya da istekle kendilerini seyahatlere verdiklerini anlattılar. Gitmek istediklerini, rutin bir yaşamdan sıkıldıklarını, yeni olana, farklı bir yerde olmaya ihtiyaç duyduklarını, bu motivasyonların onları yola çıkardıklarını söylediler. İş yaşamları, maddi durumlarını ayarlabilecek becerileri ya da onları engelleme noktasında bir aile ile mücadele etme gibi bir durum yaşamamış –bana sundukları veriler doğrultusunda bu anlam çıkmaktadır- ya da yaşamışlarsa da kısa sürede bu isteklerini gerçekleştirme konusunda ailelerini ikna etmeyi başaramamış olmaları yolculuklarını daha rahat bir düzlemde gerçekleştirmelerine katkı sağlamış gibi görünmektedir.

Benim bu tezde cevabını aradığım sorulardan biri seyahatin cinsiyetli bir doğasının olup olmadığıdır. Aslında bu soruya da iki türlü cevap aldığımı belirtmeliyim. Seyahatin cinsiyetinin olmadığı cevabı yoğunlukta olsa da özellikle de kadınlara yönelik baskının yoğunluğuna dikkat çeken ve kadınlık deneyiminin bu bağlamda seyahatleri etkilediğini belirtenler de oldu. Türkiye’deki müdahaleci bir toplum yapısına dikkat çekenler olduğu kadar gezginleri cesaretlendirenlerin olduğunu, hatta onların seyahatlerinden ilham alıp yola çıkma cesareti gösterenlerin de olduğunu belirtenler de vardır.

Gezgin kadınların seyahati gerçekleştirme yöntemleri de önem arz ediyordu. Çünkü bisikletle gezmeyi tercih eden de vardı, motorsiklet dışında bir aracı tercih etmeyeceklerini söyleyenlerde. Belirli noktalara kadar ulaşım araçlarını kullanıp şehri yoğunlukla yürüyerek keşfedenler de azımsanacak bir sayıyı oluşturmuyor. Ancak gittikleri ülkenin veya şehrin durumuna göre her tür aracı denemiş olanlar da vardı. Yalnız başına seyahat etmeyi tercih edenler kadar, seyahat planlarını ve yolculuk arkadaşlarını daha değişken ve geniş bir perspektifte tutanlar da söz konusudur. Bir seyahatini bir arkadaşıyla planlayan bir başka seyahatini tek başına gerçekleştirebiliyor. Bu konuda o yolculuk tercihinin “yalnız başına gezen kadın” olarak imlemekten uzak, plansız bir biçimde düzenleyebiliyorlar.

Seyahatlerinde nasıl insanlarla karşılaştıklarını, belirli bir tipolojiden söz edilip edilemeyeceğini sorduğumda tamamına yakını insanların birbirinden çok farklı olduğunu, belirli bir insan tanımlamasının mümkün olamayacağını belirtti. Bu

durumun değişkenliği seyahatin farklı yaşam farklı kültür ve farklı insanlarla karşılaştırması açısından insanı farklılıklara kucak amayı öğrettiği konusunda neredeyse hepsi hemfikirdi.

Bir insanı yola çıkaran etmenin neler olabileceğini ve kadınlık deneyiminin yolculukları etkileyip etkilemediğini sorduğumda ise bu soruya çok değişkenli cevaplar aldım. Yola ıkma konusunda ortaklaşabilecek cevaplar bulunduğu yerden, yaşamdan standart bir hayattan sıkılma, rutin bir hayattan kurtulma, yenilik isteği ve merak duygusunda buluşabilir. Kadınlık deneyimine yönelik cinsiyetin seyahatleri etkilemediğini herkesin seyahat edebileceğini belirtenler var. Bir yandan da kadınlık durumunun oldukça etkili olduğunu ve ataerkil bir toplum yapısını oluşturan ülkemizde bu durumun kadınların özgürlüğünü kısıtlayan olmak istedikleri biri olmanın yolunu tıkayan söylemler ve davranışlardan bunalan kadınlar kaçıp gitmek ya da özgürlük isteği ile yolculuklara çıkabildiğini vurgulayanlar da oldu.

Günümüzdeki teknolojinin, hareketliliğin artışının kadın gezginlerin seyahatlerini ve yolculuk planlarını nasıl etkilediği sorusunda ise seyahati kolaylaştırdığı ve kadınların kendilerine, yola çıkmaya yönelik güvenlerini ve cesaretlerini artırdığı görüşünde ortak bir görüş ıktı.

Toplumun gezgin kadınlara yönelik bakış açısını sorduğumda ise Gezgini kadınlara yönelik bakışın olumlulaştığını, çok şaşırmalarına rağmen yine de aynı şeyi yapmak istediklerini söyleyen insanlara rastladıklarını dile getirenler çoğunluğu oluşturmuştur.

Tez görüşmeleri sırasında ilerleyen sohbetle ortaya çıkan sorulardan biri olan ve tezin önemli bir noktasına oturan seyahatin bir hiyerarşı yaratıp yaratmadığı sorusuna herkesten aynı randımanla cevap alabildiğim bir soru değil. Seyahatin özgürleştirici bir deneyim olduğunu belirten dolayısıyla bu özgürleştiren, ufku açan insanın bakış açısını genişleten bir eylem olarak seyahate odaklanan insanların bu hiyerarşiyi reddedeceğini söyleyen, dolayısıyla seyahatin hiyerarşı yaratmasının önüne geçilebileceğini söyleyen de oldu. Seyahatin hiyerarşı yarattığını düşünen de. Özellikle de gezginler arasında bir yarışa, ben daha çok gezdim şu kadar ülke gezdim gibi rakamsal bir yarışa dnebildiğine yönelik yorumlara da rastladım. Bu noktada

sosyal medyanın etkisinin büyük olduğunu vurgulamalıyım. Özellikle seyahat bloglarından bir instagram hikâyelerine dönüşün yaşandığı bir dönemde gezilip görülen yerlerin anlık paylaşımları, doğaya çıkış konusunda da ya da mekânda yer almak konusunda da bir hiyerarşi yarattığını iddia edebilmekteyiz. Doğaya yönelik iştahın artışının tüketim dolaşımına girdiğini de iddia etmek gerçekten uzak bir yorum olmaz. Yakın zamana kadar Doğu Ekspresi bilinen bir ulaşım aracı değilken son iki üç yıldır neredeyse zor bilet bulunan bir seyahat aracı haline gelmesinde bunun izleri görülebilir. Popülerleşen her şeyin tüketimin çarkına takılmaması nasıl mümkün değilse doğanın da popülerleştirilmeye çalışıldığı ya da seyahatin, “bir yere gidiyor oluş”un bir tüketim nesnesi olarak, statü kazanma aracı olarak araçsallaştırılabildiğini söylemek de o kadar mümkün. Görüşmecilerimin büyük bir kısmı sosyal medyanın bu açıdan etkisinin büyük olduğunu belirtmiştir. Talebin yoğunlaşıp arzın azaldığı bir noktada ender olan şeyin fiyatı artar. Bu gibi piyasa diliyle konuşacak olursak gün geçtikçe yoğun tahribat dolayısıyla doğanın çok yakın bir zamanda sadece ayrıcalıklı insanların ulaşabildiği, lüks bir tüketim nesnesi haline gelebileceğini düşünüyorum. İnsanın en temel ne doğal haklarından biri olan yeşil bir alan, açık bir hava ve rahat bir nefes alışı özel mülkiyete tabi kalabileceğini söylemek karamsar bir görüşü yansıtıyor olsa da o durumdan çok uzakta olmadığımıza inanıyorum.

Seyahat geni gibi bir genin mevcut olup olmadığı sorusuna ise genellikle bilemediklerini, bunun ihtimal dâhilinde olduğunu, ama kimisi seyahat etmeye yönelik yoğun bir tutkuya sahipken ailelerinde böyle bir isteğe sahip olmayan kardeşlerinden veya anne babalarından örnek verenler de olmuştur. Seyahat geni varsa ders çalışma geni, tembellik geni ya da uzanma geni gibi bir gen çeşitliliğinin de olabileceğine dikkat çeken görüşmecilerim olmuştur.

Bir hobi, bir arayış, bir varoluş ya da anlam çabası olsun ya da olmasın seyahatin anlamı gezgin kadınlar için farklılıklar içermektedir. Herkes aynı nedenlere sahiptir dememiz indirgemeci bir yaklaşım olur. Bununla birlikte, yeniliğe ve hareketliliğe duyulan arzu, farklı bir yaşamla, başka kültürlerle temas halinde olmak, sınırlarını aşmak gibi etmenler gezgin kadınların ortak bir noktasını oluşturabilmektedir. Gitmek istedikleri yerler, nasıl bir araçla, ne kadar süreliğine

gitmek, nasıl bir seyahat türünü gerçekleştirmek, yalnız mı yoksa birileriyle beraber mi seyahat etmek istedikleri, gittikleri yerlerde insanlarla kurdukları etkileşim ve iletişim sıklığı ise değişkenlik ve farklılık göstermektedir.

Seyahat göreceli ve bireysel anlamlarla çok değişkenli ve karmaşık bir faaliyet olarak insanların yaşamlarını etkilemeye devam etmektedir. Benim bu araştırmayı yaparken en çok öğrenmek istediğim şeylerden biri seyahatin insanların yaşamlarında bir mücadeleye yol açıp açmadığıydı. Seyahate yönelik destekler konusunda görüşmecilerimin yanıtlarından çok fazla sıkıntı yaşamadıkları ve gerçekleştirmek istedikleri yolculuklarla ilgili bir ciddi bir mücadele vermek zorunda kalmadıkları anlaşılmaktadır. Bu birçoğunun mesleğinin ve kurdukları ve idame ettirebildikleri bir yaşamın ilerleyişinden kaynaklanıyor olabilir. Yine de yaşamlarında köklü bir değişime yol açan yaşanmışlıkların seyahatlerine yön verdiğini, ya da gerçekleştirdikleri seyahatlerin yaşamlarında köklü bir değişim yaratma kararları almalarına yol açtığını söyleyebiliriz. Yolculuklarını bir arayış olarak sürdüren, hayatı bir anlama oturtmaya çalışan ya da anlamın peşinde koşmayıp sadece hayatın soluklarını hissetmeye çalışan gezgin kadınlar da var. Seyahatin popülerleşmesi ve yaygın bir hale gelmesinde teknolojinin etkisi büyüktür. Birbirleriyle iletişime geçip seyahate çıkabilen kadınlar var. Tek başlarına yolculuk yapanlar ya da en yakın arkadaşları, kardeşleri, sevgilileri ve eşleriyle gezen kadınlar da var. Üç dört senelik bir tarihi olan “Gezgin Kadınlar Platformu” bu anlamda oldukça güzel ve önemli bir yere sahip. Gün geçtikçe genişleyen ve birçok gezgin kadını bir araya getiren platform hem gezen kadınların varlığını ortaya koymaktadır hemde seyahat etmek isteyip bunu yalnız yapmak istemeyen insanlar için bir ortam sağlayabilmektedir.

Benim bu tezdeki savım seyahatin paradoksal bir yanını oluşturan bir duruma dikkat çekmektedir. Öncelikle seyahatin kendisinin değil ama üzerine yüklenen anlamlar ve kültürel kodlarla bir cinsiyetlendirilmiş doğasının yaratılması söz konusudur. Bu doğa kavramı bir fitrata değil, tarihselleştirilmiş ve süreklilik arz eden bir kültürel inşaya işaret etmektedir. Seyahat, bir yandan özgürleştirici, ufuk açıcı bir işleve sahiptir. Kültürel karşılaşmalar, farklı diyalogların ve etkileşimlerin gerçekleşmesine kapı açmakta, insanın kendilik algısını ve dünyaya bakış açısını

yeniden yapılandırabilmektedir. Sürekli bir oluş halini ifade eden seyahat bir yandan kitlesel bir yaygınlık ve popüler kültürün tüketim hazzının bir nesnesine dönüştükçe içi boşaltılan bir kavrama da dönüşebilmektedir. Statü ve saygınlık elde edebilmeyi kaç değişikülke gördüğüne bağlayan bir tüketimcilik anlayışının nesnesine de dönüşebilmektedir. Hareket ve seyahat özgürlüğünü elde edebilen ile edemeyen arasında gün geçtikçe açılan bir uçurum söz konusudur. Çünkü kaynaklara erişim oldukça eşitsiz bir dağılım göstermektedir. Özgürlük salt bireysel bir şey değildir. Toplumla, toplumsal, siyasi, kültürel ve ekonomik koşullarla yakından ilişkilidir. Seyahat etme özgürlüğü bu bağlamda kitlesel bir hal alabilir, toplumsal tabana yayılabilir mi? Herkes seyahat edebilir mi? Ekonomik bir bağımlılık veya işsizliğin seyahat ve hareket özgürlüğünü etkilediğinden bazen daha fazla etkileyen daha farklı ve örtük engeller de söz konusu olabilmektedir. Kaynaklara herkes kolaylıkla ve eşit bir biçimde erişemiyorsa orada herkesin özgürlüğünden söz edilebilir mi? Ya da özgür ve dünyaya kolaylıkla erişebilecek kaynaklara sahip biri bu kaynaklara diğerlerinin de eşit bir şekilde erişebilmesi için elinde bolca mevcut kaynağı paylaşmaya razı olabilir mi? Seyahat eden kadınlar vardır. Var olacaklardır. Ancak yine de gezebilen ile gezemeyen arasında oluşan eşitsiz bir uçurumu tercih dolayısıyla belirleyen görüşler bana biraz toplumsal körlük yaşıyorlarmış gibi gelmektedir. Seyahat etmeyi tercih etmemek bir seçenektir ancak kaynaklara sahip olarak bunu yapmamayı tercih etmek bir seçenek, kaynaklara sahip olmasına izin verilmeyen bir yapıda seyahate yönelik ciddi mücadele vermek zorunda kalıp edemeyen insanların durumu tercih meselesiyle açıklanabilecek basitlikte değildir bana kalırsa. Cinsiyetli bir seyahatin doğası yıkılışı kadın mücadelesi ve giderek artan bir seyahat yaygınlaşmasıyla mümkün hale gelmektedir. Ancak bana kalırsa bir yandan giderek artan gelir eşitsizliği ve artan toplumsal baskılar seyahat edebilen ile edemeyen arasında bireysel olmaktan çok toplumsal ve ekonomik açıdan bir hiyerarşi de yaratmaktadır aynı zamanda.

Bu tezde değinilemeyen çok sayıda kadın gezginin var olduğu gerçeği göz ardı edilemez. 89 yaşında dünyayı dolaşmaya çıkan Yelena Mihaylovuna, erkek arkadaşının “bu çok tehlikeli sen yapamazsın” sözlerinden sonra ondan ayrılıp motorsikletiyle kendini tek başına seyahat etmeye adan Nikki Misurelli, on altı

yaşındayken tekne ile yolculuğa çıkan ve yedi ay dünya etrafında yardımsız dolaşan Jessica Watson, yaşamını yolculuklarla doldurmaya çalışan Tezer Özlü, Şükufe Nihal, İsmet Kür ve saymayı unuttuğum, dâhil edemediğim niceleri... Hepsini anlatabilmeyi çok isterdim. Filmlerde seyahat temasının işleniş biçiminin söz etmek ya da bazı kültürlerde önemli olan kişinin gelişimi ve olgunlaşması için bir eğitim olarak görülen yolculuk anlayışına da değinmeyi çok isterdim.⁴⁰⁰ Ancak sayfa sayısını düşünerek bunu bir şekilde sınırlamak zorundaydım.

Hareket etmek, yürümek, seyahat etmek, bize içinde yaşadığımız dünyada, daha önce hiç fark etmediğimiz, merak etmediğimiz sokağı keşfetmeye çalışmak, yaşamı merak etmek ve insanlarla bir ilişki kurmanın yollarını açar. Bir yaşamı bir ülkeyi bir kenti bir fikri geçici olarak ya da kalıcı olarak geride bırakmak yeniye doğru yol almak insanın kendisini, yaşamını, düşüncelerini ve dünyayı anlamasını ve tüm anlam dünyasını dagaşletir. Umarım tez çalışmamda bu çabayı bir şekilde yansıtmaya çalışabilmişimdir. Bu doğrultuda yapılacak her katkı, alanı zenginleştireceği gibi, hayatlarını güçlendiren kadınların örneklerine de bize sunacaktır.

Sinemaya farklı perspektifler katan ve feminist bakış açısı kazandıran değerli Agnes Varda'nın da belirttiği gibi, *"hepimizin içinde yolda yalnız yürüyen bir kadın vardır. Her kadının isyanında dile getirilmemiş bir şey vardır."* Belki de gezgin kadınlar en büyük isyanı, en önemli direniş pratiği budur: Seyahat etmek. Yürümek. Hareket etmek. Bir ülkeden bir ülkeye, bir yaşamdan bir başka yaşama ya da bir duygudan başka bir duyguya doğru yola çıkmak...

⁴⁰⁰ Gezin kadınlarla ilgili bazı örnekler için bakınız fotoğraf 13, 14, 15, 16. Örnek amaçlı kendi seyahat fotoğraflarımdan da ekleme yaptım.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, Gülnur, **Feminizm Yazıları**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2018, s.111-129, 155.
- Acar Savran, Gülnur, “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel: İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru”, **Praksis**, 8. Sayı, Ankara,2002,s. 255-306.
- Agibalova Ye, Donskoy, G, “Feodal Sistem Gerilemeye Başlıyor; Kapitalist İlişkiler Şekilleniyor”, “15. Yüzyıl Sonu,16.Yüzyıl Başlarında Coğrafi Keşifler-Yeni Sömürgeler”, **Ortaçağ Tarihi**, çev. Çağdaş Sümer, Yordam Kitap, İstanbul,2017, s.187-206.
- Ahmed, Sara, **Feminist Bir Yaşam Sürmek**, çev. Beyza Sümer Aydaş, Sel Yayıncılık, İstanbul,2018.
- Akçura, Gökhan, “Tatilinizi Memleketin Neresinde Geçirmek İstersiniz?” **P Dünya Sanatı Dergisi, Gezi ve Sanat**, Üç Aylık Dergi, sayı 45, 2007.
- Akman, Filiz Barın, **Batılı Kadın Seyyahların Osmanlı’da Kadın**, Kopernik Kitap Yayınları, İstanbul,2017.
- Aktaş, Gül “Kadın Açısından Kente İlişkin Mekân Pratikleri” <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/411994>, 2017, Erişim Tarihi: 10.05.2019.
- Akgökçe Necla; Çakır, Serpil, **Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.52

- Alkan, Ayten “Özel Alan - Kamusal Alan Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekân”, Erişim Adresi: <http://politics.ankara.edu.tr/dergi/tartisma/1999/kentsel-mekan.pdf>1999, Erişim Tarihi: 05.05.2019.
- Antmen, Ahu, **Kimlikli Bedenler; Sanat, Kimlik,Cinsiyet**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2017, s.173-182.
- Arkac, Pınar, “Kent, Mekân ve Toplumsal Cinsiyet” <http://www.ontodergisi.com/kent-mekan-ve-toplumsal-cinsiyet-uzerine/> 2016, Erişim Tarihi: 05.05.2019.
- Arnold, David, **Coğrafi Keşifler Tarihi**, çev. Osman Bahadır, Alan Yayıncılık, İstanbul,1995.
- Aslan, Altuğ, “Hacı Egeria’nın Hac Yolculuğu”,Erişim Adresi: www.academia.edu/29271607/Egerianın_Hac_Yolculuğu_The_Pilgrimage_of_Etheria_Alter_Yayıncılık_Ankara_2012, 2012, Erişim Tarihi: 08.02.2019.
- Baumant, Zygmunt, **Akışkan Modernite**, çev. Sinan Okan Çavuş, Can Yayınları, İstanbul, 2017.
- Bauman, Zygmunt, **Küreselleşme**, çev. Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2016.
- Bauman, Zygmunt, **Özgürleşme**, çev. Kübra Eren, Ayrıntı Yayınları, İstanbul,2016.
- Bauman, Zygmunt, **Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup**, çev. Pelin Siral, Habitus Yayınları, İstanbul,2011.
- Berkday, Fatmagül, **Tarihin Cinsiyeti**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- Berkday, Fatmagül “Arendth’le Kimlik Politikasının Ötesine”, **Dipnot Dergisi, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm**, (Ekim-Kasım-Aralık), İstanbul,2011, s. 5-21.

- Berman, Marshall, “İkinci”, “Baskıya Önsöz”, “Sunuş”, “Giriş” **Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor**, çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 11-21; 23-25; 27-59.
- Bora, Aksu “Kamusal alan/özel Alan: Mahrumiyet-Özgürleşme İkileminin Ötesi”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, sayı 75, 1997,s.85-92.
- Botton, Alain, **Seyahat Sanatı**, çev. Ahu Sıla Bayer, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Bourdieu, Pierre, **Eril Tahakküm**, çev. Bediz Yılmaz, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2014.
- Bowles Paul, **Esirgeyen Gökyüzü**, çev. Belkıs Dişbudak, Can Yayınları, İstanbul, 2019, s.17
- Brazier, Chris, **Dünya Tarihi**, çev. Kübra Kelebekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2018.
- Brotton, Jerry, “Giriş: Eski Bir Usta”, “IV. Bölüm: Cesur Yeni Dünyalar”, **Rönesans**, çev. Hakan Gür, Dost Yayınları, Ankara, 2012, s. 7-13, 111-134.
- Buhring, Juliana, **Rüzgâra Karşı**, çev. Şeyda Odabaş, Garaj Kitapları Yayınları, İstanbul, 2017.
- Burke, Peter, “Ötekiler için Kalıpyargılar” **Afişten Heykele, Minyatürden Fotoğrafa; Tarihin Görgü Tanıkları**, çev.Zeynep Yelce, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2017,s.137-155
- Chul Han, Byung, **Zamanın Kokusu**, çev. Şeyda Öztürk, Metis Yayınları, İstanbul, 2018.

- Chul Han, Byung, **Şeffaflık Toplumu**, çev. Haluk Barışcan, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.
- Connell, R.W, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar; Toplum, Kişi ve Cinsel Politika**, çev. Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.
- Connor Carolyn L, “Hac Yolculuğu: Egeria” **Bizans’ın Kadınları**, çev. Barış Cezar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2018, s.55-77
- Çağlar, Sibel, “Tarihi Etkileyen 15 Cesur Kadın” Erişim Adresi: [https:// www.yolvemacera.com/tarihi-etkileyen-15-cesur-kadin/](https://www.yolvemacera.com/tarihi-etkileyen-15-cesur-kadin/) 2016, Erişim Tarihi: 06.05.2019.
- Çağlar, Sibel, Erişim Adresi: “Bisikletle Dünyayı Gezen İlk Kadın: Annie Londonderry” <http://www.yolvemacera.com/bisikletle-dunyayi-gezen-ilk-kadin-annie-londonderry/> 2016, erişim tarihi: 06.05.2019
- Çakır, Serpil *“Feminizm, Ataerkil İktidarın Eleştirisi”*, der. H. Birsen Örs, **19. Yüzyıldan 20.Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 415-470.
- Çakır, Serpil *“Erkek Tarihinden Kadın Tarihine”*, **Osmanlı Kadın Hareketi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s.29-54.
- Çakır, Serpil “Osmanlı’da Kadınların Mekânı; Sınırlar ve İhlaller”, der. Ayten Alkan, **Cins Cins Mekân**, 2009, Varlık Yayınları, İstanbul, s.76-101
- Çakır, Serpil “Osmanlı Dernekleri” **Toplum ve Bilim**, 1991, s.141-142.

- Çallı, Didar Salı, “Uluslar arası Seyahatlerin Tarihi Gelişimi ve Son Seyahat Trendleri Doğrultusunda Türkiye’nin Konumu”, **Turizm ve Araştırma Dergisi**, Cilt 4, sayı 1, 2015.
- Çiğdem, Ahmet, **Aydınlanma Düşüncesi**, Dedalus Kitap, İstanbul, 2018.
- Duby Georges, P. Michelle, “Dışarıya Adım Atmak”, “Feminist Sahneler”, “Kültürler Arası Dinamikler: Geziler ve Sürgünler”, **Kadınların Tarihi; Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı**, IV. Cilt, çev. Ahmet Fethi, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, s. 419-449; 460.
- Durakbaşı, Ayşe, **Halide Edip, Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Durakbaşı, Ayşe “Türk Modernleşmesinin Kamusal Alanı ve Kadın Yurttaş”, der. Serpil Sancar, **Birkaç Arpa Boyu Yol; 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’deki Feminist Çalışmalar**, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan, 2 Cilt, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 461-472
- Düğer, Selçuk, **Kadın Seyyahların İzlenimlerinde Osmanlı ve Batı Dünyası**, Kitap&Cafe Serüven, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara, 2016.
- Ekrem, Selma, **Peçeye İsyan; Namık Kemal’in Torununun Anıları**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1998.
- Elkin, Lauren, **Flanöz; Şehirde Yürüyen Kadınlar**, Çev. Doğacan Dilcun Doğan, Nebula Kitap, Ankara, 2018.
- Ellison, Grace, **İstanbul’da Bir Konak ve Yeni Kadınlar**, Çev. Neşe Akın, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2017.

- Enloe, Cynthia, “Plajda: Cinsiyetçilik ve Turizm”**Muzlar, Plajlar ve Askeri Üsler; Feminist Bakış Açısından Uluslar arası Siyaset**,çev. Berna Kurt, Ece Aydın. Çitlembik Yayınları, İstanbul, 2003, s.50-75
- Ezer, Özlem, **Üç Kadın Seyyahımızın Kaleminden Doğu, Batı ve Kadın 1913-1930**, Kitap yayınevi, İstanbul, 2002.
- Ferro, Marc, **Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi**, Çev. Muna Cedden. İmge Yayınları, İstanbul, 2002.
- Fontmange, Baronne Durand,**Kırım Savaşı Sonrasında İstanbul Günleri**, İstiklal Kitapevi Yayınları, İstanbul,2007.
- Galeano, Eduardo, **Tepetaklak; Tersine Dünya Okulu**, çev. Bülent Kale. Sel Yayınları, İstanbul, 2017.
- Gökgür, Pelin, **Kentsel Mekânda Kamusal Alanın Yeri**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2008.
- Gündüz, Ayten, **Gezi Not Defterimden Anılar; Engelleri Göğüslemek**, Cinius Yayınları, İstanbul, 2016.
- Gürbilek, Nurdan, “Batı’nın Cinsiyeti”, **Beden Önce Bir Başkası**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s.167-198
- Gürbilek, Nurdan, “Erkek Yazar, Kadın Okur; Etkilenen Okur, Etkilenmeyen Yazar”**Kör Ayna Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016, s.17-50.
- Gürbilek, Nurdan, **Vitrinde Yaşamak; 1980’lerin Kültürel İklimi**, Metis Yayınları, İstanbul, 2011.

- Hanım, Zeynep, **Bir Türk Kadınının Avrupa İzlenimleri**, Everest Yayınları, İstanbul, 2016.
- Head, Tom, **Dünya Tarihi 101**, çev. Ilgın Yıldız, Say Yayınları, İstanbul, 2018.
- Hırata, Helena, Françoise Laborie, Helene Le Doare, Daniele Senotier, **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, çev. Gülnur Acar Savran, Kanat Yayınları, İstanbul, 2009.
- Hooks, Bell, **Feminizm Herkes İçindir**, çev. Ece Aydın, Berna Kurt, Şirin Özgün, Aysel Yıldırım, Bgst yayınları, İstanbul, 2016.
- Irsık, Sibel, Parla, Jale, “Önsöz”, “Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi?”, **Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 7-12; 15-33.
- Jenkins, Hester Donaldson, **Kafesin Ardındaki Türk Kadını& Türk Kadınının Hayat Hikâyesi**, çev. Ercan Kaçmaz, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2014.
- Koç, Hülya, **Rüzgâr İt Beni; Bigamekibasuyake**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.
- Koç, Hülya, “Kötü Kızlar Cennete, İyi Kızlar Her Yere Gider”, **Yolculuk Dergisi**, Üç Aylık Kültür Dergisi, sayı 66, 1997, s.159-166
- Landry, Donna, “Feminizm ve Sömürgecilik: At Üzerinde Üç İngiliz Kadın Gezgin, **Toplum ve BilimDergisi**, sayı 75,1997, s.68-82.

- Löschburg, Winfried, **Seyahatin Kültür Tarihi**, çev. Jasmin Traub, Dost Yayınları, Ankara, 1998.
- Maffesoli, Michel, **Göçebelik Üzerine; İnisiyatik Boşluk**, çev. Mahir Ender Keskin, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2011.
- Maggs, Sam, **Harika Kadınlar**, çev. Bilge Gündüz, Butik Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Mahsereci, Nalân, “Kadın Coğrafyacılar Topluluğunun İlk Başkanı: Harriet Chalmers Adams” Erişim Adresi: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/10/08/kadin-cografyacilar-toplulugunun-ilk-baskani-harriet-chalmers-adams/>, 2018, Erişim Tarihi: 5.5.2019
- Mahsereci, Nalân, “Afrika’da Bir Gezgin: Mary Kingsley” Erişim Adresi: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/04/20/afrikada-bir-gezgin-mary-kingsley>, 2018, Erişim Tarihi: 15.11.2018
- Mahsereci, Nalân, “Jean Baret: Dünyanın çevresini dolaşan ilk kadın” Erişim Adresi: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2015/09/01/jean-baret-dunyanin-cevresini-dolasan-ilk-kadin/>, 2015, Erişim tarihi: 06.05.2019.
- Millett, Kate, **Cinsel Politika**, çev. Seçkin Selvi, Payel Yayınları, İstanbul, 2011.
- Mitchel, J, Oakley, A, “Giriş”, **Kadın ve Eşitlik**, çev. Fatmagül Berktaş, Pencere Yayınları, İstanbul, 2014.
- Müller, Georgina Adelaide **On Dokuzuncu Asır Biterken İstanbul’un Saltanatlı Günleri**, çev. Hamidiye Betül Kara, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010.

- Outram, Dorinda, **Aydınlanma**, çev. Sevda Çalışkan, Hamit Çalışkan, Dost Yayınları, Ankara, 2007.
- Öcal, Figen, “Hayatları Roman Kadınlarda Gitme Arzusu, Gidememe Acısı ve Gitmiş Olma Halleri”, der. Aslı Güneş, **Kadınlar Dile Gelince: Küçük Hanımefendi’nin Edebiyat Atölyesi**, Amargi Yayınları, İstanbul, 2009, s.53-71.
- Öğüt, Hande, “Serüvene Atılan Kadın”, **PsikeArt Dergisi**, sayı: 46, Kocaeli, 2006.
- Özbek, Meral “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları”, der, Meral Özbek, **Kamusal Alan**, Hill yayınları, İstanbul, 2004.
- Özsoy, Duygu , “Bir Flaneuse’ün Portresi”, der. Hüseyin Köse, **Flanör Düşünce**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s.303-320.
- Pettman, Dominic, **Sonsuz Dikkat Dağınıklığı**, çev. Yunus Çetin, Sel Yayınları, İstanbul, 2017.
- Philips, Adam, “Kamusal Alanlar Özel Yaşamlar”, **Demokrasinin Cinsiyeti**, çev. Alev Türker, Metis Yayınları, İstanbul, 2015, s.115-147.
- Pilgrim, Peace, “ **Peace Pilgrim; Her Life And Work in Her Own Words**”, Ocean Tree Books, United States, 1981.
- Ramazanoğlu, Caroline, **Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri**, çev. Mefkûre Bayatlı, Pencere Yayınları, İstanbul, 1998.
- Reinisch, Gertrude, **Hayaller Kervanı; Wanda Rutkiewicz’in Yaşamı**, çev. Nedim Sipahi, Homer Kitabevi, İstanbul, 2013.
- Rilke, Anna Grosser, **Avrupa Saraylarından Yıldız’a Hoş Bir Sada**, çev. Deniz Banoğlu, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2017.

- Sancar, Serpil, “Giriş”, “Modernleşmeye Katılım ve Farklı Kadınlık Deneyimleri" **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s.
- Sancar, Serpil, **Erkeklik; İmkânsız İktidar**, Metis Yayınları, İstanbul, 2016.
- Sancar, Serpil “Üniversitede Feminizm, Bağlam, Gündem ve Olanaklar”
ErişimAdresi: http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/03/serpilh.universitede_kadin_calismalari.pdf. Erişim Tarihi: 10.05.2019.
- Sand, Georg, **Hayatının Hikâyesi**, çev. Birsal Uzma, Oğlak Yayınları, İstanbul, 2006, s.131.
- Saygılıgil, Feyza, **Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2016.
- Sayıbaş, Yurdağül, “Kamusuz Kadınlar” der. Aslı Güneş, **Kadınlar Dile Gelince: Küçük Hanımefendi’nin Edebiyat Atölyesi**, İstanbul, 2009, s.179-191.
- Schick, İrvin Cemil, **Batının Cinsel Kıyısı, Başkalkıcı Söylemde Cinsellik ve Mekânsallık**, çev. Savaş Kılıç, Gamze Sarı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2001.
- Alfred Schütz, Afred, “Yabancı: Bir Sosyal Psikoloji Makalesi”, der. Levent Ünsaldı, **Yabancı, Bir ilişki Biçimi Olarak Ötekilik**, Heretik Yayınları, Ankara, 2016, s.35-52.

- Semerci, Yusuf Can, “Dünyanın Etrafında fırıl fırıl Ida Laura Pfeiffer” Erişim Adresi: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/02/27/du-nyanin-etrafinda-firil-firil-ida-laura-pfeiffer-2/>, 2018, Erişim Tarihi: 06.05.2019.
- Semerci, Yusuf Can, “Macera Sınıfı”nın dur durak bilmeyen başkanı: Helen Thayer” Erişim Adresi: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/09/17/macera-sinifinin-dur-durak-bilmeyen-baskani-helen-thayer/>, 2018, Erişim Tarihi: 21.04.2019. saat: 15.48
- Semerci, Yusuf Can, “Pasifik’te Kaybolan Efsane Pilot: Amelia Earhart” Erişim Adresi: <https://yolvemacera.com/pasifikte-kaybolan-efsane-pilot-amelia-earhart/>, 2015, Erişim Tarihi: 17.04.2019
- Sennett, Richard, **Kamusal İnsanın Çöküşü**, çev. Serpil Durak, Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2016.
- Silier, Yıldız, **Özgürlük Yanılsaması**, Yordam Kitap, İstanbul, 2016.
- Silier, Yıldız, **Oburluk Çağı; Felsefe ve Politik-Psikoloji Denemeleri**, Yordam Kitap, İstanbul, 2014.
- Smith Watt, Tiffany, **Duygular Sözlüğü; Acımadan Zevklenmeye**, çev. Hale Şirin, Kolektif Kitap, İstanbul, 2018, s.
- Simmel, Georg, “Yabancı”, **Bireysellik ve Kültür**, çev. Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2009, s. 149.
- Solnit, Rebecca, **Kaybolma Kılavuzu**, çev. Elvan Kırılcım, Encore Yayınları, İstanbul, 2016.

- Solnit, Rebecca, **Yol Aşkı; Yürümenin Tarihi**, çev. Elvan Kıvılcım, Encore Yayınları, İstanbul, 2017.
- Strayed, Cherly, **Yaban**, çev. Zennur Anbarcıoğlu, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2015.
- Sümeyra, Cemile, **Seyahat ve Edebiyat**, Şule Yayınları, İstanbul, 2017.
- Şahin, Ümit, Erişim Adresi:<http://acikradyo.com.tr/acik-gazete/greta-acik-radyoda-varolussal-bir-krizle-karsi-karsiyayiz-bir-seyler-yapmak-zorundayim>, 2018, Erişim Tarihi:08.03.2019.
- Şimşek, Mehmet E, **Modernite, Postmodernite ve Bauman**, Belge Yayınları, İstanbul, 2016.
- Temelkuran, Ece, **Biz Burada Devrim Yapıyoruz Sinyorita**, Everest Yayınları, İstanbul, 2012.
- Timisi, Nilüfer,
- Ağduk Gevrek, Meltem, “1980’ler Türkiye’si’nde Feminist Hareket: Ankara ve Çevresi”, der. Aksu Bora, Asena Günel, **90’larda Türkiye’de Feminizm**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.14-38.
- Urry, John, **Turist Bakışı**, çev. Enis Tataroğlu, İbrahim Yıldız. BilgeSu Yayınları, Ankara, 2009.
- Uzuner, Buket, **Şehir Romantizminin Günlüğü**, Everest Yayınları, İstanbul, 2018.
- Uzuner, Buket, **Bir Siyah Saçlı Kadının Gezi Notları**, Everest Yayınları, İstanbul, 2016.
- Uzuner, Buket, **Gümüş Yaz, Gümüş Kız**, Everest Yayınları, İstanbul, 2002.

- Wolff, Janet, “The Invisible Flaneuse; Women and the Literature of Modernity” Erişim Adresi: <http://cscs.res.in/irps/inter-asia-cultural-studies-summer-school-2018/all-readings/wolff-janet-the-invisible-flaneuse-women-and-the-literature-of-modernity>1989, Erişim Tarihi: 05.05.2019.
- Walby, Sylvia, “Kadın ve Ulus”, der. Ayşe Gül Altınay **Vatan, Millet, Kadınlar**, İletişim Yayınları, İstanbul, s.38.
- Yazıcı, Gözde, “Çölün Kraliçesi Lady Hester Stanhope” Erişim Adresi: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/07/26/col-un-kralicesi-lady-hester-stanhope/>Erişim tarihi. [5.5.2019](https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/07/26/col-un-kralicesi-lady-hester-stanhope/) , 2018.
- Yazıcı, Gözde, “Himalayalar’ın zirvelerine “Kadınlara Oy Hakkı” mücadelesini taşıdı: Fanny Bullock Workman” Erişim Adresi: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/03/16/himalayarin-zirvelerine-kadinlara-oy-hakki-mucadelesini-tasidi-fanny-bullock-workman/>, 2018, Erişim Tarihi: 21.04.2019.
- Yeğenoğlu, Meyda, **Sömürgeci Fanteziler; Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Farkı**, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
- Yeğenoğlu, Meyda, “Emperyal özne ve feminist söylem”**Toplum ve Bilim Dergisi**, sayı 75,1997, s.7-29

EKLER

FOTOĞRAF LİSTESİ

Fotoğraf 1 Ruth Orkin

Ruth Orkin'in çekmiş olduğu bu fotoğraf kamusal alandaki bir kadına yönelik bakışa dair bilgi vermesi açısından örnek amaçlı olarak

<https://www.orkinphoto.com/orkinpress/wp-content/uploads/2011/07/feature-american-girl-c.jpg> adlı internet sitesinden alınmıştır. Erişim tarihi: 04.02.2019.

Tahmin edersiniz ki abartı gibi görünse de günümüzün birçok toplumunda özellikle Türkiye toplumunda da böyle bakışlara hala maruz kalabilmektedir kadınlar.

Fotoğraf 2 Harriet Adams

Erişim Adresi: <https://bilimvegelecek.com.tr/index.php/2018/10/08/kadin-cografyacilar-toplulugunun-ilk-baskani-harriet-chalmers-adams/>Erişim Tarihi: 11.05.2019.

Fotoğraf 3 Gertrude Ederle

Gertrude Ederle ile ilgili görsel örnek amaçlı şuradan alınmıştır: [https://www.britannica.com/biography/Gertrude Ederle](https://www.britannica.com/biography/Gertrude-Ederle) Erişim Tarihi: 30.04.2019

Fotoğraf 4 Margaret Moth

Savaş muhabiri Margaret Moth görseli onu anlatan makalenin bulunduğu sitede paylaşılan görselden örnek olarak alınmıştır: <http://yolvemacera.com/korkusuz-bir-savas-muhabiri-margaret-moth/>

Fotoğraf 5-6 Emma Gatewood

“Büyükanne Emma” Lakaplı Emma Gatewood ile ilgili görseller şu internet sitesinden örnek olarak alınmıştır: <https://kirazakin.com/2018/05/30/alip-basini-gitmek-emma-gatewoodun-3500kmlık-yuruyusu/>

Fotoğraf 7-8 Zeynep Hanım

Zeynep Hanım bu görseller şuradan örnek olarak alınmıştır:

<https://www.karar.com/hayat-haberleri/bir-osmanli-kadini-avrupayi-anlatiyor-261811#>

Erişim Tarihi: 29.03.2019

Fotoğraf 9 Selma Ekrem

Selma Ekrem'in bu fotoğrafı örnek olarak şuradan alınmıştır:
<http://www.biyografi.net/kisiyrinti.asp?kisiid=1154> Erişim Tarihi: 29.03.2019

Fotoğraf 10 Halide Edip Adıvar

Halide Edip Adıvar. Fotoğraf örnek olarak şuradan alınmıştır:
<http://www.biyografya.com/biyografi/10516> Erişim Tarihi: 29.03.2019

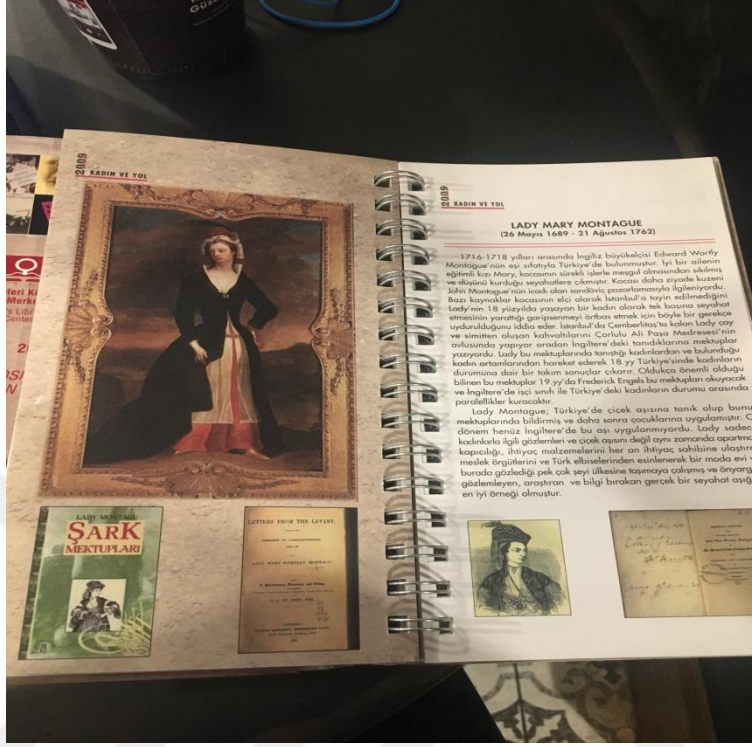
Fotoğraf 11 Halide Edip Adıvar

Bu Fotoğraf Ayşe Durakbaşı'nın Halide Edib ile ilgili kitabından örnek olarak alınmıştır.

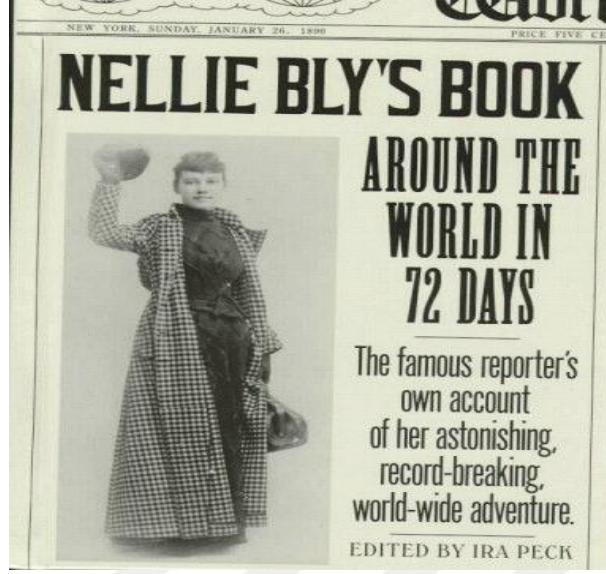
Fotoğraf 12 Kadın ve Yol Ajandası

Bu fotoğraf kendi arşivimde bulunan ajandanın fotoğrafı çekilerek örnek amaçlı koyulmuştur. Kadınların seyahatleri de en az erkeklerin seyahatleri kadar tarihe, sanata konu olmuş, ünlü ressamların tuvallerinde kendilerine yer bulmuşlardır, estetik bir nesne olarak incelenmiş, resmi yapılmıştır. Peki, ama ressamın gözünden gezgin kadınlar kadar gezgin kadınların kendi fotoğrafları, resimleri, anlatılarından bakmak nasıldır?

Fotoğraf 13 Lady Mary Montague

Lady Mary Montague. Bu fotoğraf Kadın Eserleri Kütüphanesi tarafından 2009 yılı için hazırlanmış olan “Kadın ve Yol” isimli ajandadan alınmıştır.

Fotoğraf 14 Nellie Bly

Dünyayı 72 günde dolaşan, Nellie Bly. Fotoğraf Örnek amaçlı şuradan alınmıştır:

<https://blog.oup.com/2011/11/nellie-bly/> Erişim Tarihi: 7.05.2019

Fotoğraf 15 Merve Arslanalp

Kendi Arşivimden. Efes Antik Kenti. Selçuk/İzmir. 24.04.2016

Fotoğraf 16 Merve Arslanalp

Kendi Arşivimden. Assos- Athena Tapınağı. Behramkale Ayvacık/Çanakkale. 2016 yılının Mayıs ayından.

“Yoldaki Kadınlar: Gezi Anlatılarında Toplumsal Cinsiyet ve Sınırları Aşmak”

Adlı Tez Çalışması için Hazırlamış Olduğum Görüşme Soruları:

1.Öncelikle kendinizi tanıtabilir misiniz? (İsminiz yaşıınız eğitim durumunuz mesleğiniz? Ailenizin mesleği? Vb.) ailenizde başka gezgin ya da gezmeyi seven insanlar var mı?

2.Sizi yola çıkmaya iten sebepler nelerdir? Yola çıkma kararınızın altında yatan etmenler, bir duygu bir olay bir faktör var mıdır? Seyahatlere yaşamınızın hangi dönemlerinde başladınız?

3.Bu zamana kadar nerelere gittiniz? Yolculuk planlarınızı, gideceğiniz yerleri nasıl seçiyorsunuz?

4.Seyahatlerinizi çoğunlukla nasıl gerçekleştiriyorsunuz? Özel Bir araçla mı? Toplu taşıma araçlarıyla mı? Genellikle Yalnız başına mı yoksa birileriyle beraber mi seyahat ediyorsunuz?

5.Yollarda, seyahatleriniz sırasında nasıl insanlarla karşılaştınız? Belirli bir stereotipten söz etmek mümkün müdür?

6.Bir insanı bulunduğu yerden geçici ya da kalıcı olarak ayrılmaya iten, bırakıp gitmesine yol açan dürtüler, nedenler ne olabilir sizce? Bir insan, özellikle de bir kadın neden gitmeyi tercih eder? Gitme kararında kadınlık durumunun, kadınlık deneyiminin bir etkisi var mıdır sizce?

7.Yol ve yolculuk kavramı metaforik olarak çok kullanılan kavramlar. Hayatın her alanına gerçek ya da mecazi anlamda sızmış faktörler. Sizce yolda olmak ve seyahate çıkmak bir insana neler katar? Özellikle seyahat etmenin kadınlar açısından önemi ve etkisi ve yansıması neler olabilir sizce?

8.Gittiğiniz yerlerde, kültürlerde gözlemlediğiniz, yaşadığınız deneyimler, karşılaştığınız tepkiler sizde nasıl bir etki yarattı? İlk seyahat deneyiminiz eğer varsa ilk yalnız seyahat deneyiminiz size neler kattı? Nasıl gerçekleşti?

9. Bir kadın gezgin olarak kadın gezginlere toplumdaki bakış açısı nelerdir sizce? Kadın gezginlerin varlığı ve bu varlığın toplumdaki yansımaları nelerdir?

10. Teknolojik gelişmelerin, küreselleşmenin ve hareketliliğin seyahatler üzerinde nasıl bir yansıması vardır sizce?

11. ‘Seyahat etmek kolaydır ve özgürleştirici bir deneyim yaşatır’ şeklinde yaygın bir düşünce mevcuttur. Bu konuda neler düşünüyorsunuz?

12. Günümüzde artan seyahat kültürünün ve popülerliğini nelere bağlıyorsunuz? Sizce bunlar kadın gezginlerin planlarını ve yolculuklarını nasıl etkiliyor?

13. Seyahat geninin varlığına dair bir bilimsel tartışmadan söz ediliyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Seyahat geni olabilir mi?

14. Seyahat bir hiyerarşi yaratıyor olabilir mi? Gezenler ve gezemeyenler ya da gezgin insanlar arasında böyle bir hiyerarşiye yol açıyor olabilir mi?